

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 05735

HESHBN UN SAKHAKL

A. Almi

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

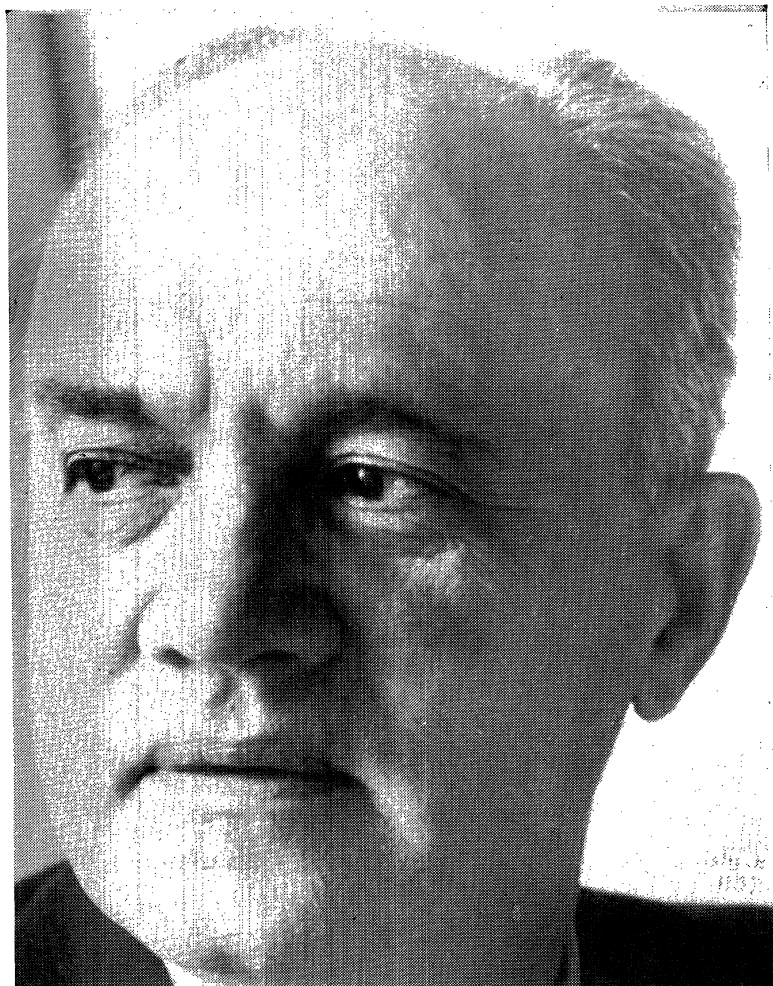
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

א . א ל מ י

א. אלמי

חשבוז און סד-חכל

א. א ל מ י

חשבון און סך-הכל

קאפיטלען פון מיון ספר החיים

(זכרונות און מחשבות)

כי אדם לעמל יולד
(איוב, ה')

פארלאג און בוכהאנדלונג

ג. קאפלאנסקי

בוענאסט-אירעס

Impreso en la Argentina

Printed in Argentina

Copyright by:

E L I A S S H E P S

New York

1959

Hecho el Depósito que marca la ley

Industria Argentina (C)

ESTE LIBRO SE TERMINO DE IMPRIMIR EL DIA 25 DE SEPTIEMBRE DE 1958,
EN LOS TALL. GRAF. "ZLOTOPIORO HNOS.", SAN LUIS 3149. BS AIRES.

EDITORIAL KAPLANSKY

CORRIENTES 2883

BUENOS AIRES

א י נ ה א ל ט

זייט

7	דערקלערונג
9	ביאגראפישער סקיצ
13	א וואָרט צו שרייבערס און לייענערס

פריע יארן:

21	די האַנט
30	דער שליסל
51	מינאָריטעט

כאַס און געשטאַלטונג:

73	אין אַ פרומער צייטונג
79	סאָציאַליסטן, אַנאַרכיסטן און קריטיקערס
83	עכטער און פּראָפעסיאָנעלער אידעאָליזם
87	קאַמף קעגן אַסימילאַציע און קאַמוניזם
98	צווישן מוט און פּחדנות
103	עטיק, עסטעטיק, רחמנות און אכזריות
108	די פאַרלוירענע שלאַכט
117	מיין ווייב — פּראָדל ווייטמאַן
124	מאַרטאָ
130	פּלאַרענס
134	אַדעלאַ
137	לאָראַ בילינגס
143	אידיאָ מאָריני
149	די פיר כוחות
154	ווען איך בין נישט איך
159	די אומדאַנקבאַרע פיר
176	משפּטים מיט ד"ר שאַצקי
187	דער מענטש, וואָס האָט נישט געוואָלט ווערן קיין גאַט...
199	דער ייד, וואָס האָלט זיך פאַר גאַט

218 מיינע ספיריטואליסטישע דערפארונגען
 230 נחת אין צער צו 60 און 65

לעצטע עסייען:

247 דער לעקסיקאָן פון דער נייער יידישער ליטעראַטור
 254 זיגמונד פרויד און זיינע זעקס אַפאָסטאָלן...
 273 לאַגישער פּאָזיטיוויזם
 281 וואָס איז פּילאָסאָפּיע?
 288 „ווי ס'ווערן לידער פאַרפּאָסט“
 293 וואָס איז פּאָעזיע?
 297 ווער איז דער מחבר פון זוהר?
 301 עוף, אַמסטערדאַם און באַרדיטשעוו
 306 אהבת ישראל
 315 דאָס רעטעניש — זשיטלאָוסקי
 325 שלום אַש — אַ סך־הכל

* * *

345 נעמען־רעגיסטער
 353 א. אַלמי'ס ווערק
 355 אינהאַלט פון אַלמי'ס אייניקע עסייען־זאַמלונגען
 359 פאַראַדירטע אין דעם באַנד „פאַראַדיעס“

בילדער:

בילד פון מחבר

101 — 100 צווישן ז"ז גרופן־בילד מיט הענרי מאַרגענטוי
 121 — 120 פּראַדל ווייטמאַן־אַלמי / צוויי פּאָטאַגראַפּיעס צווישן ז"ז
 129 — 128 גרופן־בילד / סיגאַל, אַלמי, פּראַדל, נאַוואַק צווישן ז"ז
 129 — 128 גרופן־בילד / ד"ר מאַרגאַשעס, פּראַדל, אַלמי, שפּיגעלמאַן צווישן ז"ז
 141 — 140 לאַוראַ בילינגס צווישן ז"ז
 145 — 144 אידאַ מאַריני צווישן ז"ז
 גרופן־בילד / ראַזשאַנסקי, פּראָם, שניידערמאַן
 161 — 160 דינה האַלפּערן, אַלמי, נירענבערגער צווישן ז"ז
 169 — 168 אַן עמוד „מאַמענט“ צווישן ז"ז
 193 — 192 ד"ר מ. וויינרייך און א. אַלמי צווישן ז"ז
 241 — 240 גרופן־בילד / 17 שרייבערס צווישן ז"ז

דער קלערונג

דאָס איצטיקע בוך איז אויסגערעכנט געווען אויף דריי חלקים: א. כאַאָס און געשטאַלטונג; ב. פּופּציק יאָר ייִדישע ליטעראַטור און פּרעסע אין אַמעריקע; ג. מגילת הפּקר.

אויף אַרויסגעבן דאָס בוך (גלייכצייטיק אין ייִדיש, העברעיִש און ענגליש) איז צונויפגעשטעלט געוואָרן אַ קאָמיטעט פון עטלעכע מעצענאַטן. צוליב אַלערליי מיספּאַרשטייענישן און סכּסוכים צווישן די קאָמיטעט־מיטגלידער איז דאָס אַרויס־געבן פּונעם בוך כּסדר אַפּגעלייגט געוואָרן (זינט 1951).

ווען די קאָמיטעט־מיטגלידער זענען ווייִס'איז געקומען צו אַ הסכּם צווישן זיך, האָבן זיי אָנגעהויבן שטעלן אַלערליי פּאַדערונגען דעם מחבר, אין היפּוך צו דער כּתחילהדיקער פּאַרשטענדעניש — נישט צו מישן זיך אין אינהאַלט פון דעם ווערק. צוויי מיטגלידער האָבן אויך דווקא געוואָלט „פּאַראַייביקט ווערן“ אין אַ באַזונדער קאָפיטל — וועגן זייער אַרויפּאַרבעטן זיך אין אַמעריקע... בקיצור: ס'איז געוואָרן — אויס קאָמיטעט!

דער מחבר האָט דעריבער געזען פאַר זיך איין אויסוועג: פּריער אַרויסצו־געבן חלק א. — אונטערן אַלגעמיינעם נאָמען: „חשבון און סך־הכל“ (אַנשטאַט „אין געראַנגל מיט זיך אַליין“, ווי ס'איז פּריער אָנאַנסירט געווען).

דער מחבר האָט מחמת דערזעלביקער סיבה אויך דעם ערשטן חלק רעווי־דירט און רעדוצירט, אַרויסגענומען אַ היפשע צאָל קאָפיטלען, אַנדערע איבער־געשריבן און צוגעשטעלט אין אָנהייב דריי קאָפיטלען א. נ. „פּריע יאָרן“, ווי אַ צוגאַב צו די זכּרונות פון דער קינדהייט און פּריע יוגנט־יאָרן אין דעם פּריער־דיקן מעמואַריסטישן בוך „מאַמענטן פון אַ לעבן“, וואָס איז אַרויס אין 1948.

נאָך אַ צוגאַב — צום סוף פון בוך: „לעצטע עסייען“. דער מחבר האָט גע־האַלטן פאַר נייטיק אַריינצונעמען אין איצטיקן בוך דעם קליינעם אַפּקלייב פון קריטיש־פּאַלעמישע עסייען — אין הסכּם מיט זיין באַשלוס מער נישט אַרויסצו־

געבן אין בוכפארעם — באזונדער — קיין עסייען, אדער לידער (א צאל נייע לידער איז פאנאנדערגעשפרייט איבער פארשיידענע עמודים פון בוך). דער דאזיקער באשלוס איז, נאטירלעך, נישט חל אויף די פריערדערמאנטע פובליציסטישע און פארשערישע ארבעטן, וואס האבן געזאלט אריין, ווי באזונדער דערע חלקים, אין דעם פארליגנדיקן בוך. ווען זיי וועלן דערשיינען, איז אין איצטיקן מאמענט נישט מעגלעך פארצוזאגן.

א. אלמי - ביאגראפישע סקיצ

א. אלמי (אדאפטירטער נאמען פון אליהו חיים שענפס), געבוירן דעם 2טן יאנואר, 1892, אין ווארשע, אין א זייער ארימער משפחה. ביז צען יאר געגאנגען אין חדר, ווו אין א צווייטער שטוב האט דעם מלמדס זון געקנעלט גמרא, האט ער זיך דארט אפט „אריינגעגבעט“ און דארט גענאָשט צו ביסלעך תלמוד...

זייער פרי — אין עלטער פון אַרום ניין — אָנגעהויבן שרייבן לידער, הגם ער האט נאָך נישט געהאַט געזען קיין לידער, נאָר געהערט זיי זינגען. צו עלף יאָר באַזוכט ער פרצא, וועלכער האט אים פאַטערלעך אויפגענומען, דערמוטיקט צו שרייבן, אויסגעפרעגט וועגן עלטערן, דערציאונג. פרץ האט דאָן פאַר דעם בחורל אָנגעשטעלט לערערס: פאַר העברעיִש — י. ד. פרייער, אַ ייִדיש־העברעיִשער זשורנאַליסט וואָס האט זיך שפעטער באַזעצט אין ארץ־ישראל און געשריבן אונטערן נאָמען בר־דרוא; פאַר גמרא — דעם פעדאָגאָג אברהם קאַזשיבראָדסקי; פאַר דייַטש — העלענאַ גינצבערג (אַבער אַלמי האט אַלע זיינע שפעטערדיקע יאָרן זיך אָפגעגעבן מיט זעלבסט־בילדונג און פאַרשונג אויף די פאַרשיידענע געביטן פון מענטשלעכן געדאַנק).

באַלד ווי אַלמי איז אַרויס פון חדר, האט דער פאַטער אים אָפגעגעבן „אויף דער לערן“ צו אַ קאַמפּאַשנמאַכער, דערנאָך צו פאַרשיידענע אַנדערע מלאכות, שנייִ־דעריי, שמוקלעריי, אָבער ער האַלט זיך אינערגעץ נישט לאַנג צוליב דער שווערער מערכה פון לערן־ינגלעך ביי די בעלי־בתים און געזעלן, אָבער דער עיקר צוליב דעם, וואָס דער קאַפּ איז געלעגן ערגעץ אַנדערש — אין לידער, אין חלומות. ער שרייבט לידער וועגן טאַג־פּאַסירונגען, וועגן דער אַרומיקער חושכדיקער אַרימ־קייט און אויך וועגן דער נאַטור.

דאָס ערשטע ליד זיינס ווערט געדרוקט אין 1907, אין דעם אילוסטרירטן וואָכנבלאַט „ראַמאַנצייִטונג“, אַרויסגעגעבן דורך מאַגנוס קרינסקי. ה. ד. נאַמבערג איז דעמאָלט דער פּאַקטישער רעדאַקטאָר. פון דעמאָלט אָן הייבט זיך אַן אַלמיס

ליטערארישע קאריערע... ער באַגעגנט זיך מיט אַנדערע אָנהייבערס, ווי יהושע פערלע, גדליה ווייבאָרד. מאַרק שווייד. זיי ווערן נאָענטע חברים. שפּעטער קומען צו אַפּרײַס קאַגאַנאָוויסקי, אַבראַם זאַק, מ. י. שעליובלסקי, צבי כהן, אויך ראָזאַ לע־בענסבוים (אַנאַ מאַרגאַלין), וועלכע האָט זיך געהאַט צוריקגעקערט פון אַמעריקע. עס דערנענטערן זיך צו דער גרופּע אויך עלטערע שרייבערס, ווי משה סטאַווסקי, יונה ראָזנפעלד, י. מ. ווייסענבערג, יואל מאַסטבוים.

אַלמי אַרגאַניזירט דאָן צוויי יוגנטלעכע גרופּעס, אַ ציוניסטישע, פאַר וועלכער ער שטעלט צונויף אַ בולעטין „תּקוּת ציון“ און אַ מיין אַנאַרכיסטישע, לויט די יונגע יינגלעך האָבן פאַרשטאַנען די אידיע. די ערשטע גרופּע האַלט־אַפּ די פאַר־זאַמלונגען אין דער שול „תּפּאַרת ישׂראל“, וווּ ר' מענדל וואַלמאַן (דער שפּעטער באַקאַנטער היסטאָריקער) און זיין זון לייבל (דער שפּעטערדיקער דראַמאַטורג י. ל. וואַלמאַן), האַלטן פאַר די יוגנטלעכע רעדעס.

אין 1908 פאַרט אַלמי קיין קראַקע, וווּ אַבראַם רייזען (מיט וועמען ער האָט זיך שוין געקענט פון וואַרשע) געפינט זיך דעמאָלט און ער דרוקט אַלמיס לידער אין זיין חודש־שריפט „קונסט און לעבן“, און גיט אויך זיינע לידער אין „סאַציאַל דעמאָקראַטי“ (רעדאַקטאָר מ. פּאַפּיר). ס׳איז די צייט פון דער טשערנאָוויצער שפּראַך־קאָנפּערענץ און קיין קראַקע קומען מאַריס ראָזענפעלד, נויט וועלכן רייזען באַקענט אים, פּרץ, אַש.

מיט עטלעכע חדשים שפּעטער פאַרט אַלמי קיין ווין, מיט רעקאַמענדאַציע־בריוו פון רייזען און ד״ר טהאַג, קראַקעווער ראַבינער, צום רעדאַקטאָר פון דער דייטשי־יידישער „יודישע צייטונג“, אַרגאַן פון דער ציוניסטישער וועלט־אַרגאַניזאַציע (טירקענשטראַסע 9). דער רעדאַקטאָר (ד״ר לאַנדוי) לאָזט איבערזעצן עטלעכע לידער אַלמיס אין דייטש און דרוקט זיי אין זיין צייטונג. נאָכן אָפּהונגערן אין דער עסטרייכישער הויפטשטאָט עטלעכע חדשים, פאַרט אַלמי צוריק — אי־בער קראַקע — קיין וואַרשע.

אין וואַרשע דרוקט אַלמי לידער און פעליעטאַנדלעך אין פאַרשיידענע ציי־טונגען און זשורנאַלן אין שטעלט צונויף יוס־טוב בלעטער פאַר די פאַרלעגערס ב. שימין און א. גיטלין. ס׳אַרגאַניזירט זיך אַ פּאַלקלאַר־גרופּע מיט שמואל לעה־מאַג, פּנחס גראַבאַרד, אין וועלכע אַלמי ווערט אַריינגעצויגן. שפּעטער נעמט נח פּרילוצקי איבער די גרופּע. אַלמי אַרבעט אויך מיט אין נ. פּרילוצקיס זאַמלונגען: „דער יונגער גייסט“, „טעאַטער־וועלט“.

אין 1910, ווען ס׳ווערט צוגעגרייט אַ נייע טאַג־צייטונג „דער מאַמענט“ שטעלן אים די פּרילוצקיס אָן פאַר רעדאַקציע־סעקרעטאַר און מיטאַרבעטער. דאָרט שרייבט אַלמי אַרטיקלען, פעליעטאַנען און רעדאַגירט אויך די הומאַריסטישע אַפּ־טיילונג פון דער צייטונג ביז זיין אַפּפּאַר קיין אַמעריקע. פאַרעפנטלעכט דאָרט אַ סעריע יידישע פּאַלקס־מעשיות וועגן פּוילישן אויפשטאַנד אין 1863. דרוקט זיך

גלייכצייטיק אין פרזיט זאמליכער „יידיש“, דאָס בוך און דער לעזער, אין א. ליטוויניס „לעבן און וויסנשאַפֿט“ (ווילנע), אין פריידיס „דער שטרעל“. איז דאָן אַן אַריינגייער אין דריי ליטעראַרישע „שטובן“: אין פרזיט, הלל צייטליניס און נח פּרילוצקיט.

דעם 1טן יאָנאַר פון 1913 קומט א. אַלמי אָן קיין אַמעריקע מיט בריוו פון פרץ, יעקב דינעזאָן און צייטלין צו א. ש. זאַקס, יהואש און לואי מילער, רעדאַקט־טאַר פון דער „וואַרהייט“, אָבער צופעליק ווערט אַלמי אַ מיטאַרבעטער פון „טאַגע־בלאַט“, ווען ער ברענגט דעם אַרויסגעבער סאַראַסאַן גרוסן פון זיינע קרובים אין וואַרשע. גלייכצייטיק ווערט ער אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „קונדס“, און דרוקט זיך אויך אין „דאָס יידישע פּאָלק“, „יידישער קעמפער“, רייזענס „דאָס נייע לאַנד“ און אַרבעט־מיט פאַרן „מאַמענט“ און פאַר אַנדערע צייטונגען אויף יענער זייט ים. ער גיט אַרויס אַ חודש־שריפט „דער קוואַל“ און רעדאַגירט צוזאַמען מיט י. י. סיגאַל און שקאַלניקאָו אַ זאַמלבוך „עפאַכע“, אין קאַנאַדע, ווו ער האָט זיך אַ שטיקל צייט אויפגעהאַלטן.

נאָכן אונטערגיין פון „טאַגעבלאַט“ אַרבעט אַלמי מיט אַ שטיק צייט אין „פּאַרװערטס“ (ליטעראַרישע אַרטיקלען, פעליעטאַנען, זכרונות), דערנאָך אין „מאַרגן זשורנאַל“ און דאָן אין „טאַג“. אַרבעט שפּעטער אויך מיט אין „אַמעריקען היברו“, „ניו־פּאַלעסטיין“ (אַ וועכנטלעכער קאַלוס „וויס ענד ריגיווס“), „היומען סאַסייעטי“, אַרויסג׳ ספינאַזאַ־אינסטיטוט; אין צייטונגען און זשורנאַלן אין פאַרשידענע טיילן וועלט, דער עיקר אין אַרענטינע („שפּיגל“, „יידישע צייטונג“, „דוקא“) און ישראל. פאַרעפנטלעכט עסייען אויף פּילאַסאָפּיע, וויסנשאַפֿטלעכע, ליטעראַרישע טעמעס.

אָבער זינט 1923 איז זיין הויפּט־מיטאַרבעט אין „פרייע אַרבעטער שטימע“, ווו אַלמי פּלעגט פאַרעפנטלעכן אין יעדן נומער, ווען די צייטונג איז אַרויס וועכנט־לעך, אַרטיקלען, עסייען, פּאַלעמיק. פון דער פּאַלעמיק צייכענען זיך באַזונדערס אויס דער אויסטויש פון מיינונגען מיט רודאַלף ראַקער וועגן דער שולד, אַדער אומשולד פון דייטשן פּאַלק — אַ סעריע אַרטיקלען אין 1942 — און די סעריע אַרטיקלען וועגן מאַרקסיזם. אַלמיס בוך „ליטעראַרישע נסיעות“ (500 זייטן) איז דער עיקר פון זיינע עסייען און אַרטיקלען אין דער „פ. א. ש.“ אויך אין זיינע ביכער „מענטשן און אידייען“ און „מענטש און וועלט“ פאַרנעמען די „פ. א. ש.“ עסייען אַ היפּשן חלק.

זינט דער פּרזיער יוגנט גענייגט צו מיסטיציזם און אַריענטאַלישער פּילאַסאָ־פּיע, פאַרעפנטלעכט אַלמי אַזעלכע ווערק ווי „די צווייטע עקסיסטענץ“, „די רייד פון בודאַ“, „די כינעזישע פּילאַסאָפּיע“, „אויפן וועג פון די געטער“ און אויך „פּאַג־אַריענטאַליזם“, ווו ער לייגט־פאַר אַ נייע אַריענטאַציע אין דער נאַציאָנאַלער ייִדי־שער פּאַליטיק — אויפן אַריענט, אַנשטאַט אויפן אַקצידענט. אָבער אַלמי האָט

אויך פֿאַרעפנטלעכט אָפּהאַנדלונגען — אין ייִדיש און אין ענגליש — וועגן מערבֿ־פּילזאַסאַפּ, ווי ספּינאַזאַ, עמנואל קאַנט, שלמה מיימאַן, בערגסאַן, סאַנטאַיאַנאַ און אַנדערע. זיינע פֿאַרשונגען פירן אים אויך צו אַן אויסטערלישער אַנטדעקונג אין ספּינאַזאַ'ס ביאָגראַפּיע, ווי ער ברענגט עס אַרויס אין זיין אָפּהאַנדלונג „דאָס גע־היימניש אַרום ספּינאַזאַ'ס טויט“ (אין פ. א. ש.), דערנאָך דערשינען אין בראַשֿור־פֿאַרעם, אין ענגליש און אין העברעיִש. דער ערשטער אַפרוף קומט פון פֿראַפֿ־אַלבערט איינשטיין, אויסדריקנדיק זיין באַגייסטערונג. דאָס איז, אגב, נישט דער ערשטער און נישט דער איינציקער בריוו פון פֿראַפֿ־איינשטיין צו אַלמין וועגן זיינע ווערק אין ענגליש.

י. ד.

איבערגעדוקט פון דעם אַלמייִנומער „פ.א.ש.“ (17טער מאָ, 1957)
— צום 50־יאָריקן ליטעראַרישן יובל און 65סטן געבוירנטאָג.

א ווארט צו שרייבערס און לייענערס

יעדער מענטש וויל זיך אראפריידן פון הארץ, עפענען הארץ און נשמה פאר וועמען. ער מוז עס אמאל טון!
דער פרום-גלייביקער טוט עס דורך תפילה און אמאל דורך קאנפעסיע, אין חדר-מיוחד פון זיין רעליגיעזער אויטאריטעט.
דער פון ספקות און סקעפטיציזם-צערנישענער מענטש לויפט צו פסיכאָ-אנאליטיקער, צו טעאָסאָפישע סעאַנסן און צו פאַרשיידענע אַלטע אַדער נייע, צי אַלט-נייע קולטן.
אַנדערע קלאַפּן אין אַלע טירן: אפשר איז דאָרט גאָט? אפשר איז דאָרט דער ענטפער און די רפואה?
ווייניק לויפן צו זיך — אַדער פון זיך — אַדער ביידע צוזאַמען: אמאל פון זיך, אמאל צו זיך — אַהין און צוריק.
איך געהער, דאָכט זיך, צו די לעצטע.
איך האָב קיינמאל נישט מתפלל געווען און קיינמאל פאַר קיינעם דאָס האַרץ נישט געעפנט — נישט אין אַ מקום-קדוש, נישט אין האַלב-פינצטערן חדר פון אַ נשמה-היילער און נישט אין די טעמפלען פון קולטן (טיילמאל אַהין געגאַנגען אויס קוריאָזיטעט, אַדער ווי אַ פאַרשער).
ספקות אין זיי אַלעמען האָבן מיך אָפּגעהאַלטן. ספקות האָבן מיך געבונדן צו זיך אַליין — וואָס אויך אין אים-מיר בין איך אָפט מסופק געווען.
אַבער אויסריידן, אַראַפריידן זיך פון האַרץ — דאָס איז אַלעמאל ביי מיר געווען אַ ברענענדיק באַדערפעניש.
אַ שרייבער רעדט זיך, אייגנטלעך, אַלעמאל אַראָפּ פון האַרץ — אין זיינע שריפטן, איבערהויפט דער פּאָעט און עסיאיסט.
אַבער ס'בלייבט אַלעמאל מער אין זיך, ווי אַרויסגעזאַגט אין רשות-הרבים.

בקול-רם. נישט אלץ קאן מען ארויסזאגן. נישט אלץ האָט מען דעם קוראָזש אויסצוזאָגן.

קול דממה דקה. ס'פאַרבלייבט אַ געשריי אין די טיפענישן פון וועזן. ס'בלייבן מחשבות, עמאַציעס, ברכות און קללות; ס'בלייבט אַזוינס, וואָס קאָן אַרויסגע-זאָגט ווערן בלויז אין אַ מאַמענט פון דער העכסטער דערהויבונג, אָדער אין עק-זאָלטאַציע, אָדער — אויפן טויטן-בעט.

אין יעדן פאַל — אין אַ מאַמענט, ווען דער מענטש פאַרגעסט אַלע פראַק-טישע חשובות, אויסרעכענישן און ציטערנישן פאַר קאַנסעקווענצן — און רעדט אַרויס, דורך דעם דיבוק פון אייגענעם אמת, אַלץ, וואָס ס'ברענט אין זיין וועזן. יאָרן-לאַנג ווי איך גרייט זיך צום גרויסן מאַמענט פון השתפכות הנפש, אָבער ס'איז אַלץ נישט געקומען דערצו, אָדער צוליב מיאוסער פחדנות, אָדער צוליב איינריידעניש, אַז ס'איז נאָך נישט די ריכטיקע צייט, וואָס הינטער דעם האָט זיך מסתמא באַהאַלטן די מורא איבערצורייסן מיט אַלץ און אַלעמען און נאָך מער איזאָלירט ווערן.

אָבער געוויסט האָב איך — און געפילט מיט אַלע חושים און נערוון — אַז בלויז ווען איך וועל דאָס טון, וועל איך גאַנץ און ריין ווערן; אַז בלויז דעמאָלט וועל איך קענען רואיק לעבן, אָדער רואיק שטאַרבן.

אין „מאַמענטן פון אַ לעבן“ האָב איך בלויז אַ גראַבל געטון מיט דער פען אויף דער אויבערפלאַך פון מיינע זכרונות, פון מיינע איבערלעבענישן און ראַנג-לענישן. כאַטש איך האָב דאָרט געגעבן אַ פילזייטיק בילד פון מיינ קינדהייט און די פרנע יוגנט-יאָרן, ווי אויך די סביבה, איז עס אין אַלגעמיין אַ צופעליק בוך, אַן אויפגעזאַמל פון עפיוזאָדן, אין אַ ריי צייטונגס-אַרטיקלען.

און ענדלעך האָב איך דערפילט, אַז דער מאַמענט איז געקומען, ווען איך בין גרייט — ווען איך האָב די אינספיראַציע און דאָס אינערלעכע פייער — פאַר אַ פולן חשובון און חשובון-הנפש, פאַר אַ סך-הכל פון זיך און פון דעם אַרום — אין פסיכאָ-אויטאָביאָגראַפישן נוסח.

אָבער ווי נאָר איך האָב פאַרענדיקט דאָס אַריינפיר-קאַפיטל — „די האַנט“ — האָט דער שטן זיך אַוועקגעשטעלט פאַר מיר מיט אַ שמיכעלע: צוליב וואָס? און וואָס וועט שוין זיין?

איך האָב מיטאַמאַל דערפילט, אַז מען דאַרף פריער זיין גאַנץ אין ווילן און אין באַשלוס, כדי צו קענען אונטערציען אַ גאַנצן סך-הכל — דורך וועלכן וועזנט-לעך גאַנץ צו ווערן און גאַנץ צו שטאַרבן.

און דאָס האָב איך נישט געקענט — דאָס קאָן איך נישט. נישט אַ דער כוח צו קאַנצענטרירן זיך, גאַנץ צו מאַכן ווילן און באַשלוס אין אַ צעריסענער, אומ-גליקלעכער וועלט פון קנאה, שנאה, ביזוויליקייט, ציניזם, מאַרד, הפקירות, — אויף די חורבות פון צעטראַטענע און באַשפיגענע אידייען און אידעאַלן.

נישטאָ אַזאַ יחיד, וואָס זאָל פאַרמאַגן אַזאַ גייסטיקן און פיזישן כּח זיך צו דערהויבן איבער דעם אַלעמען, ווי אַ יוצא מן הכלל; זיך אַוועקשטעלן אויף איין זייט פון שליאַך און אַביעקטיוו באַטראַכטן די וועלט אויף דער אַנדערער זייט פון שליאַך, ווי זיי ביידע וואַלטן זיך מיט גאַרנישט אַנגעקערט.

איבערהויפּט קאָן דאָס נישט אַ יחיד, ווי איך, וואָס ער אַליין איז ווי אַ מיניאַטור-וועלט אין דער גרויסער וועלט — צעבראַכן ווי זי, אין קאַנפּליקט מיט זיך אַליין, ווי זי איז, הגם ער שמייכלט...

**

דער און יענער וועט מיר מסתמא מאַכן אַ פאַרווירף — אויב נישט מיך „פאַרדאַמען“, צי גאַר חוּזק מאַכן — פאַר מיין אַנטפלעקן געוויסע אינטימיטעטן, כּאַטש דאָס, וואָס ס'איז דאָ דערפון אין אַט-דעם בוך, איז ממש צניעות אין פאַר-גלייך מיט אַזעלכע רעוועלאַציעס אין דער אויטאָ-ביאָגראַפֿישער און מעמאָריס-טישער ליטעראַטור — יידישער און איבערהויפּט ניט-יידישער. און דער אמת איז, אַז איך אַליין, וואָס איך האָב קיינמאַל פּריער אַזוינס — ווי בכלל צופּער-זענלעכע מחשבות און מעשים — נישט אַרויסגעבראַכט אין רשות-הרבים, טו איך עס איצט מיט אַ שולד-געפיל, אויב נישט מיט בושא.

אַבער טון מוז איך עס, ווי איך מוז דערציילן ביטערע דערפאַרונגען מיט קאַלעגן (אין די קאַפיטלען „די אומדאַנקבאַרע פיר“ און „נחת און צער צו 60 און 65“) — הגם איך ווייס פאַראויס, אַז לייט וועלן זאָגן (ווי איך אַליין האָב עס זיך אַ סך מאַל געזאָגט): נאָך וואָס טויג עס דיר? בעסער צו פאַרגעסן!

יא, איך מוז. פאַרוואָס מוז איך? ס'איז שווער — ס'איז אוממעגלעך — צו וויסן דעם „פאַרוואָס“. אַזוי פיל איך. אפשר איז עס דער אינערלעכער דראַנג אַרויסצורייַדן און אַראַפּצורייַדן פון האַרץ אויך די אינטימיטעטן און אויך די „קלייניקייט“, זיך באַפּרייען פון זיי — און אפשר דורך דעם גאַנץ ווערן, געליי-טערט ווערן.

בשיכות די עוולות פון אַ צאָל קאַלעגן, איז אַוודאי דערביי אויך אַ גורם מיין שטעלן דעם טראַפּ אויפן מענטש, אויף דאָס מענטשלעכע אין יעדער קרעאַ-טיווער פּערזענלעכקייט. ביי מיר איז אַלעמאַל געווען וויכטיקער דער מענטש אינעם שרייבער, ווי דער שרייבער אינעם מענטש — און פון דעמדאָזיקן „נאַזוון“ צוגאַנג צו דער ליטעראַטור האָב איך זיך קיינמאַל נישט געקענט באַפּרייען. אַוודאי איז דאָס אויך חל אויף יעדן שאַפּער, אויך אויפן פּילאָסאָף און אויפן וויסנשאַפּטסמאַן, אַבער קודם-כּל קומט אין באַטראַכט דער שרייבער, מחמת ער רעדט דירעקט צו אונדז, ער פּרעדיקט, ער מאַראַליזירט, ער ווירקט דורך דעם וואָרט, וואָס באַהעפט מענטש מיט מענטש אין איין ווערבאַלער געמיינשאַפּט.

דערפאַר האָבן שרייבערישע געמיינהייטן — און אויך איך בין נישט פּריי

פון זינד — מיר שטאַרקער ווייגעטון ווי אַזעלכע חטאים מצד וועלכן אַנדערן קלאַס, אַדער קאַטעגאָריע שאַפּערישן מענטש.

ווי איך וואָרף מיין בליק, אין וועלכער זייט איך ריכט מינע אויגן — אַזוי פיל ליגן, פאַלשקייט, נאַרישקייט, אַנטווישונג און טרויער אין אַט-דעם טראַגישן צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, וואָס אין זיין מאַגישן ציפּער נאַווע לייט האָבן אַזוי שטאַרק געגלייבט, ווי אַנדערע גלייבן אין דעם שלים-מזל פון דעם ציפּער 13. אונטער די פיס וואַלגערט זיך דער אידעאַל פון מענטש-באַפרייאונג, צע-טראַטן, אויסגעלאַכט, אין בלוט און אין בלאַטע — דורך אַ באַנדע מערדערס און אויסוואַרפן — און מיליאָנען נאַרישע מענטשן אין אַלע טיילן וועלט שרייען נאָך פונדעסטוועגן, ביז היינעריק ווערן, „הוראַ“ פאַר דעם „לאַנד פון באַפרייאונג“, וואָס האָט „באַפרייט“ הונדערטער מיליאָנען מענטשן פון זייערע עלעמענטאַרסטע מענטשלעכע רעכט, פון זייער ווערדע, פון זייער גלויבן אין פרייהייט. און די אַרומיקע וועלט?

אימת-מות פאַר דער גיהנום-באַמבע — אַטאַמיש-הידראָגענישער — פאַר דעם גולם, וואָס מיר האָבן אַליין באַשאַפן און ער איז געוואָרן אונדזער שרעק, אונדזער שוידערלעכסטער קאַשמאַר; אַ וועלט אַ צעביסענע, אַ צעריסענע, אַ פאַרבלוטטיקטע, אַן אומזיכערע — אַ וועלט, וואָס האָט רואיק צוגעקוקט ווי „דאָס פאַלק פון דיכ-טער און דענקער“, וואָס האָט זיך צוריקגעקערט צום ווילדסטן באַרבאַריזם, צום אור-וואַלד מיט זיינע בלוטיקע וואַלד-געטער, האָט אויסגעשאַכטן, מיט דער הילף פון אַרומיקע פעלקער, זעקס מיליאָן יידישע מענער, פרויען און קינדער — און דערמיט האָט די דאָזיקע וועלט, סיי דער טייל, וואָס האָט געשאַכטן, סיי דער טייל, וואָס האָט גאַרנישט געטון אַפצושיטעלן דעם רוצחס האַנט, פאַרלוירן דאָס מאַ-ראַלישע רעכט אויף עקסיסטענץ.

און אין אונדזער גאַס?

האַבן מיר אפשר, נאָך דער מוראדיקער שחיטה אויף אונדזער פאַלק, זיך אַליין דערהויבן, צונויפגעזאַמלט אונדזערע מחנות אונטער דער פאַן פון גערעכט-טיקייט און גאולה? הייבט זיך נישט אָן?

דער התפעלות-אויפברויו בעת דער פראַקלאַמירונג פון דער יידישער מלוכה, אין 1948, האָט זיך שנעל אויסגעוועפט. די האַפּענונג, אַז יענע גרויסע מאַסן יידן פון אַמעריקע, וועלכע זענען ביז יענעם מאַמענט געווען אַפּגעפרעמדט און זיך אויס-געלעבט אין אַ ניט-יידישער שפּראַך און קולטור, וועלן זיך איצט דערנענטערן און פאַרהיימישן מיט אונדזער לעבן און שטרעבן, איז נישט רעאַליזירט געוואָרן. אדרבא, די אַסימילאַציע איז אין אַ געוויסן זין נאָך שטאַרקער געוואָרן, נישט נאָר ביי יענע, וואָס שטייען פּסיכאָלאָגיש נאָענט צום עקסטרעם-אַסימילאַטאָרישן פּליגל

(ווי דער „אַמעריקאַנער ראַט פאַר יודאָיזם“), נאָר אויך ביי דער איבערוועגנדיקער מאַיאָריטעט פון די ענגליש־ריינדניקע יידן.

ס'זעט אויס ווי זיי וואָלטן געזאָגט צו זיך: נו, „מיר“ האָבן שוין געשאַפן אַ מלוכה פאַר יענע יידן דאָרט — דערמיט איז אונדזער פליכט געענדיקט. איצט קענען מיר זיך רואיק אויסלעבן ווי מיר ווילן און נישט מער געשטערט ווערן... טייל פון זיי האָבן נאָך אַ פילאַנטראָפישן אינטערעס. אַנדערע — דאָס אויך נישט. ס'גייט אַן אַ ליקווידאַציע אויפן גאַנצן פראַנץ.

נישט נאָר, הייסט עס, גייט באַרג־אַראָפּ דאָס ייִדיש־ייִדנטום דאָ, נאָר אויך דאָס ענגליש־ייִדנטום — ס'גייט אויפן וועג פון פראַנצויזישן, דייטשן און איִטאַליענישן ייִדנטום, בעת אויף דער ייִדיש־גאַס ווערט דער פראַצעס פון אונטער־גאַנג, ירידה אַלץ שאַרפער. אין דער צייט, וואָס אַן ענגער ייִדיש־קרייז קעמפט פאַר ייִדיש אין ישראל און באַוויינט דעם אונטערגאַנג פון ייִדישן וואָרט אין רוסלאַנד, שטאַרבט דאָ דאָס ייִדישע וואָרט טאַג־אין און טאַג־אויס פאַר אונדזערע אויגן. נישטאָ קיין פאַרלאַג־וועזן. מיר האָבן נישט קיין יוגנט. ס'גייט ביז די הימל לען אַ קולטור־געשריי, אָבער ס'שלאָגט נישט אָפּ קיין עכאָ. און בעת אומעטום איז חורבן — גייסטיקער און פיזישער — טומלט מען זיך מיט באַנקעטן, קער־מעשלעך, יובלייס, ווי אַלץ וואָלט געווען ביי אונדז אין דער בעסטער אַרדענונג. די ייִדיש־ליטעראַרישע וועלט איז פאַרכאַפט פון דער בהלה פון פרעמיעס, וואָס וואַקסן ווי שוואַמען נאָך אַ רעגן. דער פרעמיע־איינפיר, וואָס האָט געזאָלט דערמוטיקן דעם שרייבער, איז געוואָרן דאָס גרעסטע אומגליק פאַר אונדזער ווייִניק־געלייענטער ליטעראַטור — אַ קוואַל פון הינטער־קוליסן פאַליטיק, קנאה־שנאה אין די שרייבערישע רייען און אַ פאַלשע אילוזיע פאַר די לייענערס, וואָס גלייבן טאַקע, אַז אַ פרעמירט בוך איז באַמת דאָס בעסטע בוך פון יאָר (און דאָס פאַרשפאַרט זיי שוין צו לייענען די „ניט־בעסטע“ ביכער)...

דער שרייבער, וואָס קאָן נישט און וויל נישט מיטמאַכן דאָס שפיל פון ליִטעראַרישער פאַליטיק, פילט זיך ווי אַ פרעמדער, אַן איבעריקער.

אין דער ירידה־צייט, וואָס וואָלט געדאַרפט באַוועגן צו חשבון און חשבון־הנפש, צו דערנענטערונג פון איינעם צום אַנדערן, צו אַ פאַראייניקונג פון כוחות באַזאַנד צו ראַטעווען וואָס מען קאָן און וויפּל מען קאָן — פירט זיך אויף אַ גרויסער טייל שאַפערס און טוערס פון ייִדישן וואָרט ווי די רוימישע אַריסטאָ־קראַטיע פאַרן און בעתן פאַנאַנדערפאַל פון דער רוימישער אימפעריע — בגילופין אין אַ הוליאַנקע אויף אַ פאַפירענער בריק איבערן אָפּענעם תהום, יעדער פון זיי אַריינגעטון אין זיך, גיעריק אַריינצוכאַפן וואָס שנעלער דאָס ביסל אומ־שטאַרבלעכקייט, וואָס רינט אַרויס פון דער נאַענטער שטאַרבלעכקייט: נאָך מיר מעג קומען אַ מבוּל!

זאָל דאָ דערמאָנט ווערן — און שטאַרק באַטאַנט ווערן — אַז צווישן די טיף־

פילנדיקע יידישע פאָעטן, עסייאַסטן און נאַוועליסטן, זענען דאָ נישט ווייניק
אַזוינע, וואָס זיי טוט שטאַרק וויי דאָס געשריי פון ירידה־יאַריד, אָבער זיי זענען
צו ווייניק אין צאָל, צו מיד פון יאָרן, צו שוואַך אין כוחות, אָדער פילאַסאָפֿיש־
פאַסיוו און (אין געוויסע פאַלן) צו אַנגעשראַקן — זיך צו שטעלן קעגן דער מאַיאַ־
ריטעט, צו פּראָבירן ענדערן דעם צושטאַנד.

**

אין ליכט — אָדער אין שאַטן — פון אַט־דער אומהיימלעכער פּאַנאָראַמע,
אַלועלטלעכער, יידישער און יידיש־ליטעראַרישער, מוז מען ווערן אָפּהענדיק,
דערשלאָגן, פאַרלוירן, מען דערפילט, אָ ס'איז נישטאָ דער שרייבער, וואָס זאָל
האַבן דעם כח דאָס אַלץ אַרומצונעמען, ס'איז נישט פאַר אַ שרייבער, ס'איז פאַר
אַ נביא!

אַט־דאָס האָב איך דערפילט באַלד נאָכן אַריינפיר־קאַפיטל און איך בין דער־
פאַר אין די איבעריקע קאַפיטלען אַראָפּ פון דעם סוביעקטיוון, פּסיכאָ־ביאָגראַפֿישן
טאָן, זיך צו פאַרגרינגערן די אויפגאַבע, אָבער אַפילו אַזוי האָב איך באַוווּזן אַנ־
צושרייבן נאָך אַ צאָל מעמאָריסטישע קאַפיטלען, איבערלאָזנדיק גרויסע בלוזין
און אויסלאָזנדיק מער, ווי איך נעם אַריין אין דעם איצטיקן בוך, וואָס האָט גע־
זאָלט זיין אַ פולער סך־הכל, נישט בלויז פון אַ יחיד, נייערט אויך פון אַן עפּאָכע.
און נאָך עפעס וויל איך צום סוף זאָגן צו שרייבערס און לייענערס:

אַלץ, וואָס איך האָב אין דעם בוך געשריבן, איז מיט דער פולסטער אויפ־
ריכטיקייט און ריינסטער כוונה, אויב איך האָב נישט געשאַנעוועט דעם און יענעם,
האַב איך פּונקט אַזוי ווייניק, אויב נישט נאָך ווייניקער, געשאַנעוועט זיך אַליין;
אויב איך קראַץ ווונדן פון אַנדערע און פון אונדזער לעבן בכלל, קראַץ איך אפשר
נאָך שאַרפּער מיינע אייגענע ווונדן.

ווען איך זאָל האָבן די מינדסטע האַפענונג, אָז גאָט וועט מיין תפילה דער־
הערן, וואָלט איך מיינע איצטיקע רייד פאַרענדיקט מיט אַ תפילה — און איך
וואָלט אַזוי מתפלל געווען: רבונ־של־עולם! אויב השארת הנפש נאָכן פיזישן טויט
איז נישט בלויז אַ מענטשלעכע השערה און אויף יענער זייט קבר איז טאַקע דאָ
המשך, אַלצאיינס אין וואָס פאַראַ פאַרעם, מאַך מיך אין דעם פרט פאַר אַ יוצא
מן הכלל — אָז ווען מיין לעצטע שעה וועט שלאָגן, זאָל מיין נשמה האָבן דעם
אייגענעם גורל וואָס מיין גוף, אמן.

א . אַל מי (אליהו־חיים שנפּט)

ניו־יאָרק.

פּרײַע יארן

די האנט

ווי א שראפנעל, וואס שניידט זיך מיט בליציקער שנעלקייט אין לייב אריין און בלייבט ערגעץ שטעקן, אזוי האט זיך יענע איבערלעבונג אריינגעשניטן אין מיין זכרון אריין, אין מיין גאנץ וועזן אריין, און שטעקט דארט עד היום הזה.

ווי אַלט איך בין דעמאָלט געווען? 9, 10 אָדער 11 יאָר. איך געדענק נאָר, אַז איך בין שוין דעמאָלט קיין לייט נישט געווען, כאָטש איך האָב געפאַטשקעט עפעס לידלעך! — אזוי האָט מיין טאַטע זיך געקלאָגט פאַר שכנים, פאַר קרובים, פאַר פריינד, און יענע האָבן, נאָכן אויסהערן מיין פאַטערס טענות, מסכים געווען, אַז איך בין קיין לייט נישט.

אייגנטלעך האָב איך אַליין מסכים געווען, נאָר העלפן האָב איך זיך נישט געקענט. אַנדערע יונגלעך אין מיינע יאָרן, האָב איך געזען, זענען שוין לייט: זיי זענען „אויף דער לערן“ ביי אַלערליי מלאכות און טויגן זיך אויס, שניידן זיך אויף פאַכלייט און פאַרדינערס. און איך — שוין איבערגעווען ביי שניידערס, ביי קאַ-מאַשנמאַכערס, ביי אַ שמוקלער און — גאַרנישט. האָלט זיך אינערגעץ נישט מער ווי אַ וואָך, העכסטנס צוויי וואָכן.

פאַרוואָס האָלט איך זיך נישט? ס'איז מיר אַליין נישט קלאָר. עפעס קאָן איך נישט פאַרטראָגן דאָס קאַמאַנדעווען פון „מייסטער“, פון זיין ווייב, פון די געזעלן; דאָס אַרומשיקן מיך מיט פעק פאַרטיקע סחורה, אָדער אין קראָם אַריין; דאָס פאַר-האַלטן מיך נאָך דער אַרבעט — נאָך אַ 9—10 שעה האַוועניש — אויסצוקערן, צו רייניקן.

ס'צייט די פרייהייט, דער דרויסן, די לופט — די לופט, וואָס פעלט מיר אויס סיי אין מיין ענגער, פינצטערער היים, סיי אין וואַרשטאַט. און אַז איך קאָן שוין מער נישט אַריבערטראָגן, נעם איך און אַנטלויף, דריי זיך אַ גאַנצע נאַכט איבער די גאַסן, אָדער באַהאַלט זיך ערגעץ, ביז דער הונגער טרייבט מיך אַהיים.

ווי, איך בין קיין לייט נישט! — וויינט עס אין מיר. איך בין מקנא אַנדערע

ינגלעך, וואָס זענען לייט און טאַטע-מאַמע בענטשן זיך מיט זיי, אָבער קיין עצה זיך געבן קאָן איך נישט. און איינמאָל, ווען דער טאַטע באַקלאַגט זיך פאַר אַ שכן אויף מיר און וואַרפט דאָסמאָל, ווי זייטיק, אַריין, אַז זיין תכשית קאָן נישט פאַרליידן וואָס דער „מייסטער“ און זיין ווייב שיקן אים — מיך, הייסט עס — אַרום, ווי אַ משרת, אָדער אַ דינסט, האָט דער שכן אַן עצה.

ער נאַראַיעט אַ גרעסערע פאַבריק, נישט אין אַ פּריוואַטער דירה, נאָר טאַקע אַן אמתע פאַבריק, וווּ ס'איז נישטאָ קיין „מייסטער“, קיין ווייב, קיין קינדער, נאָר פאַרוואַלטערס, דירעקטאָרן — גאָר וואַזשנע. ס'איז אַ פאַבריק פון אַלערליי קליינע מעטאַלענע אויסאַרבעטונגען; מאַשינקעלעך, אַנצופילן גילזן מיט טיטן, אַש-בעכער-לעך און נאָך אַזעלכע זאַכעלעך. דער שכן ווייס, אַז מען דאַרף דאָרט לערן-ינגלעך. אין אַ פּראַסטיקן ווינטער-פּרימאַרגן פירט מיך מיין טאַטע צו דער פאַבריק. ס'איז נאָך גוט פינצטער און די לאַמטערנעס וואַרפן די שאַטנס פון פאַטער און קינד אויפן שניי. מיין טאַטע איילט זיך. ער דאַרף באַלד אַוועק אין מאַרק אַריין האַנדלען, שפּאַנט ער שנעל און איך לויף אים נאָך, גליטש זיך עטלעכע מאָל אויס, אָבער מיין טאַטע קוקט זיך אפילו נישט אַרום.

אַט זענען מיר ביי דער פאַבריק אין קעלער פון אַ לאַנגן הויף. די פאַבריק פאַרנעמט, דאַכט זיך, די גאַנצע לענג פון קעלער, וואָס ציט זיך פון טויער אין ערשטן הויף ביזן טויער פון צווייטן הויף. מיין טאַטנס טריט ווערן פאַמעלעכער. ער כאַפט אַראָפּ דאָס היטל און פירט מיך, מיט אומזיכערע טריט, אַריין אין קאַנטאָר פון דער פאַבריק. עפעס אַ מענטש, וואָס זיין אויסזען געדענק איך נישט, רופט צו מיין טאַטן. ביידע שמועסן עפעס, אויף אַ לשון געמישט פון פויליש און יידיש, און פון זייערע מינעס, מער ווי פון זייערע רייד, דערפיל איך, אַז דאָס געשעפט איז גע-מאַכט, אַז איך בין פאַרקויפט...

דער טאַטע געזעגנט זיך מיט דעם קאַנטאַר-מענטש, האַלט זיך אין איין בייגן און נייגן, שטופט מיר אין דער האַנט אַריין אַ קופערנע מטבע און לאָזט מיך איבער. איך שטיי אַ פאַרלוירענער און ווייס נישט וואָס צו טון. דער קאַנטאַר-מענטש גיט עפעס אַ מורמל און ווייזט מיר מיט דער האַנט אויף דער אָפענער טיר צו דער פאַבריק.

איך שטיי אויף דער שוועל פון דער אָפענער טיר. איך זע רייען מענטשן, יונגעלייט און יידן מיט בערד, מיידלעך און עלטערע פרויען — אַלע ביי ווערק-שטעלן, מיט די אויגן פאַרזונקען אין דער אַרבעט. רעדער דרייען זיך, האַמערס קלאַפּן, נאָלן פליען, דאַכט זיך מיר, אין דער לופט. אַ געדיכטער שטויב פאַר-שטעלט ממש דאָס שוואַכע ליכט פון נאַפט-לאַמפּן, וואָס הענגען אַראָפּ פון בעליק, שעמעוודיק און צעמישט קוק איך אין אַלע זייטן, ווייס נישט אין וועלכער

זייט צו גיין, צו וועמען זיך צו ווענדן, וואָס צו זאָגן. איך שטעל אַ טריט און בלייב שטיין, ווי צוגעוואקסן צום אָרט. אויפן האַרץ איז מיר אַזוי שווער. אַ מחשבה־זרה קריכט מיר אין קאָפּ אַריין; אַנטלויפן. אָבער איך האַלט זיך אָפּ. ביסלעכווייז הייבן זיך אויף קעפּ פון איבער די ווערקשטעלן — קאָפּ נאָך קאָפּ. אויגן צילן זיך אין מיר, קוקן מיט חידוש, אַ מיידל צעלאַכט זיך, באַלד נאָך אַ מיידל און נאָך איינע. דאָס געלעכטער צעטומלט מיך נאָך מער און מיין פנים ווערט אָנגעגאַסן מיט בלוט.

פלוצלינג וואַקסט ווער אויס הינטער מיר. אַ שווערע און שטאַרקע האַנט גיט מיך אַ האַסטיקן שטויס אין פאַבריק אַריין, באַגלייט מיט אַ געשריי:
— וואָס שטייסטו ווי אַ ליימענער גולם?

איך גיב אַ פלי, ווי אַ פּיל פון בויגן און צי זיך אויס אויף דר'ערד, מיטן פנים אַראָפּ, ביי אַ ווערקשטעל. איך הער אַ געלעכטער — ווידער פון די מיידל לעך. עמעצער שרייט אויף זיי, אַ פרוי הייבט מיך אויף. אַלץ טאַנצט מיר פאַר די אויגן — די ווערקשטעלן, די מענטשן, די לאַמפּן און — איך פּלאַץ אַרויס אין אַ געווייך.

איך ווייס נישט ווער ס'האַט מיך, פון הינטן־אַרום, אַזאָ אימפעטיקן שטויס געטון. יענער ביראָ־מענטש, צי עמעצער אַנדערש. דער עיקר איז, אַז אַט־יענעם אומגעריכטן שטויס — אין יענעם ווינטערדיקן פּרילמאַרגן — אין דער אומהיימ־לעכער פאַבריק אַריין — פיל איך מיין גאַנץ לעבן. איך שפּיר אים פּסיכיש און איך פיל אים פיזיש, ווען נאָר איך דערמאָן זיך אָן יענעם אינצינדענט פון מיינע קינדער־יאָרן.

שוין דעמאָלט, אונטערן פּרישן איינדרוק פון דעם אינצינדענט, איז אין מיר אויפגעקומען דער געדאַנק — און דער געדאַנק איז אין מיר געוואַקסן מיט די יאָרן — אַז מיט אַט אַזאָ שטויס פון אַן אומבאַקאַנטער בייזער האַנט הייבט זיך אָן דער מענטשלעכער גורל אויף דער ערד, מיינער און אַלעמענס.

אַ מאַכטיקע האַנט פון אַ גרויסן אומבאַקאַנטן — די יד־חזקה — גיט אונדז אַזאָ אומגעריכטן שטויס אין דער וועלט אַריין, אין לעבן אַריין — און לאָזט אונדז אויף הפּקר, צו אונדזער אייגענעם גורל.

נאָר טייל דערפילן זיך שנעל היימיש, גוט־ברודעריש מיט אַלעמען; און אַנ־דערע, די ווייניקערע, פילן זיך דאָ אייביק פרעמד, אייביק פאַרלוירן, אייביק ווי פאַרבלאַנדזשעטע.

פאַר מיר איז די וועלט אַלעמאַל געווען ווי אַ פרעמדער גרויסער זאַל מיט אַ סך אומבאַקאַנטע מענטשן. אַלע מיינע אַנשטרענגונגען זיך צו מאַכן היימיש, צו ווערן געזעשאַפטלעך, האָבן זיך אויסגעלאָזט מיט גאַרנישט. אין בעסטן, אַדער

אין ערגסטן פאל — מיט עפעס אן אומגעלומפערטער טאט, ווי ס'טרעפט אלעמאל, ווען א מענטש וויל ווערן „נאטירלעך“ אויף אן אומנאטירלעכן געקינצלטן אופן. די מענטשן וואס פילן זיך היימיש אויף דער וועלט, זיי זענען אומעטום ביי זיך אינדערהיים. מיר ווערט אלעמאל אומהיימלעך צווישן א גרויסן עולם. פאר-זאמלונגען, באנקעטן, אויפגעלויפן מאכן מיד אומרויאיק, נערוועז. א געפאקטער מעדיסאן-סקווער-גארדן פאלט אויף מיין געמיט ווי א שווערע משא און איך קאן ביי זיך נישט פועלן איבערצוטערען די שוועל פון א גרויסן רעסטאראן, פון א „קאפעטעריע“. ווי נאר איך דערנענטער זיך צו זיי, באפאלט מיך דיזעלביקע פאר-לירנקייט און אומהיימלעכע אימה, ווי אין יענעם אינדערפרי אויפן שוועל פון דער פאבריק.

די איבערלעבונג פון דעם שטויס, וואס האט זיך פארוואנדלט אין דעם גע-דאנק, אז פונקט אזוי ווערן מיר פון אן אומבאקאנטער רשעותדיקער האנט אריין-געשטויסן אין דער וועלט אריין, אין דער עקזיסטענץ אריין, האט אין די ערשטע יארן פון מיין פאעטישן שאפן מיך אינספירירט צו א ליד, ווו דער אייגענער גע-דאנק ווערט אויסגעדריקט און ווו איך דערצייל, אז מיר דאכט זיך אפט, אז מיין נשמה האט אהער פארבלאנדזשעט פון אן אנדער פלאנעט — דערפאר פיל איך זיך דא פרעמד און פארלירן.

אפשר ווערן טאקע נשמות פארבלאנדזשעט אהער פון אנדערע פלאנעטן און זיי בלייבן שטענדיק פרעמד אויף דער ערד, בענקענדיק אהין, צו ערגעץ אנדערש, צום אומבאקאנטן שורש? דערפאר אפשר די אייביקע אומרו, די אומבאשטימטע, אין שעפערישע מענטשן? אפשר. ווער ווייס? ווער קאן וויסן? ווען מיר זאלן וויסן אזוי פיל וויפל מיר ווייסן נישט, וואלטן מיר דאך געוואסט זייער א סך.

דאס נישט וויסן — און דאס וויסן, אז מיר קענען קיינמאל נישט וויסן די עיקרדיקע, אייביקע קאסמישע סודות, — ברענגט מיך אפט פשוט אין כעס אריין. קיינמאל-קיינמאל וועלן מיר נישט האבן קיין ענטפער אויף אזעלכע תוך-פראגעס, ווי: פארויסבאשטימטקייט, פרעדעטערמיניום, אדער פרייער ווילן; וואס איז די ערשטע סיבה? און אויב די ערשטע סיבה — וועלכע ערשטע סיבה האט ארויס-גערופן די ערשטע סיבה? און אויב די ערשטע סיבה האט א פריערדיקע סיבה, איז דאך שוין די ערשטע סיבה נישט די ערשטע — און אזוי כסדר און כסדר דער פארכישופטער קרייז. פונקט אזוי מיט ענדלעכקייט און אומענדלעכקייט, וואס בעת מיר קאנען נישט משיג זיין אין-סופיקייט, קאנען מיר אבער אויך זיך נישט פארשטעלן סוף, אן ענדלעכן אוניווערס — ווי אין איינשטיינס מאטעמאטישער פארמול. ווארן אויב ערגעץ איז סוף, מוז דאך „עפעס“ זיין אויף דער אנדערער זייט „וואנט“, איז דאך שוין דער סוף קיין סוף נישט...

און וואָס מיינט עס, על-פי גרויסע אַסטראָ-פֿיזיקער און מאַטעמאַטיקער, אַז דער אַוניווערס עקספּאַנסירט, שפּרייט זיך אויס, בלאַזט זיך אָן, ווי אַ באלאָן, ביז ער וועט פּלאַצן? וווּ שפּרייט ער זיך אויס? געפֿינט זיך דען דער אַוניווערס אין אַן אַנדער רוי, אין אַ גרעסערן, אָט ווי דער טיש, אויף וועלכן איך שרייב דידאַזיקע שורות, געפֿינט זיך אין אַ צימער? דעמאָלט איז דאָך דער אַוניווערס — נישט דער אַוניווערס, נאָר בלויז אַ קלענערער אַוניווערס, וואָס געפֿינט זיך אין אַ גרעסערן אַוניווערס...

מאַטעמאַטיש מעג אַלץ שטימען, אָבער אין אונדזער פּאַרשטעלונג, אין אונדזער לאַגיק שטימט עס נישט. מיר קאָנען, פּאַרשטייט זיך, אַנטלויפֿן צום פּראָג-מאַטיזם, וואָס מיינט בכלל אויס אַלע קשיות, וועלכע קאָנען נישט פּאַרענטפּערט ווערן. אָבער אַנטלויפֿן פּאַרענטפּערט נישט. עס פּרעגט זיך פּאַרט. דער געדאַנק וויל נישט רוען הגם ער באַגרייפֿט, אַז מיר קאָנען אַזעלכע תּוך-רעטענישן נישט דערקלערן, נישט וויסן. און וואָס קאָנען מיר יאָ וויסן, מיר, די פּאַרמאַטע אינע-ווייניק, אין דעם אַוניווערס, ווהיין די שטאַרקע האַנט — די יד חזקה — האָט אונדז אַריינגעשטויסן?

איך האָב אַט-די האַנט פֿון דעם אומבאַקאַנטן, אומהיימלעך-גרויסן — נישט ליב. איך קאָן זאָגן, אַז פּיינט, ווי ס'איז אין מיר געבליבן אַ פּיינטשאַפט צו יענער האַנט, וואָס האָט מיר, אַ הילפּלאַז יינגל, אַ שטויס געטון אין פּאַבריק אַריין און — ווי איך האָב פּיינט דיקטאַטור.

די אַוניווערסאַלע דיקטאַטור און דער קאַסמישער סנאַביזם לגבי די מיליאָרדן ברואים באַליידיקט דעם מין מענטש. אַ שטויס געטון אין לעבן אַריין און אויף הפּקר געלאַזט — שלאַגט זיך קאַפּ אָן וואַנט, אין אַ וועלט, וואָס איז פול מיט רשעות, וווּ די שטאַרקערע פּאַרצוקן די שוואַכערע — אין דער לופּט, אויף דער יבשה און אין די ימען — רייסט זיך און בייסט זיך, מענטשנקינדער. איז דאָס ווייניק? נאָט אייך גיפּטיקע באַקטעריעס, קראַנקייטן, אומגליקן און צום סוף — טויט. און וואָס איז טויט? סוף? נייער אָנהייב? ווער ביסטו, מענטש, אַז דו זאָלסט וויסן? ערגעץ איז דאָ אַן ענטפּער אויף אַלע קשיות, גרויסע און קליינע, אָבער דאָס אַלץ איז נישט פּאַר דיר. ס'איז אין דעם פּאַרבאַרגענעם חדר פֿון דעם אויבער-דיקטאַטאָר...

מע וועט זאָגן: אַ מאַדנע רעליגיאַזיטעט ביי מיר, אַ טשיקאַווער מאַמין — גלייבט אין דער אַלהעכסטער, באַוווּסטיזניקער מאַכט, אָבער האָט זי נישט ליב, האַלט זי פּאַר אַ ממשלת זדון. אָבער אַט-דאָס מאַדנע רעליגיעזע געפיל מיינט איז ביי מיר נישט קינצלעך אויסגעמחט, נאָר אוממיטלבאַר פּאַרפלאַנצט אין מיין וועזן זינט דעם טאָג, ווען מיין געדאַנק האָט זיך אויפגעוועקט; און די הכנעה פֿון דעם

מענטש לגבי דעם בורא-עולם, זיין ווארפן זיך פאר אים אין שטויב און אָנעמען פאר ליב אלע אומגליקן, האָט מיך אלעמאַל שאַקירט און געעקלט. אין דער איוב-טראַגעדיע האָט זיך פאַר מיר ווונדערלעך דערהויבן איובס ווייב מיט איר שטאַלצן און ווירדיקן אויסגעשריי: „שעלט גאָט און שטאַרב!“ איך האָב קיינמאַל נישט גע-קאָנט משיג זיין דעם מענטש, וואָס באַרימט זיך מיט זיין גאָטספאַרכטיקייט אין ס'זענען מיר דערווידער געווען די תפילות, וואָס גרויסן זיך מיט אימה, מיט ציטערניש, מיט פלאַטערניש. וואָס פאַראַ רעליגיאָזיטעט איז דאָס, אויב ס'איז דיקטירט פון מורא, אָנשטאַט פון פאַעטיש-פילאָסאָפישער באַווונדערונג דאָס לעצטע איז צו פאַרשטיין — ווי איינער זאָל נישט אויפפאַסן דאָס קאָסמישע, דעם אוניווערסאַלן שכל, ווי דער מקור פון שיינקייט און גערעכטיקייט, אָדער ווי אַ קוואַל פון רשעות און אומרעכט.

פיכטע איז סוף-כל-סוף גערעכט געווען מיט זיין זאָג, אַז דער יסוד פון יעדער רעליגיע איז מורא — די מורא פאַר גאָטס אַלמאַכט, די מורא צו זיין אַליין, אָן אַ פאַטער, אָן אַ באַשיצער, אין אַט-דעם אומהיימלעכן און אומבאַגרייפ-לעכן אוניווערס. אַריסטיפּוּס און עפיקור'ס פילאָסאָפיעס פון הגאָה האָבן, פון תענוגי עולם הוה זענען בתוך געווען אַ רעוואַלט קעגן דעם מענטשנס הכנעה לגבי דער אַלמאַכט, קעגן יראת ד' — ווי דאָס קומט צום אויסדרוק אין דער אַריגינעלער גריכישער רעליגיע פון מיסטיציזם, איידער די „באַרבאַרן פון צפון“ זענען אַריינגעדונגען אין גריכנלאַנד און איינגעפירט דעם אַלימפישן פאַגאַ-ניזם.

ווי פאַטעטיש איז די ביבלישע געשיכטע וועגן דעם דור-הפּלגה, וואָס האָט רעוואַלטירט קעגן גאָט, קעגן זיין שטאַרקער האַנט! באַפרייט פון יראת ד' בויען זיי אַ טורעם צום הימל, אָבער גאָטס יד חזקה גרייכט זיי, באַזיגט זיי...

איך בין חושד, אַז אַפילו הינטער ברוך ספינאָזאָ'ס „אינטעלעקטועלער ליבע“ צו גאָט, באַהאַלט זיך — לאַמיר זאָגן: אונטערבאווסטזיניק — דער יראת ד' און דאָס געפיל פון דעם שטויס, דורך דעם בוראס יד חזקה — אין דער וועלט אַריין, וואָס, איינגטלעך, הייסט עס אַזוינס „אינטעלעקטועלע ליבע“? אין פּלוג קלינגט עס ווי דער היפּוך פון עמאַציאָנעלער ליבע, אָבער אין תוך מיינט אונדז, דאָכט זיך, ספינאָזאָ צו זאָגן, אַז זיין ליבע צו גאָט איז נישט דיקטירט פון דעם בלינדן אינסטינקט, נאָר פון קלאַרן, ראַציאָנאַלן, מאַטעמאַטישן געדאַנק, אויב אַזוי, פאַרוואָס בכלל ריידן וועגן ליבע, ווו ס'פאַסט זיך בעסער „פאַרשטיין“, אָדער „תּוּפּס זיין“? און וועמען ליב האָבן? מיר קאָנען ליב האָבן עפעס, וואָס איז אויסער אונדז, אָבער וועדליק ספינאָזאָ'ס פאַנטעזיסטישער פילאָסאָפיע איז דאָך גאָט נישט מחוץ דער וועלט, נאָר

ער איז — די וועלט. אַלץ איז גאָט און גאָט איז אַלץ — איך און איר און דער
בוים און דאָס פליגעלע.

האָב איך אַלעמאַל געטראַכט, אַז מיט זיין „אינטעלעקטועלער ליבע“ צו גאָט
האָט ספינאַזאַ אונטערבאָוווסטיניק פאַרראַטן זיין אייגענע פּילאָסאָפּיע און דערביי
מאַניפעסטירט אויף אַ פאַרשטעלטן אופן דעם יראת ד', וואָס לעבט נאָך ערגעץ
אין אים, דעם געוועזענעם ישיבה-בחור. מיין חשד אויף ספינאַזאַן קאָן אונטער-
געשטיצט ווערן מיט ספינאַזאַס אייגענע, רייד, ווי למשל, אין זיין בריוו צו
אַלבערט בורג, דער זון פון ספינאַזאַס אַ נאָענטן האַלענדישן פריינד, וואָס איז גע-
וואָרן אַ פרומער קאַטאָליק. אויף זיין ווענדונג צו זיין געוועזענעם לערער, אַז ער
זאָל ווערן אַ בעל-תשובה, ענטפערט ספינאַזאַ מיט דער עצה: „דערקען דעם שכל,
וואָס גאָט האָט דיר געגעבן און קולטיוויר אים!“ אין פאַרשיידענע שטעלעס פון
זיינע ווערק כאַפט זיך דאָ און דאָרט ווידער אַרויס אַן אויסדרוק, וואָס איז אין
היפּוך צו זיין פּילאָסאָפּישן, אימאַנענטן גאָט, אַט ווי אין שייכות צום ייִדנטום,
אַז „גאָט וועט זיי (די יידן) נאָך מעגלעך צום צווייטן מאָל אויסוויילן“ (און אויפ-
שטעלן אויפּסייני זייער מלוכה). דאָס קלינגט זייער מאַדנע ביי איינעם, וואָס אין
זיין פּילאָסאָפּישער סיסטעם איז נישטאָ קיין אַרט פאַר דעם אַנטראָפּאָמאַרפּישן
(פּערזאָניפּיצירטן) גאָט — אַ גאָט מחוץ און איבער דעם באַשאַף, וואָס ער גיט און
נעמט, שאַפט און צעשטערט. זעט עס מיר אויס, אַז דער גאָט פון חומש — וואָס
דער פּילאָסאָף האָט אים, ווי ער האָט געמיינט, פאַרטריבן פון זיין פּילאָסאָפּישן
גן-עדן, איז פאַרט געבליבן ערגעץ אין ספינאַזאַן — אין זיין האַרץ, אַדער אונטער-
באָוווסטינין — און ער כאַפט זיך אַרויס ווי נאָר און ווען נאָר דער אַמסטערדאַמער
„פאַרקוט זיך“ — און זיין יראת ד' וועקט זיך אויף...

**

וואָס וויל איך, אייגנטלעך, מיט דעם ביז-אַהער-געזאַגטן באַווייזן? מען קען
אַלץ דערפירן צו אַן אויספיר, אַפילו צו אַ שיטה, אַבער נישט דאָס בין איך אויסן.
טראַכטן צוליב טראַכטן איז אפשר נישט ווייניקער באַרעכטיקט ווי קונסט צוליב
קונסט. און עס טראַכט זיך, אַפילו ווען די ווילסט נישט טראַכטן און אַפילו ווען
דער דאָקטער, דער אַלצווייטער, פאַרזאָגט דיר נישט צו טראַכטן, כדי דיין געמיט
זאָל זיין רויק און די זאָלסט קענען שלאָפן...

און דער דאָקטער מיינט דאָך גוט — הגם מיר ווייסן נאָך אַלץ ווייניקער
וועגן אונדזער אייגענעם קערפער, ווי וועגן די הימלישע קערפערס. אַבער דער
ערנסטער מעדיקער, בפרט, אַז ער איז אַ פּערזענלעכער פריינד, טוט אַלץ, וואָס ער
קאָן. ער איז באַזאָרגט וועגן מיר, אַדער וועגן דעם ווירוס, וואָס האָט זיך אין

מיר באזעצט און פייניקט מיך מיט יסורים. וואָס איז אַ ווירוס? — איינס פון די אַנשיקענישן פון קאָסמישן שכל — אַ קאַרליקל אין פאַרגלייך צום באַציל, וואָס ער איז אויך נישט קיין ריז, אָבער ווייזט אויס, אַ סך שטאַרקער.

ס'איז אַ ווייסע ווינטערדיקע נאַכט, ווי יענער פּרימאַרגן אין וואַרשע, בעת איך האָב מיט מיין פּאַטער געשפּאַנט אין שניי צו דער פּאַבריק — צו דער אומ- באַקאַנטער, ביזער האַנט, וואָס האָט מיך אַזאַ האַסטיקן שטויס געטון. איך בין אַליין, אַהיים געשיקט די „קראַנקן-שוועסטער“, געזאַגט איר, אַז כּווייל איין נאַכט בלייבן אַליין. איך שטרענג זיך אָן צו שטיין אויף די פּיס, שאַר זיך צו צום פענצטער, אָנגעלענט אויף אַ שטעקן, עפּן עס אויף. אַ קאַלטער ווינט דערלאַנגט מיר אַ פּאַטש אין פנים אַריין. איך הייב-אויף דעם קאַפּ צו די שטערן. זיי קוקן קאַלט. געפרוירן, גלייכגילטיק, איך לאַז אַראָפּ מיין בליק צום אַספּאַלט. שפּרינגען? נישט צוליב דער קראַנקייט. דאָס וועל איך איבערקומען — אָבער בכלל? ... צוליב וואָס וואַרטן? אויף וואָס וואַרטן? איז עס נישט גענוג — אין אַזאַ רשעותדיקער וועלט, פול מיט רציחה, אין אַ קאַלטן, אכזריותדיקן אוניווערס?

איך וואַרט, אַז יענע ביזע, מאַכטיקע האַנט זאַל מיך פון הינטן אַ שטופּ-טון — פון לעבן אַרויס. וואָס הייסט — פון לעבן אַרויס? און וואָס דערנאָך? טאַקע אויס, אַדער המשך — איז אַן אַנדער פאַרעם? אַט-די מעגלעכקייט פון המשך — און נישט דער טויט — האָט מיך אַלעמאַל געשראַקן. כּי-האָב עקשנותדיק געזוכט און גענישטערט באַווייזן, אַז קיין המשך איז נישטאָ; געוואַלט, אַז ס'זאַל נישט זיין; איין עקסיסטענץ איז דיי-והותר. אָבער וואָס מער איך האָב געפּאַרשט, געגריבלט זיך, איינגעשפּאַרט זיך צו נעגירן די אינסטינקטיווע און אינטואַטיווע שפּירונג פון המשכּדיקער אידענטיטעט פון דער פּערזענלעכקייט אויף יענער זייט קבר — אַלץ מער איבערצייגט געוואָרן בין איך נישט נאָר אין דער מעגלעכקייט נאָר אויך אין דער וואַרשיינלעכקייט פון קערפּערלאַזער, אַדער גייסטיקער עקסיס-טענץ — אַ וואַרשיינלעכקייט, וואָס ווערט נאָך מער באַקרעפּטיקט דורך ראַדיאָ און טעלעוויזיע.

מיר ווייסן שוין איצט, פון די נייע דערפּאַרונגען, אַז דאָס נישט זען און נישט הערן „עפעס“ מיט אונדזערע „געוויינטלעכע“ חושים, איז בשום-אופן קיין ראייה נישט, אַז דער „עפעס“ איז נישט בנמצא. מיר זעען נישט און הערן נישט די בילדער און שטימען, וואָס יאָגן און טראַגן זיך אין חלל פון איין עק וועלט צום אַנדערן, ביז די צוויי מעדיומען, ראַדיאָ און טעלעוויזיע, כאַפּן זיי אויף, קיין וויסנ-שאַפּטלעך-דענקנדיקער מענטש וועט איצט נישט באַנוצן דעם שאַבלאַנעם אַרגו-מענט, אַז ס'איז נישטאָ קיין נשמה, מחמת קיינער האָט נאָך קיינמאַל אַזוינס נישט געזען — האָט דאָך נאָך קיינער נישט געזען און וועט מסתּמא קיינמאַל נישט זען

— קיין אַטאָם, הגם מיר האָבן אים שוין געשפּאַלטן און שוין מיט זיין אומגע-
הייערן כח חרוב געמאַכט שטעט מיט הונדערטער טויזנטער מענטשן... אָבער מע
האַט טויזנטער יאָרן געשפּירט די עקסיסטענץ פון אַטאָם, ווי מיר שפּירן די פּונקט-
ציע פון דער נשמה — און אזוי ווייט ווי מיט דריטהאַלבן טויזנט יאָר צוריק האָט
דעמאָקריט געשאַפן די אַטאָמישע פּילאָסאָפּיע.

איז באמת נישטאָ קיין אַנטלויפן, קיין אַרויס, קיין באַפּרייאונג פון דער אַל-
מאַכטיקער האַנט, וואָס האָט דיך אַריינגעשטויסן אין לעבן אַריין, אָן דיין ווילן?
די נאַכט שווייגט. די שטערן שווייגן און ציטערן קאַלט. אזוי האָבן זיי געציטערט
איבער די קעפּ פון אברהמען, פון בודאַן, פון קאַנפּוציוסן, פון זאַראַסטערן, פון גליי-
ביקע און צווייפלערס, פון קריגערס און טרוימערס, פון רוצחים און זייערע
קרבות, פון פאַרליבטע און ציניקער. נישטאָ קיין ענטפּער פון ערגעץ נישט,
איבערגעץ נישט. נישטאָ קיין טרייסט פאַרן שווערן געמיט און קיין אַנווייז פאַרן
אומראיקן געדאַנק. אַ געדיכטער שניי הייבט-אָן פאַלן. די שטערן באַהאַלטן זיך.
איך פאַרמאָך דאָס פענצטער און דורך די אומהיימלעכע, איינזאַמע חדרים פון מיין
דירה שפּאַן איך — איך, מיין שאַטן און מיין שטעקן — טריט-ביי-טריט — צום
שרייב-טיש...

ניו-יאָרק, יאַנואַר, 1948.

דער שליסר

דזיעלנע גאס נומער 79, וווּ מיר האָבן אַ שטיק צייט געווינט, ווען איך בין געווען אַ חדר-ינגל, איז געלעגן נישט ווייט פון די „אַקאַפּעס“ מיט דעם אַלטן יידישן בית-עולם, אָדער גענשער בית-עולם, ווי מען האָט עס גערופן, ווייל די גענשע גאָס איז געווען דער הויפט-וועג, אויף וועלכן ס'האָבן זיך געצויגן אַלע לוויהס צום „גוטן אָרט“. דאָס הויז איז געווען אַ צווילינג-געביידע מיט אַ פּאַ-דערשטער מויער און אַ הינטערשטער מויער, אויפן שטייגער פון אַ סך וואַר-שעווער הייזער. צווישן ביידע מויערן — אַ לאַנגער הויף.

מיר האָבן געווינט אין דער הינטערשטער מויער, אויפן פּערטן שטאַק. דער הויף צווישן ביידע אָפטיילונגען האָט זיך פאַרענדיקט מיט אַ פאַרקאַן. אויף יענער זייט פאַרקאַן איז געווען אַ סאָד מיט עפּל-ביימער, וואָס האָט געהערט צו אַ גוי און ער פלעגט דעם קליינוואַרג ברעכן די ביינער, ווען ער האָט אונדז געפאַקט רייסנדיק עפּל. אין מיטן הויף איז געשטאַנען אַ שטאַל, ווייס געקאַלכט, וווּ פּור-מאַנעס פון יענעם הויז האָבן געהאַלטן זייערע פּערד.

דאָס צווילינג-הויז איז געווען טומלדיק פון פּרייען באַגינען ביז שפּעט ביי-נאַכט — און אָפילו אין מיטנאַכט פלעגט זיך טיילמאַל דערהערן אַ געשריי, אַ געוואָלד, באַגלייט פון אַ געבראַזגעריי פון צעבראַכן געפּעס. דערמיט איז דזיעלנע 79 נישט געווען קיין אויסנעם פון אַנדערע הייזער אין די אַרעמע יידישע קוואַרטאַלן פון וואַרשע. שטענדיק איז דאָרט געשטאַנען אַ הויז, אַ יאַריד, געשרייען פון מאַמעס, אַ געוויין פון קינדער, אַן איבערשרייען זיך דורך די פּענצטער, געזייד-לעריי און קללות. אויך געשלעגן זענען נישט געווען קיין זעלטנקייט. זייער-זייער זעלטן האָט זיך געהערט פון ערגעץ אַ געלעכטער — סיידן ס'איז געווען אַ שמחה, אַ תּנאים, אַ חתונה, אַ ברית, צי אַ זון איז באַפּרייט געוואָרן פון „פּאַניען“. חוצדעם האָבן הענדלערס כּסדר אויסגערופן זייערע סחורות אין הויף, אָדער אַ קאַטערינקע האָט זיך צעשפּילט, באַגלייט פון אַ גרילצנדיק געזאַנג, צי אַ בעטלער האָט זיך באַקלאַגט, ס'רוב אין גראַמען, וועגן זיין ביטערער מערכה:

חשבון און סך-הכל

וואַרפּטס אַראָפּ אַ נדבּה, גוטע מענטשן,
האַטס רחמנות! גאַט וועט ענק בענטשן.

אין אַט־דעם סומלדיקן הויף איז געווען איין אינדזעלע פון שטילקייט, אין דער דירה איבער אונדו, אויפן פינפטן שטאַק. פון יענער דירה האָט מען קיינמאָל נישט געהערט קיין שאַרף. אַפילו די טריט איבער אונדו זענען געווען שטילע, געמאַסטענע, ווי דאָרט וואָלטן זיך באַוועגט שאַטנס. האָט מען יענע וווינונג טאַקע גערופן „די שטילע דירה“ און אירע איינוווינער — „די שטילע משפּחה“. דאָס געזינדל איז באַשטאַנען פון פיר נפשות: דער טאַטע, אַן עלטערער ייד, אַן אלמן, אַ נידעריק־געוויקסיקער, מיט אַ ברייטער גראַלעכער באַרד, אַ הדרת־פנים; צוויי טעכטער און איין זון.

אַלע פיר האָבן זיי געשוויגן, קיינמאָל צו קיינעם קיין וואָרט נישט אַרויסגע־רעדט און אַפילו קיין „גוט־מאָרגן“ קיינעם נישט געזאָגט, נאָר אַ לייכטן שאַקל געטון מיטן קאַפּ, ווען מען האָט זיי באַגריסט. זיי זענען אַלעמאָל געגאַנגען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, קיינעם אין די אויגן נישט געקוקט און ס'האַט זיך געדאַכט, אַז זיי זענען טאַקע קיינעם נישט, מיר, דעם חדר־ינגל, האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זיי זענען מרוקעס, ביזע, אָבער אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָב איך פאַרשטאַנען, אַז זייער שווייגן און זייער נישט קוקן קיינעם אין פנים אַריין, איז נישט געווען מחמת בייזקייט.

דעם אַלטנס נאָמען איז געווען רב מרדכי און דעם זונס — לייזער. די נעמען פון די צוויי מיידלעך האָט קיינער נישט געוואָסט. אַ חידוש איז, וואָס מען האָט יאָ געוואָסט די נעמען פון די מאַנסלייט, אַז זיי האָבן קיינמאָל נישט קיין פּיפּס געטון. גענוי פון וואָס דער אַלטער ציט חיונה, ווּוּהיזן ער גייט יעדן אינדערפרי, האָט אויך קיינער נישט געוואָסט, אָבער דער און יענער האָט געזאָגט, אַז ער איז אַ מלמד און וועגן דעם זון האָט מען דערציילט, אַז ער איז אַ העפטער, אַז ער האָט גילדענע הענט און דערצו „מאַלעוועט“ ער. ס'זעט אויס ווי לעבעדיק! — האָט אַ שכּנה אַמאָל פאַרזיכערט.

וועגן די צוויי מיידלעך האָבן די שכּנות געוואָסט, אַז איינע איז אַ נייטאַריין און די אַנדערע — איך ווייס נישט, צי ס'איז געווען די יונגערע, אָדער די עלטערע — איז... אָבער דאָ האָט מען אַנגעהויבן ריידן שטיל, שושקען זיך. פון די שוש־קערייען איז צו מיר דערגאַנגען, אַז זי שלעפט זיך אַרום ביינאַכט אין די גאַסן און רופט קונים, מיר, דעם חדר־ינגל, איז דאָס געווען אַ מאַדנער חידוש; וואָס הייסט — זי רופט קונים? וואָס אַזוינס פאַרקויפט זי? אפשר געגנבעטע סחורה? — האָב איך געטראַכט. פון „פאַסערס“, וואָס קויפן־אַפּ פון גנבים זייערע גנבות,

האָב איך שוין געהאַט געהערט, אָבער אַז אַ מיידל זאָל אַרומגיין ביינאַכט אין די גאַסן פאַרקויפן — דאָס האָט זיך מיר עפעס נישט געלייגט אויפן שכל, כאָטש איך האָב אַ סך מאָל געזען ווי מיידלעך שפּאַצירן ביינאַכט אין גאַס אַהין און צוריק און מאַנסבילן שטעלן זיך מיט זיי אָפּ, אָבער איך האָב דאָס אָנגענומען ווי סתם באַקאַנטשאַפטן. אַז איך האָב אײנמאַל געפרעגט דער מאַמען וועגן דעם, האָט זי אויף מיר אָנגעשריגן, אַז אַלץ וויל איך וויסן.

די „שטילע משפּחה“ איז אונדז געווען נענטער ווי אַלע אַנדערע שכנים — סיי צוליב דעם, וואָס זיי האָבן געווינט פונקט איבער אונדז און מיר האָבן גע-הערט זייערע שטילע טריט; סיי צוליב דעם שליסל פון זייער דירה, וואָס זיי פלעגן לאָזן ביי אונדז. צוליב דעם שליסל זענען אַלע פיר מיטגלידער פון דעם געזינדל כסדר געקומען צו אונדז — דאָס הייסט: יאָ געקומען און נישט געקומען. ס'האָט זיך אַן עפּן־געטון אונדזער טיר, וואָס האָט געפירט אין קיך אַריין; אַ האַנט האָט זיך אַ שטרעק־געטון צו דער קליינינקער פּאַליצע לעבן דער טיר און אַוועק־געלייגט, אָדער אַוועקגענומען דעם שליסל. טיילמאַל איז דאָס אַנידערלייגן און דאָס צונעמען דעם שליסל צוגעגאַנגען אַזוי שנעל, אַז איידער מיר האָבן זיך אַרומ־געקוקט, איז שוין דאָס פנים נישט געווען און דער בליק האָט נאָך קוים פאַרכאַפט די פאַרשווינדנדיקע האַנט.

אינדערפרי האָט אַ האַנט אַוועקגעלייגט דעם שליסל — אַמאָל איז עס געווען די האַנט פון רב מרדכי, אַמאָל פון לייערן און אַמאָל פון דער טאַכטער, די ניי־טאַרין. ס'האָט זיך געווענדט ווער ס'איז אַוועק צום לעצטן. אין אַ שעה אַרום, טיילמאַל נאָך פּרזער, האָט זיך אונדזער טיר ווידער געגעבן אַ פּראַל־אויף און אַ האַנט האָט דעם שליסל אַ כאַפּ־געטון — דאָס איז געווען די האַנט פון „יענער“, וואָס גייט אַרום ביינאַכט אין די גאַסן און אינדערפרי, נאָכדעם ווי די אַנדערע דריי פון דעם געזינדל זענען שוין אַוועק, קומט זי אַהיים שלאָפן. פאַרנאַכט, איידער די דריי זענען אַהיים געקומען פון דער אַרבעט, האָט איר האַנט ווידער אַוועקגע-לייגט דעם שליסל.

אַזוי האָבן זיך די דריי און די איינע כסדר אויסגעמיטן. און אַזוי האָבן זיך געצויגן וואָכן, חדשים, יאָרן. פאַר אונדז איז דער שליסל געוואָרן ווי עפעס אַ טייל פון אונדזער לעבן. מיר האָבן זיך אַפילו מער נישט אַרומגעקוקט ווער ס'לאָזט דעם שליסל און ווער ס'נעמט דעם שליסל. אַ האַנט האָט אים אַוועקגעלייגט און אַ האַנט האָט אים צוגענומען. אַזוי ווי אַנקלאָפּן אין דער טיר איז אין די אַרעמע הייזער נישט געווען אין דער מאַדע און שכנים, אָדער בעטלערס, צי הענדלערס פלעגן כסדר אומגעריכט אַן עפּן־טון די טיר — פון אינדערפרי ביז שפעט אין

אונט, ווען מען האָט די טיר פאַרריגלט פון אינעווייניק — האָט מען זיך אַפילו נישט אַרומגעקוקט ווער ס'איז אַריינגעקומען.

ס'פלעגט אָפט טרעפן, אַז ווען מיר זענען געווען אין דער שטוב פון אונדזער קליינער דירה — אַ שטוב מיט אַ קיך — האָט זיך געעפנט די טיר, עמיצער איז אַריינגעקומען, זיך געפאַרעט אין דער קיך, עפעס געליען, אָדער עפעס אָפגע-ברענגט, און קיינער פון אונדז איז אַפילו נישט אַריין אין קיך, אַ קוק צו טון ווער ס'איז.

די „הלוואהס“, וואָס שכנים האָבן אַזוי-אַרום גענומען איינע ביי די אַנדערע און דערנאָך אָפגעברענגט, זענען ס'רוב באַשטאָנען פון אַ ציבעלע, אַ פעניצל קנאָבל, אַ פעטרושקע, אַ קאַרטאָפל, אָדער אַ מעסטעלע זאַלץ.

— זי וואָסן, גיטעלע, כ'האַב איהן אָפגעברענגט די פעטרושקע! — האָט אַ שכנה אָנגעזאָגט מיין מאַמען אין אַ טאָג, אָדער צוויי אַרום.

האָט מען זיך אויך נישט אַרומגעקוקט אויף די הענט פון דער „שטילער משפּחה“, וואָס האָבן אַוועקגעלייגט, אָדער אַוועקגענומען דעם שליסל. אַן עפן די טיר, אַ פאַרמאָך די טיר.

*#

בלויז איינמאָל האָט דאָס נעמען דעם שליסל זיך פאַרצויגן אַ ביסל לענגער. ס'איז געווען אין מיטן טאָג. איך בין נאָר-וואָס געהאַט אַ היים געקומען פון חדר אויף מיטאָג און די מאַמע האָט מיר דערלאָנגט דאָס עסן אין קיך. די טיר האָט זיך צעעפנט און אַ האַנט האָט זיך אויסגעשטרעקט צום שליסל. ס'איז געווען די נייטאַרין. מיר האָבן אויף איר געקוקט מיט חידוש, וואָס זי טוט אינדערהיים אין מיטן טאָג און די מאַמע האָט אָנגעהויבן עפעס צו ריידן צו איר, נאָר באלד אויפגעהערט. איך בין שפעטער זיכער געווען, אַז איך האָב געזען דעם מיידלס האַנט ציטערן און זי, אַזאַ בלאַסע, אַזאַ טרויעריקע, האָט אַרויסגעלאָזט דעם שליסל פון דער ציטערדיקער האַנט, זיך אָנגעבויגן, אָנגעשלאָגן זיך מיטן קאָפּ אָן דער טיר, אַ כאַפּ-געטון דעם שליסל און אַרויסגעלאָפן.

באלד האָבן מיר דערהערט טריט איבער אונדז, אָבער דאָסמאָל זענען די טריט געווען האַסטיקע, נערוועזע. די מאַמע האָט צו זיך אַליין אַ מורמל-געטון: „זי זאָל זי נאָר נישט איבערוועקן!“ — און איך האָב געוואָסט, אַז דאָס מיינט זי דאָס אַנדערע מיידל, די, וואָס שלאָפט ווען אַלע זענען אויף און איז אויף, ווען אַלע שלאָפן. אָבער באלד איז אויבן שטיל געוואָרן, אַ שכנה איז אַריינגעקומען און די מאַמע האָט איר דערציילט וועגן דער נייטאַרינס אַ היים קומען אין מיטן

טאג. ביידע ווייבער האבן גערעדט מיט זארג, אז אפשר האט מען איר אפגעזאגט פון דער ארבעט, אדער אפשר איז זי, חלילה, קראנק.

פארנאכט, ארום דער צייט, ווען דאס אנדערע מיידל פלעגט ביי אונדז לאזן דעם שליסל, איידער זי איז ארויס אין גאס אריין, האט זיך דערהערט א פאר-צווייפלטער קוויטש, א יאמערלעך געשריי, וואס האט געשניטן דאס הארץ, ווי מיט א חלף. אין אלע פענצטער האבן זיך באוויזן דערשראקענע פנימער, ס'האט זיך געהערט א געקלאפעריי פון טירן, א לויפעניש איבער טרעפ. דאס געשריי האט זיך געריסן פון דער „שטילער דירה“ — דאס ערשטע קול פון דארט... פון אלע זייטן האט מען געפרעגט: וואס איז געשען? וואס האט געטראפן? און מען איז באלד געווארן פון דעם גרויסן אומגליק אין דער „שטילער משפחה“. ווען „יענע“ טאכטער האט זיך אויפגעכאפט פון שלאף און זיך גענומען אנטאן, האט זי דערוען איר שוועסטער, די נייטאריין — הענגען.

ס'איז באלד געווארן אן אנגעלויף, דער הויף איז שווארץ געווארן פון מענטשן. ס'האט אנגעיאגט דאס קעטשל פון דער „גיכער הילף“. אבער דאס מיידל איז שוין געווען טויט. פון עולם האט זיך געהערט א זיפף, א קרעכץ, ווייבער האבן זיך געווישט די אויגן. ס'איז טונקעלער געווארן. א שטערן האט זיך באוויזן אי-בערן הויף, דער אלטער טאטע איז אנגעקומען, איז ווי אלעמאל געגאנגען מיט אן אראפגעלאזטן קאפ אין דער בארד אריין, נישט איבערראשט געווען פון דעם גרויסן עולם, וואס איז אין יענער געגנט געווען אן אפטע זאך און קיינער האט קיין הארץ נישט געהאט אים אפצושטעלן און אים אנוואגן די פינצטערע בשורה. מיין מאמע און אנדערע ווייבער, וואס זענען געווען דערביי אין דער „שטילער דירה“, האבן שפעטער דערציילט, אז ווען רב מרדכי איז אריין אין שטוב און זיך דערוויסט פון דעם בראך, האט ער גארנישט געזאגט, נישט געוויינט, נישט געזיפט, נאר א שווינגדיקער זיך אנדערגעזעצט אויפן אייזערנעם בעט, ווי ער פלעגט שלאפן, און געקוקט, געקוקט פאר זיך מיט א פארגליווערטן בליק, ווי ער וואלט עפעס געזען ערגעץ ווייט.

ס'זענען אריבער די שבעה-טעג און ווידער האבן הענט אועקגעלייגט און אועקגענומען דעם שליסל אויף דעם פאלקעלע ביי דער טיר פון אונדזער קיך, אט אזוי ווי אלמאל, נאר מיט איין האנט ווייניקער.

רב מרדכי איז, דאכט זיך, נאך שטילער געווארן, נאך איינגעבויגענער. אזוי אויך זיין זון און „יענע“ טאכטער. ס'וויינט עפעס אראפ פון זיי, האט מיין מאמע אמאל א זאג-געטון צו א שכנה. די שכנה האט אפגעזיפט:

— א רחמנות! נעבעך, אויפן אלטן! וואלט ער עפעס געזאגט; אז א מענטש רעדט, רעדט זיך עפעס ארום פון עים. ס'ווערט גרינגע אויפן הארץ!

— און אויף איר, — האָט מיין מאַמע געזאָגט, — איז ניש קאָ גאָטס רחמנות? שלעפט זיך, נעבעך, אַרום ביינאַכט אין די גאַסן, ווי אַן עלנטער הונט: ס'צוראַסט ס'האַרץ!

אין אַ שטיקל צייט אַרום איז געוואָרן מיט נאָך אַ האַנט ווייניקער. פּלוצ-לינג האָט מען דערהערט, אַז לייזער, רב מרדכיס איינציקער זון, איז אַוועק-געפאַרן קיין אַמעריקע. ווען געפאַרן? צו וועמען געפאַרן? קיינער האָט נישט געזען, קיינער האָט נישט געהערט. אַז עמעצער פאַרט קיין אַמעריקע — עפעס אַ קלייניקייט, אין עק וועלט, אין אַ מדינה, וואָס געפינט זיך, ווי מען זאָגט, אונטער דר'ערד! — טוט זיך דאָך מעשים, קאָכט דאָך אַ וועלט! שכנים קומען זיך גע-זעגענען, מען גיט-מיט גרוסק, ווער צו אַ מאַן, ווער צו אַ זון, אָדער צו אַ טאָכ-טער, אַ פעטער, אַ מומען, אָדער צו סתם אַ פריינד, און דאָ — גאַרנישט! אוועק-געפאַרן, געווען, נישטאָ און — אויס!

אַבער שטאַרק איבערראַשט איז מען נישט געווען — אַזוי איז שוין דער שטייגער פון דער „שטילער משפּחה“, אַלץ גייט ביי זיי צו אַ-שטייל.

אין דער „שטילער דירה“ זענען געבליבן בלויז צוויי — דער אַלטער טאַטע און „יענע“ טאָכטער. בלויז צוויי הענט האָבן וואָכן און חדשים געלאָזט דעם שליסל און גענומען דעם שליסל אין אונדזער קיך.

אַבער איינמאָל — ווידער אין מיטן טאָג — איז אין הויף אַריינגעפאַרן אַ דראַשקע און פון דער דראַשקע זענען אַרויס צוויי קליינע יידעלעך מיט שיינע, ברייטע בערד, ביידע האָבן זיי אויסגעזען ווי דער אַלטער רב מרדכי. די צוויי יידעלעך זענען פלינק אַרויסגעשפרונגען פון דער דראַשקע און פאַמעלעך אַרויס-געטראָגן פון דאָרט — רב מרדכי.

ס'האַט מיר אויסגעזען ווי צוויי רב מרדכיס טראָגן אַ דריטן רב מרדכי. אַפילו זייערע מלבושים האָבן אויסגעזען אַלצאיינס. אין מיין קינדערשער פאַג-טאַזיע האָט זיך אויסגעמאָלן, אַז זיי זענען טאַקע איין רב מרדכי, אונדזער שכן, נאָר ער האָט זיך צעטיילט אויף דריי.

ס'איז באַלד געוואָרן, ווי דער שטייגער איז געווען, אַן אַנגעלויף פון שכנים און קינדער. מען איז צוגעשטאַנען צו די צוויי יידעלעך: וואָס האָט פאַסירט? אַ קראַנקייט? אַן אומגליק? נאָר די צוויי יידעלעך האָבן גאַרנישט געענטפערט, גלייך ווי נישט צו זיי רעדט מען. זיי האָבן געשוויגן ווי רב מרדכי, וועמענס אויגן ס'זענען געווען פאַרמאַכט, דאָס פנים אויסטערליש בלאָס און ווען נישט די קרעכצן, וואָס האָבן זיך פון אים אַרויסגעריסן, וואָלט מען זיכער געווען, אַז ער איז טויט. די צוויי יידעלעך האָבן דעם אַלטן אַרויפגעטראָגן אין דער „שטילער דירה“ אַריין, איינער ביי די הענט און איינער ביי די פיס. אַביסל שפעטער איז אַנגעקן-

מען דער פעלדשער שפּאַק, וואָס אויף אים האָבן די ווייבער געזאָגט, אָז ער פּאַר-
שטעקט אין אַרבל אַלע דאָקטוירים און פּראָפּעסאָרן. האָבן די שכנים אָפּגעוואָרט
שפּאַקן און ווען ער איז אַרויס פון חולה האָבן זיך אַלע אַ וואָרף געטון אויף
אים מיט פּראָגן.

— ער איז חרובּ זייער חרובּו — האָט שפּאַק עטלעכע מאָל איבערגעזחורט,

— ער דאַרף רחמים!

אויף מאָרגן אינדערפרי זענען די אייגענע צוויי ידעלעך ווידער פאַרפאַרן
מיט אַ דראַשקע אין הויף אַריין, אַרויף אין דער „שטילער דירה“ אַריין, זיך
פאַרזאַמט אַביסל און דערנאָך אַראָפּגעטראָגן רב מרדכי'ן אין דער דראַשקע אַריין,
ווי זיי האָבן אים מיט אַ טאָג פּריער געטראָגן פון דער דראַשקע אין שטוב אַריין,
ווער די צוויי ידעלעך זענען, קרובים, צי סתם באַקאַנטע — דאָס האָט קיינער
נישט געוואָסט. קיינער האָט זיך אויך נישט געוואַנדערט אויף „יענער“ טאַכטער,
וואָס כאַטש זי איז אינדערהיים, ווייזט זי זיך נישט, נישט אין הויף, נישט אין
פענצטער אָפּילו, ווער רעדט שוין פון באַגלייטן דעם קראַנקן טאַטן אין שפּיטאַל
אַריין, וווּ די צוויי ידעלעך האָבן אים געפירט.

— זי וויניש דעם טאַטן פאַרשעמען פאַר לייטן! — האָבן ווייבער געשמועסט.

— זי וויניש, אָז דער טאַטע זאַל זי אַנקוקן, ווען ער עפנט די אויגן!

אַבער רב מרדכי האָט שוין מער נישט געעפנט די אויגן. ווען די דראַשקע
איז אָנגעקומען אין יידישן שפּיטאַל אַריין, איז ער שוין געווען טויט, האָט מען
שפּעטער דערציילט.

אין דער „שטילער דירה“ איז פאַרבליבן בלויז זי — יענע טאַכטער. אַליין
איז זי געזעסן שבעה אין שטוב. מיין מאַמע און אונדזערע אַ שכנה, פייגע די
וועכטערקע, ווי מען האָט זי גערופן — זי איז געווען אַ וועכטערין אין אַלטן
יידישן שפּיטאַל — האָבן עטלעכע מאָל געוואָלט אַריינגיין צו איר, זי מנחם-אבל
זיין, ברענגען איר עפעס צו עסן, אַבער די טיר איז געווען פאַרריגלט פון אינע-
ווייניק און דאָס מיידל האָט נישט געענטפערט אויפן קלאַפן. מיין מאַמע איז אומ-
רויך געוואָרן: אפשר האָט מיט איר עפעס, חלילה, פאַסירט? איז זי אין אַן אַוונט
אַראָפּ אין הויף אַריין, אַרויפגעקוקט צום פענצטער דאָרט און דערזענדיק אַ
ליכט, איז איר אַראָפּ אַ שטיין פון האַרץ.

אין פאַרנאַכט האָט זיך אונדזער טיר אַן עפן געטון — און אַ האַנט האָט
אָועקגעלייגט דעם שליסל. דער שליסל איז ווידער געוואָרן אַ שטאַם-גאַסט ביי
אונדן, נאָר פון דעמאָלט אַן בלויז דורך די נעכט. די אייגענע האַנט, וואָס האָט
אים אין אַוונט אָועקגעלייגט, האָט אים אינדערפרי צוגענומען — נאַכט נאָך
נאַכט, פרימאָרגן נאָך פרימאָרגן. מיר האָבן זיך געחידושט פאַרוואָס זי לאַזט איצט

דעם שליסל, אָז ס'איז דאָך נישטאָ קיין אַנדערער, וואָס זאָל אים נעמען אויף עפענען די טיר פון איר דירה.

מיין מאַמע האָט געזאָגט, אָז זי טוט דאָס אויס געווינהייט. דער טאַטע האָט געהאַט אַן אַנדער סברה: זי האָט מורא צו פאַרלירן דעם שליסל אין די ערטער, וווּ זי וואָלגערט זיך אויס. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָב איך געטראַכט, אָז דורך דעם שליסל האָט זי געוואָלט אָנהאַלטן די פאַרבינדונג מיט די מענטשן, וואָס האָבן זיך באַצויגן מיט וואַרעמקייט צו איר, נישט געקוקט אויף איר גע-פאַלנקייט.

די רגע, וואָס זי איז געשטאַנען אין אונדזער אָפּענער טיר און אַוועקגעלייגט, אַדער גענומען דעם שליסל, האָט אפשר איר נשמה זיך אָנגעפילט מיט אַן אינערלעך ליכט, וואָס האָט זי געוואַרעמט און באַלויכטן אירע לאַנגע, פינצטערע שעהען אין די אַרעמע גאַסן און אין די באַרעס, וווּ זי איז פאַרקראַכן.

מיין מאַמע און אונדזער שכנה, פייגע די וועכטערקע, האָבן גערעדט מיט טרערן אין די אויגן וועגן דעם גרויסן עלנט פון דעם מיידל, זינט איר פאַטער, ברודער און שוועסטער זענען אָפּגעריסן געוואָרן פון איר. כאַטש זיי האָבן זיך אויסגעמיטן, אָבער זי האָט געפילט זייער אַטעם, געוויסט, אָז זיי זענען דאָ.

— מען דאַרף עפעס טוען פאַר איר? — האָט מיין מאַמע געזיפצט.

— אפשר זי חתונה מאַכן? — האָט פייגע געפרעגט און זיך אַליין געענט-פערט: — ווער וועט זי נעמען?

וואָס טון און ווי טון — דאָס האָבן די צוויי אַרעמע, דערשלאַגענע, אָבער גוטהאַרציקע פרויען סיי-ווי נישט געוויסט, ווי זיי האָבן נישט געוויסט ווי זיך אַליין און זייערע געזינדן אַרויסצוראַטעווען פון דעם גיהנום פון אַרעמקייט, פון דעם שרעקלעכן דלות און שמוץ.

אינמאַל, ווען מיר זענען געזעסן אין קיך איבער אונדזער מאַגערן נאַכטיקן מאַלצייט, האָט די מאַמע פלוצלינג אַ קוק געטון צום שליסל און אַ זאָג געטון צום טאַטן:

— וואָיסט, וואָס יאָכיל דיר זוגן? ס'דאַכטזאָך מיר, אָז זי האָט שוין לאַנג דאָ ניש גענימען דעם שליסל. דער שליסל ליגט, אָבער זי קימט ניש!

— מאַלע, וואָס דיר דאַכטזאָך! — האָט דער טאַטע צונישט געמאַכט איר זאַרג, אָבער באַלד האָט ער זיך פאַרכאַפט: — און אפשר ביסטו טאַקיש געראַכט!

איך האָב זיך אַרײַנגעמישט, אָז — טאַקיש... כ'האַב שוין לאַנג נישט געזען די האַנט נעמען דעם שליסל.

מיר האָבן געהאַט אַן אומרויקע נאַכט, נישט געשלאָפן. אונדז האָט זיך אויס-

געוויזן, אז מיט דעם עלנטן מיידל איז געשען ס'איגענע, וואס מיט איר שוועס-
טער, מיר ליגן דא אין בעט און זי אויבן — הענגט...

קוים דערלעבט דעם פרימארגן, האָט דער טאָטע אָפגעלייגט דאָס גיין אין
מאַרק אַרײַן האַנדלען. מיט ציטערדיקע הענט האָט די מאַמע אַראָפגענומען דעם
שליסל פון דער פּאָליצע — דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס עמעצער
פון אונדז האָט זיך צוגערירט צום שליסל — און מיר האָבן זיך געלאָזט אַרױפגיין
אויפן פינפטן שטאַק. צוויי שכנות זענען אונדז אַנטקעגנגעקומען און אונדז באַ-
גלייט. יאָדוויגאַ, די פּאָלאַטשקע, וואָס איר מאָן איז געווען אַ „פּראָוואַסלאָוונער“
— די איינציקע גוים אין אונדזער הויף — איז אָנגעקומען פון גאַס מיט אַ קיישל
עסנוואַרג, און אונדז אויך נאָכגעגאַנגען. זי האָט זיך געהאַלטן אין איין צלמען
און די יידענעס האָבן שוין באַצייטנס געבראַכן די הענט, בעת די מאַמע האָט
געדרײט דעם שליסל אין שליסלאַך און נישט געקענט אויפשליסן. דער טאָטע
האָט פון איר גענומען דעם שליסל און געעפנט די טיר.

אַ ווייל זענען מיר אַלע געשטאַנען אויף דער שוועל און אַריינגעקוקט אין
שטוב אַרײַן, ווי מורא געהאַט אַריינצוגיין אינעווייניק, ביסלעכווייז האָט מען זיך
גענומען אַריינשאַרן, מיט אומזיכערע טריט, איינער נאָכן אַנדערן, אַלץ איז דאָרט
געשטאַנען אויפן אָרט, דריי אייזערנע בעטלעך, פאַרבעט און איבערגעצויגן מיט
סיצינע דעקעס; אַן אויסגעקרוםטער טיש מיט עטלעכע שטולן אַרום, אַ שאַפּע, אַ
קאַמאַדע, אַ קרעדענצל, אַלץ אַלט און אָפגעקראַכן, אָבער ציכטיק צוגעפּוצט. אומ-
רויקע אויגן האָבן געזוכט אין אַלע ווינקעלעך פון דעם קליינעם שטיבל מיט דער
קיך, וווּ ס'איז געשטאַנען נאָך אַן אייזערן בעטל, אַריינגעקוועטשט צווישן אויוון
און דער טיר. די פרויען האָבן לייכטער אָפגעאַטעמט. די מאַמע האָט געעפנט
די טיר פון דער שאַפּע, אַרויסגערוקט די שופלאַדן פון דער קאַמאַדע — אויסגע-
ליידיקט! קיין פיצל קלייד, אָדער וועש.

— זי איז אַוועק! — האָט די מאַמע אַ זאָג געטון אין דער שטוב אַרײַן.

— אפשר ערגעץ אַוועקגעפאַרן און זי וועט צוריקקומען? — האָט יאָדוויגאַ
געפרעגט.

— זי'ט דאָך נישט איבערלאָזן ס'מעבל! — האָט אַ יידענע גערעדט ווי צו
זיך אַליין.

— מעבל... אויך מיר מעבל! — האָט די אַנדערע יידענע מבטל געווען דאָס
באַלעבאַטישקייט, — וואָס טויג עס איר?

— און יאָך זוג ענק, אַז זי וועט שוין דאָ מער נישט אַריינשמעקן, — האָט
די מאַמע געזאָגט מיט זיכערקייט.

— וואס דארפט עץ ענק שפארן, — האָט דער טאַטע אַ נעם געטון דעם שליסל פון דער מאַמעס האַנט, — אַז מיר'ן לעבן, וועלן מיר זען! מיר זענען אַלע אַרויס פון דער „שטילער דירה“. דער טאַטע האָט פאַרשלאָסן די טיר, אַ שטופ געטון מיט דער פלייצע, זיכער צו זיין, אַז ס'איז פאַרמאַכט און מיר זענען אַראָפּ אין אונדזער שטוב אַריין, וווּ דער טאַטע האָט אַוועקגעלייגט דעם שליסל אויף דעם אייגענעם אָרט, וווּ ער איז אַלעמאַל געלעגן. דער טאַטע האָט פּלוצלינג זיך אָפּגעשטעלט אַ פאַרטראַכטער, ווי עמעצער וואַלט אים פאַרהאַלטן פון גיין, זיך אַ קלאַפּ געטון איבערן שטערן און אויסגע-רופן צו דער מאַמען:

— אוי, גיטל, וואָס פאַראַ נאַראַנים מיר זענען!

די מאַמע האָט אים אָנגעקוקט מיט חידוש.

— מיר האָבן מורא געהאַט, אַז מיט איר איז אויבן עפעס געשען, געהאנגען זיך, חלילה, אָבער אַז דער שליסל איז דאָ געלעגן, האָט זי דאָך נישט געקענט זיין אויבן!

— טאַקיש, טאַקיש! ביסט דאָך געראַכט! — האָט די מאַמע פאַרוואַרפן די הענט אויפן האַרץ, — אָבער... אַז מען איז אַזוי אָנגעשראַקן, ווערט מען פשוט צעמישט! — און זי האָט בעת-מעשה פאַריסן דעם קאַפּ צום שליסל, וואָס דער טאַטע האָט נאַר-וואָס צוריקגעלייגט אויף זיין שטענדיק אָרט. דער שליסל האָט געוואַרט אויף דער פּאַליצע, אָבער קיינער האָט אים נישט אָנגערירט.

דער גאַנצער הויף האָט זיך באַלד דערוויסט, אַז „זי“ איז נעלם געוואָרן. אפילו אין אַנדערע הייף — און באַלד אויף דער גאַנצער גאַס — האָט מען גע-רעדט וועגן דעם, און יעדער האָט אַרויסגעזאָגט אַן אַנדער סברה. ס'איז געווען אָנהייב חודש אב, דער ווירט פון דזיעלנע 79, אַ מיטליאַריקער הויכער און שמאַלער ייד, מיט אַ לאַנג, שמאַל בערדל, שוואַרצע געקרייזלטע פּאות, אַ גערער חסיד — האָט זיך צוגעהערט וואָס די יידענעס האָבן אים דערציילט וועגן דעם פאַרשווינדענעם מיידל, די לעצטע פון דער „שטילער משפּחה“. דער „לולב“, ווי מען האָט אים גערופן, האָט געהאַט עטלעכע אַנדערע מויערן און אין הויז אויף דזיעלנע פּלעגט ער קומען זעלטן, האָבן די לאַקאָטאַרן געשפּאַסט, אַז ער גייט איבער די הייזער... דער ווירט האָט נישט געקוקט אויף די ווייבער, נאָר אַריבער זיי, דאָ זיך געגלעט דאָס לאַנגע בערדל, דאָ זיך געשפּילט מיט די פּאות, צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ און צום סוף אַ זינג-אַרויס געטון מיט אַ גמרא-ניגון: — מילא, נו... הייסט עס... לעת-עתה איז די דירה אירע... זי האָט דאָך באַ-צאָלט פאַר אַ חודש דירה-געלט... דערנאָך מערצעשעם וועט מע זען!...

**

אינמאל, אין אַ פרייטיק־צו־נאַכט, ווען ביי אונדז אין שטוב זענען געזעסן שטלעכע שכנים, צווישן זיי פייגע די וועכטערקע, און געקנאקט באַניעקערן, האָט פייגע פלוצלינג אַ געשריי געטון:

— דער שליסל!

מיר האָבן אלע ראַפּטאַם אַרויפגעקוקט צו דער פּאַליצע און געזען ווי דער שליסל ליגט זיך אַ רוניקער, אָבער פייגע האָט זיך געשווירן, אַז זי האָט געזען מיט אירע אייגענע אויגן ווי דער שליסל איז אונטערגעשפרונגען, זיך איבער־געדרייט אויף דער אַנדערער זייט — זאָל זי אַזוי דערלעבן צו זען נחת פון אירע דריי זין און פון איר בת־יחידה!

— וואַיסאַך וואָס! — האָט מיין טאָטע צונישט געמאַכט אירע רייד, — ס'האָט

זיך איהן אויסגעדאַכט!

— כ'זאָל אַזוי דערלעבן, — האָט זי זיך ווידער געוואָלט שווערן, נאָר די

מאַמע האָט איר איבערגעשלאָגן:

— כ'בעיט איהן, שווערן זי זיך ניש!

פייגע די וועכטערקע האָט בכלל אַלעמאַל עפּעס געזען, אָדער געהערט. זי פלעגט פון אַלטן ייִדישן שפּיטאַל אַ היים קומען שפּעט ביינאַכט, האָט זי אויפן וועג אַ היים געזען אַלערליי אויסטערלישע זאַכן.

אינמאל, אַ חול־המועד סוכות איז דאָס געווען, האָט מיין מאַמע דערהערט שפּעט ביינאַכט אַ שווערן קלאַפּ הינטער דער טיר, ווי עמעצער וואָלט געפּאַלן. זי איז אַרויס פון בעט, געעפנט די טיר און דערזען ווי די וועכטערין ליגט אויס־געצויגן אויף דר'ערד צווישן אונדזער טיר און איר טיר — ווי אַ טויטע.

מיין מאַמע האָט געמאַכט אַ געוואָלד. דער טאָטע און איך זענען אַרויסגע־שפרונגען פון בעט. ס'זענען אַרויסגעלאָפּן פייגע'ס זין און די טאַכטער, אויך אַנדערע שכנים, און מען האָט פייגען גענומען מונטערן. ווען זי איז אַביסל גע־קומען צו זיך, האָט זי מיט דערשראָקענע אויגן זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטן און געמורמלט:

— דער מלאך דומה...

אירע זין האָבן זי אַריינגעטראָגן אין שטוב אַריין, געלייגט זי אויפן בעט און איר געגעבן עפּעס צו טרינקען. די גאַנצע צייט האָט זי געזורט: דער מלאך דומה...

דער מלאך דומה...

שפּעטער, אַז זי האָט זיך אָפּגעפּרישט און באַרוקט, האָט זי זיך אויפגעזעצט און אונדז דערציילט, אַז אויפן וועג אַ היים, טאַקע דאָ נישט ווייט, האָט זי געזען דעם מלאך דומה... און געווען איז אַזאַ מעשה: אַ ייד איז געזעסן אין סוכה שפּעט ביינאַכט איבער אַ ספר, האָבן אַנגעהויבן פּאַלן אויף אים שטיינער, איז דער

ייד ארויסגעלאָפֿן און דערוען אַ שייגעצל, האָט ער אים גענומען נאָכיאָגן איבער דער גאָס און — באַץ? — דער ייד איז, נעבעך, אַוועקגעפֿאַלן אַ טויטער.

דאָס שייגעצל איז דאָס געווען דער מלאך דומה...

אַז דער מלאך דומה קומט צו אַ נייעם מת, קלאַפֿט־אַן אין קבר מיט אַ שטעקן און פרעגט אים: מה שמך? — דאָס האָב איך שוין געוויסט, אָבער אַז דער מלאך דומה זאָל זיך פֿאַרשטעלן פֿאַר אַ שייגעצל, אַרויסנאַרן אַ ייד פֿון דער סוכה אַרויס און אים דערהרגענען — דאָס איז פֿאַר מיר געווען אַ ניס.

מיר האָבן זיך צוגעהערט צו אירע רייד מיט אַנגעצויגענע גערון, דער טאַטע האָט זי אַ פרעג געטון:

— זי מיינען, אַז זי האָבן טאַקיש געזען דעם מלאך דומה?

— כ'זאָל אַזוי דאַלעבין צי זעען משיחן — האָט זיך די וועכטערין גע-שווירן, — ווי כ'האָב געזעען דעם מלאך דומה... דער ייד, וויי איז מיר! — האָט זיך נעבעך געגעיעבן אַ צי-אויס אויף דר'ערד — און דער מלאך דומה איז נעלם געוואָרן, ווי אויסגערינגען! באַהיט זאָל מען וועירן! — האָט זי אויסגעשפּיגן דריי מאָל.

אַז די וועכטערין האָט געזען ווי דער שליסל האָט זיך אויפֿגעהויבן און זיך איבערגעדרייט, האָבן שוין ביסלעכווייז אויך די אַנדערע שכנים געזען ווי דער שליסל רירט זיך — און אַוודאי האָב איך דאָס געזען...

די וועכטערין האָט מיר צוגעראַפֿן מיט די זעענישן, ווייל אויך איך האָב אַלעמאָל געזען אויסטערלישע זאַכן. שוין ווען איך בין דריי־פיר יאָר אַלט געווען און מיר האָבן דעמאָלט געווינט אין אַ פּאַציאַטע — אַ בוידעם־שטיבל — אויפֿן דריטן שטאַק, האָב איך אַלע נאַכט געזען ווי אַן אַלטער ייד אין טלית און תּפּילין קוקט אַריין צו אונדז פֿון דרויסן און שאַקלט זיך, ווי ער וואַלט געדאַוונט.

ווען איך בין שוין געווען אַ חדר־ינגל האָב איך, איינמאָל, אַ פֿאַרגאַכט, ווען איך בין אַ היים געקומען פֿון חדר און אַרויפֿגעגאַנגען אויף די שטיגן, געזען דורך אַן אָפּענער טיר ווי אַ ייד זיצט ביים טיש אין שטוב און — ברענט, ניין, ער האָט נישט געברענט, נאָר געווען איין שטיק פייער, די הענט, די פּיס, דער קאַפּ, די באַרד — און דער פייערדיקער ייד האָט זיך געשאַקלט איבער אַ גמרא, אַלץ, וואָס מיך האָט דעמאָלט געחידושט, איז געווען — וואָס די גמרא צינדט זיך נישט אָן...

אַן אַנדערמאָל, אַ היים קומענדיק פֿון חדר, האָב איך געזען אַזאַ סצענע: לעבן אַ שכנס טיר איז אויף אַ זאָלצברעטל געלעגן אַ נאַקעטער ייד, דער שכן אונדזערער, און איבער אים איז געשטאַנען זיין ווייב — און אים באַזאַלען... אַז

איך האָב דאָס דערציילט מיין מאַמען, האָט זי געלאַכט — און איז אַפילו נישט אַרויסגעגאַנגען אַ קוק טון.

אַבער דעם גרעסטן דערשרעק האָב איך געהאַט מיט עטלעכע יאָר שפעטער, ווען מיר האָבן שוין געוווינט אויף דזיעלנע 79. אַ היים קומענדיק נאָך 11 אין אַוונט, ווען דער סטרוזש האָט שוין געהאַט פאַרלאַשן די נאַפּט־לעמפלעך אין די קאַרידאָרן, האָב איך געזען ווי אַ ריז, אפשר עטלעכע שטאַק הויך, מיט אַ מיץ אויפן קאַפּ, דרייט זיך הקפות אַרום שטאַל אויפן הויף.

איך האָב געוואַלט לויפן, שרייען און — נישט געקענט. ענדלעך האָב איך זיך אַ ריס געטון מיט אַלע כוחות און גענומען מיט אימפעט לויפן איבער די פינצערע שטיגן, אַ ריס־אויף געטון די טיר פון אונדזער דירה און אַוועקגע־פאַלן אין חלשות.

פאַר מיר איז דעריבער גענוג געווען דער וועכטערינס פאַרזיכערונג, אַז דער שליסל האָט זיך איבערגעקערט, אַז דער שליסל זאָל תיכף אָנהייבן מאַכן אַלערליי קונצן פאַר מיר. אין מיטן־ביינאַכט, ווען טאַטע־מאַמע זענען געשמאַק געשלאָפן, בין איך געלעגן אַ וואַכער, מיט די אויגן אָנגעשפּיזט צו דער פּאָליצע אין קיך, וואָס איז געווען פונקט קעגנאיבער מיין געלעגער, געזען דורך דער פינצטערניש דעם שליסל דרייען זיך, ווי ער וואַלט וועלן עפענען אַ טיר; אַט האָט ער גאָר אַ פלי געגעבן אין לופטן, ווי אַ פּיגל און זיך צוריק אַוועקגעלייגט.

אַז איך האָב עס אינדערפרי דערציילט דער מאַמען, האָט זי געזאָגט, אַז ס'האָט זיך מיר געחלומט...

באַלד זענען אַלע שכנים געוואָר געוואָרן וועגן דעם „פאַרכישופטן שליסל“, וואָס דרייט זיך, וואַרפט זיך און טוט־אָפּ כלערליי שטוקעס. פון אַלע שטובן איז מען געקומען צו אונדז אַ קוק געבן אויפן שליסל און נאָך אַ ווייל קוקן, מיט אַנ־געשטרענגטע, דערשראַקענע אויגן, האָט מען דערזען ווי דער שליסל רירט זיך, קוליעט זיך איבער, אַ יונג ווייבעלע, נישט לאַנג נאָך דעם חתונה, האָט פון שרעק אַזאַ שפרונג און היסטערישן קוויטש געטון, אַז דער גאַנצער עולם איז מיט פחד אַרויסגעלאָפן פון שטוב.

בלויז דער טאַטע האָט גאָרנישט געזען. די מאַמע איז נישט זיכער געווען: „אַלע זענען דאָך נישט משוגע!“ — האָט זי געזאָגט און בשעת־מעשה געקוקט אויף מיר, ווי זי וואַלט וועלן אויסגעפינען, צי איך זע טאַקע דעם שליסל, צי איך טראַכט דאָס אויס. אויך יאָדוויגאַ, די פּאָליאַטשקע און איר רוסישער מאַן האָבן געזען ווי דער שליסל דרייט זיך איבער אויף דער פּאָליצע און ביידע האָבן זיך איבערגעצלמט — זי אויף רוימיש־קאַטויליש און ער אויף גריכיש־קאַטויליש... דער עולם, וואָס איז געקומען צו אונדז כאַפן אַ קוק אויפן שליסל, איז גע־

חשבון און סך-הכל

וואַקסן, גרעסער געוואָרן. מען איז שוין געקומען אויך פון אַנדערע הייזער. מיר האָבן מער קיין מנוחה נישט געהאַט און דער טאַטע האָט אָפּגעמאַכט מיט דער מאַמען מער קיינעם נישט אַרײַנצולאָזן, האָבן מיר געהאַלטן די טיר אויפן ריגל און זי געעפנט בלויז פאַר אַ פאַר נאַענטע, ווי פייגע די וועכטערין און משפּחה-לייט. אונדזער האַלטן די טיר אויפן ריגל האָט נאָך מער צעהיצט די פאַנטאַזיע פון די שכנים. מען האָט דערציילט, אַז דער שליסל טוט שוין אָפּ אַזעלכע מעשים, אַז ס'איז פשוט אין לשער. אַ ידענע האָט פאַרויכערט, אַז דער שליסל פליט טיילמאַל אַרויס דורכן אָפענעם פענצטער און קומט דערנאָך צוריק, ווי אַ טויב צו איר נעסט און אַז טיילמאַל זעט מען ווי אַ האַנט כאַפט דעם שליסל, און נאָך אַזעלכע אויסטערלישע מעשיות. שכנים פלעגן אונדז באלאָגערן אויפן הויף און אין גאַס מיט אַלערליי קשיות וועגן שליסל. די מאַמע האָט אַלעמען געענטפערט מיט אַ שמייכל:

— גלייבט'ס מיר, אַז ס'דאַכט זיך ענק אויס!
אַבער דער טאַטע האָט זיי ביין געטריבן פון זיך:
— דראַיט'ס מיר ניש קאַ קאַפּ! עץ וואַיס ניש וואַס עץ רעדט!

**

איינמאַל, שפעט ביינאַכט, ווען מיר זענען אַ היים געקומען פון אַ תּנאים ביי אַ געשוועסטער-קינד, האָבן מיר אַנגעטראַפּן אויף אַ גרויסן טומלדיקן עולם אין הויף, מאַנסבילן, ווייבער און קליינוואַרג. אַלעמענס אויגן זענען גע-ווענדט געווען צום פענצטער פון דער „שטילער דירה“ אויפן פינפטן שטאַק. יעדע ווייל האָט עמעצער אַנדערש אויסגעשריגן:

— זעיט'ס! עט'ס זעיט? געט'ס אַ קיק!
— אוי, אוי, אַ פאַיערל פליט אַריים! עט'ס זעיט?
— אַ פאַרבלאַנדזשעטע נשמה!
— פון דער געהאַנגענער!
— עץ העיאַט עפעס? זי ראַסט ס'פענצטאַ! זעיט'ס נאָר! זעיט'ס!
— ס'זעיט אויס ווי אַ קאַץ?
— אַ קאַץ? אַ שאַינע קאַץ! אַ פאַרבלאַנדזשעטע נשמה, זוג איך ענק!
— ס'כאַפּט אַן אַ פּחד! קימט'ס אַוועק!

אַנדערע האָבן גאַרנישט געזען, גאַרנישט געהערט, צווישן זיי מיין טאַטע. דער טרעגער, איינער פון אונדזערע שכנים, אַ ברייטער, קרעפקער ייד, וואַס מען האָט אויף אים געזאָגט, אַז אויף זיינע פלייצעס קאַן ער אַוועקטראַגן אַ מויער, האָט חוּק געמאַכט פון טאַטע:

— אזוי? עץ זעט ניש? עץ זענט בלינד? עץ זעט דאך אפילו ניט ווי דער שליסל פליט ארום ביי ענק אינטאָ די נועז!

דער טאַטע האָט זיך פון אים אָפגערוקט, מורא האָבנדיק פאַר אַ זבענק פון דעם טרעגערס אייזערנע לאַפעס...

פון יענער נאַכט אָן האָט זיך געשפּרייט די בהלה מיט דער „שטילער דירה“, וואָס איז פּלוצלינג ריידעוודיק געוואָרן — ריידעוודיק מיט אַ שפּראַך פון אימה, פון סודות און רמזים — שוועבנדיקע פּייערלעך, מאַדנע ווייסע פיגורן, וואָס האָבן פאַרבייגעפּלאַטערט פאַרביי די פאַרמאַכטע פענצטער, קעץ מיט גליענדיקע מענטש-לעכע אויגן, געפויקעריי אין די שויבן.

יעדע נאַכט האָט זיך פאַרקליבן אַ המון. מען איז געקומען פון ווי ווייט אַנ-קוקן דאָס ביזע ווונדער. אין אַלע שטובן אויף דויעלנע 79 האָט מען איבערגע-קוקט די מזוזות, די ציצית, כּלה-מיידלעך זענען אָפּגעהיט געווען נישט אַרויסצו-גיין ביינאַכט אָן אַ פאַרטוך, וואָרן ס'איז דאָך ידוע, אַז אויף אַ פּרוי אָן אַ פאַרטוך, איבערהויפט, אַז זי איז אַ כּלה-מיידל, האָבן „יענע לייט“ אַ שליטה, מען האָט כּלל מורא געהאַט אַרויסצוגיין אַליין ווי נאָר ס'איז פינצטער געוואָרן. קינדער האָבן זיך מער נישט געשפּילט אין הויף נאָך זונפאַרגאַנג.

אַבער דער עולם נייגעריקע איז יעדע נאַכט געוואַקסן אין הויף. מען האָט געשמועסט, אַז ס'זענען געקומען עפעס וואָזשנע לייט, פּראַפּעסאָרן פון וואַרשעווער אוניווערסיטעט, אַ קוק צו טון, איבערן הויף איז אַפּילו בייטאַג געהאַנגען אָן אומרו. מען האָט זיך אויפּגעהערט צו קריגן; זינט די „שטילע דירה“. האָט אָנגע-הויבן צו ריידן, זענען אַלע אַנדערע שטובן אין דער צווילינג-מויער שטילער גע-וואָרן. מען האָט מער נישט געהערט קיין קללות און חרמות, ווי נאָר ס'האַט גע-נומען טונקעלער ווערן, האָבן די מענטשן זיך געשאַרט, ווי דערשראַקענע, זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטן.

און איינמאַל, אין מיטן-ביינאַכט, ווען אין דרויסן האָט געכליאַפעט אַ גאַס-רעגן און ווינטן, אויסגעווייקטע, האָבן מיט רציחה געיאָגט איינער דעם אַנדערן אין אַ ווילד געיעג, האָט זיך דעהערט אַ געבראַזגעריי פון שויבן און דערנאָך אָן אוימאויפהערלעך קלאַפּן פון צעעפּנטע פענצטער, די אויפּגעוועקטע שכנים האָבן געוויסט פון וואָנען ס'קומט — פון דאָרט... די געהאַנגענע רייסט-איין וועלטן, מאַנט חשובן פאַר איר פאַרשפּילט לעבן, האָט מיין מאַמע געשעפּטשעט אין דער פינצטערניש אַריין. דער פּחד איז געדיכט געהאַנגען אין דער לופט און מען האָט זיך מורא געהאַט צו רירן.

— ס'איז דער ווינט! — האָט דער טאַטע אונדז געוואַלט באַרוקן. — דער

ווינט האָט אויפגעריסן ס'פענצטאָ, צובראָכן די שאַפּן? — אָבער זיין קול האָט געציטערט.

מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט אַ געקלאַפּעריי אין אונדזער טיר. מיר זענען געבליבן ווי פאַרשטיינערט, איינגעהאַלטן די אַטעמס. אָבער דאָס קלאַפּן איז שטאַר-קער געוואָרן, מיט פאַרצווייפּלונג האָט מען געריסן די טיר. דער טאַטע האָט מיט אַ פאַרשטיקט קול אַ פרעג געטון:

— קטאָ טאַם? ווער איז דאָרט?

ס'איז געווען יאָדוויגאַ. איר מאַן איז ערגעץ אַוועק אויף איבער נאַכט און זי האָט מורא צו זיין אַליין. אירע ציין האָבן געקלאַפּט פון שרעק. פון איר האַלדז האָט זיך געבאַמבלט דער צלם. אירע האָר, צעפלאַשעטע, זענען פאַנאָדערגעפאַלן איבער דעם אַלטן, אָפּגעקראַכענעם מאַנטל, וואָס זי האָט אין איילעניש אויף זיך אַרויפגעוואָרפן. דאָס קליינע נאַפּט־לעמפל, וואָס די מאַמע האָט געהאַט אָנגעצונדן, האָט געצאַנקט און געוואָרפן אומהיימלעכע שאַטנס אויף די ווענט און אויף די פּנימער.

אונדזער טיר האָט זיך געגעבן אַ פּראַל־אויף מיט אַ טראַמאַסק, ווייזט־אויס, אַז די דערשראַקענע יאָדוויגאַ האָט זי נישט געהאַט געהעריק פאַרמאַכט, און יאָד־וויגאַ און די מאַמע האָבן אַרויסגעלאָזט אַ געשריי. איך בין צו צו דער אויפגע-פּראַלטער טיר, זי צו פאַרמאַכן — און אין דעם אויגנבליק דערזען אין דעם געדיכטן חושך פון קאַרידאָר ווי די געהאַנגענע נייטאַרין שליכט זיך אַראָפּ פון די שטיגן, פון פינפטן שטאַק... איך בין אַ ווייל געבליבן ווי צוגעקאַוועט צום דיל, דאָן אַ קלאַפּ געטון מיט דער טיר — און ס'האַט זיך צו אונדז דערטראַגן אַ היסטעריש געשריי פון פייגע'ס דירה. דער פּלוצלינגער האַסטיקער קלאַפּ פון אונדזער טיר האָט די צום־טויט־דערשראַקענע וועכטערין שוין אינגאַנצן צעטרייסלט.

אַביסל שפּעטער איז זי אַ ציטערדיקע אויך אַריינגעקומען צו אונדז, באַגלייט פון אירע דריי זין און דער טאַכטער. די מאַמע האָט געמאַכט טיי פאַר אַלעמען און מיר האָבן זיך געטוילעט איינער צום אַנדערן. אין דרויסן האָט דער ווינט געמאַכט אַ וויסטע מהומה, ווי ער וואַלט וועלן חרוב מאַכן די וועלט; די פענצטער פון דער „שטילער דירה“ האָבן אומרחמנותדיק געקלאַפּט, געהאַקט, געזעצט און יעדער קנאַק האָט אָפּגעהילכט אין מוח, אין האַרץ. פאַמעלעך האָבן מיר געזופּט די טיי, די ציטער־דיקע ציין האָבן געפויקט אין די גלעזער, ווי אין אַ פּראַסט. מיטאַמאָל האָט פייגע אָנגעשטעלט די אויגן אויף דער פּאָליצע מיטן שליסל, וואָס מען האָט אין דער בהלה מיט דער טומלדיק־געוואָרענער „שטילער דירה“ שוין כמעט געהאַט פאַרגעסן. אונז דזערע אַלעמענס בליקן האָבן נאַכגעפּאָלגט דער וועכטערינס בליק.

— זעיט'ס! — האָט זי אַ קוויטש געטון און דאָס גלאַז איז אַרויסגעפאַלן פון

אירע הענט און צעשפרונגען געוואָרן, באַשפּריצנדיק יאָדוויגאַן מיט דער הייסער
טיי, — זעיט'ס!

יאָדוויגאַן האָט געמאַכט אַ געוואָלד, צי פון שרעק, צי פון דעם ברי — און איך
בין געזעסן מיט אַ צוגעשמידטן בליק צום שליסל. איך האָב בפּירוש געזען ווי דער
שליסל האָט זיך אויפגעשטעלט און שפּאַצירט אַרום אַהין און צוריק אויף דער פּאַ-
ליצע, ווי אַ מענטש, וואָס איז פּאַרוונקען אין מחשבות...

פּייגע האָט זיך געגעבן אַ האַסטיקן ריס פון אָרט, צוגעשפרונגען צו דער טיר,
זי אַ שלעפּ געטון אַרויס ווי אַ ווינט, נאָך איר די קינדער אירע און נאָך זיי — יאָד-
וויגאַ. מײן טאַטע האָט גאַרנישט געזען און די מאַמע האָט, אויף איר שטייגער, גע-
מורמלט, ווי צו זיך אליין: מענטשן זענען דאָך נישט משוגע!...

די דאָזיקע אימהדיקע וואַך-נאַכט איז אַביסל צופיל געווען פאַר די נערוון
פון די שכנים. מען דאַרף עפעס טון! — האָבן אַלע געטענהט. אָבער וואָס טון
האַט קיינער נישט געוויסט. דער ווירט, דער גערער חסיד, איז געקומען, זיך
צוגעהערט צו זיינע לאַקאַטאַרן וועגן די אַלע טרעפענישן, געגלעט זיך די באַרד,
געדרייט די פּאות צווישן די פינגער, אונטערגעברומט אַ גמראַ-ניגון, דערנאָך אַ
וואַרף געטון די דאַרע לאַנגע הענט אין לופטן:

— וויס קען יאָך טיען? ווער בין יאָך דען? כּעל מערצעשעם אַראַפּפּאַרן

קײן גער!

יאָדוויגאַן איז גרייט געווען צו רופן דעם קסיאַנדז (גלח), אַז ער זאָל באַ-
שפּריצן מיט „הייליק וואַסער“ די „שטילע דירה“ — און אַלץ וועט גוט זיין. איר
מאַן, דער רוס, האָט זיך פון איר אויסגעלאַכט. בלויז אַ „פּראַוואַסלאַוונער“ פּאַפּ
קאַן דאָ עפעס אויפטון...

— דוס פעילט אינדו נאָך! — האָט אַ ידענע אַ זאַג געטון — און צום
ערשטן מאַל אין טעג האָט אַ שמייכל געשפּרייט זיך פון מויל צו מויל, אָבער דער
עולם האָט זיך איינגעהאַלטן פון אַן אַפּן געלעכטער, נישט צו פּאַרשעמען דאָס
גויישע פּאַרל.

דער שמייכל איז צערונען געוואָרן, ווען דער עולם האָט מיטאַמאַל דערזען
ווי די לאַקאַטאַרן פון פינפטן שטאַק, וווּ די „שטילע דירה“ איז, טראָגן אַראַפּ
זייערע בעבעכעס. ווייבער, מאַנסלייט, קינדער — יעדער פון זיי האָט עפעס גע-
שלעפּט, אָדער געטראָגן, אַ טיש, אַ בעט, אַ שעניק, בענקלעך, טעפלעך, קליידער.
— געניג שוין! — האָט אַ ידענע געוואַרפּן מיט די הענט, — ס'איז דאָך

משיגע צו ווערן!

— נאך א נאכט וועלן מיר ניט אויסהאלטן! — האָט אַן אַנדערע געטענהט.
 — עץ וואָיסט דען וואָס ס'מיט זיך אָפּ! — האָט לייבל באַלעגאַלע — אויך
 פון פינפטן שטאַק — גערעדט צום עולם מיט זיין באַסאָווע קול, — ווען יאָך
 זוג ענק, וואָס יאָך האָב געזעען, וואָלט עץ אַוועקגעשטאַרבן!

אויף מאָרגן האָבן אויך לאַקאַטאַרן פון די אַנדערע שטאַקן זיך אָפּגעטראָגן.
 ווער ס'האַט נישט געקריגן אויף שנעל אַ דירה, איז דערווייל אַוועק צו קרובים,
 צו פריינד.

דער ווירט איז אַרומגעגאַנגען איבערן הויף אַ צעטראָגענער, אַ פאַרמוחטער,
 די הענט פאַרלייגט אויף הינטן, און גערעדט אין דער וועלט אַריין:

— מאָרגן בלי נדר פוער יאך קא גער!

— פוערט און פוערט און שטאַיט אויף אַן אַרעט! — האָט אַ יידענע געחזקט.
 פלוצלינג האָט אַ מוראדיק גערודער ווי אויפגעפלאַצט אין דער לופט. פון
 גאַס האָט זיך אַ לאַז געטון אין הויף אַריין אַ שוואַרצער קנויל פון מענטשן. אַ
 געמיש פון קולות, אַ געטרעטעריי פון פיס און אַ געוואַרפעריי פון הענט. יידענעס,
 יידענעס און יידענעס, פאַרבראַקט מיט אַ ביסל מאַנסבילן און אַ האַפטע קינדער.
 אַלע האָבן גערעדט אינאיינעם און איינע האָט געוואָלט איבערשרייען די אַנדערע.
 צווישן דער מחנה ווייבער האָט געשפּאַנט אַ יידל, אַ קורצס, אָבער אַ ברייטס,
 מיט אַ צוגעשוירן בערדל. ער האָט אויסגעזען, — ווי מיר האָט זיך געדאַכט אין
 די שפּעטערדיקע יאָרן, ווען די סצענע האָט זיך מיר געשטעלט פאַר די אויגן —
 דערשראַקן, ווי איינער, וואָס דער המון האָט געכאַפט ביי אַן עברה און מען פירט
 אים צום רב. די יידענעס האָבן אים פון ביידע זייטן אַריינגעשריגן אין ביידע
 אויערן אַריין, און דאָס יידל האָט זיך אַלע ווייל אַ טרייסל געטון, ווי ער וואָלט
 וועלן אַרויסשאַקלען די קולות פון די פאַרגלישעטע אויערן אַרויס. באַלד זענען
 מיר געוואָר געוואָרן ווער דאָס איז:

— דאָס פראַגער רבילע!

דאָס פראַגער רבילע, אַדער „דער ווייבערשער רבי“, ווי מאַנספאַרשויען
 האָבן אים מיט חזק גערופן, האָט געווינט אין דער וואַרשעווער פאַרשטאַט פראַגע
 און געווען איז ער אַ שניידער. איינמאַל, אין אַ אינדערפרי, ווען דאָס שניידערל האָט
 געדאַוונט, האָט אַ יידענע אין אַ פענצטער קעגנאיבער דערזען ווי אַ גרויס ליכ-
 טיקייט גייט אַרויס פון אים, האָט זי אַ פאַטש געטון מיט די הענט, אַרויסגעלאָפּן
 אין גאַס אַריין און דאָס צעפלוישט צווישן די ווייבער. אַזוי אַרום, האָט מען דער-
 ציילט, איז דאָס פראַגער שניידערל „נתגלה געוואָרן“. די מעשה מיט דער „גרוי-
 סער ליכטיקייט“ האָט זיך געשפּרייט, ווי אַ וואַלד-פייער, פון איין יידישער שטוב

און פון איין יידישער גאס צו דער אנדערער און יידענעס האָבן אָנגעהויבן לויפן צו אים פון גאַנץ וואַרשע.

מאַנסלייט האָבן געלאַכט פון אים, חסידים האָבן חוּזק געמאַכט, געזאָגט, אַז דאָס רבילע איז, נעבעך אַ גרויסער עם-הארץ, קאָן אַפילו קיין שייטל עברי נישט. פונדעסטוועגן האָט זיך צו אים צוגעשארט אויך אַ ביסל מאַנסבילן, באַלמעלאַכעס, טרעגערס, שאַכערס. „אַלע וואַאָבער זענען דאָך נישט משיגען! — האָבן זיי געזאָגט, — און זיי וועלן דאָך נישט סתם אויסטראַכטן מופתים!“ יא, דאָס פראַגער רבילע האָט באַוויזן אַ סך מופתים. חוצדעם האָט מען זיך מיט אים געפילט היימיש. „ער מאַכט נישט קאָ סיגעס!“ — האָט מען אים נאָכגעזאָגט אַ שבת. צו אַנדערע רביים דאַרף מען פאַרן, אַ דרייעניש מיט שמישים, קוויטלעך. דאָס פראַגער רבילע קאָן מען אַפילו אַרויסרופן אַ היים, ווי אַ רופא, להבדיל...

דעמאָלט, ווען די מעשה מיט דער „שטילער דירה“ האָט פאַסירט, איז דאָס שניידערל געווען אַ רבי פריש פון דער נאָדל, נאָר-וואָס געהאַט „נתגלה געוואָרן“, האָבן אים די ווייבער ערגעץ פאַטשאַפּעט, אַדער אַוועק צו אים אַ היים און אים אַראָפּגעבראַכט אויף דויעלנע 79, אַז ער זאָל איינשטילן „יענע“ דירה. אַריינגע-קומען אין הויף אַריין, האָבן די ווייבער אַלע מיטאַמאַל אים אַ ווייז געטון צום פענצטער אויפן פינפטן שטאַק:

— אַט דאַרט, אין אַפענעם פענצטאַ! דאָס האָבן „זיי“ די פענצטאַ אויפ-געפראַלט!

דער ווירט האָט דערזען דאָס פראַגער רבילע, האָט ער אים פונווייטן אַפּגע-מאַסטן פון קאַפּ ביז די פיס מיט אַ חוּזק-בליק, נענטער צוגעקומען צו אים און געזאָגט אים גלייך אין פנים אַריין:

— פאַרנעמט'ס ענק פון דאַנעט! יאָך וועל ענק נישט לאָזן דאָ פראַווען ענ-קערע שטיק!

די ווייבער האָבן געמאַכט קולות, געשריגן, אַז דער ווירט איז אַ גולן, וואָס האָט אויף קיינעם קיין רחמנות נישט, געסטראַשעט, אַז זיי וועלן אַלע אַנטלויפן פון הויז.

דער גערער חסיד איז געבליבן ביי ס'זייניקע:

— גאַיט'ס ענק געזינטאַהאַיט! עץ ווילט אַנטלויפן, אַנטלויפט'ס! קאָ עבודה זרה וועט ביי מיאָ נישט זאָאָן?

דאָס פראַגער רבילע האָט געשוויגן אַ דערשראָקענער און זיך געבעטן ביי די יידענעס:

— ער איז דער באַלעבועס! ס'איז זאָאָן קאַמעניצע! — און ער האָט זיך גע-לאָזט אַרויסגיין פון הויף.

— מאַרגן בלי נדר פוער יאך קא גער! — האט דער ווירט נאכאמאל פאָר-
זיכערט די ווייבער, — וווס ער זאל לעיבן וועט זוגן, אזוי וועט זאָאן!
די יידענעס האָבן דאָס פראַגער רבילע צוגעהאַלטן, אַז ער זאל נישט אַוועק-
גיין און דערזענדיק מיין מאַמען, האָבן זיי איר ווי באַפוילן:
— גיטעלע, ברענגען זי אַראָפּ דעם שליסל פאַרן רביין!
דער ווירט איז צו איר צוגעלאָפּן און האַלטנדיק דעם קאַפּ אויף אַ זייט, אַז
ער זאל, חלילה, נישט קוקן אויף אַן אשה, האַט ער זי געוואָרנט:
— געבן זי קיינעם ניש דעם שליסל! זי הערן?
— נעמען זי דעם שליסל! — האַט זי זיך געבעטן ביים ווירט, — כ'האַב
שוין געניג געהאַט!

— נאָי, נאָי! — האַט דער ווירט זיך דערשראַקן, — לאָזן זי דעם שליסל
ווי ר'איז אַלעמאַל געלעיקן!

דאָס פראַגער רבילע האַט זיך ווידער אַ לאַז געטון פון הויף אַרויס, ווען
מיין טאַטע האַט שפעטער געהערט ווי דאָס רבילע האַט זיך אַזוי שנעל אונ-
טערגעגעבן, האַט ער מיט אַ שמייכל געזאָגט, אַז דאָס שניידערל איז מסתמא צו-
פרידן געווען, וואָס דער ווירט האַט אים פאַרטריבן, וואָס וואָלט ער דען געקענט
אויפטון? ס'איז דען אַ פאַר הויזן אויפצונייען? די ווייבער האָבן זיך ווי-ס'איז איינ-
געשטילט, אַרויסבאַגלייט דאָס רבילע און דאָסמאַל עפעס געשושקעט אים אין
ביידע אויערן אַריין...

— מאַרגן בלי נדר פוער יאך קא גער! — האַט דער ווירט ווידער עמעצן
פאַרזיכערט.

צומאַרגנס האָבן נאָך עטלעכע לאַקאָטאַרן זיך אַפגעטראָגן, יאָדוויגאָ און איר
מאָן זענען ערגעץ נעלם געוואָרן.

— ס'נעמט דאָך קא סוף ניש! — האַט אַן אַלטע יידענע פון אונטערשטן
שטאָק זיך ווי פאַרענטפערט, — גלאַיבט'ס מיר, אַז מע באַדאַרף איינוואָרפן די
גאַנצע קאַמעניצע!

— גאָי וואָיס, — האַט אַ יונג ווייבעלע זיך אַריינגעמישט, — ס'האַט זיך
אַלץ אָנגעהויבן מיטן שליסל! — האַט זי אַ קוק געטון אין אונדזער זייט.

פייגע איז צו אונדז צוגעשטאַנען, אַז מיר זאַלן אויך אַוועק פון דאָרט און
כאַטש דער טאַטע האַט דערויף גאַרנישט געענטפערט, האַט די וועכטערין אויס-
געזוכט אַ דירה פאַר זיך און פאַר אונדז אין אַ הילצערן הויז אויף ניזקע גאַס.

א. א ל מ י

אנהייב חודש אלול האבן מיר זיך אריבערגעקליבן אין דער גייער דירה. די
פאליצע מיטן שליסל האבן מיר איבערגעלאזט.
יאָרן־לאַנג האָב איך געזען דעם שליסל פאַר די אויגן און אין מיין קינדער־
שער פּאַנטאַזיע האָב איך זיך פאַרגעשטעלט, אַז דער שליסל וואָרט דאָרט —
וואָרט, אַז אַ האַנט זאָל אים אַ כאַפּ טון און אויפשליסן אַ טיר...

מינאַריטעט

אַז ס'איז שווער צו זיין אַ ייד — דאָס ווייס אַפילו אַ חדר-יינגל. מיר האָבן דאָס געלערנט פון אונדזער ביטערער דערפאַרונג אין פאַרלויף פון יאַרהונדערטער צווישן די אומות פון דער וועלט. ס'איז בכלל שווער צו זיין אַ מינאַריטעט, בפרט אַזאַ ווי די יידישע, וואָס איז אַזוי שטאַרק אַנדערש — אין גלויבן, אין אויסזען, אין מנהגים, אין דיעטע און דאָ און דאָרט אַפילו אין הולץ.

די מאַיאַריטעט האָט אַלעמאָל אַ ווידערווילן צו דער מינאַריטעט, אַלצאיינס צי זי באַשטייט פון אַ גרופע, אַדער פון אַ יחיד, וואָס איז אַביסל אַנדערש. באַ-ווייזט זיך אין גאָס אַ מענטש, וואָס איז געקליידט אַנדערש פון אַלעמען, ווערט ער דאָס צילברעט פון שפּאַטישע און אַפילו בייזוויליקע באַמערקונגען, אַמאָל אויך פון שטיינער.

יעדע אַנדערשקייט ווערט מצד דער גרויסער מאַיאַריטעט באַטראַכט ווי אַן אַרויסרוף און ווי אַ מין רייצן זיך, אַז די ווייניק האַלטן נישט פון דעם סך, פון זייערע טראַדיציעס, געווינהייטן און געזעצן; אַז זיי באַטראַכטן זיך פאַר העכער, פאַר בעסער, פאַר קליגער.

יא, ס'איז שווער צו זיין אַ מינאַריטעט! אין אויף מיין מזל איז אויסגעפאַלן צו זיין אַ מינאַריטעט — און נישט אין מינאַריטעט, נאָר עטלעכע מינאַריטעטן, דער פאַקט איז, אַז איך בין געבוירן געוואָרן אַ מינאַריטעט — אַ געלינקטער...

די צרות האָבן זיך אַנגעהויבן באַלד ווי איך האָב אַנגעהויבן צו עסן זעלבסט-שטענדיק — באַלד, הייסט עס, ווי די מאַמע האָט אַיינגעזען, אַז ס'איז שוין צייט מיך אויפצוהערן צו קאַרמענען. זי לייגט מיר אַריין ס'לעפעלע אין דער רעכטער האַנט און כהרף-עיני לייג איך עס איבער אין דער לינקער האַנט אַריין. נעמט די מאַמע צוריק אַרויס ס'לעפעלע פון מיין לינקער האַנט און לייגט עס צוריק אין דער רעכטער האַנט. אַהין און אַהער, אַהער און אַהין.

אַזוי גייט אַן מיין ערשטער קאַמף אין לעבן אַ היפשע צייט — אייגנטלעך קעמף איך גאַרנישט. קעמפן קעמפט מיין מאַמע קעגן עפעס, וואָס איז ביי מיר

אזוי נאטירלעך ווי נאטירלעך ס'איז ביי דער מאַיאָריטעט צו האַלטן דעם לעפל אין דער רעכטער האַנט. אין פאַרלויף פון דעם „קאַמף“ ווערט דאָס ביסל שיטערע קאַשע אויסגעגאַסן און ס'ענדיקט זיך דערמיט, וואָס די מאַמע פאַרלירט ס'גע- דולד און דערלאַנגט מיר אַ טליק איבערן הענטל.

די מאַמע האָט אזוי פיל מאַל איבערדערציילט וועגן דעם סאַמע ערשטן צו- זאַמענשטויס מיט מיין „עקשנות“ (ווי זי האָט דאָס פאַרשטאַנען), אַז כ'בין נישט זיכער, צי כ'געדענק יענעם ערשטן „קאַמף“ פון איבערלעבונג, צי פון איר דערציילן. סיי-ווי זענען אַלע שפּעטערדיקע פּאַלן געווען גענויע קאַפּיעס פון יענעם „בראשית“... טאַג-איין און טאַג-אויס אין משך פון יאָרן רייסט מען פון מיר דעם לעפל, איידער איך באַווויי אים צוצוטראַגן צום מויל — עס רייסט אים די מאַמע, עס רייסט אים דער טאַטע, עס רייסן אים באַבעס, זיידעס, פעטערס, מומעס. און נישט נאָר דעם לעפל רייסט מען פון מיר — אויך דעם גאַפל, דאָס מעסער און וואָס נאָר איך נעם אין דער לינקער האַנט אַריין. דערביי אַפּעלירט מען צו מיר, ווער מיט אַ געשריי און מיט אַ טליק איבער דער האַנט און ווער מיט געבעט, אַז כ'זאַל נישט זיין קיין עקשן.

איך פיל זיך שולדיק, כאַטש איך ווייס ביי זיך, אַז איך בין נישט שולדיק. איך שטרענג זיך אַז צו עסן מיט דער רעכטער האַנט, ווי אַלע לייטישע מענטשן, אַבער ס'גייט נישט. דאָס עסן ווערט פאַר אַן אַפּקומעניש. יעדעסמאַל, וואָס כ'זעץ זיך צום טיש, באַדעקט מיך אַ קאַלטער שווייס.

דערנאָך הייבט זיך אַן אַ מעשה מיט שרייבן. אין חדר רייסן די מלמדים די פעדער פון מיין לינקער האַנט, ווי אין דער היים טאַטע-מאַמע — דעם לעפל, מען האַלט אין איין רייסן פון מיר. אויך ביי די מלמדים בין איך אַן עקשן און אויך זיי ווילן אַרויסשלאַגן דאָס „עקשנות“ פון מיר — מיט אַ טליק איבער דער לינקער האַנט.

ס'א געוואַלד וויפל קלעפּ מיין לינקע האַנט האָט אַריינגעכאַפט פאַר איר חוצפה צו רעוואַלטירן קעגן דער רעכטער האַנט. פאַרוואָס קומט דער רעכטער האַנט אַלץ — צו עסן און צו שרייבן, צו וואַרפן די פילקע און צו גראַטשען, און איר, דער לינקער האַנט — גאַרנישט?

ענדלעך קומט צו אַ פּשרה — צו אַ מין בורג-פּרידן — צווישן דער רעכטער- גערעכטער מאַיאָריטעט און דער געלינקטער מינאָריטעט: מיין רעכטע האַנט איז „מסכים“ צו עסן מיט אַ לעפל און צו שרייבן מיט אַ פען; אַבער שניידן מיט אַ מעסער, קלאַפּן מיט אַ האַמער, נייען מיט אַ נאָדל און דרייען מיטן גראַבן פינגער — דאָס רעזערווירט מיין לינקע האַנט אויסשליסלעך פאַר זיך. איין גאַט אין הימל ווייס וויפל יסורים און בזיונות איך בין אויסגעשטאַנען.

ביו מען האָט געפועלט ביי מיין רעכטער האַנט, אַז זי זאָל מאַכן קאַנצעסיעס צו דער מינאַריטעט. אפשר דערפאַר האָב איך ביון היינטיקן טאָג די פולע הנאה פון אַ מאַלצייט בלויז ווען כ'עס ביהידות. ביי אַ סעודה מיט אַנדערע בין איך כסדר אומרויק, ווי כ'וואָלט מורא געהאַט, אַז עמעצער וועט מיר אַ ריס טון דעם לעפל פון האַנט, ווען ער פאַרבלאַנדזשעט — אטאויסטיש — אין דער לינ-קער האַנט אַריין.

דאָס פאַסירט עד היום הזה. און איינמאָל — בימי פרעזידענט טרומאַן — ווען אַזאַ אַטאָוויזם האָט פאַסירט ביים פרישטיק אין אַ זומער-האַטעל און מיין לינקע האַנט האָט דערפילט אויף זיך די בליקן פון די מיטעסערס, האָט זיך פון מיר אַרויסגעריסן:

— טרומאַן עסט אויך אַזוי!

טרומאַן, אויב איר ווייסט נישט, איז אויך אַ געלינקטער, איז ווי באַלד דער פרעזידענט מעג — פאַרוואָס קוקט מען אויף מיר מיט אַזעלכע אויגן? און... איך האָב פעסט צוגעהאַלטן דעם לעפל.

אַבי איך עס און שרייב ווי די „גרויסע איבערוועגנדיקע מאַיאָריטעט“ — מיט דער רעכטער האַנט — איז שוין רעכט. די מאַלצייטן גייען אַריבער רויק, כאַטש גאַפל און מעסער אין מיין לינקער האַנט רופן נאָך אַלץ אַרויס אַן אומ-רויק געפיל ביים טיש.

פשרה איז פשרה! נאָר דאָ האָט זיך אַנגעהויבן אַ נייע צרה — און ווידער אַרום עסן. פון דער העלער הויט ווער איך אַ נייע מינאַריטעט — אַ וועגעטאַרישע... ס'רעדט זיך אַזוי — וועגעטאַרישע. דאָס וואָרט וועגעטאַריזם איז נישט געווען אין אונדזער שפּראַך-לעקסיקאָן. נישט איך, נישט מייע אבות אבותינו האָבן געהערט אַזאַ אויסטערליש וואָרט. איך האָב אויפגעהערט צו עסן פלייש — און אַפילו נישט געוויסט, אַז דערמיט בין איך געוואָרן אַ וועגעטאַריער.

געשען איז עס פלוצלינג. אַלט געווען בין איך דעמאָלט אַרום אַכט, אַדער ניין יאָר. איך קום אַ היים פון חדר און דערזע ווי פון פלייש אויפן זאַלץ-ברעטל קאַפעט בלוט. ס'נעמט מיך אַן אַ מיגל. דער מיגל גייט-איבער אין אַ שוידער, אין אַ חלשות-געפיל.

האָב איך דאָס נישט פריער געזען? מסתמא יאָ. אָבער דאָסמאָל איז, ווייזט-אויס, געווען עפעס אַן אַנדער מין זען. וואָס טויגן אַלע מעשיות? דער עיקר איז, אַז בעת די מאַמע דערלאַנגט די פעניצלעך פלייש, פאַרמאָך איך די אויגן און דריי אַוועק דעם קאַפּ.

— וואָס? — מאַכט די מאַמע, — ס'געשוועלט דיר נישט?
 ביי אונדז אַ שטיקל פלייש איז געווען אַ לוקסוס, וואָס מ'האַט זיך פאַרגונען
 איין מאָל, העכסטנס צוויי מאָל אַ וואָך — און דאָ מאַך איך גאָר אַזעלכע סיגעס.
 אַלע טענות און מענות העלפן נישט — איך ריר זיך נישט צו, נישט צום
 פלייש און נישט צו דער יויך, כאָטש האַק און בראַק! פאַרוואָס, — ווילן טאַטע-
 מאַמע וויסן, — אפשר האָבן דיר פאַרשמעקט קאַפהענער, יחסן מיינער?
 איך ווייס אַליין נישט פאַרוואָס. איך ווייס בלויז, אַז איך וויל נישט, ניין, אַז
 איך קאָן נישט. אַפילו קיין קאַפהענער נישט!
 אַזוי וואָך נאָך וואָך, חודש נאָך חודש. טאַטע-מאַמע זענען זיכער, אַז כ'וועל
 אַוועקפּגריי. אַזוי גלייבן אויך די באַבעס, די זיידעס, די פעטערס, די מומעס,
 די שכנים. און איך אַליין גלייב אויך אַזוי — וואָרן ווי קאָן אַ מענטש לעבן אַן
 אַ שטיקל פלייש כאָטש איין מאָל אַ וואָך? איך פיל אָבער, אַז אויב איך זאָל יאָ
 זיך צורירן צו פלייש, וועט נאָך ערגער זיין...
 איך בין דערביי זיכער, אַז איך בין דער איינציקער מענטש אויף דער וועלט,
 וואָס עסט נישט קיין פלייש — אַ מינאַריטעט פון איינעם אין אַ וועלט פון הונ-
 דערטער מיליאָנען פלייש-עסערס!
 דער פאַקט איז, אַז בין איך האָב זיך — מיט יאָרן שפעטער — באַקאַנט
 מיט דעם שוסטער-געזעלן חיים גילדין, האָב איך נישט געוויסט, אַז ס'זענען דאָ
 נאָך אַזעלכע משוגעים ווי איך. גילדין איז געווען אַזאַ משוגענער. ער, דער אייזן-
 שטאַרקער שוסטער, אַ שטרענגער וועגעטאַריער, האָט מיר געבראַכט אין רעדאַק-
 ציע פון „מאַמענט“ סיי לידער „אויף איבערקוקן“, סיי טרייסט:
 — אַט קוקט מיך אָן! — האָט ער זיך געזענעקט מיט די געזונטע ידיים
 אין ברוסט אַריין, — שוין יאָרן ווי כ'לעב אויף ברויט מיט ציבעלעס, אַמאָל אַ
 שטיקל קעז און — אויף אַלע פאַעטן געזאָגט געוואָרן!
 דער שוסטער-יינג איז אָבער נישט געווען צופרידן, וואָס איך בין, וועדליך
 אים, אַן עסטעטישער וועגעטאַריער — וואָס ס'מיגלט מיך בלויז פון פלייש. מען
 דאַרף זיין אַן עטישער וועגעטאַריער, אַ צער-בעלי-חיימניק! — האָט ער געטענהט.
 פון אים בין איך אויך געוואָר געוואָרן, אַז ס'זענען דאָ אַ סך וועגעטאַריער אויף
 דער וועלט, אָבער ביז איך בין געקומען קיין אמעריקע (דעם 1טן יאַנואַר, 1913),
 האָב איך נישט געוויסט, אַז וועגעטאַריזם איז אַ וועלט-באַוועגונג. מיט אַ היפשער
 ליטעראַטור און אַז צווישן די וועגעטאַריער זענען דאָ באַרימטע פּערזענלעכקייטן,
 ווי טאַלסטאַי, און אַז פּיטאַגאָראַס, דער גריכישער פּילאָסאָף, וואָס ער האָט גע-
 לעבט אַזש מיט דריטהאַלבן טויזנט יאָר צוריק, ווערט באַטראַכט פאַרן פאַטער
 פון וועגעטאַריזם.

מיט יארן שפעטער, ווען כ'האב זיך אריינגעגריבלט אין דער גריכישער חכמה, בין איך דערגאנגען, אז די וועגעטאריער האבן אויף פיטאגאראסן אויס-געטראכט א "בילבול". ער איז נישט געווען קיין וועגעטאריער, נאר א סעקטאנט, וואס האט געאסרט — מחמת איבערגלויבן — געוויסע מינים פיש און פלייש. ער האט זיינע תלמידים אנגעזאגט: "עסט נישט קיין פיש מיט שווארצע שופן. עסט נישט דאס הארץ. רירט זיך נישט צו צו עסיק. עסט נישט מיט דער לינקער האנט". אאז"וו. ווי איר זעט איז אויך פיטאגאראס געווען קעגן דער "געלינקטער" מינאריטעט — און מען קאן אים גיכער האלטן פאר דעם פאטער פון אַנטי-גע-לינקטע, ווי פון וועגעטאריזם... אבער דאס איז א חוץ המעשה.

גילדין האט גערעדט וועגן וועגעטאריזם ווי א פרומער ייד וועגן תורת משה און תלמוד. ווען עמעצער זאגט מיר דעמאלט (אין 1910), אז אט-דער פרומער וועגעטאריער וועט מיט געציילטע יארן שפעטער ווערן נישט נאר א פלייש-עסער, נאר אויך א מענטשנפרעסער — אונטערן סטאלין-רעזשים, ווען ער איז א היפשע צייט געווען דער משגיח איבער קאמוניסטישער כשרות אין דער סאווע-טיש-יידישער ליטעראטור — וואלט איך יענעם געהאלטן פאר א פאלנעם משו-גענעם.

אבער ביז דעמאלט — אין מיי 18-יאריקן עלטער, ווען כ'בין שוין געווען א מיטארבעטער און דער סעקרעטאר פון א טאג-צייטונג — האב איך, ווי גע-זאגט, געגלויבט ווי די ארומיקע, אז דאס נישט טועם זיין קיין פלייש וועט מיך בענדיקן. אבער כ'האב זיך פארט נישט געקענט העלפן. בלויז דער אַנבליק פון פלייש האט אין מיר אַרויסגערופן א געפיל פון חלשות. בין איך צוליב דעם געווארן דאס ביזע ווונדער פון דער גאס. מען האט געטיילט אויף מיר מיט די פינגער, זיך געשושקעט:

— וואס דען עסט ער? — פרעגט מען.

— כ'ווייס, אפשר א גרגרת דר' צדוק! — שפאסט אן עלטערער ייד אויף א קול, אז איך זאל הערן.

— אפשר קדחת מיט כשרן פאדעם! — לאכט מיר מאטל דער סטאליער-געזעלן אין פנים אריין.

— און טשאַלנט עסט ער דען יא?

— ק'א טשאַלנט אויך נישט! א ווילדע בריאה!

דאס איז אמת געווען. טשאַלנט, קוגל, געפילטע קישקע — אט-די מאכלים, וואס יידן לעקן פון זיי די פינגער, האב איך קיינמאל אפילו נישט צוגעטראגן צו די ליפן. דאס פעטקייט פון טשאַלנט האט אין מיר אַרויסגערופן א נישט-גוטקייט. טאטע-מאמע און אַלע נאענטע האבן מיט רחמנות איבער מיר געשאַקלט די קעפּ:

— ווי עסט מען נישט קיין טשאָלנט? ס'האָט טויזנט טעם!
 אָבער דער דאָזיקער נאַציאָנאַלער ייִדישער מאַכל, וואָס פרייטיק בייטאָג
 „פאַרזעצט“ אים די מאַמע ביים בעקער אין אויוון און שבת אינדערפרי נעמט זי
 אים אַ היים, האָט אויף מיר אַנגעוואָרפֿן אַ פּחד — אַ פּחד סיי פֿאַר דער פעטקייט, סיי
 פֿאַר די אַלע שטראַף־רייד, וואָס האָבן זיך איבערגעזחזרט יעדן שבת ביים טיש.
 ווידער און אָבער האָב איך געמוזט אויסהערן דאָס אייגענע, אַז עפעס אַ נישט־
 גוטס שטעקט אין מיר.

— ק'אָ לאַאָט וועט פֿון אַזוינס ניש ווערן!
 די שכנים האָבן פשוט נישט געוואָלט גלייבן זייערע אויערן: ס'הייסט מען
 עסט נישט קיין טשאָלנט? אַפילו אַ גוי, אַז מ'איזן מכבד מיט טשאָלנט, באַלעקט
 ער זיך! זיי האָבן אַזאַ הנאה, די אַרעמע ווייבער, מאַנסבילן און קינדער, פֿון דעם
 פעטן מאַכל! אַן דעם איז דאָך דער שבת גאָר קיין שבת נישט!
 און צוליבן טשאָלנט איז טאַקע פריילעך אויך — איבערהויפט בעת די זון
 מערדיקע היצן. מען שטאַפט זיך אַן מיטן פעטן טשאָלנט, מיטן קוגל, מיט דער
 געפילטער קישקע, דערנאָך לייגט מען זיך אין בעט אַריין — נהנה זיין פֿון עונג
 שבתדיקן שלאָף, אָבער נישט ביי אַלעמען געדויערט דער עונג שבת לאַנג. אַ
 דרייעניש אין די געדערים וועקט זיי אויף פֿון דעם שבת־בייטאַגיקן שלאָף — — —
 איבער די אַרעמע ייִדישע גאַסן פליט די „פאַגאַטאָויע“ (שפּיטאַל־אַמבוי־
 לאַנס). מען ראַטעוועט ייִדן פֿון טשאָלנט. אָבער אין אַ וואַך אַרום קוויקט מען זיך
 ווידער מיט טשאָלנט. נישקשה! פֿון טשאָלנט שטאַרבט מען נישט!
 ניין, מען שטאַרבט נישט. און טומלדיק־פריילעך איז צוליבן טשאָלנט נישט
 נאָר נאָכן עסן, נאָר טיילמאַל אויך פֿאַרן עסן. די גאַס ווערט פּלוצלינג אויפגערו־
 דערט פֿון געשרייען, קללות, געלעכטערס. אין מיטן גאַס לויפט אַ יידענע, אַ צע־
 שויבערטע, מיט אויפגעריסענע, דערשראַקענע אויגן ווי ביי אַ פאַרפאַלגטער חיה,
 און נאָך איר — ווייבער, יונגען, קליינוואַרג פֿון ביידע זייטן. ווער ס'גיט איר אַ
 שופֿט, ווער ס'רייסט פֿון איר פּאַסן.

— וועסט שוין וויסן ווי צו גנבענען טשאָלנטער! — טראָגן זיך קולות. פֿון
 די פענצטערס שטעקן אַרויס קעפֿ. אויף די שטייניקע, נישט־ברוקירטע טראַ־
 טואַרן קלייבן זיך רעדלעך. טייל העצן אונטער:
 — דערלאַנגט איר, דער גנבטע!

אָבער דאָ און דאָרט ווישן זיך ווייבער די אויגן מיט די פאַרטוכער פֿון
 רחמנות אויף דער אומגליקלעכער יידענע, וואָס ראַנגלט זיך מיט אירע פאַרפאַל־
 גערס, וויל זיך אַרויסרייסן פֿון זיי, שטעלט זיך אַפֿ אויף אַ ווייל אַפּצוכאַפֿן דעם
 אַטעם, פּאַכעט מיט די הענט, טענהט עפעס, אָבער קיינער הערט זי נישט. אַ יונג

חשבון און סך-הכל

ווייבל שלעפט אַראָפּ ס'שייטל פון דער יידענעס קאַפּ און גיט עס אַ וואָרף אין דער לופטן.

— אַ שייטל טראָגט זי נאָך, די גנבטע!

אַ הויכער יונג, וואָס טראָגט אַ היטל מיט אַ לאַקירטן דאַשעק, ווי אַ שייגעץ, כאַפּט־אויף דאָס שייטל, נעמט־אַראָפּ ס'היטל און לייגט ס'שייטל אַרויף צו זיך אויפן קאַפּ. אַ הילכיק געלעכטער צעטראָגט זיך איבער דער גאַס.

די יידענע, וואָס מ'האַט זי געכאַפּט ווען זי האָט אַרויסגענומען פון בעקערס אויוון אַ טשאַלנט, וואָס זי האָט אַהין נישט אַריינגעשטעלט, פאַרדעקט זיך מיט ביידע הענט דעם אַפּגעגאַלטן קאַפּ און ס'רייסט זיך פון איר אַרויס אַ יאַמערלעך געוויין.

— ס'אַ רחמנות! ז'האַטט דען געטיען פאַר נחת? — טענהט אַן עלטערע פרוי מיט פאַרוויינטע אויגן.

אינמאַל, בעת אַזאַ בהלה, איז אָנגעקומען ר' מענדל רייזפּעדער, אַ חסיד, אַ ייד אַ הדרת פנים, מיטן טלית־זאַק אונטערן אַרעם. ער קוקט זיך צו אַ ווייל ווי די יידענע ראַנגלט זיך מיט אירע פאַרפאַלגערס, גיט זיך אַ לאַז אין מיטן גאַס אַריין און צעשרייט זיך:

— לאַטזע אַפּ, לאַטזע! ס'אַ גאַט'ס רחמנות! יאָך נעם אויף זיך די עברה!

— ס'הייסט — לאַטזע? — ענטפּערט אים אַפּ מיט כעס אַ קליין ווייבעלע,

— אַט האַטזע געגנבעט אַ טשאַלנט — און ביי אים איז גרינג צו זאָגן — לאַטזע!

— געראַכט, ווי איך בין אַ ייד! — מישט זיך אַריין אַ דאַרער הויכער ייד מיט אַ שייטער בערדל, וואָס אַלע האָבן אים גערופן בינעם בעזים, — מען וואַלט זי געדאַרפט גוט אַנבויקערן, זי זאָל האָבן צי געדענקען!

— ס'אַ חילול־שבת! כ'בעיט ענק, לאַטזע גאַין — וואַרפט ר' מענדל מיט די הענט אין לופטן.

דער יונג מיטן לאַקירטן דאַשיק צעזינגט זיך אויפן קול:

חסיד, צלאַפּ —

קריג אַ כאַפּ!

— פאַרמאַכן פּיסק, לאַבּוּ איינער, דרך־אָרץ! — דערהערט זיך די באַסאָוע שטים פון וועזיקע דעם קאַטערינאַזש.

דער יונג מיטן לאַקירטן דאַשיק גיט זיך אַזש אַ טרייסל, ווי אַן אַפּגעברייטער, לאַזט זיך מיט ביידע פּויסטן צו וועזיקען. יענער מורמלט עפעס אַ דערשראַקענער.

— וואָס גענגעסטו דאַרט, לאַפּאַצאַן? — פאַרמעסט זיך דער יונג מיט אַ

פּויסט. ר' מענדל שטעלט זיך אַוועק צווישן זיי:

— ביסט דאך א ייד, ביסטו דאך! אפילו דער סמבטיון רוט אים שבת! גאי א היים און האב א גוטן שבת!
 דער יונג לאזט אראפ די הענט, ווי פארשעמט, קוקט ר' מענדלען אין די אויגן אריין און טרעט אפ. ס'ווערט שטיל. דער עולם צעגייט זיך. די יידענע, וואס צוליב איר איז געווען די גאנצע בהלה, איז נישטא, נעלם געווארן בא- גאנד מיטן שייטל, וואס האט זיך גאר-וואס געוואלגערט אויף דר'ערד.

אין דער היים און אויך אין גאס האט מען ביסלעכווייז שלום געמאכט מיט מיינע משוגעתן, מיט מיינע צוויי „אנטיס“ — אנטי־טשאָלנט און אנטי־פליישזינס — כלפי חוץ מסתמא. ס'הייסט: מען האט מיר נישט אריינגעזאגט און נישט אריינגעלאכט אין פנים אריין, וואס מען האט גערעדט הינטער די אויגן, ווייס איך, נאטירלעך, נישט.

די געענדערטע באציונג צו מיר איז געווען אין זכות פון מיינע לידער, וואס כ'האב „פארפאסט“ אויף אקטועלע טעמעס, דער עיקר סאציאלע, ווי ס'הייסט אויפן היינטיקן לשון, צו די לידער, וואס כ'האב פארגעליינעט פאר א הויף-פוב-ליקום“ (ווי כ'דערצייל עס אין מיין זכרונות-בוך „מאמענטן פון א לעבן“), האבן קאטערינקע-שפילערס צוגעפאסט מעלאדיעס און זיי געזונגען איבער די וואר-שעווער הייף.

אז א יינגל פארפאסט לידער, מעג ער שוין האבן משוגעתן, וואס קיין אן-דערע מענטשן האבן נישט — נישט עסן קיין טשאָלנט, נישט עסן קיין פלייש און אפילו זיין א געלינקטער... ווער נאך פארפאסט דען לידער? מען האט גע-וויסט, אז נישט ווייט, אויף דער פראנצישקאנער גאס נומער 21, וויינט דער ברוך משה שליפשטיין, וואס מען רופט אים משה ליאלקעמאכער, מחמת חיונה פאר זיין ווייב און זעקס, אדער זיבן קינדער ציט ער פון מאכן ליאלקעס — און ער פארפאסט לידער, וואס מען זינגט זיי איבער גאנץ ווארשע.

נו, איז דאך יענער א מארשעליק, א שיינער ייד, א באלעבאטישער מענטש מיט א פיינער בארד, מיט א יארמעלקע אויפן קאפ, און ער עסט ווי אלע מענטשן. אבער דער אלי-חיים — א יינגל א סמארק נאך. ווארשע ט'נאך אמאל קלינגען מיט עים!

בקיצור, מיטן „פארפאסט“ לידער בין איך אויך א מינאריטעט, אבער צום גוטן... מען צאצקעט זיך מיט מיר. טייל האבן אפילו מורא פאר מיר — כ'זאל וועגן זיי נישט „פארפאסט“ א ליד, זיי אויסשטעלן צו שאנד און צו שפאט, ווי כ'האב עס געטון מיט אונדזער הויזוירטין די פראצענטניצע.

טאטע-מאמע האבן, פארשטייט זיך, הנאה דערפון, וואָס זייער אלי-חיים האָט אַזאַ אָנזען אין הויף און אין גאַס, כאַטש מיין טאָטע איז מיך כלומרשט מבטל: — מאַלע, וואָס ער פאַטשקעט דאָרט! צו קיין מלאכה טויג עס זיך נישט! ס'זעט שוין פון אים קיין לאַאָט נישט זאַאָן!

אַבער אינגיכן איז מיר באַשערט צו ווערן נאָך אַ מינאַריטעט — דאָסמאַל, אויפן רעליגיעזן באַדן. אַ נס, וואָס דעמאַלט האָבן מיר צייטווייליק זיך אַרויס-געקליבן פון דער געדיכטער ייִדישער אַרעמקייט — אַ-נישט וואָלט מיין גאַנצע רעפּוטאַציע ביי מיין פּובליקום געפּלאַצט ווי אַ באַלאָן, אין איין כּהרף-זעין. ס'איז געווען ווען מיין טאָטע איז אַוועק אויף זיין ערשטער נסיעה קיין אַמע-ריקע, איבערלאַזנדיק ס'הויזגעזינד אויף הפּקר, אָן אַ גראַשן אויף אַ ביס ברויט. האָט די מאַמע פאַרפּאַקט ס'ביסל בעבעכעס, גענומען די קינדער און אַריבער צו אירע עלטערן אויף אייזן-גאַס נומער 23 — דעמאַלט האָרט ביי דער קאַלישער באַן — אין אַ הויף פון לויטער גוים, באַן-אַרבעטער און פּורמאַנעס. פון די לעצטע — און פון פּורמאַנעס אין די שכנותדיקע הויף — האָט מיין זיידע גע-צויגן חיונה, צוגרייטנדיק פאַשע פאַר זייערע פּערד.

אין יענעם הויז זענען מיר געווען די איינציקע ייִדישע משפּחה — באַבע-זיידע, זייערע צוויי זין, יודל און לייבל און צוויי טעכטער, אַ חוץ מיין מאַמען מיט אירע צוויי קינדער, איך און מיין ברודערל פון דריי יאָר — אַלע אין צוויי שטובן, איינע אַ היפּשע, און אַ קיך.

מיין מאַמעס עלטערן זענען געווען דער סאַמע היפּוך פון מיין טאַטנס. באַבע-זיידע פון טאַטנס צד — די שעפּס'עס — זענען ביידע געווען קליין-געוויקסיקע, דער זיידע מיט אויסגעדרייטע פיס, וואָס ער האָט געשלעפּט איבער די הייזער. ביידע — ער און זי — זענען געווען באַריידעוודיקע; די באַבע חיה, פּול מיט פּאַלקלאָר — מעשיות, לידער — און דער זיידע האָט ליב געהאַט צו דערציילן מעשיות — סכּנות נפּשות. ביידע האָבן מיך געצערטלט און וואָלטן ס'לעבן גע-שטרעקט פאַר זייער אלי-חימל.

מיין מאַמעס עלטערן — די פּוכאַלסקיס — זענען ביידע געווען הויכע, אַב-געצויגענע, גרויסע שווייגערס און אָן אַ טראַפּן צאַרטלעכקייט. דער זיידע, אָו ער האָט אַמאַל אַרויסגערעדט אַ וואָרט, איז עס געווען מיט אַ ברומען און אַ מרוקען און אַז מען האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער זאָגט, איז ער געוואָרן אָן אַנגעצויגן דענער און זיך פאַרקייכט אין אַ הוסט; די באַבע — שרה-הינדע — אַ גוטע נשמה, אַבער משוגע פּרום, האָט תמיד געמאַכט מיט די ליפּן, געשעפּטשעט תּפילות און מען האָט אויף איר געזאָגט, אַז זי קאַן פון אויסנווייניק דעם גאַנצן קרבּן-מנחה סידור און תּהילים. זי האָט כּסדר „געזאָגט“ און קיינמאַל נישט געטאַרט

אויסריידן. נישט זי און נישט ער האָבן ווען-ס'איז מיר אַרויסגעוויזן די מינדסטע וואַרעמקייט. אפילו זייער נאָמען איז געווען אַ שטייפער. פון שעפס קאָן מען מאַכן שעפסל און שעפסעלע, אָבער פּוכאַלסקי איז אַלעמאַל פּוכאַלסקי...

גראַד דעמאַלט — צווישן גוים און ביי די קאַלטע און שווייגנדיקע באַבע-זיידע אין שטוב — האָט זיך אָנגערוקט מיין בר-מצווה... אַז דער זיידע, ר' משה, האָט מיך גענומען צוגרייטן צו דער בר-מצווה, האָט זיך פאַר מיר געעפנט אַ גיהנום. ער האָט עפעס געמרוקעט און אַז איך האָב נישט פאַרשטאַנען וואָס ער מיינט, האָט ער זיך נאָך שטאַרקער צעמרוקעט, ביז איך האָב זיך אָנגעשטויסן, וואָס ער וויל — אַז כּוֹזאַל זיך צוקוקן ווי ער לייגט תּפּילין און אים נאַכטון מיט די תּפּילין, וואָס די באַבע האָט מיר געקויפט. אַראַפּבייגן זיך צו מיר און מיר אַרויסהעלפּן — דאָס נישט. דאָס וואָלט געמיינט באַריר, צאַרטלעכקייט. האָב איך געקוקט ווי ער וויקלט די רצועות אויף דער לינקער האַנט און אים נאַכגעטון, בין איך דאָך אָבער אַ געלינקטער, האָב איך געוויקלט די רצועות אויף דער רעכטער האַנט — נו, האָט ער זיך צעמרוקעט מיט אַזאַ כּעס, אַז ס'איז מיך באַפּאַלן אַן אימה.

ס'איז אָנגעלאָפּן דער פעטער לייבל און דערזען וואָס דאָ טוט זיך, האָט ער אויף מיר אַ געשריי געטון „גולם!“ און גענומען אַראַפּשלעפּן די רצועות פון מיין רעכטער האַנט, שרייענדיק, אַז תּפּילין לייגט מען אויף דער לינקער האַנט. אָבער אַז איך פּאַלג אים, קאָן איך בשום אופן נישט וויקלען די רצועות מיט דער רעכ-טער האַנט אויף דער לינקער האַנט אַרויף — די רעכטע האַנט האָט, נעבעך, נישט קיין כּוח, וואָרעם ביי מיר איז זי דאָך מיין שוואַכערע האַנט. ווערט דער פעטער לייבל אין כּעס אויף מיין רעכטער האַנט און דערלאַנגט איר אַ פּאַטש. ס'האָט מיר טאַקע וויי געטון, אָבער ס'איז דאָ פּאַרגעקומען אַ מין „ויחד“: אי ס'האָט געשטאַכן, אי געפּרייט — געפּרייט, וואָס ענדלעך פּילט אויך די רעכטע האַנט דעם טעם פון פעטש, וואָס ביז אַהער האָט דאָס בלוז די לינקע האַנט געפּילט — און כּ'האָב זיך פּאַרגעשטעלט, אַז די לינקע האַנט שמעלצט זיך פון נקמה אויף דער רעכ-טער האַנט.

אַזוי איז אָנגעגאַנגען אַ געראַנגל צווישן „לינקס“ און „רעכטס“ בשייכות צו תּפּילין-לייגן, ווי פּרנער בשייכות דעם לעפל און דער פען... אָבער דאָסמאַל איז עס געגאַנגען אין רוחניות, אין איינעם פון די יסודות פון ייִדישקייט, האָט זיך דערזי אַריינגעמישט דער שולחן-ערוך (אורח חיים), וואָס פּסקנט, אַז אַ געלינקטער (איטר יד) דאַרף לייגן תּפּילין אויף דער רעכטער האַנט. אויב אָבער דער געלינקטער קאָן שרייבן מיט דער רעכטער האַנט, דאַרף ער לייגן תּפּילין ווי די מאַיאָריטעט — אויף דער לינקער האַנט. האָט מען דאָך, כּידוע, „געפּועלט“ ביי מיין רעכטער האַנט צו פּירן מיט דער פען, געהער איך דאָך על-פי דין נישט

מער צו דער געלינקטער מינאָריטעט און באַדאַרף זיך דעריבער נוהג זיין ווי אַלע רעכט־האַנטיקע יידן. ווי איז אָבער דער דין, אָז מײן רעכטע האַנט איז בכוח בלויז צום שרייבן און צום עסן, אָבער צו עפעס אַנדערש — דערין צום וויקלען רצועות — טויג זי נישט? איז טאַקע שלעכט.

איך ווייס אסור נישט צי מײן זיידע האָט זיך מײשב געווען מיט אַ רב, צי מיט סתם אַ יודע ספר, אָדער ער אַליין האָט געהאַט אַ ידיעה אין דינים, אָבער מיר איז אַלצאיינס געווען צי ער מרוקעט און דער פעטער פאַטשט לויטן שולחן־ערוך, אָדער לויט זייער אייגענעם שכל — ווי געטון האָט סײַ־ווי־סײַ און דאָס צוגרייטן צו בר־מצווה איז ביי מיר געווען אַזאַ ביטער אָפּקומעניש, ווי פּרזער דאָס עסן און דערנאָך דאָס שרייבן — און אַלץ צוליב דעם וואָס איך בין גע־בוירן געוואָרן אַ געלינקטע מינאָריטעט. דער סוף איז געווען, אַז מײן רעכטע האַנט האָט זיך ווידער, נאָך אַ סך מאַטערנישן, אונטערגעגעבן און זי האָט גע־וויקלט די רצועות — נישט אַזוי פלינק טאַקע ווי ס׳דאַרף צו זיין, אָבער אַבי דער זיידע האָט אויפגעהערט צו מרוקען און דער פעטער ליבל צו פאַטשן.

ס׳ערגסטע בעת דער גאַנצער סדרה מאַטערניש איז געווען, וואָס ביי זיך אין האַרץ און אין מײן יונגן מוח האָב איך געוואָסן, אַז ס׳איז אַן אַרויסגעוואָרפענע טרחה און אומזיסטע ליידן — וואָרעם נישט איך וועל לייגן תפילין, נישט איך וועל גיין שבת אין שול אַריין אויפגערופן צו ווערן צו מפטיר — הגם איך האָב כסדר געחורט די הפטורה. בקיצור: איך וועל נישט דורכגיין די גאַנצע צערעמאָניע פון איבערנעמען אויפן אייגענעם חשבון דעם עול און די אחריות פון ייִדישקייט...

דער דאָזיקער באַשלוס איז, חלילה, נישט געווען מחמת להכעיס דעם זיידן און דעם פעטער ליבל, כאָטש ס׳איז זייער מעגלעך, אַז אויב זיי וואָלטן בשעת דער צוגרייטונג צי מײן בר־מצווה אַרויסגעוויזן צו מיר אָביסעלע צאַרט־לעכקייט, צי כאָטש אַ טראָפן פשוטע איינזעעניש מיט מײן געלינקטקייט, וואָלט איך פאַר יוצא־וועגן אפשר יאָ געגאַנגען שבת אין שול אַריין און געזאָגט די הפטורה, ווי כ׳האָב פאַר יוצא־וועגן זיך געלערנט לייגן תפילין, אפשר.

פאַרוואָס עפעס — אפשר? ווייל שוין אין יענעם פּרזען עלטער האָב איך נישט געגלויבט דערין... אין די שפעטערדיקע יאָרן האָב איך זיך אָפט געחידושט אויף זיך אַליין ווי ס׳איז צו מיר געקומען... ווי ס׳האָט זיך שוין דעמאָלט אויס־געלייגט אין באַוואוסטניץ אַ וועלט־באַנעם, וואָס גייט אונטערן נאָמען אָבסטראַקט־טער, אָדער פּילאָסאָפּישער גלויבן, פאַרשטייט זיך, אַז אַזעלכע באַצייכענונגען פאַר גאָט ווי אַנטראָפּאָמאָרפּישער, טראַנסצעדענטאַלער, אימאַנענטער וכו' זענען נאָך לאַנג נישט געווען אין מײן שפּראַך־לעקסיקאָן, אָבער די באַגריפן, וואָס אַט־

די טערמינאלאגיע דריקט-אויס, האָבן שוין געלעבט אין מיר. דריי מינים ליטע-ראַטור האָבן מיר אין יענע פּריע לעבנס-יאָר געלאַקט: פּאַעזיע, רייזע-באַשריי-בונגען און וויסנשאַפּט, איבערהויפּט אַסטראָנאָמיע. די דברים ברומו של עולם האָבן מיר כסדר גערייצט און באַאומרויקט. איך האָב געזוכט אַן ענטפּער אויף די קשיות וועגן גאָט, וועלט און זין פון לעבן אין ביכער און אין די שטערן. ביז שפּעט ביינאַכט, אַפילו אין די ווינטערדיקע פרעסט, בין איך געשטאַנען אין הויף מיט אַ פּאַרריסענעם קאַפּ צום אויסגעשטערנטן הימל און זיך געוונדערט און געוואַלט פאַרשטיין...

כ'האָב זיך בשום אופן נישט געקענט פאַרשטעלן, אַז דער גאָט, וואָס האָט באַשאַפּן די וועלט, די מילי-מיליאָסן שטערן און פּלאַנעטן, איז פאַראַינטערעסירט דערין צי איך לייג תּפּילין, צי נישט; אַז ער נייטיקט זיך אין אונדזערע תּפּילות און ס'איז ביי אים אַ חילוק צווישן יידן און נישט-יידן, אַזאַ רעליגיע, אַדער אַן אַנדער רעליגיע. איך האָב בפּירוש קיינמאַל נישט געגלויבט אין די מעשי-בראַשית ווי זיי ווערן געשילדערט אין חומש, אַדער אַז גאָט האָט געזאָגט דאָס אַלץ, וואָס ווערט דערציילט אין תּורת משה. אַז ס'איז דאָ אַן אַלהעכסטע מאַכט, וואָס רעגירט די וועלט — אין דעם איז ביי מיר קיינמאַל קיין ספק נישט געווען, אָבער אַז די דאָזיקע אומבאַגרייפלעכע מאַכט האָט זיך אַריינגעמישט אין געביי פון משכן, למשל, צי גאָר זיך דערטראַכט צו אַזאַ שרעקלעכער זאַך ווי אויספרובירן אברהמען דורך הייסן אים פירן זיין זון יצחק צו דער עקדה — דאָס האָט זיך מיר פשוט נישט געלייגט אויפן שכל.

איינמאַל, געדענק איך, האָב איך מיין מלמד געפרעגט אַ קשיא, וואָס האָט אים אַזוי פּריטשמיעלעט, אַז ער האָט אַפילו פאַרגעסן מיר צו דערלאַנגען אַ פּאַטש... די קשיא איז געווען וועגן פרעה, וואָס איז פרעה שולדיק געווען, — האָב איך געוואַלט וויסן, — אַז גאָט האָט כסדר האָרט געמאַכט זיין האַרץ, ווי ס'ווערט דער-ציילט אין חומש? האָט ער דען כּוח געהאַט צו גיין קעגן גאָטס ווילן? און וואָס פאַראַ שפּיל איז דאָס טאַקע פאַר גאָט? פרעה איז שוין גרייט אַרויסצולאָזן די בני-ישראל, פאַרהאַרטעוועט גאָט זיין האַרץ, אַז ער זאָל עס נישט טון — און די שולד פּאַלט אויף דעם מלך פון מצרים — דאָס האָט מיר אויסגעזען אומזיניק.

דערביי האָט מיין קינדערשער שכל אויך די וויסנשאַפּט אויפגענומען קרי-טיש — די וויסנשאַפּט, אויף וויפל איך האָב זי פאַרשטאַנען פון די פּאַפּולערע ביכער, ביכלעך און אַרטיקלען, וואָס איך האָב געשלונגען טאָג און נאַכט — פון ד. מ. הערמאַלין, בנימין פייגענבוים, א. ברעסלער, חיים זעליג סלאָנימסקי, מיכל וועבער און פון אַנדערע מחברים, יידישע און נישט-יידישע, וואָס האָבן פּאַפּולאַ-ריזירט וויסנשאַפּטלעכע שיטות. דאַרווינ'ס טעאַריע פון עוואָלוציע האָט מיר איז

א טך פרטים אויסגעזען נישט קיין טך לאגישער פון די חומש-מעשיות און איך האב מיינע ספקות און קשיות אויף דארווינען ארויסגעבראכט אין דיסקוסיעס מיט יינגלעך אין מיין עלטער (ווי כ'דערצייל וועגן דעם אין מיין זכרונות-בוך „מאָ-מענטן פון אַ לעבן“).

מיין רעליגיעזער איינשטעל האָט זיך אין לויף פון די יאָרן אין תוך נישט געביטן, אָבער ריפּער און ברייטער געוואָרן — מיט גענוג אַרט פאַר פּשרה מיט רעליגיעזער פאַרמאָליטעט, ריטואַל, צערעמאָניאַל, קוקנדיק אויף זיי ווי אויף פילפאַריקע אַאָזיסן אין דער וויסענשיס פון וואַכעדיקייט. ווען כ'האַב איינגעזען, אַז אויך די „וועלטלעכע וועלט“ מוז אַנקומען צו ריטואַליסטיק און אַז אויך קינסטלערישע שאַפונג איז בתוך אַ רעליגיעזע עובדה און עבודה, האָט אין מיין באַוווּסטזיין אַלץ העלער אויפגעליכטיקט דער רעיון, אַז מיר קענען זיך משתתף זיין מיט די פייערלעכקייטן פון דער פאַרמאָליסטישער רעליגיע, אַריינטראַכטנדיק אין זיי אונדזערע אייגענע כוונות.

איך האָב זיך אַלעמאָל געהאַלטן פאַר אַ רעליגיעזן מענטש, הגם סיי פרומע יידן, סיי די אַזויגערופענע פרייע יידן האָבן אַזוינס אויפגענומען מיט אַ שפּאַ-טישן שמיכל ווען נאָר איך האָב מיין רעליגיאַזיטעט אַפן דעקלאַרירט, וואָרעם רעליגיאַזיטעט אַסאַציאירט זיך ביי זיי — מיט ווייניק אויסנאַמען פון פילאַסאָפּיש-דענקענדיקע — מיט מצוות מעשיות. אין יענע פּריע יוגנט-יאָרן איז דאָס פאַר מיר אַליין געווען אַן אויסטערלישער חידוש, וואָס סיי איך גלייב, סיי איך גלייב נישט, אָבער דערביי האָב איך געפילט, אַז דאָס, וואָס איך גלייב יא, קאָן בשום אופן נישט שלום מאַכן מיט דאָוונען, תפילין לייגן און מיט דעם גאַנצן קלאַפּער-געצייג פון די תרי"ג מצוות — איז דעריבער ביי מיר געווען פעסט אַפגעמאַכט: נישט צו גיין אין שול אַריין מיטן זיידן צו ווערן בר-מצווה.

ביי אַלע יינגלעך איז דאָס בר-מצווה ווערן געווען אַ טיפע איבערלעבעניש, אַ שמחה, אַ גדולה, וואָס זיי האָבן זיך קוים געקענט דערוואַרטן דערויף. ווידער בין איך דאָ געווען אַ מינאַריטעט — אַ מיעוט פון פאַקטיש איינעם — וואָרעם אַזוינס איז נאָך נישט געהערט געוואָרן, אַז אַ יינגל אין מיין עלטער, אויפגעצויגן אין אַ יידישער סביבה, געגאַנגען אין חדר פון פיר יאָר אָן, זאָל אַפן רעוואַלטירן קעגן בר-מצווה. ווען כ'האַב פרייטיק צו-נאַכט, פאַרן שלאָפן לייגן זיך, ווען די מאַמע האָט מיך דערמאַנט אַן דער גרויסער שמחה, וואָס וואָרט אויף מיר שבת אינדערפרי, אַרויסגעמורמלט, ווי מורא געהאַט פאַר די אייגענע רייד, אַז כ'וועל נישט גיין אין שול אַריין, האָט די מאַמע זיך צעלאַכט:

— גלייבצן נישט! מאַלע, וואָס ער בעבעט דאָרט? ס'איזן אַזוי אַנגעפאַלן!
דער זיידע האָט געמרוקעט, די באַבע האָט געשמייכלט און דער פעטער לייבל

האט געטענהט, אז בלויז פאר אזא חכמה באדארף איך כאפן פעטש... אז איך מיין עס טאקע און אז איך וועל האלטן ווארט — דאס האט זיך זיי פשוט נישט געלייגט אויפן שכל. ווי געזאגט, וואלט איך אפשר יא געגאנגען אין שול אריין פאר יוצא-וועגן, אויב דער זיידע וואלט ביים לערנען מיך תפילין לייגן ארויסגע-וויזן אביסל צארטלעכקייט, אדער איינזעעניש. און אפשר האט דא געשפילט די הויפט-ראל נישט אזוי מיין „אומרעליגיעזער רעליגיעזער“ פרינציפ, ווי עפעס אנדערש — אן אנדערש, וואס איז עפעס אזוינס, וואס האלט מיך צוריק פון יעדן געזאמל, דער עיקר פון יענע, ווו איך דארף זיין אין צענטער, פילן אויף זיך אויגן און אויערן פון אן עולם.

אפשר איז די סיבה דערפון, וואס איבער א האלדז-אפעראציע (קרופ) אין עלטער פון דריי יאר, ווערט מיין קול צייטנווייז געשטערט און ס'איז אין מיר שטענדיק א מורא, אז די שטערונג וועט טרעפן דווקא בעת איך דארף ס'קול צום נייטיקסטן... און אפשר איז עס עפעס א פסיכישע מורא, צי גאר א שותפות-דיקע פיזיאלאגיש-פסיכישע אימה. דער עיקר איז, אז דא בין איך ווידער א מי-נאריטעט, א מיעוט אין דער שרייבעריש-געזעלשאפטלעכער וועלט, ווו מיר איז אויסגעקומען זיך צו באוועגן מיין גאנץ לעבן און ווו „פייערונגען לכבוד“, יוביליי-צונויפקומענישן, באנקעטן וכדומה זענען מעשים בכל יום, מיט יארן צוריק האבן מיר געהאט אין ניר-יארק א „סימבאלישע“ גרופע שווייגערס — פון אזעלכע שרייבערס ווי ש. ראזענפעלד, מ. י. האַימאַוויטש, חיים גוטמאַן (דער לעבעדיקער), דאכט זיך אויך יונה ראזענפעלד און נאך א צוויי-דריי, וואס זייערע נעמען קאן איך זיך אצינד נישט דערמאנען.

ס'איז מאַדנע ווי די מאַיאָריטעט האַט נישט די מינדסטע פאַרשטענדעניש און איינזעעניש פאַר אויסנעמען. דאַכט זיך, פאַרוואָס זאַל עמעצן אַרן וואָס צווישן אַזוי פיל, וואָס ווי שמעטערלינגלעך ציען זיי זיך צום פייער, ציען זיי זיך צו פייערונגען; וואָס זייער גרעסטע הנאה איז צו הערן סיי ווי אנדערע ריידן וועגן זיי, סיי זייער אייגן קול — געפינט זיך א קליינינקע מינאריטעט, וואס גוס-טירט נישט אין אזעלכע זאכן, וואס דאס ווארפט גאר אן — ווי ס'איז אין מיין פאל — אן אומהיימלעכקייט, וואס גרענעצט זיך מיט פחד. אבער אזוי איז די מאַיאָריטעט! יעדעסמאָל, וואָס מען וויל מיך מכבד זיין מיט אזא מין עפנטלעכן כבוד און איך זאג זיך דערפון אַפּ, הגם איך פיל א טיפע באדאנקלעכקייט צו די, וואָס ווילן מיר דערמיט אַרויסווייזן אַנערקענונג, דאַרף איך זיך אַנטשולדיקן פאַר די באַליידיקטע פריינד און קאַלעגן, ווי כּוואַלט באַגאַנגען עפעס אַ פאַר-ברעכן אַנטקעגן דער געזעלשאַפט.

אפשר איז דאס טאקע געווען דער עיקר-גורם אין מיין פעסטן באשלוס נישט

צו גיין אין שול אריין. ווען דער זיידע מיטן גאנצן בני-בית זענען שבת אינדער-פרי געווען מוכן ומזומן צו גיין אין שול אריין און איך האב מיטן הארבן ווארט געזאגט, אז כ'גיי נישט, איז געווארן אזא טרעוואגע, אז די גוי'שע שכנים האבן געעפנט די טירן און ארויסגעקוקט. מיין מאמע האט מיך פעסט אנגענומען ביי דער האנט און איך בין מיט איר געגאנגען ווי יצחק צו דער עקדה, אבער אויף דער גאס האב איך זיך א ריס געטון פון איר און — ויברח אלי-חיים. דער יאנוואר-פראסט האט געברענט, אבער איך האב אים נישט געשפירט. איך בין געלאפן, געלאפן, געהערט הינטער זיך לויפנדיקע פיס, קולות, אבער איך האב זיך נישט אפגעשטעלט, געטראגן ווי פון עפעס א מאדנעם אימפעט, טאקע ווי דער רוח וואלט מיך געיאגט.

איך האב זיך דערנאך ארומגעדרייט א גאנצן טאג איבער די גאסן א הונגע-ריקער, א דורכגעפרוירענער. א געדיכטער שניי האט אנגעהויבן פאלן און נישט אויפגעהערט ביזן אוונט, ביז איך האב שוין מער נישט געקענט אויסהאלטן פון הונגען און קעלט און זיך געלאזט א היים גיין. באדעקט מיט שניי און פאר-שעמט האב איך זיך אריינגעשטעלט אין זיידנס שטוב. די מאמע האט זיך דער-פרייט, אבער דער זיידע איז צוגעלאפן צו מיר מיט א געברומעריי ווי א חיה, וואס גרייט זיך צו פארצוקן, אויפגעפראלט די טיר און מיטן גאנצן אימפעט מיך ארויסגעשטופט. קיינער האט אים גארנישט געזאגט.

וידער אין דרויסן, האב איך זיך געשלעפט איבער די טונקעלע גאסן און געטראכט אוועקצוגיין צו דער ווייסל און זיך אריינווארפן, אויב זי איז נאך נישט פארפרוירן... אדער גאר זיך אויפהענגען אין זיידנס „שעצקארניע“, אין דער היל-צערנער שטאל אויפן הויף, ווו ס'שטייט די שנייד-מאשין, וואס צעפיצלט שטרוי פאר די פערד. הארט פאר 11 ביינאכט, איידער דער סטרוזש פארמאכט ס'טויער, בין איך אריין אין הויף, ארויף אויף א „פלאטפארמע“, איינער פון די וואגנס, וואס די פורמאנעס לאזן שטיין אין הויף ביז אינדערפרי, ווען זיי שפאנען-אין די פערד און לאזן זיך ארויס איבער דער שטאט — זיך אויסגעצויגן און באַלד איינגע-שלאפן. כ'ווייס נישט ווי לאנג כ'בין אזוי געשלאפן ביז איינער פון די גוי'שע שכנים, וואס איז שפעט א היים געקומען, האט דערהערט מיין שווער כראפען. דערוויסנדיק זיך פון מיר, אז דער זיידע האט מיך ארויסגעטריבן פון שטוב, איז ער מיט מיר ארויף צום זיידנס דירה און מיט ביידע פויסטן געזעצקעט אין דער טיר. די אויפגעוועקטע דערשראקענע משפחה מיט מיין זיידן פארויס, איז זיך צונויפגעלאפן און וואצעק, אזוי האט, דאכט זיך, דער פאליאק געהייסן, האט דעם זיידן אנגעזאגט, אז אויב ער וועט נאכאמאל דאס יינגל ארויסטרייבן, וועט ער זיי אלע ממיתן און מאכן א טיל-תל פון אלץ אין שטוב...

נאך דער דאזיקער מעשה זענען מיר געווען ביים זיידן נאך עטלעכע חדשים, ביז מיין טאטע איז צוריקגעקומען פון אמעריקע. די גאנצע צייט האט דער זיידע מירא געהאט אפילו א קרומען קוק צו טון אויף מיר — אזוי אויך דער פעטער לייבל, — וואָרעם ווי נאָר עפעס האָב איך אַ סטראַשע געטון מיט וואַצעקן, וואָס מ'האַט גערעדט אויף אים, אַז ער איז אַ גנב, און איינברעכער.. מיר האָבן זיך צוריק אַריבערגעצויגן אין דער געדיכטער ייִדישער אַרעמקייט.

אינגיכן איז מיר באַשערט געווען צו ווערן אַ נייע מינאַריטעט — אַ ציר-ניסטיש-אַנאַרכיסטישע.

אַנאַרכיסטן זענען אין דעם קאָך פון די פאַרטייאישע באַוועגונגען אין דעם פּוילן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה געווען אַ קליינע מינאַריטעט בכלל און אין ייִדישן לעבן בפרט. אויך דער ציוניזם איז נאָך דעמאָלט בטל-בשמים געוואָרן אין די סאַציאַליסטישע און האַלב-סאַציאַליסטישע פאַרטייען, וואָס מיט זיי האָט געשוויבלט און געגריבלט אויף דער ייִדישער גאַס.

אַבער זיין אַ ציוניסט, אָדער זיין אַן אַנאַרכיסט איז געווען אַ נאַרמאַלע זאָך. ס'איז שוין דעמאָלט אויך געווען נאַרמאַל די פאַרבינדונג פון ציוניזם מיט מאַרק-סיום — פּועלי-ציון; אָדער סאַציאַליזם מיט טעריטאָריאַליזם — ס. ס. ביידע צדדים זענען דאָ געווען אָנהענגער פון שטאַט, פון מלוכה — בויט מען די ייִדישע מלוכה, אָדער די ייִדישע טעריטאָריע וווּ זי זאָל נישט זיין — אויף סאַציאַליסטישע, צי מאַרקסיסטישע יסודות — און פאַרטיק.

אַבער פאַרבינדן ציוניזם מיט אַנאַרכיזם איז געווען ווי פאַראַייניקן פּייער מיט וואַסער — דער אַנאַרכיזם פאַרברענט דעם שטאַט, ווי דאָס וואַסער פאַר-לעשט דאָס פּייער... וואָס-זשע איז שייך ציוניסטישער אַנאַרכיזם, אָדער אַנאַר-כיסטישער ציוניזם, אַז בעת דער ציוניזם שטרעבט צו אַ מלוכה, שטרעבט דער אַנאַרכיזם אומצוברענגען די מלוכה?

בקיצור, זאָ קאַמבינאַציע איז פשוט משוגע מטורף כי לעולם חסדו. אָבער ביי מיר, אין מיין קינדערשן מוח, האָט די קאַמבינאַציע געהאַט אַ לאַגישע באַ-רעכטיקונג — אויף וויפל איך האָב דעמאָלט בכלל תּופּס געווען די צוויי אידעאַ-לאַגיעס. מיין בר-מצווה-לאַגיק האָט געזאָגט אזוי צו זאָגן: דער ציוניזם וויל אַ מלוכה פאַר יידן, ווייל אין גלות ווערן זיי געיאָגט און פאַרפּאַלגט, מען וואַרפט זיך מיט זיי אַרום ווי מיט איבעריקע; דער אַנאַרכיזם איז אַ שיינע אידיע; אדרבא, נאָך וואָס דאַרף דער מענטש אַ בייטש איבער זיך, אַ הערשער מיט סאַלדאַטן און קאָזאַקן און פּאַליציי אויפצוהאַלטן זיין הערשאַפט? אָבער דער אַנאַרכיזם איז

חשבון און סך-הכל

א וויילויפיקע אידייע און איידער ער ווערט פארווירקלעכט, ווערט דערווייל דאס יידישע פאלק אויסגעריסן און ווער ווייס צו וואס ס'קאן נאך פירן?

בקיזור: ווי לאנג מלוכות עקסיסטירן, זאלן אויך יידן האבן א מלוכה, ווי אלע פעלקער, און ווען דער אַנאַרכיזם וועט דורכגעפירט ווערן, וועט ער געפינען דאס יידישע פאלק ווי אַ פאַראייניקטע, איינהייטלעכע געמיינשאַפט — וועלן דאָר אלע אומות בלייבן אויף זייערע ערטער ווי נאַציאָנאַלע איינהייטן, נישט צעמישן זיך אין אַ מישעניגע, אין אַ כאַאָס. וועלן יידן דעמאָלט פראַווען דעם אַנאַרכיזם ווי אלע אַנדערע פעלקער — אויף זייער אייגענער טעריטאָריע און אויף זייער אייגן לשון.

פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב דעמאָלט נישט געטראַכט אין די אייגענע ווער-טער און טערמינען, מיט וועלכע איך גיב דאָס איצט איבער, אָבער דאָס איז דער תוך און דער תמצית פון מיין געדאַנקען-גאַנג אין יענע שפעטע קינדער-יאָרן, אָדער פריע יוגנט-יאָרן. פונדעסטוועגן האָב איך מורא געהאַט אַרויסצוברענגען פון מויל אַזאַ סינטעז, ווי ציוניזם-אַנאַרכיזם — מען זאָל מיך נישט האַלטן פאַר אַ משוגענעם. נו, האָב איך דעם סינטעז „אַרומגעטראָגן“ אין קאַפּ און איך האָב, באַנאַנד מיט אַ פאַר חברים, אַרגאַניזירט צוויי באַזונדערע יוגנט-גרופּעס: אַ ציו-ניסטישע; „תקות ציון“ און אַן אַנאַרכיסטישע: „די רויטע האַנט“ — נישט מער און נישט ווייניקער... פאַר יעדער גרופּע, וואָס איז באַשטאַנען פון עטלעכע מנינים יינגלעך אין מיינע יאָרן, האָב איך צונויפגעשטעלט בולעטינדלעך — האָט אין ציוניסטישן בלעטל גערעדט איין צד פון מיין דואַליזם, אָדער סינטעז, און אין אַנאַרכיסטישן בלעטל, וואָס איז אייגנטלעך געווען אַ מין פראַקלאַמאַציע, האָט דער צווייטער צד געמאַכט דעם ריכטיקן תכלית פון דעם שטאַט...

כאַטש ביי מיר אין קאַפּ איז דער ציוניסטיש-אַנאַרכיסטישער שידוך לאַגיש באַרעכטיקט געווען, האָב איך פאַרט זיך געפילט עפעס שולדיק. ס'איז ביי מיר אויסגעקומען, אַז איך טו עפעס נישט קיין שיינע זאַך, אַז איך נאַר-אַפּ די יינגלעך אין יעדער גרופּע, וואָס וועט זיין, אַז די און יענע וועלן דערגיין דעם סוד, אַז איך טאַנץ אויף צוויי חתונות? כ'האָב זיך דעריבער פשוט מחיה געווען, ווען כ'בין אין אַ צייט אַרום געוואָר געוואָרן, אַז נישט קיין קלענערער ווי פּיאַטר קראַפּאַטקי, דער געוועזענער צאַרישער פּרינץ, וואָס איז געוואָרן דער טעאַרעטיקער פון אַנאַר-כיזם, האָט אויף דער שאלה פון אַ יידישן סטודענט געענטפערט, אַז אַזאַ קאַמבי-נאַציע — אַנאַרכיזם-ציוניזם — איז אין אַרדענונג. ליידער האָב איך קיינמאַל נישט אויסגעפונען קראַפּאַטקי'ס מאַטיווירונג פון זיין הכשר, אָבער דער הכשר אַליין און דער פאַקט, וואָס אויך אין אַנדערע מוחות — ווי אין יענעם סטודענט

— באַמבלט זיך אַזאָ סינטעזן, זענען פאַר מיר גענוג געווען מיך צו דערהויבן אין די אייגענע אויגן...

אַבער בשעת איך האָב זיך דערוויסט פון קראַפֿאַטקינ'ס ענטפער, האָט שוין די אַנאַרכיסטישע יוגנט־גרופע געהאַלטן נאָך נעילה. די יינגלעך זענען זיך צע־לאָפן, נאַכדעם ווי איינער פון אונדז, הערשל הימלפאַרב, איז אַרעסטירט גע־וואָרן. פון דער ציוניסטישער גרופע זענען די אונטערגעוואַקסענע יינגלעך אַריבער צו פאַרשיידענע פאַרטייען — צווישן דערוואַקסענע — אָדער סתם געוואָרן פרייע פייגל, אָן וועלט־פּראָבלעמען. דער ציוניסטיש־אַנאַרכיסטישער סינטעז איז ווייטער געבליבן ביי מיר אין קאַפּ און איך האָב זיך אַלץ געפילט ווי אַ מינאַריטעט אויפן שלאַכטפּעלד פון סאַציאַל־פּאָליטישע קאַמפּן, אָבער זינט דאָן האָב איך זיך קיינ־מאַל נישט אידענטיפיצירט מיט וועלכן־ס'איז פאַרטיי־פּראָגראַם, ווי כ'האַב קיינ־מאַל נישט אָנגענומען וועלכע ס'איז פּילאַסאָפּישע שיטה — און דאָס מחמת דעם אמת, אַז קיינער ווייס נישט דעם אמת...

געווען אַזוי ווייניק איז פרייד
אין אונזערע יינגלשע טעג —
ווען איך און מיין חבר מאַרק שווייד
האַבן היינען באַגעגנט אין וועג.

דורך פרעמד־ווייטער גאַטישער שריפט
האַט היינע אונדז היימיש באַגריסט;
זיין ליד האָט ווי האַניק געטריפט
און ביטערע שעהן פאַרזיסט.

צוויי יינגלעך אין פאַרק אויף אַ באַנק —
געהערט ווי די לאַרעליי רופט;
און היינע'ס פרעמד־שפּראַכיק געזאַנג
פאַרטייטשן אויף יידיש געפרוּווט.

אין ריטס פון היינעשן ליד
האַבן טעג זיך און וואַכן באַוועגט;
און ליבשאַפט האָט זיך אין געמיט
לויט דער „ראַמאַנצעראַ“ גערעגט...

ווי שיין איז אין היינעשן בוך
געווען אונזער וועלט אין איר גאַנג!
אַפילו דאָס שלעכטס און דער פּלוך —
מעלאָדיש, ראַמאַנטיש געזאַנג...

כאמס און געשטאלטונג

ערשטע יארן אין
 אמעריקע. — אן אר-
 טאדאקטישע צייטונג אן
 ארטאדאקסן. — אפיקור-
 סים און משומדים. — שלעכט
 סארדייטער ראדיקאליזם. — די
 „קריטישע“ הערשאפט פון אב
 קאהאן און ש. יאנאווסקי. — רעיו-
 לוציאנערן אן ליבע און אן יושר. —
 סאציאליסטישע און אנארכיסטישע פרא-
 ון דרעשערס. — מיין צוזאמענשטויס מיטן
 ראבינער יאנא ב. וויין. — מיין אפענער בריוו
 אין „אינזיד“ צו די אויסגעלינקטע יידישע שריי-
 בערס. — משה גאדיר'ס „מיסיע“. — עטיק און
 עסטעטיק. — ברוטאליטעט און רהמנות. — דער
 אנהייב פון דעם געראנגל מיט זיך אליין. — דאס אי-
 נערלעכע שלאכטפעלד. — דאס רעכט ניט געבוירן צו
 ווערן. — לעבנס-ווילן און דראנג צו זעלבסטמארד. — שריי-
 בערישע אקטיוויטעט און געזעלשאפטלעכע פאסיוויטעט. —
 מיין ווייב פראדל. — א נאכט פון טויט און פחד. — פרויען,
 משוגעת און טויט. — מארטא. — דער משוגענער קאבאליסט אין
 קעלער. — פלארענס — בילדונג און פראסטיטוציע. — אדעלא — ליידנ-
 שאפט און רעאינקארנאציע. — לאורא בילינגס — די מאדערנע רות. —
 אידא מאריני — די געשיכטע פון א ליגן. — די אומדאנקבארע פיר און נאך
 עטלעכע. — דער מענטש, וואס האט נישט געוואלט ווערן קיין גאט. — דער
 ייד, וואס האלט זיך פאר גאט. — מיינע ספיריטואליסטישע דערפארונגען. — פריץ,
 שרה פערלע און די מערקווירדיקע מיסטעריע פון פיישיענס וואירט. — מיין
 בוך „די צווייטע עקסיסטענץ“. — נחת און צער צו 60 און 65. — מיין בראשור
 וועגן ספינאזא'ס טויט. — אומעט, אומעט, אומעט. — א צייטונגס-שפיצל. — דער
 לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור. — זיגמונד פרויד און זיינע זעקס אפאסטאלן. —
 לאגישער פאזיטיוויזם. — וואס איז פילאסאפיע? — „ווי ס'ווערן לידער פארפאסט.“
 — וואס איז פאזיטיוויזם? — ווער איז דער מחבר פון זהר? — איוב ספינאזא און רב לוי
 יצחק. — אהבת ישראל. — דאס רעטעניש — זשיטלאווסקי. — שלום אש — א סך-הכל.

אין א פרומער צייטונג

איך בין אנגעקומען קיין אמעריקע דעם 1טן יאנואר, 1913. און דעם אייגענעם טאג האט זיך אנגעהויבן מיין מיטארבעט אין דער ניו-יארקער צייטונג „דאס יידישע טאגעבלאט“, ווי איך דערצייל דאס אין מיין זכרונות-בוך „מאמענטן פון א לעבן“*. לעאן זאלאטקאף איז דאן געווען דער רעדאקטאר און יחזקאל שרהזאן און לעאן קאמייקי, די ארויסגעבער. נאך אן איבערריס פון עטלעכע חדשים, צוליב דעם שטרייק פון די יידישע שרייבערס פון אלע צייטונגען — א שטרייק, וואס די שרייבערס האבן פארשפילט מחמת דעם פאראט פון דער זעצערס-יוניאן — בין איך ווידער געווארן א מיטארבעטער פון „טאגעבלאט“, דאסמאל אן אינע-ווייניקסטער.

די אטמאספערע אין „טאגעבלאט“ — און זי איז געווען די אייגענע אין די אנדערע יידישע צייטונגען, „פארווערטס“, „מארגן זשורנאל“ און „ווארהייט“ — איז געווען א שווערע. פאר מיר, פריש פון ווארשע, פון דער ווארעמער און האר-ציקער סביבה אין „מאמענט“, איז עס ממש געווען אומדערטרעגלעך. קודם האב איך זיך נישט געקענט צוגעוויינען צו דער הפקות אין דער יידישער שפראך. אין „מאמענט“ האט דער רעדאקטאר אכטונג געגעבן, סיי אליין, סיי דורך דעם סעקרעטאר — דורך מיר, הייסט עס, — אז די ארטאגראפיע זאל זיין אן אויס-געהאלטענע אין דער גאנצער צייטונג, און אז ס'זאלן אויסגעמיטן ווערן פרעמד-ווערטער, גערמאניזמען און סלאוויזמען.

אבער דא האט יעדער געשריבן ווי אים האט זיך געוואלט. נישט נאר האט יעדער שרייבער אויסגעלייגט אנדערש, נאר ביי איין שרייבער אין אן ארטיקל האט מען געקענט געפינען כלערליי אויסלייגעכצן, דערצו אנגעפיקעוועט מיט גערמאניזמען, אנגליצייזמען און סתם וואנדאליזמען. דער שטומער אלף צום סוף

* ארויסגעגעבן פון צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, בוענאס איירעס, 1948.

פון ווי, ווי, די און דו, וועלכע מען האָט אַרויסגעוואָרפֿן פֿון איראַפּעישן ייִדיש מיט פּופּציק יאָר פּרזער, האָט נאָך דאָ געהערשט — אַפּילו אין די נעמען פֿון צייטונגען („דיא ווארהייט“). אין ייִדיש האָט געהערשט אַזאָ תּוהו־וּבוהו, אַז ס’האָט פּשוט ווי געטון דאָס האָרץ. און ס’איז נישט געווען סתּם נאָכלאַזיקייט, נאָר אַ באַוווּסטיגניק הפּקרות. די מיטאַרבעטער פֿון די ייִדישע צייטונגען האָבן חוּזק געמאַכט פֿון די יאַלדן, די ייִדישע לערערס און „דעקאַדענטישע“ שרייבערס, וואָס דרייען אַ היטל מיט נייע אַרטאַגראַפּישע כּללים און מיט אַ ריין ייִדיש...

אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט מיר ד״ר חיים זשיטלאָוסקי דערציילט, אַז אַ דעלעגאַציע פֿון ייִדישע לערערס און שרייבערס — דאַכט זיך, אויסגעקליבן פֿון אַן אַרטאַגראַפּישער קאָמיסיע ביים ראָט פֿון ייִדישע שולעס — איז געגאַנגען פֿון רעדאַקציע צו רעדאַקציע און פּאַרגעשלאָגן די נייע אַרטאַגראַפּישע כּללים פֿאַר ייִדיש און דערביי, פּאַרשטייט זיך, אויך אַריינגעוואָרפֿן אַ וואָרט פֿאַר אַ גע־לייטערט לשון, אַן די ווילדע גערמאַניזמען און אַנגליזיזמען. ווען די דעלעגאַציע איז אויפגענומען געוואָרן פֿון אב. קאהאנען, רעדאַקטאָר פֿון „פּאַרווערטס“, האָט קאהאָן זיך אויסגעלאַכט פֿון דער גאַנצער מעשה. „די שפּראַך, — האָט ער גע־זאָגט, — איז בלויז אַ לעפל, מיט וועלכן צו קאַרמענען די לעזער.“ „נה, — האָט יעקב לעווין, וועלכער איז געווען דער ראש־המדברים פֿון דער דעלעגאַציע, אונ־טערגעכאַפט, — אַ לעפל דאַרף דאָך זיין אַ ריינער.“

אַפּילו די פּונקטואַציע איז געווען אין גלות. מען האָט אַפּגעשריבן גאַנצע זאַצן אַן אַ פּונקטואַציע־צייכן און גאַנץ אָפּט איז דער צייכן געווען נישט אויפֿן ריכטיקן אָרט. זייער כּאַראַקטעריסטיש איז דער עפּיזאָד, וואָס מ. י. שעלובסקי האָט מיר אין יענע יאָרן איבערגעגעבן. ער האָט געבראַכט אַ לענגערע דערציילונג צו לואי מילערן, דעם רעדאַקטאָר פֿון „דיא ווארהייט“. מילער האָט די דערציילונג אַנגענומען, אָבער... ער האָט אַוועקגעזעצט איינעם פֿון די מיטאַרבעטער, אַז ער זאָל אויסמעקן די פּונקטואַציע־צייכנס... ס’האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מילער האָט אַזוי געטון מיט אַלע זאַכן, וואָס דרויסנדיקע „יאַלדן“ האָבן אים געגעבן, אָדער צוגעשיקט. דאָס דערמאָנט מיך, אגב, אַז אַזאַ פּיינער פּאַעט, ווי משה לייב האַל־פּערן, פּלעגט אָנשרייבן אַ גאַנצע פּאַעמע אַן אַן איינציקן פּונקטואַציע־צייכן און דערביי פּלעגט ער ריידן מיט ביטול פֿון די „אינטעליגענטן“, וואָס ווייסן אַקוראַט וווּ אַוועקצושטעלן אַ פינטעלע. ער האָט, נעבעך, פּשוט נישט געווסט ווי זיך אַן עצה צו געבן מיט די אַלע פינטעלעך און שטריכעלעך און ער איז ביז געווען אויף יענע, וואָס ווייסן יאָ. מיט זיין חוּזק פֿון „אינטעליגענטן“, וואָס האָט אים שפּעטער דערפּירט צו די קאָמוניסטן, האָט ער מיך דערמאָנט אַן י. מ. ווייסנבערגן. די הפּקריקע באַציונג צו ייִדיש מצד די רעדאַקטאָרן און מיטאַרבעטערס

פון דער יידישער פרעסע אין יענע יארן איז נישט דיקטירט געווען פון וועלכע-ס'איז פרינציפן. דער קאמף צווישן יידיש און העברעיז איז זיי נישט געלעגן אין דער לינקער פאה, מיט דער אויסנעם פון אב. קאהאנען, וואָס פאַר אים, ווי פאַר די אַנדערע רוסיפֿיצירטע אינטעליגענטן און האַלב-אינטעליגענטן, איז ייִדיש געווען בלויז אַ מיטל צו אַ צוועק, נישט קיין צוועק פאַר זיך אַליין. דער צוועק איז געווען — „סאָציאַליזמוס“, ווי זיי האָבן דאָס דעמאָלט געשריבן און אַרויס-גערעדט, אָדער סתם „אויפקלערונג“, אָדער אַ צוגרייטונג צום איבערגאַנג צו ענגליש, וואָס דערמיט האָט קאהאַן, למשל, באַרעכטיקט די אינוואַזיע פון ענגלישע ווערטער און גאַנצע אויסדרוקן אין דער ייִדישער שפּראַך. אין „טאַגעבלאַט“, „מאַרגן זשורנאַל“ און „וואַרהייט“ איז אַפֿילו אַזאַ טענדענץ, אָדער „פּרינציפּ“ נישט בנמצא געווען. זייער באַציונג, אָדער אומבאַציונג צו ייִדיש איז געווען דיק-טירט פון אַ מיאוסן ציניזם, וואָס האָט בכלל דאָמינירט זייער גאַנץ לעבן.

מיר דערמאָנט זיך אַזאַ פּאַל. י. פּאַדרושניק, דער פּיינער שריפטשטעלער, וועלכער איז, ליידער, שוין אַ סך יאָרן אַנטשוויגן געוואָרן ליטעראַריש, האָט בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה זיך אויפֿגעהאַלטן אין ניו-יאָרק. אַזוי ווי מיר האָבן זיך געקענט פון בעלגיע, וווּ ער איז אויפֿגעצויגן געוואָרן און שפּעטער פון לאַנד-דאָן, איז ער געקומען צו מיר אין „טאַגעבלאַט“ אַריין און וויסנדיק, אַז אין זיין פינצטערן מעבלירטן צימער, וווּ ער האָט געווינט, קאָן ער נישט שרייבן, האָב איך אים געזאָגט, אַז ער קאָן טון זיין ליטעראַרישע אַרבעט אין רעדאַקציע פון „טאַגעבלאַט“. איין אינדערפרי האָט ער זיך אַוועקגעזעצט ביים שרייב-טיש פון „ישראל דער יענקי“ (פּרידמאַן), וועלכער איז געווען דער טעאַטער-קריטיקער און אַ נייס-שרייבער, און אין געוויסע טעג פלעגט ער קומען שפּעט. פּאַדרושניק האָט אויף דעם יענקי'ס שרייב-טיש געאַרבעט אויף אַן אַפּהאַנדלונג וועגן מ. ל. האַל-פּערנ'ס פּאַעמע „נאַכט“, ציטירנדיק סטראַפּן פון דער פּאַעמע. דער „יענקי“, אַ מוראדיקער ציניקער, וועלכער האָט שרעקלעך פּיינט געהאַט פּאַעזיע און די ניי-ייִדישע ליטעראַטור, איז גראַד אַנגעקומען פּריער, ווי דערוואַרט, און דערזעענדיק, אַז אויף זיין שרייב-טיש שרייבט עמעצער פּאַעזיע, האָט ער געמאַכט אַ גאַנצן סקאַנדאַל. ער האָט אַפֿילו ברייט אויפֿגעמאַכט די פענצטער. כאָטש ס'איז געווען אַ קאַלטער ווינטערדיקער טאַג — אויסצולופּטערן דאָס צימער פון — פּאַעזיע...

אין דער רעדאַקציע פון דעם אַרטאָדאָקסישן „טאַגעבלאַט“ איז נישט געווען קיין איין אַרטאָדאָקס. ווען איך בין אַנגעקומען פאַר אַ מיטאַרבעטער, איז, ווי געזאָגט, דער רעדאַקטאָר געווען לעאַן זאַלאַטקאַף, אַ ציוניסט און סאָציאַליסט, אַ שטילער, ערלעכער מענטש. ער האָט געשריבן פּיינע פעליעטאַנען אונטערן פּסעווד-דאַנים „זקף גדול“ און — וויסטע שונד-ראַמאַנען אונטער זיין אייגענעם נאַמען

און אונטער פסעוודאנימען. פון ארטאדאקסישן ייִדנטום איז ער געווען אַזוי ווייט, ווי מזרח פון מערב. נאָך זאָלאַטקאָפּ'ס אָפּפאַר קיין שיקאַגע איז געוואָרן דער רע- דאַקטאָר גדליה בובליק, דער שפּעטערדיקער שטרענגער אַרטאָדאָקס און מזרחי- פירער, אָבער דעמאָלט איז ער געווען נישט מער אַרטאָדאָקס, ווי זאָלאַטקאָפּ.

איינמאָל בין איך אַריינגעקומען צו בובליקן אין קאַבינעט, וווּ ער איז געזעסן אַרומגערינגלט פון עטלעכע מיטאַרבעטערס, פּראָפּ' ג. זעליקאוויץ, ל. קעסנער, י. ל. דאלידאנסקי און תשר"ק, פאַרטיפט אין אַ שמועס. בובליק האָט זייער ליב געהאַט צו שמועסן וועגן פּילאָסאָפּיע, רעליגיע און וויסנשאַפּט. יענער שמועס איז געווען מכוח גייסט און מאַטעריע. איך האָב אַריינגעוואָרפֿן אַ באַמערקונג, אַז דער אַוניווערס ווערט רעגירט און דאַמינירט פון אַ געטלעכן שכל. בובליק האָט מיך אָנגעקוקט מיט אַ חוֹק־שמיכל און מיט שפּאַט אַ זאָג געטון צו די אַנדערע:

— דער פּראָ-אדם גלייבט עס טאַקענאָ...

זעליקאוויץ, דאלידאנסקי און תשר"ק האָבן זיך פּאַנאַנדערגעלאַכט. גראַד קעסנער, אַ פּיינער, טיפּער עסיאיסט, פעליעטאַניסט און קריטיקער, וואָס ער האָט קיינמאָל נישט פּרעטענדירט אויף רעליגיעזיטעט, האָט געהאַלטן מיט מיר. שבת נאַכמיטאָג פּלעגן די מיטאַרבעטערס פון דעם אַרטאָדאָקסישן אַרגאַן, וואָס האָט עפּנטלעך געקעמפּט פאַר שמירת שבת, ייִדישע טראַדיציעס, ישיבות, קומען צו דער אַרבעט, צוצוגרייטן דעם זונטיקדיקן נומער. בובליק פּלעגט טייל- מאָל אויך קומען, זיך פאַרמאַכן אין זיין צימער און שרייבן אַ לייט-אַרטיקל — אפּשר טאַקע וועגן דער הייליקייט פון שמירת שבת... אָבער אין עטלעכע יאָר אַרום איז אין בובליקן פּאַרגעקומען אַ רעוואָלוציע. ער איז געוואָרן אויפּריכטיק רעליגיעז, פּרום, ווי ס'איז געווען צו זען, נישט נאָר פון זיין געענדערטער הנהגה, נאָר אויך פון זיין בוך „מן המצר". און וואָס ווייטער איז ער אַלץ פּרומער גע- וואָרן. וואָס ס'האַט גורם געווען די איבערקערעניש אין אים, איז מיר נישט באַקאַנט. ער האָט קיינמאָל נישט גערעדט וועגן דעם. אויב ער האָט מיט וועמען יאָ גערעדט מכוח דעם, בין איך נישט געווען דערביי.

די אַנדערע מיטאַרבעטערס — ווי דוד איידעלסבערג, חיים ליבערמאַן, גרשום באַדער, מיכל אַראָנסאָן, ישראל דער יענקי, תשר"ק, מרדכי דאַנציס, י. י. פּריד- מאַן, משה זיפּערט, י. ל. דאלידאנסקי, יעקב פּישמאַן, ש. ערדבערג, ד"ר מרדכי כ"ץ און ד"ר צבי כהן (די לעצטע דריי זענען צוגעקומען נאָך דער ערשטער וועלט- מלחמה), זענען אַוודאי קיין אַרטאָדאָקסישע יידן נישט געווען. דער יענקי האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ „סאַציאַליסט". די מיינסטע פון די אַנדערע זענען געווען ציו- ניסטן. אין שייכות צו ייִדישקייט קאָן מען וועגן אייניקע פון זיי זאָגן, אַז זיי זענען געווען טראַדיציאָנאַליסטן (אָבער בלויז אין טעאָריע, נישט אין פּראַקטיק)

אן אמונה — דאס איז אמת וועגן אזעלכע קאלעגן ווי דאנציס, וועלכער איז דער-
 ביי אלעמאל געווען א הייסער ציוניסט; ד"ר כ"ץ, דאלידאנסקי, דוד איידעלסבערג
 און חיים ליבערמאן, דעמאלט א נאציאנאל-ראדיקאל, אדער סאציאליסט-ציוניסט.
 די לעצטע צוויי זענען אין די שפעטערדיקע יארן געווארן אויסגעשפראכענע אר-
 טאדאקסן — מיט יארמולקעס.

תשר"ק און משה זיפערט זענען געווען ציניקער. דער צווייטער איז אין
 זיין ציניזם דערגאנגען צו עקסטרעמען. גארנישט איז ביי אים געווען הייליק. רע-
 ליגיע, ציוניזם, סאציאליזם — דאס אלץ איז ביי אים געווען חוק. א היימישער
 משכיל און א פעלדשער פון יענע פעלדשערס, וואס גלייבן נישט, אז ס'איז טאקע
 דא א דופק, האט ער אין גארנישט געגלויבט. ער איז שוין דעמאלט געווען א בן-
 שמונים, אבער נאך פול מיט ענערגיע און — מיט ציניזם אטעאיזם. איינמאל,
 ווען כ'האב פאר אים דערמאנט ציוניזם, האט ער דעם ציוניזם כאראקטעריזירט
 ווי א באוועגונג צו "קנאקן לייז אויף דער כותל מערבי"...

פאר זאלאטקאפן איז דער רעדאקטאר פון "טאגעבלאט" געווען יאהאן (יונה)
 פאליי — בן אמיתי. ווען איך בין געקומען קיין אמעריקע, איז ער שוין געווען
 טויט — דורך זעלבסטמארד. אבער זיין אנדענק איז נאך געווען פריש, צוליב
 די מעשיות און אנעקדאטן, וואס האבן וועגן אים צירקולירט.

דער דאזיקער רעדאקטאר פון דעם עלצטן און איינפלוסרייכסטן ארגאן פון
 ארטאדאקסישן יידנטום אין אמעריקע איז אויך קיין ארטאדאקס נישט געווען...
 אדרבא, ער האט זיך מיט יארן פריער געהאט "אביסל" אונטערגעשמדט אין לאַג-
 דאן. דערצו איז ער געווען א ליידנשאפטלעכער קארטן-שפילער און ער פלעגט
 אין רעדאקציע גופא זיך אפט אזוי פארשפילן אין קארטן, אז ער האט אינגאנצן
 פארגעסן אן דער צייטונג און אז ער דארף צושטעלן "קאפיע" צו די זעצערס.

דערציילט מען, אז איינמאל, ווען ער איז געווען אזוי פארקאכט אין קארטן,
 איז ארויפגעקומען א זעצער און געמאנט דאס לייט-ארטיקלען, האט ער פשוט אינגארירט דעם
 געווען מער אין די קארטן, ווי אין לייט-ארטיקלען, האט ער פשוט אינגארירט דעם
 זעצער, אבער אז דער זעצער האט בשום-אופן נישט געוואלט אפטרעטן, מחמת
 ס'איז שוין געווען שפעט, האט פאליי א כאפ געטון א נומער "פארווערטס", שנעל
 אויסגעשניטן פון דארט דאס לייט-ארטיקל און צום סוף צוגעשריבן: "אט אזוי
 שרייבן די גענאסן, די הפקרי-ונגען — קיין פירושים זענען נישט נייטיק!"...

און אזוי איז עס געדרוקט געווען אויף מארגן אין "טאגעבלאט".

אז אויך אויף פראפ' זעליקאוויצן האט מען געמורמלט, אז ער האט זיך
 געהאט געשמדט אין לאַנדאן, האב איך שוין דערציילט אין מיין בוך "מאמענטן
 פון א לעבן". דאס שטרענג-ארטאדאקסישע "טאגעבלאט" האט, ווי מיר זעען

א. א ל מ י

דערפון, געהאט א באזונדערן מזל צו משומדים, אבער האט נישט פארמאגט קיין איין אמת-ארטאדאקסישן שרייבער. דערפאר האט לעאן קאמייקי, איינער פון די „טאגעבלאט“-ארויסגעבערס, זיך שוין נישט אפגעשראקן פאר משומדים. איינ-מאל, ווען איך האב ביי אים געבעטן א הוספה אויף מיינע שכירות און ער האט מיר אפגעזאגט, האב איך אים, אין שפאס, א סטראשע געטון:

— אויב איר גיט מיר נישט די הוספה, נעם איך און שמד זיך אפ. ווי וועט דאס ארטאדאקסישע „טאגעבלאט“ אויסזען מיט א מיטארבעטער א משומד? קאמייקי האט מיט א שמייכל מיר אפגעענטפערט:

— שמדט זיך! שמדט זיך! דאס „טאגעבלאט“ איז שוין געוויינט צו משומדים! מיר האבן שוין אפילו געהאט א רעדאקטאר א משומד!...

סאציאליסטן, אנארכיסטן און קריטיקערס

די הויפט-ראָל אויף דער יידישער גאָס האָבן דעמאָלט געשפילט די ראַדיקאַלע באַוועגונגען, איבערהויפט סאציאליזם (סאציאל-דעמאָקראַטיע) און אנארכיזם. איך דערמאן זיך אָן אַזאַ אינצידענט. איך גיי אין גאָס און לייען דאָס „טאָגעבלאַט“ — ס'איז געווען אין 1913, אָדער 1914. פּלוצלינג דערהער איך געלעכטערס פון אַלע זייטן. איך קוק זיך אַרום — דאָס לאַכט מען טאַקע פון מיר. מען לאַכט, מען טייטלט אויף מיר מיט די פינגער און מען מאַכט אַלערליי באַמערקונגען, ווי איך וואַלט געווען אַ משוגענער.

אַז אַ יונגער בחור, „מאָדערן“ געקליידט, אַ געגאַלטער — דאָס הייסט: נישט עפעס אַ פרומאַק — זאָל לייענען דאָס „טאָגעבלאַט“ און נישט אַ „פאַרווערטס“, אָדער כאַטש די „וואַרהייט“ — דאָס האָט דעם עולם אויף דער איסט-סייד, אָדער אין האַרלעם, וואָס איז דעמאָלט געווען אַ געדיכטע יידישע געגנט — אויסגעווען אַזוי ווילד, אַז מען האָט אַזאַ איינעם באַהאַנדלט ווי אַ שטאַט-משוגענעם.

אַזוי ווי איך האָב קיינמאַל נישט ליב געהאַט צו ציען אויפּמערקזאַמקייט צו זיך, האָב איך זינט דעמאָלט מער נישט געלייענט דאָס „טאָגעבלאַט“, אָדער „מאַרגן זשורנאַל“, עפנטלעך אין גאָס...

ביי נאָך אַ געלעגנהייט האָט מען מיך באַהאַנדלט ווי אַ משוגענעם. דאָס איז געווען ווען מיינע אַ פריינדן האָט מיך מיטגענומען צו אירן אַ פריינד, אָן אנארכיסט, אַ ברודער פון דעם ראַמאַנען-שרייבער לעאַז גאַטליב. די שטוב איז פול געווען מיט אנארכיסטישע יונגעלייט און מיידלעך. חברה האָט דיסקוטירט אנארכיזם, פרייע ליבע, רעליגיע, עמא גאַלדמאַן, אַלעקסאַנדער בערקמאַן, יאַנאוּ-סקי, דערביי געשאַטן רעליגיע און אַלע „פינצטערלינגע“, וועלכע גלייבן אין גאָט. איך האָב געמאַכט אַ באַמערקונג, אַז אָן אנארכיסט מוז נישט דווקא זיין אָן אַטעאיסט. מען קאָן זיין אַ גוטער אנארכיסט און גלייבן אין גאָט, אָדער גלייבן אין גאָט און זיין אַן אנארכיסט.

גאטליב האָט זיך איבערגעקוקט מיט זיינע געסט. עטלעכע מינוט האָט קיינער גארנישט געזאָגט. טויט שטיל. פּלוצלינג האָבן אַלע מיטאַמאַל — ווי ס'וואָלט געווען אויסגערעזשיסירט פון פּריער — אויסגעשאָסן אין אַ הילכיק געלעכטער. מיין פּריינדין איז געזעסן פאַרשעמט און פאַרלוירן. דערנאָך, אַז דאָס געלעכטער האָט אויפגעהערט, האָט מען ווייטער דעבאַטירט. נישט קוקנדיק אין מיין זייט, ווי איך וואָלט גארנישט געזאָגט, ווי איך וואָלט בכלל נישט געווען. איך האָב ווידער געמאַכט עפעס אַ באַמערקונג, אָבער קיינער האָט זיך אָפּילו נישט צו-געהערט. נישט געקוקט אין מיין זייט.

איך האָב זיך אויפגעהויבן און געזאָגט אַ „גוטע נאַכט“ און אַרויס. קיינער האָט נישט געענטפּערט. מיין פּריינדין איז מיר נאָכגעגאַנגען שוויגנדיק. נאָך איידער איך האָב רעכט פאַרמאַכט די טיר, האָב איך ווידער דערהערט אַ הילכיק געלעכטער. מיין פּריינדין האָט מיר מיט אַ שטיקל צייט שפּעטער דערציילט, אַז דער יינגערער גאָטליב האָלט מיך פאַר אַ צעדרייטן. אויב אַ מענטש קאָן משדך זיין גאָט מיט אַנאַרכיזם — איז ער זיכער אַ משוגענער.

דאָס זענען דעמאָלט געווען די באַגריפּן פון גרויסע מאַסן אימיגראַנטן. וואָס האָבן זיך גענערט אויפן „פאַרווערטס“, וווּ מען פּלעגט אין יענע יאָרן דעבאַטירן, צי מען מעג אום שבועות עסן בלינצעס, נישט באַגיייענדיק קיין פאַרברעכן קעגן קלאַסן-קאַמף און אַטעאיזם... אָדער וואָס האָבן זיך געשפּייזט אויף דעם שלעכט-פאַרדייטן אַנאַרכיזם פון יאַנאַווסקי'ס „פּרייע אַרבעטער שטימע“.

וואָס פאַראַ אומגעהייערע רעוואָלוציע ס'האָט דורכגעמאַכט דער „פאַרווערטס“, וואָס איז שפּעטער — צווישן דער ערשטער און צווייטער וועלט-מלחמה — גע-וואָרן אַ נאַציאָנאַל-יידישע צייטונג, רייך אין אַ סך גוטן ליטעראַרישן מאַטע-ריאַל און אַ קעמפּער קעגן דער שענדלעכער קאָמוניסטישער באַוועגונג! פּונקט אַזאָ עוואָלוציע, אָדער רעוואָלוציע, האָט דורכגעפירט די „פּרייע אַרבעטער שטימע“.

די הויפּט-קריטיקערס פון ליטעראַטור און טעאַטער אויף דער יידישער גאַס זענען פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה און איבער אַ צענדליק יאָר שפּעטער גע-ווען אב. קאהאַן און ש. יאַנאַווסקי, רעדאַקטאָר פון דער „פּרייע אַרבעטער שטי-מע“, וואָס האָט דעמאָלט געשפּילט אַ גרויסע ראָל. די ליטעראַרישע קריטיקן פון יואל ענטין און חיים ליבערמאַן, ביידע ראַמאַנטיקער, זענען געווען פאַר קליינע קרייזן ליטעראַרישע פּיינשמעקער. דאָס אייגענע קאָן מען זאָגן וועגן די קריטיקן פון פ. ראָזענבלאַט (בן יקר), כאַטש ער איז געווען, וואָס מען רופּט, אַ רעאַליסט; אָבער קאהאַנ'ס און יאַנאַווסקי'ס קריטיקן זענען געווען אַ מאַסן-פּראָדוקציע. די

גרויסע מאסן טעאטער-גייערס און לייענערס פון יידישע ביכער, ווי די טעאטער-לייט און די מחברים גופא, האבן מיט דער גרעסטער שפאנונג געווארט אויפן אפרוף פון אט-די צוויי „גדולים“... פון זייער אפרוף איז אפגעהאנגען דער גורל פון פיעסן און ביכער.

קאהאן האט כסדר מאניפולירט מיטן ווערטל „רעאליזם“ אין זיין באגריף בון רעאליזם איז געווען א פרימיטיווער און צעשווומענער. אבער לויט אט-דעם מטושטשן „רעאליזם“ האט ער, אין זיין סטיללאזן און פארענגלישטן יידיש, גע-פסקנט שאלות. האט א בוך, אדער א פיעסע געשטימט מיט זיין השגה פון רעאליזם, האט ער געלויבט ביון הימל; אויב נישט, האט ער אראפגעריסן מיט ממש רציחה. ווי א ביישפיל פון קאהאן'ס פארשטייעניש פון מענטשן און ווערק און פון זיין לשון, איז כדאי צו ברענגען איין קורצן זאץ פון זיין אפשטאנונג פון — נאָמ-בערגן, אויף איינער פון זיינע נסיעות אין אייראפע האט ער זיך באגעגנט מיט נאָמבערגן און אים פארבעטן צו שרייבן פארן „פארווערטס“, האט קאהאן, אין א רעדאקציאָנעלער נאָטיק, דערציילט, אַז באלד ווי ער האט זיך באגעגנט מיט נאָמבערגן, האט ער דערקענט, אַז „דיזער מאַן האט געדאָנקען“...

ש. יאָנאווסקי, מיט וועמען איך האָב זיך באַקענט אין „שלוּמ'ס קאַפּע“ אויף קאַנאַל גאַס, אַ צוויי וואָכן נאָך מיין קומען קיין אַמעריקע, האט אויף מיר, שוין ביי דער ערשטער באַגעגעניש, געמאַכט אַ שווערן איינדרוק, אַ נידעריק-געוויק-סיקער, מיט אַ שפּיציק בערדעלע, אַ מעפיסטאָפּליש-כּיטרע, קלוגיטשקע שמייכע-לע — אַ שמייכעלע, וואָס האט אויסגעזען נישט נאַטירלעך, נאָר אומישנע אָנגע-שטעלט — האט דער ציניקער און חוצפהניק אַראָפּגעשריגן פון זיין פנים, פון זיין גאַנצער דערשיינונג.

מיט זיין שרייבן בין איך שוין באַקאַנט געווען פון פּריער. זיין „אויף דער וואָך“, די וועכנטלעכע רעדאקציאָנעלע נאָטיצן זיינע אין דער „פ. א. ש.“ אַ צע-שוועמענע, צעצויגענע פּלודעריי, אין וויל-יונגערשן טאָן — אַן סטיל, פּלאַך, טייטשמעריש, אַן שום רחמנות אויף גראַמאַטיקאַלישע כּללים, סינטאַקסיס. אין זיין צווייטער וועכנטלעכער אָפּטיילונג, דעם „בריוו-קאַסטן“, וואָס איז באַמת גע-ווען אַ מיסט-קאַסטן, האט ער זיך געלאָזט ווילגיין אויפן חשבון פון די יונגע-לייטלעך, וואָס האָבן אים צוגעשיקט זייערע זאַכן.

ער האט די דאָזיקע קרבנות זיינע באַליידיקט, זיך ביליק געחכמהט אויף זייער חשבון, אַרויסגעזאָגט זיינע וואָזשנע מיינונגען, מיט דער זעלבסט-איינגעגלויבט-קייט פון אַ פּוסק-אחרון. זיין השגה פון ליטעראַטור און טעאטער איז געווען אַ סך

ערגער — און פרימיטיווער — פון קאהאג'ס. קאהאן איז געווען געבילדעטער און ער איז, ווי געזאגט, כסדר געריטן אויפן פערדל פון „רעאליזם“, בעת יאנאווסקי האט בכלל קיין פערדל נישט געהאט, נאר סתם געווארפן מיט פראזן און ארויס-געוויזן זיין וויסטע עם-הארצות, אין שפראך און אין מיינונג.

זיין פארשטייעניש פון אַנאַרכיזם גופא איז געווען פונקט אזוי פלאך, סקאר-באווע און עם-הארצותדיק, ווי פון ליטעראטור, אָבער דערפאַר איז זיין חוצפה געווען אין לשער. כאַטש אהרן מינץ (דער בלינדער מינץ), וואָס ער איז דעמאָלט געווען, ווי מען האָט מיר געזאָגט, „די מאַכט הינטערן טראָן“ אין דער „פ.א.ש.“, האָט מיך כסדר געבעטן, אַז איך זאָל עפעס געבן פאַר דער צייטונג און איינמאַל מיר אַפילו געמאַלדן, אַז ער האָט וועגן מיר גערעדט מיט יאַנאווסקי און אַז יאַנאווסקי וויל, אַז איך זאָל זיך זען מיט אים — האָב איך זיך קאַטעגאָריש אָפגעזאָגט צו געבן עפעס פאַר דער „פ.א.ש.“ — כל-זמן יאַנאווסקי איז רעדאַקטאָר.

ווען יאַנאווסקי האָט זיך אין 1921, אָדער 1922, צוריקגעצויגן פון דער „פרייע אַרבעטער שטימע“, ווען די צייטונג איז שוין פאַראַרעמט געווען און ער האָט געקריגן אַ גוט-באַצאָלטע שטעלע, ווי דער רעדאַקטאָר פון „גערעכטי-קייט“, אַרגאַן פון אַ יוניע, אונטער סאַציאַל-דעמאָקראַטישער השגחה — אַ באַ-וועגונג, וואָס ער האָט אַלעמאַל באַקעמפט — האָט ד״ר א. א. ראַבאַק דאָן גע-שריבן, אין אַן אָפּהאַנדלונג „צווישן קולטור און קולטורלאָזיקייט“, געדרוקט אין דער חודש-שריפט „דער קוואַל“, אונטער מיין רעדאַקציע (דעצעמבער — 1922): „שטעלט זיך פאַר, אַז אַזאַ, ווי דער געוועזענער רעדאַקטאָר פון דער „פרייע

אַרבעטער שטימע“ (ש. יאַנאווסקי) איז עס געווען אַ ליטעראַרישער טאַן-געבער אויף דער יידישער גאַס; אַז אַט-דער הפּקר-ליטעראַט, אויף וועמענס עם-הארצות ד״ר ח. זשיטלאָוסקי האָט מיט יאָרן צוריק אָנגעוויזן — דער זעליבקער האָט עס געגאַלטן ווי אַ גדול ביי דער יידישער אינטעליגענציע“ (ד״ר ראַבאַק האָט אויך גענוצט אַזעלכע עפיטעטן לגבי יאַנאווסקי ווי „באָד-יונג“, אָבער איך האָב זיי נישט דורכגעלאָזט).

ד״ר ראַבאַק האָט דאָ געמאַכט בלויז איין פעלער: ביי דער אינטעליגענץ האָט יאַנאווסקי נישט געגאַלטן פאַר אַ גדול — סידן ביי דער אינטעליגענץ אין גענדזנפּיסלעך...

ענטער און פראפעסיאנעלער אידעאלים

איך פלעג קוקן אויף יאנאוסקין און זיך ווונדערן: ווי קומט אַזאַ מענטש צו רעוואָלוציע, פראַלעטאַריאַט, גערעכטיקייט? גייט אַט-דעם ציניקער, וואָס כ'האַב געפילט בחוש, אַז ער גלייבט אין אַבסאָלוט גאַרנישט (אויסער אין זיך אַליין, אין זיין אייגענער וויכטיקייט) — אין לעבן דער פראַלעטאַריאַט, זיינע ליידיך, זיין באַפרייאַונג, און נאָך אַזוי אין לעבן, אַז אַ „מאַרקסיסטישע באַפרייאַונג“ פון אַר-בעטער-קלאַס איז פאַר אים ווייניק?

איך האָב פונקט אַזוי זיך געוונדערט אויף אב. קאַהאַנען און אויף אַנדערע, ווי ער און יאָנאָוסקי, וואָס האָבן ליב געהאַט מאַכט, פאַפּולאַריטעט און זענען שטענדיק געווען מוכן ומזומן צו פאַרטיליקן, אויסראַטן קעגנערס, וואָס זענען זיי געשטאַנען אין וועג — איבערהויפט, ווען איך האָב זיי פאַרגליכן מיט אַזעלכע קרישטאַל-ריינע פּערזענלעכקייטן, ווי ד"ר זאַמעטקין, וועמען קאַהאַן האָט דער-נידעריקט; ד"ר אב. קאַספּע, ד"ר א. י. מעריסאָן, מאַריס ווינטשעווסקי, הענריק ערליך, ווער שמועסט שוין פון אַזעלכע ליכטיקע פיגורן ווי פעטר קראַפּאַטקין, אַדער אַלעקסאַנדער בערקמאַן, וואָס אין מיינע אויגן דערהייבט ער זיך ווי אַ הייליקער, דער עיקר זינט איך האָב איבערגעלייענט זיין בוך תּפּיסה-זכּרונות.

דאָס זענען אַלץ מענטשן, וואָס איך האָב זיי פּערזענלעך געקענט — וועמען מער און וועמען ווייניקער. אָבער אויך מכוּה שרייבערס און טוערס אין די רע-וואָלוציאַנערע רייען, וואָס איך האָב זיי קיינמאַל נישט באַגעגנט, האָב איך געקענט פילן בחוש — און נישט נאָר איך — ווער פון זיי ס'איז געווען אויפריכטיק, באמת באַזאָרגט פאַרן גורל פון די אונטערדריקטע און ווער — בלויז אַ רעוואָלוציאַ-נערער פראַזעאַלאַג, אויב נישט דעמאַגאָג, אַ צופּעליק-פאַרבלאַנדזשעטער אין די רעוואָלוציאַנערע רייען, ס'קאָן, למשל, דער מינדסטער ספּק נישט זיין אין דעם אויפריכטיקן אידעאַליזם, טיפּער ליבע צו אַלע אונטערדריקטע, פון אַ גרעגאַרי

גערשונ' א יוסף באוואוואער, א ד"ר מיכל קאהן* און א דוד עדעלשטאט, דעם רעוואלוציאנערן נזיר און ממש הייליקן.

דער זעליבקער חידוש, וואס אויף די יאנאווסקיס און קאהאנס, איז מיר אלעמאל געווען אויף רעוואלוציאנערע שטורמערס — אויף דער וועלט-ארענע, אזעלכע ווי לענין, טראצקי, סטאלין — מענטשן, וואס ווי נאך זיי האבן אריינגע-קריגן די מאכט אין זייערע הענט, זענען זיי געווארן בלוטדורשטיקע טיראנען, אונ-טערדריקערס, וואס מיליאנען מענטשלעכע לעבנס, די לעבנס פון ארבעטער און פויערים, זענען פאר זיי געווען — גארנישט. פארהארטעוועטע נאטורן, מאכט-דורשטיקע — ווער וועט מיר איינשמועסן, אז זיי איז דער ארבעטער, דער פויער געלעגן אפילו אין דער לינקער פאה? בלויז איינמאל האב איך געהערט טראצקי ריידן — בעת זיין אויפהאלט אין ניו-יארק — און זיין שטורמען, זיין גאנצער אראטארישער טאלאנט האט אויף מיר געלאזט א בייגעשמאק פון עפעס נישט-אויפריכטיקס, פון רעוואלוציאנערע פראגן, וואס דרינגען נישט ארויס פון דער נשמה, נאך פון מוח; ווערטער, וואס זענען נישט געווארעמט פון ליבע, אדער רחמנות צו די אונטערדריקטע, נאך פון שנאה צו יענע, וואס זייער ארט וויל ער פארנעמען. און דעמאלט — פאר דער רוסלענדישער רעוואלוציע — איז דאך נאך טראצקי געווען אן ארעמער רעוואלוציאנערער אימיגראנט.

נאך דער רוסלענדישער רעוואלוציע, ווען די דאזיקע פארשויענע זענען גע-קומען צו דער מאכט, האט זיך ערשט ריכטיק ארויסגעוויזן דער אומגעהייערער עגאָיזם, נקמה-דורשט, מאכט-לוסט און מאַרד-לוסט פון די לענינס, טראצקיס און סטאלינס. די „באפרייערס“ האבן נישט נאך אומגעבראכט מיליאנען ארבע-טער, פויערים און אינטעליגענץ, נאך זיי האבן אויך מיט חשק איינער דעם אַנ-דערן איבערגעשניטן די העלדזער, בעת די אמתע אידעאליסטן, די אמתע רעווא-לוציאנערן, וואס זייער רעוואלוציאניזם איז דיקטירט געווארן נישט פון עגאָיס-טישע מאַטיוון, נאך פון אויפריכטיקער ליבע און רחמנות צום אונטערדריקטן, זענען אדער אנטלאפן, אדער אראפגעבויגן די קעפ, רעזיגנירטע, אדער אומגעקומען. ווי-אזוי, — האב איך זיך געפרעגט, — קומען טאקע אזוינע צו רעוואלוציע, צום קאמף פאר א גערעכטער, שיינער וועלט, אן אונטערדריקערס און אונטער-דריקטע? מיר דאכט זיך, אז אַט-די, וואס איך האב זיי פריער אַנגערופן „צופעליק פאַרבלאנדזשעטע אין די רעוואלוציאנערע רייען“, זענען פאַרבלאנדזשעט געווארן אהין מחמת פאַרשיידענע סיבות, פסיכאלאגישע, עקאנאמישע און נאַציאָנאַלע. רע-

* זע וועגן אים — און די איבערקערעניש אין אים אין די לעצטע יארן פון זיין לעבן — אין „מאַמענטן פון א לעבן“.

חשבון און טן-הכל

וואָלוציאָנער מיינט נישט דווקא — רעבעל קעגן אומרעכט און פאַר גערעכטיקייט. ס'קאָן זיין דער לייַדנשאַפטלעכער דראַנג אין געוויסע מענטשן צו קעמפן, צו שטרייטן, זיך צו קריגן. ס'איז אַ פסיכישע קריגס-לוסט, אַדער קאַמף-לוסט, ווי ס'איז ביי אַנדערע דער דראַנג צו שאַפן, דורכצוברעכן נייע וועגן און שטעגן אין דער קונסט. אזאָ קאַמפּס-באַזעסענער קאָן פאַרבלאַנדזשען אויף דער זייט פון די אונטערדריקער, ווי אויף דער זייט פון די אונטערגעדריקטע — ס'ווענדט זיך אויף וועלכער זייט ס'איז דאָ מער געלעגנהייט פאַר קאַמף און פאַר — דערגרייך-כונג... פסיכאלאָגיש איז נישטאָ קיין אונטערשייד צווישן אַלעקסאַנדער מוקדון, נאַפּאָלאָען, ראַבעספיער, טראַצקי און סטאַלין, נישט צו רייַדן דאָ וועגן "גרויס" און "גרעסער", נאָר פון פסיכישן איינשטעל.

ביי אַנדערע פון אַט-דעם מין איז די סטיכישע טרייב-קראַפט צום קאַמף אַ רייַענגאַסטישע — אַלציינס צי זיי אַליין באַגרייפן דאָס, אַדער נישט. אַרעמקייט און גוים אין דער פריער יוגנט ניגט זייער פסיכישן קאַמף-לוסט צו דער זייט פון די אונטערדריקטע, אָבער ס'איז נישט דאָס געפיל פון גערעכטיקייט און אַוודאי נישט פון ליבע און רחמנות צום אונטערדריקטן, נאָר דאָס געפיל פון אייגענער שפלות, פון אייגענער גוים. זייער קאַמף איז אַ פראַטעסט קעגן דעם, וואָס זיי אַליין זענען אונטערדריקט, וואָס זיי אַליין לייַדן, וואָס זיי אַליין זענען אונטן — און נישט אויבן, וווּ יענע אין די "הויכע פענצטער", בעת זיי פילן, אַדער גלייבן, אַז זיי וואַלטן גאָר געדאַרפט זיין אויבן. ס'איז זייער פערזענלעכער קאַמף, אויף וועלכן זיי האָבן אַרױפגעהאַנגען די שילד פון סאַציאַלן קאַמף, פון רעוואָלוציאָנערן אידע-אַליזם. ביי טראַצקין האָט נאָך אפשר צוגעשפילט, אַליין נישט באַגרייפנדיק, דער נאַציאָנאַלער מאַמענט, וואָס ער, אַ ייד, איז באַזונדערס אונטערדריקט און כאַטש סאַציאַל שטייט ער אויף אַ העכערן שטאַפל — אַ דאַנק זיינע רייכע עלטערן — איז ער, ווי אַ ייד, באַשרענקט אין זיינע באַוועגונגען...

מיט דער צייט ווערט די רעוואָלוציאָנערע פראַזע אַזוי צוגעקלעפט צו זיי, אַז זי ווערט זייער צווייטע נאַטור. זיי אַליין גלייבן שוין אין זייער אייגענער פראַ-זעאַלאָגיע און זיי זענען זיכער, אַז אַלץ, וואָס זיי טוען, איז באמת אין די בעסטע אינטערעסן פון דעם קאַלעקטיוו, פון די מאַסן האַרעפאַשניקעס, און אַזוי פאַר-בלענדט ווערן זיי, אַז זיי זענען נישט דעם ווילדן ווידערשפרוך צווישן זייערע רייד און זייערע מעשים, צווישן זייערע לאַזונגען אין די קאַנסעקווענצן, וואָס זענען פונקט דער היפוך פון זיי...

ס'איז זיכער דאָ אַן אמת אין דער באַהויפטונג, אַז מאַכט פאַרשיכורט, אָבער איך גלייב נישט, אַז דאָס שיכרות זאָל קענען דערגיין צו אַזאָ עקסטרעם, וואָס קערט בפירוש איבער מיטן קאַפּ אַראַפּ און מיט די פיס אַרויף אַלץ, וואָס אַזעלכע

לייט האָבן אין משך פון יאָרן געפרעדיקט. דער מענטש ווערט נישט דאָס, וואָס ער איז פריער נישט געווען — אין דער פּאָטענץ. ראָבעספיער, וואָס האָט נישט גע-
וואָלט ווערן אַ ריכטער, מחמת אים וואָלט אויסגעקומען צו פאַרמשפּטן מענטשן
צום טויט און איז דערנאָך געוואָרן איינער פון די בלוטיקסטע טיראַנען און קעפּ-
העקערס אין דער געשיכטע — איז שוין פּאָטענציעל געווען אַ דעספּאָט און אַ רוצח,
נאָך איידער ער איז געקומען צו דער מאַכט, נאָר פריער איז זיין דעספּאָטיזם און
מערדעריי געווען פאַרדעקט און איינגעצוימט אין דעם קאַרסעט פון עטיק און
מאָראַל, וואָס די דערציִונג האָט אויף אים אַרויפגעצווונגען.

דאָס איז אמת נישט נאָר וועגן יחידים, נאָר אויך וועגן פעלקער. די דייטשן
— און זייערע מיטהעלפער — האָבן פּאָטענציעל פריער געמוזט זיין מערדערס,
איידער היטלער האָט זיי געגעבן אַ „הכשר“ אויף דעם. קענט איר זיך פאַרשטעלן,
אָו יידן זאָלן זיך אַרויסלאָזן שעכטן מענטשן, וואָרפן קינדער פון די פענצטער,
איבעררייסן קינדער אין צווייען און אַפּטון אַנדערע אַזעלכע רציחות — בלויז
דערפאַר, וואָס אַלע רבנים און אַלע יידישע פירערס פון דער וועלט, צי אַ יידישע
רעגירונג, האָט זיי געזאָגט, אָו מען מעג און קאָן זיך ווער פאַרשטעלן, אָו יידישע
פירערס זאָלן אַזוינס הייסן? אַ הכשר מאַכט נישט קיין מערדער, נאָר באַפרייט
דעם מערדער פון דער עטישער צאַם, גיט אים דעם אויסרייז, אָדער באַרעכטיג-
קונג, אָו זיין רציחה איז אַ מצווה, אַ פאַטריאַטישער חוב.

די קאָמוניסטן, ווי די נאַציס, האָבן איבערגענומען דעם יעזואיטישן כלל,
אָו דער „צוועק הייליקט די מיטלען“, נישט צופעליק. אין תוך זענען זייערע באַ-
וועגונגען, זייערע „איזמען“ פון דעם אייגענעם טייג געקנאַטן און שטייען אויף
דעם זעלביקן יסוד.

קאמף קעגן אסימילאציע און קאמוניזם

ווען מײן קורצע מיטארבעטערשאפט אין „טאג“, וווּ איך האָב פאַרעפנטלעכט צוויי פעליעטאַנען אַ וואָך (נאָכן אונטערגאַנג פון „טאָגעבלאַט“ אין 1928), האָט זיך געענדיקט *) האָב איך ביי זיך אָפגעמאַכט מער נישט צו פאַרבינדן זיך מיט אַ צייטונג. אָבער איין פרימאַרגן, בעת איך בין געקומען אין „פאַרווערטס“, זיך זען וועגן עפעס אַן ענין מיט מײן פריינד לעאַן קרישטאל, האָט מיך אב. קאַהאַן אַריינגעבעטן אין זײן קאַבינעט און מיר פאַרגעשלאָגן צו שרייבן אַרטיקלען פאַרן „פאַרווערטס“.

אויפן שעף־רעדאַקטאָר האָבן דעמאָלט געוואָרט עטלעכע „דרויסנדיקע“ מיט־אַרבעטער, וועלכע זענען מיט זייער שטיקל שרייבערישער פרנסה אָפּהענגיק געווען פון „פאַרווערטס“, אָבער קאַהאַן האָט זיי געלאָזט וואַרטן און מיך אַריינגערופן. ווי קומט עס? זייער פשוט. דער פאַקט אַליין, וואָס איך דאַרף נישט אַנקומען צום „פאַרווערטס“ מיט פרנסה און אַט בין איך אין רעדאַקציע און פרוביר אָפּילו נישט זען אים, קאַהאַנען, איז גענוג געווען, אַז דווקא מיך זאָל ער דעם ערשטן אַריינרופן און מיר פאַרלייגן צו ווערן אַ מיטאַרבעטער...

איך האָב דעמדאָזיקן שטריך אין קאַהאַנ׳ס כאַראַקטער באַמערקט יעדעס מאָל, וואָס איך בין געקומען אין רעדאַקציע פון „פאַרווערטס“, סיי ווען איך בין געקומען מיט „טעמעס“, אָדער מיט אַרטיקלען צום רעדאַקטאָר און ער האָט מיך דעם ערשטן אַריינגערופן אין זײן קאַבינעט, אַלצאיינס וויפל שרייבערס ס׳האַבן געוואָרט אויף אים; סיי ווען איך בין געקומען צו עמעצן פון די אינעווייניקסטע מיטאַרבעטער. קאַהאַן פלעגט צוקומען צו מיר מיט אַ פראַגע:

— איר ווילט מיך זען?

*) דאָ רעדט זיך וועגן מײן ערשטער מיטאַרבעט אין „טאָג“ נאָכן אָפּשטעל פון „טאָגעבלאַט“. אין 1949 בין איך ווידער געוואָרן אַ מיטאַרבעטער פון „טאָג“. מער וועגן דעם אין קאַפיטל „די אומדאַנקבאַרע פיר“.

א. א ל מ י

עפעס האָב איך נישט געהאַט דעם מוט אים צו זאָגן, אַז איך וויל אים נישט זען, האָב איך געענטפערט, אַז „יאָ“ און קאַהאַן איז באַלד אַרײַן מיט מיר צו זיך אין קאַבינעט, מיך געפרעגט, אויב איך האָב עפעס אַ „טעמע“ און איך האָב שנעל אַ ראַיע געטון בײַ זיך אין זכרון און אים פאַרגעלייגט אײַן טעמע, אַדער מער — און ער האָט בײַ מיר באַשטעלט אַ מאַמר...

איז אָנהײב פלעגט קאַהאַן מיר פאַרלייגן זײַנע „טעמעס“, אַבער איך האָב אים אָפּהאַרציק געזאָגט, אַז איך קאָן נישט שרײַבן אויף אַ טעמע, וואָס מען גײט מיר. די טעמע מוז בײַ מיר אַליין געבוירן ווערן... בלוז אין צוויי, אַדער דריי פאַלן האָב איך אָנגענומען קאַהאַנ'ס טעמעס, אײַנע פון זײ איז געווען וועגן אליקום צונזערן, דאָס איז מיר געווען נאָענט צום האַרצן. בײַ קאַהאַנען האָט זיך דערבײַ אויפגעוועקט די יוגנט, עפעס אַ בענקשאַפט, עפעס וואַרעם־מענטשלעכס און ער האָט פאַר מיר גענומען דעקלאַמירן און אונטערזינגען צונזער'ס לידער, דערבײַ האָט ער אונטערגעטאַנצט. דאָס איז געווען גאָר אַן אַנדער קאַהאַן. זײַן „צונזער־קאַנצערט“ האָט געדויערט איבער אַ שעה און בעת־מעשה האָבן אויף דער אַנדערער זײט טיר געוואַרט, אין גרויסן רעדאַקציע־צײַמער, קאַלעגן, וואָס זענען מיט זײער שטיקל ברויט געווען אָפּהענגיק פון אים. זײ קענען וואַרטן! אַבער איך — איך האָב דאָך פרנסה פון אַן אַנדער קוואַל און דאַרף צו אים נישט אַנקור־מען — ביז איך דעריבער בײַ אים אַן אָנגעלייגטער גאַסט...

יעדעס־מאָל, ווען קאַהאַן פלעגט מיך אַרײַנרופן דעם ערשטן, אינגאָרירנדיק די אַלע שרײַבערס, וועלכע האָבן געוואַרט אויף אים שעהן־לאַנג, האָב איך זיך געפילט פאַרלוירן און שולדיק פאַר די קאַלעגן, אַבער איך האָב זיך נישט געקענט העלפן. אײַנמאָל, ווען איך בין אַרײַנגעקומען אין רעדאַקציע פון „פאַרווערטס“, האָבן דאָרט געוואַרט ש. צ. זעצער, חיים שויס און אַנדערע קאַלעגן. ווען די טיר פון קאַהאַנ'ס קאַבינעט האָט זיך געעפנט און קאַהאַן איז אַרויסגעקומען, האָט אײַנער פון די וואַרטנדיקע קאַלעגן זיך אַ לאַז געטון צו אים. קאַהאַן האָט אים אָפּגע־שטופט און מיך אַרײַנגערופן. די סצענע האָט אויף מיר געמאַכט אַ שווערן אײַנ־דרוק, אַ שטיק צוליב דעם האָב איך, נאָך אַ געוויסער צײַט, אויפגעהערט קומען אין רעדאַקציע; שפעטער פלעג איך איבערלאָזן אַ צעטל מיט „טעמעס“, אַדער פאַרטיקע אַרטיקלען, בײַ די רעדאַקטאָרן פון די זונטיק־אויסגאַבן; אַמאָל איז דאָס געווען חיים ליבערמאַן, אַמאָל לעאָן קרישטאַל און אַ געוויסע צײַט מ. אַשעראַוויטש, שפעטער ה. לאַנג. און זײ האָבן שוין דאָס אויפגענומען מיט דעם שעה־רעדאַקטאָר. איך וויל דאָ אַבער זאָגן אײַן שבח אויף קאַהאַנען; ער האָט קײנמאָל נישט פאַרריכט מיין ייִדיש. ס'איז אָנגענומען, אַז אב. קאַהאַן האָט אַכטונג געגעבן, אַז אַלץ אין „פאַרווערטס“ זאָל זײַן געשריבן אין „פּליינע אידישע אידיש“. איך האָב

חשבון און טד-הכל

מיט אזא יידיש נישט געקענט שלום מאכן און איך האב וועגן דעם אפן געזאגט קאהאנען און די זונטיק־רעדאקטארן, וואס מיט די לעצטע, איבערהויפט חיים ליבערמאן, מענדל אשער־אוויטש און קרישטאל האב איך קיין שוועריקייטן נישט געהאט. איך האב געשריבן: פאלן, רעדאקטארן, קוואלן, אַנשטאַט פעלע, רעדאק־טערע, קוועלע; דאָס מיידל, אַנשטאַט די מיידל — און ס'איז אזוי געדרוקט גע־ווען. איך האב קיינמאל אין „פאַרווערטס“, ווי אין אַנדערע צייטונגען און זשור־נאַלן, וווּ איך האב מיטגעאַרבעט, נישט געברויכט קיין אַנגליצויזמען (און אויך נישט קיין ליטוויצויזמען)...

סיידן... אויך דאָ האָט מיר צוגעשפּילט ביי קאהאנען דער פּאַקט, וואָס איך בין נישט געווען אָפהענגיק פון אים מיט פרנסה און אפשר אויך דאָס, וואָס מיין פרנסה האָב איך געצויגן פון רייכע יאהודים, פאַר וועלכע קאהאן האָט אַלעמאַל גרויס דרך־אַרץ געהאַט. אמת, איך האָב אין די יאהודישע אַרגאַניאַציעס געטון יידישע אַרבעט, אָבער דאָס, וואָס איך בין „פאַני בראַט“ מיט דער יידישער, אַסי־מילאַטאַרישער אַריסטאָקראַטיע, איז גענוג געווען... קאהאן האָט אויך עטלעכע מאַל מיר פאַרגעשלאַגן צו שרייבן ראַמאנען פאַרן „פאַרווערטס“. ער איז אַפילו גרייט געווען מיט טעמעס. צוויי מאַל האָט ער מיר פאַרגעשלאַגן צו פאַרענדיקן ראַמאנען, וואָס אַנדערע האָבן אָנגעהויבן. איינמאַל האָט עס זיך געהאַנדלט וועגן אַ ראַמאַן פון מרים קאַרפּילאָוו, וועלכער איז נישט געווען לויט קאהאַנס גע־שמאַק, כאָטש דער ראַמאַן איז שוין „געגאַנגען“ שיינע עטלעכע וואָכן. איך האָב קאהאנען צום וויפּלטן מאַל דערקלערט, אַז איך בין נישט קיין ראַמאַניסט און שרייבן שונד־ראַמאַנען — דאָס האָב איך נישט געטון אַפילו דעמאַלט, ווען מיין חיונה איז אָפהענגיק געווען דורכויס פון צייטונגס־שרייבעריי.

איך שרייב דאָס, דעם אמת זאגנדיק, מיט אַ געוויסן שטאַלן, אַדער הנאה, וואָס איך האָב קיינמאַל נישט, אין מיין גאַנצער שרייבערישער קאַריערע פון פּופציק יאָר, נישט אַראַפּגעלאָזט זיך צו שונד, נישט ווילגאַריזירט מיין יידיש, כדי צוצוטערעפן צום געשמאַק פון דעם, אַדער יענעם רעדאקטאָר און — קיינמאַל נישט פאַרדונגען מיין פען צו פאַליטיקאַנטן, אַפילו ווען מיין עקאָנאָמישע לאַגע איז נישט געווען פּויגלדיק, כאָטש יאָרן־לאַנג האָב איך, בעת די פאַליטישע קאַמ־פּאַניעס, געקריגן פאַרשלאָגן פון דעמאָקראַטישע און רעפּובליקאַנישע מאַכערס, צו שרייבן „פּובליסיטי“ פאַר זייערע קאַנדידאַטן אויף פאַרשיידענע אַמטן. איך האָב אויך קיינמאַל נישט פאַרקויפט מייע מינונגען און איבערצייגונגען — נישט אויף לינקס און נישט אויף רעכטס, אַפילו נישט ווען עס האָט געשטעלט אין געפאַר מיין חיונה. עס קלינגט ווי זעלבסט־באַרימעריי, אָבער מען מעג מיר פאַר־

גינען זיך אפצושטעלן אויף מיינער אַ מעלה דאָ און דאָרט, בעת איך גרייט זיך אויך אָפּן מודה צו זיין אויף מיינע גרויסע חסרונות און זינד...
ווען ס'האָט זיך ביי אונדז, אין אַמעריקע, אַרגאַניזירט דער עקסטרעם-אַסי-מילאַטאַרישער „אַמעריקען קאָנסיל פאַר דזשודאָיזם“ (אַמעריקאַנער ראַט פאַר יודאָיזם), פון וועלכן ראַבי דזשאַנאַ ב. ווייז איז געווען איינער פון די הויפט-איניציאַטאָרן, האָב איך פאַרעפנטלעכט אין „קאַנגרעס וויקלי“, דעם אַפיציעלן אַרגאַן פון דעם אַמעריקאַנער ייִדישן קאַנגרעס, אַ שאַרפע אַטאַקע אויף דעם „קאָנסיל“, זיינע גרינדערס און פירערס. איך האָב זיי אַנגערופן „נאַקעטע יידן“, וואָס שלעפּן אויף זיך אַרויף פּרעמדע מלבושים, דערשראַקענע יידן און אַזוי ווייטער, נישט געקוקט דערויף, וואָס ראַבי ווייז איז געווען מיין „באַלעבאַס“, אַזוי צו זאָגן, איינער פון די דריי פאַרויצערס פון פאַראייניקטן ייִדישן אַפעל (יונייטעד דזשואיש אַפּיל). ראַבי דזשאַנאַ ב. ווייז איז טאַקע געוואָרן אש להבה. ער איז מיך באַפאַלן מיט אַ געשריי, פאַכנדיק מיט מיין אַרטיקל אין דער לופטן און סטראַ-שענדיק מיך, אַז ער קאָן ווייטער נישט אַרבעטן מיט מיר אין איין אַרגאַניזאַציע און אַז ער וועט שוין זען דעריבער, אַז מען זאָל מיך אוועקשיקן...

איך האָב אים רויק אַפּגעענטפּערט, אַז איך בין אַרויסגעטרעטן נישט קעגן דעם „יונייטעד דזשואיש אַפּיל“ און נישט קעגן איינעם פון זיינע פירערס, נאָר קעגן די פירערס פון אַן אַסימילאַטאַרישער אַרגאַניזאַציע, וועלכע איז בתוך פיינט-לעך צו די אויפגאַבן פון דעם פאַראייניקטן ייִדישן אַפעל, דער עיקר צו זיין ציו-ניסטישן עלעמענט — דעם פאַראייניקטן אַרץ-ישראל אַפעל (יונייטעד פּאַלעסטיין אַפּיל), וואָס איז אייגענשאַסן אין אים. דאָס הייסט, אייגנטלעך, אַז נישט איך, נאָר ער, ראַבי דזשאַנאַ ב. ווייז, איז אויף דער נישט-ריכטיקער זייט פון דער גאַס. איך האָב אים פאַקטיש געגעבן אַן אַנצוהערעניש, אַז אויב ער איז פאַרבונדן מיטן אַנטי-ציוניסטישן „קאָנסיל“, האָט ער נישט קיין מאַראַליש רעכט צו זיין אַ פי-רער פון „יונייטעד דזשואיש אַפּיל“.

איך האָב שפּעטער דערציילט ד"ר סטיפּן ס. ווייזן וועגן דעם צוזאַמענשטויס מיט ראַבי דזשאַנאַ ב. ווייזן און דער ציוניסטישער ווייז, וועלכער איז דעמאָלט געווען פּרעזידענט פון אַמעריקאַנער ייִדישן קאַנגרעס, האָט לאַכנדיק באַמערקט: „איט איז'נט ווייז טו פּאַיט עי ווייז“ (ס'איז נישט קלוג זיך צו קריגן מיט אַ ווייז)... און ער האָט מיך געפּרעגט, אויב איך וועל שוין איצט זיין א „גוד באַי“ און נישט זיך פאַרטשעפּען מער מיטן „קאָנסיל“. מיין ענטפּער איז געקומען אין דער נאָענ-טער צוקונפּט, ווען איך האָב פאַרעפנטלעכט נאָך דריי שאַרפע אַטאַקעס אויף דעם אַסימילאַטאַרישן געזינדל, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט פאַרעפנטלעכן מסירות אויף דער ציוניסטישער באַוועגונג אין דער אַמעריקאַנער פּרעסע און מיט לויפן

מיט די זעלביקע מסירות קיין וואשינגטאָן, אין די הויכע רעגירונגס-קרייזן. ראבי דזשאַנא ב. ווייז האָט מיר מער קיינמאָל קיין וואָרט נישט געזאָגט און ער האָט אָפילו נישט פרובירט אונטערצוגראַבן מיין שטעלע ווי אַ יידישער פרעסע-דירעקט־טאַר פון „יוניטעד דזשואיש אָפיל“. ווייזט אויס, אַז ער האָט מורא געהאַט, אַז ווען די געשיכטע וועט אַרויסקומען אין דער עפנטלעכקייט, וועט ער — און נישט איך — פאַרלירן...

איך האָב קיינמאָל נישט געלאָזט זיך אַרייננאַרן אין דער קאָמוניסטישער פאַסטקע, ווי דאָס איז געווען דער פּאַל מיט אַ גרויסער צאָל יידישע שרייבערס פון אַמעריקע, וועלכע האָבן אין איין צייט, אָדער אין אַן אַנדער צייט, זיך געלאָזט אויסנוצן פון דער קאָמוניסטישער פּראָפּאַגאַנדע און געדינט די מאַסקווער אינ־טערעסן. אין יאָר 1934 האָב איך פאַרעפנטלעכט אין דעצעמבער-נומער „אינזיך“ (אונטער דער רעדאַקציע פון א. לעיעלעס) אַן אָפּענעם בריוו צו אַ גאַנצער ריי יידישע שרייבערס, צווישן זיי ה. ליוויק, פּרץ הירשביין, י. אָפּאַטשאַו, ב. ריווקין, ל. שאַפּיראַ, מנחם באַרישאַ און ברוך גלאָזמאַן, וווּ איך פרעג זיי ווי זיי קענען זיין מיט אַ באַוועגונג, וואָס איז דער סאַמע היפּוך נישט נאָר פון אונדזערע עטישע אידעאָלן, פון פּרייהייט, יושר און אמת, נאָר אויך פון זייערע אייגענע ווערק, ליוויק האָט מיר אָפּגעענטפּערט אין אַ שפּעטערדיקן נומער „אינזיך“ (און אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ אין וואַרשע, 3טער מאַי, 1935) און גלאָזמאַן איז מיט כּעס אַרויסגעטראָטן קעגן מיר אין דער ניו־יאָרקער קאָמוניסטישער „פּרייהייט“. אויב איך ציטיר נישט זייערע ענטפּערס איז עס דערפאַר, וואָס שפּעטער, ווען זיי האָבן זיך באַפּרייט פון קאָמוניסטישן „טשאַד“, האָבן זיי ממילא אַינגעזען, אַז גערעכט בין איך געווען מיט מיינע טענות און נישט זיי, מיט זייערע ענטפּערס.

פון דער קאָמוניסטישער זייט האָט מען עטלעכע מאָל פרובירט מיך אַריינ־צושלעפּן אין זייער פינצטער־רעאַקציאָנערער אַרבעט, אויב נישט דירעקט אין דער קאָמוניסטישער באַוועגונג, איז אין אַ פּראָנט־אַרגאַניזאַציע. אַזוי האָט מען מיר כּסדר געשיקט איינלאָדונגען צו פאַרזאַמלונגען פון „איקאַר“ און שפּעטער פון „אמבּידזשאַן“. משה אַלין האָט מיך געוואָלט איבערציגן, אין אַ לענגערן שמועס, אַז אָפילו קעגנער פון קאָמוניזם דאַרפן העלפן אין דער אַרבעט פאַר ביראַ־בידזשאַן. זיי האָבן אויך אונטערגעשיקט משה נאָדירן, וועלכער האָט דעמאָלט געשפּילט אַ ראָל פון אַ פייערדיקן קאָמוניסט, אָבער אין אמתן איז עס ביי אים געווען אַ נייע מאַסקע, אַ נייע פּאַזע; אים האָט מער אימפּאַנירט די רעקלאַמע, וואָס ער האָט ביי די קאָמוניסטן געקריגן, די לעקציעס, טומל און חניפות. ער איז נישט געווען דער איינציקער יידישער שרייבער, וואָס נישט וועלכע־ס'איז איבער־צייגונג, אָדער גלויבן, נאָר די ליבע צו רעקלאַמע און טומל, האָט זיי געפּירט צו

די קאמוניסטן. משה נאדיר האט אנגעהויבן זיין שמועס מיט שטראפן מיך פאר מיטארבעטן אין דער „פאשיסטישער“ „פרייע ארבעטער שטימע“ און דערביי מיך געחנפעט, אז אַזאַ מענטש, ווי איך, אַזאַ שרייבער (דאָס האָט אין מויל פון דעם גרויסן נישט־פאַרגינער און ציניקער געקלונגען אַזוי פאַלש!), דאַרף זיין מיט די מאַסן, מיט דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג פון די מאַסן.

איך האָב זיך מיט משה נאָדירן אַפילו נישט אַריינגעלאָזט אין אַ דיסקוסיע, וויסנדיק, אַז אין פאַליטישע פּראָגן איז ער אומוויסנדיק, ווי אַ חדר־ינגל, און אַז ער וואָלט געגענעצט, ווען מען צווינגט אים איבערצוליינען אַפילו איין בלעטל מאַרקס. איך האָב אים פשוט געזאָגט, אַז ער זאָל נאָכאַמאל קומען צו מיר אין עטלעכע חדשים, העכסטנס אין אַ פאַר יאָר אַרום — וויסנדיק, אַז אַזוי לאַנג וועט נאָדיר נישט אויסהאַלטן מיט זיין קאָמוניזם. און איך האָב זיך נישט טועה געווען. אין אַ שטיקל צייט אַרום איז ער נישט נאָר אַוועק פון די קאָמוניסטן, נאָר ער איז אַרומגעלאָפן אין די ייִדישע רעדאַקציעס מיט „סתורה“ — צו פאַרקויפן סודות פון קאָמוניסטישן חדר און ס'איז אים געראָטן דאָ און דאָרט אַפצודרוקן מיאסע מעשיות וועגן זיינע נעכטיקע חברים אין קאָמוניסטישן לאַגער.

איך האָב זיך, ביי מיין אויסגעשפּראַכענער אומקאַמפּראַמיסלעכקייט מיטו קאָמוניזם, וועלכן איך באַטראַכט פאַר דער רעאַקציאָנערסטער באַוועגונג, נאָכן פאַשיזם, אין דער גאַנצער מענטשלעכער געשיכטע, פונדעסטוועגן אַפּגעהיט פון אַריינשפּילן אין די הענט אַריין פון יענע, וואָס זייער קאַמף קעגן קאָמוניזם איז נישט דיקטירט פון די ריינסטע מאַטיוון. איך האָב מיינע אַרטיקלען קעגן קאָמוניזם אַלעמאַל פאַרעפנטלעכט אין אַרעמע זשורנאַלן, פון וועלכע איך האָב קיין שום האַנאַראַר נישט באַקומען. אין „פאַרווערטס“ האָב איך צוויי מאַל פאַרעפנט־לעכט לייכטע פעליעטאַנדלעך אויף „קאָמוניסטישע טעמעס“ און איינמאַל אַ בריוו, אין רעדאַקציע קעגן דעם קאָמוניסטיש־ייִדישן־קולטור־קאָנגרעס — אַ בריוו, פאַר וועלכן איך האָב נישט געקענט קריגן קיין אַרט אין אַן אַנדער ייִדישער טאַג־צייטונג. איך האָב דעם אַרויסטריט געמאַכט אין דער פאַרעם פון אַ בריוו אין רעדאַקציע און נישט פון אַן אַרטיקל, מחמת פאַר אַ בריוו קריגט מען נישט קיין האַנאַראַר און קיינער וועט מיך דעריבער נישט קענען באַשולדיקן, אַז איך טו דאָס פאַר געלט...

אב. קאַהאַן האָט אייניקע מאַל טענות געהאַט צו מיר, פאַרוואָס געוויסע אַנטי־קאָמוניסטישע אַרטיקלען מיינע, וועלכע זענען דערשינען אין דער „פרייע ארבע־טער שטימע“, האָב איך נישט בעסער געגעבן דעם „פאַרווערטס“. איך האָב אים אַפּהאַרציק געזאָגט, אַז מיין קעגנערשאַפט צום קאָמוניזם איז אויך אַ קעגנער־שאַפט צום מאַרקסיזם בכלל, טאָ ווי קאָן איך געבן אַן אַנטי־מאַרקסיסטיש אַרטיקל

אין דעם סאציאל־דעמאקראטישן „פארווערטס“? קאהאן האט סייווי גוט גע-
ווסט, אז איך בין אן אויסגעשפראכענער קעגנער פון תורת מארקס, אבער עס
האט אים נישט געארט, ווי ס'האט אים, אייגנטלעך, דאכט זיך מיר, דער גאנצער
מאָרקסיזם נישט געארט... אבער מיין נישט געבן אין „פארווערטס“ מיינע אַנטי-
קאָמוניסטישע מאמרים איז נישט נאָר געווען צוליב דעם פריער־דערמאָנטן מאַטיוו,
נאָר אויך צוליב דער פערזאָן אב. קאהאן.

מיר איז אויסגעקומען טראַגיקאַמיש, וואָס אב. קאהאן, וועלכער איז בטבע
געווען אַ פאַרביסענער דיקטאַטאָר אין דעם קליינעם וועלטל, ווו ער האָט גע-
הערשט און ער האָט קיינעם נישט געלאָזט קיין קאַפּ אויפהייבן — זאָל באַקעמפן
סטאַלינ'ס דיקטאַטור. איך האָב אַלעמאַל געגלויבט, אז ווען צו קאהאנען אין די
הענט פאַלט אַריין די מאַכט איבער אַ לאַנד, וואָלט ער נישט געבליבן הינטער-
שטעליק סטאַלינעו... אבער איך מוז מודה זיין, אַז ביי אַלע זיינע שוידערלעכע
חסרונות, איז קאהאן מאַמענטנווייז געווען מענטשלעך — און דאָס דערפאַר, וואָס
ער האָט געהאַט אַ גוטן חוש פון הומאַר; ער האָט געקענט ווערן צוגעלאָזן, באַ-
גייסטערט, זיך אוועקלאָזן אין אַ טענצל, ווי אין דעם פאַל, ווען ער האָט, ווי איך
האָב פריער דערציילט, פאַר מיר אימפּראַוויזירט אליקום צונערן — און איבער-
הויפט איז ער מענטשלעך געווען מיט מענטשן, וואָס האָבן צו אים נישט געדאַרפט
אַנקומען, ווי איך האָב דאָס דערציילט אין שייכות צו מיינע דערפאַרונגען מיט
אים. ביי אַזעלכע האָט ער פאַרזען זאָכן, וואָס ער וואָלט ביי זיינע „אונטערטעניקע“
קיינמאַל נישט געדולדיקט.

אַט איז צווישן מיינע ערשטע אַרטיקלען, וואָס איך האָב קאהאנען געגעבן
און וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אויף דער ליטעראַרישער זייט, געווען אַן אַר-
טיקל וועגן דער יידישער שפּראַך און קולטור. דאָס איז געווען אַ באַגייסטערטער
מאמר וועגן דער יידישער קולטור, יידישער שפּראַך און אַ שאַרפע קריטיק אויף
די אַלע, וואָס פאַרמאוסן דאָס יידישע לשון אויף אַזאַ, אַדער אַן אַנדער אופן.
דאָס דאָזיקע אַרטיקל איז געדרוקט געווען וואָרט פאַר וואָרט, ווי איך האָב עס
געשריבן. קאַלעגן האָבן אויסגעדריקט זייער חידוש און אַ גאָר גרויסע איבער-
ראַשונג איז עס געווען פאַר די „פאַרווערטס“-מיטאַרבעטער אַליין, וואָס קאהאן
האָט דורכגעלאָזט אַזאַ „אפיקורסיש“ אַרטיקל, וואָס איז פאַקטיש אַן אומדירעקטע
אַטאַקע אויף אים אַליין, אויף זיין באַציונג צו דער יידישער שפּראַך און קולטור.
אין עטלעכע טעג אַרום האָב איך באַגעגנט דעם דעמאָלטיקן „פאַרווערטס“-פאַר-
וואַלטער, ב. וואַלדעק, אין דער ווינדע (עלעוויטאַר) פון דער „פאַרווערטס“-געביי-
דע. אַרופלייגנדיק אַ האַנט אויף מיין אַקסל, האָט ער מיט אַ שמיכל געזאָגט: „איר
פירט דעם פאַרווערטס אַראָפּ פון דרך־הישר“... אבער איך באַטראַכט דעם פאַל

בשום-אופן נישט ווי אַ העלדישקייט פון מיין זייט, וואָרעם, ווי איר וויסט שוין, האָב איך זיך נישט גענייטיקט אין די עטלעכע דאלער האַנאַראַר פון „פאַרווערטס“ און איך האָב זיך געקענט פאַרגינען צו זיין אַ שייגעץ...

מיט דער צייט האָב איך ביסלעכווייז אויפגעהערט צו שרייבן פאַרן „פאַר-ווערטס“. איין טאָג, מיטאַג-צייט, האָב איך זיך אין אַ רעסטאָראַן אויף איסט-בראָדוויי באַגעגנט מיט רעדאַקטאָרן און אַרויסגעבער פון די ייִדישע צייטונגען — מכוּח אַן ענין אין שייכות צום „יוניטעד דזשואיש אַפיל“. מיט מיר איז געווען הענרי מאַנטאַר, דער עקזעקוטיוו-דירעקטאָר פון „אַפיל“, און פון די צייטונגען זענען געווען: דוד שאַפיראַ, דער דעמאָלטיקער אַרויסגעבער און ד״ר שמואל מאַר-גאַשעס, דער דעמאָלטיקער רעדאַקטאָר פון „טאָג“; א. ל. מאלקענסאָן, איינער פון די אַרויסגעבער פון „מאַרגן זשורנאַל“ און אַלעקסאַנדער קאַהן, פאַרוואַלטער פון „פאַרווערטס“. מיר האָבן געגעסן און דערביי געשמועסט וועגן דעם ענין. מיט אַמאַל דערהערן מיר איבערן גאַנצן רעסטאָראַן אב. קאַהאַנ׳ס קול:

— אַלמי, פאַרוואַס האָט איר אויפגעהערט צו ברענגען מיר אַרטיקלען פאַרן „פאַרווערטס“?

מיר קוקן זיך אַרום און זעען ווי אב. קאַהאַן, וועלכער איז נאָר-וואַס געהאַט אַריינגעקומען, שטייט אין דער אַנדערער זייט פון רעסטאָראַן און טוט זיך אויס דעם מאַנטל. אין רעסטאָראַן זענען געווען אַ סך זייטיקע מענטשן און די אומגעריכטע פראַגע, בקול-רם, האָט מיך אַביסל צעטומלט, אָבער אין האַרץ האָט מיר הנאה געטון, וואָס אַזוי פיל עדות האָבן געהערט ווי אב. קאַהאַן מאַנט ביי מיר אַרטיקלען.

און דאָס אַלץ דערפאַר, וואָס איך האָב נישט געדאַרפט קיין פּרנסה פון „פאַרווערטס“, ווען איך וואַלט יאָ געדאַרפט אַנקומען צו קאַהאַנען, וואַלט ער מיך אַפילו נישט באַמערקט...

צום סוף אַזאַ קאַמישער עפיוזאָד.

איין פרימאַרגן קלינגט ביי מיר דער טעלעפאָן. יסכה פּרענקל, אב. קאַהאַנ׳ס דעמאָלטיקע סעקרעטאַרין, איז מיר מודיע, אַז קאַהאַן דאַרף מיך אומבאַדינגט באַלד זען. איך וויל זיך אַרויסדרייען. איך האָב דעמאָלט געווינט העט אין מערב-בראַנקס, ביים וואַן-קאַרטלאַנד פאַרק, און פון דאָרט צו איסט-בראָדוויי האָט מען זיך געדאַרפט שלעפּן איבער אַ שעה. איך דינג זיך מיט איר: אפשר מאַרגן... אפשר כאַטש שפּעטער, נאַכמיטאַג, אָבער זי טענהט, אַז עס ברענט ממש. קאַהאַן מוז מיך שוין זען. דאָ קומט קאַהאַן אַליין צו צום טעלעפאָן און באַשטייט דערויף, אַז איך זאָל שוין אַראַפקומען צו אים.

ווי מיין שטייגער איז, האָט מיר אויסגעפעלט מוט אים צו זאָגן, אַז איך בין

נישט פאראינטערעסירט. אַט האָב איך, דאַכט זיך, אים דאָס געזאָגט, אָבער אַרויס-
געקומען איז עפעס אַנדערש: יא, איך פאַר גלייך אַרויס.

אויפן גאַנצן וועג האָב איך געטראַכט, וואָס אַזוינס קאַהאַן דאַרף מיך אַזוי
דרינגלעך. פאַראינטריגירט בין איך, הייסט עס, יאָ געווען. אָבער ס'האַט מיר
גאַרנישט געקענט איינפאַלן. ענדלעך בין איך אין רעדאַקציע פון „פאַרווערטס“.
אויף זיין מאַיעסטעט, דעם רעדאַקטאָר, וואָרט, ווי געוויינטלעך, אָן עולם, שריי-
בערס און סתם יידן, אָבער — ווידער ווי געוויינטלעך — רופט ער מיך אַריין
דעם ערשטן, באַלד ווי די סעקרעטאַרין מעלדעט אים, אַז איך בין דאָ.

קאַהאַן בעט מיך זיצן. זעץ איך זיך. איך וואָרט שוין אומגעדולדיק, אַז ער
זאָל מיר מגלה זיין דעם סוד וועגן דער פּלוצלינגער גרויסער איילעניש מיך צו
זען, אָבער ער רעדט סתם אין דער וועלט אַריין, פּרעגט מיך וועגן דעם און יענעם
אין „יוניטעד דזשואיש אַפּיל“, צי איך האָב אַנגעשריבן עפעס נייע זאַכן און נאָך
אַזעלכע קשיות. ער שפּאַנט איבערן צימער, שטעלט זיך אָפּ ביים פענצטער און
קוקט אַרויס פאַרטראַכט. ס'שלעפט זיך ווי פון פעך; ענדלעך גיב איך אים אַ פּרעג:
— איר האָט געוואָלט מיט מיר עפעס ריידן?

קאַהאַן קוקט מיך אָן, ווי אַ נעכטיקן, לאַזט זיך ווידער שפּאַנען איבערן צי-
מער און רעדט זוי צו זיך אַליין:

— „איז... וואָס האָב איך אייך געדאַרפט? ס'איז אַ וויכטיקע זאַך...“ ער רייבט
זיך דעם שטערן, איך זע, אַז ער שטרענגט שטאַרק אָן דעם זכרון. אָבער... ער
דערמאַנט זיך נישט... „געדאַרפט פאַרצייענען!“ — מורמלט ער — און פּלוצלינג
צעשרייט ער זיך: „מיס פּרענקל, מיס פּרענקל!“ מיס פּרענקל קומט אַריין. קאַהאַן
פּרעגט זי, צי זי ווייס אפשר נאָך וואָס ער האָט נאָך מיר געשיקט... פאַרשטייט
זיך, אַז זי ווייס נישט. בקיצור, קאַהאַן קאַן זיך בשום-אופן נישט דערמאַנען. ער
זעצט זיך אַנידער, הייבט זיך אויף, זעצט זיך ווידער אַנידער, נאָר דערמאַנען קאַן
ער זיך אַלץ נישט. זיך איך און קוק אויף אים און ער — ער רעדט. פּלוצלינג הער
איך דעם נאַמען ניגער... ער וויל פון מיר וויסן מײַן מיינונג וועגן ש. ניגערן, דער-
ביי דריקט ער אויס זיין מיינונג, אַז ש. ניגער איז, אייגנטלעך, איינער פון יענע
זייגערמאַכערס, וואָס גראַבלט זיך אין אַ זייגער, אין געווערק, פאַרקעט זיך — איז
אַמאַל טרעפט ער, אָבער צום מיינסטן מאַכט ער קאַליע... איך בין זיכער, אַז
דאָס איז עס... אַז ער האָט זיך דערמאַנט... אָבער פאַרוואָס דער ענין ניגער איז
געוואָרן אַזוי דרינגלעך, אַז איך האָב אים געמוזט זען אַט-שוין, קאַן איך נישט
פאַרשטיין. מילא, אַ קשיא אויף קאַהאַנען. צום סוף גיט ער מיר אַ זאַג, מעשה
באַפעל:

— שרייבט וועגן דעם אָן אַרטיקל!...

הייסט עס, אז דאס איז עס טאקע. ס'ווערט מיר פריקער. איך האב קיינמאל נישט געשריבן אויף באשטעלונג, בפרט אויף א ליטערארישער טעמע. ביי זיך באשליס איך, אז כ'זועל קאהאנען צוזאגן, כדי זיך ארויסצודרייען פון אים, אבער שרייבן וועל איך נישט. זאל ער ברוגז ווערן. כ'זויל סיי-זוי מער נישט שרייבן אין „פארווערטס“, אדער אין וועלכער אנדערער צייטונג.

איך הייב זיך אויף און ווי פון יוצא וועגן גיב איך אים א פרעג:

— ווען ווילט איר דאס ארטיקל?

— ווען איך וויל „דעם“ ארטיקל? — קוקט מיך קאהאן אן פארוונדערט, — וואס פאלט איך איין, אז איך וויל „דעם“ ארטיקל וועגן ניגערן? איר וועט „דעם“ ארטיקל געבן אין דער „פרייע ארבעטער שטימע“...

איך האב זיך קוים איינגעהאלטן פון ארויסשיסן א געלעכטער... הייסט עס, אז קאהאן האט זיך טאקע נישט דערמאנט וועגן וואס ער האט מיך געוואלט אזוי דרינגלעך זען און דער שמועס וועגן ניגערן איז געווען סתם שמועס...

ווען כ'האב מיט יארן שפעטער זיך אנגעפרעגט ביי קאהאנען, צי ער וועט נישט האבן דאקעגן מיין איבערדערציילן אט-דעם קאמישן עפיזאד אין מינע זכרונות, איז זיין ענטפער געווען א נעגאטיווער...

וועט שוין דא כדאי זיין צו דערמאנען דעם ענטפער פון אן אנדער רעדאקטאר — מרדכי דאנציס, בעת ער איז געווען דער רעדאקטאר פון „טאג“ — מכוח אן אנדער קאמישן עפיזאד. זיין ענטפער אויף מיין פראגע, צי אים וועט נישט ארן, אויב איך וועל פארעפנטלעכן א געוויסע פאסירונג בשיכות צו אים, איז געווען א פאזיטיווער, אבער... לאמיר פריער איבערגעבן די „פאסירונג“.

ס'איז געווען נאך אין יענע יארן, בעת מיר ביידע, — דאנציס און איך, — האבן געארבעט אין „טאגעבלאט“, שרייב-טיש לעבן שרייב-טיש. דאנציס האט דעמאלט געדרוקט אין „טאגעבלאט“ א ראמאן „וועלף און שעפסן“ (וועגן וואל-סטריט, דער בארימטער ניו-יארקער געלט-בערזע). זיין טבע איז געווען צו שרייבן אין דער לעצטער מינוט און די זעצערס פלעגן יעדן טאג אים דארפן מונטערן און מאנען פון אים דאס קאפיטל פארן מארגנדיקן נומער.

איינמאל, ווען דאנציס האט קוים אנגעשריבן א האלב בלעטל פון זיין רא-מאן-המשך, האט דער רעדאקטאר, גדליה בובליק, אים אריינגערופן צו זיך. זיי האבן זיך ביידע פאררעדט — מסתמא זיך אריינגעלאזט אין פראבלעמען וועגן דברים ברומו של עולם, וואס האבן מיט דער באלדיקער טאג-טעגלעכער רעאלי-טעט קיין שום שייכות נישט, ווי דאס פלעגט, ווי פריער דערמאנט, אפט פאסירן...

איך בין שוין געווען פארטיק מיט מיין אַרבעט, כאַפּ איך אַ קוק אויף דאַנצ׳יס׳עס בלעטל, פאַלט מיר איין אַ קונדסעריי — יונג איז מען דאָך געווען! — און איך זעץ זיך אַנדער ביי זיין שרייב־טיש און שרייב אָן אַ גאַנץ קאַפּיטל ראַמאַן... איבעריק, דאַכט זיך, צו זאָגן, אַז איך האָב נישט געלייענט דאַנצ׳יס׳עס ראַ-מאַן, ווי איך לייען בכלל נישט קיין צייטונגס־ראַמאַנען פון דעם מין — נו, האָב איך אין מיין קאַפּיטל אַריינגעפירט אייגענע „העלדן“, „ערס“ און „זיס“, פאַרפירט עפעס אָן אינטריגע... און כ׳בין זיכער געווען, אַז ווען דאַנצ׳יס וועט דאָס זען, וועט ער זיך פאַנאָדערלאַכן און אַריינוואַרפן אין פאַפּיר־קאַרב.

אַ זעצער איז אַרויפגעקומען זוכן דאַנצ׳יסן. ער לויפ־טאַריין אין רעדאַקטאָרס צימער און מאַכט קולות... דאַנצ׳יס לויפט אַרויס אַ פאַרשמאַיעטער: „וואַרט, וואַרט, — רעדט ער צום זעצער, — גייט נישט אַוועק, ביז כ׳שרייב־אָן ס׳קאַפּיטל“. ער קומט־צו צו זיין שרייב־טיש, דערזעט די פאַרשריבענע בלעטלעך, לויפט זיי שנעל איבער מיט די אויגן און — צו מיין איבערראַשונג — דערלאַנגט ער זיי דעם זעצער:

— אַט איז דאָס קאַפּיטל!

דאָן דרייט ער זיך אויס צו מיר, כאַפּט מיין האַנט און דריקט זי: „כ׳וועל דיר קיינמאַל נישט פאַרגעסן די טובה׳ז פון יענעם טאַג אָן האָט דאַנצ׳יס ממשיך געווען מיין קאַפּיטל, צונויפגעפירט מיינע נייע „העלדן“ מיט זיינע אַלטע „העלדן“ און — ס׳איז געגאַנגען ווי גע־שמירט...

ווען כ׳האָב אָנגעהויבן זיך גרייטן צו שרייבן מיינע זכרונות, האָב איך דאַב־ציסן אָנגעפרעגט, צי אַזאַ מעשה וועט אים נישט שטעלן אין אַ פאַרלעגנהייט, איז ער דאָך שוין דעמאָלט געווען דער רעדאַקטאָר פון „טאַג“. זיין ענטפער האָט מיך פונקט אַזוי איבערראַשט ווי זיין אַוועקגעבן דעם זעצער מיין קאַפּיטל ראַמאַן: — אדרבא, אַלמי, אדרבא! דערצייל עס! זאַל מען זען וואָס פאַראַ הפקרות ס׳הערשט צווישן ייִדישע שרייבערס!...

צווישן מוט און פחדנות

איך וויל זיך אליין אפגעבן אַ חשבון, ווי ס'קומט צו מיר אַזאַ עקשנות און ממש „העלדישע ריזיקאלישקייט“ (מיט פרנסה) אין אַזעלכע ענינים ווי שפראַך־פוריום, אַדער אין אַזאַ פאַל, וואָס איך האָב פריער איבערגעגעבן וועגן מיין צו־זאַמענשטויס מיטן ראַבינער יאַנאַ ב. ווייז — און אַזעלכע אינצידענטן זענען געווען אַ סך מער — הגם בטבע בין איך דווקא נישט קיין העלד, נאַר, אדרבא, אַ שרע־קעוודיקער, אַ נערוועזער, יעדע קלייניקייט באַאומרויקט מיך און אויב „די שרעק האָט טויזנט אויגן“, ווי דאָס ייִדישע שפּריכוואָרט גייט, האָט זי ביי מיר אַלעמאַל געהאַט אפשר אַ מיליאָן אויגן... מיר פעלט אויך אַפט אויס מוט גלייך אַפצו־ענטפערן אויף אַן עוולה, איך האָב אַלעמאַל זיך אליין פאַראַכט צוליב דעם, זיך ממש פיינט געקריגן, זיך אליין באַוויזן, אַז ס'איז נישט נאָר פּחדנות, נאָר נאַריש־קייט, אַבער ס'האַט גאַרנישט געהאַלפּן.

איבערהויפּט טאַקע בין איך געווען ציטערדיק איבער דער שטעלע אין „יוניטעד דזשואיש אפיל“, ווי פריער אין קרן־היסוד און אין פאַראייניקטן ציון־אַפעל, וועלכע האָבן זיך אין אָנהייב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אַריינאַנט־וויקלט אין „פאַראייניקטן ייִדישן אַפעל“ אַריין. דער געדאַנק צו פאַרלירן אַט־די שטעלע און אפשר ווידער גיין צו דער ייִדישער פרעסע, האָט מיך פשוט באַדעקט מיט אַ קאַלטן שווייס. כּאָטש איך בין כמעט אויפגעצויגן געוואָרן אין רעדאַקציעס און האָב די צייטונגס־מלאכה ליב געהאַט, איז מיר די צייטונגס־סביבה, ווי זי איז דאָ, אין אַמעריקע, נישט געווען צום האַרצן. דאָס מיינט נישט, אַז מיך האָט צופרידנגעשטעלט די „פּובליסיטי־אַרבעט, אַבער אַט־די מלאכה, כּאָטש בטבע אויך זשורנאַליזם, האָט זיך פונדעסטוועגן נישט „אַריינגעמישט“ אין מיינע ליטע־ראַרישע אַרבעטן, געלאָזט מיך ליטעראַריש פריי — צו שרייבן אַרטיקלען, פּע־ליעטאַנען, עסיעען; די מיינסטע ווערק מיינע האָב איך, — אין מיין פרייער צייט, — אַנגעשריבן אין די ביוראָס פון די דערמאַנטע ייִדישע אַרגאַניזאַציעס. — און

איך האָב געשריבן פריי, וואָס איך האָב געוואָלט און ווי איך האָב געוואָלט, פון קיינעם נישט געשטערט, דערביי האָב איך געקענט זיין אומאָפּהענגיק לגבי רע-דאָקטאָרן. דערפאַר האָט מיך געשראַקן דער געדאַנק פון פאַרלירן די דאָזיקע שטעלע און מוזן ווידער ווערן אַ „האַנט“ אין אַ רעדאַקציע, כאָטש אין געוויסע מאַמענטן איז מיר מוראדיק נמאָס געוואָרן די „פּובליסיטי“־מלאכה. אָבער גראַד ווען איך בין געווען מוכן ומזומן צוריקצוגיין צו דער פּרעסע, איז פאַר מיר קיין אַרט נישט געווען...

ווי־זשע האָב איך פאַרט פּלוצלינג געפונען מוט צו שטעלן אין קאָן ביידע וועלטן, די צייטונגס־וועלט, צוליב פּורזום פון ייִדיש, אָדער עפעס אַנדערש, און די אַרגאַניזאַציע־וועלט, צוליב מיין אַרויסטריט קעגן דער פּירערשאַפט? אויסער דעם פאַל מיט ראַבי דושאַנאָב. ב. וויין און זיין „אַמעריקען קאָנסיל פאַר דזשור-דאַיום“, זענען געווען נאָך אַנדערע פאַלן — ווי, למשל, מיין שאַרפּער אַרויסטריט — און נישט איינמאַל — קעגן דער ציוניסטישער פּירערשאַפט, באַשולדיקנדיק זי אין אַסימילאַציע, מחמת זיי, די פּירער, לעבן זיך אויס אין אַ נישט־ייִדישער שפּראַך און קולטור — און דורך דעם „יוניטעד פּאַלעסטיין אַפּיל“, מיט וועלכן איך בין אויטאָמאַטיש אַריבערגעגאַנגען אין „יוניטעד דזשואיש אַפּיל“ אַריין, בין איך געווען אָפּהענגיק פון דעם גוטן ווילן פון די ציוניסטישע פּירערס. ב. צביון האָט נאָך דערצו צוגעגאַסן אייל צום פייער, קאַמענטירנדיק אויף מיין אַרטיקל. אָבער כאָטש מיין שטעלע האָב איך נישט פאַרלוירן, בין איך נישט פריי געווען פון שטראַף, ווען עס איז געקומען צו שכירות. מיינע שכירות זענען געווען זייער קליין אין פאַרגלייך צו די שכירות פון יענע, וואָס האָבן געטון די זעלביקע אַרבעט — און נישט אַזוי גוט ווי איך — אויף ענגליש.

האַט מיין מוט אין דעם פּרט מיך, ווי געזאַגט, אַליין געחידושט און נאָך אַ זעלבסט־אַנאַליז בין איך געקומען צום אויספיר, אַז דאָס האָט צוטון נישט אַזוי מיט מיינע עטישע פּרינציפּן, ווי מיט מיינע עסטעטישע געפילן. דאָס קלינגט אפּשר ווי אַן אבסורד, אָדער סתם פּירערך, וועל איך דעריבער אַביסל מאַריך זיין וועגן דעם. איך האָב באַמערקט, אַז פון קינדווייז אָן איז דאָס עסטעטישע ביי מיר שטאַרקער, דאָמינירנדיקער, ווי דאָס עטישע. איך קאָן אַמאַל „פאַרבייגן“ אַן עטישן, אָדער מאַראַלישן פּרינציפּ, אָבער קיינמאַל נישט אַן עסטעטיש געפיל. דער עסטעטיזם אין מיין טבע איז פאַר מיר, וואָס איז געבוירן און אויפגעצויגן געוואָרן אין דער ערגסטער אַרעמקייט, חשכות און שמוץ, געווען פונקט אַזאַ איבערראַשונג, ווי דער פאַקט, וואָס איך האָב אַנגעהייבן שרייבן ליידער נאָך איידער איך האָב געוואוסט, אַז ס'איז דאָ אַזאַ זאַך, ווי פּאַעזיע. ווי־אַזוי זענען עס־טעטיזם און פּאַעטיזם געקומען צו מיר אין אַזאַ סביבּה? דערפאַר האָט אויף מיר

אין מיין פריזער יוגנט אזא איינדרוק געמאכט אברהם רייזעניס א לידל, אויב נישט מיט דער דיכטונג, איז מיט דעם אמת, ווו ער דריקט אויס דעמזעלביקן חידוש:

ווי קום איך צו זינגען, פונוואָנען מיין קינד?
 ביי אונדז האָט אין קוימען געברומט בלויז דער ווינט.
 די קינדער, זיי פלעגן נאָר זינגען: האָס־האַס
 און אָפּטמאָל די מאַמע — אַ קללה צום גראָס.

ווי קום איך צו שיינקייט, פונוואָנען, מיין קינד?
 דער וועג צו די פעלדער דורך גוים און הינט;
 די גאַס איז געווען אַזוי אַרעם און וויסט,
 ביי איטלעכער טיר בלויז אַ בערגעלע מיסט.

אַבער אויף וועלכן פאַרבאַרגענעם וועג, אָדער אומוועג, דער שאַרפּער עסטע־
 טיזם איז אויסגעוואַקסן אין מיר אין מיטן פון פינצטערן דלות און דחקות, —
 ער איז אַ פאַקט, וואָס האָט משפיע געווען מיין גאַנץ לעבן און טיילמאָל אַפילו
 דערגאַנגען צו אַ משוגעת. אַזוי האָב איך אין מייע קינדער־יאָרן און פריזע יוגנט־
 יאָרן געמוזט האָבן מיין אייגענע געשיר און „זילבערוואַרג“, לעפל, מעסער און
 גאַפל, וואָס מיין מאַמע האָט געהאַלטן באַזונדער און קיינער האָט זיך נישט גע־
 טאַרט צו דעם צורירן. איך האָב זיך פשוט געמיאוסט צו עסן פון די זעלביקע
 טעלער און שיסלען און צו נוצן דאָס אייגענע „זילבערוואַרג“ פון די אַנדערע
 בני־בית. עס איז דערגאַנגען צו אַזאַ משוגעת, אַז אויב אַ שכנה, אָדער שכן, וואָס
 האָט זיך נישט געהאַלטן ריין, איז אַריינגעקומען צו אונדז אין שטוב, בעת איך
 האָב געגעסן, איז דאָס עסן געוואָרן טריף... איך האָב זיך פון אַט־דער שלעכטער
 „עסטעטישער“ טבע אָפּגעווינט ערשט אין עלטער פון אַרום זעכצן יאָר, ווען איך
 האָב זיך אַרויסגעלאָזט אויף מיין ערשטער רייזע „איבער דער וועלט“.

סוף־כל־סוף זענען דאָך די עטישע פרינציפן, די גאַנצע מאַראַל — דרויסנ־
 דיקע, אַרויפגעצווונגענע אויף אונדז; צווישן אַט־די עיקרים זענען דאָ גוטע און
 שלעכטע, קלוגע און נאַרישע; איינגעפלאַנצטע דורך רעליגיע, אָדער דורך מנהגים,
 אָדער דורך דעם געזעץ, בעת עסטעטיזם איז אוממיטלבאַר, אינטעגראַל, אַן עמאָ־
 ציע, ווי אַלע אַנדערע עמאָציעס, און אַט־די עסטעטישע עמאָציע האָט מיך באַ־
 הערשט דאָס גאַנצע לעבן. פונקט ווי איך בין געווען עסטעטיש סענסיטיוו ביז גאָר
 בנוגע דעם אויסזען פון מענטשן און זאַכן, אַזוי שאַרף סענסיטיוו בין איך אַלעמאָל
 אויך געווען צו ריחות. ווי שטאַרק פאַרליבט איך זאָל נישט האָבן געווען אין אַ
 פרוי, האָט איר נאָכלאָזיקייט אויפן עסטעטישן „געביט“ מיך אָפּגעשטויסן פון איר.
 די גרעסטע פּערזענלעכקייט האָט פאַרלוירן אין מייע אויגן יעדע צוציונג,

אויף אַ פּרעסע-קאָנפּערענץ אין ניו-יאָרק (אין 1948) ווען העברייַ מאַרגענעסווי (דזשויאַקאַר) געווענענער פּיאַנגק-מיריסטער פון די פּאַראַדייזשע שטאַטן פון נאַרד-אַמעריקע, איז געוואָרן גענוער-אַל-פּאַרדזשער פון „פּאַראַדייזשטאָן יודישן אַפּיל“ (יונייטעד דזשואַיש אַפּיל) — די פּאַראַדייזשע קעמפּערשאַפט פון די אַמעריקאַנער יודישע היילפּס-אָרגאַניזאַציעס, וווּ אַלמיי איז אין מאַט פון 35 יאָר געווען פּרעסידענט-דירעקטאָר (פּאַר יודיש און העברעיש). ביים סוף פון 1967 האָט אַלמיי זיך צוריקגעצויגן פון זײַן אַמט. פון רעכטס צו לינקס: מאַרטין פּאַנצער, העברייַ מאַנטאַג, דײַר מ. ראַנענבלויט, איזדאַך קאָנע, דײַר לואי סאַבעל פון דײַר אַמט. פון רעמאַקלס פון „דזשײַנעס“ און א. אַלמיי.

יעדן רעספעקט, אויב אט-די פערזענלעכקייט האט זיך נישט געהאלטן פיזיש ריין. א שווערע איבערלעבונג האב איך געהאט איין שבת אינדערפרי ביי פרצן אין הויז. פרץ האט זיך געהאלטן אויסערגעוויינלעך ריין און זיין פיזישע ציכטיקייט האט מיך, ווי זיין גייסטיקע ליכטיקייט, צוגעצויגן. אבער יענעם שבת האט עפעס פאסירט. ווען איך האב א דריק געטון דאס טיר-גלעקל, האט דעמאלט פרץ אליין געעפנט די טיר און ער איז געווען — אין די גאטקעס... איך האב פרצן אייניקע מאל געטראפן אין די שבתדיקע פרימארגנס אין די גאטקעס. אזוי, אין די גאט-קעס, פלעגט ער זיצן ביי זיין גרויסן שרייב-טיש לעבן פענצטער, און שרייבן. אבער יענעם שבתדיקן אינדערפרי איז געווען עפעס אנדערש — עפעס, וואס האט מיך שאקירט. זיינע גאטקעס זענען געווען נישט אין ארדנונג... ער האט אויסגעזען מאדנע אפגעלאזן און צעקנייטשט. ער האט מיר אנגעוויזן אויף א שטול לעבן זיין שרייב-טיש. איך בין געזעסן און ער האט געשריבן, פארטון גע-ווען אין א נייער באארבעטונג, ווי איך האב דערנאך געזען, פון „בינאכט אויפן אלטן מארק“, אבער זיין הילוך... איך האב אוועקגעדרייט דעם קאפ. ס'האט מיר וויי געטון, ס'האט מיך אפילו באליידיקט, וואס אט-די גרויסע פערזענלעכקייט, וואס איך האב אזוי שטארק פארערט און ליב געהאט, זאל זיין אין אזא צושטאנד. עס האט מיר שפעטער גענומען א היפשע צייט, ביז איך האב אט-די סצענע פאר-טריבן פון מיין זכרון...

טאקע אין יענע יארן האט אויף מיר א שטארקן רושם געמאכט א רעדע, וואס א רוסישע רעוואלוציאנערקע, א טעראריסטקע, די טאכטער פון א הויכן מלוכה-מאן, דאכט זיך, אז א גענעראל-גובערנאטאר, האט געהאלטן אין געריכט אויף איר משפט. זי איז געווען אן אנארכיסטין און איך האב איר רעדע געלייענט אין א קליינער אומלעגאלער בראשור, געדרוקט אויף ביבעלע פאפיר. אירע רייד האבן אויף מיר א טיפן איינדרוק געמאכט, ווייל זי האט דעם אנארכיזם אויפגענו-מען דער עיקר פון אן עסטעטישן שטאנדפונקט, כאטש אויך די עטישע פרינציפן, וואס זענען פארוויקלט אין קאמף פאר פרייהייט און גלייכהייט, האט זי נישט אויסגעלאזט. אבער דאס עסטעטישע האט ביי איר געהאט די אויבערהאנט. איך קאן נישט פארטראגן קיין ארעמקייט, — האט זי געזאגט אירע ריכטער אין פנים אריין — ווייל ארעמקייט איז שמוץ, ארעמקייט איז מאוס. עס באליידיקט מיינע עסטעטישע געפילן. מיר דאכט זיך, אז זי איז געווען און געבליבן די איינציקע עסטעטישע אנארכיסטין, איך האב זינט דעמאלט איבערגעלייענט א שלל פון אנארכיסטישער ליטעראטור, ווו עס קומט צום אויסדרוק דער קאמוניסטישער אנארכיזם, דער אינדיווידואליסטישער אנארכיזם, אדער דער עגאסטישער, צי

עגאָ-צענטרישער אַנאַרכיזם פון אַ מאַקס שטירנער, אָבער קיינמאָל האָב איך מער נישט אָנגעטראָפֿן אויף אַן אויסדרוק פון עסטעטישן אַנאַרכיזם. פונקט אַזוי ווי איך האָב אָנגעהויבן צו שרייבן לידער, איידער איך האָב גע-וואָסן, אַז אויף דער וועלט איז דאָ אַזאַ זאַך ווי פּאַעזיע, אַזוי בין איך געוואָרן אַ וועגעטאַריער, נישט וויסנדיק, אַז ס'איז דאָ אַ וועגעטאַרישע באַוועגונג אויף דער וועלט... איך האָב איינמאָל — איך בין דעמאָלט אַלט געווען אַרום 8 אָדער 9 יאָר (ווי איך דערצייל דאָס אין אַ פּרײַערִיק קאַפיטל), געזען ווי ס'בלוט קאַפּעט-אַראָפּ פון פלייש אויפן זאַלצברעטל — און כ'האָב מער נישט געקענט קוקן אויף פלייש. צוליב דעם אייגענעם עסטעטישן דיבוק, וואָס האָט זיך באַזעצט אין מיר נאָך אין מיין קינדהייט, האָב איך נישט ליב געהאַט קיין אַרעמקייט. איך האָב בפּירוש פאַראַכט דאָס אַרעמקייט אַרום מיר, און די אַלע מענטשן, וואָס האָבן אַרעמקייט אָנגענומען באַהבה, ווי אַ גאַט-זאַך, לעבנדיק ווי ווערעם אין כריין; דערפאַר איז מיר אויך געווען דערווידער די הלבשה פון די פּוילישע יידן. איך וויל, אַז יידן זאָלן אויסזען שייך, עסטעטיש, אַרויסרופן צו זיך יראת-הכבוד. אויב מיר קומט דערפאַר מלקות, בין איך גרייט!...

עטיק, עסטעטיק, רחמנות און אכזריות

איך גלייב, אז די אמתע עטיק, דער עטישער איינשטעל, וואַקסט אַרויס פון עסטעטישן געפיל. דער מענטש ווערט געבוירן אָן אַן עטיש באַוווסטזיין, ווי אָן וויסן. ער איז נישט מאַראַליש, אָדער אוממאָראַליש. גיכער איז ער אַמאָראַליש, לויטער אינסטינקט, סטיכיע, חיהש. אין דעם פּרט איז פּרויד גערעכט געווען מיט זיין אַנווייזן דערויף. אָבער פון אונדזער פּריסטער יוגנט אָן פּונקציאָנירט אין אונדז אָן עסטעטישער חוש, ביי וועמען מער און ביי וועמען ווייניקער; ביי וועמען ס'אַנטוויקלט זיך ווייטער, ווי געוויסע אַנדערע גאַבן און כאַראַקטער-אייגן-שאַפטן און ביי וועמען — עס פאַרבלייבט אין אינפאַנטילן צושטאַנד, נישט אַנט-וויקלענדיק זיך ווייטער, אָדער ווערט בכלל אַטראַפּירט אונטער נישט-גינציקע, אומעסטעטישע באַדינגונגען. מען קאָן אַפילו זאָגן, אַז עטיק איז די עסטעטיק פון געדאַנק, פון באַוווסטזיין, און אַז עסטעטיק איז די עטיק פון עמאַציעס, פון דער נשמה.

פון קינדווייזן אָן שפּירן מיר וואָס עס איז גוט פאַר אונדזער גומען, אָדער וואָס ס'איז נישט גוט; אָבער מיר ווייסן נישט, וואָס עס איז רעכט און וואָס איז אומרעכט. דערפאַר זענען קינדער די גרעסטע אכזרים. איר זענט עס געווען און איך בין עס געווען — ווער אין אַ גרעסערער מאָס און ווער אין אַ קלענערער. די בר-מצווה איז אַ לאַגישער איינפיר, נישט נאָר פון רעליגיעזן שטאַנדפּונקט, כאַטש מען קאָן נישט באַשטימט אַנווייזן, אַז ביז אַט-דעם יאָר האָט דער יוגנטלעכער נישט קיין אחריות פאַר זיינע מעשים און פון דעם דאָזיקן מאַמענט — יאָ — און דער פאַטער קאָן מיט אַ גרינג האַרץ זאָגן „ברוך שפּטריני“. דער יוגנטלעכער מוז נאָך אַ סך קעמפן מיט זיך, אַ סך לערנען, כדי זיך צו באַפרייען פון דעם אכזר, פון דער מאַראַלישער — אָדער אוממאָראַלישער — אינדיפּערענץ אין אים, כדי פון אים זאָל אויסוואַקסן אַ גוטער מענטש.

אויב די מאַראַלישע אויפּוואַכונג אין אים ציט די יניקה פון עסטעטישן גע-

פיל, וועט ער מיט דער צייט ווערן אן עכט־מאָראַלישער מענטש. ווייל — נאַכאַמאַל: עטיק מוז זיין באַזירט אויף עסטעטיק. זיי זענען אַפילו, ווי דערמאָנט, אידענטיש. אַפילו די „עטישע“ טערמינאָלאַגיע זאָגט עס אונדז: מיר באַצייכענען שלעכטע, אוממאָראַלישע מעשים מיט די ווערטער: „נישט שייך“, „מיאוס“, „עקלדיק“, „אַפ־שטויסנדיק“ — אַלץ טערמינען, וואָס דערמאָנען אָן ציכטיקייט, אָדער אומצייכ־טיקייט. אַ מאָראַל, וואָס איז באַזירט בלויז אויף „מען מעג“ און „מען טאָר נישט“, ווייל אַזוי לערנט אונדז די רעליגיע; אַז מען דאַרף זיין גוט, ווייל אַזוי וויל גאָט, וועלכער באלוינט פאַר גוטע מעשים און באַשטראַפט פאַר שלעכטע מעשים — אַזאַ מאָראַל איז קיין מאָראַל נישט, נאָר שרעק, מורא, וואָס האַלט אונדז טאַקע געבונדן, אָבער זי ווערט לויז אַזוי שנעל ווי מיר פאַרלירן אונדזער רעליגיעזן גלויבן, אָדער ווען מיר פאַלן אַרונטער אונטער דער השפּעה פון עפעס אַ טעאָריע, וואָס לערנט, אַז מאָראַלישקייט איז שוואַכקייט. מיר האָבן געזען ווהיין אַזעלכע לערעס פאַרפירן, צי זיי רופן זיך סאַניניזם, צי ניטשעיאַניזם, קאַמוניזם, אָדער נאַציזם.

ווען איך דערמאָן זיך אָן די אַכזריותן, וואָס איך בין באַגאַנגען אין מיינע קינדער־יאָרן און אין די פּריע יוגנט־יאָרן, שוידערט מיך. איין אינצידענט פון מיינע קינדער־יאָרן שטייט מיר בולט פאַר די אויגן. איך בין דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר 11. איך קוק אַרויס פון פענצטער פון אונדזער דירה, וווּ איך בין געווען אַליין, און איך זע ווי אין הויף שפּילט זיך יאַסל, יאַנקל שמוקלער'ס זינדל. איך רוף אים אַרויף צו זיך. ער קומט אַרויף. ביי דער טיר באַגעגן איך אים מיט אַ שאַר־אייזן (דאָס איז אַזאַ אייזערנער שטאַנג, מיט וועלכן מען שאַרט די קוילן אין אויוון) און אָן וואַרונג נעם איך אים שלאָגן איבערן קאַפּ און וווּ נאָר איך האָב געטראַפּן. ער איז אַנטלאָפּן מיט אַ ווילד, פאַרצווייפלט געשריי.

פאַרוואָס האָב איך עס געטון? אפשר איז געווען עפעס אַ סיבה דערפון, אַ באַליידיקונג, אָדער אפשר סתם אָן אויסדרוק פון געקריוודעטקייט, נישט דווקא פון זיין זייט — אָבער דער דאָזיקער אינצידענט איז געבליבן שטעקן אין מיינ באַ־ווסטזיין. מיט יאָרן שפעטער האָב איך יאַסלען געטראַפּן דאָ, אין אַמעריקע. ער איז געווען אַ רעוואָלוציאַנער, אַ פּראָפּאַגאַנדיסט, פאַרשיקט געווען אין סיביר, שפעטער זיך באַזעצט אין לאַנדאָן, וווּ ער האָט זיך אַנטפלעקט פאַר אַן אויסגע־צייכנטן יידישן שרייבער, אַ דערציילער; יוסף ווייס. דערנאָך איז ער געקומען קיין אַמעריקע, אין אַנהייב נאָך פאַרעפנטלעכט דאָ און דאַרט אַ דערציילונג — אין קאַמוניסטישע אויסגאַבן. איידער איך בין געוואָר געוואָרן פון זיין קאַמוניזם און נאָך גערעדט צו אים, האָב איך איינמאַל אים געפרעגט, צי ער געדענקט

יענעם אינצידענט, מיין אָנפאַל אויף אים מיט אַן אייזן — ער האָט נישט אָנגע-
הויבן צו געדענקען.

איך האָב שטאַרק אויף זיך געאַרבעט, זיך צו ענדערן. דער באַדן פאַר גוטס
איז גראַד אין מיר געווען פּרוכטיק — אַ ים מיט רחמנות. יאָ, רחמנות אויף
מענטשן, אויף אַרעמע, אויף לייַדנדיקע, אָבער נישט קיין ליבע. איך וועל צוריק-
גיין אַ שטיק מהלך, אויב איך בין פאַרבייגעגאַנגען אַן אַרעמאָן און נישט אַרייַן-
געלייגט אַ מטבע אין זיין אויסגעשטרעקטער האַנט, אָבער אין דער זעלביקער צייט
בין איך פול מיט האָס און מיט נקמה-געפילן צו אַזעלכע. וואָס האָבן אומזיסט-
אומנישט געקרויודעט מיך, אָדער אַפילו אַן אַנדערן; געוויינטלעך בין איך קאָ-
רעקט מיט מענטשן, פינקטלעך, האָב קיינמאָל קיינעם נישט משיג-גבול געווען,
בין שטענדיק גרייט טון אַ טובה, האָב אָנגעלייגט כוחות — און אַפילו זיך געלאָזט
קאָסטן געלט — כדי צו באַזאָרגן נויטבאַדערפטיקע קאַלעגן — מיט זוכן שטע-
לעס (און זיי האָבן מיר דערנאָך אָפּגעצאָלט מיט שטיינער, ווי איך דערצייל דאָס
באַזונדער). אָבער אַז איך גיי אין גאַס, אָדער אין פאַרק און זע די ווייבער מיט
די קינדער-וועגעלעך, דעם יאָריד פון טומלדיקע אויסגעפּוצטע מענטשלעך, הער
זיך צו צו זייערע נאַרישע שמועסן, באַפאַלט מיך אַ ווילדע שנאה צו זיי. שוואַנ-
גערדיקע פרויען עקלען מיך — און עקל גייט ביי מיר האַנט-אין-האַנט מיט
האַס. אויב דער מאַן גייט נאָך דערביי, ווי ער וואַלט דעמאָנסטרירט פאַר דער
וועלט, אַז דאָס איז זיין מלאכה, פאַלט מיין עקל אויך אויף אים.

אָבער דער געראַנגל אין מיר צווישן גוטע און בייזע מחשבות הערט קיינמאָל
נישט אויף. איך פיל כסדר אַן ענדערונג צום גוטן, אָבער צייטווייז ברעכט דאָס
בייזע אַרויס, קריגט די אויבערהאַנט. אַזאַ אויסברוך, וואָס איז געבליבן שטעקן
אין מיין זכרון, ווי מיין אָנפאַל אויף יאַסלען — אין עלטער פון אַרום 11 יאָר —
האַט נאָכאַמאָל פאַסירט, בעת איך בין שוין געווען אַ רייפער, אַנטוויקלטער מענטש.
דאָס איז געווען אין 1915, אָדער 1916 — און פאַסירט האָט עס אין אַ סדר-נאַכט
אין דער דירה פון דעם זעצער און קולטור-טוער, מאיר קאסטאָף, ביי וועמען
איך האָב דעמאָלט געווינט אין בראַנזוויל.

די קאסטאָפּס האָבן פאַרבעטן עטלעכע פריינד צום סדר, צווישן זיי מיכל
קאַפלאַן, דער פאַלקסטימלעכער פּאָעט, וואָס ער האָט אין יענער צייט געהאַט
אַן אַפטייק אין בראַנזוויל. נאָך פריש פון דער היים, פון וואַרשע, איז דער סדר
פאַר מיר געווען אַ וויכטיקע איבערלעבונג. די שיינקייט פון סדר האָט מיך
אַלעמאָל אימפּאַנירט און אויב אַ סדר, האָב איך געוואַלט, אַז ס'זאָל זיין מיט אַלע
פיטשעווקעס. אַזאַ סדר איז טאַקע געווען ביי די קאסטאָפּס. איך האָב זיך גע-
שמאַק געשאַקלט איבער דער הגדה. אַזוי די אַנדערע — אויסער מיכל קאַפלאַן.

ער איז די גאנצע צייט געזעסן, ווי אַ זייטיקער, און חוזק געמאַכט פון אונדז, דער עיקר פון מיר. דאָס בלוט האָט אין מיר געקאַכט, אָבער איך האָב זיך באַ- הערשט. נישט וועלנדיק פאַרשטערן דעם סדר.

ווען דער ערשטער טייל פון דער הגדה האָט זיך געענדיקט און מען האָט זיך געגרייט צום עסן, האָט מיין כעס אויף קאַפּלאַנען געגרייכט דעם העכסטן פּונקט. איך האָב באַמערקט ווי קאַפּלאַן איז אַריין אין קיך, מסתמא זיך צו וואַשן, אָדער נעמען אַ טרונק וואַסער. איך בין אים נאַכגעגאַנגען. אין קיך איז קיינער נישט געווען און נישט באַרעכנענדיק זיך וואָס איך טו, האָב איך, אָן וואַרנונג, אומגעריכט פאַר אים, זיך אַ וואַרף געטון אויף דעם קורץ-געוואַקסענעם קאַפּלאַן און אים מקיים-פּסק געווען אויף אַזאַ ברוטאַלן אופן, אַז ס'וואַלט זיך זייער טראַ- גיש געענדיקט, ווען פּרוי קאַסטאַף קומט נישט אַריין אין קיך. זי האָט אַ געשריי געטון, איך בין ווי געקומען צו זיך און איך האָב קאַפּלאַנען אָפּגעלאָזט.

מיר זענען צוריק אַריין אין עס-זאַל און געגעסן, געטרונקען די כוסות, ווי גאַרנישט וואַלט פּאַסירט. קיינער האָט דעם גאַנצן אָונט מיט קיין וואַרט נישט דערמאַנט דעם אינצידענט. אָבער קאַפּלאַן איז די גאַנצע צייט געזעסן אַ בלאַסער, אַ שטילינקער, אַ דערשראַקענער, מיט טראַפּנס שווייס אויפן שטערן, אָן איינ- געקאַרטשעטער און מאַמענטנווייז האָט ער אויף מיר געוואַרפן אַ באַהאַלטענעם בליק. מיר זענען שפּעטער געוואַרן זייער גוטע פּריינד. ווען ער האָט זיך מיט עטלעכע יאָר שפּעטער אַריבערגעצויגן מיט זיין אַפּטיק קיין נואַרק, אין ניו- דזשורסי, פּלעג איך פון צייט-צו-צייט צו אים אַראַפּפּאַרן. ער פּלעגט מיך אַלע- מאַל דערמאַנען אין דעם אינצידענט און יעדעסמאַל איבערחזרן זיין פאַרווונדע- רונג, וואָס איך, וועלכער זעט אויס אַזאַ שטילער, אַזאַ איידעלער, האָב אין זיך אַזאַ חילדע רציחה...

צום גליק האָבן זיך אַזעלכע רציחהדיקע אויסברוכן מער נישט איבערגע- חזרט. איך דערצייל עס ממש מיט פּריינד, אַז איך האָב אין זיך גובר געווען אַ סך שלעכטס, אַ סך בייז — נאָך אַ לאַנגן און שווערן געראַנגל מיט זיך, בעת וועלכן איך האָב זיך געטובלט אין אַ סך לויטערע וואַסערן פון פּילאָסאָפּיע, ספּיריטיוזם, זעלבסט-אַנאַליז, חשבון-הנפש. נאַטירלעך איז עס ווייט פון שלמות, אָבער ווען איך פאַרגלייך זיך מיט אַנדערע, אין מיין אייגענער סביבה, מיט מיינע קאַלעגן, דעם רוב פון זיי — זע איך אויס אין מיינע אייגענע אויגן ווי אַ צדיק...

און צום געראַנגל מיט זיך האָט מיר דעם גרויסן שטויס געטון דאָס טיף- פאַרוואַרצלטע עסטעטישע געפיל אין מיר — טאַקע דערפאַר, וואָס כעס, שלעכטס, ביז זענען מיאוס. יא, כעס — און אַלע שלעכטסן, וואָס כעס איז גורם — איז עבודה זרה, און עבודה זרה איז אַפּשטויסנדיק, עקלדיק, סיי די געצן, סיי די

געצנדינער. פונקט אזוי מיאוס איז פאר מיר אן אומריין לשון, א יידיש, וואס איז דורכגעפרעסן פון אנגליצזמען, גערמאניזמען, פאלשער אויסלייג און אומגראמא-טיקאלישקייט. אזוי מיאוס אין מיינע אויגן איז אויך אסימילאציע, זעלבסט-פאר-לייקענונג — יעדע אסימילאציע. ס'האט גארנישט צוטון מיט א ספעציפישן נא-ציאנאליזם, מחמת מיך עקלט פונקט אזוי אן איטאליענישער, אדער סקאנדינאווי-שער אסימילאטאר. ס'איז עפעס דא א מיאוסע זעלבסט-דערנידערונג אין אפזאגן זיך פון זיך אליין און אונטערווארפן זיך דער שטארקערער מאיאריטעט.

דערפאר האב איך באקומען אזוי פיל מוט, ווען ס'האט זיך געהאנדלט וועגן יידיש, אדער וועגן אסימילאציע. דער ווידערווילן פון דעם עסטעט אין מיר צו דאס מיאוסע און אפשטויסנדיקע האט מיך געשטויסן צום קאמף — און נישט בלויז אויף די דערמאנטע צוויי געביטן.

בעטלערס זענען מיר, מיר אַלע, אַלע,
 מיר וואַלגערן, ווי ווערעס, זיך אין שטויב —
 און בעטלען נאָך אַ קרישקעלע לבנה-חלה,
 נאָך אַן עיקש זון, אַ דרויב.
 האָב רחמנות, האָר, טרייב אונדז ניט אַוועק
 פון דייענע שווערע טירן, פון דיין שוועל
 און לאַז אַ טראַפּן טוי כאַטש דורך די וויסטע טעג
 אַ טריף טון אויף דער זעל!

בעטלערס, בעטלערס, שפּלע, געמיינע —
 אַן בושע שנאַרן מיר ביים גרויסן האָר:
 שענק אונדז נאָך איין קליינעם טאַג, אַ שעה כאַטש איינע
 מעג די שעה זיין פול מיט צער
 און אונדזער גוף — אַ שלאַנגען-קנויל פון גרויל און ווי,
 באַדעקט מיט אייטערדיקער ווונד אויף ווונד —
 אַבי דאָס אויער קאָן נאָך האַרכן דאָס געשריי
 פון דעם צוקייילטן הונט.

בעטלערס — און מיט הינטישער הכנעה
 מיר לעקן ס'קלייד פון האָר און זיינע שיך —
 פאַר נאָך אַ לעפל לופט, פאַר נאָך אַ ביס הנאה,
 פאַר נאָך אַ בלעזל — איד.
 און ס'קייקלען זיך די הימלען איבער אונדזרע קעפּ,
 אַנגעפּראַפט מיט אייביקייטן, מיט אין-סוף,
 און קוקן שפּאַטיש ווי די בעטלערס אויף די טרעפּ
 פאַרזינקען מיד אין שלאַף.

די פארלוי רענע שלאכט

נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא,
עכשיו שנברא יפושש במעשיו
(עירובין י"ג. ב')

דער חכם, וואס האט אנגעשריבן „איזה גבור הכובש את יצרו“, האט ריכטיק אפגעשאצט די אומגעהייערע שווערקייט — און טראגיום — פון דעם געראנגל מיט זיך אליין. אין דער מלחמה מיט זיך אליין — אדער קעגן זיך אליין, קעגן די איינגעבוירענע אטאוויזמען, אינסטינקטן, סטיכיעס, — מוז מען קודם אינזינען האבן אן אנדער אַנזאָג: „דע את עצמך“, דערקען, אדער ווייס, זיך אליין, און קענען דערקענען זיך אליין איז נישט קיין קלייניקייט. ס'איז גרינגער צו דערקענען הונדערט פרעמדע, ווי זיך אליין, שוין צוליב דעם, וואס די אנדערע זענען אין דרויסן פון אונדז. מיר קענען זיי אַרומגיין פון אַלע זייטן, זיי באַטראַכטן פון אַלע פאַקס-פּונקטן, און פון דעם דרויסן קענען מיר אַריינדרינגען אינעווייניק און מער-ווייניקער זיי דערקענען, נאָך אַ לענגערער באַקאַנטשאַפט, שמועסן, מיינונגס-אויסטויש — אויב מיר זענען באמת פאַראינטערעסירט צו דערגיין זייער מהות און אויב יענע זענען אַפּנהאַרציק גענוג און פאַראינטערעסירט זיך צו לאַזן דערקענען.

דאָס מיינט נישט, אַז בנוגע אַנדערע קענען מיר, נאָך אַלע אונדזערע אַבסער-ווירונגען, אַפּשאַצונגען און פאַרטיפונגען, זיך נישט טועה זיין. אפילו דער פּסי-כאַנאַליטיקער, וואָס ציט זיין סוביעקט ביי דער צונג, דורך אַלערליי פּסיכאָלאָגישע פאַרטלען, קריגט גאַנץ אַפּט אַ פאַלש בילד, אַ נישט-ריכטיקע כאַראַקטעריסטיק. דער שווערפונקט איז דאָ, וואָס — אליין נישט-באַגרייפנדיק — פאַזירן מיר, מאַכן אַן אומגאַטירלעכן אַנשטעל — טאַקע, בעת — און ווייל — מיר ווערן געפאַרשט, שטודירט; אדער מיר פאַרדעקן מיט נישט-ריכטיקע ווערטער — אדער וואָרט-בילדער — דעם אמתן מהות, וואָס דערין ווידער איז שולדיק אונדזער שוואַכע באַקאַנטשאַפט מיט זיך אליין, דאָס נישט קענען זיך אַרויספלאַנטערן פון דעם

אינערלעכן, וועזנטלעכן פלאנטער, דאָס נישט קענען אַרײַנטרײַן זיך אין דעם קאָמפּלעקס פון זיך ווידערשפרעכנדיקע עמאַציעס, סענטימענטן, אינסטינקטן, גע- דאַנקען, דראַנגען און פאַרלאַנגען.

ווי ס'איז צו זען, געפינען מיר זיך אין אַ פאַרכישופטן קרייז פון דער אייגענער פּערזענלעכקייט. דאָך איז עס אַ סך לייכטער צו דערקענען יענעם, ווי זיך אַליין, וואָרעם צו זיך אַליין האָבן מיר, ווי געזאָגט, בלויז איין צוטריט: פון איבערווייניק, דאָס הייסט: בלויז אַ סוביעקטיוון צוגאַנג. קיין צוטריט פון דרויסן איז דאָ נישט שייך, קיין אַביעקטיווע אַבסערווירונג און אַפּשאַצונג איז דאָ נישט מעגלעך. מיר זענען אין שייכות צו זיך אין דער זעלביקער לאַגע, וואָס אין אונ- דזער שייכות צו דער וועלט, וואָס מיר קענען נישט זען איר פנים, מחמת מיר זענען איינגעשלאָסן אין איר. און נישט האַבנדיק די מעגלעכקייט ריכטיק צו דער- קענען זיך אַליין, זענען מיר דעריבער געשטערט אין קאַמף מיט זיך אַליין. דערפאַר האָבן אַפילו גרויסע פּערזענלעכקייטן — אפּשר איבערהויפּט זיי — פאַר- שפּילט די מלחמה מיט זיך אַליין, ווי דאָס איז, למשל, דער פּאַל מיט לעוו טאַלסטאַיעו.

פאַרשטייט זיך, אַז דער פּשוטער דורכשניטלעכער מענטש ווייס נישט פון אַזעלכע ראַנגלענישן מיט זיך, זייענדיק פריי פון אינערלעכע קאָנפּליקטן. ער נעמט-אָן די וועלט — און זיך — ווי עס איז, ווי „עס קומט“. אָבער אויך דאָ זענען דאָ אויסנעמען. דאָס זענען די רעליגיעזע און סענסיטיווע נאַטורן, וואָס פּילן, אַז זיי זענען נישט דאָס — אַזוי ווי זיי וואַלטן געדאַרפט זיין — און זיי באַמזען זיך צו פאַרבעסערן זיך, צו פאַרריכטן די פעלערן. וואָס אינטעלעקטועלער אַ מענטש איז, אַלץ קאָמפּליצירטער, אַלץ רייכער אין קאָנפּליקטן און אַלץ אַרע- מער אין זעלישער רו און צופרידנקייט. טייל דענקענדיקע, אומרויקע מענטשן וועלן, אין זייער פאַרצווייפלונג, וואָס דער הילפלאַזער קאַמף מיט זיך רופּט אין זיי אַרויס און שטרעבנדיק צו גייסטיקער מנוחה, זיך אַנכאַפּן אָן עפעס אַ פאַרטיי- ליניע, אָן עפעס אַ קולט, אָדער אָן „איזם“ און זיך האַלטן דערין מיט ציין און נעגל, כדי צו פּילן וועלכן-ס'איז זיכערן באַדן אונטער זייערע פּיס. אָבער די מיינסטע דענקענדיקע מענטשן קענען נישט שלום מאַכן מיט אַזאַ עסקיפּיזם און אויך אַ סך פון די, וואָס טוען דאָס יאָ האַלטן זיך נישט לאַנג אָן אַט-דעם עסקיפּי- פּישן מקום-מקלט און קערן זיך צוריק אַ היים צו זיך, צו דער אייגענער פּערזענ- לעכקייט — און דאָס מיינט צו דער מלחמה מיט זיך אַליין.

וואָס ס'איז שייך מיר אַליין, האָב איך אין דער ראַנגלעניש מיט זיך אַליין געציילט ראשית-כל צו באַפרייען זיך, ווי פּריער דערציילט, פון רשעותן, וואָס האָבן פאַראַלעל מיט מיינע מעלות טובות, געוואַרצלט אין מיר, איך דערצייל מכות

כלערליי ברומטאליטעטן אין מיין כאראקטער, וואָס האָבן זיך געריסן צום אויס-
דרוק נאָך אין מיינע קינדער-יאָרן, און — פון דער מורא, אומזיכערקייט און
פחדנות, וואָס זענען פון וויגל אָן געווען אָן אינטעגראַלער טייל פון מיין פּערזענ-
לעכקייט. איך האָב אין דער דאָזיקער מלחמה געוועזן אַ סך שלאַכטן, כאַטש צו
קיין פולן נצחון איז עס, ליידער, נישט געקומען.

דאָקעגן אין קאַמף פאַר זיך — אין קאַמף צו זיין גלייך מיט אַלע, אַ „נאַר-
מאַלער מענטש“, לויט די אָנגענומענע נאַרמעס — האָב איך פולשטענדיק פאַר-
לירן. בלויז אין דער דאָזיקער איינגעפונדעוועטער נאַרמאַליטעט, וואָס מאַכט דעם
יחיד פאַר אָן אינטעגראַלן טייל פון דער געזעלשאַפט און וואָס ביישטייערט צו דער
געזעלשאַפט (דורך דער עלטסטער אינסטיטוציע: דאָס פאַמיליען-לעבן) נייע מיט-
גלידער פאַר דעם פאַרבנרייכן לעבן און דעם סודות'רייכן טויט — איז דאָ גייס-
טיקע מנוחה. דור הולך ודור בא און איין דור טראַכט נישט וועגן דעם גורל פון
דעם אַנדערן דור ביים דערפילן די נאַטירלעכע פונקציעס פון המשך, פון ווייטער-
גאַנג. וועמען ס'פעלט אַט-דער „נאַרמאַלער“, אוממיטלבאַרער ביאַלאָגיש-סאָציאַלער
חוש, אומבאַריירט פון געדאַנק, פון ספקות — דער איז אויסגעשלאָסן, דורך דעם
גורל, אַדער פון וואָס, אַדער וועמען דאָס זאָל נישט זיין — פון דער מיליאָניקער
מענטשן-סטאַדע, אים איז קיינמאַל נישט באַשערט קיין רו. טויזנטער אומגעזעענע
כוחות נעמען נקמה אָן אים. דאָס געפיל פון זיכערקייט, פון פאַרוואַרצלטקייט, פון
געהערן, איז אים פּרעמד.

אַבער פונקט ווי ס'זענען דאָ פאַלן פון קינדער, וואָס ווערן געבוירן אָן אַ
געוויסן אבר, אַדער בלינד, צי טויב, זענען דאָ אויסנעם-פאַלן פון געבורט, ווו
עס פעלט דעם קינד דער פונקציאָנעלער, ריין-פסיכישער חוש פון המשך, הגם
סעקסועל און פיזיאָלאָגיש פולשטענדיק נאַרמאַל. אויף מיין גורל איז אויסגעפאַלן
צו זיין איינער פון אַט-די יוצאי מן הכלל. כאַטש ראַמאַנטיש און אפשר צו-שטאַרק
עראַטיש, האָט זיך אַ פאַמיליען-לעבן בשום-אופן נישט געקלעפט צו מיר. דער
פאַרלאַנג צו האָבן קינדער, „יורשים“, איז מיר נישט נאַר פּרעמד געווען, נאַר די
אחריות פאַר לעבנס, וואָס וואַקסן אַרויס פון מיר, האָט אין מיר אַרויסגערופן
ווידערווילן און אפילו שרעק. ווי צו באַרעכטיקן אַט-דאָס געפיל, אַדער דאָס פעלן
פון אַ געפיל, האָב איך עס אַרומגעצירט מיט אַ פילאָסאָפיע, וואָס איך האָב אַמאַל,
ווען איך בין נאָך געווען אַ בחורל פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר, אויסגעדריקט
אין אַן עסיי (אין ד״ר ב. ליבער׳ס זשורנאַל „דאָס ראַציאָנאַלע לעבן“), מיטן
טשיקאַוון נאָמען: „דאָס רעכט נישט געבוירן צו ווערן“... און ווו איך רוק אַרויס
דעם געדאַנק, באַגלייט פון אַלערליי אַרגומענטן און ציטאַטן, אָן דאָס ברענגען
נייע לעבנס אויף דער וועלט — אַ וועלט פון רשעות, קראַנקהייטן און אַלערליי

צרות און ענדלעכן טויט — איז אן אַקט פון עקסטרעמען עגאָזיס, באַגאַנגען איז שיכרות פון דער מאַמענטאַנער סעקסועלער הנאה.

איך האָב „געפירט ליבעס“, אָבער די ראל פון אַ באַלעבֶּסל, אַ פאַמיליען-מאָן, אַ פּאַטער — דאָס, וואָס איז דער חלום פון אַלע „נאַרמאַלע“ יונגעלייט, האָב איך זיך באַיך-אָפּן נישט געקענט פאַרשטעלן. איך האָב בחוש געפילט, אַז איך געהער צו יענער קליינער מינדערהייט פון מענער און פרויען, וואָס זיי האָבן קיינמאַל נישט חתונה, וואָס עפעס קלעפט זיך צו זיי נישט דער גאַנצער ענין. קאָן זיין, אַז אין מיין פאַל האָט אין אַט-דעם פרט צוגעשפילט דער פאַקט, וואָס מיר האָט בכלל אַלעמאַל געפעלט דער געזעלשאַפֿטלעכער חוש, דער פאַרבינד-שטריך צווישן דעם יחיד און דעם קאַלעקטיוו. פאַר יענע, וואָס זענען באַקאַנט מיט מייע מאַמרים אויף געזעלשאַפֿטלעכע, פאַליטישע און ליטעראַרישע טעמעס, וועט דאָס דאָ-געזאַגטע אפשר זיין אַ חידוש. ס'איז, אייגנטלעך, אַ חידוש און אַ רעטעניש פאַר מיר אַליין אויך אַט-דאָס, וואָס מיין גאַנצער געזעלשאַפֿטלעכער אינטערעס הייבט זיך אָן און ענדיקט זיך מיטן שרייבן אויף אַזעלכע טעמעס, בעת פּערזענלעך האָב איך קיינמאַל נישט געהאַט דעם מינדסטן באַגער צו געהערן צו אַ גרופּע, צו זיין אַקטיוו אין סאַציאַלע, אַדער ליטעראַרישע באַוועגונגען. אויך דאָס משפּחה-געפיל איז מיר פּרעמד. פּסיכאָ-אַנאַליטיקער וועלן אפשר דערפאַר צוטראַכטן אַ דערקלערונג. אָבער ס'וועט טאַקע זיין נישט מער ווי צוגעטראַכט. נישט אַלץ, וואָס איז טעאָרעטיש לאַגיש, איז אמת — אין שייכות צום יחיד-מענטש, ווי אין שייכות צו דער וועלט אַרום אונדז. טעאָריע און לעבן זענען צוויי באַזונדערע וועלטן.

האַט אויך דער געדאַנק צו זיין אָן איידעם, האָבן אַ פאַמיליע, קרובים, שוואַגערס, שוועגעריןס, אויפנעמען געסט — מיך אָפּגעשטויסן און אָפּגעשראַקן. מיין אייגענע משפּחה האָט אויף פאַרשיידענע אָפּנים געוואַלט אינטערפּרעטירן מיין צוריקהאַלטן זיך, מיין נישט „קריוון“ זיך. אויך מיט דער צאַל באַקאַנטע און פּריינד, וואָס האָבן זיך אָנגעזאַמלט אין משך פון יאָרן, האַלט איך נישט אָן דעם נאַרמאַלן קאַנטאַקט פון באַזוכן און אויפנעמען, מיט ווייניק אויסנעמען. אָבער יעדעסמאַל, נאָך אַ זעלטענעם באַזוך ביי באַקאַנטע, קרובים, אַדער פּריינד, באַ-פאַלט מיך אַ מוראדיקער אומעט און אומרו. אַפט וויל איך אַליין געפינען אַ סיבה, וואָס זאָל פאַר מיר אַליין אויפקלערן אַט-דאָס — און איך וואַלט מסתמא געקענט געפינען אַ סיבה, נישט קיין ערגערע ווי אַ פּסיכאָ-אַנאַליטיקער. אָבער ווידער די אייגענע מעשה: ס'וועט זיין נישט מער ווי אַ טעאָריע, דער פּסיכאָ-אַנאַליטיקער וויל נישט, אַדער קאָן נישט, איינזען, אַז ס'זענען דאָ קאַמפלעקסן, וואָס זענען נישט קיין פּסיכישע, און אַפילו נישט קיין גענעטישע — דאָס הייסט:

אזעלכע וואָס זענען צו אונדז איבערגעגאַנגען פון אַן אור-אור־זיידן, נייערט עלע־ מענטשישע, סיבות, וואָס הייבן זיך אפשר אָן פאַר די מעשי־בראשית, איידער דער מענטשלעכער מין האָט נאָך עקסיסטירט (*)...

דערפאַר טאַקע, וואָס מיר זענען אַ פראָדוקט נישט נאָר פון גענעטישער ירושה, נאָר אפשר אויך פון עלעמענטישער ירושה — דאָס הייסט: פון דער צייט, איידער די עלעמענטן האָבן זיך געפאַרמירט, געשטאַלטיקט — און דאָס איז, ווי זייט איך ווייס, מיין אייגענע טעאָריע — איז אַזוי שווער, ממש אוממעגלעך זיך צו דערגרונטעווען אין די פאַרשיידענע סטיכיעס, אינסטינקטן, אטאויזמען, עמאָ־ ציעס און קאָמפלעקסן אין דער מענטשלעכער פערזענלעכקייט, איבערהויפט אין דער קאָמפליצירטער, וואָס דאָס מאַכט דעם געראַנגל מיט זיך, אָדער קעגן זיך, צי פאַר זיך אַליין, אַזוי פיינלעך און האַפנונגסלאָז. אין מיין אייגענעם פאַל איז דער קאַמף אין מיין נשמה אומגעהייער פאַרשווערט געוואָרן דורך דעם פעסימיס־ טיש־פאַטאַליסטישן געפיל, וואָס האָט מיך באַגלייט דורכן גאַנצן לעבן, אָדער פשוטער: דאָס פאַרעקשנטע באַוווסטזיין פון הבל־הבלים און דער געדאַנק פון זעלבסטמאָרד. דערדאָזיקער צושטאַנד קאָן אילוסטרירט ווערן מיטן ביישפיל פון אַ קנויל פאַדעם, וואָס איר שטרענגט זיך אָן אויפצופלאַנטערן, אָבער דערביי ליגט אַ מעסער און בעת איר באַגיסט זיך מיט שווייס, מוזענדיק זיך אויפצופלאַנטערן דעם קנופ, טאַנצט אייך דאָס מעסער כסדר פאַר די אויגן און רייצט אייך — איבערצוהאַקן דעם קנופ און — פטור...

דער געדאַנק פון זעלבסטמאָרד האָט מיך באַגלייט דאָס גאַנצע לעבן, ווי אַ געטרייער חבר, ביז ער איז געוואָרן אַזוי נאַטירלעך פאַר מיר, אַז איך האָב בפועל־מש געפילט, אַז איך קאָן — אָדער געמיינט, אַז איך קאָן — צו יעדער צייט איבערהאַקן דעם קנויל. אויב איך בין פאַרט עד היום הזה נישט באַגאַנגען קיין זעלבסטמאָרד, איז עס אפשר טאַקע דערפאַר, ווי פאַראַדאַקסאַל דאָס זאָל נישט קלינגען, וואָס איך האָב געמיינט, אַז איך קאָן עס צו יעדער צייט טון — און דערפאַר מעג איך דאָך וואַרטן... אויב דאָס איז נישט אַזאַ שפיצל, אָדער אַן אויסרייד פון דעם לעבנס־ווילן, וואָס שאַפענהויער האָט אים באַצייכנט פאַר „בלינד“ און וואָס איך האַלט פאַר זעענדיק און באַוווסטזיניק, איז עס אפשר נישט געשען דערפאַר, וואָס אונדזער וועלט איז אַ דעטערמיניסטישע און כִּהאַב קיין אַנדער ברירה נישט געהאַט... ווי די זאַך זאָל נישט זיין, האָט דער זעלבסטמאָרד־ געדאַנק, וואָס האָט פון איין זייט פאַרשווערט דעם געראַנגל, פון דער אַנדערער זייט אָבער שטאַרק פאַרלייכערט מיין מערכה אויף דער וועלט, מחמת אין יעדער

(* זע מיין בוך Our Unfinished World, אַרויסגעגעבן פון אַרקאַפּאַרלאַג, ניו־יאָרק, 1947.

צרה, אָדער אין מאַמענטן פון פאַרצווייפלונג, האָב איך אַלעמאַל געהאַט די טרייסט פון דערלייזונג דורכן טויט. אויב נישט דורך זעלבסטמאָרד, קומט דאָך דער טויט סיי־ווי־סיי פּריוער, צי שפעטער — אומפאַרמיידלעך!

דער טויט האָט מיך קיינמאַל נישט געשראַקן, נאָר, אַדרבא, ווי געזאַגט, געמוטיקט — אויפגעהאַלטן מיין לעבן... געשראַקן האָט מיך אָבער אַלעמאַל — און וועט מיך שרעקן ביזן סאַמע סוף — דער „דערנאָך“, דאָס רעטעניש פון „יענער זייט קבר“. דאָס ווידער האָט מיך געפירט צום ספּיריטואַליזם, צו מעדיו־מען, אַקולטיסטישע פאַרשונגען — צו מיין בוך „די צווייטע עקסיסטענץ“. און דאָ איז כדאי צו באַמערקן ווי פאַלש אַנדערע טייטשן־אויס אייערע האַנדלונגען. מיין בוך וועגן ספּיריטואַליזם האָט אייניקע קריטיקער אַרויפגעפירט אויפן געדאַנק, אַז איך בין אַזוי פאַרליבט אין לעבן, אַז איך זוך אַזש אַ המשך נאָכן טויט — וואָס פונקט דער היפוך דערפון איז אמת. האַלטנדיק, אַז איין עקסיסטענץ איז די־והותר, האָב איך אין מיינע ספּיריטואַליסטישע עקסקורסיעס געזוכט — אַן איבערצייגונג, אַז מיין גלויבן אין דער מעגלעכקייט פון אַ ווייטערדיקער עקסיסטענץ נאָכן טויט, האָט נישט קיין שום יסוד. ליידער האָבן מיך מיינע פאַרשונגען געפירט צו אַנדערע שלוסן, אָבער הלוואי זאָל דאָס זיין אַ וויסטער טעות. הלוואי פאַרענדיקט זיך מיטן פיזישן טויט יעדע באַוווּסטזיניקע עקסיסטענץ. ווער קאָן וויסן? בלויז צייניקער און זעלבסט־פאַרגלויבטע „חכמים“ זענען זיכער, אַז זיי ווייסן דעם אמת, אַז ס'איז אַט־אזוי, אָדער אַנדערש.

השארט הנפש — אָדער רעאינקאַרנאַציע — וואָלט אויך געמיינט, אַז מיר לעבן אין אַ פאַרכישופטן קרייז, וואָס איינמאַל אַריין אין אים, איז קיינמאַל נישטאַ קיין אַרויס. ווי שרעקלעך דער בלויזער געדאַנק דערפון איז!

אַ שוואַרצער ים פון נאַכט נעמט מיך אַרום פון אַלע זייטן
און ס'שווייגט די פינצטערניש עקשנותדיק און האַרט —
ווי ס'וואָלט דאָס שווייגן און דאָס פינצטערניש פון אַלע צייטן
מיט אַטעמס איינגעהאַלטענע געוואָרט — —
געוואָרט — אויף וואָס? אויף אַנהייב, אָדער סוף, צי אפשר נס?
קיין קול פון ערגעץ ניט, קיין שאַרף, קיין ווייטער בליאַסק
פון ליכט — —

אַן אוניווערס — אַ פינצטערער, אַן אימהדיקער מת,
אַן צלם־אלוהים, אַן פאַרעט, אַן געזיכט.
און ווער בין איך דאָ דער, וואָס זוכט און פּרעגט אַן ווערטער, שטימט?

א. א ל מ י

איז דאָס דער טויט? איז דאָס דער גורל פאַרן מענטש באַשערט —
צו ווערן אַ שטיק פינצטערניש אין פינצטערן אַרום
נאָך זיין געפייניקטער נסיעה אויף דער ערד?
און ס'קומט אויף מיר אַ קול אַזאַ, אַן קלאַנג, אַן מינדסטן פלאַטער,
ווי טיף פון זיך אַליין צו זיך אַליין געווענדט:
דו ביסט אַ חלומער אין שוואַרצן קאַסמיען טעאַטער — — —
האַסט אויפגעוואַכט און האַסט די וואָר דערקענט,
די וואָר פון גאַרנישט זיין — חוץ אייביק־שווייגנדיקע נאַכט,
אַ נאַכט, באַזייט מיט גייסט־אַטאַמען, זעלישע ווי דו — — —
וואָס חלומען, דערוואַכן, שלאַפֿן־איין אין חושכדיקן טראַכט —
צו חלומען אויפסניי — אין מיטן גליווערדיקער רו —
פון וועלט־געשטאַלט און מענטש־געברויז און דורותדיקן גאַנג,
פון אייביקן געראַנגל, שאַטן־שפּיל און שטערן־שיין — — —
אַטאַמען־חלום בלויז אין ניט־געשטאַלטיקטן געדאַנק — — —
שלאַפֿן־איין, שלאַפֿן־איין און חלום נאַכאַמאַל — פון זיין .

**
*

פאר דער מינדסטער אונטערנעמונג, אַ ליאָדע אַרבעט זוכט מען
געניטע, קוואַליפֿיצירטע פּאַכלייט. מען וועט נישט איינשטעלן דעם
רעזולטאַט מיט אַביִוועמען.

די גרעסטע אונטערנעמונג אין דער וועלט, דער אחריותדיקסטער
אויפגאַב — דאָס פּראָדוצירן לעבן, דאָס אַריינברענגען אין דער עקסיס־
טענץ אַריין אַ מענטש — דאָס איז הפּקר.

יעדער גאַרנישט, טויגענישט, לאַיִוצלח, האַלט, אַז ער איז קוואַל־
ליפֿיצירט צו אַט־דעם אויפגאַב איבער אַלע אויפגאַבן, אייגנטלעך איז
דאָ גאַרנישט קיין פּראָגע פון האַלטן, פון טראַכטן־נאַכטראַכטן. ער
טראַכט גאַרנישט. ער פּאָלגט בלינד זיין אינסטינקט ווי אַ בהמה, ווי
אַ אינזעקט.

דער גורל, וואָס וואַרט אויפן מענטש, די לייִדן, אַנטווישונגען,
קראַנקהייטן, עלטער — דאָס אַלץ קומט אים אַפֿילו נישט אויפן זינען.

זי פּראָגע צי ס'איז גוט, אַדער שלעכט, רעכט, אַדער אומרעכט
פאַרן מענטש געבוירן צו ווערן — דאָס פּאָלט אים אַפֿילו נישט איין;
זאָל מען אַזאַ פּראָגע פאַר אים אַוועקשטעלן, וועט ער מיינען, אַז יענער
איז חסר־דעה.

דווקא דער, וואָס טראַכט יאָ וועגן דער אחריות, דער מוראדיקער
און גרעסטער אחריות, וואָס איינער נעמט אויף זיך מיט דער ראַל פון
אַ טאַטן און ער טרייסלט זיך אַפּ פון אַט־דער ראַל — דווקא ער ווערט
באַצייכנט פאַר אַן עגאָיסט...

א. אלמי

זיי — די „זי“ און דער „ער“ — ריידן וועגן קינדער האַבן, ווי
קינדער ריידן וועגן ליאַלקעס, צאַצקעס, שפּילצייג. סײַז היימלעך מיט
קינדער אין הויז...
מען האָט קינדער און פּאַרטיק. סײַרייען זיך טאַטע־מאַמע, באַבע־
זיידע. אַ גליק האָט זיי געטראָפּן!

יענע, וואָס באַזינגען מוטערשאַפט, זענען אַדער טפּשים, אַדער
סתם פּלוידערזעק, וואָס ריידן גלאַט אין דער וועלט אַרײַן.

זיי באַזינגען מוטערשאַפט, ווי דאָס וואָלט געווען עפעס אַ וואַזש־
נער אויפטו, אַדער אַן אידעאָליסטישער אַקט, נישט ווי די דערפילונג
פון אַן אינסטינקט, צו וועלכן סײַפּאַדערט זיך נישט — נישט קיין שכל,
נישט קיין ספּעציעלער טאַלאַנט; אַן אינסטינקט, וואָס איז פּונקט אַזוי
אייגן קי און קעגן.

מיין ווייב - פראדל ווייטמאן

אויב כ'האב זיך פאָרט פאַרבונדן מיט אַ פרוי און געווינט מיט איר קרוב צוויי צענדליק יאָר, איז עס געווען אַ „ריינער צופאַל“ — אַ היפשע צייט פאַר אַ צופאַל, אויב אין לעבן זענען בכלל דאָ צופאַלן... אָבער ס'האַט אַזוי פאַסירט, אַז מיר האָבן ווי פריינד, אַן וועלכער־ס'איז לעגאַליסטישער פאַרמאַליטעט — צי־ווילער, אָדער רעליגיעזער — גענומען בשותפות אַ דירה. אַזוי פשוט! — און נישט בלויז דערפאַר, וואָס מיר ביידע האָבן געגלויבט, אַז די פאַרבינדונג צווישן מאַן און פרוי איז אַ פרויוואַטער ענין, וואָס האָט אַבסאָלוט גאַרנישט צוטון מיט דער מלוכה, אָדער רעליגיע, נאָר דער עיקר צוליב דעם, וואָס מיר האָבן דאָס באַטראַכט ווי אַ צייטווייליק שותפות פון אַ דירה — צווישן פריינד...

אָבער ס'איז געווען גאַנץ נאַטירלעך, וואָס וווינענדיק צוזאַמען אין איין דירה, זענען מיר באַטראַכט געוואָרן ווי אַ פאַרל, ווי מאַן און ווייב, ביסלעכווייז האָבן מיר אַליין אַזוי אַנגעהויבן צו קוקן אויף זיך, הגם ס'איז פאַרט נישט געווען ווי ביי אַנדערע פאַרפאַלקן. צום סוף האָבן אַלערליי אומשטענדן אונדז געצווונגען צו לעגאַליזירן אונדזער צוזאַמענזיין, אָבער מיר זענען ווייטער געגאַנגען יעדער אויף אַ באַזונדערן וועג. מיר האָבן פאַר זיך רעזערווירט פולשטענדיקע פרייהייט פון באַוועגונג — אַזוי יעדנפאַלס איז עס געווען אין די ערשטע יאָרן — אַזוי אַז איך האָב נישט געפילט אויף זיך דעם עול פון אַ פאַמיליען־מאַן. דערצו האָט זי געטיילט מיין פילאָסאָפיע וועגן קינדער־האַבן — ריכטיקער: וועגן נישט־האַבן... דאָס הייסט: אַז ברענגען נייע לעבנס אויף דער וועלט איז פשוט אַ פאַרברעכן. פונדעסטוועגן בין איך גרייט געווען צו פאַרבייגן אַט־די פילאָסאָפיע, אָדער פריינד ציפ, ווען איך האָב מורא געהאַט, אַז אַן אַבאָרט וועט זיין אַ סכנה פאַר איר לעבן. אָבער זי איז דאָ געווען אויסגעהאַלטענער פון מיר. ערשט ווען זי האָט זיך דערוואַסט, אַז זי וועט שוין קיינמאַל נישט קענען ווערן אַ מוטער, האָט זי דווקא געוואַלט האָבן אַ קינד, זיכער געווען, אַז דאָס וועט לעזן אַלע אירע פראַבלעמען. אַזוי איז זי געווען.

פראדל, ווי מיין פרוי האט געהייסן, איז געווען אן אריגינעלער טיפ. דראַבנע, מיט אַ טונקעלער הויט, ווי אַן אַראַבערין, דינאַמיש, אויסערגעוויינטלעך פעיק, אַ לינגוויסטין. און כאַטש זי איז אַריבערגעבראַכט געוואָרן קיין אַמעריקע (פון קאַרעץ, אוקראַינע) אין עלטער פון 11 יאָר, האָט זי גערעדט רוסיש פליסיק, אַן אַקצענט, ווי ענגליש (און ווי שפעטער שפּאַניש און פראַנצויזיש). זי איז געווען די בעסטע שילערין פון די ערשטע יידישע נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלע שולעס אין ניו-יאָרק, אַ תלמידה פון יואל ענטיין, חיים ליבערמאַן און קלמן ווייטמאַן. אָבער אין די שפעטערדיקע יאָרן האָט זי געהאַט אַ ווידערווילן צו יידיש, יידישער ליטעראַ-טור און יידישן נאַציאָנאַליזם, ווי צו אירע געוועזענע לערערס. כאַטש זי איז געווען באַשעפטיקט ווי אַ סעקרעטאַרין אין יידישע אָרגאַניזאַציעס, וווּ זי האָט געטון אַרבעט אין יידיש און ענגליש. איר יידיש איז געווען רייך און פאַרביק און ווען זי איז נאָך געגאַנגען אין שולע האָבן אירע קאַמפּאַזיציעס וועגן שלום עליכם, מענדעלע, אברהם רייזען און אַנדערע קלאַסיקער פון דער יידישער לי-טעראַטור אַרויסגערופן באַגייסטערטע אַפרופן נישט נאָר מצד אירע לערערס, נאָר אויך פון יהואשן, רייזענען, שלום אַשן און שלום עליכמען, ווען צוויי פון אירע קאַמפּאַזיציעס זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דער יידישער פרעסע. פאַר איין קאַמפּאַזיציע האָט זי געווינען אַ פריז שלום עליכמס געזאַמלטע ווערק, און דער גרויסער הומאַריסט, וואָס ער האָט דעמאָלט געוויינט אין שווייצאַריע, האָט איר צוגעשיקט אַ האַרציק בריוויל (וואָס איך האָב איבערגעגעבן דעם שלום עליכם אַרכיוו).

איר פלוצלינגער ווידערווילן צו יידיש, ווי אויך צו העברעיִש, וואָס זי האָט גוט באַהערשט, און צו יידישקייט בכלל, איז פאַר מיר אַ פסיכאָלאָגיש רעטעניש. איר ווידערווילן איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז זי האָט בפירוש נישט געוואָלט אַריינקוקן אין אַ יידיש בוך און אפילו מיינע „זאַכן“ האָט זי זעלטן געלייענט און זי פלעגט אַריינטענהן אין מיר, אַז איך זאָל איבערגיין צו ענגליש און נאָר דע-מאָלט וועט זי מיך ליענען. די אויסערלעכע סיבה פון איר אַסימילאַטאָרישער טענדענץ ליגט אין דער איסט-בראַדווייער סביבה, וווּ זי האָט געזען ביליקע פאַ-ליטיק, קולטור-קרעמעריי, עם-הארצות; קליינע מענטשעלעך, קאַכלעפל און חונפים. ערלעך ביו גאָר, ראַפּינירט, סענסיטיוו, מיט פאַרשאַפטע חושים און אַנגעצויגענע נערוון, מיט אַ נייגונג איבערצוטרייבן, האָט דאָס מוראדיק דער-דריקט איר געמיט און אויף אַ צייט זי אפילו דערפירט צום קאַמוניסטישן לאַגער. אָבער די זעלביקע ערלעכקייט, וואָס האָט זי געפירט פון איסט-בראַדוויי אויף

יוניאן-סקווער (*), האט זי שנעל אָוועקגעפירט פון קאָמוניסטישן קרייז, ווי נאָך זי האָט איינגעזען, אַז דאָרט איז נאָך ערגער; אַז דאָרט שאַכערט מען, אויף אַ בלוטיקן און בלאַטיקן אופן, מיט האַפענונגען און חלומות פון פראַלעטאַריאַט און פון דער מענטשהייט בכלל. בעת די מאַסקווער פראַצעסן איז זי פון יוניאן-סקווער אַנטלאָפֿן אַ צעבראַכענע און אַן אַנטוישטע.

אַבער דאָס אַלץ איז בלויז, ווי געזאָגט, די אויסערלעכע סיבה פון איר ווידערווילן צו ייִדיש און ייִדישער סביבה. דער עקסטרעם, צו וועלכן זי איז דאָ דערגאַנגען, האָט געוואַרצלט אין איר גאַנצן קאָמפּליצירטן כאַראַקטער, וואָס איז פול געווען מיט סתירות און קאָנפּליקטן. דער איבערגאַנג פון לוסטיקייט און שטיפּעריי צו מעלאַנכאָליע איז אַלעמאַל געווען אַ דראַסטישער, ווי איר שנעלער איבערגאַנג פון אויסערגעוויינטלעכער גוטסקייט און רחמנות — צו אַלערליי רשעות; אַדער פון אַ מערקווירדיקן ראַציאָנאַלן אַנאַליז פון סאָציאַלע, פּאָליטישע, אַדער קינסטלערישע פראַבלעמען — צו אַ מיין טראַנס-צוישטאַנד, ווען זי פּלעגט מורמלען צו זיך אַליין, אַדער צו איר מוטער, וואָס איז געשטאַרבן, בעת זי, אַ קינד נאָך, איז געווען מיט איר אַליין, אין אַ ווינטער-נאַכט, אין אַ שטיבל אין קאַרעץ. אירע שוועסטער און ברודער זענען שוין דעמאָלט געווען אין אַמעריקע און דער פּאַטער איז געווען אָוועקגעפאַרן ערגעץ וועגן מסחר. אַט-דער פּאַל האָט איבערגעלאָזט אַ טיפן אַפּדרוק אין איר פּסיכיק.

אונדזער צוזאַמענלעבן איז געווען אומגליקלעך ביז גאַר. איך בין שטענדיק ווי „געגאַנגען אויף גלאַז“, אַבער הגם ס'פּלעגט צווישן אונדז כמעט טאַג-טעגלעך קומען צו קריגערייען — און צו נאָך ערגערס — זענען מיר געווען אַזוי צוגע-בונדן איינער צום אַנדערן, ווי מאַדנע דאָס זאָל נישט קלינגען, מער ווי וועלכע אַנדערע צוויי מענטשן, אין איר הילפּלאַזיקייט בין איך פאַר איר געווען אַן אַנ-שפּאַר, אַ יסוד, און זי פאַר מיר איז געווען מער ווי אַ ווייב — זי האָט אויך פאַרנומען דאָס אָרט פון אַ מאַמען און אַ קינד. אַבער קיין ליבע איז מער נישט געווען, נישט קיין ראַמאַנטישע, נישט קיין עראַטישע — פון מיין זייט פון כמעט דעם סאַמע אָנהייב אָן, נאָך די ערשטע חדשים דערנענטערונג; פון איר זייט — אין די לעצטע יאָרן. דאָס איז געווען אפשר אַן איינציקאַרטיקע דערשיינונג — אַזאַ אומגעהייערער קעגנזייטיקער צובונד און אומגעהייערע געטוישישאַפט פון צוויי מענטשן, וואָס האָבן ממש געפּלאַטערט איינער פאַרן אַנדערנס געזונט און מערכה, דערביי אַן ליבע און שטענדיק אין קריג.

(* איסט'בראָוויי, צענטער פון ייִדישע צייטונגען און אַרגאַניזאַציעס. יוניאן-סקווער — וווּ ס'האָט זיך דעמאָלט קאַנצענטרירט די ייִדיש-קאָמוניסטישע באַוועגונג.

אַט־די מערקווירדיקע קעגנזייטיקע זאַרג האָט אונדז געהאַלטן צוזאַמען, אין איין דירה. זי איז געווען זיכער, אַז אײך מוז זי האָבן, אַז אײך וועל נישט קענען זײן אָן איר; און אײך בין זיכער געווען, אַז ווי נאָר זי בלייבט אַליין, וועט זי באַגײן זעלבסטמאָרד. נעמען אויף זיך אַזאַ אַחריות האָב אײך נישט געקענט. און מײן מורא איז נישט געווען אָן אַ יסוד. וועגן זעלבסטמאָרד האָט זי כסדר גערעדט — זינט אײך האָב זי דערקענט. אײך פלעג אײך רײדן פון זעלבסטמאָרד, אָבער בלויז אין די ערשטע יאָרן פון אונדזער צוזאַמענלעבן, אַפילו עטלעכע מאָל געווען צו־געגרייט צו דעם, אָבער שפעטער, וועלנדיק פון איר אַרויסשלאָגן אַט־דעם גע־דאַנק, האָב אײך מער נישט גערעדט דערפון. זי האָט פאַקטיש געמאַכט עטלעכע פאַרוזן צו באַגײן זעלבסטמאָרד — דאָס האָב אײך זיך דערוואוסט ערשט שפעטער, נאַכדעם ווי עס איז איר געראָטן. דעמאָלט האָב אײך עס אַנגענומען פאַר נע־וועזע אַטאַקעס.

דערביי וויל אײך דאָ באַטאָנען, אַז וועגן זעלבסטמאָרד האָט זי גערעדט נישט נאָר זינט אײך האָב זי געקענט, נאָר אײך פּרײער, ווי אירע שוועסטער האָבן מיר דאָס דערציילט — און אײך באַטאָן דאָס דער עיקר, כּדי צוצעקלאָפּן די אלערליי מיאוסע רכילות פון מיאוסע מײלער, נאָך איר טראַגישן טויט שבת־צור־נאַכט, דעם 11טן יוני, 1938. צוויי ווערסיעס האָבן די רכילות־טרייבערס געלאָזט אין גאַנג: 1. זי איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, ווייל אײך האָב זי פאַרלאָזט און אַוועק מיט אַן אַנדער פּרוי; 2. זי איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד צוליב איר ליבע מיט אַ יונגמאַן, וועל־כּער האָט זי איבערגעלאָזט און חתונה געהאַט מיט אַן אַנדערער. איבערהויפּט האָט זיך אין דער רכילות נומער 2 אויסגעצײכנט אַ ייִדישע דערציילונגס־שרײַ־בערין און פּאַעטעסע.

אײך וויל זיך דערביי דאָ מודה זײן, אַז אונדזער צוזאַמענלעבן איז געווען פון אַזאַ כאַראַקטער, אַז פון ״ענער״ מאַן־און־ווייב ״לאַיאַליטעט״ האָט דאָ קײן רײד נישט געקענט זײן. בײ מיר איז עס אָבער נישט געווען קײן רעזולטאַט פון אונדזערע אַנגעשרעענגטע באַצײונגען. אַזוי בין אײך, לײדער, אויף אַט־דעם „גע־ביט“... דערין בין אײך, נאַטירלעך, נישט קײן יוצא מן הכלל, אָבער נישט אַלע זענען גרייט זיך מודה צו זײן... אײך האָב געהאַט ראַמאַנטישע (און נישט פּלאַ־טאַנישע) באַצײונגען מיט אַנדערע פּרײען פון ערשטן טאַג פון אונדזער צוזאַמענ־לעבן (מיט פּראַדלען) ביזן לעצטן טאַג. אפשר דאַרף אײך זיך שעמען דאָס צו דערציילן בפרהסיא, אָבער מײן איצטיק שרײַבן איז ווי אַ ווידוי און אַ כּוח שטויסט מיך צו דערציילן אַלץ — ביז אַ גרענעץ...

אײך האָב אָבער — בײ פּראַדלס לעבן — זיך אויפגעפירט אַזוי דיסקרעט אין דעם פּרט, אַז זי זאָל נישט אויסגעפּינען, ווי כ״האָב בכלל זיך געהיט צו

צוויי בילדער פון פראדל ווייטמאן-אלמי

פארשאפן איר וועלכעס'איז עגמת-נפשן, אויב ס'איז נאָר געווען אין מיין יכולת. צי זי האָט מיך חושד געווען און צי ס'וואָלט זי געאַרט, ווען זי ווייס דאָס — ווייס איך נישט. און איך וויל נישט זאָגן, אַז איך האָב זיך נישט געפילט שולדיק קעגן איר, בפרט אין די לעצטע יאָרן, ווען מיר האָבן מער קיינמאָל נישט געלעבט ווי מאַן און ווייב. אָבער איך האָב זיך נאָך שולדיקער געפילט קעגן זיך אַליין. העלפן זיך האָב איך נישט געקענט — און קאָן ווייטער נישט. דאָס איז איינע פון די שלאַכטן אין געראַנגל מיט זיך אַליין, וואָס איך האָב פאַרלוירן אויף די פולע הונדערט פראַצענט.

פראַדל דאַקעגן איז אין איר וויבלעכקייט געווען צוריקגעהאַלטענער, אָבער אינגאַנצן לעבן ווי אַ נאַנע האָט זי נישט געקענט. איך האָב מיטן גאַנצן האַרץ געוונטשן, אַז זי זאָל זיך באַקענען מיט עמעצן, אַ „נאַרמאַלן“ מאַן, וואָס וויל אַ פאַמיליען-לעבן, קינדער. דאָס וואָלט געווען די בעסטע לייזונג — און אויסליי-זונג — פאַר אונדז ביידן, זי איז אָבער וואָס ווייטער געוואָרן פאַרביסענער קעגן מענטשן, אַלעמאַל פאַרוונקען אין זיך און ממש אָפגעשטויסן פון זיך. דערפאַר האָב איך זיך אמתדיק דערפרייט, ווען זי האָט אָנגעהויבן אַרויסווייזן פריינטשאַפט צו אונדזערס אַ בשותפותדיקן באַקאַנטן, אַן אינטעליגענטער יונגערמאַן. נישט נע-מענדיק זי קיינמאַל אינערגען, בין איך צופרידן געווען, וואָס ער פלעגט צייטנווייז מיט איר גיין אין טעאַטער, צו אַ קאַנצערט, צי אין קינאָ. ווי ווייט זייער פריינטשאַפט איז געגאַנגען, ווייס איך נישט און ס'האָט מיך, דעם אמת זאָגנדיק, קיינמאַל נישט פאַראַינטערעסירט. אדרבא, איך האָב געהאַט צער דערפון, וואָס ביסלעכווייז האָט זייער פריינטשאַפט זיך גענומען אָפקילן. זי האָט בכלל פאַרלוירן דעם אינטערעס אין אַלצדינג און אַלץ אַפטער גערעדט פון זעלבסטמאָרד.

שבת, דעם 11טן יוני, 1938, איז געווען זייער אַ הייסער, שטיקנדיקער טאָג. אינדערפרי האָט געפלייצט אַ מבול-רעגן. גראַד יענעם פרימאַרגן איז פראַדל גע-ווען מונטער, אויפגעלעבט, לאַנג געשטאַנען ביים שפיגל און געפרעגט מיין מי-נונג וועגן איר נייעם הוט. איך האָב איר אַפילו געמאַכט אַ קאָמפלימענט, אַז זי זעט היינט אויס באַזונדערס שיין און זי האָט דאַנקבאַר געשמייכלט. זי איז אַראַפ-געפאַרן אויף איסט-בראָדוויי און פאַרן אַרויסגיין פון הויז זיך געקלאָגט, אַז זי האָט געלאָזט איר רעגנשירעם אין דער ביוראָ. זי האָט אָנגענומען מיין עצה צו נעמען אַ צייטונג אויף פאַרדעקן דערמיט דעם קאַפּ. נאָך איר אַוועקגיין האָט מיר טעלעפּאָנירט מיין פריינד ישראל ראַבינאָוויטש, רעדאַקטאָר פון „קענעדער אַדלער“, אַז ער געפינט זיך אין ניו-יאָרק און שטייט-אין אין טאַפּט-האַטעל. ווען פראַדל איז מיטאַג-צייט אַ היים געקומען און כ'האַב איר דערציילט, אַז ראַבינאָוויטש

איז דא אין שטאט און אז איך וועל אים שפעטער זען. האט זי מיר אָנגעזאָגט — אים צו פֿאַרבעטן אויף מאָרגן, זונטיק, אויף מיטאָג.

פראַדל האָט זיך צוגעשפּאַרט אויפן בעט און איינגעדרימלט. אַרום 5 פֿאַר- נאַכט בין איך אַראָפּגעפֿאַרן צום טאַפּט-האַטעל, אָבער עפעס אָן אומרו האָט זיך אַריינגעכאַפּט אין מיר. ראַבינאָוויטש האָט באַמערקט מיין נערוועזיטעט און מיך געפרעגט, וואָס מיר איז, אָבער איך האָב אַליין נישט געוויסט. די שעהן לויפן און מיין אומרו וואַקסט. אין דרויסן גיסט ווידער אַ מבול. אַרום 11 שפּרינג איך אויף, וויל גיין, נאָר ראַבינאָוויטש האַלט מיך צוריק, בעט מיך, אָן איך זאָל איבער- וואַרטן דעם רעגן. איך זיך ווי אויף שפּילקעס. 12 אַזויגער קאַן איך מער נישט אויסהאַלטן. איך געזעגן זיך שנעל. אַט לויף איך אויפן גאַס פֿון טאַפּט-האַטעל צו דער אָנטקעגנדיקער סאָבוויי-סטאַנציע. דער מבול פּלייצט. די גאַס איז פּוסט, אָבער אַט שלאָג איך זיך אָן עפעס אָן. איך הייב-אויף דעם קאַפּ און דערזע יעקב בן-עמי און בערטאַ גערסטין. ביידע שטייען אין מיטן גאַס-רעגן, פֿאַרטיפּט אין אַ שמועס. איך לויף ווייטער, ווייס אַפּילו נישט, צי זיי האָבן מיך געזען. די אומ- געריכטע סצענע הייטערט מיך אַביסל אויף. איך לאַך צו זיך אַליין אין סאָבוויי, וועלנדיק פֿאַרטרייבן מיין אומרו. די סאָבוויי שלעפּט זיך אומענדלעך. ס'איז שוין נאָך 1, ווען איך קום פֿאַרט אָן. פֿון דאָרט איז נאָך אַ גאַנג פֿון אַ צען מינוט. איך לויף און דערזע אַ ליכט אין פענצטער פֿון דער קיך אין מיין דירה. איך בין שוין אין הויז. איצט באַפֿאַלט מיך אָן אומהיימלעכע שרעק. איך פֿאַר אַרויף צום פּערטן שטאָק, וווּ מיר האָבן געווינט און — דערשפּיר גאָז.

איך קלינג אין טיר. קיינער ענטפּערט נישט. דער שליסל ציטערט אין מיין האַנט. ענדלעך בין איך אינעווייניק. גאָז, פּראַדל זיצט ביים קיך-טיש, דער קאַפּ פֿאַרלייגט אויף די הענט, ווי זי וואַלט געשלאָפּן. לעבן איר אַ טעפּל קאווע, האַלב ליידיק און אָן אָפּן בוך: קאַרל מענינדזשער'ס „מען עגעניסט הימסעלף“ (דער מענטש קעגן זיך אַליין). איך הייב זי אָן וועקן, בין זיכער, אָז זי לעבט — זי איז וואַרעם. איך דערמאָן זיך, אָז איך האָב נאָך אַפּילו נישט אַ קוק געטון צום גאָז-אויזן. יא, איין גאָז-קראַן, פֿון די פּיר, אַדער פּינף, איז אָפּן. אָבער אַלע פענצטער אין די דריי צימערן זענען אויפגעפּראַלט. זיכער לעבט זי. איך וועק זי. איך לויף ארויס, שריי צום ווינדע-פּירער (עלעווייטאַר-באַי), אָז ער זאָל רופן אַ דאַקטער, אָן אַמבולאַנס, פּאַליציי, אַלע קומען אין אַ צען מינוט אַרום. דער דאַקטער פּאַמפּט אין איר אַריין זויער-שטאַף, אָבער קיין שום רעפּלעקס. זי איז טויט. ווייזט אויס, אָז זי האָט גענומען אויך גיפּט.

די טיר איז אָפּן. די שכנים, טייל אין פּידושאַמעס, זענען זיך צונויפגעלאָפּן אויפן בייזן ווונדער. ס'הערן זיך הילכיקע געלעכטערס. די שכנים דערציילן זיך,

ווייזט-אויס, וויצן... פראַדל ליגט אויף דר/ערד. באַלד לייגט מען זי אַרויף אויפן בעט. אַ פּאַליציסט דעקט מיט עפעס איבער איר פנים. איך גלייב נאָך אַלץ, אַז זי לעבט, האָב איך מורא, אַז זי וועט דערשטיקט ווערן, דעק איך אָפּ. אַזוי עטלעכע מאָל. איך דעק-אָפּ. דער פּאַליציסט דעקט-צו, פּאַרוואָס ס'מוז זיין צוגעדעקט, ווייס איך נישט. באַלד גייען אַלע אַוועק. איך בלייב אַליין מיט פּראַדלען. מיינע נערוון זענען אַנגעצויגן, צום פּלאַצן. איז עס דער טויט? ניין, דער טויט האָט שוין לאַנגע יאָרן אויף מיר קיין איינדרוק נישט געמאַכט און כ'האָב קיינמאָל נישט באַדויערט די אַוועקגייענדיקע. ס'איז דאָס לעבן, דאָס אומגליקלעכע, וואָס איז דאָ קאָנדענ-סירט, פּאַרגליווערט געוואָרן און דריקט אויף מיר. אַרום 3 פּאַרטאָג קאָן איך מער נישט אויסהאַלטן. איך טעלעפּאָניר פּראַדל'ס חברטע, יסכה פרענקל. זי קומט אין אַ שעה אַרום. מיר זיצן ביידע שווייגנדיקע. אַרום 6 אינדערפרי קומט אַ פּאַליציסט און זיצט מיט אונדז. איך הער ווי דער מילכמאַן שטעלט אַוועק אַ פּלאַש מילך אין דרויסן ביי דער טיר. אַרום 9 נעמט מען אַוועק דעם קערפּער. איך לאָז איבער די דירה מיט אַלע זאַכן און לאָז זיך צו דער סאַבוויי-סטאַנציע, אַליין נישט וויסנדיק ווהיין. מער בין איך דאָרט — אין יענער געגנט — נישט צוריקגעקומען.

היום קצר... די שעהן איילן
און אַרבעט איז נאָך דאָ אַ סך!
און אַט פּאַרלעטן זיך שוין שטראַלן
אויפן קרומען דאָך.

לאַנגע שאַטנס לייגן זיך אויף שוועלן,
ווי היטער פון דער לעצטער שעה;
און דער באַלעבאַס און די געזעלן
זענען שוין נישטאָ.

מ א ר ט א

נאך פראדל'ס טויט בין איך עטלעכע טעג ביי איר פריינדין יסכה פרענקל. דערנאך קלייב איך זיך אריבער אין א האַטעל אויפן 15טן גאַרן. איך שטרענג זיך אָן צו אַרגאַניזירן און קאַנטראָלירן זיך. דאָס גאַנצע לעבן מיינס גייט פאַר מיר פאַרביי, ווי דאָס פאַסירט — לויט אַן אַבערגלויבן, אַדער אפּשר איז עס טאַקע אַזוי — מיט איינעם, וואָס טרינקט זיך. מחשבות עגבערן דעם מוח און דאָס האַרץ: האָב איך מיט עפעס באַעוולהט פראַדלען? אויב יאָ, האָט זי דען נישט מיך באַעוולהט אויף אַלערליי אַנדערע אופנים? האָט זי דען נישט אַזוי פיל יאָרן פון מיינ לעבן מיך געהאַלטן אין שטענדיקער שפּאַנונג, אין נערוועזער אַנשטרענג-גונג? אפּשר, ווען זי וואַלט אַנדערש געווען, וואַלט איך אויך אַנדערש געווען? איך באַגרייף אַבער, אַז דאָס קאָן קיינער קיינמאַל נישט וויסן.

איך פייניק זיך מיט דערמאַנונגען — זכרונות — „ליבעס“ — און פאַר מיינע אויגן דערשיינט פון דער נאָענטער פאַרגאַנגענהייט אַרויס — מאַרטאַ. מאַרטאַ... יאָ, מאַרטאַ... דאָס איז געווען דאָס איינציקע מאָל, וואָס פראַדל האָט אַרויסגעוויזן אַפענע אייפערזוכט און מיר אַפילו געמאַכט „סצענעס“ צוליב דעם. דאָס איז געווען בעת אונדזערע אַפטע אויפהאַלטן זיך אין מאַנטרעאַל — צווישן 1919 און 1922.

פון י. ל. פּרץ שרייבער־פאַריין קומט מיר אָן אַ בריוו, אונטערגעשריבן פון פּרעזידענט (דאַכט זיך, אַז א. זעלדין) און פון סעקרעטאַר, יוסף מאַרגאַשעס, מיט דער בקשה, אַז כ'זאַל זיך באַמיען צו שאַפן אין קאַנאַדע אַ סומע פאַרן שרייבער־פאַנד — פאַר די יידישע שרייבערס אין איראַפּע, קרבנות פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

איך רייך זיך באַלד צונויף מיט די קאַלעגן און חברים ישראל ראַבינאוויטש, י. י. סיגאַל, ל. בענדזשאַמין, ח. מ. קייזערמאַן און אַנדערע — און מיר באַשליסן דורכצופירן פאַר דעם צוועק אַ טעאַטער־אונטערנעמונג. כדי צו פאַרזיכערן דעם

דערפאלג פון דער זאך, איז נייטיק צוצוצייען די פרויען, שאפן א פרויען-קאָמפּי-טעט. עמעצער שלאָגט פאַר מאַרטאָן.

ווער איז מאַרטאָן? איר קענט נישט מאַרטאָן? אויף מאַרגן באַקען איך זיך מיט איר. זי איז פיין געוואקסן, האָט אַ שייך, זוניק פנים, פרעכטיקע טונקל-בלאַנדע האַר, קאַקעטיש, קלוג און אינטעליגענט. דאַכט זיך, אַז אַלע מענער פון אונדזער קרייז זענען פאַרליבט אין איר.

די פרויען האָבן זי, פאַרשטייט זיך, נישט ליב. זיי אימיתירן אירע העויות, איר רוסיש ריידן, איר „קינסטלערישקייט“ — וואָרעם מאַרטאָ מאַלט און זי שרייבט לידער — אויף רוסיש. ס'איז קלאַר, אַז די פרויען פאַרגינען איר נישט, זענען אויף איר מוראדיק אייפערזיכטיק, טייל פאַרדעכטיקן זייערע מענער.

מען דערציילט מיר, אַז ווען ראובן בריינין האָט געווינט אין מאַנטרעאַל, האָט ער מאַרטאָן אַדאַפּטירט, אַזוי צו זאָגן, פאַר זיין טאַכטער... ער פלעגט זי פאַר אַלעמען אין די אויגן לאַסטשען — אין זכות פון זיין עלטער און בכבודיקער גראַעז באַרד — רופן זי „טאַכטער מיינע“ און לויבן אין הימל אַריין אירע רוי-טישע לידער און אירע מאַלערייען.

איר צוגעבונדנקייט צו בריינינען, — האָט זי מיר שפעטער דערציילט, — איז געווען טאַקע ווי פון אַ טאַכטער צו אַ טאַטן. ס'האַט זי אימפּאַנירט, וואָס ער האָט שטענדיק גערעדט מיט איר רוסיש, וואָס זי האָט מוראדיק ליב געהאַט — און אין אַ שטאַט, וווּ די איבערוועגנדיקע מאַיאָריטעט פון דער יידישער באַפעל-קערונג באַשטייט פון רומענישע יידן, איז דאָס פאַר איר, וואָס זי איז אויפגע-צויגן געוואָרן אויף רוסיש, געווען ממש אַ גליק. דערצו האָט דער „אַלטער“ גע-ווסט ווי אַפּצושעצן איר מאַלעריי און פּאַעזיע...

— זי איזט איין ערהאבענעס קינד! איין מערקווירדיקעס וועזן! — האָט ראובן בריינין אַנטציקט אויסגערופן, אין זיין טייטשמעריש, ווען איך האָב אַמאָל, אין ניו-יאָרק, דערמאָנט פאַר אים מאַרטאָ'ס נאָמען. און ער האָט זיך אַזוי צע-זונגען וועגן איר, אַז ס'איז קיין שום ספק נישט געווען ביי מיר, אַז ער איז שטאַרק-שטאַרק פאַרליבט אין מאַרטאָן...

מאַרטאָ האָט געהאַט אַ מאַן, אַבער שוין יאָרן נישט געווינט מיט אים. איך האָב זיך מיט אים עטלעכע מאָל באַגעגנט און ער האָט אויף מיר געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ שטילן, ערלעכן מענטשן, אַן אַרכיטעקט פון באַרוף, מיט אַ נייגונג צו גריבלעריי, צו מיסטיציזם. זיי האָבן געהאַט איין קינד, אַ יינגל, דעמאָלט אַ יאָר 9 אַלט, איז ער געווען מיט דער מוטער.

עטלעכע טעג נאָך מיין באַקענען זיך מיט מאַרטאָן, טעלעפּאָנירט זי מיר.

איך מוז היינט אונט אריבערקומען צו איר — איר איז איינגעפאלן א פלאן ווי צו שאפן א שיינע געלט-סומע פארן יידישן שרייבער-פאָנד. איך בין צופרידן... זי וויינט אין א געגנט, וואָס זעט-אויס ווי א דערפל, פאָרויט מיט קליינע פילפאַרביקע הייזעלעך, שטיבעלעך, צוויי און דריי שטאַקיקע, ס'איז ווינטער, און ווינטער אין מאָנטרעאַל דערמאָנט אָן אוקראַינע. די שטאַט איז איינגעהילט אין ווייסן, די קעלט נעמט דורך און א געדיכטער שניי פאַלט אָן אויפהער. שליטלעך קלינגען פון אַלע זייטן. לאַמטערנעס, באַהויכט פון שניי און פראַסט, וואַרפן אַ בלאַסע שיינ אויף די גאַסן און שאַפן עפעס אַ מיסטישע אַטמאָספּערע.

אַט בין איך שוין ביים צוויי-שטאַקיקן הויז, וווּ מאַרטאָ וויינט. דאָס הויז איז נישט אירס. ש. האָט עס איר איבערגעגעבן. ש. אָן אַלטער משכיל, למדן און קאבאליסט, האָט זיך צוריקגעצויגן פון דער וועלט. זיין גייסטיקע גלייכגעוויכט שוין לאַנג פאַרלוירן, זעט מען אים זייער זעלטן אין גאַס. איז עס זיין פאַרבאָרגענע ליבע צו מאַרטאָן, אָדער צום רבנו-של-עולם? קיינער ווייס נישט. וווּ האַלט ער זיך אויף? ווייזט-אויס, אַז אין קעלער פון זיין אייגן הויז — נישט קיין קעלער-שטוב, נאָר פשוט אַ קעלער, וווּ מען האַלט קוילן און וווּ עס האַלטן זיך אויף קעץ און שדים...

צי ער איז אַלעמאַל דאָרט — דאָס ווייס מען נישט. ווען מאַרטאָ שטעלט פאַר אים דאָרט אַזעק עסן, איז ער נישטאַ. מסתמא באַהאַלט ער זיך. דערנאָך נעמט זי צוריק די ליידיקע טעלערס. זי רופט אים. נאָר ער ענטפערט נישט. זי הערט בלויז — באַזונדערס אין די נעכט — זיין וואַיען, וואָס טראַגט זיך פון קעלער. יא, אַ וואַיען ווי פון אַ פאַרווונדעטער חיה. אַמאָל-אַמאָל — אַ חסידישער ניגון, זי האָט זיך צוגעוויינט דערצו.

אויבן, אין די ליכטיקע, גערוימע חדרים — מאַרטאָ, אונטן, אין קעלער, — ש. דער באַלעבאַס פון הויז, דער אומגליקלעכער קאבאליסט און נזיר. אויבן — פרייד. אונטן — ווער ווייס, וואָס ס'טוט זיך אָפּ אין האַרץ און מוח פון דעם גייסטיק-צערודערטן ש.?

איך קלינג-אָן, טרייסל אַראָפּ פון זיך דעם שניי און וואַרט. טרייט, ניין, טריטעלעך. מאַרטאָ'ס זינדל עפנט די טיר און — פאַרשווינדט. אָבער אַזוי שנעל, ווי אַ שדל, אַז איך קאָן אַפילו נישט „כאַפּן“ זיין אויסזען. איך געפין זיך אין געסט-זאָל. ס'ברענען טונקל-חלבנע ליכט, כאַטש אַרום און אַרום שטייען עלעקט-רישע לאַמפן, מיט קאָליררייכע אַבאַזשורן. אין אַ קאַמין טליען האַלב-אויסגע-ברענטע קוילן. אויף די ווענט וויגן זיך שאַטנס און שאַטנדלעך. איך וואַרט 10 מינוט, 15 מינוט. קיין קלאַנג, קיין שאַרף.

מיטאַמאָל דערהער איך לייכטע טרייט אויף די טרעפּ, וואָס פירן פון די

איבערשטע חדרים צום אונטערשטן געסט-זאל. איך הייב-אויף די אויגן. מאַרטאָ, אין אַ געבלומטער קימאָנאָ, די לאַנגע, פּרעכטיקע האָר צעלאָזן, פּאַנאַנדערגעוואָרפן איבער אירע אַקסלען, שפּאַנט פּאַמעלעך, געלאַסן, טריט-ביי-טריט, מאַיעסטעטיש, מיט אַן אויפגעוויבענעם קאַפּ. איך ווייס נישט פּאַרוואָס, נאָר מיר קומט אויפן זינען די מלכה-שבא...
 זי דערנענטערט זיך צו מיר. איך הייב זיך אויף. זי טראַגט מיר אונטער די באַק, אַ קוש צו טון. דאָס מאַכט אויף מיר אַן איינדרוק, כאַטש ערגעץ אין מיר קיצלט אַ ציניש שרעטעלע...

זי זעצט זיך אויפן דיל, אויף די פּיל-קאַלירטע קישנס, וואָס ליגן דאָרט — אַלץ אין קאַלירן! — און זי גיט מיר אַ צייכן צו טון דאָס אייגענע. זיצן מיר אויף דער ערד, כאַטש זאָג קינות. דאָס קיצלט מיך אַלץ דאָס צינישע שרעטעלע, דאָס לצל, אָבער איך פּיל, אַז אַנדערע מחשבות און עמאָציעס קריגן איבער מיר די אויבערהאַנט. פאַר יוצא וועגן — און כּדי עפעס-וואָס צו זאָגן — פּרעג איך זי וועגן דעם פּלאַן.

— אַ, דער פּלאַן פאַר די יידישע שרייבער-קרבות פון קריג! — באַלד וועט זי קומען דערצו. פון קעלער דערטראַגט זיך אַ וואַיען, אַ יאַמערן, וואָס גייט-איבער אין עפעס אַ ניגון. זי באַרוקט מיך: שרעקט זיך נישט! ס'איז גאַרנישט!... זי שפּרינגט-אויף. איך מיינ, אַז זי גייט אַראָפּלויפן צו ש. אַדער ברענגען דעם פּלאַן. זי פאַרשווינדט אין אַ זייטיק צימער און קומט באַלד צוריק מיט לייזונטן און פאַרשריבענע פּאַפּירן. „פאַרשטייט איר רוסיש?“ און איידער איך ענטפער, לייענט זי מיר אירס אַ רוסיש ליד. בריינין איז אַנטציקט דערפון! — לאַזט זי מיר וויסן. ס'איז באמת דאָ אין דעם שטימונג, אָבער רוי.

פּלוצלינג וואָרפט זי אוועק די געמעלן און די בויגנס פּאַפּיר, און דערציילט מיר וועגן עפעס אַ פּלאַן ווי צו שאַפן געלט פאַר דעם שרייבער-פּאַנד, אַ חוץ דער פאַרשטעלונג. פון קעלער טראַגט זיך ווידער דאָס וואַיען. ווייס ער, וואָס אויב, איבער זיין קאַפּ, קומט-פאַר? איז ער אייפערזיכטיק? דער טעלעפּאָן קלינגט. זי שפּרינגט-אויף. פון אירע ענטפערס פאַרשטיי איך, אַז ס'איז אַ פאַרליבטער מאַנס-ביל. וווּ איז איר זינדל? שלאַפט ער שוין?

דער טעלעפּאָן קלינגט ווידער. ער קלינגט יעדע עטלעכע מינוט. אַלץ פאַר-ליבטע מענער, וואָס ווילן זיך באַגעגענען מיט איר. זי זאָגט-אַפּ, וועמען מיט פריינטשאַפט און וועמען ביז, מיט כּעס, וואָרנט, אַז מען זאָל זי צורו לאָזן. פון איר שטראַלט אַראָפּ שייניקייט און קלוגשאַפט.

ש. וואַיעט פון קעלער, הערט-אויף און צעוואַיעט זיך ווידער און ווידער. ס'ווערט מיר אומהיימלעך, ס'ווערט שפעט. מיר געזעגענען זיך, ווי אַלטע פריינד.

דערנאך גייען וואָסן, חדשים. פאַרשיכורטע, פול מיט עקסטאָז. מיר טרעפן זיך עטלעכע מאָל אין וואָך. זומער פאַרברענגען מיר אַוונטן אויפן ראַיאָל באַרג (מאַונט-ראַיאָל), וואָס אַרום אים שפרייט זיך מאַנטרעאַל. איך גיב פראַדלען אַלערליי תירוצים, אָבער זי פילט בחוש, אַז ס'איז מאַרטאַ. אַלע מיינע שבועות העלפן נישט. ס'איז מאַרטאַ! — כאַטש נישט זי און נישט קיינער האָט אונדז אַמאָל געזען צוזאַמען — אַזוי בין איך זיכער. אָבער — ווער ווייס?

ס'קומט דער אַוונט פון דער טעאַטער-אונטערנעמונג. מיר האָבן אַ גאַסט פון אייראָפּע — וולאַדימיר גראַסמאַן, וואָס ער האָט בשעת דער ערשטער וועלט-מלחמה זיך קונה-שם געווען מיט זיינע אויסערגעוויינטלעך-אינטערעסאַנטע און אינפאַרמאַטיווע בריוו וועגן דער ייִדישער לאַגע אין די מלחמה-לענדער — אין „טאַג“, אונטערן פּסעוודאָנים א. י. מיר מאַכן אים פאַר דעם ערן-גאַסט און הויפט-רעדנער פון אַוונט. ס'איז אַ געראַטענע פאַרשטעלונג; זינגערס, שפּילערס, טעג-צערס, דעקלאַמאַציעס. גראַסמאַן, פּריש פון אייראָפּע, איז דער איינציקער, וואָס איז אַנגעטאַן פאַרמעל, ווי ס'פאַסט פאַר אַ פייערלעכער געלעגנהייט. מאַרטאַ דער-פרייט זיך; זי וועט ווידער האָבן מיט וועמען צו ריידן רוסיש.

מאַרטאַ האָט נאָך קיינמאָל אַזוי שייַן נישט אויסגעזען. עס רעדט פון איר זעלבסט-גלויבן, זעלבסט-זיכערקייט און נצחון. אַלע מענערשע אויגן זענען אויף איר געווענדט מיט באַוונדערונג, אָדער פאַרליבטקייט. אויך די ווייבערשע אויגן דרינגען זי דורך, אָבער זיכער נישט מיט ליבע...

איך פאַר קיין ניו-יאָרק. איך פאַר אַהין יעדע עטלעכע וואָכן און פאַרבלייב דאָרט אַ וואָך אָדער צוויי. אָבער דאָסמאָל פאַר איך מיטן געדאַנק זיך צוריק צו באַזעצן אין דער ווונדערלעכער ריון-שטאָט, וואָס איז אייגנטלעך, נישט אַ שטאָט, נאָר אַ מעטראָפּאָליע, אַ מדינה פאַר זיך. צווישן מיר און מאַרטאַן הייבן זיך אָן קריגערייען. איינמאָל דערציילט זי מיר, אז פראַדל האָט זי אָפּגערופן און גע-וואָרנט, מיך צורו צו לאָזן. איך שפּרינג-אויף פון אויפּרעגונג. איך ווייס, אַז דאָס איז אוממעגלעך. ס'איז נישט אין פראַדל'ס כאַראַקטער צו טון אַזאַ זאַך. זי איז צו שטאַלץ און צו קלוג אַזוינס צו טון, אָבער מאַרטאַ שווערט זיך.

איך פאַרברענג אַ שטיקל צייט אין ניו-יאָרק און קום צוריק קיין מאַנטרעאַל, צו פאַרפאַקן די זאַכן. פראַדל איז שוין אין ניו-יאָרק. צווישן די פריינד, וואָס קומען אויפן ווינדזאָר-וואָקזאַל, זיך מיט מיר געזעגענען, דערנע איך מאַרטאַן. ניין, זי איז נישט געקומען מיך באַגלייטן. זי פאַרט אויך קיין ניו-יאָרק. ס'איז ריינער צופאַל. אָבער אין ניו-יאָרק זע איך זיך מיט איר בלויז צוויי, אָדער דריי מאָל. אין אַ שטיקל צייט אַרום דערוויס איך זיך, אַז זי איז צוריק אין מאַנטרעאַל — אַפילו נישט געזעגנט זיך.

פון רעכטס צו לינקס: ד"ר ט. מאראגאטשעס,
פראדל וויטמאן-אַלמיר, א. אַלמיר, וויליאַם
שפּינגעלמאַן.

פאַט' אירן מאָנטערנאַל — אַרומ 1920.

פון רעכטס צו לינקס: ה' י. סינגעל, א. אלמיר,
פראדל וויטמאן-אַלמיר און ה' נאָוואַק.

איך באגעגן ראובן ברייניגען און דערצייל אים, אז מאַרטאָ איז צוריקגע-
פאָרן קיין מאַנטרעאַל. יאָ, ער ווייס עס. זי איז געווען ביי אים אין הויז פאָרן
אַפּפּאַרן.

— שאַדע! שאַדע! — זאָגט ער און איך ווייס נישט, וואָס די „שאַדע“ איז,
צי דאָס, וואָס זי איז אַוועקגעפּאַרן; צי דאָס, וואָס ער איז צו־אַלט, — „איין טראַ-
גישעס וועזן!“

יאָ, דאָ איז בריינין גערעכט געווען: טראַגיש, טראַגיש ביי איר גאַנצער
קאַקעטישקייט און טריאומף איבער מענער, וואָס זי האָט אפשר, ווי אַנדערע
אַזעלכע טראַגישע פרויען, אַנגענומען ווי אַ טריאומף איבערן לעבן, איבער עלטער
און טויט — און צום סוף זיך געכאַפט, אַז בעת זי האָט געזיגט איבער מענער,
האָט דער גורל געזיגט איבער איר.

איך ווייס נישט פון נאָך אַ פרוי, וואָס האָט געפירט אַזאַ טראַגישן געראַנגל,
ווי מאַרטאָ, קעגן אַלט ווערן, אַנטקעגן דער אכזריותדיקער אומפאַרמיידלעכקייט,
ווי ס'איז נישטאָ קיין זיג פאַר קיינעם.

— „איין טראַגישעס וועזן!“ — אַזעלכע טראַגישע וועזנס זענען מיר אַלע
— אַלע, וואָס ראַנגלען זיך קעגן זיך און קעגן דעם אומרחמנותדיקן גורל...

פ ל א ר ע נ ס

אין האַטעל, אויפן 15טן גאַרן, האַלט איך זיך אינגאַנצן אָפגעזונדערט, זע נישט קיינעם, גיי אינערגעץ נישט. קיינער ווייס אָפילו נישט וווּ איך בין. די נעכט שטיי איך אָפּ ביים פענצטער, קוק אין חושך אַריין און איין פּראַגע עגבערט מיין מוח: שפּרינגען? ס'איז נישט דאָס נאַר-וואָס געשעענע, נאָר דער גאַנצער אומזין. נאָך וואָס ווייטער? צוליב וואָס? אַזוי גייען אַריבער וואַכן. איך גיי צוריק צו דער אַרבעט אין ביראָ. אַבער מיין געמיט איז דערדריקט, כאַטש גלייכצייטיק פיל איך זיך פריי, באַפרייט — אַ געפיל, וואָס כ'האַב שוין יאָרן נישט געהאַט. עפעס אַ משא איז אַראָפּ פון מיר, אַבער פאַרט זיך צוגעוויינט צו האַבן עמעצן אין הויז — אַזוי פיל יאָרן! אַ טיר ביי טיר אין האַטעל וווינט אַ יונגע דאַמע, אַן עלעגאַנטע, מיט אַ פיין געשניצט פנים, אַ שווייגנדיקע, רעדט קיינמאָל נישט אויס קיין וואָרט צו קיינעם — אַ חוץ צו איר הינטל. ס'איז אַ ווייס הינטל, ווי אויס-געבאָדן אין מילך. זי רעדט דערצו ווי צו אַ מענטש און ס'זעט אויס, אַז ס'פאַר-שטייט זי. ווייזט אויס, אַז אַ מענטש מוז עמעצן האַבן, אויב נישט אַ מענטש, איז אַ חיה. זי טראַגט אָפּט צו צום הינטלס מויל דאָס צלמל, וואָס באַמבלט זיך אויף איר האַלדז, אַז דאָס כלבל זאָל עס קושן... און דאָס כלבל איז, ווייזט אויס, אַ פרום קאַטויליקל און ס'לעקט דאָס צלמל מיט חשק.

די אינסאַמניאַ, וואָס האָט מיך אַנגעהויבן מוטשען זינט איך האָב געמאַכט מיט פּראַדלען „שותפות“ — פאַרשאַרפט זיך. צוקאַפנס ביי מיר ליגט יעדע נאַכט — אַזוי ביזן היינטיקן טאָג — אַ טאַוול מיט אַ רשימה נעמען פון קרובים, באַקאַנט-טע, כדי די פרעמדע אין האַטעל, אַדער שפּעטער אין אַפאַרטמענט-הויז, זאָלן וויסן וועמען מודיע צו זיין, אויב עפעס געשעט מיט מיר. און יעדע נאַכט, ווען כ'לייג זיך אין בעט אַריין, אַדער ווען כ'שפּאַן אַן אומרויקער איבערן שטוב, דאַכט זיך מיר, אַז עפעס וועט געשען. אינדערפרי בין איך פאַרמאַטערט, אויסגעשעפט. איז איינמאָל קום איך אַ היים פרי, נאַכמיטאָג, מיט אַ שניידנדיקן קאַפּ-ווייטיק. אין

ווינדע (עלעוויטאר) איז די פרוי מיטן הינטל. זי זאגט עפעס און איך בין זיכער. אַז זי רעדט צום הינטל, אָבער, צו מיין גרעסטער איבערראַשונג, זענען אירע רייד געווענדט צו מיר: צי בין איך קראַנק? איד זע אויס אַזוי שלעכט! — יא, איך פיל זיך נישט גוט. זי וועט מיר ברענגען עפעס אַ רפואה צו קאַפּ-ווייטיק. איך גיי אַריין אין מיין צימער. זי קומט צוריק מיט אַ פיל. איך דאַנק איר, טיף גערירט. זי היסט מיך פראַבירן צו שלאָפן. שפעטער וועט זי מיר מאַכן הייסע לעמאַנאַדע. זי לאַזט מיך אַליין. אין אַ צוויי שעה אַרום קלאַפט זי אָן און טראַגט מיר אַריין אַ הייס טעפל טיי מיט לעמאַנע.

ס'הייבט זיך אָן אַ פריינטשאַפט. זי קומט צו מיר. איך — צו איר. זי פאַר-נעמט צוויי גרויסע צימערן. אַלע ווענט פאַרלייגט מיט שאַפעס ביכער — אין ענגליש, פראַנצויזיש און שפּאַניש. פילאַסאָפיע, רעליגיע, וויסנשאַפט, קונסט, בע-לעטריסטיק. וווּ אַ ליידיק שטיקל וואַנט — הענגט אָן איקאַנע, אַ הייליק בילד. זי איז העכסט אינטעלעקטועל, שאַרפּזיניק, קאַטויליש-פרום, אָבער וויל איר פרומ-קייט קיינעם נישט אַנהענגען. נישט נאָר איז זי טאַלעראַנט, נאָר האָט בפירוש ליב צו הערן אַנדערע מיינונגען. דערביי האָט זי ליב דעם ביטערן טראַפּן. אַ גרויסע שאַפע איז איר פריוואַטער באַר, פול מיט אַלערליי געטראַנקען. איר נאָמען איז פלאַרענס און זי וויל, אַז אַזוי זאָל איך זי רופן, ביים ערשטן נאָמען און זי מיך רופט אויך ביים ערשטן נאָמען. אָבער כאַטש מיר ווערן היימיש, האָב איך נישט דעם קראַזש אויף וועלכן-ס'איז אינטימען זשעסט. איר פריינטשאַפט האָט אַ גוטע פעולה אויף מיר און איך וויל זי נישט צעשטערן, הגם איך באַגער זי. איך בין זיכער, אַז וועלכע ס'איז פרייהייט מיט איר וועט זי שאַקירן און זי וועט זיך פון מיר אַפּטרייסלען.

איין אַוונט ביי איר אין דירה, ווען זי האָט געכאַפט אַן איבעריק גלעזל, גיט זי מיך פלוצלינג אַ פרעג — מיט וואָס איך פאַרנעם זיך. דערביי גיט זי מיר דעם תנאי, אַז איך מוז נישט דוקא ענטפערן. אָבער איך-האָב גאַרנישט צו באַהאַלטן און זאָג איר, אַז כ'בין אַ שרייבער. דאָן פרעג איך זי די אייגענע פראַגע, אַ פראַגע, וואָס איך האָב, אַ נייגעריקער, זי עטלעכע מאָל שוין געוואַלט פרעגן — פון וואָס זי ציט איר איינקונפט. און איך גיב איר די אייגענע ברירה — יא, אָדער נישט צו ענטפערן. אָבער זי ענטפערט יא. האָב איך שלעכט געהערט? איך קוק אויף איר פאַרחידושט; וואָס האַסטו געזאָגט? און זי חורט איבער דעם זעלביקן ענטפער:

— אַ פראַסטיטוטקען...

איך בין זיכער, אַז זי שפּאַסט, וואַרעם אַפילו דאָס וואָרט „פראַסטיטוטקען“ קלעפט זיך עפעס נישט צו איר. איך בעט זי אויפצוהערן חוזק צו מאַכן פון

מיר. זי ווונדערט זיך, פארוואס איך גלייב איר נישט. זי זעט גארנישט אין דעם קיין אויסערגעוויינלעכס. צום סוף איבערצייגט זי מיך. זי איז פארבונדן מיט א „קאל האוז“ (וואס איך איבערזעץ אין געדאנק, אויף שפאס: בית-קול). דאס איז אזא פארמיטלונגס-בירא צווישן זונות און קליענטן. אויב ס'איז עפעס דא פאר איר — און ס'מוזן זיין נאך יונגע, עלעגאנטע און פארמעגלעכע מענער — נעמט זי דאס הינטל אין אירע ארעמס און גייט אויף דעם באשטעלטן ארט.

אויף מארגן, באלד אינדערפרי, פאלט זי אריין צו מיר אין צימער מיט א געוויין; זי האט קאליע געמאכט אזא פיינע פריינטשאפט! איך פארזיכער איר, אז ס'מאכט מיר נישט אויס. ס'איז גארנישט קאליע געווארן. אדרבא, מיר געפעלט אזא פארבינדונג — ס'האט אלעמאל געהאט פאר מיר — און נישט נאך פאר מיר — א רייץ: רעליגיע און זנות. זי ווישט זיך אויס די אויגן. זי איז גליקלעך, וואס איך פארשטיי. זי צלמט זיך איבער און אירע ליפן פרעפעלען עפעס. אונדזער פריינטשאפט האלט נאך אן עטלעכע וואכן, ביז איך פאר — אין יולי 1939, — קיין אייראפע. איך האב איר בלויז איין קארטל געשריבן. געזען האב איך זי מער קיינמאל נישט.

מיין 1939-רייזע איבער אייראפע האט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט קיין אויסערגעוויינלעכע פאסירונגען אין מיין פערזענלעכן לעבן, אבער ס'איז, ווי מיר ווייסן, געווען ערב דער גרעסטער און מוראדיקסטער פאסירונג פאר דער וועלט און באזונדערס פארן יידישן פאלק. אין יענעם געמיט-צושטאנד זענען אין מיר פארבליבן נעפלדיקע בילדער: ציוניסטישער קאנגרעס אין זשענעווע... פאריז... לאנדאן... ווארשע... אומעטום אלטע פריינד, קאלעגן, קרובים...

מיין הארץ איז איבערגעלאדן מיט שרעק און אומרו וועגן מיין מוטער און דער שוועסטער, וואס זענען פארבליבן אין ווארשע. איך האב ווארשע פארלאזן בלויז געציילטע טעג פאר היטלער'ס אַנפאל און די מלחמה האט מיך פארקאפט אין פאריז. אבער איך בין הילפלאז, ווי די גאנצע וועלט. איך קאן זיך קיין ארט נישט געפינען. א שטיקל צייט וווינן איך מיט מינע פריינד, יצחק און חנה הא-ראוויץ, דאן געפין איך א דירה. צוקאפנס ליגט ווידער די רשימה מיט נעמען פון קרובים און פריינד, וועמען מודיע צו זיין... דאס אויסשניט-בוד, ווו איך קלעפ יארן-לאנג אריין צייטונגס-מעלדונגען און נאטיצן וועגן זעלבסטמארדן, ווערט פולער און פולער. אויב איך שלאף-איין אויף א שעה, אדער צוויי, באפאלן מיך קאשמארן, מאדנע חלומות, פאנטאסטישע. אפט בין איך אויף „יענער וועלט“, טרעף זיך מיט פארשטארבענע קרובים און פריינד, אבער מיט נאך מער אומ-

חשבון און סך־הכל

באקאנטע — און ווי מאַדנע דאָס זאָל נישט זיין: איך האָב ליב חלומות, ווי ווילד און שרעקלעך זיי זאָלן נישט זיין. איך טראַכט אַמאָל, אַז אונדזערע חלומות זענען אַ געמיש פון קעגנוואַרטיקע אימפרעסיעס מיט אימפרעסיעס און געשעענישן פון פּרזעריקע לעבנס. אפשר איז רעאינקארנאציע אַ פאַקט? וואָס ווייסן מיר? אַלץ איז מעגלעך.

ס'זענען קיינמאָל נישט געווען אַזוי פיל שטערן
ווי אין יענער ווייסער ווינטערדיקער נאַכט,
וען איך, אַ דרייצן־יאָריקער, ווי נאַר־וואָס אויפגעוואַכט,
ווי אַ געקומענער — ווער ווייס פון וואָנען —
בין אַ פאַרכישופטער אין מיטן הויף געשטאַנען,
אַ קליינינקער, אַן עלנטער, צווישן אַלע שטערן —
און געוואַלט פאַרשטיין,
וואָס קיינער האָט נאָך נישט פאַרשטאַנען.

אַרומגעהילט פון נאַכט און שניי און שלאָף און טווייגן,
האָט זיך געריסן אַ געשריי פון מיר, אַ רוף,
נאָר שטיל ווי אַלץ אַרום פאַרבליבן איז מיין קליינער גוף —
און מיטאַמאָל האָב איך בחוש באַנומען,
אַז כּיבין אַמאָל־אַמאָל שוין דאָ אַזוי געשטאַנען,
אַ קליינינקער, אַן עלנטער צווישן אַלע שטערן —
און געוואַלט פאַרשטיין,
וואָס קיינער האָט נאָך נישט פאַרשטאַנען.

א ד ע ל א

רעאינקארנאציע — און דאָס דערמאָנט מיך אָן אַדעלאַן. דאָס איז נישט איר
נאָמען, אָבער אַזוי וועל איך זי רופן.

אין אַ פרייטיק־פּאַרנאַכט האָב איך אָפּגעשטאַט איינעם פון מיינע זייער־
זעלטענע וויזיטן אין קאַפּי „ראַיאַל“. איך באַגריס זיך מיט צוויי פריינדינס: לינאַ
און יהודית (אויך נישט די ריכטיקע נעמען). איינע אַ שרייבערין און איינע —
אַ זינגערין). זיי שטעלן מיך פאַר אַן אומבאַקאַנטער יונגער דאַמע, וואָס זיצט
מיט זיי — אַ שלאַנק מיידל, מיט אַ דיך, איידל, איינדרוקספול פנים, פול מיט חן.
אויגן, וואָס נעמען דיך דורך.

— אַדעלאַ!

זי קומט מיר פאַר באַקאַנט. איך זאָג עס איר. מיר רעכענען אויס פאַרשיי־
דענע ערטער, געלעגנהייטן, פריינד, וווּ מיר האָבן זיך אפשר אַמאָל באַגעגנט.
ניין, זעט־אויס, אַז מיר האָבן זיך קיינמאָל פּרזער נישט געטראָפּן, סיידן —
כאַפט זיך ביי מיר אַרויס — סיידן אין אַ פּרזעריק לעבן...

גיי ווייס, אַז אַט־די אומשולדיקע באַמערקונג וועט ווערן אַ וויכטיקער פאַק־
טאָר אין אַ מענטשנס גורל.

אַדעלאַס אויגן בליצן־אויף. יא, דאָס איז עס!... זי פאַרגעסט אירע פריינדינס,
די „ראַיאַל“, אַלץ אַרום. זי רוקט זיך צו נענטער צו מיר, עסט זיך אַריין אין מיר
מיט ברייט־צעפּנטע אויגן; רעאינקארנאציע! זי איז שוין יאָרן טיף פאַראינטע־
רעסירט דערין. זי צערעדט זיך וועגן טעאָסאָפיע, איז גליקלעך, וואָס איך בין
באַהאַונט אין דעם... מאַדאַם בלאַוואַצקי... אַנאַ בעזאַנט... אַלקאַט... זי מוז מיט
מיר ריידן, אַ סך ריידן, אָבער — נישט דאָ. אַליין ערגעץ. מיר טוישן זיך מיט די
טעלעפּאָן־נומערן. זי פאַראינטריגירט מיך, אָבער אַז זי נעמט ערנסט מיין אומ־
שולדיקע באַמערקונג — אַ וויץ — אַז מיר האָבן זיך אפשר באַגעגנט אין אַ
פּרזעריק לעבן — דאָס פאַלט מיר נישט איין.

אויף מאָרגן טעלעפאָנירט זי מיר. מיר באַגעגענען זיך. זי וויל עפעס טרייבן-קען. מיר גייען אַריין אין אַ באַר — און זי טרינקט און זי רעדט. יאָ, זי איז שוין זיכער, אַז מיר האָבן זיך געקענט אַמאָל, אין אַן אַנדער לעבן, אפשר אויך אין אַן אַנדער וועלט. זי דערמאָנט זיך... איך לאַך... בין זיכער, אַז פון איר רעדט אַדער דער שנאָפּס, אַדער — הומאָר... ס'ווערט שפעט. איך פיר זי אַפּ אַ היים און מוז איר צוואַנגן צו קומען צו איר אויף מיטאַג — און טאַקע מאָרגן. זי מוז מיך באַקענען מיט איר מאַן.

איר מאַן, אַ פּראָפעסיאָנעלער טענצער, איז זייער פּריינטלעך. אין זיין קעגן-וואַרט דערמאָנט זי נישט קיין וואַרט וועגן רעאינקארנאַציע. זי איז בכלל ווי אַן אַנדערע, שטיל, אַריינגעצויגן אין זיך. קוקט דאָ אויף מיר מיט אַ דורכדרינגלעכן בליק, דאָ אויפן מאַן און באַלד — סתם פאַר זיך, אין דער וועלט אַריין, ווי זי וואַלט עפעס געזען. ס'ווערט מיר אומהיימלעך. איך שמועס מיטן מאַן און — ס'קלעפט זיך נישט. איך געזען זיך. אויף מאָרגן, שפעט אין אָונט, קלינגט דאָס טיר-גלעקל. איך עפן און — פאַר מיר שטייט אַדעלאַ.

קודם בעט זי אַ טרונק — שנאָפּס. ווידער רעאינקארנאַציע. דער טעלעפאָן איז צווייטן צימער קלינגט. איך גיי אַריין. ס'פאַרצייט זיך אַ לאַנגער שמועס. ווען איך קום צוריק אַריין אין מיטל-צימער, דערוואַרט מיר אַן איבערראַשונג: אַדעלאַ ליגט אויסגעצויגן אויף דער סאָפּע — אין דער מוטער חוה'ס טראַכט. אויך ביי איר איז אַ געמיש פון סעקס און — טעאָאָפּיע, מיסטיציזם. זי ברענט און אירע ווערטער ברענען. זי איז שוין איצט זיכער, אַז מיר זענען אַמאָל-אַמאָל געווען מאַן און ווייב, אפשר מיט טויזנטער יאָרן צוריק.

איר אויפפיר, באַנעמונג, רייך וואַרפן אויף מיר אַן אַ פחד. איך טענה אַריין אין איר, אַז דאָס איז אומזין, אַז איך האָב בלויז געמאַכט אַ שפּאַס, אָבער זי הערט אַפילו נישט וואָס איך רייך. זי מורמלט עפעס שטילערהייט צו עמעצן.

איך וויל זיך פון איר וואָס שנעלער אַפּטרייסלען, זי אויסמיידן, אָבער זי קומט ווידער. איך מוז זיך פשוט אויסבאַהאַלטן, ענטפער נישט דעם טעלעפאָן, דאָס טיר-גלעקל. און ענדלעך ווערט זי ווי אויסגערונען, פאַרשווונדן. ס'ווערט מיר גרינגער אויפן האַרץ.

וואָכן, חדשים פאַרגייען. איינמאָל, נאָך האַלבער נאַכט, רופט מיך לינאָ אויפן טעלעפאָן. איך מוז גלייך אַריבערקומען צו איר. וואָס איז געשען? זי קאָן מיר נישט זאָגן אויפן טעלעפאָן. איך כאַפּ אַ טאַקסי און פאַר אַראַפּ. לינאָ און יהודית וואַרטן אונטן, אין גאַס. זיי פירן מיך אַרויף אין הייז. עטלעכע פרעמדע מענטשן באַגעגענען מיך.

די מיסטעריע ווערט אויפגעקלערט.

אָדעלאַס מאַן, דער טענצער, איז אנגאָזשירט אין באַסטאָן. ער האָט עטלעכע מאָל געשריבן אָדעלאַן, זי זאָל אַרויסקומען צו אים. ער האָט לאַנג געוואַרט. ענדלעך קומט זי — אָבער אין מיטן ביינאַכט, לייגט זיך גלייך שלאָפן. פּלוצלינג כאַפט זי זיך אויף מיט אַ געוואַלד, אויף די העכסטע טענער:

— אַרויס פון דאַנען! איך האָב דיך נישט ליב! איך האָס דיך! — און זי טרייבט דעם דערשראָקענעם מאַן. ער וויל זי באַרויַקן. שרייט זי נאָך העכער. שכנים לויפן זיך צונויף. מען רופט פּאָליציי. דער מאַן מוז טאַקע אַוועקגיין, כדי זי צו באַרויַקן.

זי ווערט געלאַסענער, אָבער זי האַלט אין איין בעטן, אַז מען זאָל באַלד ברענגען אַלמין. זי כאַפט דעם טעלעפּאָן — מיר צו טעלעפּאָנירן.

די פּאָליציי שטעלט זיך אין פּאַרבינדונג מיט אירע עלטערן און קרובים אין קליוולאַנד, איר היים־שטאָט. זיי קומען נאָך איר און פירן זי צו אַן אַנשטאַלט פאַר גייסטיק־קראַנקע. אויפן גאַנצן וועג שרייט זי: אַלמין! זי רייסט זיך פון אויטאָ, מיר צו טעלעפּאָנירן, מיך זוכן. אַזוי אויך אין שפיטאַל — צו די דאָקטוירים און „קראַנק־שוועסטער“: ברענגט אַלמין! רופט אַלמין! און זי טוט כסדר תפילה צו גאָט — אייגענע תפילות, אויף ענגליש. און מער הערט מען נישט פון איר ווי גאָט און אַלמין...

ווילן די דאָקטוירים וויסן ווער און וואָס דער אַלמי איז, וואָס ס'האַט פאַר־סירט צווישן אונדז. הייסט מען די קרובים אַראַפּפּאַרן קיין ניו־יאָרק און אויס־געפינען פון מיר דעם אמת, דעם גאַנצן, פולן אמת — אפשר וועט זיי דאָס געבן אַ שליסל צו איר נשמה.

איך דערצייל זיי. אפשר מיט זיי פאַרן קיין קליוולאַנד, זיך זען מיט איר? זיי וועלן זיך מיישב־זיין מיט די דאָקטוירים. די דאָקטוירים באַשליסן, אַז ס'קאָן נאָך אפשר ערגער מאַכן. בעסער לאָזן אַזוי — אפשר וועט זי פאַרגעסן. און זי האָט טאַקע פאַרגעסן. ווען אַט־די שורות ווערן געשריבן, איז זי נאָך אַלץ — שוין עטלעכע יאָר — אין אַן אַנשטאַלט פאַר גייסטיק־קראַנקע, אָבער זי דערמאַנט מער נישט מיין נאָמען, פרעגט זיך אַפילו נישט אויף מיר.

ווייזט־אויס, אַז מיין אומשולדיקע באַמערקונג איז געווען דער פונק, וואָס האָט אויפגעריסן דאָס פולווער־פאַס אין איר שוין קראַנק־געוועזענער נשמה.

און אפשר — — —

לאורא בילינגס

איך גרייט זיך נישט צו דערציילן סתם וועגן פרויען, וואָס זענען געקומען אין מיין וועג, נאָר דער עיקר וועגן יענע, וואָס זייערע ראָלן האָבן זיך אַריינגע-וועבט אין דעם גורלדיקן און פאַטאַליסטישן געוועב פון מיין לעבן. כאָטש דער שריי-בער שרייבט קודם פאַר זיך אַליין, טאָר ער פונדעסטוועגן נישט פאַרגעסן דעם לעזער. אמת, דער לעזער וויל וויסן, יעדער מענטש האָט ליב צו וויסן וואָס ביי יענעם אין טעפּל קאָכט זיך, אַביסל רכילות — און ליטעראַטור איז סוף-כל-סוף רכילות, קינסטלעריש פאַרשלייערט, און אַוודאי איז דאָס די מעמואַרן-ליטעראַטור, כאָטש דאָ ווערן דערציילט אמתע פאַסירונגען, איבערלעבענישן. פונדעסטוועגן פּרעג איך זיך אָפּט ביים שרייבן מיינע זכרונות: צוליב וואָס דערציילן? וועמען וועט עס פאַראַנטערעסירן? און אויב יאָ פאַראַנטערעסירן — מוז איך דערפאַר דערציילן?

יא, איך מוז — אין איצטיקן בוך. אַלע, וואָס קענען מיך, אַפילו די, וואָס זענען מיר נישט קיין פריינד, וועלן מודה זיין אויף איין פונקט: אַז איך האָב זיך קיינמאָל נישט באַרימט מיט פרויען, אָדער סתם דערציילט וועגן זיי. איך האָב געהאַט דערפאַלגן און מיסדערפאַלגן, גליקלעכע מאָמענטן און אַנטווישונגען. אָבער אין מיין באַנד זכרונות „מאָמענטן פון אַ לעבן“ דערצייל איך פונדעסטוועגן בלויז וועגן איין ליבע — אַ יוגנטלעכע, אַן אומשולדיקע... מיינע איצטיקע זכרונות זענען אָבער מער ווי סתם מעמואַרן — זיי זענען חשבון-הנפש און ווידוי. איך שרייב מיטן געפיל, אַז דאָס איז נישט בלויז מיין לעצט בוך, נאָר אויך סוף בכלל, פּערזענלעכער, ערב סוף... אַזוי פיל איך. אַזוי, אייגנטלעך, וויל איך. איך וויל זיך דעריבער אַראַפריידן פון האַרץ, אויסליידיקן זיך פון שווערע משאות און לייטערן דאָס געמיט.

אַט שטעלט זיך מיר פאַר די אויגן לאַוראַ בילינגס. דעם נאָמען האָב איך דערזען אויף אַ שכנותדיקער טיר פון מיינער אַ גייער

דירה — אין א מעבלירט הויז, 312 וועסט 75סטער גאס, מאנהעטן, ווו איך האָב געווינט א צוויי יאָר נאָך מיין לעצטן צוריקקער פון אייראָפּע. אַ לאַנגע צייט האָב איך נישט געוואוסט ווער די לאַוראַ בילינגס איז — אַ יונגע, אַן אַלטע, אַ בלאַנדע, אַ ברונעטע. איך הער אָבער אירע טריט, זע איר שאַטן אויף דער אַנטקעגנאיבערדיקער וואַנט, ווען זי שפּאַנט אין איר ווייבונג אַהין און צוריק און שעה נאָך שעה — נאַכט נאָך נאַכט.

מיד טיילט־אָפּ פון איר אַ דינע וואַנט. ווייזט אויס, אַז אונדזערע דירות זענען אַמאָל געווען איין אַפּאַרטמענט. איך פיל בחוש, אַז זי איז אַן עלנטער מענטש, אַן איינזאַמע. קיינמאָל קיין קול נישט פון איר דירה, נישט אירס, נישט פון געסט... קיינער קומט נישט צו איר. זי גייט נישט אינערגעץ. צייטנווייז, אויב כ'בין בייטאָג אין הויז, הער איך דאָס קול פון אַ שיק־יינגל פון אַ שפּייז־קראַם, וואָס ברענגט איר שפּייז־פּראָדוקטן.

נאַכט נאָך נאַכט קלינגען־אָפּ אירע איינזאַמע טריט אין דער שטילקייט און אין מיין געמיט. איר שאַטן אויף דער וואַנט אַנטקעגן אירע פענצטער מאַכט אַלערליי קונצן — אַט ציט ער זיך אויס מוראדיק־לאַנג און אַט ווערט ער איינגע־שרומפּן, קליין, באַלד פּאַרשווינדט ער — און פּלוצלינג וואַקסט ער ווידער אויס. מיר פּאַלט־אייך, אַז ווען־ס'איז אין אַ נאַכט וועט זי באַגיין זעלבסטמאָרד. אויף מאָרגן וועט מען זי געפינען טויט. דאָס געפיל וואַקסט ביסלעכווייז אויס אין אַ זיכערקייט.

איך פּאַר־אָפּ קיין וואַשינגטאָן צו אַ קאָנפּערענץ. איינמאָל, אין דער האַטעל־לאַבי, דערזע איך בילד־קאַרטלעך פון דער אַמעריקאַנער רעזידענץ־שטאַט. כמעט נישט טראַכטנדיק, נאָר ווי געשטויסן פון אַן אימפּולס, קויף איך אַזאַ קאַרטל. שרייב־אויף אַ וואַרעמען גרוס, צייכן עס מיט אַ געציקלטן נאַמען, זי זאָל אים נישט קענען איבערלייענען — און שיק עס אַוועק צו לאַוראַ בילינגס. זאָל אין איר איינזאַמקייט זי הייטערן דער געדאַנק, אַז ערגעץ האָט זי ווער אין זינען, טראַכט פון איר, געדענקט זי.

צוריקגעקומען — ווידער דאָס אייגענע. זי שפּאַנט דורך די בעכט. איר שאַטן באַגריסט מיך... איינמאָל, שפעט ביינאַכט, הער איך צום ערשטן מאָל, ווי זי זינגט־אונטער, אַ פּלושקען פון וואַסער. דאָס באַדט זי זיך. אונדזערע באַד־צימערן גרענעצן זיך. איז איר געזאַנג צוליב דעם קאַרטל פון דעם אומבאַקאַנטן? אַ שטיקל צייט גייט אַריבער. איך כאַפּ זיך אויף נאָך אַ קורצן, לייכטן דרימל, ווי מיין שטייגער איז און — איך דערשפיר גאָז. דאַכט זיך מיר? ניין, ס'איז טאַקע גאָז. איך לויף אַרויס אין קאַרידאָר, קלאַפּ אַן מיין שכנהס טיר. איך רייס די טיר מיט אַלע כוחות. קיין ענטפּער. איך רוף דעם הויז־פּאַרוואַלטער (סופּעראַינ־

טענדענט). ער עפנט די טיר מיט א נאכשליסל. איך דערזע א פראכטיק מיידל פון א יאר עטלעכע-און-צוואנציק — אויפן בעט, אין אירע קליידער, ווי זי וואלט געשלאפן.

איין גאז-קראץ אין אויוון איז אפן. פון אויבן א קריגל קאווע. מיר דער-מונטערן זי. לאורא קוקט אויף אונדז מיט חידוש און שרעק. זי דערציילט, אז זי האט צוגעשטעלט קאווע, זיך דערווייל צוגעלייגט אויפן בעט. ווייזט-אויס, אז זי איז איינגעשלאפן. די קאווע איז איבערגעלאפן און פארלאשן דעם גאז.

איז עס באמת אזוי געווען?

דער סופעראינטענדענט לאזט אונדז איבער. איך מאך פאר לאוראן קאווע. בין-אויף מיט איר א גאנצע נאכט. האב מורא זי צו לאזן אליין.

אינדערפרי גייען מיר אריין אין מיין דירה. איך גרייט פאר איר צו פריש-טיק, גיי אין ביורא אריין, לאז זי איבער אין מיין ווינונג. און זינט דעמאלט איז זי מער ביי מיר, ווי ביי זיך.

זי איז א געבוירענע אין באסטאן. אירע עלטערן שטארבן, ווען זי איז נאך א קליין מיידעלע. און לאזן איר א קליין הויז, וואס ברענגט איר אריין א מאגערע הכנסה. דערפון לעבט זי. אויפגעצויגן האט זי א מומע. צו 16 יאר קומט זי קיין ניו-יארק און בלייבט דא.

קיין שום בילדונג באזיצט זי נישט. אן אמת נאטור-קינד, א שטיק רויע נאטור, שטענדיק ווי פארוואנדערט. אפנהארציק און זי ווייס אפילו נישט, אז מען דארף זיך שעמען מיט געוויסע זאכן... ווען זי שרייבט א בריוו צו איר מומען אין באסטאן, מוז איך איר ארויסהעלפן מיט דעם אויסלייג פון די ענגלישע ווערטער.

זי האט נישט קיינעם, אפילו נישט קיין חברטעס, א חוץ עפעס איין מיידל, אויך א באסטאנער, וואס זי קומט צו איר אפשר איין מאל אין יאר. זי אליין גייט אין ערגעץ נישט. זי איז פאר מיר אן איבערראשונג. אן אנטפלעקונג. כ'האב זיך נישט פארגעשטעלט, אז אין מיטן ניו-יארק, אין דער ריזיקער מעטראפאליע, איז דא אזא טיפ, וואס נאר אין די פארווארפענע בערג-געגנטן געפינט מען אזעלכע.

פון ערשטן מאמענט אן בינדט זי זיך צו מיר צו. זי שפאצירט אריין צו מיר ווי די מאמע האט זי געהאט. קומט א באזוכער צו מיר, — מאן צי פרוי — ווערט זי באלד היימיש, פרעגט דעם ערשטן נאמען. זי קאן פשוט נישט קיינעם רופן ביים לעצטן נאמען.

שבת און זונטיק מוז איך דורכויס פארברענגען מיט איר. דארף איך ערגעץ גיין, וויינט זי. זי לערנט זיך אויס צוגרייטן פארשיידענע שאלאטן און וועגעטא-

רישע מאכלים, דערוויסנדיק זיך, אַז איך האָב דאָס ליב, און זי וויל דווקא, אַז איך זאָל אַ היים קומען עסן מיט איר, אַנשטאָט גיין אין רעסטאָראַן.

זי קאָן עטלעכע יידישע ווערטער, איך ווער געוואָר, אַז מיט אַ צוויי יאָר פריער איז זי געווען פאַרקנסט צו אַ יידישן יונגמאַן, אַן אַגענט פון דער „עף-בי-אי“ (פעדעראַלע געהיים-פּאָליציי), נאָר זיינע עלטערן זענען געווען קעגן דעם שידוך — ווייל זי איז אַ שיקסע, זי קאָן בשום-אופן נישט פאַרשטיין, פאַרוואָס אַ שיקסע איז אַ חסרון, איר זענען פרעמד די אַלע איינטיילונגען צווישן מענטשן, און זי איז נישט ביזן אויף זיינע עלטערן, זי קאָן נישט ביזן זיין, האָסן, זי ווונ-דערט זיך בלויז, זי האָט ליב פּלוצלינג מיך אַ פרעג צורטון — אויף יידיש:

— איך שיינע שיקסע — יאָ?

און אַז איך זאָג איר „יאָ“, כאַפט זי מיך אַרום, אַ ווילדע פון פרייד, גלייך ווי זי וואָלט עס געהערט צום ערשטן מאָל, זי לאַכט, זי שטיפט, זי האָט זיך אינגאַנצן געביטן — זינט מיר האָבן זיך באַקענט.

אַבער מיר ווערט שווער, איך קאָן זיך קיין פרייען ריר נישט טון, זי פרעגט מיך עטלעכע מאָל, צי איך וואָלט מיט איר חתונה געהאַט, אויב נישט — קאָן זיין אַזוי... איך באַגרייף, אַז ס'וועט ערגער און ערגער ווערן, זי וועט זיך אַזוי צובינדן צו מיר, אַז ס'וועט צום סוף פירן צו טראַגישע קאַנסעקוענצן.

איין אַוונט, ווען כ'קום אַ היים, טרעף איך אַן אומבאַקאַנט מיידל מיט לאַראַן, דאָס איז איר באַסטאַנער פריינדן — לואיס, איך פיר זי שפעטער אַפּ צו דער סאַבוויי-סטאַנציע און האָב מיט איר אַ שמועס וועגן לאַראַן, איך לייג-פאַר, אַז זי זאָל מיט איר נעמען אַ שותפותדיקע דירה, ס'וועט ביידן היימלעכער זיין, זי זאָגט מיר, אַז זי טראַכט שוין לאַנג דערפון, זי פאַרזיכערט מיר, אַז זי וועט זען וואָס שנעלער דאָס דורכצופירן.

אין אַ שטיקל צייט אַרום ווערט דאָס פאַרווירקלעכט, לאַראַ אַ האָט קיין חשק נישט, אַבער אַז איך זאָג, אַז ס'איז גוט פאַר איר און פאַרזיכער איר, אַז איך וועל קומען צו איר יעדן טאָג, איז זי מסכים, אַבער מיט טרערן אין די אויגן, די ווינונג איז אין 38סטער גאַס, נישט ווייט פון „איסט ריווער“, אַן אַפּגעלעגענע געגנט.

איך האַלט וואַרט, קום דאָרט יעדן אַוונט, לאַראַ לויפט מיר אַלעמאַל אַנט-קעגן מיט פרייד, זי טאַנצט, רעדט אויפן קול, און אַז זי ווערט מיד, זעצט זי זיך לעבן מיר, שפאַרט אַן איר קאַפּ אַן מיין אַקסל און באַוואַרפט מיך מיט אַלערליי קשיות — טיילמאַל יענע קשיות, וואָס קינדער און פילאַסאָפּן פרעגן: איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט? וווּ געפינט ער זיך? לעבט מען נאָכן טויט? און אַז איך

א. אלמי און לאוראָ בילינגס

זאג „יא“, גלייבט זי מיר. זי גלייבט בכלל אַליק, וואָס איך זאָג איר. זי קאָן קיין ליגן נישט זאָגן און שטעלט זיך נישט פאַר, אַז איך זאָל זאָגן אַ ליגן...
דערפאַר האָט זי מיר אויך געגלויבט, ווען כ'האָב איר געזאָגט, אַז ס'וועט זיין בעסער פאַר איר צו נעמען אַ דירה מיט לוסין. איז עס טאַקע בעסער? איך פיל אין אירע רייד און ליען אין אירע אויגן, אַז ס'איז נישט בעסער. זי בענקט נאָך 75 טער גאַס...

איך הייב־אָן קומען זעלטענער צו איר, היפער־איבער אַוונטן — זי זאָל זיך ביסלעכווייז אָפגעוויינען פון מיר. איינמאַל, שפעט ביינאַכט, רופט זי מיך אויפן טעלעפאָן. איר קול ציטערט. זי איז היסטעריש. איך מוז שוין אַריבערקומען. וואָס איז געשען? שטיל. איר קול איז אָפגעהאַקט.

אין אַ האַלבע שעה אַרום בין איך ביי איר. זי פאַלט מיר אין די אַרעמס און שלוכצט. קוים איך באַרויך זי — און געפין אויס: נייע שכנים — אַ טיר ביי אַ טיר. פאַרדעכטיקע מענטשן. די שכנה, אַ שיינע שפּאַניערין, האָט זיך מיט איר באַפריינדט, געבעטן זי קומען צו איר אין דירה. לאַוראַ, ווי נאַזו און אומי דערפאַרן זי איז, פילט אָבער מיט איר אינסטינקט — געפאַר.

איר אינסטינקט האָט זי נישט אָפגענאַרט. די שפּאַניערין האָט אָנגעהויבן ריידן צו איר אָפענע דיבורים: ביסט יונג, ביסט שייך. קענסט פאַרדינען אַ סך געלט, לעבן ווי אַ פרינצעסין. בקיצור — אַ פריילעך הייזל. און היינט ביינאַכט קלינגט איר טיר־גלעקל. לאַוראַ עפנט און צוויי שיכורע מענער רייסן זיך אַריין. זי שרייט — און די שכנה קומט אַרויס און שלעפט זיי קוים אַוועק.

— וווּ איז לוסין?

לאַזט זיך אויס, אַז יענע האָט פלוצלינג פאַרפאַקט אירע זאַכן און אַוועקגע־פאַרן קיין באַסטאָן — חתונה האָבן. לאַוראַ איז, הייסט עס, ווידער אַליין.

איך וויל מעלדן דער פּאָליציי. לאַוראַ לאַזט נישט. זי האָט מורא פאַר נקמה. איך בלייב שוין מיט איר. אויף מאַרגן אינדערפרי, אָן איר וויסן, קלינגט איך אָן ביי דער שכנה. די שפּאַניערין עפנט די טיר, אַ פאַרשלאָפענע און זאָגט מיר, אַז ס'איז נאָך צו־פרי...

— איך בין נישט קיין גאַסט! — זאָג איך איר... און איך פאַדער פון איר, אויף אַ העפלעכן, אָבער קלאַרן און שטרענגן אופן, אַז זי זאָל לאַוראַן צורו לאַזן און זען. אַז אַזעלכע אינצידענטן, ווי נעכטן ביינאַכט, זאָלן מער נישט פאַסירן. אויב נישט! — איך פאַרענדיק נישט די פּראָזע און גיי אַוועק.

זי האָט טאַקע מער נישט באַלעסטיקט לאַוראַן. אדרבא, געווען צו איר צוקער־זיס. אָבער לאַוראַ איז אומרויך. איך פאַר אַוועק אויף צוויי וואַכן, שרייב

א. אַל מִי

לאַראָן בריוו. און ווי נאָר איך קום צוריק, רוף איך זי אויפן טעלעפאָן. די טע-
לעפאָניסטין ענטפערט מיר, אַז דער נומער איז אָפּגעשטעלט.
אַ צערודערטער פאַר איך אַריבער צו לאַראָן. איך קלינג. קיינער ענטפערט
נישט. מיין אומרו וואַקסט. אַ שווער פאַרגעפיל. איך זוך אויף דעם הויז-
פאַרוואַלטער.

— אַ, מיס בילינגס? זי איז טויט!

און ער דערציילט מיר, אַז זי איז אַוועקגעפאַלן אין קאַרידאָר, ווהיין זי איז,
ווייזט-אויס, אַרויסגעלאָפן נאָך הילף. אַ דאָקטער איז געקומען, אַן אַמבולאַנס האָט
זי אַוועקגעפירט אין אַ שפיטאַל. אויפן צווייטן טאַג איז זי אויסגעגאַנגען ווי אַ
הינדל, דאָס ווונדערלעכע, פשוטע און האַרציקע פאַלקס-קינד.

— אַן אינערלעכער בלוט-שטורץ?

אַ צאַרטע בלוט — איך ווייס, אַז ס'קלינגט סענטימענטאַל! — וואָס האָט
נישט געקענט לעבן אין דעם קלימאַט פון ציוויליזאַציע, טומל, פאַלשקייט און
איבערגעשפיצטע חכמה. אַן אוניקום אין גרויס-שטאַטישן מענטשן-וואַלד.
איך האָב אָפטמאַל געטראַכט, אַז אַזאַ האָט געמוזט זיין רות, די מואב'ערין.
אויך לאַראָ האָט געקענט זאַגן: דיין גאַט איז מיין גאַט; וווּ דו וועסט גיין וועל
איך גיין.

און אַז זי האָט נישט געהאַט וועמען נאַכצוגיין, איז זי יונג — אין עלטער
פון עטלעכע-און-צוואַנציק יאָר — אַוועק אין לאַנד פון אייביקן סוד, אין דער
גרעסטער דעמאָקראַטיע — די דעמאָקראַטיע פון טויט.

איִדָּא מאַריני

איִדָּא מאַריני — דאָס איז די געשיכטע פון אַ ליגן, וואָס איז געוואָרן אַן אמת. לויטן נאָמען — אַן איטאַליענערין. געבוירן אין ניו־יאָרק. לויט איר בילדונג נענטער צו דער אַנגלאַ־סאַקסישער קולטור, ווי צו דער לאַטיינישער. איר טעמ־פּעראַמענט — אַ ראַמאַנישער און איר נאַטור — אַ ציגיינערישע.

זי איז אַ פּראַפעסיאָנעלע זינגערין, אָבער איר זינגען איז מער טעמפּעראַ־מענטפולע זשעסטיקולאַציע, אָדער אינטערפּרעטאַציע, ווי קול נגינה. זי שטרענגט אַן אירע שטים־בענדער און ס'זינגען גאָר — אירע גלידער.

מיין פּריינד ר. ק. — אַ מוזיק־קריטיקער פון אַן ענגלישער צייטונג, — נעמט מיך מיט צו אירס אַ געזאַנג־קאַנצערט אין אַ קליינעם זאַל אַרום „טיימס־סקווער. נאָכן קאַנצערט באַקענט ער מיך מיט איר. מיר גייען אַריין אין אַ רעס־טאָראַנדל עפעס איבערצוכאַפּן. דערנאָך שפּאַצירן מיר. שפּעטער געזעגנט זיך אונדזער פּריינד מיט אונדז. איך בלייב אַליין מיט אידאָן.

זי דערציילט מיר וועגן אירע קאַנצערטן איבערן לאַנד. זי גלייבט אין זיך זייער שטאַרק. איז זיכער, אַז זי וועט נאָך אַנשפּאַרן אין „מעטראָפּאָליטאַן אַפּע־ראַ־הויז“...

אונדזער באַקאַנטשאַפט הייבט זיך אַן מיט אַ ליגן: איך רים איר זינגען, דריק־אויס באַגייסטערונג. און זי איז באַגייסטערט פון מיין באַגייסטערונג... אַזוי באַגייסטערט איז זי, אַז ווען איך געזעגן זיך מיט איר ביי דער טיר פון איר דירה, גיט זי מיר אַ שנעלן קוש און זאָגט מיר אַן, אַז מאַרגן אַוונט עסן מיר צוזאַמען. זי גיט מיר איר טעלעפּאָן־נומער.

איך באַגעגן זי. פון איר האַלדז באַמבלט זיך אַ מגן־דודל. איך קוק זי אַן מיט חידוש. און זי דערציילט מיר, אַז זי איז אַ ייִדישע. אַ ייִדישע? יא, איר מאַמע איז אַ ייִדישע. דער טאַטע — אַ קאַטויליק. פאַר דער חתונה — אַ ציווילע, נאָ־טירלעך — האָבן זיי אויסגענומען אַ תּנאי: די מיידלעך, וואָס וועלן געבוירן ווערן

זאלן אויפגעצויגן ווערן אין דער יידישער רעליגיע. די יינגלעך — אין דער קאטוילישער.

מאדנע... סיי-ווי האבן זיינע קרובים און פרומע פריינד זיך דערווייטערט פון אים — אין די ערשטע יארן. ביסלעכווייז האבן זיי מיט אים שלום געמאכט און זיך גענומען צו דער מאמען, זי זאל ווערן קאטויליש, אבער זי האט דאס בשום-אופן נישט געוואלט.

וועסט דו אמאל חתונה האבן? — פרעג איך זי. אפשר... אויב דער מאן וועט זי לאזן פריי, ארומפארן, זינגען, טון, וואס זי וויל. זי מוז זיין פריי! אבער אויב חתונה האבן, מוז עס זיין א ייד, אט אזא — ווי דו! — קוקט זי מיר אין די אויגן אריין און שמייכלט. — דו וואלסט מיך פארשטאנען. מיר וואלטן ביידע פריי געווען.

מיר טרעפן זיך כמעט יעדן טאג.

איך וווין דעמאלט אין א הויז לעבן צענטראל-פארק, וואס איז באוויינט פון מוזיקערס, קאמפאזיטארן און צוויי שרייבערס: ארטור סטעטל און איך.

איך אט אזא הויז דארף זי וויינען! — זאגט אידא. ווו זי וויינט איצט, האט זי צרות פון די שכנים, פון הויז-ווירט — צוליב איר זינגען.

איינמאל, א שבת אינדערפרי, שטעלט זיך אידא אריין מיט צוויי גרויסע טשעמאדאנעס... "איך בין געקומען וויינען מיט דיר" — מעלדעט זי מיר זייער פשוט, ווי ס'וואלט געווען די זעלבסטפארשטענדלעכסטע זאך אין דער וועלט. און זי וויינט טאקע.

— וועסט נישט באדויערן, — לאכט זי, — סיידן מיינע ברידער וועלן דיך דערהרגענען, אבער זיי וועלן נישט וויסן...

אזוי וויינט זי מיט מיר ארום אנדערהאלבן יאר. דאן פארט זי ארויס אויף א טורנע איבערן לאנד.

מיך מאכט אומרויק עפעס אנדערש. כ'האב זיך באקענט מיט ג. זי איז א ווילע, אן איבערגעגעבענע ביז גאר. בין טיף גערירט פון איר געטריישאפט. זי וויל חתונה האבן — אומבאדינגט חתונה האבן. איך דערצייל איר וועגן אידאן, אבער נישט אלץ און נישט אז מיר וויינען צוזאמען...

זי באטראכט עס פאר א לייכטן פלירט, וואס וועט איבערגיין.

באלד ווי אידא פארט אוועק קלייב איך זיך איבער אין אן אנדער דירה, לעבן ריווערסייד-דרייוו. מיט ג. טרעף איך זיך אפט. ס'קומען פאר סצענעס. מיר דארפן חתונה האבן. מיר זענען צוגעפאסט איינער צום אנדערן. אזוי גלייבט זי. איך וואלט געווען באמת גליקלעך, ווען איך פיל אויך אזוי און מיר האבן חתונה. ליידער איז עס נישט אזוי...

א. אַזער און אידאַ מאַרין

וואס טוט מען? איך וויל איר נישט וויי טון. איך פיל זיך באמת אין גאר-
נישט שולדיק. אבער כ'בין איר איבערגעגעבן. ס'טוט מיר דערביי אויך וויי. וואס
מיין וועלט איז איר אזוי פרעמד. א יידיש מיידל, א טאכטער פון אימיגראנטן.
און ווייס אבסאלוט גארנישט פון יידישן לעבן, יידישער ליטעראטור, קאן נישט
איבערלייענען קיין „אלף“.

אבער דאס אליין וואלט נישט געווען קיין אפהאלט. דער עיקר איז, וואס
מיינע געפילן טרעפן זיך נישט מיט אירע. און דער געדאנק פון חתונה האבן
איז פון מיר ווייטער ווי דער שטערן מאַרס. איך מוז אפהאקן, אבער מוט דאס
איר צו זאגן האב איך נישט. ווי אזוי מאַכט מען עס?

מיין פריינד ר. ק. האָט זיך באַזעצט אין וואַשינגטאָן. איך שרייב אים וועגן
מיין פאַרלעגנהייט. ער האַלט, אַז איך טאָר נישט איבעררייסן מיט אידאָן. איינמאַל
קומט-אַן אַ בריוו פון באַלטימאָר — ס'איז פון אידאָן. די עטלעכע שורות (גע-
שריבן אויף אַ שרייב-מאַשין, וואָס דאָס חידושט מיך) זענען אַנגעזאַפט מיט צער.
אַן אומגליק! זי איז אין אַנדערע אומשטענדן. זי מוז קומען קיין ניו-יאָרק און
חתונה האָבן!

איך ווער צעטומלט. איך ווייז דעם בריוו צו ג. אַ היסטערישע סצענע. זי
באַרויקט זיך אַבער: פאַרפאַלן. זי וועט וואַרטן און זען וואָס דאָ וועט ווערן.
אין עטלעכע טעג אַרום קומט ר. ק. קיין ניו-יאָרק און ער איז זיך פאַר מיר
מודה, אַז דאָס בריוול כלומרשט פון אידאָן, איז געווען זיינס אַ שפיצל — כדי ג.
זאָל זיך אָפטשעפען פון מיר. אַ ליגן! — הייסט עס. מיר ווערט איצטער קלאָר
דאָס רעטעניש פון דער שרייב-מאַשין. ער איז פשוט צוגעפאַרן פון וואַשינגטאָן
צום נאַענטן באַלטימאָר און דאַרט באַלייגט דעם בריוו — צו טון אַ פריינד אַ
טובה... ס'ווערט מיר לייכטער אויפן האַרץ. כ'דערצייל דאָס ג. אַבער זי גלייבט
בעסער דעם ליגן.

אָבער איידער וואָס-ווען — ווערט דער ליגן אַן אמת. מיר קומט-אַן אַ בריוול
פון אידאָן — פון אַמאָהאַ, נעבראַטקאַ, וווּ זי האָט זיך דעמאָלט געפונען — איז
איר אמתדיק בריוול ווי אַ קאַפּיע פון דעם אויסגעטראַכטן בריוול. זי האָט „פאַר-
נאַכלאָזיקט“ צוליב אירע קאַנצערטן... זי מוז צוריקקומען קיין ניו-יאָרק.

זי קומט. מיר האָבן חתונה, אָבער זי איז אומגליקלעך. זי וויל נישט קיין
קינד, דאָס קינד וועט זי בינדן און זי מוז זיין פריי. כאָטש דער דאָקטער האָט
איר אַנגעזאָגט, אַז ס'איז צו-שפעט עפעס צו טון און זי געוואָרנט נישט צו נוצן
קיין שום מיטלען, טוט זי יאָ. זי שלינגט פילן, האַלט אין איין טאַנצן און שפּרינג-
גען פון טיש.

איך וואָרן זי, בין אומרויק, אָבער זי טוט ס'איריקע. איינמאַל, אין מיטן

א. אַל מִי

ביינאַכט, קריגט זי מוראדיקע יסורים. מען כאַפט זי אַוועק אין שפּיטאַל אַרײַן.
די דאָקטוירים שאַקלען פאַרדעכטיק די קעפּ.

ס'ענדיקט זיך פאַטאַל פאַר מוטער און — קינד.

פאַר מיר עפנט זיך ס'גיהנום. אויסער מיין צער — לויערט אויף מיר סכנה.
אידאַס זינגערע שוועסטער ראָזעטאַ פאַלט אַרײַן צו מיר אַ פאַרסאַפּעטע; אירע
ברידער זאַגן, אַז זיי וועלן זיך מיט מיר אַפּרעכענען. זי איז זיכער, אַז זיי וועלן
מיך דערשיסן.

ראָזעטאַ'ס אַלע טענות, אַז ס'איז נישט מיין שולד, האָט אויף זיי נישט קיין
ווירקונג. זי הייסט מיך ערגעץ אַוועקפאַרן אויף אַ צײַט, ביז זיי וועלן זיך אַפּקלען.
איך באַקום אַ בריוו פון זיי, אַז זיי וועלן מיך אַפּראַמען פון וועג. ג. ראָט
מיר איבערצוגעבן דעם בריוו צו דער פּאַליצײַ. איך וויל דאַס נישט טון, אָבער
איך באַהאַלט דעם בריוו, אַז אויב מיט מיר זאָל עפּעס פּאַסירן, זאָל מען וויסן
ווער ...

וואַכן-לאַנג שלאָף איך נישט אינדערהיים. נאָך גוט, וואָס זיי ווייסן נישט,
וואו איך אַרבעט. אַ יאָר גײט-אַריבער און ענדלעך לאָזט מיר ראָזעטאַ וויסן, אַז
אירע ברידער האָבן שוין איינגעזען, אַז איך בין נישט שולדיק.

אפשר זאַגן זיי אַזוי, כדי איך זאָל זיך מער נישט היטן און זיי וועלן מיך
פּאַקן? אָבער איך בין שוין מיד. און, אייגנטלעך, איז מיר אַלצאיינס... ווען נישט
ראָזעטאַ און ג. וואָלט איך זיך לכתחילה נישט אויסבאַהאַלטן.

און אַזוי פאַרענדיקט זיך נאָך אַ קאַפּיטל פון ליבע און טויט — אַ קאַפּיטל
פון אַ ליגן, וואָס איז געוואָרן אַן אמת.

און איז נישט מיין גאַנץ לעבן — אפשר אַלעמענס לעבן — אַ ליגן, וואָס
איז געוואָרן אַן אמת, אָדער אַן אמת, וואָס איז געוואָרן אַ ליגן, — אַ טעאַטער-
שפּיל, וואו מיר טרעטן-אַרויס אין ראָלן, וואָס אַן אומבאַקאַנטער „עמעצער“ האָט
פאַר אונדז אויסגעטראַכט און מיר מיינען, אַז מיר שפּילן זיך אַליין?

שעקספיר איז אין דעם פרט גערעכט געווען: די וועלט איז אַ בינע און
מיר אַלע זענען אַקטיאָרן.

דער טרויעריקסטער מענטש —
דער אַלטער, איינזאַמער אַקטיאָר:
אין פרעמדע לעבנס אויסגעשפּילט.
פאַרשפּילט זײַן וואָר.
געוויינט, געלאַכט, געצאָרנט

חשבון און סך־הכל

מיט פרעמדן טרויער, פרייד, פארדראָס — — —
אַזוי פיל מאָל געשטאַרבן —
אין הילכיקן אַפלאַז.

איצט, אַז אַלע לאַמפּן
זענען אויסגעלאָשן, קאַלט,
דערשרעקט אים אין דער פינצטערניש
סייאַגענע געשטאַלט.
מיט בלינדע שטייפע פינגער
באַטאַפט ער סיבעט, זיין לייב, די קני —
און פרעמד און אומפאַרשטענדלעך
זעט אויס אים די רעזשי.

די ברעמען פאַלן־צו,
אַ פאַרהאַנג איבערן אויג,
דער ווייטער קאַפּ — אַ ציטער,
ווי אין פאַרנויג;
אַ לאַמפּ לייכט־אויף אין נעפל,
פון ווייט — ווי אַן אַפלאַז,
און באַלד — ווי פליגל־פלאַטער,
ווי וויכע טריט אין גראַז.

א. אַל מ'י

**
*

דער מענטש האָט, אין זיין הילפלאַזיקייט, באַשאַפֿן אַ גאָט פֿון ליבע און רחמנות, הגם די געטלעכע מעשים, ווי זיי דערשיינען פֿאַר אונדז אין דער גאַנצער נאַטור, מאַניפעסטירן רשעות און אכזריות.

די רשעים — טיראַנען, רוצחים, דיקטאַטאָרן — האָבן מער רעכט צו באַהויפטן, אַז זיי קאָפּירן, אַדער אימיטירן, גאָט, אַדער אַז דורך זיי מאַניפעסטירט זיך גאָטס ווילן, ווי די צדיקים.

די ערשטע קענען אַנווייזן אויף דער אומאויפהערלעכער רציחה אין דער לופט, אין די וואַסערן און אויף דער יבשה, וווּ די שטאַרקערע פֿאַרצוקן די שוואַכערע, אויף פֿאַרפֿלייצונגען, ווולקאַנישע אויסברוכן, טאַרנאַדאַס, אוראַגאַנען, מגפות, קראַנקהייטן און טויט, אויף דער קאָס־מישער דיקטאַטור, וואָס האָט נישט די מינדסטע איינזעעניש מיט מענטשלעכע לעבנס, וואָס איז גלייכגילטיק צו די לייזן פֿון יחידים און פעלקער.

אויף וואָס קענען אַנווייזן די צדיקים, וואָס זיי פרעפלען כסדר וועגן אַ גאָט פֿון ליבע און רחמנות? וווּ איז ער? מיט וואָס און דורך וואָס האָט ער זיך פֿאַרדינט די באַצייכענונג פֿון ליבע און רחמים?

דאָס קלינגט פעסימיסטיש — דעפיטיסטיש — אָבער אַזוי דער־שיינט פֿאַר אונדז די געטלעכע וועלט. אפשר איז דאָ אַן אַנדער ענטפֿער, אָבער מיר קענען אים נישט וויסן.

די פיר כוחות

די הויפט-כוחות, וואס דאמינירן — האלטן-אויף און פארגרינגערן — מיין לעבן — זענען: סעקס; טויט (דער געדאנק פון טויט, וואס פילט מיך אפט אן מיט פרייד); דער כסדרדיקער שרייב-דראנג און — הומאר. אט-די פיר כוחות מיטן זיך אפט אויס איינע מיט די אנדערע, ווערן איינס. ס'טרעפט אבער אויך, אז איינער פון די כוחות ווערט אויף א ווייל ווי איינגעשלאפן: אמאל איז עס דער סעקס-סועלער באגער; אמאל — דער חשק צו שרייבן און אמאל — דער הומאריסטישער חוש. פשוט, עס שמייכלט זיך נישט...

קיינמאל פאסירט עס נישט מיטן געדאנק פון טויט, ווי דער ענדלעכער דער-לייזער. ער איז מיר דער געטרייסטער פריינד. ער איז אלעמאל מיט מיר. ער טרייסט מיך תמיד: וואס פארא חילוק? דער טויט פארענדיקט אלץ. צום באדויערן טויכט דערביי שטענדיק אויף די פראגע: פארענדיקט ער טאקע, אדער ס'איז א נייער אנהייב?

ווען דער סעקסועלער באגער שלאפט-איין (הגם דאס טרעפט נישט אפט), דערשרעק איך זיך: אויס? ס'וואלט געווארן א גרויסער בליז, א לידיקייט אין מיין לעבן. ווען דאס פאסירט, איז מיר דערווידער יעדע פרוי:

פארוואס האט גאט אזוי חוזק געמאכט פון דעם מענטש, אז דער אקט פון דעם העכסטן עקסטאז; דער אקט, וואס האלט-אויף די מענטשלעכע וועלט, דער אקט פון המשך — זאל פארקומען אויף אזא אופן?

איך שטעל זיך פאר משה, ישעיה, רמב"ם, רבי יצחק אלחנן, ד"ר הערצל — מענטשן מיט הדרת-פנימער און גרויסע שליחותן — אין געשלעכטלעכן אקט... און ס'קומט מיר פאר אי מיאוס, אי קאמיש.

די גרעסטע, די הויכטיקסטע, די שענסטע פערזענלעכקייט ווערט אין גע-שלעכטלעכן אקט — ווי אין אויספיר פון אנדערע פיזיאלאגישע באדערפענישן — דערנידעריקט, מיאוס געמאכט, אויסגעלאכט.

שוין אין די פריע יוגנט־יארן געטראכט דערפון און זיך געפרעגט: אפשר האט גאט עס געטון בכיוון — דער מענטש זאל נישט צופיל איבערנעמען זיך, צופיל גרויס ווערן ביי זיך און אז ער זאל אויך געדענקען, אז ער קומט ארויס פון א „פארשטונקענעם טראָפּן“, ווי קהלת זאָגט עס?
 ס'איז אַלצאָינס ווער דו ביסט, מענטש — משה, בודאָ, עמוס, קאַנפּוציוס, ר' ישראל בעל־שם־טוב, ספינאָזאָ — גאָט לאַכט פון דיר! און דאָך איז דער מענטש דער ציל פון דעם באַשאַף. קיין אַנדער ציל איז נישט צו זען. דער מענטש איז גאָטס שלית.

גאָט... אפשר זענען דאָ אַ סך געטער, אונטערגעטער, וואָס יעדער פון זיי הערשט, לויט זיינע פּלענער און קאַפּריזן, איבער אַ טעריטאָריע פון אַ פּלאַנעט, אָדער מער פּלאַנעטן — אַן אימפּעריע פון פּלאַנעטן?

אַזוי ווי ס'איז דאָ אַ ראַסע פון מענטשן, אַזוי קאָן גריילעך זיין אַ ראַסע פון געטער — און איבער זיי דער מלך מלכי המלכים... דער געדאַנק פון פּאַליטעאיזם איז גאַרנישט אַזאַ קרומער — ווען נישט דער מאַטעריאַליסטישער גאַט־באַגריף פון די גריכן, עגיפּטער, כאַלדעער, אינדיער, מיט אַזוי פיל פאַרמענטשלעכטע געטער. האָט זיך דאָך דווקא דער פּראַגמאַטיקער וויליאַם דזשיימס דערשלאָגן צום רעיון פון עטלעכע געטלעכע פּאַקטאַרן אין דער וועלט...

אַלץ איז מעגלעך — אַפילו שדים און רוחות. מיר ווייסן דאָך אַזוי ווייניק, כמעט גאַרנישט, ווער ווייס וואָס אויף די אַנדערע מיליאָרדן פּלאַנעטן טוט זיך, פון וועמען — און פון וואָסערע ברואים — מענטשלעכע, געטלעכע? — זיי זע־נען באַזעצט!

צום גליק האַלט נישט לאַנג אַן דער דרימל פון געשלעכטלעכן טריב. ער כאַפט זיך אויף האַסטיק, אַ הונגעריקער.

די אומגליקלעכע וועלט אַרום, דאָס באַוווּסטזיין פון דער אייגענער הילפ־לאַזיקייט — העלפט־צו. איך טענה זיך אויס מיט זיך אַליין, אַמפּער זיך, דינג זיך און קום אַלעמאַל צום אויספיר: דאָס איז די בעסטע, די גרעסטע הנאה — פאַרוואָס זיך באַהערשן? וואָס וועסטו געווינען דערפון?

יא, דאָס רעדט אַזוי דער צעפּלאַקערטער יצר־הרע מיט מײַן געדאַנק, מיט מײַנע רייד — און ער קומט תמיד אַרויס דער זיגער.

אַמאָל דערשרעק איך זיך פאַרן „תהום פון זינד“, — אָבער איך פאַרהוילע די שרעק אין נאַכט־לאַקאַלן, קאַבאַרעטן. דאָ העלפט שוין מײַן אינסאַמניאַ. סיני־ווי, הייסט עס, קאָן איך דאָך נישט שלאָפּן, אָדער שלאָף שלעכט, מיט כסדרדיקע

איבערריסן. די אינסאמניא פירט מיך אפילו צו אן אייגענער טעאָריע וועגן שלאָף און שלאָפלאָזיקייט.

די צוויי הויפט-פונקטן פון דער טעאָריע זענען בקיצור אזוי:

1. מענטשן שלאָפן נישט — ווייל זיי ווילן זיי נישט שלאָפן. דאָס הייסט, אַז הגם באַוווסטזיניק ווילן מיר שלאָפן און טוען אַלץ, כדי צו שלאָפן — אַרבעט אַבער אונדזער באַהאַלטענער געדאַנק, אַדער אונטערבאַוווסטזיין, אין אַ פאַרקער-טער ריכטונג. נישט צו שלאָפן. מיר ווילן נישט שלאָפן, מחמת נאָך אַ טאָג פאַר-נומענקייט, ארבעט, עסקים, דאגות, עול-פרנסה, האָבן מיר ערשט אין דער שטילקייט און רו פון דער נאַכט אַ מעגלעכקייט צו טראַכטן, פאַנטאַזירן, צו דערפילן און דערקענען דעם אייגענעם „איך“, די אייגענע פּערזענלעכקייט, וואָס ווערט אין בייטאַגיקן קאָך און יאָך בטול ומבוטל.

2. דער צווייטער כוח, וואָס לאָזט נישט — איבערהויפט סענסיטיווע מענטשן — שלאָפן איז אַן אטאווזם, וואָס מיר האָבן געירשנט פון אונדזער אור-זיידן, דעם פרימיטיוון מענטש, וואָס האָט, לעבנדיק אין היילן און אויף ביימער, זיך געפונען אין כסדרדיקער שרעק פאַר דער אַרומיקער פינצטערניש, וווּ ס'האָבן געלויערט ווילדע חיות, ווי אויך פיינטלעכע מענטשן — און אַלערליי רוחות, שדים, בייע גייסטער. דער שלאָף האָט טאַקע זיין שורש אין יענער פּרע-היסטאָ-רישער צייט, ווען אַן אַ מעגלעכקייט צו באַלייכטן די געדיכטע דזשונגל-פינצטער-ניש, האָט דער מענטש זיך אַוועקגעלייגט, גלייך ווי די נאַכט איז צוגעפאַלן, אומבאַוועגלעך און ליגנדיק אַזוי לאַנגע שעהן, ביסלעכווייז אַריינגעפאַלן אין אַ לעטאַרגיע, אַדער אַ טראַנס-צושטאַנד — אַ צושטאַנד, פון וועלכן דער שלאָף האָט זיך אַנטוויקלט. אַבער דער שלאָף איז צוליב די לויערנדיקע געפאַרן געווען אַן אומרויקער, אַ צעריסענער.

פאַרשטייט זיך — זאָג איך אין מיין עסיי, וווּ איך ברענג אַרויס די דאָזיקע טעאָריע — אַז מיין טעאָריע, אפילו ווען זי וואָלט אַנגענומען ווערן פאַר ריכטיק, האָט זי נישט קיין שום רפואה פאַר די איבער 52 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג אין אַמעריקע, וואָס ליידט פון פולער אינסאַמניאַ, אַדער פון אַן אומרויקן נערוועזן שלאָף, און פאַרשטייט זיך, אַז אויך צרות, דאגות און קראַנקהייטן זענען „גוטע“ אורזאַכן פון שלאָפלאָזיקייט, אַבער ס'זענען דאָך פאַראַן אַ סך מענטשן, וואָס הגם זיי זענען באַלאָדן מיט דאגות, אַדער מיט קראַנקהייטן, שלאָפן זיי געשמאַק.

דאָס ווענדט זיך אין דער סענסיטיווקייט פון מענטשן. פונקט ווי אַ סך מענטשן זענען אַלערגיש צו פאַרשיידענע שפייז, אַדער פרוכט, אַדער שטויב, צי פלאַנצן, אַזוי זענען פאַראַן גרויסע צאַלן מענטשן, וואָס זיי זענען „אַלערגיש“ צו

אטאווזימען, אָדער וואָס ביי זיי איז דער אונטערבאוויסטיניקער געדאַנק פון נישט וועלן שלאָפן, שטאַרקער ווי ביי אַנדערע.
 דאָ וועט שוין, אַגב, כדאי זיין צו דערציילן, אַז מיין אייגענע שלאָפלאָזיקייט-פראַגע האָב איך יאָרן-לאַנג געלייזט דורך — אַ לענגערן דרימל בייטאַג, נאָך עטלעכע שנעפּסלעך. אַ שעה, אָדער אַנדערהאַלבן שעה שלאָף בייטאַג פרישט-אַפּ און מאַכט אַפילו דערנאָך בעסער שלאָפן ביינאַכט — מחמת מען איז שוין נישט אַזוי גערוועזן, וויסנדיק, אַז איר האָט שוין געכאַפּט אַ דרימל בייטאַג און אַז איר וועט עס אויך מאַרגן טון. שוין אַט-די באַרויקונג מאַכט אייך בעסער שלאָפן.
 דערמיט לעז איך די מיסטעריע פון מיין פאַרשווינדן יעדן טאַג צווישן 11-12 און 3-4 בייטאַג, מכוח וועלכן מיינע קאַלעגן און ביוראַ-מיטאַרבעטער האָבן זיך יאָרן-לאַנג געוונדערט...

**

נאָך די הולאַנקעס אין אַ פּריוואַט הויז, אָדער אין קאַבאַרעטן, צי ערגעץ אַנדערש — אַזאַ מוראדיקע פּוסטייט, איך פיל ווי איך וואָלט געזונקען אין אַ טיפן אַפּגרונט, ס'פאַרדריקט ביים האַרץ, ס'וילט זיך שטאַרבן, שטאַרבן, איך דערמאָן זיך אַן מיין צוואה — מען דאַרף זי איבערשרייבן, צושטעלן נייע פּונקטן, אַרויסנעמען פּרזעריקע.
 שוין אַזוי פיל מאָל איבערגעשריבן די צוואה, אַז כ'שעם זיך שוין פאַרן אַדוואַקאַט, לויף איך צו אַן אַנדער אַדוואַקאַט — און ווידער די אייגענע מעשה... מיר דאַכט זיך, אַפּט, אַז כ'לעב שוין אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג, און ווי לאַנג נאָך? אַז כ'טראַכט פון יאָרן שפּעטער, באַפאַלט מיך אַ שרעק, ניין, כ'מוז שוין פאַרענדיקן. אַבער פּרזער מוז איך פאַרשרייבן, אַראַפּריידן זיך פון האַרץ, אויס-זאָגן אַלץ, אַלץ — אַפּן, פאַר אַלעמען. פאַרוואָס? צוליב וואָס? וואָס טויג עס? איך ווייס נישט. איך ווייס נאָר, אַז איך מוז.

**

דער הומאַר העלפט מיר אַלעמאַל אַרויס — פון מיין פּרזער יוגנט אַן. הומאַר איז די אַנדערע זייט פון פעסימיזם. זיי זענען אַ סיאַמער צווילינג. ביידע זענען דאָס לעכערלעכע, דאָס נישטיקע אין לעבן. נאָר דער פעסימיזם וויינט דערביי, בעת דער הומאַר לאַכט דערביי.
 ווען כ'בין אַ יונג יינגל געווען און געזען אַ מת, אויסגעצויגן אויף דר'ערד, מיט ליכט צוקאַפּנס — פלעג איך זיך נישט קענען איינהאַלטן פון לאַכן. בשום-

חשבון און סך-הכל

אופן נישט געקענט זיך קאנטראלירן. דער אויסגעצויגענער מענטש, ווי א גולם, איז מיר פארגעקומען אזוי נאריש, אזוי קאמיש, אז ס'האט מיך געשטופט צום לאכן. איך האב נישט איין מאל געכאפט פעטש צוליב דעם, גערעכטע פעטש, כאטש שולדיק בין איך נישט געווען. האב איך דען געוואלט לאכן? האב איך דערפון הנאה געהאט? האב איך דען נישט באגריפן די טראגעדיע פון מענטש, פון זיין גורל? אבער ס'האט זיך פארט געריסן א געלעכטער פון מיר. דאס איז אפשר געווען דער אנהייב פון מיין הומאר, וואס ער גייט האנט-ביי-האנט מיט מיין פעסימיוס און מרה-שחורה. ער ראטעוועט מיך פון פינצטערן אפגרונט. מיטאמאל דערזע איך דאס נישטיקע, דאס לעכערלעכע פון דעם טראגישן — און איך צע-לאך זיך. דאס אלטע ווערטל, אז פון דעם טראגישן ביז דעם לעכערלעכן איז בלויז איין שריט, איז אמת.

ווען איד בין נישט איד...

איד טראכט אָפּט, אַז ווען איד בין נישט איד, נאָר אַן אַנדערער און איד שטויס זיך אָן אויף אַזאַ, ווי איד, וואָלט ער מיך מוראדיק פאַראינטערעסירט און פאַראינטריגירט. אָט זע איד אַ מענטש, אַ שרייבער, וואָס שרייבט ערנסטע לידער, דערין רעליגיעזע; עסייען וועגן רעליגיע, בודיזם, קאָנפּוציאניזם, אַריענטאַליזם, אַקולטיזם, פּילאָסאָפּיע, און גלייכצייטיק — שאַרזש, הומאַרעסקע, פעליעטאַן, קופּ-לעטיש ליד; אַ גלויביקער און אַ סקעפטיקער, געזעלשאַפּטלעכע טעמעס און צו-ריקגעצויגן פון דעם געזעלשאַפּטלעכן קאָך.

וואָס פאַראַ מענטש איז דאָס? זענען דאָס אַלץ ווידערשפּרוכן, אַדער טענער-דיסאַנאַנסן פון איין סימפּאָניע, פון האַרמאָניע?

איד קלאַג זיך נישט. מען האָט גאַנץ היפש וועגן מיר געשריבן — מער פאַ-זיטיוו, ווי נעגאַטיוו, אָבער אין די מיינסטע פּאַלן — איינזייטיק. די מערסטע שרייבער-קריטיקערס זענען צו מיר געגאַנגען אויפן וועג פון לייכטסטן ווידער-שטאַנד. אַנשטאַט צו פרווון אַרומנעמען דאָס גאַנצע בילד, געפינען שייכותן, אַריינ-טיפן זיך אין דער פאַרשיידנאַרטיקייט און אַנטאַפּן דאָס גאַנצע, דאָס איינהייטלעכע, האָבן זיי אויסגעקליבן איין מאָטיוו, איין טאַן; אַדער גערעדט וועגן יעדן זשאַנר באַזונדער — לויט דעם בוך, וואָס כ'האַב גראַד פאַרעפּנטלעכט; אַדער די פאַר-שיידנאַרטיקייט אָפּגעפּטרט מיט דער פאַלשער, גאַרנישט-זאַגנדיקער, אַדער לייכט-זינקער, אומריכטיקער און אומגערעכטער באַמערקונג: „צעוואַרפּנקייט!“.

מען פאַרזעט דערביי אַפילו, אַז איד בין געווען דער ערשטער, וואָס האָט אַריינגעבראַכט אין דער יידישער ליטעראַטור דעם אַריענט, אַריענטאַלישע רע-ליגיע, פּילאָסאָפּיע.

(* אויסנעמען אין דעם פרט זענען געווען אין זייערע אַפּהאַנדלונגען וועגן מיר — ח. פּרידלאַנד, ש. ניגער, לייבוש לעהרער, א. לעיעלעס, צבי כהן, חיים ליבערמאַן, מרדכי יפה, ש. ל. שניידערמאַן, נ. סומער, ד"ר א. מוקדוני, ש. טענענבוים און אין ענגליש — לודוויג לואיסאַן.

איך זאג דאָס אָן ביטערניש. איך האָב אַמאָל אַפּשער געהאַט טענות. מער נישט. איך האָלט בכלל, אָז אַ שרייבער האָט נישט קיין מאַראַליש רעכט טענות צו האָבן צו קריטיקערס. אָדער צו די לעזערס. ווען אַ שרייבער גיט אַ זאָג, אָז ער האָט זיך מקריב געווען, אָדער אָפּגעגעבן זיינע בעסטע יאָרן דעם פּאָלק — איז ער אַ ליגנער. אָן אמתער שרייבער, אַ געבוירענער שרייבער שרייבט — נישט ווייל ער וויל עמעצן אַ טובה טון, נאָר ווייל ער מוז, ווייל ער וויל דאָס, ווייל דאָס איז זיין באַרוף און אינערלעכער רוף. ס'מעג אים פאַרדריסן, אויב ער קריגט נישט די געהעריקע אָנערקענונג פון קאָלעגן, צי פון פּאָלק, אָבער טענות האָבן, אָז ער האָט זיך מקריב געווען — דאָס איז נישט קלוג און נישט אמת.

אויב איך האָב טענות צו קאָלעגן, איז עס פאַר זייערע פּערזענלעכע באַציונגן גען, אָדער אומבאַציונגען; מיך שאַקירט די היפּאָקריטישקייט און אומדאַנקבאַר־קייט פון געוויסע שרייבערס, וואָס אין זייער שרייבן פרעדיקן זיי מאַראַל, יושר. דאָס זענען די, וואָס צאָלן אַפּ מיט שלעכטס פאַר גוטס, מיט ״שטיינער פאַר בלוי מען״, ווי דאָס ווערטל גייט. מכוח אייניקע ביישפּילן אַזעלכע וועל איך שפּעטער דערציילן. ס'איז כדאי צו דערציילן.

**

פונדאמענטאַל — אין מיין גייסטיקן און אידעאָלאָגישן איינשטעל — האָב איך זיך כמעט נישט געביטן אין משך פון די יאָרן — פון מיין פּרזער יוגנט ביז איצט. איך האָב אַלעמאָל געגלויבט אין דער גייסטיקייט פון דעם באַשאַף, אין אַ געטלעכער קראַפט; אָבער פון קינדווייז אָן נישט געקענט שלום מאַכן מיטן פאַר־מאַליוס, מיטן דאַגמאַטיזם און ריטואַל פון דער רעליגיע, הגם ס'האָט מיך דווקא יאָ געצויגן צו פּאַנאַסטישער, סימבאָלישער רעליגיעזיטעט, באַזונדערס אין יענע יונגע יאָרן, בעת איך האָב זיך אַרומגעטראָגן מיט דער פּאַנאַזיע פון שאַפן אַ נייע רעליגיע, ווי כ'דערצייל עס אין ״מאַמענטן פון אַ לעבן״. אָבער פּאַקטיש פּראַקטיצירן ריטואַל, דאָס האָב איך ביי זיך נישט געקענט פּוועלן. ס'וואַלט פאַר מיר געמיינט פּוּרים־שפּיל, פּאַלשער אַנשטעל. (זע דאָס קאַפיטל ״מינאַריטעט״ אין אָנהייב בוך).

איך האָב אַלעמאָל געגלויבט אין אַ שטאַטלאָזער געזעלשאַפּט, אָבער ערשט אין די שפּעטערדיקע יאָרן איינגעזען, אָז דער מענטש וועט גרייט זיין צו דעם אַנאַרכיסטישן אידעאָל אפּשער אין אַ סך טויזנטער יאָרן אַרום — אויב ער, דער מענטש, וועט נאָך אַזוי לאַנג עקסיסטירן... הגם מיר איז אַלעמאָל פּרעמד געווען דער פּוּמון פון ליב האָבן אַ קאָלעקטיוו — וואָס ביי אונדז, יידן, הייסט עס ״אהבת ישראל״, האָב איך פונדעסטוועגן געגלויבט אין דעם אתה בחרתנו פון

דעם קליינעם פאלק אין דעם קליינעם לאַנד, וואָס האָט אַזוי אומגעווענער משפיע געווען די גאַנצע וועלט — לאַמיר זאָגן: די קריסטלעך-איסלאַמישע, וואָס זי איז עס טאַקע אונטער אונדזער השפעה געוואָרן.

כאָטש די טעאָריע פון העכערע ראַסן איז געוואָרן אַ בלוטיקע בייטש, וואָס האָט אונדז געשלאָגן מיט אַזאַ ווילדער רציחה, גלייב איר, ווי שרעקלעך דאָס זאָל נישט קלינגען אין עמעצנס אויערן, אַז עס זענען דאָ העכערע און נידער-קערע ראַסן — אין אַ גייסטיקן זין — ווי עס זענען אַפט דאָ אין איין משפחה גאָזנים און אידיאָטן, צדיקים און רשעים.

זעען מיר דאָך, אַז אַזוי פיל מיליאָנען מענטשן אין אַזיע, אַפריקע, דרום-אַמעריקע און אויסטראַליע זענען געבליבן ווילד, פרימיטיוו, אַפילו קאַניבאַליסטיש און בלוזי יענע מיטגלידער פון יענע שבטים, וואָס זענען אַריבערגעפירט געוואָרן אין די אייראָפּעיִשע און אַמעריקאַנישע לענדער, האָבן זיך אַנטוויקלט צו אַ העכערער מדרגה. אייראָפּע האָט גענומען איר קולטור און ציוויליזאַציע, איר רעליגיע, אירע עטישע עיקרים פון דעם קליינעם גריכנלאַנד און פון די קליינע יהודה און ישראל. פון די פעלקער מיט הויכע קולטורן — רוים, בביל־פרס, מצרים און גריכנ-לאַנד — איז בלוזי ישראל געבליבן — געבליבן, כדי ווידער אויפצושטיין פון די חורבות. דאָס הייסט, אַז צווישן די אויסדערוויילטע זענען מיר — די אויסדער-וויילטסטע; אתה בחרתנו, אַלצאיינס, ווי מיר זאָלן דאָס נישט טייטשן. אַנטראָפּאָ-לאַגיש און ביאָלאָגיש איז טאַקע נישטאָ קיין אונטערשייד צווישן מענטש און מענטש, פאלק און פאלק, ראַסע און ראַסע, אָבער פסיכאָלאָגיש — פסיכיש, גייס-טיק — יאָ.

ווען איך האָב די דאָזיקע געדאַנקען אויסגעדריקט אין אַ גרעסערער בראַ-שור: „פאַן־אַריענטאַליזם“, האָט ש. דובנאָוו מיך אויסגעמוסרט אין אַ בריוול פון ריגע, ווי איך דערצייל דאָס פאַרבייגייענדיק אין מיין בוך „מאַמענטן פון אַ לעבן“, ער איז מסכים מיט מיין אַלגעמיינער אַפשאַצונג, אָבער איז שאַקירט פון מיין אויספיר... וואָס זאָלן מיר טון, אויב געוויסע פאַקטן שאַקירן אונדז? — האָב איך אים געפרעגט אין מיין ענטפער און דערביי קלאָר געמאַכט מיין טיפן גלויבן, אַז ראַסן-אומגלייכהייט גיט קיינעם נישט קיין מאַראַליש רעכט אומגלייך צו באַ-האַנדלען די אומגלייכע. דיסקרימינאַציע, די מינדסטע באַרובונג פון דעם מינדסטן מענטשלעכן רעכט אויפן גרונט פון ראַסע, איז אַ פאַרברעך, וואָס שטעלט אַוועק דעם אויספירער דערפון אויף דעם נידעריקסטן שטאַפל פון מאַראַלישער גע-זונקענקייט.

מיין גאַנץ לעבן בין איך געווען אַן אָנהענגער פון ציוניזם — מיט אַ קורצן איר-בערריס פון עטלעכע יאָר, ווען מיין ווילן צו נאַציאָנאַלער אינהייט האָט מיך דער-

פירט צום רעיון פון אייניקייט דורך שפאלטונג. איך האָב דאָן אָנגעשריבן אַ
 בראַשור, וווּ איך פרעדיק די איבערגרופירונג פון ייִדישן פּאָלק אין צוויי פעלקער:
 ייִדן מיט ייִדיש ווי זייער נאַציאָנאַלע שפּראַך, מיט אַ טעריטאָריע ערגעץ־וווּ;
 און עברים, מיט העברעיִש ווי זייער נאַציאָנאַלע שפּראַך — אין ארץ־ישׂראל. קיין
 אַנדער אויסוועג פון דעם „ויתרוצו“ אין אונדזער פּאָלק האָב איך נישט געזען.
 איך באַקרעפטיק מיין אידייע מיט ביישפּילן פון די נייע נאַציעס אויפן אַמעריִי־
 קאַנער קאַנטינענט, וווּ ענגלענדער און אַנדערע זענען געוואָרן אַ ניי פּאָלק —
 אַמעריקאַנער; שפּאַניער און פּאָרטוגעזער זענען געוואָרן — מעקסיקאַנער, טשילענער,
 אַרגענטינער, בראַזיליאַנער. פּאַרוואָס, פרעג איך, קאָן עס נישט ביי אונדז פּאַסירן?
 צום גליק האָב איך קיינמאַל די דאָזיקע בראַשור — וועגן אייניקייט דורך
 שפּאַלטונג — נישט פּאַרעפּנטלעכט, אָבער אַ רעזומע פון איר האָב איך אָפּגע־
 דרוקט אין אַ זשורנאַל, וואָס איז מיט היפשע יאָרן צוריק אַרויס אין ניו־יאָרק,
 אונטער דער רעדאַקציע פון יעקב לעווין. און לעווין האָט מיר שפּעטער דער־
 ציילט, אַז ער האָט צוליב דעם געקריגן אַ סך פּאַרוורפן. אינטערעסאַנט איז,
 אַז דער איינציקער, וואָס האָט באַמערקט מיין עקסטרעמען ייִדישיזם אין יענער
 צייט, איז געווען ד״ר חיים זשיטלאָווסקי (אין „צוקונפּט“).

א. אַל מי

**
*

מען האָט מיך אַ סך מאָל באַשולדיקט אין זינד און עוולות, וואָס
איך בין נישט באַגאַנגען און מען האָט מיך געשטראַפּט פאַר דעם, וואָס
איך בין נישט.

מען האָט מיך קיינמאָל נישט באַשולדיקט אין זינד און עוולות,
וואָס איך בין יאָ באַגאַנגען און מען האָט מיך קיינמאָל נישט געשטראַפּט
פאַר דעם, וואָס איך בין יאָ.

אַבער קיינער האָט מיך אַזוי שאַרף נישט באַשולדיקט און אַזוי
שווער נישט געשטראַפּט, ווי איך אליין — און פון קיינעם האָב איך
נישט אַזוי פיל געלערנט, ווי פון זיך אליין.

די אומדאנקבארע פיר

גברא דרחיצנא עליה, אדייה לגזויה וקם
(סנהדרין ז' - ע"ב)

דא קום איך צו דער מעשה מיט די אומדאנקבארע פיר. זיי זענען; אפרים אויערבאך, י. ל. זלאטניק (יהודה עלזעט), ס. דינגאל און יוסף קאהאן.

איך האב אין א פריעריק קאפיטל געזאגט, אז בדרך-כלל האב איך נישט קיין טענות צו די קאלעגן, יידישע שרייבערס. פון א סך יידישע שרייבערס, על-טערע און יינגערע, סיי אין אייראפע, סיי אין אמעריקע, זענען מיר פארבליבן ליכטיקע דערניצערונגען. צווישן זיי זענען געווען י. ל. פרוץ, יעקב דינעזאן, הלל צייטלין, מרדכי ספעקטאר, ש. י. סטופניצקי, נח פרילוצקי, יהואש, ד"ר נתן בירנבוים, אין א געוויסן זין אויך ת. נ. ביאליק, וואס מיט אים האב איך זיך בלויז אייניקע מאל באגעגנט אין אייראפע, אבער אין ניו-יארק א סך שעהן מיט אים פארבראכט; אברהם רייזען און דוד פינסקי — נישט צו דערמאנען די שריי-בער-חברים פון די יוגנט-יאָרן.

און ווער נאך? כ'האב שיער נישט דערמאנט אברהם ליעסינען, מחמת ליעסין האט מיר א סך קאמפלימענטן געמאכט, כסדר מיך פארבעטן צו שרייבן פאר דער „צוקונפט“, אבער עפעס איז דערפון קיינמאל גאר נישט ארויסגעקומען... ליעסין, א טיפער יידישער דיכטער, עסיאיסט און פובליציסט, איז געווען א טראגישע פיגור — אין זיין פאמיליען-לעבן. דאס איינציקע קינד, א טאכטער, אן אומהיילבארער קריפל, וואס האט זיך אפילו נישט געקענט אליין באוועגן. אבער בעת טייל טראגישע מענטשן ווערן געלייטערט פון לידן, געניינט צו גוטסקייט, פריינטלעכקייט און פארשטייעניש פון זייערע מיט-מענטשן, ווערן אנדערע פאר-ביטערט, ביז, מיזאנטראפיש. ליעסין האט געהערט צו די לעצטע.

איך וויל אויף אים מלמד-זכות זיין — טאקע צוליב זיין פערזענלעכער טראגעדיע, וואס האט זיין היים אנגעפילט מיט אן אומהיימלעכער אטמאספערע.

יעדער באזוך ביי אים האט אויף מיר אַנגעוואָרפֿן אַ מרה־שחורה — אַזאַ שטימונג האָט געהערשט אין זיין היים; דערביי האָט מיך אויך צערודערט זיין טבע צו באַריידן די שרייבערס, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין „צוקונפט“ אונטער זיין רעדאַקציע. דעם דרוקט ער, ווייל יענער איז קראַנק און מען האָט זיך ביי אים געבעטן, אַז ער זאָל זיך אויף יענעם מרחם זיין; אַן אַנדערן דרוקט ער, ווייל ער האָט אים פשוט געסטראַשעט מיט זעלבסטמאָרד... אַ דריטן — מחמת עפעס אַן אַנדער סיבה. דערביי נעמט ער אַרויס פּעקלעך כתבים — דערציילונגען און ליד־דער — פון באַוווסטע ייִדישע שרייבערס און באַרימט זיך, אַז דאָס האָט ער אויסבראַקירט... דאָס באַריידעניש און באַרימעניש מאַכט אויף מיר אַ שווערן איינדרוק. כאַטש מיר מאַכט ער קאַמפּלימענטן, האָב איך קיין חשק נישט אים עפעס צו געבן. זעלטן־זעלטן גיב איך אים אַ ליד.

אַבער איינמאָל רופט מיך אַפּ יַעקב קרעפּליאַק, ליעסיני'ס סעקרעטאַר, און בעט מיך צו שטעלן זיך אין פאַרבינדונג מיט ליעסינען. ער האָט עפעס איבער־צוריידן מיט מיר. איך טעלעפּאָניר ליעסינען און אין אַוונט פון דעם זעלביקן טאָג בין איך ביי אים אין דירה. נאָך זיינע געוויינטלעכע באַריידענישן און באַ־רימענישן, קומט ליעסין צום פּסוק; „מען האָט מיר געזאָגט“ (דאָס הייסט, אַז ער אַליין ווייס נישט און ווער דער „מען“ איז, אַדער זענען, זאָגט ער מיר נישט אויס) — אַז אַלמי איז דער פּאַסיקסטער מענטש צו שרייבן אין „צוקונפט“ וועגן ביכער... איך זאָג אים: „וועגן ביכער שרייבט דאָך ביי איך ש. ניגערז“! נור, נעמט ער „דעקן“ ניגערן... חוצדעם דאַרף די „צוקונפט“ מער ווי איין קריטיקער. דאָס „געשעפט“ ווערט געשלאָסן; איך וועל שרייבן, און דאָן שטעלט מיר ליעסין אַ קשיא :

— וועלכע ביכער האָט איר אין זינען?

איך רופֿ־אַן אַ בוך. ליעסין איז תיכף מבטל דאָס בוך און דעם מחבר... איך דערמאָן נאָך אַ בוך. דער אייגענער סוף. אַזוי בוך נאָך בוך — ליעסין מאַכט פון זיי אַלע אַש און בלאַטע...
דעמאָלט איז נאָר־וואָס געהאַט אַרויס ב. עפעלבוים־ראַמאַן „אויפברויז“.

איך שטאַמל אומזיכער אַרויס דעם נאָמען פון בוך און מחבר, זייענדיק זיכער, אַז ס'איז אַ ברכה־לבטלה... אַבער צו מיין איבערראַשונג כאַפט זיך ליעסין אָן; גוט, שרייבט.

מילא, גוט! כאַטש איין בוך־צדיק אין גרויסן ביכער־סדום... קיין חשק אַנצור־הייבן שרייבן וועגן ביכער אונטער אַזעלכע תנאים האָב איך שוין, אייגנטלעך, נישט. פונדעסטוועגן באַשליס איך צו פּראָבירן, אין עטלעכע טעג אַרום שיק איך צו ליעסינען אַ רעצענזיע — אַדער אַפּהאַנדלונג — וועגן ב. עפעלבוים־ראַמאַן „אויפ־

פון רעכטס צו לינקס: שמואל ראזאנובסקי פון ארגענטינע; דוד פראס פון דרום-אפריקע; ש. ז. שניידערמאן; דינה האלפערן; א. אלמי און מ. ג. נירענבערגער (ניי-יארק).

ברויו". ס'דארף אריין נאך אין קומענדיקן נומער „צוקונפט". קרעפליאק שיקט מיר צו די קארעקטור. איך פארריכט און שיק צוריק.

אין נאָענטן נומער „צוקונפט" איז מיין אַרטיקל נישטאָ. ס'איז אויך נישטאָ — נישט אויפן צווייטן חודש און נישט אויפן דריטן חודש. איך טעלעפאָניר לייעסינען און ער דערקלערט מיר, אַז ער קאָן די רעצענזיע נישט דרוקן. פאַר-וואָס? מחמת גראַד ווען מיין רעצענזיע האָט געזאָלט אַריין, איז אַרויס אַ נומער פֿון דעם קאָמוניסטישן חודש-זשורנאַל „דער האַמער" — און דאָרט איז דאָ עפעל-בוים אַ דערציילונג. נו, איז עפעלבוים שוין פסול. לייעסין האָט אַפילו נישט געהאַלטן פאַר נייטיק מיר מודיע צו זיין דעם גור-דין...

איך בעט אים מיר צוצושיקן די קארעקטור, מחמת כ'האָב נישט קיין קאַפּיע פֿון דער רעצענזיע. קרעפליאָק שיקט מיר די קארעקטור. איך גיב זי אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע" און דאָרט ווערט געדרוקט די רעצענזיע, וואָס לייעסין האָט ביי מיר באַשטעלט. דערמיט ענדיקט זיך מיין קאַריערע ווי אַ קריטיקער פֿון „צוקונפט", אונטער לייעסינ'ס רעדאַקציע...

אַבער דאָס איז אגב-אורחא. דער עיקר בין איך דאָ אויסן צו דערציילן וועגן אומפאַרשטיילעכע רשעותן פֿון קאַלעגן, וואָס האָבן מיר אַפגעצאָלט מיט שטיינער פאַר גוטס. און בלויז צו אַזעלכע קאַלעגן האָב איך טענות. אַט איז דער פאַל אויערבאַך.

מיט אפרים אויערבאַכן בין איך באַפריינדט געוואָרן אין די ווייטע יונגע יאָרן, ווען ער איז פֿון בעלז, בעסאַראַביע, אַראָפגעקומען קיין וואַרשע. ביידע יונגע יונגעלעך, אָבער איך בין פאַרפונדעוועט אין וואַרשע און אַרבעט אין „מאַמענט", בין איך אים מקרב, דרוק זיינע ליידער. מיר זענען חברים.

אין 1914 — אין ניו-יאָרק — קריג איד, אויפן אַדרעס פֿון „טאַגעבלאַט", אַ טעלעגראַמע פֿון אויערבאַכן, אַז ער איז אָנגעקומען פֿון ארץ-ישראל, ווו ער האָט געדינט אין יידישן קעמל-באַטאַליאָן און — ער איז דאָ פאַרהאַלטן געוואָרן אויף עליס-איילאַנד. איך מוז אים ראַטעווען! איך אַליין בין נאָך דאָ אַ „גרינער", שטיי איך צו צום דעמאָלטיקן פאַרוואַלטער פֿון „טאַגעבלאַט", טעמיוועל מייסאַן, אַז ער זאָל מיט מיר מיטפאַרן אויף עליס-איילאַנד און מיטנעמען אַביסל געלט. מייסאַן טוט מיר צוליב. אויערבאַך איז פריי און האָט שוין אויך אַן אַוואַנס אויפן האַנאַראַר, וואָס ער וועט קריגן פאַר זיינע אַרטיקלען אין „טאַגעבלאַט".

איך ווויזן ביי יענעם אין אַ צימער מיט איין בעט, טייל איך אַ שטיק צייט מיט אויערבאַכן מיין געלעגער און אויך מיינע מאַלצייטן. ביסלעכווייז אַרדנט זיך אויערבאַך איין. ער דערשמעקט, אַז איך בין נישט קיין קרייזל-קלייזל-מענטש און ער איז ליטעראַריש אַמביציעז, דערווייטערט ער זיך פֿון מיר — און ער

דערציילט וועגן מיר אלערליי מעשיות — אפילו, אז איך האב אים עקספלאטירט, גלייך איך וואלט געווען דער אייגנטימער פון „טאגעבלאט“ — ווו, אגב, אלע מיטארבעטער האבן געקריגן זייער ווייניק באצאלט.

אבער דאס ערגסטע איז געקומען מיט עטלעכע יאר שפעטער. די יידישע שרייבערס, וואס וווינען אין בראַנקס, אַרגאַניזירן אַ מיין ליטעראַרישן קלוב. איך ווין דעמאָלט אויך אין בראַנקס, פאַרבעט מיך א. לעיעלעס. אז איך זאל אויך ווערן אַ מיטגליד פון קלוב, איך קווענקל זיך — מחמת, ווי איר ווייסט שוין, בין איך בכלל נישט קיין „געהערער“, אבער — אפשר יאָ ווערן? לעיעלעס פירט מיך אהין. ווי נאָר איך באַווייז זיך, ווערט אויערבאַך „ביזי“, ווי מען זאָגט עס אויף ענגליש. ער שושקעט זיך מיט אַנאַ מאַרגאַלין (ראַזאַ לעבענסבוים). זיי שושקען זיך מיט אַנדערע. איך פיל, אז ס'איז וועגן מיר — און איך דערפיל זיך אומהיימ־לעך, האָב צו זיך אַליין טענות, פאַרוואָס איך האָב זיך געלאָזט „פאַרפירן“ פון לעיעלעס־גלאַנצן...

איך בין אַ „פערסאָנאַ נאָן גראַטאַ“, סיי צוליב מיין זעלבסט־וויליקער איזאַ־אַציע פון ליטעראַרישן יאַרד; סיי צוליב מיין שריפטלעכן איינרייסן זיך... נאָכן מיטינג, שוין אויפן גאַס, פאַרבעט אויערבאַך אַלעמען צו זיך אין הויז אַריין (ער איז שוין דעמאָלט געווען באַווייבט) אויף טיי — אַלעמען, בפירוש אַלע־מען — אויסער מיך!

איך בלייב אַליין, קוק־נאָך די אַוועקגייענדיקע. איך פיל זיך געקערענט, באַליידיקט און פאַרשטיי נישט, פאַרוואָס מיר קומט אַזאַ פאַטש אין פנים פון איינעם, פאַר וועלכן איך האָב אַזוי פיל געטון.

**

און אַט איז ס. דינגאַל.

אין 1917 פאַרלאָזט חיים ליבערמאַן דאָס „טאגעבלאט“ און גייט אַוועק שטוי־דירן אין קאַלאַמביאַ אוניווערסיטעט. ס'בלייבט אַ וואַקאַנץ. גדליה בובליק, דער רעדאַקטאָר, פרעגט מיך, צי איך קאַן אים אפשר רעקאָמענדירן אַן אַנדערן אויף ליבערמאַנ'ס אַרט. איך דערמאַן זיך אַן אַ יונגמאַן, וואָס איז געקומען פון לאַנדאַן און גייט אין ניו־יאָרק אַרום פאַרקויפן ביכער. ער איז אויך געווען אין „טאגע־בלאט“ מיטן „בוק און נאָולעדזש“ (*). דערנאָך באַקומען אַ שטעלע אין דער פיר־לאַדעלפיער „יידישע וועלט“.

בובליק ווייס גאַרנישט וועגן אים, וויל ער אויף זיך נישט נעמען קיין אחריות.

(* „דאָס בוך פון וויסן“ אַן ענציקלאָפּעדיע פאַר יונגוואַרג.

בלייבט, אָז איך זאל שרייבן דינגאַלן אין מיין אייגענעם נאָמען און אויב ער קומט, מאַכן מיט אים אַ פּראָוויזאָרישע אַראָנזשירונג. טויג ער, איז מה-טוב. טויג ער נישט, איז דער רעדאַקטאָר נישט פּאַראַנטוואָרטלעך און ער קאָן אים אַוועקשיקן. דינגאַל, וואָס האָט געהאַט זשורנאַליסטישע דערפאַרונג פון לאַנדאָן, טויג זיך אויס און ער פאַרלייבט אַ „טאַגעבלאַט“ מיטאַרבעטער. ס'גייען אַריבער עטלעכע יאָר. די נייע צייטונג, „דער טאַג“, וואָס אַלע האָבן איר געגעבן העכסטנס זעקס חדשים, פאַרפעסטיקט זיך. איין נאַכמיטאַג באַגעגן איך זיך מיט מאָריס וויינבערג, דעם גרינדער און אַרויסגעבער פון „טאַג“. ער וויל וויסן ווער ס'מאַכט אין „טאַג-געבלאַט“ די אויסשניט-אַרטיקלען (באַאַרבעטונגען פון פּאַפּולערע אַרטיקלען אין דער ענגלישער פרעסע). איך זאָג, אָז דינגאַל, אַט אַזאַ מענטש דאַרף ער האָבן, וויינבערג בעט מיר, אָז איך זאל אים צושיקן דינגאַלן, פון וועמען ער האָט נאָר-וואָס דאָס ערשטע מאָל געהערט פון מיר, אָבער איך דערקלער אים, אָז ווי אַ „טאַגעבלאַט“ מיטאַרבעטער וועט עס נישט זיין עטיש פון מיר אים צו פאַר-שדכנען צו אַן אַנדער צייטונג. אַלץ, וואָס איך קאָן טון, איז — זאָגן דינגאַלן, אָז וויינבערג האָט זיך געפרעגט אויף אים...

איך טו טאַקע אַזוי. איידער איך פאַרענדיק דעם זאַץ, האָט דינגאַל שוין אַרויפגעכאַפט אויף זיך דאָס רעקל און דעם הוט און — ער איז שוין נישטאַ. אין עטלעכע טעג אַרום זיצט שוין דינגאַל אין „טאַג“... ס'הייסט, אָז אומ-דירעקט האָב איך אויך גורם געווען זיין מיטאַרבעט אין יענער צייטונג, וואָס איז פאַר אים געווען זייער מזלדיק. מיט קיין רעה דערפאַר, אויב נישט מיט קיין טובה, דאַרף ער מיר זיכער נישט אָפּצאָלן.

ווען דאָס „טאַגעבלאַט“ פאַרמאַכט זיך, איז ב. צ. גאַלדבערג דער אָנפיר-רעדאַקטאָר (מענענדזשינג-עדיטאָר) פון „טאַג“. מיר זענען צעקריגט געווען אַ לענגערע צייט, ריידן נישט צווישן זיך — צוליב אַ פּאַלעמישער מחלוקה. דערפאַר גלייב איך פשוט נישט, ווען יואל סלאָנים מעלדעט מיר, אָז גאַלד-בערג זוכט מיך. אָבער אַזוי איז עס געווען. איך ווער אַ מיטאַרבעטער פון „טאַג“, אַ דרויסנדיקער! צוויי פעליעטאַנען אַ וואָך. כד-זוכ — אַנשטענדיק.

אין אַ דריי חדשים אַרום פאַרט גאַלדבערג אויף אַ לענגערער ריזע קיין סאַוועט-רוסלאַנד. דינגאַל פאַרנעמט זיין אַרט. און ווי נאָר ער ווערט אָנפיר-רעדאַקטאָר, ווערן מיינע פעליעטאַנען משוגע, שפּרינגען אַהין און אַהער, באַהאַלטן זיך — אַמאָל צווישן די ראַמאַנען, אַמאָל צווישן די רעקלאַמעס און אַמאָל — ערגעץ אַנדערש.

איך שווייג. די פעליעטאַנען נעמען שטאַרק אויס, אַזוי דערציילן די רייזנדיקע „טאַג“-אַגענטן. אַזוי זאָגט מיר מ. י. שעליובסקי, דער צירקולאַציע-פאַרוואַלטער.

אפשר איז די וואַנדערונג פון מיינע פעליעטאַנען אַ צופאַל, אָן איבערגאַנג? איך וואַרט.

און איך דערוואַרט זיך טאַקע... דינגאַל דערציילט מיר, מיט ממש אַ צע-בראַכן קול, אַז דוד שאַפיראַ, דער נייער אַרויסגעבער, וויל עקאַנאַמיזירן. בכּוּן... בקיצור... אויס!... נו, און דאָס וואַנדערן פון די פעליעטאַנען? אויך שאַפיראַ'ס עקאַנאַמיע? ס'אַרט מיך נישט דאָס אויפהערן פעליעטאַנעווען. איך האָב דאָך אַ גוטע שטעלע ביים קרן-היסוד און האָב אַפילו קיין מאַראַליש רעכט נישט צו קעמפן פאַר דער „טאַג“-שטעלע. ס'אַרט מיך אָבער דינגאַל — זיין דאַנקבאַרקייט... אפשר פאַרט שאַפיראַ? אין אַ יאָר אַרום טרעף איך שאַפיראַן אויף אַ ציו-ניסטישן צוזאַמענפאַר. מיר שמועסן. פּלוצלינג גיט ער מיך אַ פרעג:

— פאַרוואָס האָט איר אויפגעהערט שרייבן ביי אונדז? וואָס איז — ס'פאַסט אייך נישט צו זיין אַ מיטאַרבעטער פון „טאַג“?

הייסט עס, אַז ס'איז טאַקע דינגאַל. אפשר האָבן אַנדערע קאַלעגן צוגעהאַלפן — אַז מען שמועסט קאַלעגיאַליטעט! צבי הירש רובינשטיין, דער נייס-רעדאַקטאָר פון „טאַג“, הייבט אָן אין דער אייגענער וואַך אַ נייעס איינפיר אין „טאַג“. „גוט שבת, גוט יאָר“, וואָס האָט געזאַלט זיין הומאַר...

פאַרוואָס האָט דינגאַל אַזוי געהאַנדלט? איך וויל קריגן אַ דירעקטן ענטפער. אָבער ערשט אין עטלעכע יאָר אַרום טעלעפאָניר איך דינגאַלן, באַשטעל זיך צו טרעפן מיט אים אין אַ רעסטאָראַן — אין אַן אַוונט. מיר עסן און שמועסן. כ'דער-מאָן אַלץ, וואָס כ'האָב געטון פאַר אים. אַ, ער געדענקט זייער גוט. ווי קאַן ער עס פאַרגעסן? פאַרוואָס-זשע האָט איר אַזוי געהאַנדלט?

— שאַפיראַ!... וואָס שאַפיראַ האָט אייך געזאָגט, איז גאַרנישט. ער וויל בלייבן דער פיינער מענטש.

דער פאַל דינגאַל האָט באַזונדערס שאַרף פאַר מיר אונטערגעשטראַכן דאָס רעטעניש פון דער „מאָדנער“ באַצונג צו מיר מצד די „הויפטן“ אין דער ייִדישער צייטונגס-וועלט פון אַמעריקע — זינט דאָס „טאַגעבלאַט“ האָט זיך פאַרמאַכט.

איז דאָך דינגאַל געווען, ווי דער אַנפיר-רעדאַקטאָר פון „טאַג“, פאַראינטע-רעסירט צו פאַרבעסערן דעם „טאַג“ — און מיינע פעליעטאַנען האָבן, ווי געזאָגט, שטאַרק אויסגענומען, האָט ער, על-פי שכל הישר, געדאַרפט מיך דערנענטערן. אַפילו מיינע שונאים האָבן נישט געלייקנט מיינע זשורנאַליסטישע פעיקייטן. בין איך דאָך כמעט אויפגעצויגן געוואָרן אין רעדאַקציעס, אויף זשורנאַליום און בין באַהאַונט אין יעדן זשאַנר און אויף יעדן געביט פון צייטונגס-אַרבעט, אויסער אין צייטונגס-ראַמאַנען, וואָס איך האָב זיך קאַטעגאָריש אָפגעזאָגט צו שרייבן. צום סוף האָט ער מיך פאַרשטויסן.

פונקט ווי די פריער-דערמאנטע יידישע שריפטשטעלער אין אייראפע און אין אמעריקע און אויך די קאלעגן אין דער אייראפעיש-יידישער צייטונגס-וועלט האבן מיך פון מיין פריער יוגנט אן מקרב געווען — וגם די קאלעגן אין אמעריקע, אין מינע ערשטע 10—15 יאר דא — אזוי האט מען זיך דא מיר געשטעלט אין וועג זינט דאס „טאגעבלאט“ האט זיך פארמאכט און מיך בשום-אופן נישט גע-וואלט צולאזן צום עמוד פון דער יידישער פרעסע, מיט דער אויסנעם פון ב. צ. גאלדבערג, וואס ער האט, ווי דערציילט, מיך תיכף, נאכן אונטערגאנג פון „טאגעבלאט“, צוגעצויגן צום „טאג“, נישט געקוקט דערויף, וואס מיר זענען געווען ברוגז, אבער ער האט געהאלטן, אז איך וועל זיין א געווינס פאר זיין צייטונג. אן אויסנעם איז אין דעם פרט אויך געווען אב. קאהאן, אבער צוליב מאדנע פסיכאלאגישע סיבות, מכוח וועלכע איך האב שוין געשמועסט.

ווען איך האב אין די יארן 1933 און 1939 באזוכט פוילן, האבן קאלעגן זיך פשוט נישט געוואלט גלויבן, אז איך בין נישט אַנגעשטעלט אין אַ צייטונג... די ווארשעווער יידישע פרעסע האט זיך געריסן איבער מיר. דער „היינט“ און „עקספרעס“ האבן מיך כסדר געוואלט אפרייסן פון „מאמענט“, סיי ווי אן אמערי-קאנער קארעספאנדענט, סיי ווי אן אלגעמיינער מיטארבעטער. און דא, אין מיין היים, אין אמעריקע, לאזט מען מיך נישט צו צום עמוד... דער ווארשעווער „מאמענט“ האט זיך געגרויסט מיט מיר — אפילו אין מינע ערשטע שרייבערישע יארן, ווען איך בין נאך געווען א יונג בחורל.

איך דערמאן זיך וויפל פרייד מיר האט פארשאפט ווען דער „מאמענט“ האט ארויסגעגעבן א גרויסן יום-טובדיקן נומער לכבוד דעם 10טן יוביליי פון דער צייטונג (19טער נאוועמבער, 1920), איך בין שוין דעמאלט געווען אן „אלטער אמע-ריקאנער“ און אויף דער ערשטער זייט געגעבן די בילדער פון בלוזי עטלעכע פון די ערשטע און וויכטיקסטע מיטארבעטער זיינע, האט מען צווישן די פארט-רעטן פון שלום עליכם, הלל צייטלין און מרדכי ספעקטאר אַוועקגעשטעלט מיין פארטרעט, דעם פארטרעט פון א יונג בחורל צווישן די קלאסיקער פון דער יידישער ליטעראטור. וואס דאס האט דעמאלט געמיינט פאר מיר, איז זיך לייכט פארצושטעלן. אויף ווי ווייט אַנגעלייגט איך בין געווען אין דער ווארשעווער יידישער פרעסע קאָן מען זען פון נאך א פאקט: אין די יארן פאר דער צווייטער וועלט-מלחמה האבן די רעוויזיאניסטן איבערגענומען דעם „מאמענט“. איך האב תיכף אפגעשטעלט מינע ארטיקלען, אבער די נייע פירער פון „מאמענט“ האבן מיך באווארפן מיט בריוו און דעפעשן, אז איך זאל אומבאדינגט ווייטער מיט-ארבעטן. איך האב דערויף מסכים געווען, נאכדעם ווי מען האט מיר געגעבן א

א. אַל מִי

שריפטלעכע פארזיכערונג, אז איך וועל ווייטער האָבן אַ פרייע האַנט — אַפילו צו קריטיקירן דעם רעוויזיאָניזם...

אַבער דאָ, אין אַמעריקע, האָבן אַפילו קאַלעגן, וואָס האָבן געוואַלטיק הנאה געהאַט פון מיינע אַרטיקלען אין פאַרשיידענע זשורנאַלן, פון די עסייען, פון מיינע פאַראַדיעס און פעליעטאַנען, זיך ווי פאַרשווירן צו שטיין אין וועג צווישן מיר און דער ייִדישער פרעסע. געוויסע קאַלעגן, וואָס זענען געווען די ערשטע מיר אונטערצושטעלן אַ פיסל, אויב זיי האָבן נאָר פאַרדעכטיקט, אַז ס'האַלט ביי אַ שידוך צווישן מיר און אַ צייטונג, האָבן געהאַט די פאַרשטאַכענע אויגן מיר פאַר-צוואַרפן פאַרוואָס איך גיב אַרטיקלען — אַ שטיקל צייט — אין אַ זשורנאַל, וואָס איז זיי נישט געווען צום האַרצן. ס'פאַרשאַפט מיר נישט קיין כבוד, האָבן זיי געטענהט. פלוצלינג אַזאָ זאָרג פאַר מיין כבוד...

פאַרוואָס אַזאָ באַציונג? אַפּשר אַ מורא, אַז איך וועל פאַרכאַפן מאַכט? נו, אַפילו מיין ערגסטער שונא קאָן אויף מיר נישט זאָגן, אַז איך האָב זיך ווערן ס'איז געשטופט, געוואַלט פאַרכאַפן פאַזיציעס, אַדער עמעצן משיג-גבול זיין. אדרבא, ס'איז גוט באַוווּסט געווען, אַז בעת איך האָב געאַרבעט אין אַ רעדאַקציע און געהאַט אַ געוויסע השפּעה, האָב איך געהאַלפן אַרבעטסלאָזע קאַלעגן אַרייַן-קריגן אַרטיקלען, אַדער באַקומען אַ גאַנצע שטעלע. ס'איז דעריבער נישטאַ קיין שום שכלדיקע סיבה פאַרוואָס מען זאָל קעגן מיר אַזוי האַנדלען, סייךן פשוטע רשעות און נישט-פאַרגינעריי...

אין 1948 ווענדט מען זיך צו מיר פון „מאַרגן זשורנאַל“, דאָרט צו שרייבן צוויי פעליעטאַנען אַ וואָך. מיינע דערפאַרונגען מיט דער טעגלעכער ייִדישער פרעסע האָבן מיך אַזוי פאַרביטערט, אַז איך האָב פאַרלוירן יעדן חשק צו ווערן אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון אַ טאַג-צייטונג. אַבער אַז דער נייער אַנפיר-רעדאַקטאָר און איינער פון די אַרויסגעבערס חזון-איבער זייער ווענדונג וואַכן-לאַנג, בין איך, ענדלעך, מסכים און איך פיר איין אַ „קאַלום“ — „מיט אַ שמייכל“. דער פעליעטאַן נעמט שטאַרק אויס. איך שיק די פעליעטאַנען צו מיט דער פּאָסט, אַדער מיט אַ שליח. אין רעדאַקציע גיי איך זייער זעלטן, אַבער יעדעסמאַל, וואָס איך קום דאָרט, כאַפט מיך אַרום אַ קעלט, וואָס יאָגט און טראַגט פון די קאַלעגן — מיט דער אויסנעם פון יעקב גלאַטשטיין, וועלכער גראַטולירט מיר האַרציק. מיין מיטאַרבעט אין „מאַרגן זשורנאַל“ האָט קורצע טעג. ס'קומט צו אַ סכסוך מיט דעם נייעם אַנפיר-רעדאַקטאָר, גירענבערגער. סוף 1949 הער איך אויף דאָרט צו שרייבן. איך טראַג דאָן אַריבער דעם „קאַלום“ אין „טאַג“, וווּ מיין פריינד מרדכי דאַנציס איז דער רעדאַקטאָר. אויך דאָ די אייגענע קאַלטע, אומ-פריינטלעכע באַציונג. אויך דאָ זענען דאָ אויסנעמען; א. לעיעלעס, מ. נודעלמאַן.

דער פעליעטאָן («מיט אַ שמיכל») ווערט שטאַרק פּאַפּולער און באַליבט. און דאָך — מאַדנע שיקאַנעס. עפעס פּאַרגעסט מען כסדר צו דערמאָנען אין אינהאַלט-פאַרצייכעניש מיין נאָמען. ס'קומען-אַן מאַסן לויב-בריוו, אָבער קיין איינער ווערט נישט פאַרעפנטלעכט, בעת ס'ווערן כסדר געדרוקט בריוו פון לעזערס וועגן יעדן מינדסטן אַרטיקל.

איך שטעל זיך נישט פאַר, אַז דאָס איז דאַנציס'עס שולד — האָט ער דאָך אַזוי ברייט רעקלאַמירט, עטלעכע טעג כסדר, מיין אַנקומען אין «טאַג». ווער-זשע איז שולדיק? איך פרעג דאַנציסן, שמיכלט ער: כ'וועל דיר אפשר אַמאָל דער-ציילן... אפשר פאַרט דאַנציס? געהאַט אַזעלכע דערפאַרונגען יאָרן-פריער מיט ס. דינגאַל, בעת ער איז געווען דער רעדאַקטאָר... ווי קליינלעך!

דערפאַר מאַכן אויסנעם-פאַלן פון קאַלעגיאַלער וואַרעמקייט אַ גרויסן רושם אויף מיר, אַט ווי דער פאַל מיט ריקליס-ליריקן. איינמאָל, גייענדיק אויף טיימס-סקווער, הער איך רופן מיין נאָמען. ס. ליריק לויפט מיר אַנטקעגן:

— אַלמי, — רעדט ער באַגייסטערט, — איד קאָן אייך גאַרנישט זאָגן וויפל הנאה אייערע פעליעטאָנען אין «טאַג» פאַרשאַפן מיר! פאַרוואָס האָט אייך דער «מאַרגן זשורנאַל» אַוועקגעלאָזט? איך בין טיף גערירט.

אויך אין דער ליטעראַטור האָב איך זיך קיינמאָל נישט געשטופט, נישט געיאָגט זיך נאָך כבוד, קיינמאָל נישט צוגעשטאַנען צו קריטיקערס, אָדער סתם קאַלעגן, אַז מען זאָל וועגן מיר שרייבן. ד"ר א. מוקדוני האָט אַמאָל באַמערקט, שרייבנדיק וועגן מיינס אַ בוך (אין «מאַרגן זשורנאַל»), אַז אַלמי דאַרף זיצן ביים אויבנאָן אין אונדזער ליטעראַטור, אָבער ביי אונדז איז שוין אַזוי — איז ער מוסף — אַז וווּ איינער זעצט זיך אַליין אַוועק, דאַרט זיצט ער...

דאָס איז אמת. איך וויל נישט זיין אומבאַשיידן און זאָגן — אין יענעם גדולס, אָדער «גדלנס» ווערטער: «ווי איך זיך, דאַרט איז דער אויבנאָן». אָבער מיר איז דער גאַנצער ענין פון זיצן דאָ אָדער דאַרט, פון ליטעראַרישער פאַלי-טיק בכלל, אַלעמאָל געווען פרעמד. די גרעסטע פרייד לעב איך איבער, ווען איך שרייב און ווען — ביז נישט-לאַנג צוריק — איך גיב אַרויס אַ בוך. ס'הייבט זיך ביי מיר אָן און ס'ענדיקט זיך מיטן שרייבן.

קהלן זיך — באַטאָן איך נאָכאַמאָל — איז נישט אין מיין טבע.

און שרייבן איז ביי מיר מער ווי אַ פּראָפעסיע. ס'איז מיין צווייטע נאַטור. איך קאָן נישט לעבן אָן שרייבן, ווי אַ מענטש קאָן נישט לעבן אָן שפּיין, אָז וואָסער, אָן לופט. ס'איז מוזע און מוז — אַפּילו אין מיין פּובליציסטיק. ס'זענען דאָ געבוירענע שרייבערס און געוואָרענע שרייבערס. די צווייטע קענען אויפהערן שרייבן אַזוי פּלוצלינג און צופעליק, ווי זיי האָבן אָנגעהויבן. די ערשטע הערן אויף צו שרייבן, ווען זיי הערן אויף צו אַטעמען...

ווען דאָס „טאַגעבלאַט“ האָט זיך פאַרמאַכט, באַגעגן איך איינמאַל צביונען (ד"ר ב. האַפּמאַן). ער טרייסט מין:

— איר זענט נאָך יונג און איר קענט זיך לייכט נעמען צו עפעס אַנדערש... און ער דערציילט מיר, אַז ווען ער איז אַרויס פון „פאַרווערטס“, בעת דער שפּאַלטונג צווישן די „רעכטע“ און „לינקע“ און דערנאָך אויך אַוועק פון דער „פּרייהייט“, אַן אַנטווישטער, האָט ער אַ שטיק צייט זיך פאַרנומען מיט הייזער-מסחר (רעיל עסטייט).

איך זאָג אים:

— דאָס איז מסתמא דערפאַר, וואָס איר זענט אַ געוואָרענער שרייבער. איך אָבער בין אַ געבוירענער שרייבער. איך קאָן נישט אויפהערן שרייבן און טון עפעס אַנדערש... איבעריקנס האָב איך אַ שטעלע — און „פּובליסטיי“ איז אויך שרייבעריי...

צביון האָט זיך, דאַכט זיך, באַליידיקט.

דאָס אייגענע האָב איך אַמאָל געזאָגט ד"ר א. קאַראַלניקן — און ער האָט זיך טאַקע שטאַרק באַליידיקט. דאָס האָט מיר שטאַרק באַנג געטון, מחמת קאַראַל-ניק איז מיר, ווי אַ מענטש און אַ שרייבער, געווען נאָענט און טייער.

אָבער אַז קאַראַלניק האָט מיר געזאָגט, אַז ער שרייבט בלויז דעמאָלט, ווען ער ווייסט ווי און ווען ס'וועט געדרוקט ווערן און ער קאָן נישט פאַרשטיין ווי-אָזוי איך שרייב סתם אין דער וועלט אַריין — פאַרן שופּלאַד — האָט זיך יענער ענטפער, וואָס איך האָב פּריער געהאַט געגעבן צביונען, פון מיר אַרויסגעריסן.

און איך שרייב טאַקע אין דער וועלט אַריין. איך בין שטענדיק איבערגע-לאָדן מיט טעמעס, מיט אידיען — עסייאַסטישע און פעליעטאַנסיטישע — און זיי רייסן זיך פון מיר און מאַנען פון מיר — געבוירן צו ווערן... איך מוז זיי זען שוואַרץ אויף ווייס. איך שרייב מיט אימפעט. כּווער אָנגעפילט מיט פּרייד בעתן שרייבן — פון יעדן איינפאַל, יעדן געדאַנק, יעדן וויץ...

מייער שופּלאַדן זענען אַלעמאַל איבערפולט מיט כתבים, מיט אַפּילו פּוב-ליציסטישע אַרטיקלען אויף אַקטועלע טעמעס, וואָס ווערן כּסדר עובר-זמן און

„ובל-נומער פון „מאמענט“.

איך צערייס זיי. אַנדערע „זאָכן“ פאַרלירן סתם דעם חן אין מינע אויגן — און איך צערייס זיי אויך. אָבער כ'האַב מיינס אָפּגעטון — אָנגעשריבן...

טיילמאַל פיל איך, אָז איך אַליין וואַלט געקענט אויספילן צוויי-דריי טעג-לעכע צייטונגען יעדן טאָג — פון דער ערשטער ביז דער לעצטער שורה. ווען איך הער, אָז אַ קאַלעגע לייט פון מאַנגל אין טעמעס, פאַרשטיי איך פשוט נישט. וואָס הייסט: אַ מאַנגל? די וועלט איז דאָך פול מיט טעמעס. וווּ דו גיסט זיך אַ ריר — טעמעס, אידייען, געדאַנקען.

טייל טעג און נעכט ווער איך שיער דערשטיקט פון טעמעס. זיי יאָגן זיך און טראָגן זיך איינע נאָך דער אַנדערער. און אָז איך זעץ זיך אַנידער שרייבן, ווייס איך נישט צו וועלכער טעמע זיך פריער צו נעמען. ס'איז, אייגנטלעך, מער ווי טעמע. ס'איז פאַר מיר אַ לעבעדיק באַשעפעניש. ווען איך נעם דאָס פאַפיר אין האַנט אַריין, איז עס שוין פיקס-און-פאַרטיק. כ'דאַרף בלויז פאַרשרייבן.

און גראַד איך בין אַזוי פיל יאָרן אינדרויסן פון דער פּרעסע... דאָך האָב איך, ווי פריער געזאָגט, צו די קאַלעגן-שרייבערס אין אַלגעמיין קיין טענות נישט. איך האָב זיי קיינמאַל נישט געפרעגט און איך ווייס נישט זייערע מאַטיוון — אפשר האָבן זיי אַזעלכע, אויב נישט פאַקטישע, איז פּסיכאָלאָגישע, אָדער פאַטאָלאָגישע... אָז ס'קומט צו פּסיכיק און פאַטאָלאָגיע, איז דאָך נישט שייך קיין טענות...

טענות האָב איך בלויז צו אַזעלכע, ווי די פיר, וואָס אויף זיי שטעל איך זיך באַזונדער אָפּ: אויערבאָך, דינגאַל, זלאַטניק און יוסף קאהאַן. איך וואַלט אפשר דאָ געדאַרפט צושטעלן אַ פינפטן, א. לוצקי, וואָס איך בין געווען זיין ערשטער אַדרעס אין אַמעריקע, נישט לאַנג פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען ער איז אַהערגעקומען (דעמאָלט נאָך אהרן צוקער) מיט אַ בריוו צו מיר פון נח פּרילוצקי. איך האָב אים דערנענטערט, אים אַריינגעפירט אין דער ליטעראַטור, אים געדרוקט, געפירט מיט אים שמועסן, וואָס האָבן אים, ווי ער אַליין האָט מיט יאָרן שפּעטער מודה געווען, אָנגערעגט צו זיינע פּילאָסאָפּירנדיקע לידער — אָבער ער האָט דערפאַר מיר אָפּגעצאָלט מיט אימאָדאָקבאַרקייט.

אָבער ווען איך זאָל נעמען אויסרעכענען אַלע, וואַלט די רשימה געווען צו לאַנג. חוצדעם זענען די זינד, וואָס אַנדערע זענען באַגאַנגען לגבי מיר, אַזוי נישט-טיק אין פאַרגלייך צו די זינד פון די „פיר“, אָז ס'איז נישט כדאי באַריכות זיך אַריינצולאָזן אין זיי. איך שטעל זיך דעריבער באַזונדערס אָפּ אויף די „פיר“ — אויערבאָך, דינגאַל, זלאַטניק און יוסף קאהאַן, — וואָס זיי האָבן איך אין זייער נויט געהאַלפּן, אויסגעשטרעקט זיי אַ וואַרעמע האַנט — איבערהויפט די ערשטע דריי — בעת אין דעם פאַל פון קאהאַנען איז עס געווען בלויז ליטעראַרישע הילף.

אָבער דאָך האָב איך פון אים, ווי פון אַן אידעאָליסט־אַנאַרכיסט, דערוואַרט, זיי איך וועל עס באַלד דערציילן, אַ שענערע האַנדלונג. איצט קום איך צו הרב זלאַטניק.

**

י. ל. זלאַטניק איז אַן אַרטאָדאָקסישער רב פון גרויסן יחוס. דערצו איז ער אַ שריפטשטעלער אין ייִדיש און אין העברעיִש, אַ פּאָלקלאָריסט, אַן איבער־זעצער. זיין פּסעוודאָנים: יהודה עלזעט.

בעת איך האָב געוויילט אין מאָנטרעאַל, קומט זלאַטניק פון פּוילן. ער זוכט מיך אויף און דערציילט מיר, אַז אַ שטיק צוליב מיר איז ער געקומען קיין מאָנט־רעאַל. אין וואַרשע האָבן אים צבי פּרילוצקי, ראַבינער פּראָפּ' מ. שאַר און הלל צייטלין געזאָגט, אַז איך קאָן — און וועל — אַ סך אויפטון פאַר אים. פּרנער גאָט, דערנאָך — אַלמי...

ער האָט אַ הדרת־פנים, אַ פיינע גוט־דערצויגענע באַרד, קלוגע אויגן און ער מאַכט אויף מיר און פּראַדלען אַ זייער גוטן איינדרוק. וואָס קאָן איך טון פאַר אים? אין וואַרשע האָט ער געארבעט פאַר דער „מזרחי". איז אפשר עפעס דאָ פאַר אים ביי דער קאַנאַדער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, וווּ איך בין אַנגעשטעלט ווי אַ ייִדישער אינפּאַרמאַציע־דירעקטאָר? איך הייב־אָן צו כלאַפּאַטשען, רייך מיט לעאַן גאַלדמאַן, דעם עקזעקוטיוו־דירעקטאָר, לויב פאַר אים זלאַטניק־עלזעטן אין הימל אַריין. גאַלדמאַן גלייבט, אַז מען קאָן אים מאַכן פאַר דירעקטאָר פון קרן־קימת — אַ נייער אַמט אין דער קאַנאַדער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע. גאַלדמאַן שפּאַנט זיך איין, גייט מיט מיר צו די מיטגלידער פון דער עקזעקוטיווע. אַלץ גייט גוט. דאָס לעצטע וואָרט האָט אָבער „אַרטשי" (אַרטשיבאַלד) פּרימאַן, פּרעזידענט פון דער אַרגאַניזאַציע. איך פאַר אַראָפּ קיין אַטאַוואַ, וווּ פּרימאַן וווינט (אויף מיינע אייגענע הוצאות) און — איך פּועל. זלאַטניק ווערט אַנגעשטעלט.

אַ צוויי־דריי וואָכן נאָך זיין קומען קיין קאַנאַדע האָט זלאַטניק אַ גוטע שטע־לע. דער רב מאַכט אויף אַלעמען אַ גרויסאַרטיקן איינדרוק מיט זיין הדרת־פנים. בלויז פיר האָבן נישט קיין צופיל סימפּאַטיע פאַר אים: פּערלמוטער, אַ מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע; שערמאַן, דער הויפּט־בוכהאַלטער; גאַלדע האַפּמאַן, גאַלד־מאַניס סעקרעטאַרין און איר חתן, באַרני דזשאָועף, דער פירער פון די קאַנאַדער „יאַנג דזשודיאַ" (יונג־יהודה), וועלכער איז שפּעטער באַרימט געוואָרן אונטערן ייִדישן נאָמען ד"ר דוב יוסף, מיניסטער אין דער רעגירונג פון מדינת ישראל. און זיי האָבן, ווייזט אויס, געהאַט אַ בעסערן פּסיכאָלאָגישן חוש ווי מיר...

זלאַטניק טיילט מיט מיר מיין קאַבינעט — צייטווייליק. שוין אויפן דריטן טאָג פון זיין אָנגעשטעלט ווערן פאַר קרן קימת-דירעקטאָר טרעף איך אים ביי מיין שרייב-מאַשין. וואָס שרייבט ער? אַ באַריכט וועגן קאַנאַדער ציוניסטישע ענינים.

איך גלייב נישט מינע אויערן און אויגן. דאָס איז דאָך מיין אַרבעט. ער פאַרענטפערט זיך, אַז ער פרוּווט בלויז, צי ער קאָן אַזוינס שרייבן... אין עטלעכע טעג אַרום קומט מיר לעאַן גאַלדמאַן אַנטקעגן, אַן אויפגע-רעגטער, אַ בייזער:

— אַ שיינעם פריינד האָט איר! — און ער דערציילט מיר, אַז זלאַטניק איז געקומען צו דער עקזעקוטיווע און דערקלערט, אַז ער קאָן דער אַרגאַניזאַציע איינברענגען געלט. ווי אַזוי? דורך טון מיין אַרבעט אויך... וואָס דאַרפט איר אַלמין?

איך האָב שוין דעמאָלט סיי-ווי געהאַלטן ביים צוריקפאַרן אויף שטענדיק קיין ניו-יאָרק, איז די שטעלע אַרט מיך נישט, אָבער די טרויעריקע האַנדלונג פון דעם אַרטאַדאָקסישן רב מיט דער פיינער באַרד!

בקיצור המעשה: זלאַטניק האָט ביסלעכווייז אַרויסגעשטופט — דער עיקר דורך פאַרזיכערן „עקאָנאָמיע“: לעאַן גאַלדמאַנען — און ער, זלאַטניק, האָט טאַקע פאַרנומען זיין אַרט, ווי דער עקזעקוטיוו-דירעקטאָר. איך האָב שוין געהאַט רע-זיגנירט און געווען צוריק אין ניו-יאָרק, וווּ דער אַלטער גאַלדמאַן האָט מיך אויפגעזוכט — אַ צעבראַכענער מענטש.

זלאַטניק האָט אַפילו אַרויסגעשטופט שערמאַנען, דעם הויפט-בוכהאַלטער — אויך בוכהאַלטעריע קאָן ער, זלאַטניק... און אַפילו די מיידלעך, צווישן זיי גאַלדע האַפמאַן, פטרט ער אַרויס. און ער שטעלט-אָן אַנדערע, וואָס זאָלן זיין לאַיאַל צו אים...

רעקלאַמע האָט ער ליב ביז משוגעת. ווען זיין פרוי קומט-אָן קיין מאָנט-רעאַל, דערלאַנגט ער דעם נייס-רעדאַקטאָר פון „קענעדער אַדלער“, לייזער מעל-צער, אַ לאַנגע מגילה וועגן איר אַנקומען. דערביי רעכנט ער אויס זיין אייגענעם יחוס ביז אדם-הראשון און דערציילט, אַז ער האָט אַ ביבליאָטעק אין צוועלף שפראַכן. מעלצער לייענט מיר פאַר די מגילה, מיר לאַכן — און ער וואַרפט זי אַריין אין פאַפיר-קאַרב.

איינמאָל גייען מיר צוזאַמען אַריין אין אַ בוכהאַנדל, וווּ מען פאַרקויפט אַלטע ביכער. ער גראַבלט זיך דאָרט אין רומל און געפינט אַ האַלב-צעריסן ביכל: „פאַר-צייטישע רוימישע און יידישע געזעצן“ (אין ענגליש). אין צוויי וואַכן אַרום איז אין „קענעדער אַדלער“ רעקלאַמירט, אַז דער באַרימטער יידישער געלערנטער

יהודה עלזעט-זלאַטניק וועט האַלטן אַ סעריע רעפערעאַטן וועגן אַלט-רוימישן און אַלט-יידישן געזעץ...

אויף אַן אומדירעקטן אופן האָב איך זיך מיט דעם דאָזיקן הדרת-פנימדיקן און צוויי-פנימדיקן רב אָפּגערעכנט.

אין מערץ פון 1923 איז געשטאַרבן ש. אַבעל, דער עקזעקוטיווער דירעקטאָר פון קרן קימת אין ניו-יאָרק. אויף מאָרגן אינדערפרי איז זלאַטניק שוין דאָ אין ניו-יאָרקער נאַציאָנאַל-פּאַנד-ביוראָ. ער האָט חשק צו קריגן אַזאַ וויכטיקע שטעלע אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון אַמעריקע!

און ער וואָלט זי געקריגן אויך — ווען נישט איך. י. ה. רובין, איינער פון די עלצטע און וויכטיקסטע באַאַמטע פון קרן קימת לישראל אין אַמעריקע, ווייס, אַז איך קען זיך מיט זלאַטניקן, קומט ער צו מיר נאָך אינפּאַרמאַציע וועגן אים. איך לויב זלאַטניקן אין הימל אַריין, זיינע פעיקייטן, זיין וויסן, זיין פליסיקייט.

— הייסט עס, אַז ער איז, לויט אייער מיינונג, דער פּאַסיקער מענטש צו זיין דירעקטאָר פון היגן קרן קימת! — איז רובין צופרידן. ער דאַנקט מיר און לאַזט זיך אַרויסגיין, אַבער איך האַלט אים אָפּ:

— יאָ, גאָר פאַרגעסן צו דערמאַנען נאָך אַ מעלה זלאַטניקס: אַזוי שנעל ווי ער קומט-אַן אין אַן אַרגאַניזאַציע, באַזייטיקט ער אַלעמען און קודם-כל די, וואָס האָבן אים אַריינגענומען...

רובין צעשמייכלט זיך, דאַנקט מיר נאַכאַמאָל און גייט אַרויס. פאַרשטייט זיך, אַז זלאַטניק איז צוריקגעפאַרן קיין מאָנטרעאַל מיט גאַרנישט. אַבער איידער ער ווייס נאָך רובינס תשובה — און רובין האָט פריער געדאַרפט באַריכטן צו דער עקזעקוטיווע — כאַפט זיך עלזעט אַריין צו מיר — ער ווייסט דאָך נישט, אַז איך האָב זיינע אויסבליקן שוין געקוילעט, וויל ער זיך באַוואַרענען... ער שטייט טאַקע מיט אַראַפּגעלאַזטע אויגן, דערוועגט זיך נישט מיר אויסצושטרעקן אַ האַנט, שפירנדיק, אַז זי וועט בלייבן הענגען אין לופטן — און ער בעט ביי מיר אַן עקזעמפּליאַר פון מיין בוך „די רייד פון בודאַ“. ער וויל שרייבן וועגן דעם.

און ער האָט טאַקע געשריבן, פול מיט סופּערלאַטיוון, סיי אין „קענעדער אַדלער“, סיי אין וואַרשעווער „מאַמענט“, כאַטש ער האָט שוין געוויסט, אַז ניו-יאָרק איז פאַר אים פאַרשלאָסן, אַבער מסתמא געוואָלט זיך איינקויפן ביי מיר אין לאַסקע — אויף שפּעטער. ער איז נישט אָפּגעקומען מיט שרייבן וועגן מיין בוך. ער האָט אויך געהאַלטן אין מאָנטרעאַל אַ סעריע רעפערעאַטן וועגן בודיזם, אַבער אין די רעפערעאַטן האָט ער מיין נאָמען נישט געדאַכט, ווי מאָנטרעאַלער קאַלעגן האָבן מיר געשריבן, כאַטש ער האָט פאַקטיש איבערגעזאָגט מיין בוך.

**

מילא, זענען די ערשטע דריי נישט קיין געשווירענע, פראפעסיאנעלע אידעאליסטן, הומאניסטן. יוסף קאהאן איז עס יא. אַזאָ הומאניסט איז ער, אַז דער שטאַט טויג אים נישט — שטאַט איז צוואַנג, ברוטאליטעט, אומרעכט. און יוסף קאהאן איז עטלעכע יאָר דער רעדאַקטאָר פון דער אַנאַרכיסטישער „פרייע אַרבע-טער שטימע“ — נאָך ש. יאַנאווסקיין און נאָך משה כצנ, דעם שפּעטערדיקן קאַמו-ניסט און סטאַר-מיטאַרבעטער פון דער קאַמוניסטישער „פרייהייט“.

יעדע וואָך איז אין דער „פ. א. ש.“ דאָ מיינס אַן אַרטיקל, אַן עסיי, אַ רע-צענזיע, אָבער קאהאן בעט מיך כסדר טובות: אַן עקסטערע אַרטיקל, אַ פעליעטאַן, אָדער עפעס אַנדערש, אונטער איניציאַלן, אָדער אַ פּסעוודאָנים.

און אַט עפּן איך אַ נומער „פרייע אַרבעטער שטימע“ און דערזע אַ בריוו אין רעדאַקציע פון ד״ר יעקב שאַצקי. ער באַשולדיקט מיך, אַז אַ רעצענזיע אויף מיין בוך „די כינעזישע פּילאָסאָפּיע און פּאַעזיע“, וואָס איז געדרוקט אין אַ ווינקל-זשורנאַל, אַרויסגעגעבן פון דער פעדעראַציע פון פּוילישע יידן אין אמעריקע — איז געשריבן געוואָרן פון מיר אַליין. דער באַווייז: די רעצענזיע איז אונטערגע-שריבן פון אַ ד״ר גאַרדאַן-מאַניס און ער גיט זיך אָן ווי אַ געוועזענער פּראָפּעסאָר פון דער פּאַריזער סאַרבאַנע. האָט ער, שאַצקי, נאָכגעזוכט און נישט געפונען אַזאָ פּראָפּעסאָר.

איז דאָס אַ סימן — נישט, אַז דער גאַרדאַן-מאַניס האָט וועגן זיך געגעבן פאַלשע אינפּאַרמאַציע, געגרויסט זיך מיט אויסגעטראַכטן יחוס, ווי דאָס טרעפט ביי אונדז גאַנץ אָפּט. נאָר — אַז אַזאָ מענטש איז נישטאַ. און ווי-באַלד אַזאָ מענטש איז נישטאַ, איז אַלמי אַליין ד״ר גאַרדאַן-מאַניס...

דאָס איצטיקע בוך מיינס איז — ווי איך האָב שוין עטלעכע מאָל אונטער-געשטרעכן — חשבון-הנפש און ווידוי. כ׳דערצייל אין רשות הרבים אויף זיך אויך דאָס ערגסטע — זאָג איך דאָ איצט, מיט אַזוי פּיל יאָרן שפּעטער, אַז ווען ד״ר שאַצקי׳ס בריוו איז דערשינען, האָב איך אַפּילו נישט געהאַט געזען יענעם זשורנאַל — „דער פאַרבאַנד“ — מיט דער רעצענזיע. און דערנאָך, ווען איך האָב די רעצענזיע, ענדלעך, איבערגעלייענט, איז מיין פאַרדרוס — צוליב דער נאַרישער „באַשולדיקונג“, שאַצקי׳ס שרייבן זי און יוסף קאהאַנ׳ס דרוקן זי — נאָך שטאַרקער געוואָרן. די רעצענזיע איז געשריבן אַזוי לויז, אַזוי סטיללאַז, אַזוי אומבאַהאַלפּן, אַז באַשולדיקן מיך אין אַזאָ סאַרט שרייבעריי איז נאָך מער חוצפּה און באַליידיקונג, ווי באַשולדיקן מיך אין שרייבן וועגן זיך אַליין.

מיר איז אַפּילו דעמאַלט איינגעפאַלן, אַז אפשר האָט שאַצקי אַליין אונטער-געשיקט די רעצענזיע, כדי ער זאל מיך דערנאָך קענען באַשולדיקן... פאַרשטייט זיך, אַז עפּנטלעך אַרויסזאָגן אַזאָ חשד האָב איך נישט געקענט, ווייל איך וואַלט

אים, דעם חשד, געקענט באווייזן פונקט ווי שאצקי האט געקענט באווייזן, און
איך בין דער אויטאָר פון דער רעצענזיע...

איך פאַר אַראָפּ אין דער רעדאַקציע פון דער „פרייע אַרבעטער שטימע“.
יוסף קאהאַן, מיטן פנים פון אַ מאַסקע, ווי ב. עפעלבוים האָט אים כאַראַקטע-
ריזירט, זיצט אַריבערגעבויגן ביים שרייב־טיש און — שרייבט.

— ס'טייטש, ווי דרוקט איר אַזוינס? — פרעג איך אים, — איר האָט דאָך
כאַטש מיך געדאַרפט פריער פרעגן... כ'בין דאָך אַ יאָרן־לאַנגער מיטאַרבעטער
פון דער „פ. א. ש.“ האָט איר נישט געקענט פריער אויסגעפינען, וואָס איך האָב
צו זאָגן? אַזוי פירט זיך אין אַלע לייטישע צייטונגען, קאַפיטאַליסטישע און פראַ-
לעטאַרישע — און נישט נאָר בנוגע אַן אייגענעם מיטאַרבעטער.

און ער, דער אַנאַרכיסט, דער אידעאָליסט, וואָס ער איז קעגן שטאַט, ווייל
דער שטאַט באַגייט אומגערעכטיקייטן קעגן דעם יחיד און קעגן דעם כלל — ער
הייבט אַפילו נישט אויף דעם קאַפּ, נאָר זיפט אַרויס פון צווישן די ציין:

— ס'איז טאַקע נישטאַ קיין גערעכטיקייט!...

זיין צינישער ענטפער צינדט מיך אָן. איך פיל ווי אַ שפיי צו געבן אים אין
דער מאַסקע אַריין, אָבער איך באַהערש זיך. איך בין געצווונגען צו פאַרעפנטלעכן
אַן ענטפער. שאַצקי איילט זיך מיט אַן ענטפער אויף מיין ענטפער. קאַלעגן ווערן
שטאַרק באַשעפטיקט מיט פאַטשטן, רכילות. אַנדערע טענהן, אַז איך האָב גאָר-
נישט געדאַרפט ענטפערן. מיין פריינד לעאַן קרישטאַל זאָגט, אַז איך האָב גע-
דאַרפט עפנטלעך דערקלערן: יא, איך האָב עס געטון און — פאַרטיק אַן עסק...

איז עס דאָך אַ גאַנץ געוויינטלעכע זאַך, אַז ענגלישע פאַרלעגערס באַשטעלן
ביי די מחברים אַליין רעצענזיעס וועגן זייערע ווערק, אונטער פּסעוודאָנמען, און
שיקן עס פאַנאַנדער צו הונדערטער צייטונגען. טייל דרוקן עס, איבערהויפט אויף
דער פראַווינץ.

אָבער ווי קאָן איך זיך מודה זיין אויף עפעס, וואָס איך האָב נישט געטון?
חוצדעם: וואָס וועט ד'ר גאַרדאָן־מאַניס זאָגן? ער קאָן דאָך אַרויס מיט אַ פראַ-
טעסט, אַז איך נעם זיך „קרעדיט“ פאַר זיינס אַ שאַפונג...

איך פרעג ז. טיגלען, דעם רעדאַקטאָר פון „פאַרבאַנד“: ווער האָט דיר גע-
געבן דאָס אַרטיקל? קיינער נישט. ס'איז אַנגעקומען מיט דער פאַסט. גדליה
בובליק געדענקט דעם ד'ר גאַרדאָן־מאַניס און מרדכי דאַנציס געדענקט אים.
ער איז געקומען אין רעדאַקציע פון „טאַגעבלאַט“, געבעטן אַ קאַרעספּאָנדענץ-
קאַרטע פאַר צענטראַל־ און דרום־אַמעריקע, וווּ ער לאַזט זיך אַוועק אויף אַ
נסיעה. ערשטער אַפּשטעל אין מעקסיקע. איך פרעג זיך אַן אין דער ציוניסטישער

„קדימה“-ביבליאטעק אין מעקסיקאָ-סיטי. דער ענטפער איז: געווען און שוין נישטאָ.

גיי כאָפּ אַ ווינט אין פעלד. און שאַצקי האַגלט מיט בריוו. ס'גייט אים ממש אין לעבן. אָבער סוף-כל-סוף ווערט דער שטורעם אין אַ גלאַז וואַסער — וואָס ס'איז כאַראַקטעריסטיש פאַר די פאַרהעלטענישן אויף אונדזער ליטעראַרישער גאַס — איינגעשטילט.

צוויי יאָר גייען אַריבער, שיקט מיר משה שטאַרקמאַן צו אַן אויסשניט פון אַ פּראָווינצער צייטונג מיט אַ מאמר פון דעם זעלביקן ד״ר גאַרדאַן-מאניס — באַצירט מיט זיין בילד: אַ ייד מיט אַ פיין קיילעכיק בערדל, גאַרנישט ענלעך אויף אַלמין...

איך שיק דעם אויסשניט צוריק צו שטאַרקמאַנען און בעט אים דאָס גלייך אַריבערצושיקן צו שאַצקי. כ'בין זיכער געווען — אַזוי נאַיוו קאָן איך נאָך אַמאָל זיין! — אַז שאַצקי וועט תיכף אַרויסקומען אין דער יידישער פרעסע, אָדער כאַטש אין דער „פ. א. ש.“ מיט אַ דערקלערונג, אויב נישט מיט אַן אַנטשולדיקונג.

דאָס איז קיינמאָל נישט געשען. און איך? מיר איז דער גאַנצער ענין שוין אַזוי דערעסן געווען, אַז כ'האָב אים נישט געוואָלט אויפפרישן, באַגייען. אַזוי נמאס איז מיר דאָס געווען — און די גאַנצע סביבה — אַז אַ היפשע צייט נאָכדעם האָב איך קיין וואָרט נישט געשריבן. און אין דער „פ. א. ש.“ האָב איך אָפּגע-שטעלט מיין מיטאַרבעט ביז יוסף קאהאַן איז מיט מזל אַוועק פון דאָרט.

**

ס'איז נאַטירלעך, אַז ווען איך דערצייל מכות אַט-דעם אינצידענט מיט שאַצקי, זאָל אַרויסקומען דער שפּעטערדיקער, פּיל-וויכטיקערער ענין, וואָס טייל קאָלעגן האָבן באַטראַכט ווי אַ המשך, אָדער אַ פּועל-יוצא פון שאַצקי'ס אַרויס-טריט קעגן מיר — מיין אַרויסטריט קעגן אים.

משפטים מיט ד"ר שאצקין

מיין אַרויסטריט קעגן שאצקין האָב איך געמאַכט אין „ניו־יאָרקער וואַכנבלאַט“ פון 11טן אַקטאָבער, 1935. אין וואָס איז דער אַרויסטריט באַשטאַנען? אַנשטאַט אַריינצוגיין אין אַ באַריכותדיקער דערקלערונג און באַלייכטונג, וועל איך דאָ ליבערשט ברענגען אַן אויסצוג פון אַ „קאַלום“ — „טאַג־איין טאַג־אויס“ פון מ. א. כ. (משה כץ) אין דער ניו־יאָרקער קאָמוניסטישער „פרייהייט“ פון 31סטן אַקטאָבער, 1935 — דאָס הייסט אַן אויסצוג פון אַן אַרטיקל פון אַ שרייבער און אַ צייטונג, וואָס זענען אַלעמאַל געווען פּינטלעך צו מיר און דאַרפן איך זיין פּינטלעך צו שאצקין. מ. א. כ. שרייבט:

... „א. אַלמי האָט פאַרקאַכט אין דעם „ניו־יאָרקער וואַכנבלאַט“ אַ קאַשע; פּלוצלינג, פון דער העלער הויט, און אָן, דאַכט זיך, אַ וועלכן עס איז אויסערלעכן אויסרייד, איז ער דאַרטן אַרויסגעטראָטן אַנטקעגן דעם טוער פון דער אַמעריקאַ־נער אָפטיילונג פון יידישן וויסנשאַפּטלעכן אינסטיטוט, ד"ר יעקב שאצקי, מיט אַן אַנקלאַגע. קאַנקרעט אין וואָס ד"ר שאצקי ווערט אַנגעקלאַגט, איז פון א. אַלמי'ס אַרויסטריט נישט קלאַר. ספּעציפיש רופט ער נישט אַן קיין שום פאַרבּרעכן. אָבער פון די אַנצוהערענישן און האַלב־נישט־דערוואַנטע אויסדרוקן זיינע קומט אויס, אַז ד"ר שאצקי איז אין די יאָרן 1919-1920, אין דער צייט פון דער פּויליש־סאָווע־טישער מלחמה און פון די האַלער־פאַרפּאַלגונגען אויף ייִדן אין פּוילן, געווען אַ פּוילישער באַאַמטער; אַז ער האָט דעמאַלט געאַרבעט, אַלס רעפּערענט אין פּוילישן אויסלענדישן, אַדער אין קריגס־מיניסטעריום, און אַז אַדער דאָס גופא איז פון זיין זייט געווען נישט פּיין, אַדער ער האָט זיך ביי דער אויספירונג פון זיינע פּליכטן אויפגעפירט נישט עטיש, צי קעגן די אינטערעסן פון די יידישע מאַסן.

**

„מיר ווידערהאַלן: קאַנקרעט קאָן מען פון א. אַלמי'ס בריוו נישט זען אין וואָס איינגטלעך ער באַשולדיקט ד"ר שאצקין. דער דירעקטער רעזולטאַט פון

דעם בריוו איז, וואָס ער וואָרפט אויף ד"ר שאַצקין אַ פּאַליטישן שאַטן. מיר וועלן צוגעבן, אַז קלאַנגען, קיינמאָל נישט קיין קלאַרע און נישט קיין באַשטימטע, וועגן ד"ר שאַצקין'ס אַרבעט אַלס באַאָמטער ביי דער פּוילישער רעגירונג האָבן זיך געטראָגן שוין מיט עטלעכע יאָרן צוריק. מיר געדענקען נישט וואָס ד"ר שאַצקי האָט דעמאָלט געטון וועגן אַט-די קלאַנגען. אונדז דאַכט זיך, אַז די בעסטע זאָך, וואָס ער וואָלט געדאַרפט טון, איז, אויב ער האָט זיך נישט צו שעמען מיט דעם, וואָס ער האָט געטון, אַרויסטרעטן מיט אַן עפנטלעכער דערקלערונג און דערמיט מאַכן אַ סוף צו די אומבאַשטימטע קלאַנגען, וואָס ווערן וועגן אים פאַרשפּרייט דורך זיינע קאַלעגן.

„אונדז דאַכט זיך אויך, אַז דער מיטל, וואָס ער פּרוּווט איצט אַנווענדן אויף צו מאַכן אַ סוף צו די קאָמפּראַמעטירנדיקע קלאַנגען, — דאָס אַנקלאַגן א. אַלמין אין געריכט אויף הונדערט טויזנט דאָלער „דעמעדזשעס“ (שאַדנלוי), — איז אַ פּיל ערגערער וועג, ווי אַ פּשוטע אָפענע דערקלערונג, וועלכע ד"ר שאַצקי וואָלט געדאַרפט מאַכן אין דער פּרעסע.

**

„מיר דערמאָנען זיך אַן דער געשיכטע אַנטקעגן דעם, וואָס, ווי מע גיט אונדז איבער, האָט די שאַצקי-אַלמי אָפּערע געמאַכט אַ שטיקל טומל צווישן די יידישע זשורנאַליסטישע און קולטור-קרייזן, וועלכע האָבן זיך צעטיילט אויף צוויי לאַ-גערן: אויף אַזעלכע, וואָס נעמען אַלמי'ס באַשולדיקונגען ערנסט און אויף אַזעל-כע, וואָס זאָגן, אַז ד"ר שאַצקי איז וואַרשיינלעך קיין שום עטישן פאַרברעכן נישט באַגאַנגען, און אַז מען טשעפעט זיך צו אים אומזיסט.“

**

איך בין מודה, אַז אין אַלגעמיין האָט כ"ץ איבערגעגעבן דעם תּמצית פּון מיין אַרויסטריט גאַנץ ריכטיק, הגם אין אַזאַ אומפּריינטלעכן טאָן. אָבער אין זיין אַרטיקל זענען דאָ צוויי אומפּינקטלעכקייטן: 1. — מיין אַרויסטריט איז נישט גע-ווען פּון דער העלער הויט. ס'איז געווען ביי דער געלעגנהייט, וואָס דער גיור יאַרקער יידישער „פען“-קלוב האָט שאַצקין גערופן צו פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר אַ רעפּעראַט, וואָס ער האָט געהאַלטן אויף אַ יוּ"א-צוואַמענפאַר אין ווילנע, פּון וואָנען ער האָט זיך נאָר-וואָס געהאַט צוריקגעקערט און ווי ער האָט די גאַנצע יידישע ליטעראַטור אין אַמעריקע רעדוצירט צו אַ צוויי-דריי נעמען. איך האָב דעריבער געפּרעגט, פאַרוואָס יידישע שרייבערס זענען אַזוי סענסיטיוו בעת

ס'האנדלט זיך מכות ליטערעטור און זיי ווייזן נישט ארויס קיין שום פאראינ-
טערעסירונג אין עטישע זינד.

2. — איך האב נישט געמאכט קיין שום באשולדיקונגען קעגן שאצקין. איך
האב אין מיין ארטיקל, וואס האט געטראגן די איבערשריפט: „פארוואס זוכט מען
נישט אונטער די באשולדיקונגען קעגן דעם ד"ר שאצקי?“, אויפגעפאדערט די
יידישע געזעלשאפטלעכקייט, דער עיקר דעם יידיש-וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט,
אונטערצוזוכן די באשולדיקונגען, קלאנגען און חשדים, וואס האבן צירקולירט
וועגן שאצקין. דערביי האב איך ציטירט צייטונגען, פריוואטע בריוו און שמועסן.
בעת איך האב געמאכט מיין ארויסטריט קעגן שאצקין, בין איך ביי זיך
אבסאלוט זיכער געווען, אז ער איז מאַטיווירט פון די ריינסטע עטישע — אַביעקט-
טיווע — מאַטיוו. אָבער פרויד איז מיט מיר נישט מסכים. פרויד וויל האבן, אַז
דער אונטערבאווסטיניקער מאַטיוו מיינער איז געווען — אַפּצוצאָלן שאַצקין
פאַר זײַן אַרױסטריט קעגן מיר, דער עיקר אפשר צוליב דעם, וואָס נאָכדעם ווי
ער האָט שוין נישט געקענט האָבן דעם מינדסטן ספק, אַז איך בין נישט ד"ר
מאַניס און אַז ס'איז טאַקע דאָ אַ מענטש מיט אַזאַ נאַמען, וואָס האָט געשריבן
די רעצענזיע אויף מיין בוך — האָט ער זיך נישט-וויסנדיק געמאכט. הגם איך
ביר נישט קיין מאַמין אין פרויד'ס טעאָריעס, וועל איך אין דעם פרט זיך מיט
אים נישט דינגען. אפשר...

איך מאַך דאָ אַ קאַנצעסיע פרוידן אויך צוליב דעם, וואָס מיר אַליין איז
אַמאָל אויסגעקומען צו זיין אַ ריכטער פון אַן אויספאַרשונגס-געריכט, אָדער ערן-
געריכט, מכות אַן ענלעכער באַשולדיקונג ווי די, וואָס ס'איז געמאכט געוואָרן
אויף שאַצקין.

געווען איז דאָס בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה. קיין אַמעריקע איז גע-
קומען דער יידיש-העברעיִשער זשורנאַליסט מ. פ. זיידמאַן, איז ש. יאַנאַווסקי
אַרויס אין דער „פ. א. ש.“ מיט דער באַשולדיקונג, אַז זיידמאַן האָט געאַרבעט
פאַר די דייטשן, געדינט זיי, שפּיאַנירט פאַר זיי, זיידמאַן האָט זיך געווענדט צום
דעמאָלט נאָך יוגן י. ל. פּרץ שרייבער-פאַרײן מיט אַ פּאָדערונג „צוצוציען יאָ-
נאַווסקין צו פאַראַנטוואָרטלעכקייט“. די ווענדונג איז אויפגענומען געוואָרן אויף
אַ ספּעציעלער זיצונג פון דער עקזעקוטיווע, דעם פאַרייניגטן ערשטע עקזעקוטיווע,
פון וועלכער איך בין געווען אַ מיטגליד. ס'איז אויסגעוויילט געוואָרן אַן אויספאַר-
שונגס-קאָמיטעט פון פינף מיטגלידער: יוסף מאַרגאַשעס, חנו י. מיניקעס, ח. גאָ-
טעספעלד, ש. יודסאן און איך.

ס'זענען אָפּגעהאַלטן געוואָרן דריי זיצונגען — מיט ש. יאַנאַווסקין און זייד-
מאַנען — צוויי אין יוסף מאַרגאַשעס'עס היים און איינע ביי מיר, אין מיין בחורשן

צימער, אין וויליאמסבורג. יאָנאָוסקי האָט כסדר איבערגעחזרט די זעלביקע טענות וועגן חשדים, אָבער קיין שום פּאַקטישן באַווייז האָט ער נישט געהאַט. איך האָב זיך באמת געווונדערט ווי אַ רעדאַקטאָר פון אַ צייטונג קומט אַרויס מיט אַזאָ שווערער באַשולדיקונג קעגן אַן אַנגעזעענעם זשורנאַליסט אויפן סמך פון סתם חשדים. דער אונטערזוכונגס-קאָמיטעט האָט דעריבער בהסכּם כולם ריינגעוואָשן זיידמאַנען, אויסגעמוסרט יאָנאָוסקין און אים „פּאַרמשפּט“ צו פּאַר-עפנטלעכן אין דער „פ. א. ש.“ סיי אונדזער דערקלערונג, סיי אַן אַנטשולדיקונג צו זיידמאַנען. זיידמאַן האָט אונדז באַדאַנקט און — דערמיט האָט זיך דער ענין פאַרענדיקט. זיידמאַן איז העכסט צופרידן געווען.

שאַצקי וואָלט אויך געדאַרפט צופרידן זיין, וואָס צוליב מיין אַרויסטריט — און איך באַטאָן נאָכאַמאָל, אַז ס'איז נישט געווען קיין באַשולדיקונג. נאָר אַן אויפפאַדערונג צום „יוו“אַ, אונטערצוזוכן די קלאַנגען און אַנצוהערענישן — אין פאַרשיידענע צייטונגען און זשורנאַלן אין אייראָפּע, וועלכע איך האָב ציטירט — וועגן זיין טעטיקייט אין פּוילן — האָבן זיך אָפּגעשטעלט די מעשיות וועגן אים. אָבער שאַצקי האָט נישט געהאַנדלט ווי זיידמאַן און ער האָט זיך אויך נישט, ווי ער, צופרידנגעשטעלט מיטן פּסק-דין פון אויספאַרשונגס-קאָמיטעט, ווי מיר וועלן דאָס זען.

פאַרוואָס מען האָט קעגן שאַצקי אַרויסגעבראַכט אַזעלכע חשדים — פון וואַרשעווער „היינט“ ביז פּראָפּ' זאַרעצקי אין „אַפּן וויסנשאַפּטלעכן פּראָנאַט“ (פון ייִדעסקטאָר ביי דער ווייירוסישער אַקאַדעמיע, 1932) — נעם איך זיך נישט אונטער צו זאָגן, אפּשר דערפאַר, וואָס די פּוילישע יידן, נאָר-וואָס אַרויס פון דער צאַרישער הערשאַפּט, אונטער וועלכער קיין ייד האָט אָפּילו נישט געקענט זיין אַ קאַנדוקטאָר אויף אַ באַן, האָבן זיך נאָך נישט געהאַט צוגעוויינט צום געדאַנק, אַז יידן זאָלן פאַרנעמען מלוכה-אַמטן. שאַצקי איז געווען רעפּערענט פאַר ייִדישע ענינים ביים פּוילישן אויסלענדישן מיניסטעריום. דערצו איז עס געווען בימי די טרויעריקע עקסצעסן (ווי מען האָט איידל גערופן די פּוילישע פּאַגראַמען) אויף יידן — האָט מען אַוודאי געקוקט מיט פאַרדאַכט אויף יידן, וואָס האָבן געדינט ביי אַזאַ רעגירונג.

וואָלט שאַצקי געווען אַ וואַרעמער ייד, וואָלט מען אפּשר אויסגעטייטשט, אַז ער האָלט אַן אַמט ביי דער רעגירונג, כדי צו טון — אָדער כאַטש באַמיען זיך צו טון — טובות פאַר יידן. איז אָבער שאַצקי נישט קיין וואַרעמער ייד, דערצו איז ער דער מחבר פון אַ פּוילישער בראַשור וועגן „קאַסציושקא און די יידן“ (אַרויסגעגעבן פון די יידן-פּאַליאַקן, וואַרשע, 1917), וווּ ער ווייזט אַרויס אַסימילאַטאָרישע טענדענצן, באַשליסט שוין דער און יענער, אַז אַן אַנדער פּוילישע

א. גל מ י

בראשור, אן אויסגעשפראכן אַנטיסעמיטישע, פון פ. שאַצקי, איז אויך פון אים געשריבן. דאָס, וואָס זיין נאָמען איז גאָר יאָקאָב און יענער שרייבער איז פ. — דאָס איז קיין אָפהאַלט נישט. און אַזוי ווי שאַצקי איז אַן אַרומרייסער, שושקעט מען זיך. און אַזוי ווערן געבוירן חשדים, מעשיות.

**

ענדלעך האָב איך דערהאַלטן פון יו"א די מעלדונג, אַז אַן אונטערזוכונגס-קאָמיטעט איז באַשטימט געוואָרן, אין בריוו, געשיקט רעגיסטרירט, ווערט געזאָגט:

געזעלשאַפט: פריינד פון ייִדישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

ניו-יאָרק, 28סטער אָקטאָבער, 1935

חשובער פריינד אַלמי,

אין פאַרבנדונג מיט אייער אַרטיקל, וואָס איז דערשינען אין „ניו-יאָרקער וואַכנבלאַט“ דעם 11טן אָקטאָבער, 1935, אונטערן „קעפל“: „פאַרוואָס זוכט מען ניט אונטער די באַשולדיקונגען קעגן דעם ד״ר שאַצקי?“, האָט די עקזעקוטיווע פון אַמאָפּטייל פון „יוואָ“ אויף איר זיי-צונג, שבת דעם 19טן אָקטאָבער, אויפן פאַרלאַנג פון ד״ר שאַצקי, פאַר-האַנדלט די דאָזיקע פּראָגע און באַשלאָסן די באַשולדיקונגען צו אונ-טערזוכן.

די עקזעקוטיווע האָט באַשטימט אַ ספּעציעלן קאָמיטעט פון 5 חשובע געזעלשאַפטלעכע טוער, וואָס שטייען מחוץ דער עקזעקוטיווע פון אַמאָפּטייל, וועלכער וועט זיך מיט דער אונטערזוכונג פאַרנעמען.

דער ספּעציעלער קאָמיטעט באַשטייט פון: ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, דוד פינסקי, יוסף באַסקין, ב. צ. גאַלדבערג און א. מאַטשני.

מיר ווענדן זיך דעריבער צו אייך, איר זאָלט קומען צו אַ זיצונג פון דעם קאָמיטעט און מיטברענגען אַלץ, וואָס איז נויטיק פאַר דער אונ-טערזוכונג.

ווי נאָר מיר וועלן דערהאַלטן אייער תשובה וועלן מיר באַשטימען אַ זיצונג פון דעם קאָמיטעט.

מיר בעטן אייך ניט צו פאַרציען אייער ענטפער, ווייל מיר ווילן דערליידיקן דעם ענין וואָס שבעלער.

מיט פריינטלעכע גרוסן

פאַרן אינסטיטוט:

ג. פיינערמאַן, סעקרעטאַר.

חשבון און סך-הכל

די אַטמאָספּערע, וואָס האָט זיך געשאַפן אַרום „ענין אַלמיי-שאַצקי“, ווי דאָס איז באַצייכנט געוואָרן, איז געווען אַ פּיינלעכע, אַ טיף-דערשיטערנדיקע פּאַר מיר — אַזוי דערשיטערנדיק, אַז חדשים לאַנג נאָך דער דערליידיקונג פון דעם „ענין“, האָב איך נישט געקענט נעמען די פּעדער אין האַנט אַריין. פאַר אַ סך קאַלעגן און געזעלשאַפטלעכע טוערס איז דאָ כלל נישט וויכטיק געווען דער עצם-הענין, ווער ס'איז דאָ גערעכט, אָדער אומגערעכט — גערעכט איז דער, מיט וועמען איך בין חבר-לאַפּ, פּערזענלעך, אָדער געזעלשאַפטלעך פאַרבונדן — און קיין פאַרשונוגען שמאַרשונגען זענען לחלוטין נישט נייטיק.

אַט זענען צוויי ביישפּילן פון דערדאָזיקער מאַדנער — און פאַר מיר, דעם געזעלשאַפטלעך-אומטעטיקן — איבערראַשנדיקער באַציונג:

זלמן רייזינען האָב איך געקענט נאָך פון די יאָרן, איידער איך בין אָפּגע-פאַרן קיין אַמעריקע. שפּעטער האָב איך זיך מיט אים באַגעגנט אויף זיינע באַזוכן אין אַמעריקע און צענדליקער יאָרן האָבן מיר געפירט צווישן זיך אַ פּריינטלעכע קאַרעספּאָנדענץ. ווען ער האָט מיך איינמאַל פאַרבעטן מיטצואַרבעטן מיטן ייִוואָ אין אַמעריקע, האָב איך אים געענטפּערט, אַז ערשטנס בין איך נישט קיין טוער; צווייטנס וואָלט איך סיי-ווי נישט געאַרבעט מיט שאַצקי, איידער מען אונטער-זוכט נישט די מעשיות וועגן אים.

אויף דעם האָט מיר ז. רייזין געענטפּערט — נישט אַנרופנדיק שאַצקי'ס נאָמען: „איר זענט פאַראַנטוואָרטלעך וואָס צו דער אַרבעט זענען נישט צוגעצויגן געוואָרן די פּאַסיקע מענטשן. פאַרפאַלן! ביי אונדזער דלות מוז שוין זיין אַזוי, אַז ווער ס'האָט דעם שטאַק גענומען, יענער איז קאַפּראָל“.

אַט-דעם ציטאַט פון ז. רייזין'ס בריוו האָב איך געבראַכט אין מיין אַרטיקל וועגן שאַצקי, נישט אַנרופנדיק רייזין'ס נאָמען. איך זאָג בלויז, אַז דאָס האָט מיר געשריבן איינער פון די פירער פון ייִוואָ אין ווילנע.

ווען איך בין געקומען צו דער ערשטער זיצונג פון אונטערזוכונגס-קאָמי-טעט, האָט דער פאַריזער, ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, פאַרגעלייענט אַ בריוו פון זלמן רייזינען — אַז ענטפּער אויף אַן אַנפּראָגע, וואָס דער אַמעריקאַנער ייִוואָ-אַ האָט ביי אים געמאַכט, נאָך דער פאַרעפנטלעכונג פון מיין אַרטיקל. אין זיין בריוו לייקנט רייזין, אַז עמעצער פון די ווילנער ייִוואָ-טוער האָט ווען-ס'איז אַזוינס געשריבן צו מיר וועגן שאַצקי... דערביי רופט ער אויס: „וואָס האָט דער הער אַלמי געטון פאַרן ייִוואָ? לויט דעם קומט אויס, אַז בלויז דערפאַר, וואָס „דער הער אַלמי“ (פון זיין שטענדיקן „ליבער אַלמי“ איז מיטאַמאַל געוואָרן „דער הער אַלמי“) האָט גאַרנישט געטון פאַרן ייִוואָ, האָט ער קיין רעכט נישט געהאַט אַרויסצוקומען מיט אַזאַ אַרטיקל וועגן שאַצקי... באַלד ווי ד״ר זשיטלאָווסקי האָט

געענדיקט ליענען דעם בריוו, האָב איך פאַר אים אַוועקגעלייגט „יענעם“ בריוו רייזינ'ס, ווו ער שרייבט וועגן שאַצקין די פּרזע-צייטירטע זוערטער. דער פאַר-זיצער ליענט-פאַר אויך אַט-דעם בריוו און, מיט קענטיקער אויפּרעגונג, פּסקנט ער, מיט דער הסכמה פון די אַנדערע קאַמיטעט-מיטגלידער, אַז ביידע בריוו ווערן געפּלט...

אַבער ביי מיר אין קעשענע איז געלעגן נאָך אַ בריוו רייזינ'ס (ווילנע, 1טער דעצעמבער, 1935), אַן ענטפּער אויף מיינס אַ בריוו צו אים, ווו איך דערמאָן אים, אַז דער ווילנער יוון-אַטוער, וואָס זיינס אַ בריוו ציטיר איך אין מיין אַרטיקל, איז טאַקע ער — ז. רייזין. מיין בריוו האָט ער, ווייזט-אויס, באַקומען נאָכדעם ווי ער האָט שוין געהאַט אַוועקגעשיקט זיין ענטפּער צום אַמעריקאַנער יוון-אַט... אין זיין ענטפּער אויף מיין בריוו שרייבט ער צווישן אַנדערעס:

„אייער בריוו איז מיר אַנגעקומען גראַד ווען איך האָב זיך גע-קליבן אַנשרייבן אַן אַרטיקל קעגן אייער אומדערלאַזלעכן אַנפּאַל אויף ד״ר יעקב שאַצקי. — ד״ר יעקב שאַצקי איז איינער פון אונ-דזערע וויכטיקסטע מענטשן, אַקטיוו, מיט וויסן, מיט פאַרנעם, און דער עיקר — איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן דער יידישער קול-טור און וויסנשאַפט.“ אַזױו, אױו.

**

און דער צווייטער ביישפּיל:

יִסוֹף באַסקין, גענעראַל-סעקרעטאַר פון „אַרבעטער-רינג“, וועלכער האָט אַנ-גענומען צו זיין אַ מיטגליד פון אונטערזוכונגס-קאַמיטעט, קומט אַריין צו דער ערשטער זיצונג. ער באַגריסט זיך מיט אַלעמען, אַ חוץ מיט מיר, וועמען ער וואַרפט-צו אַ בייזן בליק, ער כאַפט שנעל אַ קוק אויפן אויסשניט פון מיין אַרטיקל אין „ניו-יאַרקער וואַכנבלאַט“, וואָס ליגט אויפן טיש, לויפט עס שנעל איבער מיט די אויגן און, נישט פּרעגנדיק זיך, צי ס'זענען דאָ נאָך אַנדערע דאַקומענטן, אַדער עדות, שרייט ער אויס: „אַט דאַס אַלץ??“ און ער לאַזט זיך מיט אימפעט צוריק צו דער טיר. ד״ר זשיטלאַווסקי כאַפט אים אַן ביי אַן אַרבל און זאָגט אים העפלעך: „פּריינד באַסקין, איר האָט אַנגענומען צו זיין אַ מיטגליד פון פאַרש-קאַמיטעט. זייט-זשע מוחל, טוט זיך אויס דעם מאַנטל און זעצט זיך אַנידער.“ באַסקין האָט אַזוי געטון.

נאָך איידער, הייסט עס, ער האָט אַפילו אַנגעקוקט מיין אַרטיקל, איז ער שוין געווען אין כּעס אויף מיר... און ווי נאָר ער האָט אַ קוק געטון אויפן אַרטיקל, איז ער שוין פאַרטיק געווען מיט זיין אורטייל. אַט-די שטעלונג פון קאַלעגן און

חשבון און סך-הכל

געזעלשאפטלעכע טוערס האָט מיך פאַרווונדערט און פאַרווונדעט. מען איז מיך באַפאַלן פון אַלע זייטן, נאָך איידער מען האָט זיך באַקענט מיט די פאַקטן, איידער מען האָט נאָך אַן אויספאַרשונג געקענט באַווייזן, אַז די חשדים אויף שאַצקין זענען פאַלש. י. אַפּאַטאַשו, אַן עדות אויף שאַצקיס זייט, האָט אויף די זיצונגען גע- שטורעמט, געווען מלאַרציהה אויף מיר. פון מיין זייט איז געקומען איין עדות, ש. ערדבערג, וועלכער האָט אויך געהערט די מעשיות וועגן שאַצקין, דער עיקר פון הערמאַן בערנשטיין. ערשטער רעדאַקטאָר פון „טאַג“ און שפּעטערדיקער אַמעריקאַנער געזאַנדטער אין אַלבאַניע (געשטאַרבן אַ שטיקל צייט פאַר דעם „ענין אַלמי-שאַצקי“).

די אַנדערע עדות מיינע — דאָס הייסט יענע, וועלכע האָבן מיר פאַרזיכערט, אַז זיי האָבן אויך געהערט וואָס הערמאַן בערנשטיין האָט דערציילט — אין פאַר- בינדונג מיט זיין, בערנשטייניס באַזוך אין פּוילן נאָך די „עקסצעסן“ — זענען נישט געקומען. איינער פון זיי, מיין לאַנג-יאַריקער פּריינד, דער פּובליציסט דױ- דרוק ע״ה, האָט מיר געמאַלדן אין אַ קאַרטל, אַז גראַד דעמאַלט האָט ער געמוזט פאַרן אויף וואַקאַציע קיין לייקוווד; און אַן אַנדער עדות, ד״ר יהושע בלאַך, האָט מיר געמאַלדן, אַז זיין קינד איז קראַנק געוואָרן.

נאָך עטלעכע זיצונגען האָט דער קאַמיטעט פאַרעפּנטלעכט אין דער יידי- שער פּרעסע אַזאַ דערקלערונג:

דערקלערונג פון קאַמיטעט וועגן די באַשולדיקונגען פון א. אַלמי* קעגן ד״ר יעקב שאַצקי

אויף דער איניציאַטיוו פון אַמאַפּטייל פון יו״אָ איז צוזאַמענגע- שטעלט געוואָרן אַ ספּעציעלער קאַמיטעט, וואָס האָט באַדאַרפט אויס- הערן ביידע צדדים, דעם באַשולדיקער און באַשולדיקטן, אונטערצוזוכן אַלע קלאַגעס און דאַקומענטן און אַרויסטראַגן אַן אורטייל. נאָכדעם ווי דער קאַמיטעט האָט אַפּגעהאַלטן אַ פאַר זיצונגען, האָט ער באַשלאָסן צו פאַרעפּנטלעכן די פּאַלגנדיקע דערקלערונג:

דער ספּעציעלער קאַמיטעט, וואָס איז אויסגעקליבן געוואָרן צו אורטיילן וועגן די באַשולדיקונגען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרן פון א.

* פּריינט מראַטשני האָט פאַרלאַנגט, אַז אין די פּונקטן (ב) און (ג) זאל זיך ריידן אין אַלגעמיין וועגן די חשדים, וואָס זענען געוואָרפן געוואָרן אויף ד״ר שאַצקין און אַלמי׳ס נאָמען זאל פון זיי אַרויסגעלאָזן ווערן.

אלמי קעגן ד"ר יעקב שאצקי אין דעם „וואכנבלאט“, האט אויסגעהערט גענוי אלע חשדים און קלאנגען, וואס א. אלמי האט פארעפנטלעכט קעגן ד"ר יעקב שאצקי, האט אויך אויסגעהערט עדות און נאכגעקוקט אלע מעגלעכע דאקומענטן אין פארבינדונג מיט אט די חשדים און איז גע- קומען צו דעם פאלגנדיקן באשלוס:

(א) אז די אַנטיסעמיטישע בראַשורע, געשריבן אין פויליש פון פ. שאצקי, איז ניט געשריבן געוואָרן פון ד"ר יעקב שאצקי. עס איז פעסט- געשטעלט געוואָרן, אַז דער באַטרעפנדער פ. שאצקי איז אַ מיטגליד פון דער פויליש-היסטאָרישער געזעלשאַפט אין ווילנע און אַז ער איז דאָס דער מחבר פון דער אויבן-דערמאָנטער בראַשורע.

(ב) עס איז ניטאָ קיין שום גרונט אין די אַנדערע חשדים און קלאַג- גען, וואָס זענען אַרויסגעבראַכט געוואָרן פון א. אלמי, סיי אין זיין אַרטיקל אין דעם „וואַכנבלאַט“ און סיי אין זיין פּערזענלעכן אויפטרײַט פאַר דעם ספּעציעלן קאָמיטעט.

(ג) דער קאָמיטעט דריקט אויס זיין גרויסן פאַרדרוס און טיפּסטן באַדויערן, וואָס אַ שרייבער האָט זיך דערלויבט צו פאַרעפּנטלעכן אַזעל- כע חשדים און קלאַנגען קעגן אַ קאַלעגע, נישט האַבנדיק דערויף קיין שום באַווייזן און קיין שום גענוגנדיקן גרונט.

ד"ר חיים זשיטלאָווסקי,

יוסף באַסקין,

ב. צ. גאַלדבערג,

מ. מראַטשני.

ווי ס'איז צו זען האָט בלויז מ. מראַטשני (דעמאָלט דער רעדאַקטאָר פון דער „פרייע אַרבעטער שטימע“) פאַרלאַנגט, אַז אין דער דערקלערונג פון אונטער- זוכונגס-קאָמיטעט זאל זיך ריידן וועגן חשדים בכלל און נישט וועגן „מיינע באַשולדיקונגען“ — ווייל איך האָב אין מיין אַרטיקל, ווי פריער באַטאָנט, נישט געמאַכט קיין שום באַשולדיקונגען, נאָר אויפגעפאַדערט דעם יידיש-וויסנשאַפט- לעכן אינסטיטוט, אַז ער זאל אונטערזוכן קלאַנגען און חשדים, וואָס זענען וועגן שאַצקי פאַרשפרייט געוואָרן פון אַנדערע אין משך פון יאָרן. אָבער איך האָב אַנגענומען — אַן פּראָטעסט — די דערקלערונג פון קאָמיטעט (דוד פּינסקי, וועל- כער האָט געזאָלט זיין איינער פון די מיטגלידער, האָט זיך צוריקגעצויגן) הגם דער טעקסט אין דער פּרעסע איז נישט געווען גענוי ווי דער נוסח, וואָס איז אַנגענומען געוואָרן אויף דער לעצטער זיצונג. אָבער איך בין העכסט צופרידן

געווען, וואָס די אומאָנגענעמע אַפּערע האָט זיך פאַרענדיקט. אַלע זענען זיכער געווען, אַז אויך שאַצקי וועט צופרידן זיין, וואָס אַ דאַנק מיין אַרויסטריט האָט ער געהאַט די געלעגנהייט אַראָפּצוטרייסלען פון זיך די אַלע חשדים, וואָס האָבן צירקולירט וועגן אים.

אַבער שאַצקי האָט זיך נישט צופרידנגעשטעלט... דעם 15טן מאַי, 1936, האָבן איך באַקומען אַ „סאַמאַנס“ — אַ מעלדונג פון העכסטן געריכט, אָפּטיילונג פאַר דעם בראַנקסער געביט, וווּ איך האָב דעמאָלט געווינט, אַז יעקב שאַצקי פאַר-קלאַגט מיך אויף דער קיילעכיקער סומע פון 100.000 (הונדערט טויזנט) דאָלער שאַדן-פאַרגיטיקונג פאַר — „פאַרלוימדונג“...

איך האָב באַלד טעלעפּאָנירט ד"ר זשיטלאָווסקי, וועלכער האָט דעמאָלט געווינט ביי זיין פריינד אהרן סטעף אין בראַנקס, און אים דערציילט וועגן דעם. ד"ר זש. האָט מיך חושד געווען, אַז איך שפּאַס, בין איך אַראָפּגעפאַרן צו אים און אים געוויזן די געריכט-מעלדונג. ד"ר זש. איז געוואָרן אויסער זיך פון אויפ-רעגונג: „דאָס איז אַ שפיי אין פנים דעם גאַנצן אינטערזוכונגס-קאָמיטעט!“ — האָט ער אויסגערופן. „אויב ער האָט זיך נישט געוואָלט פאַרלאָזן אויף אונדז, אויף אונדזער משפּט, פאַרוואָס איז ער נישט גלייך געגאַנגען צום מלוכהשן געריכט?“

ווען ס'איז באַקאַנט געוואָרן, אַז שאַצקי האָט מיך פאַרקלאַגט אויף 100.000 דאָלער, האָט עס אַרויסגערופן אַן אויפרייר אין די ליטעראַרישע קרייזן. אַלע האָבן רעאַגירט דערויף, ווי ד"ר זשיטלאָווסקי. אַפילו ד"ר א. מוקדוני, וועלכער איז זייער שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן מיר פאַר מיין אַרטיקל וועגן שאַצקי, איז געווען אויפגעבראַכט. פאַר אַנדערע קאָלעגן איז עס געוואָרן אַ גוטע טעמע פאַר קיבעץ און הלצה — און ס'איז דאָך באַמת געווען אַ גוטער וויץ — אַ יידישער שרייבער ווערט פאַרקלאַגט אויף אַ סומע פון הונדערט טויזנט דאָלער...

איך בין זיך מודה, אַז די נייע צרה האָט מיך שטאַרק צערודערט, נישט דערפאַר, פאַרשטייט זיך, וואָס כ'האַב מורא געהאַט, אַז שאַצקי וועט ביי מיר צו-נעמען הונדערט טויזנט, צי אַפילו צען טויזנט דאָלער, נאָר צוליב גאַנץ אַנדערע טעמים. ערשטנס דאַרף איך גלייך אַריינלייגן אַ שיינע סומע געלט פאַר אַן אַדוואָקאַט און אַנדערע הוצאות, — אַ זאך, וואָס ס'איז פאַר מיר זייער שווער געווען; צווייטנס — און דאָס איז געווען דער עיקר — האָב איך מורא געהאַט, אַז ווען די זאך וועט דערגיין צו פראַדלען, מיין פרוי, וואָס אירע נערוון זענען שוין דעמאָלט געווען אין אַזאַ צושטאַנד, אַז דער מינדסטער פונק האָט געקענט אויפרייסן דעם פולווער-פאַס, וועט עס זיך פאַרענדיקן זייער טרויעריק. צום גליק האָט זי, אין איר שווערן געמיט-צושטאַנד, נישט אַריינגעקוקט אין קיין יידישער צייטונג און חוצדעם האָב

איד געבעטן ביי די אלע, וואס האבן זיך מיט איר באגעגנט, אז זיי זאלן זיך נישט ארויסכאפן פאר איר מיט א ווארט.

דאך האב איד געלעבט אין איין שרעק, אז זי זאל נישט געוואר ווערן. איר פאנטאזיע האט אזוי געארבעט, אז ווען זי ווייס עפעס וועגן דעם ענין, וואלט זי זיך שוין אויסגעמאלן, ווי מען שמידט מיך אין קייטן און מען זעצט מיך אויף דעם „עלעקטרישן שטול“. צום גליק האט זי קיינמאל נישט אויסגעפונען. און נאכ-דעם ווי איך האב דעם ענין איבערגעגעבן דעם אדוואקאט סעמועל מארקאוויטש, א געוועזענער געהילף-פראקטוראר, וועמען איך האב גוט געקענט, איז שנעל געקומען צו אן אויסגלייך — אויסערן געריכט. ס'האט זיך פארענדיקט מיט א סומע פון 200 דאלער, וואס איך האב באצאלט שאצקיס אדוואקאט, פאר האנאראר און אויסגאבן, און מיט א דערקלערונג אין דער פרעסע, ווו איך דריק אויס באדויערן פאר מיין ארטיקל אין „ניו-יארקער וואכנבלאט“.

אבער א לאנגע צייט נאכדעם האב איך, ווי פריער דערציילט, ממש נישט געקענט נעמען די פעדער אין האנט אריין אויס טיפער פארביטערונג, נישט צו-ליב דעם עצם ענין, נאר צוליב דער פארגיפטעטער אטמאספערע ארום דעם ענין.

דער מענטש, וואס האט נישט געוואלט ווערן קיין גאט...

אין דער מיטאלאגיע ווערט דערציילט וועגן געטער, וואס זענען געווארן מענטשן, אראפ אויף דער זינדיקער ערד אין א מענטשלעך געשטאלט, כדי אויס-צולייזן די וועלט, ווערן אַ כפרה פאַר דעם זינדיקן בשר-ודם.

איבערהויפט די מיטאלאגיעס פון אינדיע זענען פול מיט אַזעלכע מענטש-געטער, אָדער גאָט-מענטשן. קרישנאַ — אָדער קרישנאַ-אַוואַדאַטאַ, אויך שרי-קרישנאַ — איז געווען אַזאַ מענטש-גאָט. אַזעלכע מענטש-געטער זענען אויך גע-ווען ווישנא און קאַלקי-אַוואַדאַטאַ. אויך בודאַ ווערט פון געוויסע בודיסטישע סעק-טעס באַטראַכט פאַר אַ גאָט, וואָס איז אויף אַ צייט געוואָרן אַ מענטש. בודאַ גאָטאַמאַ, דער שפּעטער פון אַ פּאַנטעאיסטישער סיסטעם, וווּ ס'איז — ווי ביי ספּי-נאַזאַן מיט איבער צוויי טויזנט יאָר שפּעטער — נישטאַ קיין פּערזענלעכער גאָט, נאָר אַלץ איז איינס, אַלץ איז גאָט און גאָט איז אַלץ — ער אַליין איז „געזאַלבת געוואָרן“ פאַר אַ גאָט...

יעזוס איז, אייגנטלעך, אַ קאַפּיע פון קרישנאַ, אָדער פון די אַנדערע מענטש-געטער — סיי לויט זייער ניסימדיקער געבורט, סיי לויט זייערע לערעס. יעזוס, ווי שאול איש תרשיש האָט אים באַשאַפן, איז מער הינדו, ווי ייד. טייל פאַרשערס האָבן דעריבער אַרויסגערוקט די השערה, אַז יעזוס אַליין איז געווען אַן אַנהענגער פון בודיזם, אָדער פון איינער פון די אַנדערע בודיסטישע רעליגיעס. ס'איז אַ היס-טאָרישער פאַקט, אַז שוין אַ הונדערט יאָר פאַר יעזוס'עס געבורט האָבן אינדישע מיסיאָנערן אָנגעשפּאַרט אין אַלעקסאַנדריאַ של מצרים און אין — קאַוקאַז. אויב יעזוס אַליין איז נישט געווען קיין תלמיד פון אינדישער חכמה — האָט אים שאול, אָדער פּוילוס, געמאַכט פאַר אַזעלכן. דאָס הייסט, אַז ישו איז אַן איבערזעצונג פון סאַנסקריט, אָדער פּאַלי...

מיין פריינד ד"ר ב. דובאווסקי, וואָס ער האָט, אונטערן פסעוודאָנים בענ-
דזשאַמין דאַניעל, פאַרעפנטלעכט אַ זייער־וויכטיק ווערק וועגן קריסטנטום:
"דזשיזוס, דזשוס ענד דזשענטאילס" (יעזוס, יידן און גוים), האָט פאַר מיר, אין
אַ שמועס, אויסגעדריקט די מיינונג, אַז ס'זענען געווען צוויי יעזוסעס: איינער,
דער ייד ישו, וואָס ער האָט געלעבט און געשטאַרבן — טאַקע אויפן קרייץ — ווי
אַ פרומער, געטרייער ייד; און דער אַנדערער — שאול'ס איבערזעצונג פון אינ-
דישן קרישנאַ... די פראַגע איז, נאַטירלעך, צי ס'איז באמת געווען אַזאַ געשטאַלט,
ווי יעזוס, אַפילו איינער, אָדער ער איז דורכאויס די שאַפונג פון שאול'ס פאַנטאַזיע...
יעזוס, ווי קרישנאַ, ווי ווישנא, ווי בודאַ און ווי קאַלקי־אוואַדאַטאַ, דאַרפן
נאַכאַמאַל דערשיינען אויף דער ערד, אין אַ ניי מענטשלעך געשטאַלט, כדי ענד-
גילטיק און פולשטענדיק אויסצולייזן די וועלט, צו ברענגען גאַט'ס קיניגרייך אויף
דער ערד. און דאָ קום איך צו קרישנאַמורטין, דעם מענטש, וואָס האָט געזאַלט
און געוואַלט ווערן אַ גאַט; דער מענטש, וואָס איז, לויט דעם גלויבן פון זיינע
אַנהענגער — טאַקע גאַט, אין אַ מענטשלעכן קערפער. אָבער קרישנאַמורטי האָט
צום סוף חרטה געקריגט און באַשלאָסן צו פאַרברייבן — אַ מענטש. אַזוי ווי איך
בין געווען איינער פון די, וואָס האָבן גורם געווען זיין באַשלוס, וואָס האָבן אים
אַפגעוואַלטן פון ווערן אַ גאַט, — וויל איך דערציילן וועגן אים.

שוין זיין נאָמען — קרישנאַמורטי — איז אַן אַנדייט אויף זיין אַפשאַטאַם, אַז
ער איז אַ גלגול פון קרישנאַן — קרישנאַ אין אַ נייער מענטשלעכער אויפלאַגע...
קרישנאַמורטי, אָדער ווי זיין פולער נאָמען איז: דזשנדי קרישנאַמורטי — איז פון
זיין פריער קינדהייט אַן צוגעגרייט געוואָרן צו זיין געטלעכער שליחות — אויס-
צולייזן די וועלט. ד"ר אַנאַ בעזאַנט, די באַגאַבטע ענגלישע שריפטשטעלערין, אַ
געוועזענע מאַרקסיסטיק, אַ מיטגליד פון דער באַרימטער פאַביאַן־געזעלשאַפט אין
לאַנדאָן, אַ נאָענטע פריינדין פון דזשאַרדזש בערנאַרד שאַו, זי, וועלכע איז,
אַן אַנטוישטע אין מאַרקסיסטישן מאַטעריאַליזם, אַריבער צו טעאַסאַפיע און מיס-
טיציזם, האָט אויף זיך גענומען דעם אויפגאַב צו דערציען קרישנאַמורטין אין די
געטלעכע דרכים.

כדי צו פאַרזיכערן אַ פולע הצלחה פאַר קרישנאַמורטי'ס שליחות, האָט זי
געזען, אַז די לערערס, וואָס זי, ד"ר בעזאַנט, האָט פאַר אים אָנגעשטעלט, זאָלן
אים לערנען נישט בלויז די וועגן פון גאַט, נאָר אויך די וועגן פון דעם מענטש.
בעת טייל לערערס האָבן זיך מיט אים פאַרטיפט אין מיסטיציזם, מיטאַלאָגיע,
אַלטער חכמה, האָבן אַנדערע לערערס אים געלערנט איראַפעיִשע שפראַכן, מוזיק,
טאַנצן, שפילן טעניס. דער מענטש־גאַט טאָר ניט זיין קיין בלזן. ער דאַרף זיך קענען
צוניפקומען מיט אַלע סאַרטן מענטשן און אויף זיי ווירקן. פאַרוואָס מען דאַרף

איינעם, וואָס איז גאָט'ס פאַרקערפערונג, לערנען — דאַרף דאָך אַ גאָט, דער גלגול פון קרישנאַן, אַליין אַלץ קענען און אַלץ וויסן — דאָס איז אַ רעטעניש, וואָס איך נעם זיך נישט אונטער צו פאַרענטפערן.

עטלעכע יאָר נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט ד"ר אַנאָ בעזאַנט, די פירערין פון דער טעאַסאַפּישער וועלט-באַוועגונג, ענדלעך קרישנאַמורטין עפנט-לעך פראַקלאַמירט אַלס דעם גואל-המשיח, וואָס איז אַראָפּגעקומען אויף דער ערד אויסלייזן די וועלט. דאָס איז פאַרגעקומען אויף אַ פייערלעכער צערעמאָניע אין דער הייליקער אינדישער שטאָט דעלהי. נאָר עפעס האָט די מענטשהייט, די פאַרזונקענע אין מאַטעריאַליסטישע אינטערעסן, אויפגענומען די דערשיינונג פון גואל-המשיח גאַנץ גלייכגילטיק, זי האָט זיך נישט אַ וואָרף געטון צו זיינע פיס, ווי אַנאָ בעזאַנט און אירע מיטאַרבעטער האָבן דערוואַרט. איז דאָ געשען דאָס אייגענע, וואָס צווישן מחמדן און דעם באַרג. אַז די מענטשהייט איז נישט געקומען צו קרישנאַמורטין, איז קרישנאַמורטי אַוועק צו דער מענטשהייט. קודם-כל איז ער געקומען קיין אַמעריקע. די רעקלאַמע, וואָס די טעאַסאַפּישע געזעלשאַפט האָט אים געמאַכט, איז געווען גרויס. אַ שיינער יונג איז ער געווען, איז געווען צו דערוואַרטן, אַז מיליאָנען מענטשן וועלן זיך אַ לאָז טון צו אים. אָבער מער ווי זיינע אייגענע אָנהענגער — און אַביסל נייגעריקע אַריסטאָקראַטישע דאַמען — זענען צו אים נישט געקומען. און קרישנאַמורטי אַליין האָט באמת געגלויבט אין זיך, אין זיין געטלעכקייט און אין זיין שליחות. דאָס איז צו זען פון זיינע שריפטן*.) אין זיין "תורה" — "ביי די פיס פון דעם מייסטער"**, וואָס איז אים דיקטירט געוואָרן פון הימל — זאָגט קרישנאַמורטי קיין נייעסן נישט. ס'איז אַן איבערזאָגונג וועגן לייטערן זיך, גוטע מידות, פריינטשאַפט, ליבע, וואָס איז צו געפינען אין אַלע מאַראַל-לערעס. דער טאָן איז באמת אַ פרישער, אַ פיינער, נאָר נתפעל ווערן איז נישטאָ פון וואָס און עס איז כלל נישט נייטיק, אַז אַזעלכעס זאָל דיקטירט ווערן פון אַן אַנדער וועלט. זיינע מאַמינים זעען אָבער דערין נאָר גרויסע חדושים און זענען גרייט פאַר דעם צו שפּרינגען אין פייער און אין וואַסער.

ס'איז פונדעסטוועגן כדאי צו הערן, וואָס קרישנאַמורטי אַליין האָט וועגן זיך געהאַט צו זאָגן, ווי ער אַליין "נעמט זיך". גענוג איבערצוליינענען זיין צווייטע שריפט "דהי פאַטה" (דער וועג), כדי זיך איבערצוצייגן, אַז ער האָט זיך באמת באַטראַכט ווי דער משיח, דער וועלט-דערלייזער. ער האָט ווירקלעך געגלויבט,

(* זע מיין לענגערע עסיי "פון בודאָ ביז לענין" אין מיין בוך "מענטש און וועלט",

וואַרשע, 1928.

(**) J. Krishnamurti, At the Feet of the Master.

אז ער האָט שוין געלעבט אַ סך לעבנס אויף דער זינדיקער וועלט. ער איז דאָס געווען נישט נאָר קרישנאָ, נאָר אויך בודאָ און ער איז דאָס געקרייצט געוואָרן פאַר יעזוסן. איצט איז ער ווידער געקומען צו ברענגען גאָטס וואָרט אויף דער וועלט. די דאָזיקע שריפט זיינע פאַרענדיקט ער מיטן אויסרוף: „איך בין גאָט!“.

„איך האָב געפירט — שרייבט ער — אַ געלייטערט לעבן אין הסכּם מיט די הייליקע דינים פון אַ סך פעלקער. איך האָב געטון דערהויבענע טאוונגען, וואָס די וועלט האָט זיי געפרייזט און געערט, און איך בין באַשאַנקען געווען מיט ערדישער גלאַריע. איך האָב קיינמאָל נישט געבויגן מיין בלוטנדיקן קאָפּ פאַר סרויער אָדער ליידנשאַפט און כ'האָב עולה־רגל געווען צו דער ערדס הייליקע ערטער. אָבער קיינמאָל און אין ערגעץ האָב איך נישט געפונען קיין דויערנדיקע באַקוועמלעכקייט. איך האָב געחלומט אין די טעמפלען פון ננוה, בבל, מצרים און אין די געהייליקטע טעמפלען פון הייליקן אינדיע. זייערע געטער האָב איך געדינט. זיך אַפּאָגנדיק פון ערדישע פריידן, פאַרלייקנט פאַטער און מוטער, ווייב און קינד, געבראַכט קרבנות, גרויסע און קליינע, דערהויבענע און נישטיקע, מקריב געווען מיין גוף און מיין נשמה גופא — פאַרן ליכט, וואָס זאָל מיך פירן.“
און ווייטער:

„אַ סך און פאַרשיידנאַרטיק זענען געווען מייע דערפאַרונגען, מחשבות און עמאַציעס; אומצאָליקע ליידנשאַפטן, חיהשע און דערהויבענע, איידעלע סימפּאַ- טיעס און גרויסע ליבעס; אַלערליי ליבעס, לויטערע און זעלבסטזיכטיקע. פיל סאָרטן תענוגים, פיינע גלאַרריכע געפילן, אַ סך הויכע אינטעליגענץ און נידע- ריקע חיהשקייט איז מיר אייגן געווען. דורך אַ סך דורות און דורך אַ סך יאָר- הונדערטער, דורך פאַרשיידענע נאַציעס און ראַסן, דורך יעדער מעגלעכקייט בין איך דורכגעגאַנגען. איך בין דער צאָרן און דאָס אומענדלעכע רחמנות; די זינד און דער זינדער, איך בין דער געליבטער און די סאַמע ליבע גופא. איך בין דער הייליקער, דער פאַרערער, דער מתפלל און דער נאַכפּאָלגער. איך בין גאָט!“

„איך בין גאָט!“ — דאָס איז נישט סתם אַ מליצה, נאָר אַ טיפע איינגע- גלויבטקייט אין זיך, דערמוטיקט פון די מאמינים, וואָס פאַררייסן הענט און אויגן צו אים, אין זייער בענקשאַפט נאָך אַ משיח, אַ דערלייזער. מיט אַזאָ דרייסטקייט וועגן זיך האָט אויך גערעדט דער נוצרי, וועלכער האָט, ווי עס ווערט איבערגע- געבן אין דעם נייעם טעסטאַמענט (מאַטיוס און יוחנן). ביי פאַרשיידענע געלעגנ- היטן געזאָגט אויף זיך: „איך בין דער זון פון גאָט, דער משיח.“ מיט אַזאָ זיי- כערקייט האָט גערעדט וועגן זיך שרי קרישנאָ, ווי עס ווערט איבערגעגעבן אין דער „בהאַגאַוואַד גיטאַ“ (דאָס געזאַנג פון גאָט) — כמעט קרישנאַמורטיס רייד — און קרישנאַמורטי איז דאָך, הייסט עס, טאַקע קרישנאַ אַליין...“

חשבון און סך-הכל

איך בין דער גוטער זיסער ריח
פון דער דופטיקער ערד; איך בין דעם פייערס רויטע ליכט,
די לעבנסקרעפטיקע לופט, וואָס באַוועגט זיך
אין אַלץ, וואָס איז באַוועגלעך;
דער שורש, וואָס איז אומשטאַרבלעך;
די חכמה פון די חכמים, דאָס וויסן פון די לומדים;
דאָס גרויסקייט פון די גרויסע;
דאָס גרויסקאַרטיקע פון די דערהויבענע.

אַ פאַרשער פון רעליגיעזע באַוועגונגען און קולטן, אַנשפּאַרנדיק כמעט אין יעדער רעליגיעזער גרופּע — מכוח וועלכע איך האָב פאַרעפנטלעכט אַ ריי אַר-טיקלען אין דער ייִדישער פרעסע און עטלעכע ביכער — בין איך, פאַרשטייט זיך, שטאַרק נייגערדיק זיך צו באַגעגענען מיט קרישנאַמורטין. איך לייג-פאַר גדליה בובליקן, דעם רעדאַקטאָר פון „טאַגעבלאַט“, צו האָבן אַן אינטערוויו מיט דעם אינדישן משיח, אָבער בובליק טרייסלט זיך אָפּ דערפון: „אונדזערע לעזער זענען נישט פאַראַינטערעסירט אין עבודה-זרה“... בובליק האָט זייער מורא פאַר די אַרטאָדאָקסישע ליענערס פון „טאַגעבלאַט“, איבערהויפּט פאַר די רבנים. איינמאַל האָב איך אים איינגערעדט אַן אינטערוויו מיט סער אַליווער לאַדזש, דעם גרויסן פיזיקער, וועלכער איז געווען דער פירער פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ספּירי-טאָליסטישער געזעלשאַפּט, אָבער ווען איך האָב געהאַט דעם אינטערוויו און אַנ-געשריבן אַ לענגער אַרטיקל, האָט בובליק זיך דערשראָקן. ער האָט זיך מיישב געווען מיט רבנישע פריינד זיינע — און ס'איז געבליבן בהסכּם כולם, אַז — ניין, אָבער אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט בובליק זיך געענדערט און מיך געלאָזט שרייבן אין „טאַגעבלאַט“ וועגן ספּיריטואַליזם. אויך דער אינטערוויו מיט לאַדזשן האָט געקריגן זיין תיקון — אין וואַרשעווער „מאַמענט“.

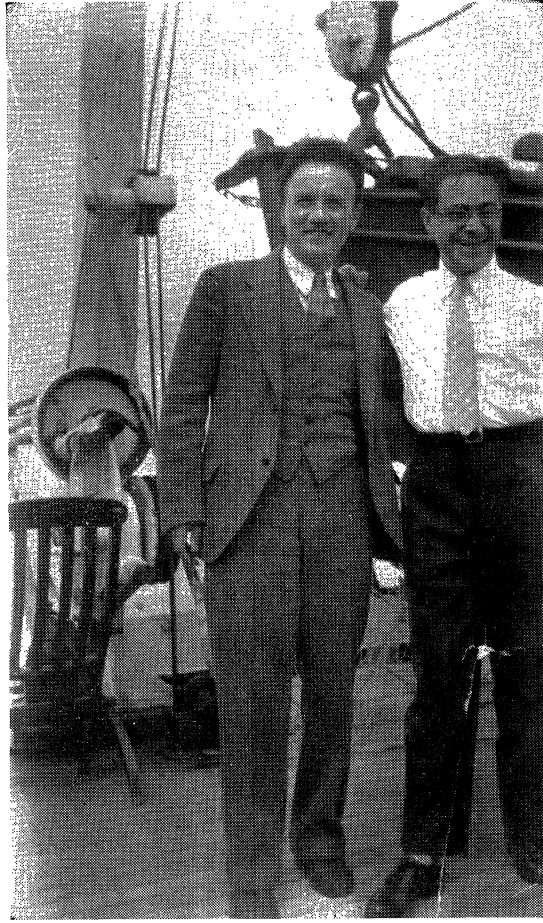
איך האָב זיך אָבער סיי-ווי באַגעגנט מיט קרישנאַמורטין — אויף אַ קבלת-פנים פאַר אים, איינגעאַרדנט דורך דער „וואַירלד פעלאַושיפּ אָוו פעיסט“ (וועלט-חברשאַפּט פון אמונות), פון וועלכער איך בין געווען אַ מיטגליד. ראַבינער סטיפּן ס. ווייז איז געווען איינער פון די וויצע-פאַרזיצערס פון דער דאָזיקער געזעלשאַפּט. מיין פריינד קעדאַר ג. דאָס-גופּטאַ, דער אינדישער געלערנטער און עקזעקוטיווער דירעקטאָר פון דער „פעלאַושיפּ“, האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר דעם גאַט-משיח, קרישנאַמורטין, און דערביי אַריינגעוואָרפן אַ באַמערקונג וועגן מיר, אַז איך בין אַ ייִדישער שרייבער און בין באַהאַונט אין די רעליגיעזע און פילאָסאָפּישע סיסטע-מען פון מזרח... מען עסט און מען טרינקט ווי ביי אַלע באַנקעטן. איך לאָז ניט אַראָפּ

די אויגן פון קרישנא'ס גלגול. ער עסט ווי א מענטש און ער רעדט ווי א מענטש. נאכן עסן — דער געוויינטלעכער קלאפ אין טיש, אז דאס „רוחניותדיקע“ — דאס רעדעריי — הייבט זיך אן. דאס-גופטא איז דער פארזיצער. קודם ליענט ער פאר טעלעגראמעס פון וויכטיקע פערזענלעכקייטן, וואס האבן, ליידער, נישט געקענט קומען — צווישן זיי א טעלעגראמע פון ד"ר סטיפן ס. ווייז.

די רעדעס — די געוויינטלעכע, סקארבאווע, ווען ס'קומט דעם ערנגאסטס ריי, שטעלט ער זיך אויף — און אלע שפרינגען אויף פון זייערע ערטער. דער גואל קריגט א שטורמישן אפלאז... אַנשטאַט אַ רעדע, זאָגט ער אַ תפילה — און אלע זאָגן אים נאָך. צו וועמען איז גאָט מתפלל? צום סוף — אַלערליי פראַגעס. ווען דער עולם צעגייט זיך, שאַר איך זיך צו צו קרישנאַמורטין און זאָג אים, אַז איך וואָלט וועלן האָבן אַ שמועס מיט אים — פאַר אַ ייִדישער צייטונג. דאָס איז געווען אַ בפירושער ליגן, מחמת בובליק, ווי איר ווייסט שוין, וויל נישט, אָבער דאָס אימפּאַנירט קרישנאַמורטין. אין צוויי טעג אַרום — אין אַן אָונט — קום איך צו אים אין האַטעל. אָבער ער איז נישט אַליין, אַ גרופע מענער און פרויען זיצט אַרום אים, אין שטילער פאַרערונג — צווישן זיי די באַרימטע אַמעריקאַנער טענצעריין, רוט סט. דעניס, וועלכע איך קאָן פון פריער, ווען זי האָט איבערגעגעבן אירע איינדרוקן פון אינדיע, אויף אונטערנעמינגען פון דער „וואַירלד פעלאַאָשיפּ אָו פעיסט“, מיט איר ווונדער־שיין פנים, ווייסע האַר און דינער פיגור, זעט זי אויס געטלעכער פון דעם מענטש-גאָט...

קרישנאַמורטי אַנטשולדיקט זיך פאַר מיר. אין אַ פּופצן מינוט אַרום בלייבן מיר אַליין. ער הייבט דער ערשטער אָן ריידן. ער וויל וויסן וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור, ייִדיש לעבן, ייִדישער רעליגיע. ס'ווייזט זיך אַרויס, אַז וועגן ייִדנטום, תּורת־משה, ייִדישער עטיק, ווייס ער זייער ווייניק. אָבער ער ווייסט, אַז די יידן האָבן נישט געוואָלט אָננעמען דעם נוצרי, הגם ער איז געווען אַ זון פון ייִדישן פּאָלק. ער וויל גריינלעך וויסן — פאַרוואָס... און אַזוי פאַרפירט זיך אומגעריכט אַ שמועס, וואָס איז אים — און זיין מיסיע — שטאַרק נוגע... איך דערקלער אים דעם ייִדישן שטאַנדפּונקט, וואָס קאָן בשום־אופן נישט אָננעמען אַזאַ ווילדן גע־דאַנק, אַז גאָט פאַרוואַנדלט זיך אין אַ מענטש, לעבט און שטאַרט ווי אַ מענטש. איך באַקען אים, לויט מיינע כּוחות, מיט דעם ייִדישן משיח־באַגריף — און איך פאַרגעס נישט אויף קיין איין רגע, אַז דאָס רייד איך צו איינעם, וואָס פּרעטענדירט צו זיין אַ גלגול פון גאָט, אַ משיח. פּלוצלינג הייבט ער זיך אויף, איך בין זיכער, אַז ער איז באַליידיקט און ער וויל מער נישט הערן. אָבער — ניין! — ער נעמט פון אַן אַנדער טישל אַ ביכל פאַפּיר און מאַכט נאַטיצן...

די גאַנצע צייט, וואָס איך רייד, שלאָגט ער מיר נישט איבער. און ווען איך

ד"ר מ. ווינרייך און א. אלמי — אויף דער שיף
„מאָדזשעסטיק“ — פון ניו־יאָרק קיין אַיראַפּע
אין 1933.

חשבון און סך-הכל

שמעל זיך אָפּ, דיסקוטירט ער נישט מיט מיר. ער דריקט בלויז אויס אַ חשק זיך צו באַקענען נענטער מיטן יידנטום און ער בעט מיך אים צו רעקאָמענדירן ווערק אויף אַט־דער טעמע. איך לייג אים פאַר אַ ריי ווערק — צווישן זיי דעם רמב"ם, וואָס ס'איז נאָר דאָ אויף ענגליש — און ער פאַרצייכנט זיך. אָבער דער־מיט איז אונדזער שמועס נישט געענדיקט. פון רעליגיע גייט מען איבער צו פילאָסאָפֿיע. דאָס גיט מיר אַ געלעגנהייט אַרויסצורוקן דעם געדאַנק, אַז דער פילאָסאָפֿיש־דענקנדיקער מענטש קאָן בשום־אופן נישט שלום מאַכן מיט אַן אידיע, אַז פון די מיליאָרדן וועלטן אין דעם אומענדלעכן אוניווערס זאָל גאָט אויסקלייבן גראַד אונדזער קליינעם ערדישן פלאַנעט פאַר זיין לאַבאַראַטאָריע, ווי די טעאָ־סאָפֿן גלייבן. ס'לאָזט זיך אויס, אַז קרישנאַמורטי איז אויבערפֿלעכלעך באַקאַנט מיט דער גריכישער פילאָסאָפֿיע, אָבער ער ווייס גאַרנישט פון דער מאַדערנער פילאָסאָפֿיע. פון ספינאָזאַס האָט ער געהערט, אָבער אים נישט געלייענט. איך ראַט אים צו ליינען ספינאָזאַס "עטיק". ער פאַרצייכנט עס אין ביכל...

דער טעלעפֿאָן קלינגט. דעם גואַל'ס סעקרעטאַרין קומט אַריין און דערלאַנגט אים אַ צעטלע. איך הייב זיך אויף, גרייט צו גיין. קרישנאַמורטי דריקט שטאַרק מיין האַנט און דאַנקט מיר פאַרן וויזיט. אין דרויסן כאַפּ איך זיך, אַז ער האָט מיר גאַרנישט געזאָגט. אפשר האָב איך צופֿיל — און אומטאַקטיש — גערעדט? איך טראַכט־נאָך און מיר דאַכט זיך, אַז מיינע רייד האָבן אויף אים געמאַכט אַ שטאַרקן רושם. דאָס איז געווען אפשר דאָס ערשטע מאָל, וואָס עמעצער האָט צו אים אַזוי גערעדט, אַנשטאַט צו קוקן אים מיט באַווונדערונג אין די אויגן אַריין. ווען איך האָב מיט עטלעכע טעג שפעטער וועגן דעם דערציילט דאָס־גופּטאַן, איז ער אויפֿ־געשפרונגען מיט כעס — דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך האָב דעם גוט־מוטיקן זקן געזען אין כעס — און ממש געשריגן, אַז איך האָב דאָס נישט געטאַרט טון. ער האָט זיך שנעל באַרויקט, זיך אַנטשולדיקט און שמייכלדיק מיר אַ זאָג געטון:

— איר זענט נישט דער ערשטער, וואָס האָט קרישנאַמורטין געוואַלט אַראַפֿ־פירן פון וועג. אייער אַרבעט איז אַרויסגעוואַרפֿן! אָבער... אויף אייך, אַלמי, האָב איך זיך דאָס נישט געריכט, בין זיכער געווען, אַז איר זענט אַ גלויביקער...

פון אַמעריקע איז קרישנאַמורטי געפֿאַרן קיין אייראָפּע, לאַנדאָן, דאָן פֿאַרין. פון פֿאַריז זענען שפעטער געקומען "שלעכטע" ידיעות וועגן קרישנאַמורטי'ס אויפֿפֿיר. ער האָט זיך אַריינגעלאָזט אין ליבעס מיט פֿאַריזעריןס, פֿאַרנעמט זיך מער מיט טאַנצן און מיט טעניס־שפּילן, ווי מיט זיין געטלעכער שליחות. איך

קריג זיין פאַרזער אַדרעס און שרייב אים אַ בריוו, וויל פון אים אויסגעפינען, ווי ס'האַלט מיט זיין שליחות. אָבער ער ענטפערט נישט. האָט זיין סעקרעטאַרין פון אים באַהאַלטן מיין בריוו, אַדער ער איז ביז אויף מיר?

זומער פון יאָר 1933 פאַר איך קיין אייראָפּע. דאָס נייע גרויסע וועלט-אומ-גליק האָט זיך שוין אָנגעהויבן. אין בערלין הערשט שוין היטלער און גרייט-צו-זיינע פינצטערע פּלענער. דערווייל זעט קיינער נישט. יעדער איז פאַרנומען מיט זיך. איך אַליין בין איבערגעלאָדן מיט אומרו. איך האָב אַן אָנפאַל פון מעלאַנכאָ-ליע. מיינע באַצונגען מיט פּראַדלען דערגייען צו אַ שטופּע, אַז זי אַליין בעט זיך ביי מיר, אַז איך זאָל מאַכן אַ רייזע, זיך צעשטרייען, און אויב איך וועל וועלן — שיקן נאָך איר. איך מאַך דעריבער צוויי באַזונדערע פּאַספּאָרטן.

ס'איז די שיף „מאָדזשעסטיק“ — טוריסטן-קלאַס. איך טייל אַ קאַבינע מיט ד"ר מאַקס וויינרייך — און דאָס האָט מיך אפשר געראַטעוועט, הגם וויינרייך האָט נישט געוואוסט דערפון, ווייל נישט אין מיין האַלטונג און נישט אויף מיין פנים קאָן מען דערקענען וואָס אינעווייניק, אין מיר, שפּילט זיך אָפּ. ביינאַכט, ווען מיר ליגן שוין אין אונדזערע בעטן, לייענט ער מיר פאַר שטיקער פון אַ ראַמאַן, געשריבן פון אורקע נאַכאַלניק. אורקע, דער גנב, דער יידישער אונטער-וועלט-מענטש פון פּוילן, איז אין תּפּיסה געוואָרן אַ בעל-תּשובּה און שרייבער. האָבן די יידישע צייטונגען זיך אַ וואַרף געטון צו אים פון אַלע זייטן, אַז ער זאָל פאַר זיי שרייבן. איז דאָס, וואָס ער האָט אין תּפּיסה געשריבן וועגן זיין אייגן לעבן, אַרויס אינטערעסאַנט, אָבער זיינע ראַמאַנען — דאָ איז שוין אַן אַנדער מעשה, פּיקאַנט, פאַרנאַגראַפּיש, רוי. וויינרייך לייענט און קייכט פון געלעכטער. מיר ביידע קייכן. וויינרייכן האָב איך פּריער ווייניק געקענט, האָב איך געהאַט דעם איינדרוק, אַז ער, אַ פּילאַלאָג, דערצו אַ ליטוואַק, איז אַ טרוקענער הומאַרלאַזער מענטש. ווייזט זיך אַרויס, אַז ער האָט אַ פּיינעם חוש פון הומאַר. ער איז פאַר מיר ממש אַן אַנטפּלעקונג און איך טראַכט, אַז אַ מענטש, וואָס קאָן אַזוי האַרציק לאַכן, איז נישט קיין טרוקענער און קיין שלעכטער קאָן ער אויך נישט זיין.

זיין געלעכטער, וואָס רופּט אַרויס מיין געלעכטער, מאַכט מיר גרינגער. איך שלאָף דערנאָך איין. אָבער אין אַ צוויי שעה אַרום כאַפּ איך זיך אויף. אויפן האַרץ אַזאַ מוראדיקע משאַ. איך גנבע זיך אַרויס שטילערהייט פון דער קאַבינע, שפּאַן אויפן דעק, קוק אין ים אַריין. די שטורמישע כּוואַליעס ציען צו זיך. אַזוי נאַכט נאָך נאַכט. איין נאַכט, ווען איך שטיי אַזוי אויפן דעק ביי דער „נאַז“ פון דער שיף און קוק אין דעם ברויזנדיקן ים אַריין, דערהער איך הינטער זיך אַן אויסרוף אין ענגליש:

— טוט דאָס נישט!

איך דריי זיך אויס. הינטער מיר שטייט ד"ר ג. א הינדו, רעדאקטאר פון אן ענגלישן זשורנאל אין ניו-יאָרק, אַ זשורנאַל וועגן אינדיע. איך האָב דעם ד"ר ג. באַמערקט שוין דעם ערשטן טאָג אין עס-זאַל, אָבער געמאַכט זיך נישט זעענדיק. ער איז געווען פאַרהיראַט צו אַ ווונדערלעך און זעלטן-שיין וואַרשעווער ייִדיש מיידל, ז. — מייע אַ געוועזענע סעקרעטאַרין (אין „פאַראייניקטן ציון-אַפּיל“). מייע פריינד פלעגן זי רופן: „די שכינה“, אַזוי שיין און ליכטיק-בלאַנד איז זי געווען און דערצו איידל, אינטעליגענט. אָבער ד"ר ג. — האָט מען מיר דערציילט — פלעגט זי שלאָגן מכות-רצח. זיי זענען זיך פאַנאָדערגאָנגען. איצט איז ער אויף דער שיף מיט אַן אַנדער ייִדיש מיידל, אויך אַ בלאַנדע, אָבער נישט אַזוי שיין. ער אַליין איז אַ הויכער. שיינער יונג, כאַטש שוין מיט אַ היפשן פליך — און בלאַנדע ייִדישע מיידלעך ווערן צוגעצויגן צום שוואַרץ-הויטיקן הינדו, ווי שמעטערלינגלעך צו אַ פלאַם. ער האָט, ווייזט אויס, פאַרדעכטיקט, אַז איך האָב אים נישט געוואַלט זען און ער האָט זיך מסתמא אָנגעשטויסן — פאַרוואָס.

אָבער די נאַכט, דער קאַכנדיקער ים און מיין שווער געמיט מאַכן שלום מיט אים. מיר שפּאַנען אויפן דעק אַרום אַ שעה אין אַ שמועס וועגן אַלץ אין דער וועלט — אַריענט, מוזיק, אַמעריקע, אייראָפּע — אויסער וועגן פרויען... אויף מאַרגן באַגריסן מיר זיך שוין כמעט פריינטלעך, אָבער ער שטעלט מיך נישט פאַר פאַר זיין ניי בלאַנד ייִדיש מיידל. ער זאָגט מיר, אַז ער גייט אַריבער אין ערשטן קלאַס אַריין, זיך מיט וועמען באַגעגענען, און פרעגט מיך, צי איך וויל מיטגיין, איך גיי גערן.

אין ערשטן קלאַס לאָזט ער זיך אַוועק עמעצן זוכן. איך באַמערק אין דער שיף-ביבליאָטעק אַ גרופּע אינדיער, שווערע, בערדיקע, מיט ווייסע טורבאַנען אַרום זייערע קעפּ. איך זען זיך נישט ווייט פון זיי — צוויי פון דער גרופּע קומען מיר פאַר באַקאַנט און וויל זיך דערמאַנען. אַביסל שפּעטער זוכט מיך ד"ר ג. אויף. ער באַגריסט זיך מיט דער גרופּע אינדיער. ס'לאָזט זיך אויס, אַז די צוויי, וואָס זענען מיר באַקאַנט, זענען אַלטע ניו-יאָרקער תושבים און איך האָב זיך מיט זיי עטלעכע מאָל באַגעגענט. די אַנדערע פון דער גרופּע זענען נישט לאַנג געקומען פון אינדיע קיין אַמעריקע, אויפן וועג קיין פאַריז — זיך צו טרעפן מיט קרישנאַמורטיין.

איך וויל פון זיי אַרויסקריגן, נאָך וואָס זיי פאַרן אַזוי ווייט, כדי זיך צו טרעפן מיט קרישנאַס גלגול. זיי דרייען זיך אַרויס פון אַ דירעקטן ענטפּער. אָבער ביסלעכווייז ווערט מיר קלאָר — פון האַלבע רייז און אַנצוהערענישן; דאָס פאַרן זיי מיט אַ שליחות פון דעלהי צו פאַרהאַנדלען מיטן „גואַל“, וואָס ער איז אַראָפּ פון דרך-הישר... גאָט האָט באַשלאָסן צו פאַרבלייבן אַ מענטש... איז עס געווען

מיין השפעה? ניין, דאס-גופטא האט דאך מיר געזאגט, אז אנדערע האבן שוין דאס פריער פראבירט. איך האב אפשר דערלאנגט דעם לעצטן קלאפ זיין געטלעכקייט... אין פאריז קומט מיר אן זייער שווער זיך צו באגעגענען מיט דזשעדי קריש-נאמורטין. מען לאזט צו אים נישט צו. אבער איך ווער געוואר, אז די דעלעגאציע פון דעלהי סטראשעט אפצושטעלן דאס גרויסע געהאלט, וואס מען שיקט אים און ער פון זיין זייט סטראשעט מיט א פראצעס, מחמת גרויסע „מאיאנטקעס“ אין אינדיע זענען אויף זיין נאמען. די שליחים טענהן: אדער בלייב א גאט, אדער מיר לאזן דיך אן א גראשן און דו וועסט נישט קענען לעבן ווי א מענטש!... אבער ער דערשרעקט זיך נישט. ער ווייסט, אז זיינע מאמינים ווילן נישט קיין עפנט-לעכן סקאנדאל. ער ווייסט, אז די הכנסה פון זיינע גרויסע פארמעגנס און אינוועסט-טירונגען וועט מען אים מוזן שיקן — און ער וועט ווייטער קענען לעבן ווי גאט אין פאריז...

ענדלעך געלינגט מיר צוצוקומען צו אים. ער דערקענט מיך נישט, אבער ווען איך דערמאן אים ווער איך בין, דערפרייט ער זיך. מיר הייבן-אן שמועסן, נאר ס'איז אוממעגלעך. מענטשן גייען און קומען, קומען און גייען. ער פילט זיך אומבאקוועם און בעט מיך, זיך צו באגעגענען מיט אים אין א צוויי טעג ארום — ער און איך, ווייטער קיינער. אבער איך האב אים מער נישט געזען. איך האב געדארפט אפפארן קיין פוילן שנעלער, ווי איך האב דערווארט. ווען איך בין אין צוויי וואכן ארום צוריקגעקומען קיין פאריז, איז קרישנאמורטי שוין דארט נישט געווען. ווי איז ער? אויף דער ריווערא, ווו ער לעבט א גוטן טאג — און נאכט — מיט די שענסטע פאריזער פרויען.

דער מענטש, וואס האט געזאלט ווערן א גאט, איז פארבליבן א מענטש.

זומער 1939 בין איך ווידער אין פאריז, אויפן וועג צום ציוניסטישן וועלט-קאנגרעס אין זשענעווע. ס'איז עטלעכע וואכן פאר היטלערס אנפאל אויף פוילן. איך זיך אין קאפי „קופאל“ אויפן מאנפארנאס, מיט א גרופע קאלעגן; ד"ר ש. מארגאשעס, יעקב פישמאן, מאריס סעמיועל און פיער וואן-פאאסען. ביים נאענטן טישל ריידן אמעריקאנער טוריסטן וועגן א קלוב — „ספינקס“ — טאקע אויפן מאנפארנאס — און וואס פארא ווידערלעכער ארקעסטער ס'שפילט דארט. מיר באשליסן אהינצוגיין.

אבער מאדנע: וועמען מען פרעגט אויפן וועג ווו דער קלוב „ספינקס“ איז, שמייכלט ער פארדעכטיק. מיר קומען אן. ס'איז א פינף-עטאזשיקע, שיינע גע-

חשבון און טך-הכל

ביידע. מיר קומען אריין אונטן, אין הויפט-זאל. העל באַלויכטן, פראַכטיק דעקאַ-
רירט און באַכ'ס כישופדיקע טענער פלאַטערן אונדז אַנטקעגן פון אַרקעסטער.
אינווייניק — טישלעך אויף טישלעך. און ביי די טישלעך — אַנגעזעצט
טוריסטן פון אַלע לענדער, מענער און פרויען, יונג און אַלט, אויך אַ סך פראַנ-
צויזן, גאַנצע פאַמיליעס. אָבער די אַטראַקציע איז — נאַקעטע שיינקייט:
מיידלעך פון אַלע ראַסן און קאָלירן, אַלע ווי די מאַמע האָט זיי געהאַט,
בלויז גאַלדענע און זילבערנע פאַנטאַפעלעך אויף זייערע פיס. זיי דרייען זיך אַרום,
אָדער טאַנצן, ווען דער אַרקעסטער שפילט-אויף אַ וואַלץ, אָדער אַן אַנדער טאַנץ.
אויב אַ גאַסט רופט איינע פון זיי צו צום טיש, קומט זי צו און טרינקט מיט אים,
אָדער מיט זיי.

מיר זעען שוין איין, וואָס פאַראַ „קלוב“ דאָס איז. מען זאָגט אונדז, אַז
אַ מיטגליד פון פראַנצויזישן מיניסטאַרן-קאַבינעט, דאַכט זיך, אַז דער שוץ-
מיניסטער, איז איינער פון די באַלעבאַטים פון „ספינקס“. מיר זיצן אַ ווייל און
גייען אַרויס. אָבער אויף מאַרגן ביינאַכט בין איך ווידער אין „ספינקס“ — איינער
אַליין. איך באַשטעל אַ טרונק, קוק אין אַלע זייטן, באַטראַכט די געסט — און די
„אונטערהאַלטערינס“. באַזונדערס אינטערעסירן מיך פראַנצויזן, וואָס קומען מיט
זייערע ווייבער, אָדער געליבטע. ווי אַנדערש די פראַנצויזישע מאַראַל איז! זיי
פאַרבעטן אַפילו איינע, אָדער מער פון די מיידלעך צום טיש, טרינקען מיט זיי.
פלוצלינג... וועמען זע איך? איז עס טאַקי ער? אין אַ ווינקל זיצט קרישנאַ-
מורטי, דער „גואל המשיח“, דער מענטש-גאַט. ער זופט פאַמעלעך אַ קאַקטעיל
און זיינע אויגן פאַלגן-נאָך די טאַנצנדיקע חוהס... זיין פנים איז מאַגערער גע-
וואָרן. די געזיכט-מוסקולן צוקן נערוועז.

צוגיין צו אים? ניין, ער וועט זיין אין אַ פאַרלעגנהייט. ווען איך פאַרלאַז דעם
„ספינקס“ אין אַ צוויי שעה אַרום, זיצט ער נאָך, אין דער זעלביקער פּאָזע —
ווי אַ ספינקס, זופט נאָך אַלץ אַ קאַקטעיל. — דעם וויפּלטן?
מיך נעמט אַרום אַ רחמנות אויפן מענטש, וואָס האָט געזאַלט — און דערנאָך
נישט געוואָלט — ווערן אַ גאַט.
וואו איז ער אַצינד?

א.

דאָס מלכות פון דער נאַכט פאַרוויגט, באַזיגט אין שלאָף
דעם קנעכט און האַר, דעם חכם, ווי דעם נאַר.
דער וועלט-באַצוינגער

א. אַל מִי

און דער אַרעמער זינגער,
די גלאַריע און דער צער —
געצאַמט אין דלד־אַמותדיקע בעטן.
בלויז סילוועטן,
באַפרייט פון מידע גופן —
באַוועגן זיך, נאָך ווייטע רופן.

ב.

מיד פון טאַג־געפלאַפּל שלאָפן אַלע שפּראַכן
פון מענטשן און פון זאַכן.
בלויז די שפּראַך פון שווייגן
רעדט ביינאַכט אַרויס אָן רייד פון וואַסערן,
פון גראַזן און פון צווייגן,
פון ווייטע פייערלעך און רויכן,
פון אַלע נידערן און הויכן
און זאָס שלאָפנדיקע האַרץ קאָן הערן
דאָס ציטערן פון שטערן.

דער ייד, וואס הארט זיך פאר נאָט

די פאַרשוונגען פון פאַרשיידענע רעליגיעזע גרופעס, קולטן און סעקטעס, וואָס איך האָב געפירט אַ סך יאָרן, האָבן מיך איבערגעצייגט, אַז יידן זענען דאָ נישט קיין מחותנים. אַ ייִדיש פנים איז אַ גרויסע זעלטנקייט אויף די פאַרזאַמלונגען און סעאַנסן, וואָס די אַלע גרופעס, קרייזלעך און קלייזלעך האַלטן אָפּ אין די הונדערטער כמעט יעדן טאָג פון דער וואָך, אָבער דער עיקר שבת און זונטיק, אין ניו־יאָרק. צו די „קריסטשן סייענס“ (קריסטלעכע וויסנשאַפט) צוזאַמענקונפֿטן קומען יאָ, ווי מען זאָגט מיר, אַ סך יידן, איבערהויפֿט פרויען, אָבער צו קריסט־לעכע סעקטעס בין איך קיינמאָל נישט געגאַנגען, אַ חוץ צו די מאַרמאַנען, צוליב זייער גלויבן אין אַ ייִדישער „משיח־צוקונפֿט“ און זייער יראת־הכבודיקע באַציונג צו יידן אין דער קעגנוואָרט...

ביי די מיטינגען פון די אַריענטאַלישע סעקטעס, ווי די אינדישע וועדאַנטאַ־געזעלשאַפט, בודיסטן, יאָגיס, „וועלט־חברשאַפט פון אמונות“, ווי ביי די באַהאַ־איסטן, זאָראַסטריאַנער, טעאַסאַפֿן און ספיריטואַליסטן האָב איך אַלעמאָל גע־טראָפֿן אַ גרויסע צאָל רייכע אַמעריקאַנער דאַמען, וואָס זיי לויפֿן אומעטום, ווי צו אַנטלויפֿן פון זייער פוסטקייט, אָדער כדי זיך צו באַפרייען פון דעם צוואַנג פון עטיקעט, קאָדעקסן און טאַג־טעגלעכן רוטין. אפשר זענען צווישן זיי אויך דאָ ייִדישע פרויען, אָבער זיכער נישט פיל.

איך האָב די דאָזיקע רייכע פרויען געזען טאַנצן אַרום אַ פייער אויף זאָ־ראַסטיאַנישע צערעמאָניעס; מאַכן אַלערליי משונהדיקע העויות ביי די בו־דיסטן; זינקען אין מעדיטאַציע און קאַנצענטראַציע ביי די יאָגיס; אַריינפאַלן אין ווילדן עקסטאַז ביי די וועדאַנטיסטן און באַקומען היסטעריקע ביי ספיריטואַליס־טישע סעאַנסן. איך האָב אַלעמאָל געזוכט ייִדישע פנימער, ייִדישע אויגן, אָבער זעלטן האָב איך וועמען פון די שטאַם־געסט, אָדער אַפילו צופעליקע באַזוכערס חוּשד געווען אין ייִדישקייט. יידן זענען בטבע סקעפטיקער און האָבן נישט קיין

אינטערעס אין קולטן. די ווייניק יידן, וואָס מען באַגעגנט יאָ אויף אַזעלכע צוואַ- מענקונפטן, זענען אַזעלכע יידן, וואָס זיי לעבן זיך אויס אין אַ פרעמדער שפּראַך און קולטור. נישט נאָר האָבן זיי נישט קיין יידיש וויסן, נאָר אַפילו נישט קיין יידיש געוויסן, ס'פעלט זייער לעבן וועלכער-ס'איז גייסטיקער אינהאַלט און אַזוי ווי ביי אונדז זענען נישטאָ קיין קולט-מיטינגען, גייען זיי אַהין, וווּ זיי קענען פאַרברענגען עטלעכע שעה אין אַ מיסטישער, פאַרביק-ריטואַליסטישער אַט- מאַספּערע.

אַבער די צאָל פון אַפילו אַזעלכע יידן איז אַזאַ נישטיקע אין די פאַרשיידענע סעקטעס און קולטן, אַז בדרך-כלל קאָן מען אָננעמען, אַז יידן זענען אין אַזעלכע באַוועגונגען נישט פאַראינטערעסירט. לשם גערעכטיקייט צו די אויסנעמען צווישן יידן דאָרף מען באַטאָנען, אַז ביי זייער גאַנצער אומוויסנקייט אין יידישקייט, זע- נען זיי פונדעסטוועגן גענוג יידיש, כדי נישט צו שטילן זייער הונגער נאָך ריי- טואַל און פעגאַניסטישן צערעמאָניאַל אין קאַטוילישע קירכעס, אָדער צענטערס, וווּ זיי וואַלטן געקריגן איבערגענוג פון דעם מין.

דערפאַר איז פאַר מיר געווען אַן אויסערגעוויינלעכע איבערראַשונג, ווען איך האָב זיך אין מיינע פאַרשונגען אָנגעשטויסן אויף אַ יידישער באַוועגונג, וואָס איז ענלעך צו דער באַוועגונג אַרום „פאַטער דיוואין“, דעם נעגער, וואָס האָט זיך פּראַקלאַמירט פאַר אַ גאָט... איך האָב דאָ אין זינען די באַוועגונג אַרום דעם אָדעסער יידל משה גיבורי, וואָס ער האָט זיך דערקלערט פאַר גאָט, פאַר יעהאָווע — נישט מער און נישט ווייניקער. אַבער שפעטער האָב איך איינגעזען, אַז הגם דער גאָט איז דאָ אַ יידישער און זיין נביא, משיח און מלאך מיכאל, דוד האַראַוויץ, איז אויך אַ ייד, אַ זון פון אַ שוחט אין ראַטשעסטער, זענען אַבער זייערע אַנהענג- גערס גאַלע גוים, צווישן זיי אַ סך פּראָמינענטע קריסטן. אַז אַ יידישער „גאָט“ זאָל נישט קריגן קיין מאַמינים צווישן יידן איז, ווי מיר וויסן, קיין ניס נישט...

אַבער די מעשה מיט אַ „גאָט“, וואָס האָט פאַרפאַסט אַ נייע תורה און וועל- כער האָט אַן אַמעריקאַנער יידישן יונגמאַן געזאַלבת פאַר זיין משיח, האָב איך זיך דערוויסט אַ סך שפעטער. דוד האַראַוויץ האָט דאָס געהאַלטן בסוד, ווי איך וועל דאָס שפעטער דערציילן. אין אַנהייב איז דער איינדרוק געווען, אַז דאָ האַנדלט זיך וועגן אַ גאַנץ אומשולדיקער רעליגיעזער גרופע. ס'איז געווען אין 1938, ווען איך האָב געשריבן אַ סעריע אַרטיקלען (פאַרן „מאַרגן זשורנאַל“) וועגן די „בריטיש איזראַעליטיס“ (בריטישע איזראַעליטן) — אַ גרויסע קריסטלעכע סעקטע אין ענגלאַנד, מיט אַפטיילונגען אין אַ סך אייראָפּעיִשע און אַמעריקאַנישע לענדער, וואָס גלייבט, אַז די בריטן (בריט-ברית), די אירלענדער, סקאָטלענדער און די סקאַנדינאַווישע פעלקער שטאַמען פון די עשרת-השבטים. די אַנהענגערס

פון דער סעקטע, צווישן וועלכע ס'זענען געווען רידיארד קיפלינג, לאַרד אַרטור באַלפור און אַנדערע פּראַמינענטע קריסטן, זענען, למשל, זיכער, אַז דענעמאַרק (דאַנמאַרק), דניעפּער, דניעסטער, דאַנוי, וואָס אין זיי אַלע איז דאָ דער נאַמען דן, זענען נעמען, וואָס דער וואַנדערנדיקער שבט דן האָט נאָך זיך געלאָזט אומעטום, וווּ ער איז געקומען, חוצדעם געפינען זיי אַלערליי פּסוקים, רמזים און סימנים, וואָס באַשטעטיקן — פאַר זיי — זייער טעאָריע.

די דאָזיקע טעאָריע איז באמת אַן אינטערעסאַנטע און טשיקאַווע און זי האָט מיך אַזוי פאַראַינטריגירט, אַז איך האָב געמאַכט אַ גענויע שטודיע פון איר. מיין סעריע אַרטיקלען האָט זיך שוין אָנגעהויבן צו דרוקן, ווען איך האָב אין אַן ענגלישער צייטונג באַמערקט אַ נאָטיץ וועגן אַ צוזאַמענקונפּט פון אַ יידישער גרופּע, אונטער דער פירערשאַפט פון איינעם אַ דוד האַראַוויץ, וואָס גלייבט אין דער זעלביקער טעאָריע. יידישע אָנהענגערס פון דער „בריטיש-איזראַעליטישער“ באַוועגונג? דאָס איז פאַר מיר געווען אַזאַ ניסי, אַז איך האָב זיך תּיכּף געשטעלט איר פאַרבינדונג מיט דעם האַראַוויצן און זיך באַשטעלט צו טרעפּן מיט אים. איך האָב אַפּילו חושד געווען, אַז דאָס איז אַ קריסטלעך-מיסיאָנערישע גרוי-פע. אָבער ווען איך בין געקומען צו האַראַוויצן אין הויז, איז מיין חשד צערונען. דער באַלעבאַס, דעמאָלט אַ יונגעראַמאָן פון אַ יאָר עטלעכע און דרייסיק, איז גע-זעסן מיט אַ יאַרמולקע אויפן קאַפּ, אַרומגערינגלט פון עטלעכע יידן מיט שיינע בערד און יאַרמולקעס אויף די קעפּ. ס'האַט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די יידן זענען געווען אַ דעלעגאַציע פון אַ ישיבה, וועלכע האַראַוויץ העלפט אַרויס. ווען מיר זענען געבליבן אַליין, האָט האַראַוויץ מיר געגעבן אַן אויפקלערונג וועגן זיין באַ-וועגונג און דערביי באַטאָנט, אַז כאַטש ער גלייבט אין דער בריטיש-איזראַעליטי-שער טעאָריע, איז אָבער זיין גרופּע נישט קיין אַפּטייל פון דער בריטיש-איזראַע-ליטישער אַרגאַניזאַציע, נאָר גאָר אַ מין „אתה בחרתנו“-באַוועגונג, וואָס איז אויסן צוריקצוקערן די אַפּגעריסענע קינדער פון יידישן פּאַלק — די עשרת-השבּטים, הייסט עס — צו יעקב'ס געצעלט...

דעמאָלט האָט מיר דוד האַראַוויץ אויך דערציילט וועגן אַ נזיר, אַ מיסטיקער, אַ קאַבאַליסט, מיטן נאַמען משה גיבורי, וועלכער האָט אַ לאַנגע צייט געלעבט אין דער הייל פון די סנהדרין ביי ירושלים, וווּ ער האָט אָנגעשריבן אַ נייעם פירוש אויף דער תּורה. אַז דער דאָזיקער גיבורי האָלט זיך פאַר דעם רבּונו־של-עולם און אַז ער, האַראַוויץ, וואָס ער האָט מיר דאָס אַלץ דערציילט, איז דורך גיבורין געזאַלבת געוואָרן, בעת זיין באַזוך אין ירושלים, פאַר דעם מלך-המשיח — דאָס האָט דוד האַראַוויץ פאַרשוויגן.

האַראַוויץ האָט מיר אויך געוויזן אַ בריוו פון דעם רעליגיעזן דענקער, הלל

ציטילן, מיט וועמען ער האָט זיך באַקענט אין וואַרשע — אויף זיין וועג צוריק פון אַרץ־ישׂראל קיין אַמעריקע. פאַרשטייט זיך, אַז אויך צייטלינען האָט האָר־ראַוויץ נישט אויסגעזאָגט, אַז דער גיבורי באַטראַכט זיך פאַר אַ גאָט און אַז זיין נייער פירוש אויף דער תּורה איז נישט קיין נייער פירוש, נאָר אַ נייע „תּורה“... צייטלין האָט פון אים געהערט די אייגענע מעשה, וואָס איך — וועגן אַ בזיר, אַ מיסטיקער — און דער רעליגיעזער הענקער האָט דעריבער אַרויסגעוויזן אַ נאָ-טירלעכן אינטערעס. הלל צייטלינען האָט אַפילו נישט געקענט אינפאַלן אַזאַ ווילדער, אַזאַ משוגענער געדאַנק, אַז דער מיסטיקער און בזיר, מכוּח וועלכן דער גאַסט פון אַמעריקע האָט אים דערציילט, זאָגט אויף זיך, אַז ער איז דער רבּונו־של־עולם, וואָס ער האָט באַשאַפן הימל און ערד און אַלץ, וואָס אויף זיי און צווישן זיי — און אַז דער אַמעריקאַנער יונגערמאַן, וואָס שטייט פאַר אים, איז נישט קיין אַנדערער ווי דער מלאַך מיכאַל און דער לאַנג־דערוואַרטער מלך המשיח... און וועלכן ייד וואָלט אַזאַ חשד געקענט קריכן אין קאָפּ אַריין? מיר האָבן אין אונדזער געשיכטע געהאַט גענוג פאַלשע משיחים, באמת איינגעגלויבטע אין זיך, ווי שבתי צבי, און באַוויסטיניקע שאַרלאַטאַנעס, ווי יעקב פּראַנק. אָבער אַז אַ ייד זאָל זאָגן אויף זיך, אַז ער איז דער גאָט־כּביכול אַליין — אַזוינס איז נאָך נישט גע-הערט געוואָרן.

מענטשן, וואָס זאָגן אויף זיך אַביסל ווייניקער — אַז זיי זענען נאַפּאַלעאַן, אַדער יוליוס צעזאַר — ליגן אין משוגעים־הייזער. טאָ ווי קאָן עס געמאַלט זיין, אַז איינער, וואָס שרייט אויף זיך, אַז ער איז אל־שדי, אַז ער האָט באַשאַפן די וועלט, זאָל אַרומגיין פּראַנק און פּריי איבער די גאַסן פון ירושלים און אַז אַן אַנדער ייד, אַן אַמעריקאַנער, וואָס ער זעט אויס ווי אַ ביזנעסמאַן, זאָל אַרומפאַרן איבער דער וועלט ווי דער מלאַך מיכאַל און משיח פון יענעם אַדעסער רבּונו־של־עולם?

אָבער האַראַוויץ האָט ווייט און ברייט אויסגענוצט צייטלינס בריוו און אַזוי ווי ער האָט קיינעם נישט אויסגעזאָגט, יעדנפאַלס די יידישע פּערוזענלעכקייטן, צו וועלכע ער האָט זיך געווענדט נאָך פינאַנציעלער און מאַראַלישער שטיצע, די אמתע מאַטיוון פון דער באַוועגונג, איז מען זיכער געווען, אַז דאָ האַנדלט זיך וועגן אַרויסגעבן אַ גאָר טיפּזיניקן פירוש אויף דער תּורה פון אַ גרויסן צדיק, אַ בעל־מקובל, ר' משה גבורי... און האַראַוויצן איז טאַקע געראַטן אַריינצושלעפּן אין זיין קאַמיטעט אַנגעזעענע יידן, ווי הירש מאַנישעוויצן, דעם אַרטאָדאָקסישן מצה־פּאַב־ריקאַנט און עסקן און דעם באַקאַנטן ציוניסטישן טוּער לעאַ וואַלפּסאָן און אַנדערע. מאַנישעוויץ האָט אַפילו איינמאַל איבערגעגעבן האַראַוויצן זיין רייכע היים — פאַר אַן אונטערנעמונג — קאַנצערט און פאַרלעזונג. איך בין געווען צווישן די געלאַ-

דענע געסט און הנאה געהאט פון דעם עכטיגדישן פראגראם, געזאנג, חזנות און רעציטאציעס.

מיין ערשטער אינטערעס אין דער דאזיקער חברה איז, ווי אין אנהייב גע- זאגט, געווען סיי דער אינטערעס פון א פארשער פון רעליגיעזע באוועגונגען, סיי א זשורנאליסטישער. נאך איידער איך האב אויסגעפונען דעם אמתן כאראקטער פון דער באוועגונג, ווען כ'האב נאך געמיינט, אז זי איז בלויז אן עשרת-השבטימ- דיקע, האט מיר הנאה געטון, ווען איך האב איינגעזען, אז צווישן די מיטגלידער און אנהענגער זענען נישטאָ קיין יידן, אַ חוץ די עטלעכע, וואָס האָראָוויץ האָט זיי „אַריינגעלאָקט“ אויף אַ שטיקל צייט, ביז זיי האָבן דערשמעקט דעם אמת. ווייטער זענען אַלע אַנדערע מיטגלידער, שטיצער און מאַמינים — גוים, צווישן זיי פראַמינענטע לייט, סענאַטאָרן, שריפטשטעלער, ווי באַוק קאַרטער, דער באַ- וויסטער אַמעריקאַנער זשורנאַליסט (פון סקאַטישן אָפּשאַטאָם), ראַדיאָ-קאָמענטאַ- טאָר און הויפּט-מעצענאַט ביים אַרויסגעבן משה גבוריים נייע „תורה“. אָבער וועגן דעם שפּעטער.

דאָ וויל איך בלויז מוסיף זיין, אַז צו דער פּריער-דערמאָנטער סעריע אַר- טיקלען וועגן די „בריטיש איזאָעלייסט“ האָב איך צום סוף צוגעגעבן אַ קורצן מאַמר וועגן דוד האָראָוויץ'ס גרופּע. איך בין זיכער געווען, אַז דערמיט האָט זיך עס געענדיקט — יעדנפאַלס האָט זיך דערמיט געענדיקט מיין פאַרשערישער און זשורנאַליסטישער אינטערעס אין דער גרופּע.

אָבער מיין מאַמר האָט אַרויסגערופן אַ נאַטירלעכע פאַראַינטערעסירונג אין דער דאָזיקער גרופּע. יידישע צייטונגען האָבן געשיקט מיטאַרבעטערס צו האָראָ- וויץ, איבערהויפּט שפּעטער, ווען האָראָוויץ האָט געעפנט אַ ביוראָ אין דער ביז- נעס-געגנט פון ניו-יאָרק. דאָס האָט געגעבן האָראָוויץ אַ געלעגנהייט אָפּצוענט- פערן אין דער יידישער פרעסע אויף נאַטיצן און אַרטיקלען, וואָס זענען, וועדליק אים, געווען אומגערעכט, אָדער שלעכט אינפאַרמירט לגבי זיין באַוועגונג. דאָס אמתע פרצוף פון דער באַוועגונג איז נאָך אַלץ נישט אַנטפלעקט געווען, האָבן די צייטונגען געדרוקט האָראָוויץ'ס ענטפּערס, גלייבנדיק, אַז אַנדערש קאָן ער קלאַגן פאַר „פאַרלוירענדיג“ און פאַדערן שאַדן-פאַרגיטיקונג. פאַרשטייט זיך, אַז ווען מען ווייסט, אַז מען האָט דאָ צוטון מיט צוויי יידן, וואָס איינער פון זיי האַלט זיך פאַר דעם רבּונו-של-עולם און דער אַנדערער — פאַרן מלך המשיח — וואַלט מען זיך פון האָראָוויץ אויסגעלאַכט. אדרבא, זאָל ער קלאַגן און אין געריכט באַווייזן, אַז משה גבורי איז דער כביכול און האָראָוויץ — משיח...

אין 1943 פאַרטרויט מיר דוד האָראָוויץ אַ „סוד“, אַז באַוק קאַרטער האָט זיך מגייר געווען. קאַרטער, וועלכער איז יאָרן-לאַנג באַוויסט געווען ווי אַ רע-

אַקציאָנער און אַ שטיקל אַנטיסעמיט, איז, הייסט עס, געוואָרן אַ ייד, מאַחינו בני ישראל... דאָס איז זיכער געווען טשיקאָווע ניס. דערביי דאַרף מען אין זינען האָבן, אַז דאָס איז פאַרגעקומען אין סאַמע מיטן פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, בעת היטלער'ס אייראַפּע איז געווען פאַרפלייצט פון יידיש בלוט און די וועלט בכלל — פון פינצטערסטן אַנטיסעמיטיזם. די פרייע לענדער, מיט דער אויסנעם פון אַזעלכע קליינע און אומבאַהאַלפענע מלוכות, ווי דענעמאַרק און שוועדן, האָבן צוגעקוקט ווי היטלער שעכט אויס מיליאָנען יידן און — גאַרנישט געטון צו ראַטעווען. אין אַזאַ צייט האָט געמוזט מאַכן אַן איינדרוק, ווען אַ קריסט, וואָס איז געכאַפט געוואָרן אין אַנטיסעמיטיזם, ווערט אַ בעל-תשובה און דערנאָך — אַ ייד. אויף מיר האָט דאָס אַן איינדרוק געמאַכט, בפרט, אַז איך האָב זיך גלייכ-צייטיק דערוויסט, אַז אויך קאַרטער'ס פרוי, דאַראַטי, איז איבערגעגאַנגען צום יידנטום און אַנגענומען דעם נאָמען בתיה און אַז הינטער זיי שטייט אַ גרויסע גרופע פראַמיניענטע קריסטן, ווי האַראַוויץ און קאַרטער האָבן מיר פאַרויזערט, גרייט זיך מגייר צו זיין...

איך בין אַוועק צו קאַרטערן — און ער האָט באַשטעטיקט, וואָס האַראַוויץ האָט מיר דערציילט. דאַראַטי איז געווען דערביי און פון איר האַלדז האָט זיך געבאַמבלט אַ מגן-דוד... איך האָב געפרעגט קאַרטערן, צי איך מעג פאַרעפנטלעכן אין דער יידישער פרעסע דעם פאַקט פון זיין איבערגיין צום יידנטום און ער האָט תיכף מסכים געווען. פונדעסטוועגן האָב איך פון אים פאַרלאַנגט אַ שריפטלעכע דערלויבעניש און ער האָט דאָס מיר גערן געגעבן. די קאַרטערס האָבן מיך דערביי פאַרבעטן אויף קומענדיקן פרייטיק-צונאַכט צו קומען צו זיי קיין נאַר-וואַלק, קאַנעטיקוט.

איך האָב די פאַרבעטונג גערן אַנגענומען. זייער פּרעכטיקע היים האָט זיך ממש געבאָדן אין שבת. באַזק קאַרטער איז געזעסן אין אַ יאַרמולקע ביים שבת-דיקן טיש, אויף וועלכן ס'זענען געשטאַנען ליכט, ס'איז געווען אַ שבת מיט אַלע פיטשעווקעס, ווי ביי עכט-אַרטאָדאָקסישע יידן, ווי דאַראַטי האָט זיך אַזוי שנעל אויסגעלערנט צוגרייטן אַן עכט, שבתדיקן שבת — דאָס ווייס איך נישט. איך האָב דורכגעלעבט אַן אמתן עונג-שבת, דערצו אַזאַ אינטערעסאַנטן און קוריאָזן... בעת איך האָב געבעטן קאַרטער'ס דערלויבעניש צו געבן פרסום זיין איבער-גאַנג צום יידנטום, האָב איך נאָך נישט געוויסט וווּ איך וועל דאָס פאַרעפנטלעכן. אַבער ווען כ'האָב וועגן דעם דערציילט הלל דאָגאַפּ, דעמאָלט דער אַנפיר-רעדאַק-טאָר פון „פאַרווערטס“, האָט ער באַגייסטערט אויסגערופן: וואָס פאַראַ סענסאַציע! און ער האָט מיך געבעטן אַנצושרייבן די געשיכטע. וואָס איך האָב אַנגעשריבן איז געווען ריינער רעפּאָרטאַזש און איך האָב מיין נאָמען נישט אַרויפגעשטעלט.

אבער ווען די געשיכטע איז דעם 8טן אויגוסט, 1943, דערשינען אין „פארווערטס“, אין איבער איר געשטאנען מיין נאמען. איך ווייס ניט, צי דאס איז געווען א צופאל, אדער ראגאף, צי עמעצער אנדערש, האט געמיינט, אז איך האב פארגעסן צוצו- שטעלן מיין נאמען און דאס געטון פאר מיר. דאס האט באווייגן ב. שפונערן ארויסצוקומען מיט אן אטאקע אויף מיר אין דעם בונדישן זשורנאל „דער ווע- קער“ — און זיין אטאקע איז אין א טאג, ווי אלמי וואלט קיינמאל עפעס אנדערש נישט געשריבן, נאר זיך ספעציאליזירט אין אזעלכע סענסאציעס...

די רעוועלאציע פון קארטערס' יידישקייט האט ערשט ארויסגערופן די אמתע סענסאציע אין דער יידישער און דער עיקר אין דער ענגלישער פרעסע. רעפארטערס פון די ענגלישע צייטונגען האבן זיך א לאז געטון צום „פארווערטס“, צו האראוויצ'ס ביורא, צו קארטערן און אויך מיך ארומגעזוכט, אבער איך בין אין יענער צייט אוועקגעפארן אין א דארף אויף וואקאציע. מיין וואקאציע איז צע- שטערט געווארן דורך דער ראדיא און דער פרעסע, וואס האבן פאנאנדערגעטראגן אינטערוויען מיט קארטערן — אינטערוויען, ווו ער האט דערקלערט, אז אייגנט- לעך איז ער געווארן א קאראימער, נישט קיין ייד... דאס איז געווען פונקט דער היפוך דערפון, וואס קארטער און האראוויץ האבן מיר געזאגט, אויך דערפון, וואס איך האב געזען ביי די קארטערס אין הויז — א יידישן, נישט קיין קאראימישן שבת... איך האב געשיקט האראוויץ און קארטערן א טעלעגראמע, פאדערנדיק פון זיי א דערקלערונג, זייער ענטפער איז געווען אזוי דיפלאמאטיש, אז מען האט אים געקענט טייטשן אזוי און קאפיער...

ענדלעך איז — אין 1944 — דערשינען משה גבורי'ס נייער „פירוש“ אויף דער תורה, וואס איז, ווי פריער געזאגט, אין אמתן געווען א מין „נייע תורה“. דאס איז א בוך פון ארום טויזנט גרויסע זייטן אין העברעיזש און ענגליש. ווען איך האב גענומען ליענען אטידי „תורה“ האב איך פשוט נישט געגלייבט מיינע אויגן. דאס אדעסער יידל שרייבט אויף זיך טאקע, אז ער איז דאס דער וועלט- באשאפער, „יהוה האחרון“, דער לעצטער יעהאווע, הייסט עס, מחמת ס'זענען, לויט זיין „פירוש“, געווען א סך יעהאוועס: אברהם אבינו איז געווען יעהאווע, משה איז געווען יעהאווע, דבורה הנביאה איז געווען יעהאווע און — ווער קאן דען אויסרעכענען די אלע יעהאוועס?... אבער משה גבורי פון אדעס, וועלכער האט זיך אין דער ירושלימער הייל אזוי אויפגעפירט מיט א בוכאריש-יידישער פרוי, וואס פלעגט אים ברענגען עסן, אז א המון האט אים געוואלט לינטשן — ער איז שוין דער לעצטער יעהאווע.

גבורי סטראשעט אויך אין זיין „תורה“, אז אויב מען וועט אים נישט אנער- קענען פאר דעם רבנו'ש-לעולם, פאר דעם לעצטן יעהאווע, וועט ער חרוב ומחרב

מאכן די וועלט... זיין "תורה" איז אַזאָ ווילדער און אומזיניקער מיש-מאַש, אַזאָ ווילדער אומזין, אַז ס'כאַפט פשוט אַן עקל און אַ שוידער — אַ שוידער, וואָס ס'געפינען זיך מענטשן, צווישן זיי גאַנץ אינטעליגענטע, ווי באָוק קאַרטער, וואָס קענען גלייבן אין אַזאָ אומגלייבלעכן אומזין, וואָס דאַרף מען זיך שוין ווונדערן, ווען ס'געפינען זיך אַזעלכע, וועלכע גלייבן אין די ווילדע מעשיות פון די "פּרָצ־טאַקאַלן פון די זקני ציון", אין די פאַרשיידענע אַנטיסעמיטישע בלבלים, אין דער מעשה, אַז יידן באַנוצן קריסטלעך בלוט צו די מצות?

איינמאַל רופט מיך האַראַוויץ אויפן טעלעפאָן און זאָגט מיר אַן די בשורה, אַז משה גבורי איז שוין אויפן וועג קיין אַמעריקע. איך פּרעג אים, צי ער גלייבט, אַז מען וועט אים אַריינלאָזן און האַראַוויץ חידושט זיך:

— פאַרוואָס זאָל מען אים נישט אַריינלאָזן?

— וואָס הייסט? — ענטפער איך: — אַ מענטש, וואָס זאָגט און שרייבט אויף זיך, אַז ער איז גאָט, איז אַדער אַ געפערלעכער משוגענער, אַדער אַ געפערלעכער שאַלאַטאַן — אין יעדן פאַל אַן אומגעווינטשטער גאַסט, ווען אַפילו אויף אַ ווייל. האַראַוויץ האָט מיט כעס אויפגעהאַנגען דאָס טעלעפאָן-טרייבל.

מען האָט אים טאַקע אַריינגעלאָזט. די אימיגראַציע-באַאָמטע זענען זייער שטרענג. ס'ווערן פאַרהאַלטן נאָרמאַלע, געזונטע און ערלעכע מענטשן, צוליב דער מינדסטער פּריטשעפּקע, אָבער אַזאָ חברה-מאַן האָט מען, אַן שוועריקייטן, אַריינגעלאָזט אויף אַ וויזיטאַר'ס וויזע — און ער איז שוין געבליבן אין אַמעריקע...

**

אָבער איידער גבורי איז אַהערגעקומען — און אַ שטיקל צייט, איידער ס'איז דאָ אַרויס די "נייע תורה", האָט זיך באַוויזן אליהו הנביא, אַ שוואַרצער אליהו הנביא, אַ נעגער, הייסט עס... ביי די קאַרטערס איז געווען אַ שוואַרצער באַדינער, אַ זייער פּראָסטער פאַרשוין, וואָס די קאַרטערס קענען קוים פאַרשטיין די ענגלישע ווערטער, וואָס ער רעדט אַרויס אויף אַ מאַדנעם פאַרקריפּלטן און אומפאַר-שטענדלעכן אופן.

אַמ-דער אומזינסדיקער נעגער האָט זיך ביי זיינע באַלעבאַטים און ביי זייע-רע טשיקאַווע געסט אַנגעהערט אויסטערלישע רייד וועגן יעהאָווען, אַ נייע ביבל, משה גבורי, עשרת השבטים — און ביסלעכווייז איז עס אים אַריין אין דער נאָז. דער פּראָסטער, אומגעהוּבעלטער נעגער האָט אינסטינקטיוו באַגריפּן, אַז ער שטייט פאַר אַ שמאַלץ-גרוב, אַז ער וועט קענען אַריבערכיטרעווען זיינע געביל-דעטע באַלעבאַטים, עקספּלאַטירן זייער מוראדיקע נאַרשיקייט, אָבערגלויבן און לייכט-גלייביקייט.

דער שוואַרצער האָט זיך גענומען גרייטן צו זיין ראָל — נתגלה צו ווערן פאַר עפעס אַ הייליקן, אַ גאָט־מענטש. ער האָט נאָך אַליין נישט געוויסט וואָס און ווער ער זאָל ווערן. אָדער אפשר האָט ער מיט זיין פרימיטיוון שכל אויסגערעכנט, אַז ער זאָל דאָס איבערלאָזן צו זיינע באַלעבאָטיים און זייערע יאָלדישע פריינד, ווי דוד האַראָוויץ, אַז זיי זאָלן טרעפן ווער ער איז...

און דער פראָסטער נעגער האָט זיך טאַקע אַרויסגעוויזן קלוגער פון די גע־בילדעטע לייט, קלוגער און כיטערער און אַ בעסערער פסיכאָלאָג.

קודם דאַרף ער פאַר זיין ראָל זיין אַ ייד. נו, זאָגט ער די קאַרטערס, אַז ער איז אַ ייד — און זיי גלייבן אים. זענען דאָך דאָ שוואַרצע יידן, די פאַלאַשן פון עטיאָפיע, וואָס אַ סך פון זיי זענען געקומען קיין אַמעריקע און זיך באַזעצט אין ניו־יאָרקער נעגערשן קוואַרטאַל, וווּ זיי האָבן זייערע סינאַגאָגן.

אַבער אַ ייד מוז דאָך האָבן אַ ייִדישן נאָמען. גאַלדבערג איז אַ גוטער ייִדישער נאָמען. ער האָט אַ סך מאָל געהערט דעם נאָמען. דערציילט דער שוואַרצער, אַז זיין נאָמען איז אַבער גאַלדבערג... דער אומוויסנדיקער נעגער ווייס נישט, אַז ביי די שוואַרצע יידן פון אַפריקע איז נישטאָ אַזאַ נאָמען ווי גאַלדבערג... דאָס ווייסן אויך נישט די געבילדעטע קאַרטערס. דאָס דאַרף יאָ וויסן דער ייד האַראָ־וויץ, בפרט, אַז ער איז דער מלך המשיח — אַבער אויך ער שלינגט דאָס אַראָפּ. דאָס איז דעם שוואַרצנס ערשטער שריט צו זיין התגלות... דערנאָך גייט עס שוין ווי געשמירט.

ער הייבט אָן ריידן מאַדנע רייד, וואָס די קאַרטערס און האַראָוויץ פאַר־שטייען קוים. ער פלאַפלט וועגן יעהאָווען, עבירות, מצוות, משיח. ס'קלעפט זיך נישט אַ וואָרט צו אַ וואָרט. אַבער וואָס אומפאַרשטענדלעכער ער פלוידערט, אַלץ אין אַ גרעסערן עקסטאַז פאַלן אַריין די קאַרטערס און דוד האַראָוויץ. דער שוואַרצער גאַלדבערג ווערט ביי זיך אַלץ זיכערער. ער זעט שוין, אַז די ווייסע נאַראָנים קריכן אין זיין נעץ אַריין. אַלץ, וואָס ער זאָגט און טוט, איז שוין פון יעהאָווען. אַפילו ווען ער ברענגט האַראָוויצן אַ טישל, מעלדעט ער אים: „יעהאָווע האָט מיר געזאָגט, אַז איך זאָל דיר ברענגען דאָס טישל. יעהאָווע וויל, אַז דו זאָלסט עס האָבן!“...

איינמאָל, ווען דער נעגער פירט אַ שמועס, אויף זיין אומגעלומפערטן שטיי־גער, מיט האַראָוויצן, נעמט ער אַרויס פון דער קעשענע אַ שלענגל און שפילט זיך דערמיט... „איך האָב אויפגעשוידערט“, שרייבט האַראָוויץ אין אַ בוך, וואָס ער רופט „דריי און דרייסיק ליכט“*) און וואָס איז די געשיכטע פון דער משה

*) Thirty-Three Candles, World Union Press, New York, N. Y.

גבורי-באוועגונג. און האַראַוויץ האָט זיך דערביי דערמאַנט, אַז אויך משה רבינו האָט אין מדבר אויפגעצויגן אַ שלאַנג...

אין אַמעריקע כאַווען קינדער שלאַנגען און אַלערליי שרצים — אין קעסטלעך, אין פלעשלעך — און גאַרנישט. פאַרשטייט זיך, אַז די שלאַנגען זענען נישט קיין גיפטיקע. אָבער האַראַוויץ פאַלט אַריין אין אַ געוואַלטיקער התפעלות, ווען ער דערזעט ביים שוואַרצן די שלאַנג. אין אַזאַ התפעלות איז ער דאָך אַריינגעפאַלן, ווען ער האָט מיט עטלעכע יאָר פריער באַזוכט משה גבורין אין דער ירושלימער הייל און גבורי האָט פאַר אים געמאַכט אַלערליי קונצן, וואָס דער קלענסטער האַקוס-פאַקוסניק אין אַ צירק, אָדער אין אַ וואַדעוויל קאָן זיי באַווייזן — און נאָך גרעסערע. איינע פון די קונצן, וואָס האָט האַראַוויץ ממש פריטשמיעלעט, איז געווען מיט דריי און דרייסיק ליכטלעך, וואָס האָבן געברענט אין דער הייל אין דער פאַרם פון שם-המפורש, ווי האַראַוויץ פאַרזיכערט — און די דריי און דריי-סיק ליכטלעך האָט ער טאַקע געמאַכט פאַר דעם נאָמען פון זיין בוך. ווען האַראַוויץ וואַלט אַמאָל געזען די קונצן, וואָס דער געניאַלער מאַגיקער הודיני פלעגט באַ-ווייזן, ווייס איך שוין נישט, וואָס מיט האַראַוויץ וואַלט געשען...

גבורי האָט, ווי שפעטער דער שוואַרצער גאָלדבערג, ריכטיק אָפגעשאַצט האַראַוויץ'ס מענטאליטעט. ביידע האָבן פאַרשטאַנען, אַז דעם ייִד האַראַוויץ און דעם גוי קאַרטער קאָן מען לייכט פאַרקויפן יעדע סחורה... און זיי האָבן זיי נישט געקאַרגט. דער נעגער וואַקסט מיט יעדן טאַג העכער און גרעסער אין קאַרטער'ס און האַראַוויץ'ס אויגן. איינמאָל, דאָס איז געווען דעם 7טן דעצעמבער, 1942, קומט קאַרטער צולויפן אַ פאַרסאַפעטער צו האַראַוויץ, קלאַפט ביי אים אין טיר און שרייט מיט באַנומענע קולות:

— עפן, דוד, עפן שנעל! — און ווען דער דערשראַקענער האַראַוויץ עפנט די טיר, פאַלט קאַרטער אַריין און שרייט אין משוגענעם עקסטאַז:

— אָבער (דער נעגער) איז משה רבינו! אָבער איז משה רבינו!

האַראַוויץ נעמט זיך דינגען מיט אים. ער טענהט אַריין אין קאַרטערן, אַז... אַן אליהו הנביא-טיפ — דאָס איז דער נעגער יאָ. אָבער משה רבינו אַליין — דאָס איז שוין צופיל, כאַטש — איז ער דערביי מוסיף — ביי יעהאָווען איז אַלץ מעגלעך. נאָר קאַרטער האַלט זיך ביי דאָס זייניקע, אַז דער נעגער איז משה רבינו. „איך זאָג דיר, דוד, — שרייט ער, — אַז ער איז משה. די זאַכן, וואָס ער האָט מיר געזאָגט, קאָן בלויז משה רבינו. אַ, דוד, וואָס זאָלן מיר טון?“

דער נעגער זאָגט פאַר זיי „תורה“ — און זיי ביידע און קאַרטער'ס ווייב, דאַראַטי, שלינגען ממש די סלינע. דער שוואַרצער מוסרט עמעצן, פאַרוואָס ער רויכערט פאַפיראַסן און טרינקט קאַווע, זאָגט ער דערביי אַזאַ שטיק „תורה“:

„מיט פינף טויזנט פינף מיליאָן יאָר צוריק האָבן זיי נישט געהאַט אַזעלכע שלעכטע שפּיז, ווי מיר האָבן איצט“.

איין פּרימאַרגן קומט דער שוואַרצער צו האַראַוויצן אין דער ביוּראַ אַרײַן. האַראַוויץ קוקט איבער די פּאַסט, נעמט אַרויס אַ קאַנווערט, וווּ ס'ליגן הונדערט דאַלער — אַ גדבה פון אַן אָנהענגער. דער שוואַרצער ווייזט אַרויס אַ באַזונדערן אינטערעס אין דעם פּאַרזיגלטן קאַנווערט מיטן געלט. האַראַוויץ טראַכט ביי זיך, ווי ער אַליין דערציילט, אַז אויב דער נעגער נעמט דעם קאַנווערט מיטן געלט, איז עס אַלצאיינס ווי ער זאָל זאָגן, אַז ער איז משה (אין דעם פּאַל איז נישט קלאַר, צי ער מיינט משה רבינו, צי, להבדיל, משה גבורין)...

ער דערלאַנגט אים דעם קאַנווערט און דער שוואַרצער נעמט אים טאַקע, זאָגנדיק דערביי, אַז דאָס דאַרף צוריקגיין צו די אַרעמע. „דאָס האָט דערליידיקט דעם ענין“ — שרייבט האַראַוויץ: „ער האָט געטון די טואַונג! און איך האָב גע-וואַסט, אַז בלויז אליהו הנביא וואַלט געטון דאָס, וואָס אַבער האָט געטון, קיינער פון אונדז האָט זיך נישט דערוועגט אים צו שטעלן קשיות“...

דער שוואַרצער באַפעלט דאָן האַראַוויצן נישט אויסצוזאָגן קיינעם ווער ער איז. „מיר מוזן דאָס האַלטן בסוד!“... האַראַוויץ פּאַרזיכערט, אַז דער שוואַרצער און דאַראַטי קאַרטער האָבן פאַר דעם געלט טאַקע געקויפט שפּיז און דאָס פאַ-נאַנדערגעטיילט צווישן אַרעמע אין ברוקלין... אַזאַ זאַרג פאַר אַרעמע! אַבער אין דערזעלביקער צייט קויפט מען פאַר דעם שוואַרצנס הונט (יא, ער האָט אַ הונט) אַ גאַלדענע קייט פאַר אַכט הונדערט דאַלער. אליהו הנביא וועט דאָך נישט פירן זיין הונט אויף אַ פּראַסטער קייט!

אויך די קאַרטערס האָבן שפּעטער מסכים געווען, אַז דער נעגער איז אליהו הנביא. זיי פירן זיך דערנאָך מיט אים אַרום, מאַכן אַ נסיעה קיין יוטיקא, וווּ דער שוואַרצער אליהו-הנביא-גאַלדבערג טרעט-אויף אויף אַ פּאַרזאַמלונג ווי אַ היילער. האַראַוויץ רעדט מכוח דעם מיט גרויס התלהבות, כאַטש ער דערציילט נישט, אַז ער האָט בפועל-ממש עמעצן געהיילט. דער שוואַרצער פּאַרזיכערט בלויז יעדן, אַז יעהאָווע וועט שוין אויף אים אַכטונג געבן און ער דאַרף זיך דערײַבער נישט זאָרגן. פּלאַ-פּלאַים! אויף די צוזאַמענקונפטן טרומייטערט קאַרטער אויף אַ טראַמפּייט, וואָס דאַרף זיין במקום, אַדער בבחינת שופּר... און נישט נאָר טרומייטערט ער, קאַרטער. פון צייט-צו-צייט זאָגט ער אויך „תורה“ פאַר אַן עולם; אין איינעם אַזאַ זאַגעכץ זאָגט קאַרטער, אַז ס'זענען געווען דריי גרויסע ביכער, וואָס האָבן משפּיע געווען די מענטשהייט. דאָס ערשטע בוך איז די העברעיִשע ביבל; דאָס צווייטע — דער „נייער טעסטאַמענט“ (ברית חדשה); און דאָס דריטע — היטלעריס „מין קאַמף“. דאָס פּערטע בוך, וואָס וועט ענדערן דאָס פנים פון די פעלקער און פאַר-

טיליקן עבודה-זרה, איז איצט אַרויס. דאָס דאָזיקע בוך איז, נאַטירלעך, משה גבור'ס „תורה“.

און דאָס דערציילט דער ייד האַראַוויץ מיט אַנטציקונג (ו' 453). ער דער-ציילט אויך, אַז ווען גבורי איז שוין געווען אין ניו-יאָרק, האָט ער, גבורי, איינמאַל — בעת מען האָט קאַרטערן זיבן מאָל אָפּגעטובלט אין טיך, עטלעכע טעג נאַכדעם ווי מען האָט אים מל געווען — פאַרלייגט די הענט אויף אַן אופן ווי דער שוואַר-צער גאַלדבערג פלעגט דאָס טון, האָט אין האַראַוויצ'ס מוח אויפגעלויכט דער קלוגער געדאַנק, אַז דער נעגער פון ניו-יאָרק און משה גבורי זענען איין-און-דער-זעלביקער מענטש...

קאַרטער שרייבט-איבער זיין אויטאָמאָביל אויפן שוואַרצנס נאַמען — אליהו הנביא זאָל נישט דאַרפן גיין צופוס, אָדער פאַרן מיט דער סאַבוויי, צי מיטן אוי-טאַבוס. ער עפנט פאַר אים אַ „טעמפל“ אין ברוקלין. זיין ווייב, דאָראַטי, ווערט דעם נעגערס דינסט. זי פירט די באַלעבאַטישקייט פון „טעמפל“, קאַכט פאַר אים, טוט פאַר אים אַליץ, און נישט נאָר זי אַליין, נאָר אויך אַ יונג מיידל, וואָס פריינד האָבן פון דער פראַווינץ צוגעשיקט צו די קאַרטערס, אַז זיי זאָלן אויף איר אַכטונג געבן.

דאָראַטי איז מער ווי אַ דינסט. זי איז פאַקטיש דעם שוואַרצנס שקלאַפּין. זי קאָן זיך קיין ריר נישט טון אַז זיין דערלויבעניש. אין אַ שטיקל צייט אַרום פאַרטרויט דאָס מיידל קאַרטערן, אַז דער שוואַרצער האָט מיט איר באַצוינגען. ער האָט איר איינגערעדט, אַז דאָס איז געזונט פאַר איר... אויך דאָראַטי איז זיך מודה, אַז זי לעבט מיט דעם „הייליקן נעגער“, ווי מיט אַ מאַן... קאַרטער איז אויסער זיך. זי לאַזט אים איבער אַן אויפגערעגטן און גייט אַוועק. שפעטער רופט זי קאַרטער אויפן טעלעפאָן און פרעגט זי נאַכאַמאָל, צי דאָס איז אמת. יא, ס'איז אמת! און ערשט, ווען זי איז זיך מודה פאַר אים אויך טעלעפאָניש, ווערט קאַרטער אמתדיק ווילד, היסטעריש. ער וויינט, רייסט זיך די האַר פון קאַפּ, לויפט אַוועק אין ברוקלינער „טעמפל“ און צעברעכט דאָרט אַליץ. האַראַוויץ טרייסט אים, אַז אין עטלעכע טעג אַרום וועט אַרויס גבור'ס „תורה“.

שפעטער קומט אַהין דאָראַטי און — ווי אין די נאַרישע האַליוודער שונד-מאַכאַרייקעס — פאַלן זיך מאַן און ווייב אין די אַרעמס... אַליץ איז פאַרגעסן און פאַרגעבן. האַראַוויץ דערציילט דאָס אַליץ אַן חרפה, אַן בושה, אַן אַ קרום וואַרט וועגן דעם שוואַרצן און אין אַ טאָן, ווי דאָס וואָלט געווען די נאַטירלעכסטע זאַך. ווייזט אויס, אַז האַראַוויצ'ס גלויבן אין דעם שוואַרצן אליהו הנביא איז נאָך אַלע-מען נישט צעטרייסלט געוואָרן. ער דערציילט מיט אַ סך פּרטים און אין אַ גאַנ-

צער ריי קאפיטלען, כאַטש מען וואָלט געקענט דעם עפיואַד אָפּטרין אין איין קורץ קאפיטל.

איר ליענט און איר גלייבט פשוט נישט אייערע אייגענע אויגן. די אַלע פאקטן זענען באַקאנט געווען מיר — און אַנדערע פערזאָנען — אַ לאַנגע צייט פריער און כאַטש מיר האָבן דאָס אַלץ געוויסט און אויך געוויסט וואָס פאַראַ פאַרשוינען די גבורי-מאמינים זענען, האָבן מיר פונדעסטוועגן אַלץ נישט געוואָלט גלויבן, אַז ס'איז טאַקע אַזוי. דער שכל האָט זיך פשוט אָפּגעזאָגט דאָס אַנצונע-מען. סייזוי האָבן מיר גאַרנישט געקענט טון. הגם ס'פלעגט זיך צייטנווייז אַדורכ-רייסן אין דער פרעסע אַ קוריאַזע שטיקל ניס וועגן זיי, וואָלט קיין צייטונג נישט געוואָלט דרוקן די פולע פאקטן, אויס מורא פאַר אַ פאַרלוימדונג-פראַצעס.

קומט דער הויפט-פירער און גרינדער פון דער גבורי-באוועגונג, דוד האַראַץ-וויץ, און ער דערציילט אַליין די אַלע פאקטן — און אַ סך אַנדערע — אין זיין דערמאָנטן בוך. אָבער ער דערציילט זיי, ווי געזאָגט, נישט ווי אויסטערלישע, אומנאַרמאַלע, אידיאָטישע פאַסירונגען און האַנדלונגען, נאָר ווי מען דערציילט וועגן גאַנץ געוויינלעכע און נאַטירלעכע זאַכן...

* * *

נאָך דעם סקאַנדאַל צוליב דעם נעגערס באַצונגען מיט דאַראַטין, איז אליהו-הנביא-גאַלדבערג פאַרשוונדן, ווי אין וואַסער אַריין. באלד איז אַנגעקומען משה גבורי אַליין. ווען גבורי האָט זיך דערוויסט וועגן דעם שוואַרצן, איז ער געוואָרן מלא רציחה, פאַרוואָס האַראַוויץ, אויף וועמען ער האָט געוואָרפן די גאַנצע שולד, האָט געלאָזט דעם שוואַרצן באלעבאַטעווען. ווייזט אויס, אַז דער כּיטרער גבורי האָט זיך דערשראַקן פון דעם געדאַנק, אַז אַט-די כאַפטע חכמים קאָן נאָך, חלילה, זיך פאַרליבן אין אַן אַנדער „גאַט“...

גבורי האָט זיך גוט אַרומגעקוקט, געהעריק אָפּגעשאַצט די סיטואַציע און די מענטשן, וואָס האָבן אים אַרומגערינגלט. האַראַוויצן האָט ער דאָך שוין געקענט פערזענלעך פון ירושלים און אויך פון קאַרטער'ס יאָלדישקייט האָט ער שוין געהאַט אַ באַגריף פונדערווייטנס. איצט האָט ער זיך איבערצייגט, אַז זיי זענען נאָך גרעסערע חכמים, ווי ער האָט זיך געהאַט פאַרגעשטעלט. ער האָט פאַרשטאַ-נען, אַז ער קאָן טון, וואָס זיין האַרץ גלוסט. ער האָט געוואָרפן אַן אויג אויף דער שיינער דאַראַטין, אויף קאַרטער'ס רייכער היים און אויף זיין פאַרמעגן. די פאַסירונגען לויפן שנעל:

גבורי קריגט אַרויס פון דאַראַטי-בתיהן אַ קאַנפעסיע, אַז זי איז נישט פאַר-ליבט אין קאַרטערן. ער באַפעלט איר דאָס צו זאָגן איר מאַן און פאַדערן אַ גט

א. א ל מ י

פון אים. זי טוט עס. קארטער מוז עס אָננעמען באהבה, ווי יעהאָוע'ס ווילן. ער בעט בלויז ביי גבורין אַ דערלויבעניש, אַז דאַראַטי זאָל נאָכן גט מעגן פאַרבלייבן וווינען אין אַן אַנדער פליגל פון זייער היים, וואָס זיי רופן „טעמפל-ווילע“ — וויל זייער אַרגאַניזאַציע דאַרף זי האָבן...

גבורי גיט גנעדיק די דערלויבעניש. נאָכן גט ווערט גבורי, וועלכער האָט אַ ווייב מיט קינדער אין ירושלים, איר אומאַפיציעלער מאָן. ער ווערט אויך דער פולשטענדיקער באַלעבאַס פון קאַרטער'ס רייכער היים און פאַרמעגן. קאַרטער ריכט־אַפּ גלות... אָבער ער פאַרבלייבט פונדעסטוועגן ווייטער אַ הייסער מאמין אין דעם אַדעסער ייִדל, הגם ער האָט צוגענומען זיין ווייב, זיין היים, זיין אייגנטום און פאַר די אַלע קרבות, ווי אויך פאַר די ריזיקע געלסט־סומען, וואָס קאַרטער האָט גבורין איבערגעשיקט קיין ירושלים, האָט ער אים אַפילו נישט געמאַכט כאַטש פאַר אַ שטיקל מלאך, בעת האַראַוויצן האָט ער געמאַכט, ווי מיר ווייסן שוין, סיי פאַר אַ מלאך, סיי פאַר דעם גואל־המשיח...

אָבער האַראַוויץ פאַרבלייבט נישט לאַנג מלאך און משיח. גבורי האָלט זיך אין איין טשעפען צו אים צוליב דעם, וואָס ער האָט געלאָזט דעם שוואַרצן באַלע-באַטעווען, ווי אויך צוליב דעם, וואָס האַראַוויץ באַרויבט אים כלומרשט פון די פּראָפּיטן, וואָס די „נייע תורה“ ברענגט אַריין — און דאָ איז האַראַוויץ גאָט די נשמה שולדיק, ענדלעך רייסט גבורי אַראַפּ האַראַוויצ'ס שליפעס און ער מוז אַוועק פון דער אַרגאַניזאַציע, ווי אַ פשוטער בשר־ודם. גבורי פאַרעפנטלעכט אין דער פרעסע אַ באַצאָלטע דערקלערונג, אַז דוד האַראַוויץ רעפרעזענטירט מער נישט זיין חברה — אויס!...

באָק קאַרטער, איינזאַם, צעבראַכן, אַ פאַרבענקטער נאָך דאַראַטי, קאָן זיך קיין אַרט נישט געפינען. ער האָט חתונה מיט איינער, אַפּאַלאַ ניקאָלס. שפע-טער פאַרט קאַרטער מיט משה גבורין קיין קאַליפּאָרניע. ס'פאַרן־מיט ביידע פרויען, דאַראַטי און פּאַלאַ. אין לאַס־אַנגעלעס שטאַרבט פּלוצלינג באָק קאַרטער — דער קרעפטיקער, שטענדיק־געזונטער מאָן — אין פּריען עלטער פון 42 יאָר. ער ווערט געבראַכט צו קבר־ישראל. אַן אַרטאָדאָקסישער רב איז אים מספיד.

**

דוד האַראַוויץ דערציילט אין זיין בוך, וואָס פאַרנעמט איבער 500 זייטן, וועגן די פאַרשיידענע פּאַסירונגען מיט די קלענסטע דעטאַלן, אַפילו וויפל האַנט־געלט ער האָט געגעבן דעם דרוקער, וואָס האָט געדרוקט גבורי'ס „תורה“ און ווער עס האָט געדרוקט און וויפל ער האָט שפעטער דערצאָלט און נאָך אַזעלכע פרטים און פּרטימלעך, אָבער אַ סך וויכטיקע פּאַקטן, וואָס ער ברענגט אַרויס, ווערן

איבערגעגעבן אָדער נישט ריכטיק, אָדער נישט קלאַר, אָדער מיט כּוונה צו מאַכן אַ פּאַלשן איינדרוק אויף דעם לעזער. אַזוי דערציילט ער נאַכאַמאַל וועגן זיין באַגעגעניש מיט הלל צייטלין און דרוקט אַ פּאַקסימיל פון צייטליני'ס בריוו, אָבער ער פאַרשווייגט דעם פּאַקט, אַז ער האָט צייטלינען נישט אויסגעזאָגט די אמתע כּוונה — און כאַראַקטער — פון גבורין און דער באַוועגונג אַרום אים. ער פאַרשווייגט דאָס, ווי ס'זעט אויס, מיט דער כּוונה, צו לאָזן אויפן לעזער דעם איינדרוק, אַז צייטלין איז געווען אַן אָנהענגער פון דער גבורי-אָוואַנטורע.

ער דערציילט, אַז נאַכדעם ווי ד"ר א. ראָזמאַרין האָט פאַרעפנטלעכט אַן אַרטיקל וועגן דער גבורי-האַראַוויץ שייקע, האָט הירש מאַנישעוויץ זיך צוריק געצויגן פון קאָמיטעט. ער זאָגט אָבער נישט אויס וואָס ד"ר ראָזמאַרין האָט גע- שריבן און אַז דאָס אַרטיקל איז געדרוקט געווען אין „דזשואיש ספּעקטייטאַר“ (כדי מען זאָל נישט קענען נאַכקוקן) און ער זאָגט אויך נישט אויס פאַרוואָס מאַנישעוויץ האָט זיך אָפּגעטרייסלט פון דער דאָזיקער כּנופּיא.

ער דערציילט, אַז אַלמי איז אין זיין באַשרייבונג פון קאַרטער'ס איבערגאַנג צו יידישקייט „באַגאַנגען אין טעות, ווען ער זאָגט, אַז קאַרטער איז געוואָרן אַ ייד, אַן אַרטאָדאָקסישער ייד“. אָבער האַראַוויץ ווייס גאַנץ גוט, אַז נישט איך בין באַגאַנגען אַ טעות, נאָר אַז סיי ער, האַראַוויץ, סיי קאַרטער אַליין, סיי קאַרטער'ס געוועזענע פרוי, דאַראַטי, האָבן מיך פאַרזיכערט, אַז זיי זענען געוואָרן אמתע יידן, און ער געדענקט זיכער, אַז אויך ער אַליין, האַראַוויץ, האָט מיר דערציילט דעם פּאַקט, וואָס ער באַשרייבט טאַקע אין זיין בוך, אַז זיין פּאַטער, דער חזן און מוהל, אַ שטרענג-אַרטאָדאָקסישער ייד, האָט קאַרטערן מל געווען. אויך דער שבת ביי די קאַרטערס אין הייז איז געווען, ווי פּרעזער דערציילט, אַן עכטי-יידישער, ליכ- טיקער שבת, לויט אַלע טראַדיציעס פון אַרטאָדאָקסישן ייִדנטום. ווי אַזוי איז מען אַ גוי מל אויף קאַראַמיש?... און ווי מיר ווייסן שוין אויך, האָט מען קאַרטערן געבראַכט צו קבר-ישראל, נישט צו קבר הקראים...

**

אין 1946 האָבן צוויי אַמעריקאַנער שרייבערס, סטואַרד ראָב און לינדאַ פּאַלאַרד, אַרויסגעגעבן אַ ביכל: „דער אויסטערלישער טויט פון באָוק קאַרטער“ (*), וווּ זיי וואַרפן אויף משה גבורין די אחריות פאַר קאַרטער'ס פּלוצלינגדיקן טויט. די מחברים האָבן זיך עטלעכע מאַל באַגעגנט מיט גבורין, סיי אין זיין ביראָ,

(* The Strange Death of Boake Carter, by Steward Robb And Linda Folard, New York 1946.

א. אַל תּוֹרָה

סײַ אין זײַן היים אין נאַרוואַלק — וואָס איז פּרײַער געווען קאַרטער׳ס היים. זײ דערצײלן משונהדיקע זאַכן, צווישן זײ אַזאַ פּאַקט: בײַ גבורין אין שלאָפּצײמער הענגט אַ בילד, וואָס ווײַזט ווי משה גבורי איז אויפגעשטאַנען תּחית־המתים... ס׳הײסט, אַז ער איז אײנמאַל געשטאַרבן און דאַן איז ער, ווי אין דער עוואַנגעליע יעזוס, אויפגעשטאַנען תּחית־המתים.

דערבײַ איז געשטאַנען גרײט אַ פּאַטאַגראַפֿיסט, וואָס האָט אַראָפּגעכאַפּט די סצענע ווי גבורי איז געשטאַרבן און ווי ער האָט צוריק אויפגעלעבט, ווי גאַר־נישט וואַלט געווען...

אין דאָ מערקווירדיק, וואָס גבורי, וואָס אין זײַן „תּורה“ שעלט ער יעזוסן מיט טױטע קללות, זידלט אים מיט די ערגסטע אויסדרוקן — און סטואַרד ראָב צײטירט די אַלע שטעלן — ווײל פּונדעסטוועגן נאַכמאַכן יעזוסן.

אין דעם ביכל ווערט דערצײלט נישט נאָר וועגן בײגאַמיע — האָט דאָך גבורי אַ פּרוי מיט קינדער אין ירושלים און דערפאַר קאָן ער נישט געזעצלעך חתונה האָבן מיט דאַראַטין, — נאָר אויך וועגן אַרגיעס פון נאַקעטע מענער און פּרויען. די שכנים אין נאַרוואַלק פּראָטעסטירן צו דער פּאַליצײ, אָבער — גאַרנישט. גבורי איז אַרײנגעקומען אין לאַנד אויף פּאַלשע פּרעטענציעס, נישט דער־צײלנדיק, אַז ער האַלט זיך פאַר אַ גאַט — און ווידער גאַרנישט.

דאָס זענען בלויו עטלעכע פון די מעשים, פאַר וועלכע מען וואַלט יעדן אַנדערן אַרעסטירט און אַ נישט־בירגער דערנאָך אַרויסגעשיקט פון לאַנד.

אָבער נישט גבורין, איז אפשר קיין ווונדער נישט, וואָס דוד האַראָוויץ האָט נאָך אַלץ מורא פאַר גבורין, כאַטש ער האָט אים אזוי געמײן באַהאַנדלט און אים פשוט אַרויסגעוואַרפן. אויב די געזעצן פון לאַנד זענען אוממעכטיק קעגן גבורין, מוז דאָך דערין עפעס זײַן! — טראַכט מסתמא האַראָוויץ — און דעריבער פילט זיך פון די שורות פון זײַן בוך, אַז ער איז נאָך אַלץ אַ מאַמין אין גבורין...

און אַ רעטעניש איז עס. די דערמאָנטע מחברים, סטואַרד ראָב און לינדאַ פּאַלאַרד, ווונדערן זיך אויך, זײ האַבן, ווײזט אויס, געהאַט אַ שטיקל האַפּענונג, אַז גבורי וועט זײ אַנקלאַגן פאַר „פּאַרלוימדונג“ און דאַן וועט דאָס גאַנצע שמוץ אַרויסגעבראַכט ווערן אין דער עפנטלעכקײט, אָבער גבורי האָט אַפילו נישט געטראַכט פון צוליב טון זײ און זײ אַנקלאַגן.

ער איז צו כײטערע צו טון אַזאַ זאַך. ער ווײס, אַז דאָס וואַלט געווען זײַן סוף...

**

איך האָב דאָס אַלץ פאַרשריבן — ווי אַ דאַקומענט, וואָס ווײזט אונדז, אַז אַפילו אין דער אַטאָמישער עראַ זענען נאָך מעגלעך אַזעלכע זאַכן. דאָס וועט אונדז

חשבון און סך-הכל

געבן אַ בעסערן אַרײַנבליק אין דער פאַרגאַנגענהײט, ווען אַלערליי משונהדיקע רעליגיעזע סעקטעס זענען אויפגעקומען; און אין דער קעגנוואָרט, ווען אַזוי פיל מיליאָנען מענטשן, צווישן זיי אינטעלעקטואַלן, געלערנטע, שריפטשטעלערס, קינסטלערס, האָבן זיך געוואָרפן כורעים פאַר די גבורים פון וועלט־פאַרנעם — די היטלערס, מוסאָליניס און סטאַלינס.

אַזא בילד, אַזא צושטאַנד לאַזט זיכער נישט קיין סך אַרט פאַר אַפטימיזם אין דער נאַענטער דערלייזונג פון דער וועלט.

א. אַל מי

דער פיעטעט, דער איבערטריבענער יראת־הכבוד, וואָס מען ווייזט אַרויס פאַרשטאַרבענע, וואָלט געווען באַרעכטיקט, אויב דער טויט וואָלט געווען די פּריווילעגיע פון יחידים. אַזוי ווי דער טויט איז אַבער אַן אומפאַרמיידלעכער מוז פאַר אַלץ און אַלעמען, איז דער „אחרי־מות — קדושים“־קולט — אַ נאַרישער.

נחום סאַקאַלאָו האָט ריכטיק געענטפערט איינעם, וואָס האָט גע־ האָט טענות צו אים פאַר אַרויסזאָגן שאַרף־קריטישע באַמערקונגען אויף אַ פאַרשטאַרבענעם. „נו, אַז ער איז געשטאַרבן — האָט סאַקאַלאָו אויס־ גערופן — איז ער דערמיט געוואָרן אַ גענעראַל־גוברנאַטאַר!“...

דער טויט איז אַ מיסטעריע, וואָס פילט אונדז אַן מיט אַן אומ־ היימעלעכן פּחד. אַבער דאָס לעבן איז נישט קיין קלענערע מיסטעריע. קאַנפּוזיט האָט געענטפערט אַ תּלמיד: „אויב מיר ווייסן נישט וואָס לעבן איז, ווי קענען מיר ווייסן וואָס טויט איז?“

איז דאָס לעבן אַן אינדזל אינעם אומענדלעכן ים פון טויט, אָדער איז דער טויט אַן אינדזל אינעם אומענדלעכן ים פון לעבן?

איז טויט טאַקע דער סוף, אָדער, חלילה, אַ נייער אָנהייב?

סייזוי האָט עס גאַרנישט צוטון מיט אונדזער באַציונג צו גע־ שטאַרבענע. דער קאַנדידאַט אויפן אומפאַרמיידלעכן טויט האָט אַזאַ רעכט צו „קריטיקירן“ אַ פאַרשטאַרבענעם און זיינע פאַרענדיקטע מעשים, ווי ער האָט עס בנוגע צו לעבעדיקע.

אין ביידע פאַלן דאָרף די באַציונג דיקטירט זיין פון גערעכטיקייט, — דאָס הייסט: מיר דאַרפן פּרייער גוט חוקר־וודרש זיין — סוביעקטיוו, אין אייגענעם האַרץ, אין די אייגענע כּוונות; און אַביעקטיוו, אין די דרויסנדיקע אומשטענדן, באַדינגונגען און פאַקטן — איידער מיר קומען אַרויס מיט באַהויפטונגען.

פּונקט אַזוי נאַריש איז אונדזער איבערטריבענער יראת־הכבוד פאַר עלטער, פאַר זיקנה, ווי דאָס וואָלט געווען די פּריווילעגיע פון

חשבון און סך־הכל

יחידים, אָדער דערין וואָלט געשטעקט עפענס אַ חכמה, צי אַן אידעאָ-
ליסטישער אויפטו...

די פראַגע דאָרף פאָר אונדז זיין — אין אונדזער צוגאַנג צום
מיט־מענטש, — צי ער איז גערעכט, אָדער אומגערעכט, קלוג, אָדער
נאַריש, אַ צדיק, צי אַ רשע — נישט ווי אַלט ער איז.

דערפון דרינגט שוין ממילא, אַז אויך דאָס שטאַלצירן מיט יוגנט
איז נאַריש און לעכערלעך: „מיר, די יוגנט!“ איז אַ רוף, וואָס איז בלויז
אַ פוסטע פראַגע, אַן באַוואַרעניש אויף חכמה, אויף יושר, אויף ערלעכ־
קייט. אַז יוגנט איז אַפילו נישט קיין גאַראַנטיע אויף רעוואָלוציאָנע־
רישקייט האָבן מיר זיך איבערהויפט איבערצייגט אין די יאָרן פון די
צוויי וועלט־מלחמות (1914 — 1939), בעת און נאָך זיי, זעענדיק ווי
דווקא די יוגנט מאַרשירט פאַרויס אין אַלע פאַשיסטישע ריינע.

יוגנט איז נישט קיין פראַגראַם, נאָר אין צושטאַנד, וואָס גייט־
איבער אין אַן אָנדער צושטאַנד (עלטער).

בעת איך בין אַרויסגעטראָטן קעגן ד״ר חיים זשיטלאָוסקין פאַר
זיינע שוידערלעכע מאַמריסטישע מעשים, זיין באַרעכטיקן — על־פי
„לאַגיק“ און „היסטאָרישער אַביעקטיוויטעט“ — פריער היטלער׳ס
בלוטיקן מאַרש, דערנאָך סטאַלינ׳ס „ליינע“ — האָבן איך פון זיינע
פאַרטיידיקער אויך געהערט דעם אויסרוף:

— דרײַ־אַרץ פאַר זיין זיקנה! זקן הסופרים! זקן הדענקערס!
אַז איך האָב, נאָך זשיטלאָוסק׳ס טויט, דערמאָנט די דאָזיקע
מעשים זיינע, האָט מען מיר געוואַרפן אין פנים אַריין:

— דרײַ־אַרץ פאַרן טויט! פאַר פאַרשטאַרבנע!
ווען־זשע — האָבן איך געפרעגט, — מעג מען קריטיקירן זשיט־
לאָוסקין, אָדער וועמען־ס׳איז, אויב נישט אויף זיינע עלטערע יאָרן
און נישט נאָך טויט? קומט־אויס, אַז קריטיקירן מעג מען בלויז צו
יענעם בר־מצוה... נו, אַזוי ווי איך בין נאָך דעמאָלט אויף דער וועלט
נישט געווען, הייסט עס, אַז איך האָב פאַרלוירן מײן שאַנס — און מײן
רעכט — צו קריטיקירן דעם בעל־דבר, ווער ער זאָל נישט זיין און
וואָס יענער זאָל נישט האָבן אָפגעטון.

טשיקאווע לאַגיק! ...

מיינע ספיריטואליסטישע דערפארונגען

אין מיין בוך „די צווייטע עקסיסטענץ“ וואָס איז דערשינען אין יאָר 1921, רייד איך וועגן ספיריטואליזם בכלל, וועגן זיין וויסנשאַפֿטלעכער, רעליגיעזער און פּילאָסאָפּישער באַגרינדונג און זיין פּראַקטישער אָנווענדונג — קאָמוניקאַציע מיט דער וועלט פון גייסטער, מעדיומען, העלזעאונג און מאַטעריאַליזאַציע. איך גיב איבער די אַרגומענטן און דערפארונגען פון אַנדערע, דער עיקר פון אַזעלכע פּראַמינענטע וויסנשאַפֿטסלייט, ווי סער אַליווער לאַדזש און אַרטור היל, ביידע גרויסע פיזיקער.

אַזוי ווי מיין בוך איז געווען די ערשטע גרינטלעכע אָפּהאַנדלונג פון ספּיריטואַליזם אין דער ייִדישער ליטעראַטור, האָב איך קודם געוואָלט דעם לעזער באַקענען מיט דער דאָזיקער באַוועגונג, וואָס האָט הונדערטער טויזנטער, אויב נישט מיליאָנען, מאַמינים אין אַלע טיילן פון דער וועלט, צווישן זיי וויכטיקע פּערזענלעכקייטן אויף אַלע געביטן פון וויסנשאַפֿט, פּילאָסאָפּיע און קונסט. איך האָב נישט דערציילט פון קיין אייגענע דערפארונגען און אַפילו זיך אָפּגעהאַלטן פון אַרויסשטעלן זיך ווי אַ מאַמין אין ספּיריטואַליזם. אפשר האָט דאָ גורם געווען דער פּעסימיסט אין מיר, וואָס האָט בשום־אופן נישט געוואָלט נאָך אַן עקסיסטענץ... איך האָב אָבער אין מיין בוך אַרויסגעבראַכט — און דאַכט זיך, באַוווּזן — די מעגלעכקייט און „וואַרשיינלעכקייט“ פון אַ לעבן נאָכן טויט און פון קאָמור ניקאַציע מיט די פּאַרשטאַרבענע.

די, וואָס האָבן געשריבן וועגן דעם בוך, האָבן אָבער דאָס נישט איינגעזען און זיי האָבן דווקא געוואָלט דערין אַריינטייטשן אַ מוראדיקע פּאַרליבטקייט אין לעבן, וואָס זוכט לעבן אַפילו אין טויט. און געשריבן געוואָרן וועגן אַט־דעם בוך איז זייער אַ סך. אין דעם ענגליש־ספּיריטואַליסטישן זשורנאַל „לאַיט“, וואָס איז דערשינען אין לאַנדאָן, האָט מען מיט גרויס לויב קאָמענטירט אויף מיין ווערק. אויף ייִדיש האָט זיך באַזונדערס צעשריבן וועגן דעם בוך ב. ריווקין. אונטער

דעם פסעוודאָנים מאַרק טאַלעראָז האָט ער אין דער טעגלעכער „צייט“, וואָס די פּוּעלי-ציון-פּאַרטיי האָט דאָ אַרויסגעגעבן, אונטער דער רעדאַקציע פון דוד פינסקי, פאַרעפנטלעכט איבער אַ צענדליק אַרטיקלען וועגן דעם.

אין יעדן אַרטיקל האָט ריווקין-טאַלעראָז פאַרויכערט, אַז אין קומענדיקן אַרטיקל וועט ער צעשלאָגן די אַרגומענטן אין מיין בוך, ווייל ריווקין האָט גע- גלויבט, אַז אַ סך פון די מאַניפעסטאַציעס, וואָס ווערן דורך די ספּיריטואַליסטן צוגעשריבן צו די גייסטער פון די פאַרשטאַרבענע, זענען גאַר מאַניפעסטאַציעס פון די גייסטער פון די לעבעדיקע. אָבער ער האָט זיין פאַרויכערונג קיינמאָל נישט מקיים געווען — און דאָס צוליב דעם, וואָס די „צייט“ האָט זיך אָפּגעשטעלט... דער פּאַקט, וואָס איך האָב אין דעם בוך נישט איבערגעגעבן קיין אייגענע דערפאַרונגען, מיינט נישט, אַז איך האָב אַזעלכע נישט געהאַט. אָבער איך האָב מורא געהאַט, אַז די לעזער וועלן זיין סקעפטיש, אָדער קומען צום אויספיר, אַז איך לייד פון האַלוצינאַציעס. אין מיין קינדהייט און פּרער יוגנט האָב איך טאַקע געליטן פון האַלוצינאַציעס. אין די שפּעטערדיקע יאָרן בין איך אינגאַנצן באַפרייט געוואָרן דערפון — און מיט מעדיומען בין איך געווען זייער פאַרויכטיק. דער אמת איז, אַז די מיינסטע מעדיומען, וועלכע איך האָב באַזוכט, זענען געווען אָדער באַוווּסטזיניקע שאַרלאַטאַנעס, אָדער זעלבסט-איינגעגלויבטע נאַראַנים. איך בין געווען באַמת איבערראַשט צו זען ווי אַזוי פיל מענטשן, צווישן זיי גאַנץ אינטע- ליגענטע מענער און פּרויען, זענען אַזוי פאַרגלייבט אין יעדן מעדיום, אַז זיי באַגרייפן אַפילו נישט, אַז זיי אליין העלפן אים, אָדער איר, אַרויס.

דערפאַר זענען געווען עטלעכע מעדיומען, וואָס האָבן מיך אַזוי איבערראַשט, אַז הגם איך האָב זיך אָנגעשטרענגט מיט אַלע כוחות מבטל צו זיין, וואָס איך האָב געזען און געהערט, האָב איך דאָך נישט געקענט געפינען קיין ראַציאָנאַלע דער- קלערונג פאַר דאָס איבערגעלעבטע. איינמאָל איז דאָס געווען אַן עלטערע קריסט- לעכע פרוי, אַן אירלענדערין, מכוח וועלכער ב. ריווקין האָט מיר דערציילט. איך בין צו איר אַוועק, אַריינגעלייגט אַ קנעפל, וואָס איך האָב אָפּגעריסן פון מיין וועסטל, אין אַ שיסל, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ טישל. די אירלענדערין האָט מיט פאַרמאַכטע אויגן יעדעסמאָל אַרויסגענומען אַן אַנדער חפץ פון שיסל (מען האָט געקענט אַריינלייגן וואָס-ניט-איז פון פּערזענלעכן באַזיץ) און דאָן דעם אייגנטימער פון דעם חפץ געבראַכט אַ גרוס פון „יענער וועלט“.

ווען זי האָט אַריינגעקריגן אין איר האַנט מיין קנעפל, האָט זי געשוויגן עט- לעכע מינוט. זי איז געווען אין טראַנס. פּלוצלינג האָב איך זיך אינגאַנצן אַ טרייסל געטון פון אויפּרעגונג, ווען איך האָב דערהערט איר קול, וואָס האָט געמאָלדן: — יצחק לייבוש פּרץ איז היער! — און אין דעם זעלביקן מאַמענט האָב איך

דערזען פאַר זיך פּרצן. דאָס איז געווען אַרום צוויי יאָר נאָך זיין טויט. איך האָב אינסטינקטיוו זיך אַ הייב געטון פון אַרט און עפעס אויסגעשריגן. דאָס האָט נישט געטויגט. די קאָמוניקאַציע איז איבערגעריסן געוואָרן. אזוי האָט מיר דערקלערט דער מעדיום — און ס'האָט דערביי איר פאַרשאַפט יסורים. איך האָב געזען ווי אַ שווייס האָט באַדעקט איר שטערן.

ב. ריווקין, וועמען איך האָב דערציילט פון דער דאָזיקער דערפאַרונג, איז אויף מיר שטאַרק אין כעס געווען — פאַר מיין אומפאַרזיכטיקער האַנדלונג... דאָס איז געווען אַ פאַל פון דירעקטער קאָמוניקאַציע, פון מאַטעריאַליזאַציע — ווען דער גייסט באַווייזט זיך אין קאָנקרעטער פאַרם און מען קאָן דאָן הערן אויך זיין שטים און פילן זיין באַריר. דאָס וואַלט פאַסירט יענעם אָונט, אויב איך וואַלט נישט אַלץ קאַליע געמאַכט מיט מיין אויפשפּרינגען און אויסשרייען... פאַרשטייט זיך, אַז די זעאונג קאָן דערקלערט ווערן מיט האַלוצינאַציע. און דער אירלענדערניס אויסרופן פּרצ'ס נאָמען? און וואָס, אייגנטלעך, איז אַזוינס האַלוצינאַציע? ...

איך האָב געהאַט אַ סך דערפאַרונגען פון „זעאונגען“, סיי דורך אַ מעדיום, סיי ווען איך בין געווען אַליין אין הויז, אין אָונט און אין מיטן-נאַכט; אויך אַ סך אַנדערע דערפאַרונגען מיט מעדיומען, אָבער איך וויל נישט צופיל עקס-פּלואַטירן דעם סקעפטישן לעזער, וועל איך דערפאַר אַריבערשפּרינגען צו אַ דערפאַרונג פון אַ מעדיום אין 1945, אַ דערפאַרונג, וואָס איך האַלט פאַר איי-נעם פון די מערקווירדיקסטע. פאַרוואָס? ווייל דער פאַל איז פאַרגעקומען אין מיטן העלן טאָג, אין אַ צימער, וואָס האָט זיך געבאָדן אין זונשיין. דערצו איז דער מעדיום נישט געווען אין קיין טראַנס, נאָר בלויז פאַרמאַכט די אויגן אויף אַ מינוט און עפעס געשעפטשעט, ווי זי וואַלט געזאָגט אַ תפילה.

ס'איז געווען אַ שבת נאָך מיטאַג, זומער. איך בין געווען אויפן וועג צו פּריינד אין וועסט 84סטער גאַס. על-פי טעות בין איך אָבער אַריין אין 83סטער גאַס. ווען איך האָב איינגעזען דעם טעות און זיך אויסגעדרייט צוריקצוגיין, האָב איך דערזען אויף אַ פענצטער אַ שילדל: „ספּיריטשוואַליסט מידיום“. נישט טראַכטנדיק בין איך אַהין אַריין.

אַ גרויס, ליידיק צימער, אַנגעשטעלט מיט בענקלעך ביי די זייטן. ס'האָט אויסגעזען ווי נאָך אַ פאַרזאַמלונג. קיינער איז דאָרט נישט געווען. אין עטלעכע מינוט אַרום איז פון אַן אַנדער צימער אַרויסגעקומען אַ הויכע, ברייטע פרוי, מיט אַ סימפּאַטיש פנים און גראַלעכע האָר. זי האָט מיך געבעטן זיצן, מיר דערלאַנגט אַ ביכעלע פאַפּיר און אַ בלייטשיפט, צו מאַכן נאָטיצן, דערביי מיר געזאָגט, אַז אויב איך וועל צופּרידן זיין, זאָל איך איבערלאָזן אַ דאַלער. אויב נישט

— קאן איך אַרויסגיין, גאַרנישט לאַזנדיק, איך בין אָבער באַשטאַנען אויף באַ-
צאָלן איר אין יעדן פּאַל, ווי-באַלד איך פאַרנעם איר צייט.
דאָס צימער האָט, ווי געזאָגט, זיך געבאָדן אין ליכט. זי האָט אַפילו נישט
אַראָפּגעצויגן די ראַלעטן. זי האָט עפעס געפרעפלט מיט די ליפּן, דאָן, קוקנדיק
מיר גלייך אין די אויגן אַריין, אַ זאָג געטון:

— איר זענט אַ שרייבער!

זי האָט פאַרמאַכט די אויגן אויף אַ וויילע און ווי גערעדט צו זיך אַליין:

— איך זע צוויי מענער — איינעמס נאָמען איז שלמה זלמן, דעם אַנדערנס

— לייזער.

זי האָט מיר געשילדערט זייער אויסזען. שלמה זלמן איז מיין פאַרשטאַר-
בענער פּאַטער. אַלץ האָט געשטימט. אָבער לייזער? מיין איינציקן ברודערס נאָ-
מען איז געווען לייזער און ער איז שפורלאַז פאַרשוונדן אין לאַס-אַנגעלעס, קאַלי-
פּאַרניע אין 1929, און איך האָב מער קיינמאָל נישט געהערט פון אים. אָבער די
שילדערונג פון זיין אויסזען האָט נישט געשטימט.

זי האָט מיר שפּעטער אויך געזאָגט, אַז מיין ברודער איז פאַרשוונדן, אַז
ער לעבט ערגעץ, נאָר ער וואַלט בעסער געוואַלט זיין טויט... טאָ ווער איז דער
לייזער לעבן מיין פּאַטער? זי האָט אויסגעדריקט איר השערה (שוין נאָכן סעאַנס),
אַז דאָס איז אפשר געווען דער לייזער, נאָך וועלכן מען האָט מיין ברודער אַ
נאָמען געגעבן...

זי האָט אויך געשילדערט דאָס אויסזען פון מיינע זיידעס און באַבעס און
זיי אַנגערופן ביי זייערע ייִדישע נעמען. זי האָט די נעמען קלאַר אַרויסגערעדט,
כאַטש קיין ייִדיש האָט זי נישט געקענט — זי איז, ווי זי האָט מיר דערנאָך דער-
ציילט, פון אונגאַרן. איר נאָמען איז ווייז און זי האָט מיר פאַרזיכערט, אַז זי איז
אַ קרובה פון ראַבינער סטיפּען ס. ווייז.

אָבער די גרעסטע איבערראַשונג זענען פאַר מיר געווען צוויי נעמען: הורדוס
און מאַטל. זוכט דעם נאָמען הורדוס אין ניו-יאָרקער טעלעפּאָן-בוך — נישטאַ.
ווען זי רופּט-אַן אַ פּאַפּולערן ייִדישן נאָמען, וואַלט איך זיך נישט געוונדערט. ביי
דעם נאָמען האָב איך, וועלנדיק אויספּראַכירן זי, אַ מורמל געטון:

— קעניג הורדוס!

— ניין, נישט קיין קעניג! — האָט זי שנעל געענטפּערט, — ס'איז אַ פרוי.

דאָס האָב איך, נאַטירלעך, געוויסט, ווייל הורדוס, ראָזע הורדוס, אַ שיין
וואַרשעווער מיידל, איז געווען מיינע אַ פריינדין באַלד נאָך מיין קומען קיין
אַמעריקע. דאָס איז געווען דער איינציקער לעבעדיקער מענטש, וואָס פרוי ווייז
האָט דערמאָנט אין פאַרלוויף פון סעאַנס. אָבער ווער איז מאַטל?

— מאַטל... מאַטל גאמרע... גראַמא... גמ... — עפעס האָט זיך דאָ פאַרהאַקט.
 איך האָב זיך בשום־אופן נישט געקענט דערמאָנען צו קיין מאַטל. ערשט
 מיט עטלעכע טעג שפעטער, ביינאַכט, חלומט זיך מיר: אַ יונג בחורל שווימט פון
 ערגעץ אַרויס. ער שמייכלט צו מיר און פרעגט מיר:
 — איר ווייסט נישט ווער איך בין? איך בין מאַטל, מאַטל גמרא... — און ער
 פאַרשווינדט.

איך כאָפּ זיך אויף: יא, איך ווייס שוין. אין מיינע פרייע יוגנט־יאָרן אין
 וואַרשע האָט דאָס פאַסירט. אין די ייִדישע צייטונגען איז געווען אַ שטיקל כראָ־
 ניק: אַ יונגער בחור, מאַטל גמראַ, איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, און אין אַ בריוו,
 וואָס ער האָט איבערגעלאָזט, דערציילט ער, אַז פאַרן טויט האָט אויף אים אַ
 שטאַרקן איינדרוק געמאַכט אַ ליד פון א. ח. שעפּס: „פאַר וועמען?“.

דאָס ליד, דעמאָלט נאָך אונטער מיין אייגנטלעכן נאָמען, איז פאַרעפנטלעכט
 געווען אין א. ליטווינ'ס חודש־זשורנאַל „לעבן און וויסנשאַפֿט“, וואָס איז אַרויס
 אין ווילנע. ס'איז געווען אַ יוגנטלעך־אומבאַהאַלפן ליד, אָבער דעמאָלט האָב איך
 עס, פאַרשטייט זיך, געהאַלטן פאַר אַ מייסטער־ווערק...

זעלבסטמאָרדן צווישן דער יוגנט זענען אין יענע יאָרן געווען אַ טאַג־טעג־
 לעכע דערשיינונג, אַ מין עפידעמיע — אַזאַ עפידעמיע, אַז די ייִדישע פרעסע
 איז פול געווען מיט אַרטיקלען וועגן דעם און דוד דרוק האָט דעמאָלט פאַרעפנט־
 לעכט אַ סעריע מאַמרים, וווּ ער רופט דאָס יונגוואַרג, אַז איידער איינער באַ־
 שליסט זיך אויף אַזאַ שריט, זאָל ער קומען צו אים, אין רעדאַקציע פון „מאַמענט“,
 און מיט אים האָבן אַ שמועס.

און איך בין זיך מודה, אַז דעמאָלט בין איך שטאַלץ געווען — ממש אַ הנאה
 געהאַט — וואָס דער מאַטל גמרא, וואָס איך האָב אים קיינמאַל נישט געקענט,
 איז געשטאַרבן מיט מיין ליד אויף זיינע ליפּן...

אַט דאָס איז דער מאַטל, וועמען אַ מעדיום האָט מיט אַזוי פיל יאָרן שפעטער
 צוריקגעבראַכט אין ניר־יאָרק.

זי האָט מיר נאָך עטלעכע זאַכן געזאָגט, די פרוי ווייז, ווי, למשל, אַז אויב
 איך וועל זיך קאַנצענטרירן — אין געדאַנק, הייסט עס, — אַ האַלבע שעה אין
 טאַג, וועל איך אין משך פון זעקס חדשים מאַכן אַ דערפּינדונג, וואָס וועט רעוואַ־
 לוציאַניזירן די מעדיצינישע וויסנשאַפֿט.

נו, איך האָב זיך קיינמאַל נישט קאַנצענטרירט... און איך ווייס נישט, וואָס
 איך וואָלט אויפגעטון, אויב איך וואָלט זיך יאָ קאַנצענטרירט.

נאָך אַ דערשיטערנדיקע איבערלעבונג האָב איך געהאַט ביי אַן אַנדער מעד־
 יום, אַ מאַן. זיין נאָמען איז געווען מיטשל און ער איז געווען אַנגעזען ביי די

ספיריטואליסטן אין מאַנטרעאל. אין דעם פאל איז עס געווען מאַטעריאַליזאַציע און דירעקטע שטים.

מיטשל האָט מיר געגעבן אַ פּריוואַטן סעאַנס, דאָסמאָל אין אַ פּולשטענדדיק פינצטער צימער. ער האָט מיך גאַרנישט געפרעגט און איך האָב אים גאַרנישט געזאָגט. ער האָט פּרעזענטירט קאַפיטלעך תּהילים, אויף ענגליש, נאַטירלעך. דערנאָך איז ער שטיל געוואָרן. ס'איז געווען אַן אומהיימלעכע שטילקייט, אַ שטיל-קייט, וואָס רעדט, דאַכט זיך. איך האָב פאַרנומען אַ שאַרבעריי, אַ פּלאַטערניש. פּלוצלינג האָט פּון דער טונקלקייט אויפגעטויכט אַ געשטאַלט. פּרעזענטירט — ווי אַ רויך, דערנאָך אַלץ קאָנקרעטער. איד בין פאַרציטערט געוואָרן:

פאַר מיר איז געשטאַנען שרה קאַרנבייטער, שרה פּערלע — מיין בעסטן חברה, יהושע פּערלע'ס פּרוי. זי האָט ווי געשוועבט אין דער פינצטערניש און אַלץ נענטער און נענטער געוואָרן און מיטאַמאָל האָב איך דערהערט אַ שטים — שרה'ס שטים, אין איר קלינגעוודיק-זינגעוודיקן יידיש:

— דו ביסט נישט שולדיק...

און די דערשיינונג איז פאַרשוונדן... „מאַכט ליכטיק!“ — האָב איך אויס-גערוּפּן. מיטשל איז אָבער נאָך, ווייזט אויס, געווען אין טראַנס. „מאַכט ליכטיק!“ — האָב איך נאַכאַמאָל אויסגערוּפּן. איך האָב דייטלעך געהערט ווי מיטשל האָט זיך אַ טרייסל געטון אויפן בענקל. באלד איז ליכטיק געוואָרן.

איך האָב געוויסט, וואָס שרה האָט געמיינט. איר „דו ביסט נישט שולדיק“ האָט, איינגעטלעך, געהאַט אַ דאָפּלטן מיין; וועגן איר לעבן און וועגן איר טויט. שרהן האָב איך געקענט אַ לענגערע צייט, איידער איך האָב זי באַקענט מיט יהושע פּערלען. זי האָט זיך באַטייליקט אין אַ דראַמאַטישן קרייז, וואָס י. ל. פּרץ האָט אַרגאַניזירט. קיין אַנדערע סענטימענטן, ווי פּריינטשאַפט, האָב איך פאַר איר נישט געהאַט.

ווען זי האָט חתונה געהאַט מיט יהושע פּערלען, בין איך אמתדיק גליקלעך געווען, וואָס צוויי פון מיינע בעסטע חברים זענען פאַראייניקט געוואָרן. זייער היים איז דערנאָך געווען מיין צווייטע היים.

אָבער ביזע צינגער האָבן גענומען פאַרשפּרייטן רכילות, אויסטראַכטן מעשיות וועגן מיר מיט שרהן. דערצו האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז שרה האָט אויף זומער געדונגען אַ צימער אויף דאַטשע אין יוזעפּאָוו (אַ שעה ריזע פון וואַרשע), וווּ צבי פּרילוצקי האָט פאַרבאַכט די זומערס און וווּ אויך איך פּלעג, ווי דער סעקרעטאַר פון דער „מאַמענט“-רעדאַקציע, פאַרברענגען דעם גאַנצן טאַג ביי די פּריי-לוצקיס און אַמאָל אויך דאַרט פאַרבלייבן איבער נאַכט.

ס'איז געווען גאַנץ נאַטירלעך, אַז מיין פּרייע צייט זאל איך פאַרברענגען

א. אַל מִי

אין דער געזעלשאַפט פון שרהן, אַנשטאַט פון מיין אַלטן רעדאַקטאָר... האָט מען אָפּגעטראָגן פּערלעך, וועלכער איז געזעסן אין שטאַט, איבער די ביכער אין דער באַנק, וווּ ער האָט געאַרבעט — גאַט ווייס וואָס.

אינגיכן בין איך געפאָרן קיין אַמעריקע אין קומענדיק קיין אַנטווערפן, בעל־גיע, האָב איך אָפּגעטון אַ יינגלישע אומטאַקטישקייט. אין דעם זשורנאַל „דער ייִדישער סטודענט“, וואָס איז דאָרט אַרויס אונטער דער רעדאַקציע פון י. פּאָד־רוזשניק און חיים שאַשקעס, האָב איך פאַרעפנטלעכט עטלעכע לידער, צווישן זיי אַ ליבעס־ליד, וואָס הייבט זיך אָן מיט דער שורה: „איך ווייס, אַז דו וועסט קיינמאָל צו מיר ניט געהערן“ — און איך האָב די דאָזיקע לידער געווידמעט שרה פּערלעך...

אַז די דאָזיקע אומטאַקטישקייט אין דעצעמבער, 1912, האָט געגעבן נייעם הייך־און העץ־מאַטעריאַל די רכילותניקעס און אַז עס האָט מיין חבר פּערלעך געקאָסט אַ סך געזונט, האָב איך זיך דערוווסט ערשט אין 1950, אין ניו־יאָרק. פון לעאַ פּינקלשטיינען ע"ה, פּינקלשטיין האָט מיר איבערגעגעבן, אַז פּערלעך האָט עטלעכע מאָל גערעדט מיט אים וועגן מיר און שרהן און דערביי דערמאָנט מיין ווידמונג.

אַבער פּערלעך אַליין האָט קיינמאָל נישט דערמאָנט וועגן דעם אין זיינע בריוו צו מיר — וואַרעמע, חברשע בריוו. דאָך האָב איך זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ שווערן שולד־געפיל. באלד ווי איך בין אַוועק פון אַנטווערפן, האָב איך זיך געכאַפט וואָס איך האָב אָפּגעטון און אַז מיין אומשולדיקע, אַבער שלעכט־אויס־גערעכנטע, ווידמונג קאָן פּערלעך און שרהן פאַרשאַפן אַ סך עגמת־נפש.

אַבער נאָך שווערער איז געווען מיין שולד־געפיל אין שייכות צו שרה'ס זעלבסטמאָרד. כמעט אין דער אייגענער צייט, וואָס פון וואַרשע איז אָנגעקומען די טרויעריקע ידיעה, אַז שרה פּערלעך האָט זיך אויפגעהאנגען אויף אירע לאַנגע און פּרעכטיקע צעפּ, האָב איך באַקומען פון איר אַ בריוו, וווּ זי דערציילט מיר, אַז מיין בוך וועגן ספּיריטואַליזם, „די צווייטע עקסיסטענץ“, האָט אויף איר געמאַכט אַן אומגעהייערן רושם.

אפשר האָט מיין בוך זי באַוווּיגן צו איר שריט! — האָט מיר כסדר געעגן־בערט אין מוח און איך האָב זיך געפילט שולדיק, שולדיק — ביז איך האָב אין מיטשלס פּינצטערן צימער, אויפן סעאַנס, דערהערט איר קול: „דו ביסט נישט שולדיק!“.

איך מאַך נישט קיין קאַמענטאַרן אויף מייענע ספּיריטואַליסטישע דערפאַ־רונגען — צוויי פון אַ היפשער צאַל. מעגלעך, אַז זיי קענען דערקלערט ווערן אויף אַזאַ אַדער אַנדער אופן. אפשר... איך ווייס נישט... איך וויל נישט... אדרבא, איך וועל זייער שטאַרק דאַנקבאַר זיין יעדן, וואָס וועט מיר קענען באַוווּיזן, אַז

חשבון און טך-הכל

דאס האט גארנישט צו-טון מיט דעם פאקטישן אַנטייל פון געסט פון „יענער וועלט“ — מחמת איך וויל נישט, ווי איך האב עס שוין אין אנהייב געזאגט, קיין צווייטע עקסיסטענץ, קיין המשך פון לעבן אויף דער אַנדערער זייט פון קבר. איין עקסיסטענץ איז, לויט מײן טיפער איבערצייגונג, די-והות, אויב נישט צופיל... אָבער איידער איר געפינט אַן אַנדער דערקלערונג פאַר דעם, וויל איך דאָ איבערדערציילן אַ פאַסירונג, וואָס איך האָב בקיצור איבערגעגעבן אין מײן עסיי „טויט און אומשטאַרבלעכקייט“ („מענטשן און אידייען“) און איבער וועלכן ס'האָבן זיך געבראַכן — און ברעכן זיך נאָך — די מוחות פון די גרעסטע שריפטשטעלער, פילאַלאָגן, פסיכאָלאָגן און היסטאָריקער פון אַמעריקע, ענגלאַנד און אַנדערע לענדער.

דאָס איז די געשיכטע פון פיישיענס וואָרט.

אין אַ יולי-אָווונט פון יאָר 1913 זענען אין סיינט לואיס, מיזורי, אַמעריקע, געזעסן צוויי פשוטע פרויען, איינפאַכע באַלעבאַסטעס, פרוי פוירל לענאר קאַרען און פרוי עמילי האַטשינגס, און זיך געשפילט מיט אַ „ווידזשי-ברעטל“. דאָס איז אַ קיילעכיק ברעטל מיט לאַטיינישע אותיות אַרום און אַרום. צום ברעטל איז צוגעגעבן אַזאַ טייטל, וואָס אַז איר פירט דערמיט איבער די בוכשטאַבן, שטויסט אייך אַ געהיימער כוח, ווי אַקולטיסטן און אויך אַ סך אַנדערע מענטשן גלייבן, אויסצולייגן ווערטער אין גאַנצע זאַצן.

געוויינטלעך אָבער נעמט דער עולם דאָס „ווידזשי-ברעטל“ נישט ערנסט אַמאָל איז עס געווען שטאַרק אין מאַדע און אויך איך האָב פאַרמאַגט אַזאַ ברעטל, אָבער ביי מיר האָט קיין געהיימער כוח נישט געשטויסן מײן האַנט. ס'איז גאָר נישט אַרויסגעקומען און איך האָב, אייגנטלעך, גאַרנישט דערוואָרט. מיר האָבן זיך בלויז אַמוזירט דערמיט, ווען איך האָב געהאַט געסט.

אָבער ווען די דערמאַנטע צוויי פרויען האָבן זיך געשפילט מיט דעם „ווידזשי-ברעטל“, האָט פרוי קאַרען פלוצלינג דערפילט ווי אַ שטאַרקער כוח דריקט איר האַנט און דער טייטל האָט אויסגעלייגט די דאָזיקע ווערטער: „מיט אַ סך לבנות צוריק האָב איך געלעבט. איצט בין איך ווידער דאָ. מײן נאַמען איז פיישיענס וואָרט“.

די פשוטע פרוי, פ. ל. קאַרען, איז פאַרבליבן סקעפטיש, האָט זי דעריבער פאַרלאַנגט מער אינפאַרמאַציע פון דער גייסטיקער דאַמע, פיישיענס וואָרט און — דער טייטל האָט אויסגעלייגט די פאַרלאַנגטע אינפאַרמאַציע, דערציילנדיק, אַז זי איז געבוירן געוואָרן אין דאָרסעטשייר, ענגלאַנד, אין יאָר 1694 און זי האָט אַלעמאָל געוואָלט זיין אַ שרייבערין.

דערמיט האָט זיך אַנגעהויבן דער מערקווירדיקסטער שותפות אין דער

א. א ל מ י

געשיכטע פון פסיכישע פענאמענס און אין דער ליטעראטור — א שותפות צווישן א לעבעדיקער פערזאן און א גייסט פון א טויטער פרוי.

אין משך פון פופצן יאָר האָט דער גייסט פון פרוי פיישיענס וואָרט אַנגע-שריבן, דורך איר מעדיום, פרוי קאַרען, פיר לאַנגע ראַמאַנען און אַרום 2.500 לידער און פּאַעמעס. דער ערשטער ראַמאַן — א „טרויעריקע געשיכטע“ — איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך דעם אַנגעזעענעם און קאַנסערוואַטיוון פּאַרלאַג פון „הענרי האַלט און קאַמפּאַניע“. אין דער אָפּהאַנדלונג, וואָס איז וועגן דעם ראַמאַן געדרוקט געוואָרן אין דער „ניו-יאָרק טיימס“ פון 8טן יולי, 1917, ווערט צווישן אַנדערס געזאָגט: „די דאָזיקע לאַנגע און שפּאַנענדיקע דערציילונג פון ייִדישן און רוימישן לעבן אין דער צייט פון קריסטוסן איז קאַנסטרוירט מיט דער פּרעציזקייט און גענויקייט פון אַ מייסטער-האַנט. ס'איז אַ ווונדערלעך, אַ פּרעכטיק און אַ נאַבל בוך“.

דער צווייטער ראַמאַן — „האַפּ טרויבלאָד“ — איז די געשיכטע פון אַ פּויעריש מיידל אין ענגלאַנד, אין 17טן יאָרהונדערט, און די קריטיקער אין דער לאַנדאָנער פּרעסע זענען אַריין אין עקסטאַז. אין „ביטוועיטס אַנטאָלאָגיע פון פּאַעזיע“ (1918) זענען אַריין פינף פון פיישיענס וואָרטס לידער, בעת אַזעלכע באַרימטע אַמעריקאַנער פּאַעטן ווי איימי לאַועל, עדגאַר לי מאַסטערס און ווייטשל לינדסי זענען דאָרט פּאַרטראַטן ווער מיט דריי און ווער מיט צוויי לידער.

בילי ראָוז, דער ייִדיש-אַמעריקאַנער טעאַטראַל און זשורנאַליסט, וועלכער האָט באַרירט אַט-די מערקווירדיקע געשיכטע אין זיינס אַן אַרטיקל, האָט דערביי ריכטיק באַמערקט, אַז סקעפטיקער קענען דאָ געבן אַ לייכטע דערקלערונג. זיי קענען זאָגן, אַז די סיינט-לואיסער פרוי, פ. ל. קאַרען, איז אַ טאַלאַנטפולע שריי-בערין און זי האָט אויסגעטראַכט די מעשה מיטן גייסט, כדי צו קריגן רעקלאַמע פאַר אירע ווערק. אָבער אַ גענויע שטודיע פון דעם ענין באַווייזט אונדז, אַז דאָס איז נישט אַזוי, קאָן אַזוי נישט זיין.

אַ גענויע און טיכטיקע אייספאַרשונג פון פּילאָלאָגן, עטנאָלאָגן, היסטאָריקער און קריטיקער האָט קלאָר אַרויסגעבראַכט, אַז פרוי קאַרען איז אַ זייער פשוטע פרוי. איר ענגליש איז אַ זייער איינפאַכער, אַ באַשרענקטער; זי באַזיצט נישט קיין שום העכערע בילדונג. זי איז ווי אַ קינד געאַנגען אין דער פּאַלקס-שול (פּאַבליק סקול) און נישט ווייטער. אַ סך ווערטער, וואָס זי האָט באַנוצט אין די דערציילונגען און לידער, וואָס זענען איר דיקטירט געוואָרן, האָט זי אַפילו נישט פאַרשטאַנען. די שפּראַך, וואָס זי האָט באַנוצט אין די דערציילונגען און לידער איז געווען דאָס ענגליש פון 17טן יאָרהונדערט — דורכויס אַזוי!

די אויספאַרשערס זענען געקומען צום איינשטימיקן באַשלוס, אַז כדי צו

שרייבן אַזעלכע דערציילונגען און לידער, וואָלט פרוי קאַרען געמוזט זיין אַ העכסט-געבילדעטע פּערזאָן, מיט אַן אומגעהייער קענטעניש, נישט נאָר פון דעם ענגליש, ווי עס איז גערעדט געוואָרן אין 17טן יאָרהונדערט אין ענגלאַנד, נאָר אויך פון געשיכטע און פון דער לאַנדשאַפט אין די ערטער אין ענגלאַנד, וואָס זי האָט געשילדערט. נאָך עפעס: אַ טיכטיקע אויספאַרשונג האָט באַוויזן, אַז די לאַנדשאַפט, וועלכע האָט אין משך פון דורות זיך געביטן אין יענע מקומות, איז אין יענער צייט — אין 17טן יאָרהונדערט — געווען אַקוראַט, ווי דאָס איז גע- שילדערט געוואָרן אין די דערציילונגען, וואָס פרוי קאַרען האָט אויפגעשריבן.

אין אַנהייב האָט זי נאָכגעשריבן איינצלנע ווערטער, ווי זיי זענען איר דיק- טירט געוואָרן דורך דעם גייסט פון פיישיענס וואַירט; אָבער דערנאָך האָט זי אָנגעהויבן זען גאַנצע זאַצן און פרוי קאַרען, וועלכע איז אַזוי אומגעריכט פאַר- וואַנדלט געוואָרן אין אַ מעדיום, האָט דאָן דיקטירט איר מאַן די פּראָזע און פּאָע- זיע, וואָס זי האָט געזען. ס'האָט איינמאַל פּאַסירט, אַז אַ גאַנץ קאַפיטל — דאָס איז געווען פון דעם ראַמאַן „אַ טרויעריקע געשיכטע“ — איז פאַרלוירן געוואָרן און פיישיענס וואַירט — דער גייסט, הייסט עס, — האָט איבערדיקטירט דאָס קאַפיטל וואַרט פאַר וואַרט. דער גייסט האָט אויך דיקטירט אַ סך פון אירע ליטעראַרישע שאַפונגען אין דער קעגנוואַרט פון שרייבערס, וויסנשאַפטסלייט און אַנדערע פּראַמינענטע פּערזאָנען, וועלכע האָבן זיך פאַר דעם צוועק פאַרזאַמלט אין לאַקאַל פון דער „אַרטיסטישער גילדע“ אין סינטי לואיס.

די אויספאַרשערס האָבן, פאַרשטייט זיך, אויך געוואַלט אויסגעפינען ווער ס'איז פיישיענס וואַירט, צי אַזאַ פּערזאָן האָט טאַקע אַמאַל געלעבט. און זיי האָבן טאַקע אויסגעפונען, אַז אַ מיידל, פיישיענס וואַירט, איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1694, אין דאָרסעטשייר, ענגלאַנד; אַז אין עלטער פון דרייסיק יאָר האָט זי אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע און איז געהרגעט געוואָרן בשעת אַן אינדיאַנישער אַטאַקע אין קעניג פּיליפּס מלחמה.

אין 1928 האָט פיישיענס וואַירט אויפגעהערט צו קאָמוניקירן מיט פרוי קאַרען אַזוי פּלוצלינג, ווי זי האָט אָנגעהויבן, אַ סך פּסיכאָלאָגן, צווישן זיי ד"ר וואַלטער פּרענקלין פּרינס פון דער באַסטאַנער „געזעלשאַפט פאַר פּסיכישער פאַרשונג“, האָבן אויסגעדריקט די מיינונג, אַז אַדער אונדזער קאַנצעפּציע וועגן דעם, וואָס מיר רופן „אונטערבאַווסטויין“ מוז ראַדיקאַל אויסגעברייטערט ווערן, אַז עס זאָל איינשליסן אויך אַזעלכע פּאַטענציעלע כוחות, וואָס מיר האָבן ביז- אַהער נישט געהאַט קיין שום קענטעניש פון זיי, אַדער צוגעבן, אַז ס'איז פאַראַן אַ כוח, וואָס ער איז נישט אַנטשטאַנען אין דער פרוי קאַרען — דאָס הייסט: אַ דרויסנדיקער כוח — אָבער ער האָט אַפּערירט דורך איר“.

א. אַל מִי

פּרוי קאַרען איז געשטאַרבן אין 1937. אין דער „געזעלשאַפט פאַר פּסיכישער פאַרשונג“ זענען פאַראַן אַ סך ענלעכע פאַקטן. סער אַליווער לאַדזש איז זיכער געווען, אַז סוף־כל־סוף וועט דורכגעבראַכן ווערן די וואַנט צווישן לעבן און טויט. די פּסיכישע פאַרשערס אויף דער ערדישער זייט און אויף „יענער זייט“, די פאַרשטאַרבענע געלערנטע, הייסט עס, גראַבן פון ביידע זייטן „טונעל“ — האַט לאַדזש מוסיף געווען — אין ענדלעך וועלן זיי זיך באַגעגענען.

הלוואי זאָל זיין אַן אַנדער דערקלערונג פאַר די פּסיכיש־פענאַמענאַלע דערשיינונגען! איין לעבן, זאָג איך נאַכאַמאָל, איז די־והות.

אַז אַ קלויזניק גייט אַרויס אויפן פעלד,
איז פאַר אים די גאַנצע וועלט
חומש און רש"י און גמרא.
אין רוישן פון ווינט הערט ער בפירוש
אַ פירוש,
אַ סברה.
אַרום און אַרום אים איז — לויטער חידושים
פאַר זיינע חושים,
דעם מוח צו שאַרפן.
אַן אַלטער טאַפּאַל צווישן פעלד און וואַלד
נעמט־אַן סיגעשטאַלט
פון רב טרפון.
פון בלעטער־געשאַרד, פון וואַסער־קוואַל
דערטראַגט זיך צו אים אַ מאמר־חז"ל —
און סיגאַנצע פעלד איז ביי אים אַזוי גלאַט
ווי פּשט —
און אויפן פּשט האַט ער אַ פּשטל,
אַ האַרבע סוגיא — אין יעדן בלעטל.
אין יעדן שאַרפל גראַז —
יקנה"ז.
אין די כריזאַנטעמעס
זעט ער אַ רמז

חשבון און סך־הכל

כי אמת

מארץ תצמח —

דער אמת שפראַצט אַרויס

פון ערדישער שוים

און אין אַלצדינג, וואָס ווערט און וואָס איז,

אין מענטש און אין ווערעמל אונטער די פיס,

אין פלאַטערן, פליסטערן, שפראַצן —

כביכול'ס רצון.

נחת און צער צו 60 און 65

אָט האָב איך שוין אַריבערגעשפּאַנט דעם זעקסטן צענדליק יאָר פון מיין מיזעראַבל לעבן. מיטוואַך, דעם 2טן יאַנואַר, 1952, בין איך אַלט געוואָרן 60 יאָר. ס'קלינגט מיר פשוט אומגלויבלעך: איך — אַ בן ששים? נישט אין מיינע פיזישע כוחות, נישט אין מיין געמיט פיל איך זיך אַ האָר אַנדערש, ווי מיט אַ פינף-און-צוואַנציק יאָר פריער. ווען עמעצער וואָלט מיר דעמאָלט געזאָגט, אָז איך וועל דערלעבן צו זיין אַ בן ששים, וואָס אין מיינע יינגערע יאָרן האָט עס מיר אויס-געזען אַזוי מוראדיק אַלט, וואָלט איך יענעם אויסגעלאַכט: און ווען יענער וואָלט מיר געזאָגט, אָז צו 60 וועל איך זיך פאַרפלאַנטערן אין אַ ראַמאַן מיט אַ 25-יאָריק מיידל (אַן ענגלענדערין, אין די ערשטע וואָכן פון איר באַזעצן זיך אין אַמעריקע), וואָלט איך זיכער געווען, אַז יענער איז אַ לץ, וואָס טרייבט לצנות.

צו מיין זעכציקסטן לעבנס-יאָר, וואָס אַ גרופע פריינד האָט דווקא געוואָלט אויסנוצן פאַר אַ גרויסער יוביליי-פּייערונג און פון וועלכן איך האָב זיך, ווי געוויינטלעך, אָפּגעטרייסלט, איז מיר באַשערט געווען אַביסל — אַדער אפשר זאָגן: אַ היפש ביסל — נחת — איך מיין דאָ דעם רושם, וואָס מיין ספינאָזאַ-בראַשור האָט אַרויסגערופן אין די אינטעלעקטועלע קרייזן. אין דער אייגענער צייט בין איך געוואָרן אַ מיטגליד פון דער אַמעריקאַנער פּילאָסאָפּישער געזעלשאַפּט.

די ספינאָזאַ-עסיי, וווּ איך ברענג אַרויס די — ווי איך בין איבערצייגט גוט-באַגרינדעטע — השערה, אז דער אַמסטערדאַמער יידישער פּילאָסאָף איז נישט געשטאַרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט, נאָר איז דערמאָרדעט געוואָרן דורך קריסטלעכע „פריינד“, איז פריער געדרוקט געווען אין „הדואר“ און איז דער-נאָך אַרויס אין אַ סעפּעראַטן אָפּדרוק, אין אַ בראַשור. אויך אויף ענגליש איז די אַרבעט אַרויס, אין אַ בראַשור-פאַרעם (אין פאַרלאַג „סי-אַרט פאַבלישערס“).

דער ערשטער אָפּרוף איז געקומען פון פּראַפּ' אַלבערט איינשטיין. דער געניאַלער מאַטעמאַטיקער, וואָס ער האָט זיך ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן דעק-

לארירט פאר א ספינאזיסט און געשריבן דעם אריינפיר צו דער „ספינאזאָ-דיק“ שאַנעריי, אונטער דער רעדאַקציע פון ד״ר רונעס, שרייבט מיר אין אַ בריוו. דאָטירט דעם 30סטן יאָנואַר, 1952:

„איך בין אויפריכטיק באַגייסטערט פאַר אייער באַראַשור וועגן ספינאָזאַס טויט. עס זעט מיר אויס קלאָר און איבערצייגנדיק.“

בעת אין די ליטעראַרישע קיבעצאַרניעס אויף איסט־בראַדוויי איז דאָס פאַר געוויסע ליבע קאַלעגן געווען אַ טעמע פאַר הלצה, ווי מען האָט מיר אָפּגעטראָגן, מחמת זיי קענען זיך נישט פאַרשטעלן, אַז אַן אייגענער מענטש זאָל עפעס וויסן, איז אין וויסנשאַפטלעכע זשורנאַלן און אין בריוו צו מיר פון געלערנטע אויסגע־דריקט געוואָרן באַגייסטערונג. אַפילו אַזוינע, וואָס זענען נישט גרייט אָנצונעמען מיינע באַווויזן, אָבער אָנערקענען די ערנסטקייט פון דער אַרבעט, זענען זיכער, אַז די ספינאָזאַ-פאַרשערס וועלן מוזן שטאַרק אין באַטראַכט נעמען מיינע קשיות און אַרגומענטן.

מיט דער השערה פון ספינאָזאַ-מאַרד האָב איך זיך אַרומגעטראָגן יאָרן־לאַנג, ביז איך האָב זיך, ענדלעך, אַנטשלאָסן אַרויסצוקומען מיט איר עפנטלעך. צווישן די מאַטיוון, וואָס האָבן אַזוי פיל יאָרן אָפּגעהאַלטן מיין פען פון אַרויס־ברענגען די השערה שוואַרץ אויף ווייס, איז דער הויפּט־מאָטיוו געווען די מורא פאַרן חשד אין סענסאַציאָנאַליזם — דער עיקר טאַקע אין די נאָר־וואָס דערמאָנטע אייגענע ייִדיש־ליטעראַרישע קרייזן; אָבער די השערה, וואָס, ווי איך אַליין בין איבערצייגט, איז מער ווי אַ השערה, האָט מיך צייטנווייז פשוט געפייניקט, און אין געוויסע מאָמענטן פון מעדיטאַציע האָב איך טיילמאַל געהאַט דאָס געפיל ווי ספינאָזאַס גייסט אַליין וואַלט מיך געשטויסן מפרסם צו זיין מיין השערה... פאַר־שטייט זיך, אַז דאָס איז נישט מער ווי אַ שרייבערישע אילוזיע...

**

פאַרשטייט זיך, אַז נאָכדעם ווי מיין ספינאָזאַ-בראַשור איז דערשינען, האָט זיך ביי אַ סך, אויב נישט ביי אַלע, וואָס אינטערעסירן זיך מיט אַזוינע ענינים, געשאַפן דער איינדרוק, אַז איך בין אַ ספינאָזיסט, בפרט, אַז מיט אַ פאַר יאָר פריער האָט דער ספינאָזאַ-אינסטיטוט פון אַמעריקע אַרויסגעגעבן מייןס אַ ביכל „מאי קרעדאַ“ (מיין „אני מאמין“). אָבער דאָס איז אַ פאַלשער איינדרוק, איך בין נישט קיין ספינאָזיסט, ווי איך בין נישט — און קאָן נישט זיין — קיין פלאַ־טאַניסט, אַ קאַנטיאָנער, אָדער אַ העגעליאַנער. איך קאָן נישט אָננעמען קיין שום פילאָסאָפיע, אָדער רעליגיע, אָדער פאַליטיש־סאָציאַלע דאָקטרינן ווי זי שטייט און גייט. באַגרייפנדיק מיט מיין גאַנץ וועזן דעם אמת, אַז ס'איז נישטאָ קיין

אַבסאַלוטער אמת, איז מיר אוממעגלעך צו פאַרשטיין ווי אַ זוכנדיקער, פאַרשני-דיקער גייסט קאָן אָננעמען אַ באַשטימטע לערע און זיך אַרײַנגלייבן אין איר, ווי אַ פרומער ייִד אין תּורת משה, איך בין אַ פאַרפּאַלענער עקלעקטיקער, וואָס נעמט־אַרויס פּון יעדער פּילאַסאָפּישער, רעליגיעזער, עטישער און סאַציאַלער לע-רע בלוז דאָס, וואָס אַפּעלירט צו מיין שכל, מיין געפּיל און מיין געוויסן — דאָס, וואָס זעט מיר אויס דאָס בעסטע, דאָס שענסטע און דאָס לאַגישסטע.

וואָס ס'איז שייך ספּינאַזאַן, האָט ער מיך אַלעמאַל אימפּאַנירט מיט זיין קאַלאַסאַלן געדאַנק, הגם נישט אַלץ, וואָס דער דאָזיקער טיטאַנישער גייסט האָט אַרויסגעבראַכט, אַפּעלירט צו מיר; אָבער דער עיקר מאַכט אויף מיר אַ רושם זיין קרישטאָל־ריינע פּערזענלעכקייט, זיין מוסטערדיק לעבן, וואָס הלואי וואַלט איך געהאַט דעם כּוח, קוראַזש און ווילן צו קאַפּירן עס... קיין אַנדער פּילאַסאָף האָט נישט געגרייכט, ווי מיר דאַכט זיך, אַזעלכע הויכן און טיפּן, ווי ספּינאַזאַ, מעגן מיר אַפּילו אַ סך דערפּון, וואָס ספּינאַזאַ האָט אין די הויכן און טיפּן געזען, באַ-טראַכטן ווי הוילע אילוזיעס, אַדער געדאַנקלעכע ספּעקולאַציעס — און געדאַנק-לעכע ספּעקולאַציעס זענען דאָך אַלע פּילאַסאָפּישע סיסטעמען — ווי־באַלד מיר געדענקען, אַז קיין אַבסאַלוטער אמת איז נישטאָ — פאַר אונדז שטאַרבּלעכע, קליינינקע ערדישע ברואים!

איז אַנדערע ווערטער: ספּינאַזאַ האָט מיך מער אינטריגירט, ווי וועלכע-אַנדערער פּילאַסאָף, דערמיט הייבט זיך אָן און ענדיקט זיך מיין ספּינאַזיזם!

**

איך האָב אַפּילו נישט געקענט פאַרוואַנדלען אין פּלייש און בלוט ספּינאַזאַ'ס אַנזאַג: „נישט וויינען, נישט לאַכן, נאָר פאַרשטיין.“ דער פּאַקט איז, אַז ספּינאַזאַ אַליין האָט זיין אַנזאַג נישט אַלעמאַל געקענט מקיים זיין און פּלעגט ביי פאַר-שיידענע געלעגנהייטן, אויב נישט וויינען, איז שרייען, צאַרענען פּראַטעסטירן, אַלע באַמזונגען אויפצונעמען סטאַיש די סביבה, זאַכן, געשעענישן און אַפּילו די גרעסטע עוולות קעגן מיר און לעבן רוזק, אין שלום מיט זיך און מיטן אַרום, — זענען אַרויסגעוואָרפּן. איך שריי טאַקע נישט, פּראַטעסטיר נישט, טראַג אַפּילו אַריבער מיט פאַרביסענע ליפּן דעם „גלות ביי ייִדן“, וואָס איך מוז ליידן צוליבן שטיקל ברויט — אָבער אין מיר שטורעמט עס מיט ווייטיק, מיט כּעס, מיט באַ-ליידיקונג, וואָס מער איך טראַג עס אין זיך, דריק עס אונטער, אַלץ פאַרביטערטער און אינערלעך־צעבראַכענער ווער איך.

מיין איינציקע רעטונג איז, ווי כ'האָב שוין דערציילט — הומאַר, דער הומאַר „אַנטשפּאַנט“ מיך, אַזוי צו זאַגן, ער באַפּרייט מיך פּון דער דריקנדיקער משא.

לייכט-אויף — און לאכט-אויף — מיין געמיט. ס'באפרייט מיך פון זיך אליין... אבער ווי ס'איז אלעמאל ביי מיר, אז יעדעס ביסל פרייד, וואס איז מיר אמאל באשערט, פארענדיקט זיך שנעל, ווערט פארשאטנט פון א טראגישער פאסירונג, אדער אן אנטוישונג — אזוי האט אויך פאסירט מיטן דערמאנטן ביסל נחת צו מיין 60סטן לעבנס-יאָר. אומגעריכט האט מען פאר מיר ווידער פארקלאפט די טיר פון "טאָג" — פאר מיר און נאך אנדערע "דרויסנדיקע", צוליב די שלעכטע געשעפטן פון דער צייטונג, עקאנאמיע. א סוף צו מיינע פעליעטאנען "מיט א שמייכל". דער גורל פון א יידישן פעליעטאניסט! א פעליעטאן, וואס נעמט אזוי אויס, וואס אויף ענגליש וואלט ער דעם מחבר אריינגעבראכט פיינע אפתיקאס, ווערט אפגעשטעלט צוליב א נישטיקן האַנאַראַר. עקאנאמיע...

דער טעגלעכער רוטיק, די סביבה, דאָס אליינזיין נאך אלע גערוישן — פאלט אזוי שווער, אזוי שווער! איך מוז לאַכן, זיך אויסלאַכן, זיך אויסלאַדן פון דער משא איך מוז! איך מוז! — דער דאָזיקער מוז זוכט אן אנדער אויסוועג א זייטיקן, — הלצות, א שפיצל... ס'איז אלעמאל אזוי, ווען כ'הער-אויף הומאָ-ריזירן, פעליעטאניזירן... און ס'פאלט מיר אין א שפיצל — אזא שפיצל, וואס ס'וועט סיי מיך אביסל "אנטשפאנען", סיי אויך אויסלאַדן כאַטש אביסל פון מיין שונאה צו די קאָמוניסטן. איך שיק דער קאָמוניסטישער "מאָרגן-פרייהייט" א לידל "דער שונא", אן אַקראַסטיך, וואס אַז מען ליינעט די ערשטע אותיות פון די שורות פון אויבן-אַראַפּ, באַקומט זיך: "סטאַלין רוצח". פאַרשטייט זיך, אַז כ'שטעל אַוועק אן אויסגעטראַכטן נאָמען, דוד אַרנאַלד, און בעט דעם רעדאַקטאָר: אויב ער גלייבט, אַז מיין אמתער נאָמען אין אַ קאָמוניסטישער צייטונג קאָן מיר שאַדן, ווי אַ נישט-לאַנג-געקומענעם, זאָל ער אַוועקשטעלן אַ פּסעוודאָנים: דוד ווילער... דאָס ליד ווערט אַפּגעדרוקט. בלויז אַ צוויי-דריי נאַענטע פריינד האָבן גע-וויסט דערפון און — ס'דערגייט צו דער יידישער פרעסע. ס'ווערט דער וויץ פון דער וואָך. אויך די "ניו-יאָרק טיימס" כאַפט עס אויף, אויך די פרעסע אין אייר-ראַפּע און אין ישראל. די גאַנצע ליבעראַלע און ראַדיקאַלע רוסישע פרעסע אין "גלות" איז פול דערמיט. דער חשד פאַלט אויף דעם און יענעם דיכטער, אַבער דער עיקר אויף מיר... דאָס איז ביי מיר קיין ניס נישט. ווען-נאָר עפעס אַ שפיצל, אַ הלצה, איז מען חושד — מיך... איך לייקן. פאַרוואָס? ס'איז מיר אליין נישט קלאַר. יא, די קאָמוניסטן זאָלן זיך ברעכן די קעפּ. און זאָל מען נישט מיינען, אַז כ'האַב עס געטון לשם רעקלאַמע. נאָך עפעס: אַז אַנזויי פאַר אזאַ הלצה-קאַמף קעגן וועלט-קאָמוניזם — דורך חזק, דורך לעכערלעך מאַכן זיי...

יא, אזוי איז עס. אזוי — אבער נאך מער. ס'איז נאך נישט אַלץ, אפשר איז דער עיקר דאָס אונטערשעמען זיך — נישט מיט דעם עיקר-המעשה, נאָר —

א. א ל מ י

פֿאַרט... אַט נאָר-וואָס אַן אַרבעט וועגן ספּינאַזאַס טויט און דאָ — אַזאַ שפּיצל...
איך קריג זיך מיט זיך: הַלמאי בערנאַרד שאָו — פּלעגט ער נישט כּסדר אַפּטון
אַזעלכע שפּיצלעך? פּאַרוואָס-זשע זאַלסט דו זיך באַהאַלטן דערמיט? איך בלייב
זיך שולדיק אַן ענטפּער. איך ווייס, אַז ווי ס'זאַל נישט זיין, האָבן איך עס געמוזט.
יא, געמוזט ווי ס'איז באַפּרייען זיך פּון אַ שווערער משאַ... איך לאַך, האָב הנאה.
ווי לאַנג וועט עס דויערן? ביינאַכט, ווען כּבלייב מיט זיך אַליין, פּאַלט די משאַ
סיי-ווי צוריק אויף מיר. אומעטיק. דערביי פּלאַגט מיך נאָך די שווערע סוגיא:
וואָס פּאַראַ מאַדנער פּלאַנטער איז עס פּאַרט אין מיר — אַט-דער כּסדרדיקער
געראַנגל צווישן אַלערליי כּוחות, וואָס אַמאַל האָט דער כּוח די אויבערהאַנט און
אַמאַל אַן אַנדער כּוח?
נישטאַ קיין ענטפּער. נישטאַ.

ביים סוף 1952 פירט מאָריס וויינבערג (אַרויסגעבער פון „טאַג“) פּאַרהאַנד-
לונגען מיט מיר וועגן איבערנעמען די אַפּטיילונג פון „לכבוד שבת“, וואָס מרדכי
דאַנציס (וועלכער איז נאָך אַ קורצער קראַנקהייט געשטאַרבן) האָט אַנגעפירט. דאָס
איז אַזאַ שמועס מכוּח אַלערליי ענינים, באַפעפּערט מיט תּורה-ווערטלעך, מעשה-
לעך און אַנעקדאָטן — און דאָס נעמט זייער אויס ביים עולם. וויינבערג וויל, אַז
ס'זאַל זיין „פּונקט ווי דאַנציס'עס“... אָבער איך האָב זיך מיינע חשבונות. ס'וועט
מיר געבן אַ וועכנטלעכע טריבונע און אַ געלעגנהייט — זיך אַליין אויסצודריקן...
אָבער פּלוצלינג שטעלט וויינבערג אַפּ די פּאַרהאַנדלונגען. וויינבערג זאָגט
מיר אַן, אַז היות ס'האַלט, אַז דער „מאַרגן זשורנאַל“ זאָל זיך פּאַרשמעלצן מיטן
„טאַג“, וועט ער מוזן אַריבערנעמען אַ צאָל מיטאַרבעטער אין „טאַג“ אַריין, וועט
דאָך זיין אויסן וועג — און אַן איבעריקע הוצאה — אַנצושטעלן אַ „דרויסנדיקן“
שרייבער... און כּך-הוה...

אין אמתן בין איך צופרידן געווען, וואָס ס'האַט זיך אַזוי אויסגעלאָזט, כּאָטש
איך וואָלט דעם לכבוד שבת „פּאַר-אַלמי'זירט“, איז מיר אָבער די דאָזיקע שבת-
דיקע רובריק נישט געווען צום האַרצן...

איך האָב אַן אויסגעצייכנטן סיוזשעט פּאַר אַ קאָמעדיע, אַדער טראַגיקאָמע-
דיע: „דער 100-יאַריקער יוביליי פון אַ זעלבסטמערדער“. ס'וואָלט אָבער נאָך מער
אויסגענומען ווי די קאָמעדיע „דהי מען הו קעים טו דינער“ (דער מענטש, וואָס
איז געקומען אויף מיטאַג) — וועגן דעם ליטעראַרישן גדול דעם בעל-גאווה,

טומלער און פאראדאקסן-שיסער אלא דזשאַרדזש בערנארד שאָו וואָס בעת ער קומט אין אַ שטעטל אויף אַ לעקציע, ווערט ער פאַרבעטן אין אַ באַלעבאַטיש הויז אויף מיטאַג. ער קומט און — ער בלייבט. מען קאָן פון אים חדשים-לאַנג נישט פטור ווערן.

דער „העלד“ פון דער טראַגיקאַמעדיע וועגן דעם „100-יאָריקן יוביליי פון אַ זעלבסטמערדער“ וואָלט געווען — טאַקע דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות... מיטן זעלבסטמאַרד-געדאַנק פון דער פּרזער יוגנט אָן — אַ געדאַנק, וואָס טרעט נישט אָפּ פון מיר אויף קיין איין טאַג און קיין איין נאַכט, בין איך שוין אַזוי אַריבער די 65 און — ווער ווייס? דאָס רופט אַרויס אין מיין געמיט אַ שמייכל, הגם דער דאָזיקער געדאַנק איז דורכגעווייטיקט פון טאַג-טעגלעכע יסורים, ניט נאָר גייסטיקע, נאָר אויך פיזישע.

די פינף יאָר פון 60 ביז 65 זענען אַריבער מיט דער שנעלקייט פון פינף חדשים אין די יינגערע יאָרן. מען דאַרף נישט זיין באַהאַונט אין איינשטיינס רע-לאַטיוויטעט-טעאָריע, כדי צו באַגרייפן די רעלאַטיוויטעט פון צייט ווען מיר פאַרגלייכן די פּרזע יאָרן מיט די שפּעטערדיקע יאָרן. וואָס עלטער מיר ווערן, אַלץ שנעלער לויפט פאַר אונדז די צייט. ווי לאַנג אַ יאָר האָט זיך פאַר אונדז געצויגן אין דער יוגנט! וואָס מיר האָבן אַלץ אין דעם יאָר אָפּגעטון! ווי קורץ זענען צען יאָר אויף די עלטערע יאָרן! איידער מיר קוקן זיך אַרום, איז אַריבער אַ דעקאַדע. דערביי איז עס באמת מערקווירדיק, וואָס איך פיל זיך אַבסאָלוט נישט אַלט און זע עס נישט אויס, אויב איך זאָל גלייבן דעם שפיגל און וואָס מענטשן זאָגן מיר. ס'רופט ביי מיר אַרויס אַ שמייכל, ווען מען זאָגט מיר וועגן עמעצן „אַט-דער אַלטער!“ בעת איך ווייס, אַז „דער אַלטער“ איז יינגער פון מיר מיט שיינע עטלעכע יאָר...

איך האָב זיך צוריקגעצויגן פון מיין שטעלע אין „יוניטעד דזשואַיש אַפּיעל“, גענוג! פינאַנציעלער מעמד? אויב איך זאָל האָבן דאָס אומגליק אַריינצולעבן נאָך אַ צענדליק יאָר, וועט זיין ווייניק, אויב בלויז עטלעכע יאָר — וועט זיין צופיל, פינאַנציעל מיין איך... ס'פלאַגט מיך דער געדאַנק, וואָס אויב די צייט איז קורץ, איז אַפילו נישטאָ קיין יורש, עמעצער, וואָס איז מיר נאָענט, אָבער נאָך ערגער איז, וואָס ס'וועט אַפילו נישט זיין ווער ס'זאָל זיך פאַרנעמען מיט מיין ליטעראַ-רישער ירושה, מיט מיין ביבליאָטעק, מיט די אייגענע ביכער, מאַנוסקריפטן — סיידן פריינד, קאַלעגן וועלן זיך דערמיט מתעסק זיין. דאָס איז אפשר נאָך אַ סיבה, וואָס האַלט-אָפּ מיין האַנט, וואָס צווינגט מיך צו שלעפּן דאָס נודע, איינ-זאַמע און יסורימפולע לעבן, ווי גוט איז דעם סטאַנקער, וואָס טוט זיך אויס פון אַלע דאגות, ווי פון אַפּגעטראַגענע קליידער!

פארוואס זאל מיך טאקע אַרן, וואָס ס'וועט זיין „דערנאָך“? אין דעם פרט בין איך נישט קיין אויסנעם פון די מיינסטע מענטשן, וואָס פאַרזאָרגן זיך מיט צוואות, שרייבן זיי כסדר איבער — ס'איז דאָך דאָ נישט שייך דער „דערנאָך“, דאָס דאגהט דאָך דער נאָך־לעבעדיקער מענטש, וואָס קאָן זיך נישט באַפרייען פון די ערדישע אינטערעסן, תאוות, אינסטינקטן, כל־זמן זיין דופק שלאַגט נאָך... נאָך שטאַרקער באַאומרויקט מיך דער „דערנאָך“ בשייכות יאָ אַדער נישט השארת־הנפש, ווי כ'האָב עס שוין פריער דערציילט און וואָס די נייגונג צו גלייבן אין אַ המשך אויף יענער זייט קבר, איז אפשר דער שטאַרקסטער כוח, וואָס האַלט מיך צוריק פון יענעם „המשך“...

**

דאָס 65סטע לעבנס־יאָר איז צוזאַמענגעפאַלן מיט מיין 50־יאָריקן ליטעראַ־רישן יובל — דאָס הייסט: זינט דאָס ערשטע געדרוקטע ליד מיינס אין דער וואָר־שעווער „ראַמאַנציטינג“ (אין 1907), דער אַפרוף אויף מיין טאַפלטן יוביליי אין דער ייִדישער (און ייִדיש־ענגלישער) פרעסע פון צפון־אַמעריקע, ווי אין דרום־אַמעריקע, אייראָפּע און ישראל (אויך אין העברעיִשע זשורנאַלן) איז פאַר מיר געווען אַן אַנגענעמע איבערראַשונג. די אַלע אַפרופן און דער ספּעציעלער נומער, וואָס די „פרייע אַרבעטער שטימע“ האָט לכבוד אַט־דער געלעגנהייט אַרויסגע־געבן (17טער מאַי, 1957) האָבן מיך אַנגעוואַרעמט, אויפגעהייטערט, הגם ס'האָט מיר דערביי ווי געטון, וואָס גיטמיינענדיקע פריינד און קאַלעגן האָבן מיין אַפּאָגן זיך פון אַ באַנקעט, פון עפנטלעכע פייערונגען, אויסגעטייטשט ווי עקשנות און ווי ממש אַ פּערזענלעכע באַליידיקונג און זיך געפילט געטראַפּן.

איך האָב זיך ווידער געמוזט פאַרענטפּערן פאַר עפעס, פאַר וועלכן איך בין אַזוי שולדיק, ווי דער פאַרבנבלינדער אין זיין איינגעבוירענעם חסרון. נאָכן יום־טוב איז דער אומעט געוואָרן נאָך שווערער און געדיכטער. די טאַטאַלע איינ־זאַמקייט האָט מיך נאָך פעסטער אַרומגענומען, ווי מיט שטאַלענע רייפן. כ'האָב געמיינט, אַז דאָס צוריקציען זיך פון דער שטעלע, דאָס געפיל פון פולשטענדיקער פרייהייט, פון טעג אָן פליכטן, וועט גרינגער מאַכן ס'געמיט, אַבער, ווייזט אויס, אַז אַנדערש קאָן נישט זיין.

ס'איז מערקווירדיק — און קיין ניס נישט — ווי קיין מענטש קאָן זיך אַליין נישט העלפן. איבער מיין טעלעפּאָן־טישל הענגט אַ געדרוקט צעטעלע, וואָס ס'האָט מיר ווער צוגעשיקט:

Why worry? — You'll never get of this world alive!

„פארוואס זארגן? וועסט קיינמאל נישט ארויס פון דער דאזיקער וועלט א לעבע-דיקער!“ דער אומזין פון לעבן (ווי ס'דערשיינט פאר אונדז) און די נישטיקייט אין קורצוויל פון אלץ, וואס רינגלט אונדז ארום, פון אלץ, וואס מיר טוען און פון אלצדינג, וואס געשעט מיט אונדז — דאס אלץ איז פאר מיר אזוי קלאר ווי אלף-בית, און אזא קוק אויפן לעבן וואלט געדארפט ארויסרופן אין מיר א סטאישן גלייכגילט. פארוואס-זשע געשעט דאס נישט? פארוואס נעם איך זיך צום הארץ אפילו קלייניקייטן? פארוואס ווער איך געפייניקט פון אלערליי פינצטערע מחשבות? נישט לאנג צוריק איז געקומען צו מיר א פריינד, א באווסטער מעדיקער, א פסיכיאטר מיט א וועלט-נאמען, און פאר מיר געעפנט זיין הארץ — א פארביטערט הארץ. איך האב אים אויסגעהערט און גערעדט צו אים, אַנאַליזירט זיינע דאגות און זיי אַנטקעגנגעשטעלט מיין וועלט-באנעם, על-פי וועלכן ס'איז נישט פדאי צו מאכן א וועזן פון וואס ס'זאל נישט זיין. ער איז אוועק א בארויקטער, מיר גע-דאַנקט פון גאַנצן הארץ. „איר האָט מיך יענעם אָונט פשוט געראַטעוועט!“ — האָט ער מיר שפּעטער געזאָגט.

אַבער ווען נאָר איך האָב אַט-דעם פריינד, דעם באַווסטן פסיכיאַטר, געבעטן — אַז ער זאל מיך אויסהערן אין זען, וואָס ער קאָן טון פאַר מיר, האָט ער זיך ווי דערשראַקן אָפּגעטרייסלט דערפון: „אַ, נישט אייך!“ אַז איך האָב אים, נאָך זיין באַזוך ביי מיר, געפרעגט ווי כ'קומט, וואָס איך אים האָב יאָ געקענט העלפן אין ער מיר — וואָס ער איז דאָך אַ באַרופּענער נשמה-דאָקטער — נישט, האָט ער מיר דערויף זייער אָפּנהאַרציק און זייער פשוט געענטפערט:

— ווייל איך גלייב אין אייך און איר גלייבט נישט אין מיר, אין מיין פסי-

כאַלאַגיע...

יא, ס'גייט דאָ אין גלויבן — נישט דערפאַר, וואָס איך בין אזא חכם. דאָס, וואָס איך האָב אים יענע נאכט געזאָגט, האָט ער אַליין געוואָסט, אָבער אַז מען הערט עס פון אַן אַנדערן, כאַטש מען ווייס עס אַליין, האָט עס גאָר אַן אַנדער פעולה. מיר האָבן אָפּט דיסקוסיעס וועגן פרוידן, וועגן פסיכאָ-אַנאַליז און ער ווייס וועגן מיין סקעפטיציזם אויף אַט-דעם געביט. מיין פריינד האָט דעריבער מורא געהאַט זיך צו „פאַרנעמען“ מיט אזא סוביעקט, ווי איך (זע מיין אָפּהאַנדלונג: „פרויד און זיינע זעקס אָפּאַסטאַלן“).

מיין געמיט-צושטאַנד ווערט ערגער מיטן טאָג. דאָס באַווסטזיין פון אַלייניקייט, פון פאַרלאָזנקייט דערשלאַגט מיך און רופט מיך נאָך שטאַרקער צו באַפרייאַונג — אַט ווי דו האָסט זיך ענדלעך באַפרייט פון דער שטעלעזי... נו, איך וועל פרייער

פארענדיקן די און יענע ארבעטן, דער עיקר צוגרייטן דעם נייעם באַנד זכרונות! — טענה איך אין זיך, ווי איך וואָלט זיך פאַר עמעצן פאַרענטפערט. איך באַגרייף די נאַרישקייט דערפון, אָבער דערווייל בין איך דאָ... און איך באַמי זיך צו באַפרייען זיך פון דער שווערער משא, וואָס דריקט אויף מיר. אַ צופעליק גוט וואָרט, אַ גע- זאָגט, צי אַ געשריבנס, אַ צופעליקער שמייכל הייטערט מיך אויף, ווי אַ צוגאָב צו די נייע באַרויקונגס־רפואות («טכאַנקווייליזערס»), וואָס דער דאָקטער האָט מיר פאַרשריבן.

איך טראַכט אָפּט, אַז ווען מיינע ערגסטע שונאים וואָלטן געוווּסט וועגן מיינע מאַטערנישן, עלנט, שלאַפּלאַזע, געפייניקטע נעכט, וואָלטן זיי מיך צורו געלאָזט, באַגרייפנדיק, אַז כ׳האַב סיי־ווי גענוג — איבערגענוג אויף מיין חלק... אָבער — נאָך יעדן גוטן וואָרט, נאָך יעדן שמייכל, וואָס רעפּלעקטירט אַביסל ליכטיקייט אויף מיין שווער געמיט, קומט אַ גרויסע דאָזע סם פון ערגעץ — אַזוי פריער און אַזוי איצט, אַזוי אלע מיינע יאָרן — בעת איך זוך ממש מיט פאַרצווייפלונג אַ טראַפּן נחמה, מעג עס זיין אַפילו מער אילוזאָריש, ווי רעאַל. דאָסמאָל האָבן אויף מיר אַ פּלובע געטון צוויי שנאהדיקע שטראַמען — איינע פון דער נאַענט, פון קיימברידזש, ביי באַסטאָן, און די אַנדערע — פון מעלבורן, אויסטראַליע, וויאָ בוענאָס־אירעס.

דעם ערשטן גיפטיקן שטראַם האָב איך אַליין, בין איך זיך מודה, גורם געווען מיט אַ רעצענזיע אין דער פ. א. ש. אויף ד״ר א. ראַבאַקס אַ קיצור־געשיכטע פון דער ייִדישער ליטעראַטור (אין ענגליש), וואָס די בריטישע סעקציע פון ייִדישן וועלט־קאָנגרעס האָט אַרויסגעגעבן. קענענדיק ד״ר ראַבאַקן אַרום פּערציק יאָר, האָב איך שוין געדאַרפּט וויסן, אַז אָנהייבן זיך מיט אים, מיינט קיינמאָל נישט אַרויסקריכן פון אַ קלעפיקער נעץ. ווי נאָר איינער זאָגט אַרויס די מינדסטע קריטיק אויף זיינס אַ בוך, אַן אַרטיקל, אַדער אַ וואָרט, וואָס איז אים צופעליק איינגעפאַלן, עסט ער זיך אין יענעם אַריין אויפן גאַנצן לעבן, ביזן קבר אַריין. איך געדענק נישט קיין איין פאַל, ווען ער האָט מודה געווען אויף אַ טעות. אויב איינער ווייזט אים אַן אויף אַ טעות, ווער שמועסט שוין אויף אַ פאַלשן געדאַנק, צי אויף זיינע כּסדרדיקע באַרימערדיגען, באַטראַכט ער יענעם פשוט פאַר אַ פּערזענלעכן שונא.

דער קוריאָז מיט זיין הקדמה צו מיין ענגלישער ספינאָזאַ־בראַשור, וואָס האָט זיך געדרוקט אין זיין פאַרלאַג (סי־אַרט פּאַבלישערס) גיט די בעסטע כאַראַקטעריס־טיק פון זיין עקשנות. די הקדמה האָט ער געשריבן אַן מיין דערלויבעניש, אַדער הסכמה, אָבער ער האָט מיר צוגעשיקט אַ קאַרעקטור און איך האָב באַשלאָסן נישט צו מאַכן קיין וועזן דערפון — זאָל זיין אַ הקדמה... פאַרריכטנדיק דעם זעצערס גרייזן, האָב איך אויך פאַרריכט דעם בעל־הקדמהס אַ טעות, וווּ ער דערציילט, אַז איך האָב אין דער פריער יוגנט אָנגעהויבן ווי אַ זשורנאַליסט. איך האָב אויס־

געמעקט דעם זשורנאליסט און אוועקגעשטעלט: פאָטט — ווי דער פאָקט איז און ווי ס'ווערט אָנגעגעבן אין אַלע ביאָגראַפישע אָנווייזונגען וועגן מיר, אָז מײן ער-שטע געדרוקטע „זאָך“ איז געווען אַ ליד (אין 1907) און אין די נאָכקומענדיקע דריי יאָר — אַלץ לידער, ביז דער אַנטשטייאונג פון „מאַמענט“ (אין 1910), וווּ כ׳האַב אָנגעהויבן מײן זשורנאָליסטישע אַרבעט. אַן אומשולדיקער טעות, פון וועלכן ס׳שטאַרבן נישט קײן קימפּעטאַרינס, אָבער פאַרט אַ טעות.

צו מײן גרעסטער איבערראַשונג איז מיר אָנגעקומען אַ לאַנגער בריוו פון ראַבאַקן מיט אַלערליי „פּסיכאָלאָגישע“ חקירות, אָז גערעכט איז ער, דאָס הייסט: כ׳האַב אָנגעהויבן ווי אַ זשורנאָליסט... ס׳איז געווען צו לעכערלעך זיך צו דינגען וועגן דעם און — ס׳איז געבליבן זשורנאָליסט... אַט-דאָס איז ראַבאַק: ער איז זיך קײנמאַל נישט טועה. דער טעות, וואָס ער באַגײט, ווערט אויס טעות. ס׳ווערט אַ נאַטור-געזעץ. אויב אים איז אײנגעפאַלן אַרײנצושטעלן אַ טײט אינעם נאָמען שוײ-צער (שוײטצער). איז פאַרפאַלן. מעג די וועלט זיך אויפן קאַפּ שטעלן, בלייבט ער בײ ס׳זײניקע. ס׳איז אַ חוק ולא יעבור.

ווער שמועסט, אַז ס׳דערוועגט זיך ווער צו קריטיקירן זײנס אַ גאַנץ ווערק, ווי דאָס האָט געטון פּרײער אפרים אויערבאַך אין „טאַג-מ׳זש“ און דערנאָך איך, אין דער פ. א. ש. — דעמאָלט איז הימל עפן זיך! איך האָב אָנגעוויזן אויף זײן אויס-לאָזן די וויכטיקסטע נעמען פון דער ײדישער ליטעראַטור, אויף זײן נישט דער-מאַנען, אָז אין דער ײדישער ליטעראַטור זענען אויך דאָ וויסנשאַפטלעכע און פּי-לאַסאַפישע ווערק און אויף זײנע פאַלשע, אַפט קאַמישע כאַראַקטעריזאַציעס פון ײדישע שרייבערס. אַנשטאַט צו ענטפערן אויף די דאָזיקע טענות און אַרויסברענגען זײן שטאַנדפונקט, האָט ער אויף אויערבאַכן און דאָן דער עיקר אויף מיר אַ פּלוצע געטון אַזא ברודיקן שטראַם פון פּערזענלעכע באַליידיקונגען און אינסינואַציעס — אין אַ פאַר אַרטיקלען — אַז אַפילו יענע, וואָס ווײסן שוין וואָס מען קאָן פון ראַב-באַקן דערוואַרטן, זענען נבהל ונשתומם געוואָרן.

אַזעלכע זלזולים זענען נאָך נישט געהערט געוואָרן אין דער ײדישער פרעסע. ראַבאַק האָט זיך דאָ אַליין איבערגעטראָפּן. פאַרוואָס האָט דער רעדאַקטאָר פון דער פ. א. ש. — ש. לינדער — אַזױנס געדרוקט? אויפן יסוד פון פּרײער פרעסע... אָבער ס׳האַט זיך אויפגעהויבן אַ שטורעם פון פּראָטעסטן קעגן אַזאַ הפּרות, סײ אין בריוו צו דער רעדאַקציע, סײ אין אַרטיקלען, אין דער פרעסע, ווי ד׳ר י. בערנפּעלד׳ס אַרויסטריט אין פאַריזער „אונדזער וואַרט“, וולאָדמיר גראַסמאַנ׳ס אין דער לאַנדאַנער „ײדישע שטימע“, א. לעיעלעס-גלאַנצ׳ס אין „טאַג-מאַרגן-זשור-נאַל“ פון ניו-יאָרק און אין אַנדערע צײטונגען.

אָבער די ווילדע זלזולים פון דעם געוועזענעם פּסיכאָלאָגיע-פּראָפּעסאָר האָבן

אויף מיר געמאכט אזא דערדריקנדיקן רושם, אז כ'האב, ווי מיט יארן פריער בעת דעם שאצקי-פאל, א לאנגע צייט פשוט נישט געקענט נעמען די פעדער אין האנט. א קאלעגע, איינער פון אונדזערע פיינסטע עסייאיסטן און איידלסטע פערזענלעכ-קייטן, האט ריכטיק אנגעוויזן אין א בריוו צו מיר, אז אויף ענגליש וואלט ד"ר ראבאק קינמאל זיך נישט דערלויבט אזוי צו שרייבן וועגן זיינעם א נישט-יידישן קריטיקער. און דאס איז דער ריינער אמת.

פארוואס דערלויבט ער זיך אין יידיש דאס, וואס ער וואלט אפילו נישט פראבירט צו טון אין ענגליש? דאס איז דערפאר, וואס ראבאק, ביי זיין גאנצן הי-פער-יידישזום, ליידט, ווי ס'זעט מיר אויס, פון א (פארבארגענעם) סנאביזם לגבי דער יידיש-ליטערארישער וועלט — א סנאביזם, וואס קריכט ארויס ווי אן אל פון זאק, יעדעסמאל, וואס א יידישער שרייבער איז מיט אים אין עפעס נישט מסכים, אדער זאגט אים א קרום ווארט. אין זיין ענטפער אויערבאכן האט עס זיך פון אים בפירוש ארויסגערעדט: איך מאך זיי בארימט ביי די גוים און זיי בריקען זיך נאך!... מיינען מיינט עס אזוי: איך שרייב ביכער אויף גוים, בין געווען א פרא-פעסאר ביי די גוים — טא דרך-ארץ פאר מיר! ווער זענט איר דען אזעלכע? ווי דערוועגט איר זיך נישט מסכים צו זיין מיט מיר? אין ענטפער אויף אויערבאכ'ס ארויסטריט טענהט ער, אז זיינע „אנגלאסאקסישע קאלעגעס" זענען אביעקטיוו. ס'הייסט, אז די יידישע „קאלעגעס" זענען נישט אביעקטיוו. און אביעקטיוו זיין מיינט ביי אים — מסכים זיין מיט אלץ, וואס דער געוועזענער פראפעסאר טוט און זאגט. מען טאר זיך קיין קרים נישט טון ווען ער ווידמעט א בוך די „יידיש-ריידנדיקע היטלער-קרבות" — בלויז די יידיש-ריידנדיקע! — און דאס איז, אייגנטלעך, ביי אים אזא „פסיכאלאגישער" אנטשעל, אויסצונעמען דערמיט, ווי ער מיינט, ביי די יידישיסטן...

אין די ערשטע יארן פון אונדזער באקאנטשאפט האט מיך אימפאנירט דער פאקט, וואס א פראפעסאר און א מחבר פון ענגלישע ביכער, איז אזוי פארקאכט אין יידיש, און איך האב מיין באוונדערונג ארויסגעזאגט אין אן ארטיקל. אבער ביסלעכווייז האב איך געלערנט א לעקציע סיי וועגן זיין פערזענלעכקייט, סיי וועגן זיינע ענגלישע ווערק, וואס ער אליין האט זיי אלע ארויסגעגעבן דורך זיין פער-זענלעכן פארלאג (סי-ארט פאבלישערס). זיין שטענדיק ארומטראגן זיך מיט א פארטפעל, וואס איז איבערגעלאדן מיט בריוו, קאפיעס פון בריוו, פאטאסטאטן פון בריוו, וואס אלערליי מענטשן האבן צו אים געשריבן — פון פראפ' אלבערט איינשטיין ביז אראפ צו ז. וויינפער — און מיט צייטונגס-אויסשניטן, ווו זיין נא-מען ווערט דערמאנט, בארימענדיק זיך מיט דער דאזיקער סחורה פאר יעדן איי-נעם, מיט וועלכן ער באגעגנט זיך — דאס האט אויף מיר געמאכט א זייער

פון רעכטס צו לינקס (אויף אַ שמוחה ביי מדרכי יפה): די מיינסטע פון זיי ווערן דערמאנט דאָ אין בוך. וטע ריי (אונטן): פנחס יאָסנינאָוסקי, א. לוצקי, אברהם רעגערסאָן. זשע ריי. ב. ריווקין, מדרכי יפה, א. גלאַנק-לעניטעלניט, אַברהם רייזען, ה. לייזוויק, זשע ריי א. ניסענאָאָן, אהרן צייטלין, נ. ביטוריצקי, א. אַלמיי, א. אריעו באַד, ב. י. ביאַלזאַטאַצקי, ד. גוסמאַן (רעדער לעבעדיקער), יעקב גלאַטשטיין, חיים זיבנרמאַן. (דאָס ביילד איז גענומען אין 1940 אין ניו-יאָרק).

שווערן איינדרוק און כ'האב אים אפילו באדויערט. אבער אין זיין ארויסטריט קעגן אויערבאכן און מיר מיט אזא לשון, וואס גראסמאן רופט-אן אין זיין ארטיקל — „מארק-שפראך“, האט ער, ווי געזאגט, איבערגעשטיגן זיך אליין און ס'האט אין מיר ארויסגערופן אזא עקל, אז ס'האט, ווי דערמאנט, פשוט פאראליזירט מיין פעדער...

כ'האב מיטן גאנצן הארץ באדויערט, וואס כ'האב זיך מיט ראבאקן פאר-טשעפעט און דערמיט גורם געווען, אז אלע לויב-געזאנגען, וואס ער האט פריער געזונגען אויף מיין חשבון, זאל ער, ווי דורך א כישוף, פארוואנדלען אין מיאוסע באליידיקונגען... נאך וואס האט עס מיר געטויגט? דער אמת? צום טייוול מיטן אמת! איך בין מיד. איך וויל מער נישט קעמפן מיט קיינעם — ס'איז גענוג, אז איך קעמף מיט זיך אליין. איך דארף גייסטיקע מנוחה און א גוט ווארט, וואס זאל אויפהייטערן אביסל מיין געמיט.

אבער אויב איך האב, מיט מיין קריטיק אויף ראבאק'ס ווערק, אליין גורם געווען דעם ברודיקן שטראם מיט זלולים פון קיימברידזש ביי באסטאן, האט דער צווייטער ברודיקער שטראם — דער פון מעלבורן, אויסטראליע, וויא בוענאס-אירעס, ארגענטינע, א פלוכע געטון אויף מיר אן וועלכער-ס'איז סיבה, נאך סתם אזוי פון „ריינער“ רשעות. בעת ראבאק איז נאך קיינמאל קיינעם נישט באפאלן, סידן יענער פארטשעפעט אים אויף דאס מינדסטע, איז עס ביי דעם „קריטיקער און פיינשמעקער“ י. ראפאפארט רשעות צוליב רשעות — אט ווי להבדיל, ביי אנדערע, קונסט צוליב קונסט... ס'איז דא א טעאריע וועגן אנטיסע-מיטיוזם, אז ער איז דער פועל-יוצא פון שולד-געפיל ביי די אומות לגבי יידן, אנטקעגן וועלכע זיי זענען אין משך פון יארהונדערטער באגאנגען די ערגסטע געמיינהייטן און רציחות. דער אנטיסעמיטיזם איז א מין „וויסנשאפטלעך-טעאָרעטישע באַרעכטיקונג פון די אַלע אומרעכטן: נישט די פאַרפאַלגער זענען שולדיק, נייערט די פאַרפאַלגטע, וואָס האָבן מיט זייער סאַמע עקסיסטענץ פּראָוואַצירט זייערע שכנים צו רשעות...“

אט-די טעאריע וואלט מען אפשר געקענט אנווענדן אויף אזעלכע ווי י. ראפאפארט, אויב ס'קאן ביי זיי געמאלט זיין אזא זאך ווי א שולדיק געוויסן. אין די דרייסיקער יארן האט דער דאזיקער י. ראפאפארט זייער שווער געזינדיקט קעגן מיר — און בעת און נאך דעם אימהדיקן יידישן חורבן, ווען י. ר. אליין איז, ווי מיליאנען אנדערע, אויסגעריסן געווארן מיטן ווארצל, געלאפן פון טויט איבער רוסלאנד קיין כינע און צום סוף פארוואגלט געווארן קיין אויסטראליע, בין איך זיכער געווען, אז צרות רבים און זיינע אייגענע צרות האבן אים געליי-

טערט און ער איז אַ חוזר בתשובה אויף זיינע זינד קעגן מיר, קעגן מלך ראָוויטשן און אַנדערע. יעדנפאלס האָט ער זיי, אין גרויליקן אַנבליק פון דעם ייִדישן חורבן און וועלט־חורבן — פאַרגעסן. ווייזט זיך אַרויס, אַז טויזנט פייערן זענען נישט אימשטאַנד צו לייטערן אַזעלכע ווי ראַפּאַפּאַרט.

איז עס אפשר פאַרט זיין שולדיק געוויסן פאַר זיינע זינד קעגן מיר און קעגן אַנדערע אין יענע גליקלעכע צוואַנציקער און דרייסיקער יאָרן, וואָס שטויסן אים צו ווייטערדיקע רשעותן קעגן זיינע „קרבות“, ווי צו באַרעכטיקן זיינע אַמאָ-ליקע זינד? דערמאָנט ער אפשר דערפאַר כסדר „אונדזער פאַלעמיק אין די דריי-סיקער יאָרן“? וואָס איז געשען אין די דרייסיקער יאָרן? בעת די ייִדישע שרייבערס אין ניו-יאָרק האָבן אָנגעפירט אַ קאַמפּאַניע פאַר דעם וואַרשעווער זשורנאַל „לי-טעראַישע בלעטער“, פון וועלכן נחמן מיזיל איז געווען רעדאַקטאָר, האָב איך אין פ. א. ש. פאַרעפנטלעכט אַ פריינטלעכע נאָטיץ וועגן יענעם זשורנאַל. נאָך אַ פאַרברעכן; ווען די וואַרשעווער „וואַכנשריפט“, פון וועלכן ראַפּאַפּאַרט איז געווען איינער פון די דריי רעדאַקטאָרן, האָט פאַרפאַלגט יהושע פערלען און אַן איינזעעניש פאַרצאַפּט זיין בלוט, באשר ער שרייבט אין „מאַמענט“ שונד-ראַמאַנע, האָב איך אין אַן אַרטיקל, טאַקע אין „וואַכנשריפט“, אויסגעדריקט מיין מיינונג, אַז דאָס איז נישט קיין שונד, נאָר לייכטע פאַלקסטימלעכע ראַמאַנען.

פאַר אַט-די צוויי „חטאים“ האָט ראַפּאַפּאַרט אָנגעפירט אַזאָ ווילדע העצע קעגן מיר וואָך-איינ און וואָך-אויס, סיי אונטער זיין אייגנטלעכן נאָמען, סיי אונטער זיין פּסעוודאָנים י. ריגער, אַז קאָזאַן, איינער פון די „וואַכנשריפט“-רעדאַקטאָרן, וועלכער איז דעמאָלט שוין געווען אין ניו-יאָרק, האָט מיר געזאָגט: „זיי זענען דאָרט אַראָפּ פון זינען“. ראַפּאַפּאַרט האָט קודם איבערגעדרייט מיינע ווער-טער, פון מיין מיינונג, אַז די ראַמאַנען זענען נישט קיין שונד, איז ביי אים גע-וואָרן, אַז „אַלמי פאַרטידיקט שונד“. פאַר מיין קורצער נאָטיץ וועגן די „ליטע-ראַישע בלעטער“ האָט ער מיך אָנגערופן „געבעלט, נחמן מיזיל'ס פראַפּאַגאַנדע-מיניסטער“, בעת ער אַליין האָט געהאַנדלט און געשריבן מיט גיפט און אינסי-נאַציעס אַלאַ געבעלט. די וואַרשעווער „וואַכנשריפט“ איז אים ווייניק געווען, האָט ער זיינע גיפט-אַרטיקלעך פאַנאַנדערגעשיקט בכל תפוצות ישראל, צווישן זיי צו י. ל. גרוזמאַנס „שפיגל“ אין בוענאַס-אַיירעס.

די גרעסטע ייִדישע קהילות אין אייראָפּע זענען אָפּגעווישט געוואָרן פון פנים פון דער ערד. זעקס מיליאָן יידן זענען אומגעקומען. י. ראַפּאַפּאַרט האָט אָנגעשפּאַרט אין מעלבורן, אויסטראַליע — און יאָרן שפּעטער! — קומט פון דאָרט קיין ניו-יאָרק אַן אַרטיקל וועגן מלך ראָוויטשן — נישט קיין נעגאַטיווע קריטיק פון ראָוויטש'ס שאַפּן, נאָר אַ געשריבענער אַטענטאַט אויף אַ מענטש.

חשבון און סך-הכל

אויף אַ שרייבער — אין בעסטן סטיל פון די קאָמוניסטישע און נאַציסטישע שרייבערייען פון דעם מין. מען האָט מיר דערציילט, אַז אַן אַנגעזעענער ייִדישער שרייבער אין ניו־יאָרק האָט געוויינט בעת ער האָט געלייענט דעם דאָזיקן שענד־לעכן געשריבענעם אַטענטאַט. דאָס איז געווען דער ערשטער אַנזאַג, אַז ראַפּאַפּאַרט. וואָס זיין גאַליקע פאַרביסנקייט און רשעות זענען אַ שם־דבר, איז דער זעלביקער ראַפּאַפּאַרט וואָס פאַר דעם חורבן.

אָודאי האָט ער אויך אַן מיר נישט פאַרגעסן. דאָ און דאָרט אַ גיפטיקע פייל אין מיין זייט. און דאָן זיין שענדלעכער „אַפרוץ“ אויף מיין לידער־זאַמלונג „לעצטע געזאַנגען“, וואָס איז צו אים אַריינגעפאַלן — שענדלעך, ווייל אַנשטאַט רעצענזיע, איז דאָרט אַ וויסטע שדימשע הוליאַנקע פון ציניש־סאַדיסטישער הפקרות איבער דעם מחבר און איבער דער הקדמה צום בוך, באַגלייט פון ליגנע און אינסיגנאַציעס און אַן דעם מינדסטן פאַרווז צו באַרעכטיקן זיינע מיאוסע רייד מיט ציטאַטן פון בוך — אַ חוץ עטלעכע שורות פון צוויי באַזונדערע לידער, צונויפגעמישט און צעדרייט מעשה חזק. דער „אַפרוץ“ ראַפּאַפּאַרט'ס אין זיין מעלבורנער „ייִדישע פּאַסט“ האָט אַרויסגערופן אַזאַ עקל — נישט בלויז אין מיר — אַז ענטפערן אים איז נישט שייך געווען. ס'איז פשוט נישט געווען אויף וואָס צו ענטפערן.

איך בין דעריבער דערשטוינט און דערשיטערט געוואָרן, ווען מיט צוויי יאָר שפעטער — אויף דער שוועל פון 1958 — איז דער דאָזיקער ברודיקער „אַפרוץ“ פּלוצלינג מגולגל געוואָרן אין די „אילוטרירטע ליטעראַרישע בלעטער“ פון בוענאַס־איירעס, אַרגענטינע. אַט־די אומגעריכטע „מתנה“ (וואָס האָט געגרייכט ניו־יאָרק אין מיטן פעברואַר, 1958) האָט מיך באמת אויפגעטרייסלט — נישט אַזוי ראַפּאַפּאַרט'ס שמוציקער פאַסקוויל, ווי דער פאַקט וואָס דער רעדאַקטאָר פון די „איל' ליט' בל'“ — משה קנאַפּהייס, אויך אַ געראַטעוועטער פון היטלער־חורבן, האָט געהאַלטן פאַר נייטיק צו דרוקן (אויב נישט איבערדרוקן) אַזאַ שריי־בעריי מיט צוויי יאָר שפעטער, וועגן אַ בוך, וואָס איז אַרויס אין 1954.

אויב מיר אַליין — דער שארית הפליטה פון גרעסטן ייִדישן חורבן — האָבן זיך נישט געלייטערט און אונדזער לעבן האָט זיך אויף קיין האָר נישט געענדערט. ווי גאַרנישט וואָלט געשען און אין אונדזער ליטעראַרישער וועלט, וווּ די קלאַ־גערס אויפן חורבן און די אַנקלאַגערס פון אונדזערע פאַרטייליקערס און פון דער גלייכגילטיקער וועלט בכלל, פירן איצט, ווי ביז 1939, די זעלביקע קליינלידיקע פּאָליטיקעריי, פול מיט קנאה־שנאה — מיט וואָס זענען מיר בעסער און שענער?

אין דער פאגאניסטישער וועלט, וווּ אָט האָבן פאַרענדיקט זייער בלוטיקע חתונה וואָס אָן און טאָר און וווּ פּערזאָנען-קולט, לעניניסטיש-סטאַליניסטישע און כּרושטשאַווים, בושעוועט איבער די קערפּערס, טויטע און כּמעט-טויטע, פּון צענדליקער מיליאָנען מענטשן — שטייט אויך אונדזער עגל — דאָס געצנדינסט פּון קונסט און קולטור, וואָס איז, אייגנטלעך, אויך פּערזאָנען-קולט, ביי וועמען נישט דער מענטש, דאָס מענטשלעכע איז ביי איר דער עיקר. אויב איינער האָט הינטער זיך אַ סטאַזש פּון קולטור-טועריי, אָדער קונסט-שאַפּעריי, איז אים אַלץ דער-לויבט, נישט נאָר ווען ער איז אַ ד״ר זשיטלאָווסקי, אָדער אַ שלום אַש, נאָר ווען ער איז אַפילו בלויז אַזאַ ליטעראַרישער אביון ווי אַ ראַפּאַפּאַרט, וואָס האָט אויף זיין „קרעדיט“ אַ צאָל דורכשניטלעכע ליטעראַרישע עסייען. דער פּזמון, אַז אונדז דאַרף בלויז אָנגיין דער שרייבער אין מענטש, נישט דער מענטש אין שרייבער, איז אוממאַראַליש, געפּערלעך, דורך און דורך שעדלעך, ווי ס'וואַלט געווען אַ פּזמון, אַז אונדז דאַרף אָנגיין בלויז די מילך און נישט די קו, אַפילו ווען זי ליידט פּון טובערקולאָז...

איך ווייס, אַז מיינע רייד זענען אַ קול קורא אין מדבר, אָבער זיי רייסן זיך פאַרט פּון האַרץ, פּון דער פּען. איך ווייס פאַרויס, אַז ציניקערס וועלן זיך לאָזן ווילגיין איבער מיינע ווערטער, ווי זיי האָבן עס געטון איבער מיינ אינטימען אַראַפּריידן זיך פּון האַרץ אין דער הקדמה צו מיינ לידער-זאַמלונג „לעצטע געזאַנגען“.

דאָס אַפּענע מויל פּון תּהום וואַרט סיי-ווי אויף אונדז אַלעמען גלייך.

לעצטע עסייען

קריטישע, פאלעמישע, פעליעטאניסטישע

דער לעקסיקאָן פון דער נייער יידישער ליטעראַטור*

דער „לעקסיקאָן פון דער נייער יידישער ליטעראַטור“, וואָס דער ערשטער באַנד זיינער (א-ב) איז דעדיקירט צום אַנדענק פון זלמן רייזענען און דער נייער לעקסיקאָן דאַרף דאָס זיין אַ המשך פון זי. רייזענ'ס לעקסיקאָנען (1914 — 1926 — 1929). אָבער איך בין שטאַרק מסופק, צי דער פּיאָנער פון דער לעקסיקאָגראַפיע פון יידישע שרייבערס וואָלט געווען צופרידן פון אַזאַ המשך.

דער לעקסיקאָן עפנט זיך מיט אַ הקדמה פון קולטור־קאָנגרעס, אונטערגע־שריבן פון יעקב פּאַט, פּאַרויצער פון אַדמיניסטראַטיוון קאָמיטעט און ח. בעז, עקזעקוטיוו־סעקרעטאַר. דאָן קומט נאָך אַ הקדמה, אונטערגעשריבן פון ד"ר יעקב שאַצקי, איינער פון די צוויי רעדאַקטאָרן (דער צווייטער איז געווען ש. ניגער — ביידע שוין אויפן עולם האמת).

אין ביידע הקדמות ווערן אָנגערירט אַ סך פונקטן — סיי וועגן די שווערי־קייטן ביים זאַמלען ביאָ־ביבליאָגראַפישן מאַטעריאַל, סיי וועגן דעם כאַראַקטער פון דעם נייעם ווערק, אָבער וועגן איין פונקט, איין וויכטיקן ענין, מאַכט מען זיך נישט וויסנדיק; פאַרוואָס אין ערשטן באַנד פון לעקסיקאָן פעלן אַ צאָל שריי־בערס, וואָס זייערע נעמען הייבן זיך אָן מיט אַלף־בית און פאַרוואָס ס'וועלן אויך אין די ווייטערדיקע בענד פעלן די נעמען פון אַנדערע שרייבערס. איז דאָס גאַרנישט וויכטיק פאַר אַ ווערק, וואָס איז אויסגערעכנט אויף דורות?

* איך נעם דאָ אַריין מיין איבערבליק איבערן „לעקסיקאָן“ (געדרוקט אין פ. א. ש. פון 16טן נאָוועמבער, 1956). מיט דער כוונה צו פאַראייביקן דאָ דאָס רשעות פון ד"ר שאַצקי און פון די שאַצקי־באַאיינפלוסטע „לעקסיקאָנען“ — דער עיקר קעגן מיר — ווי זיי האָבן געוואָלט פאַראייביקן דורכן לעקסיקאָן דאָס געפעלשטע ביאָ־ביבליאָגראַפישע בילד פון מיר. זאָל מען וויסן און געדענקען!
א. אַל.

די נעמען, וואָס פעלן און וואָס וועלן פעלן אין די אַנדערע בענד, זענען דאָך דאָרט נישטאָ — נישט דערפאַר, וואָס מען האָט זיי נישט געקענט גרייכן, נאָר מחמת זייערע אייגנטימער האָבן נישט געוואָלט אַריינגיין אין דעם-אַ לעקסיקאָן — ווייל דער נייער לעקסיקאָן ווערט אַרויסגעגעבן מיט דער הילף פון דייטשע רעפּאַראַציע-געלטער. די שרייבערס האָבן וועגן דעם פאַרעפנטלעכט דערקלערונגען אין דער פרעסע. איז אַזאָ אויפברויז אין דער ייִדישער קולטור-וועלט נישט ווערט רעגיסטרירט צו ווערן אין אַ לעקסיקאָן פון און פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור?

אין דער ערשטער הקדמה ווערט דערציילט, אַז אַ קאָמיסיע פון ייִדישן קולטור-קאָנגרעס האָט זיך געווענדט מיט „די דאָזיקע פּראָגראַם“ (אַרויסצוגעבן דעם לעקסיקאָן און אַנדערע אויסגאַבעס) צו דער „קאָנפּערענץ וועגן די ייִדישע מאַטעריעלע תביעות צו דייטשלאַנד“ און אַז נאָך אַ ריי פאַרהאַנדלונגען „זענען אונדזערע פּראָיעקטן אָנגענומען געוואָרן“. דאָן ווערט געבראַכט אַ רשימה פון ייִדישע אַרגאַניזאַציעס אין אַמעריקע, מדינת ישראל און אייראָפּע, וואָס גייען אַרײַן אין דער „תביעות-קאָנפּערענץ“. דערביי ווערט נישט געגעבן די מינדסטע אַנצוהערעניש אויף דער טענה פון אַ היפשער צאָל ייִדישע שרייבערס, אַז אויב שוין יאָ אָננעמען די דייטשע מטבעות, דאַרפן פון זיי געניסן בלויז די לעבנגע-בליבענע קרבנות פון היטלער-אומגליק. דאָס אַמעריקאַנער ייִדנטום אָבער איז נישט קיין היטלער-קרובן.

דאָס פאַרשווייגן דעם גאַנצן ענין מאַכט דעריבער דעם איינדרוק ווי מען וואָלט זיך געשעמט. צו אַזאָ אויספירן מוז קומען יעדער איינער, אָפּגעזען פון זיין אייגענער מיינונג אין דער פּראָגע פון די דייטשישע געלטער. איך בין זיך מודה, אַז איך אַליין, ווי איינער, וואָס איז יאָ אַרײַן אין לעקסיקאָן, האָב דווקא צוליב דער פאַרשווייגעניש זיך דערפילט עפעס מאַדנע אומהיימלעך — הגם איך קאָן זיך פאַרענטפערן פאַר מיין געוויסן, אַז בעת איך האָב געענטפערט דעם פרעג-בויגן פון ייִדישן קולטור-קאָנגרעס, איז מיר אויף דער מחשבה נישט געקומען אַפילו אַ שאַטן פון אַ חשד וועגן באַנוצן דייטשישע געלטער. שפעטער, ווען ס'האַט זיך וועגן דעם אויפגעהויבן אַ טומל, וואָלט מיין צוריקצוג (דאָס הייסט: אויב איך וואָלט אָנגענומען דעם שטאַנדפונקט פון די קאַלעגן, וואָס האָבן זיך אָפּגע-טרייסלט פון אַזאָ לעקסיקאָן), אויסגעטייטשט געוואָרן ווי אַן אויסרייד. פאַרוואָס? מחמת אין דער צווישן-צייט האָט עפעס פּאַסירט:

ס'האַבן זיך צו מיר דערטראָגן „קלאַנגען“, אַז ד"ר שאַצקי, מיט וועמען איך האָבן אַמאָל געהאַט, ביטערע סכסוכים, רעכנט זיך אָפּ מיט מיין ביאַגראַפיע... אַ לעקסיקאָן-טוער, האָט די קלאַנגען קאַטעגאָריש געלייקנט און מיר אַפילו פאַר-זיכערט, אַז אין מיין פאַל איז ש. באַזונדערס אָפּגעהיטן — טאַקע כדי מען זאָל

אים נישט חושד זיין אין „אפרעכענען זיך“. ווי אַ ביישפּיל פון ספּעציעלן גנאָד, האָט מיר דער טוער דערציילט, אַז ו.ו. נײַער האָט צו מיין ביאָגראַפּיע צוגעשטעלט אַ לענגערן אויסצוג פון זיין אָפּהאַנדלונג וועגן מיינע לידער. וואָס דאַרף מען מער?

**

זמן ריזען האָט אויף זיינע אייגענע פּלייצעס גענומען די גאַנצע קאַלאַסאַלע אויפגאַבע, איז קיין חידוש נישט, וואָס ער האָט אָפּט אַריינגעגעבן מאַטעריאַל ווי ס'שטייט און גייט, צי איינער האָט באַשיידן אָנגעוואָרפן עטלעכע קורצע ראשי-פרקים פון זיין ביאָגראַפּיע, צי אַן אַנדערער — אָפּט מיט אַ קליינעם ליטעראַרישן באַגאַזש — האָט וועגן זיך אָנגעליאַפּעט אַ לאַנגע מגילה. טייל ביאָגראַפּיעס, איז בערהויפּט פון די עלטערע שרייבערס, האָט ריזען פאַרוואַנדלט אין קריטישע אָפּ-האַנדלונגען מיט קאָנסערווירטע מיינונגען לדורות... דערפאַר איז אָבער ביי אים דאָ איין גרויסע מעלה, וואָס וועגט אַריבער אַלע חסרונות — ליבשאַפּט.

דער נייער לעקסיקאָן האָט געהאַט צוויי רעדאַקטאָרן, אַ רעדאַקציע-סעקרעטאַר (משה שטאַרקמאַן) און אַ רעדאַקציע-פּערסאָנאַל — גענוג הענט, גענוג צייט אויף שרייבן, איבערשרייבן, רעדאַגירן, רעווידירן. אָבער ס'פּילט זיך נישט אין דער אַרבעט קיין באַצונג, איבערהויפּט צום רוב לעבעדיקע שרייבערס, ווי אויך צו טייל פאַרשטאַרבענע, פון ליבשאַפּט איז שוין אָפּגערעדט...

אין דער הקדמה נומער צוויי זאָגט זיך: „דער איצטיקער לעקסיקאָן קאַנ-צענטרירט זיך קודם-כל אויף ריין ביאָ-ביבליאָגראַפּישע פרטים... אין דער ביבליאָגראַפּיע ווערט געגעבן אַ מינימום פּאָזיציעס. עס ווערן אָנגעוויזן אַלע ווערק פון אַ שרייבער, אָבער נאָר אַ טייל פון דעם, וואָס ס'איז געשריבן געוואָרן וועגן אים... אָבער פונקט ווי מען דאַרף נישט אורטיילן דעם ווערט פון אַ שרייבער לויט דער צאָל שורות, וואָס ער פאַרנעמט, אַזוי דאַרף מען אויך נישט אורטיילן לויט דער צאָל ביבליאָגראַפּישע פּאָזיציעס וועגן אים.“

אַ יישר-כוח!... גלייך ווי עמעצער וואָלט חושד געווען, אַז די לעקסיקאָן-צונויפשטעלערס זענען בכוח — מיט דער צאָל שורות, אָדער אויף וועלכן אַנדערן אופן — צו באַשטימען די מאָס שטאַרבּלעכקייט און אומשטאַרבּלעכקייט פון אַ שרייבער... דאָ גייט אין עפּעס אַנדערש: וואָס פאַראַ פּרינציפּ, אָדער מעטאָד האָט געוויקט ביים באַשטימען די צאָל שורות, אָדער ביבליאָגראַפּישע „פּאָזיציעס“ (אַנווייזונגען, רעפּרענצן)? אין אַן ערלעכער — שוין נישט צו ריידן פון אַ וויסנ-שאַפּטלעכער — אַרבעט איז דאָך נישט שייך קאַפּריוז, אָדער צופאַל. פאַרוואָס גיט מען ביי איינעם ביבליאָגראַפּישע אַנווייזונגען מיט דער פולער האַנט און ביי אַן אַנדערן — אַ פעניצל? פאַרוואָס פאַרעגיסטרירט מען ביי טייל אויך זייערע

ווערק אין אנדערע שפראכן און ביי אנדערע דערמאנט מען אפילו נישט, אז אזעל-
כע זענען דא? פארוואס ברענגט מען אין טייל ביבליאגראפיעס אויך קוואלן מחוץ
יידיש און אין אנדערע — נישט? אין דער הקדמה 2 ווערט באטאָנט, אז „ציטאטעס
פון מיינונגען פון קריטיקער זענען, מיט קליינע אויסנעמען, נישט אַריינגענומען
געוואָרן“. פאָרוואָס די „קליינע אויסנעמען“? וועלכער וויסנשאַפטלעכער פּרינציפּ
האַט זיי נייטיק געמאַכט?

דער אמת איז, אז נישט נאָר „ציטאטעס פון מיינונגען פון קריטיקער“ ווערן
געבראַכט, נאָר די רעדאַקציע אַליין ווערט דאָרט אַ קריטיקער און זי פאַרפיקסירט
„אויף דורות“ איר פסק־דין איבער שרייבערס. דער שאַרפסטער ביישפּיל דערפון
איז דאָס אָפּמשפּטן דעם באַקאַנטן יידיש־ענגלישן שרייבער קאַנראַד בערקאַוויטסי,
אז זיינע דערציילונגען זענען „שונדיסטיש־סענסאַציאָנעל“. מיר האָבן אַ סך טענות
צו ק. ב. — גערעכטע טענות — אָבער אַנרופן זיינע סענטימענטאַל־ראַמאַנטישע
געשיכטעס „שונדיסטיש־סענסאַציאָנעל“ — דאָס איז מוראדיק אומגערעכט.

**

דער גרעסטער זכות אין לעקסיקאָן פון דער „נייער יידישער ליטעראַטור“ איז
— פאַרטיי, בונד, פּאָליטיק, נישט ליטעראַטור. צוויי ביישפּילן: רפאל אַבראַמאָוויטש
איז אַ טייערער ייד, אַ ווילער מענטש, אַ מוטיקער רעוואָלוציאָנערער קעמפער.
אין אַ לעקסיקאָן פון פרייהייט־קעמפערס, אַדער אין אַן ענציקלאָפּעדיע, פאַרדינט
ער אַן אָרט אויבנאָן. ווי אַ יידישער שרייבער איז ער אַ זייטיקער. איז נישט צו
פאַרשטיין פאַרוואָס ער פאַרנעמט אין דעם ליטעראַטור־לעקסיקאָן פולע צוויי זייטן
מיט אַ סמיטשיק אַריבער. פּאָוועל ראַזענטאַל אַנמאַן, דער רעוואָלוציאָנער, דער
בונדיסט, האָט זיין גאַנץ לעבן געשריבן אין רוסיש און בלויז אין די לעצטע יאָרן
פון זיין לעבן האָט ער זיך אויסגעלערנט און געשריבן אַביסל יידיש, פאַרנעמט
ער אין לעקסיקאָן נאָך אַ גרעסער אָרט פון אַבראַמאָוויטשן, בעת ראובן אייזלאַנד,
וואָס שוין צוליב זיין ראַל אין דעם אויפשטייג פון די „יונגע“, איז ער באַרעכטיקט
צו אַ בעסערער מערכה, ווערן געגעבן 38 (איינ־שפּאַלטיקע) שורות; יעקב באַבינ־
סקי און ראובן אַגושעוויטש, ביידע מחברים פון וויכטיק־געוויכטיקע פּילאַסאָ-
פישע און עטיש־רעליגיעזע ווערק אין יידיש, קריגן צו 20 שורות יעדער.
באַריס אייסוראָוויטש האָט געקענט קלעטערן אויף בערג (דערציילט דער
לעקסיקאָן). געווען אַ פאַרטיי־טוער, אַן אַרט־טוער, אָבער — אַ יידישער שרייבער?
אין שייכות מיט זיינע טעטיקייטן זענען פאַרענטלעכט געוואָרן „פּובליסטי-“
אַרטיקלען, קריגט ער אַזאַ אָרט ווי נפתלי הערץ אימבער (דער בעל־התקווה).

מחבר פון אַ שיינער צאל לידער אין יידיש און אַ גרעסער אַרט ווי מיכל אַראַנסאָן, אַ פּיאַנער פּון דער יידישער פרעסע און פּאַעזיע אין אַמעריקע (22 שורות). אויך וואָס ס'איז שייך אינפּאַרמאַציע וועגן שרייבערס, איז דער לעקסיקאָן מכולה. ס'איז נישט געמאַכט געוואָרן אין דעם פּרט קיין געהעריקע אַנשטרענגונג, וואָס דאָס באַווייזט אויבנאויפיקע באַציונג. עטלעכע ביישפּילן: א. אלפּערט, אַ באַסטאַנער יידישער זשורנאַליסט און רעדאַקטאָר, איז דער מחבר פּון אַ בוך „דער אוצר“, ווערט דערביי אָנגעמערקט: „אַרט, כאַראַקטער — אומבאַקאַנט“. צענדליקער יידן אין באַסטאָן, צווישן זיי שרייבערס, וואָלטן געקענט מגלה זיין דעם „כאַראַקטער“ פּון בוך, וגם דעם פּולן ערשטן נאָמען פּון מחבר... דאָס נאָטיצל וועגן אליהו איגור, אַ וויכטיקער יידישער פּאַעט פּון ווילנע, פּאַרענדיקט זיך מיט זיין לידער-בוך אין 1910. אַביסל מי וואָלט געפירט צו זיין ווייטערדיקן אָנגע שוועדן און צו אַן איבערזעצונג פּון זיינע ווערק אויף עספּעראַנטאָ. אַ קאַפיטשקע מי וואָלט קלאָר געמאַכט, אַז בראַדוואַ (י. ד. פּרייער) האָט אָנגעהויבן דרוקן נישט אין העברעיִש, נאָר אין יידיש, ווי דער וואַרשעווער קאַרעספּאַנדענט פּון „פּריינד“ אין פעטערבורג און — אַז א. ד. אַגון האָט איבערגעזעצט דעם „חובת הלבבות“ אויף יידיש.

אויב אַזא פּאַל ווי דאָס געבן צוויי מאָל די ביאָגראַפּישע נאָטיץ וועגן דעם סאָוועטישן דיכטער איציק בראַנפּמאַן (וואָס אויף ז' 443 איז ער בראַנפּמאַן און אויף ז' 448 — בראַפּמאַן), דעמאָנסטרירט פשוטע נאָכלאָזיקייט, ווי דאָס איז אויך דער פּאַל מיטן גרייזיקן אויסלייג פּון געוויסע נעמען, ווי (אין ביבל. ז' 445) י. סיגעל, אַנשטאַט י. י. סיגאַל, זענען די אַנדערע „מוסטערן“, וואָס אויף זיי האָב איך אָנגעוויזן, כאַראַקטעריסטיש פאַר דער גאַנצער אויבנאויפיקער באַציונג און אַנפּלאַניקייט. גוט אויסגעפלאַנירט זענען בלויז די פאַראורטיילן און די חשבונות, וואָס אַ רשעותדיקע האַנט האָט געפירט איבערן לעקסיקאָן. מיין אייגענע דער-פאַרונג קאָן דעריבער נישט באַטראַכט ווערן ווי אַן אויסנעם. זי איז מער ווי אַ פּערזענלעכער ענין און קאָן אַרויסגעשטעלט ווערן ווי אַ ביישפּיל.

די מעשה, וואָס כ'האָב פּריער דערמאַנט וועגן צושטעלן ש. ניגרעס אָן אויסצוג פּון זיין גרעסער אַרטיקל אין „טאַג“, איז געווען נישט מער ווי אַ בבא-מעשה. אפשר האָט ניגרעס האַנט דאָס טאַקע געטון, אָבער אַן אַנדער האַנט האָט אויס-געמעקט. אַנשטאַט דעם איז פאַרשריבן געוואָרן אויף דורות (ווי זיי מיינען) אַ ליגן, אַז די „לידער זענען אָפט סאַטיריש און הומאַריסטיש“. ביי יעדן דיכטער, פּון קלענסטן ביזן גרעסטן, זענען דאָ שיחת-חולין, געגראַמטע בריוו, איינשריי-בונגען אין אַלבומען אַזוי. וועט מען דווקא אַזוינס אַרויסשטעלן ווי אַ כאַראַקטעריסטיק פּון זיין דיכטונג? אַודאי און אַודאי זענען נישט-כאַראַקטעריסטיש

הומאריסטישע לידער פון איבער פערציק יאָר צוריק, וואָס פאַראַ שייכות האָבן זיי מיט די אַנדערע פינף בענד לידער? וואָס ס'איז שייך די עסיען, ווערט דאָרט קלאָרער. לויטערער סטיל פאַרצייכנט דורך סטיליסטישע קאָליקעס ווי „פּאַפּולער געשריבן“.

דאָס אויסלאָזן ווערק מיינע אין ענגליש, בעת ביי אַלע אַנדערע ווערן אָנגע-געבן אויך זייערע ווערק אין אַנדערע לשונות, איז אַודאי נישט קיין צופאַל... די מאַכונאַציעס מיט מין ביבליאָגראַפיע זענען אַזוי קליינלעך־חשבונדיק, אַז ס'ווערט אַזש קאָמיש. זיכער דערוואָרט נישט קיינער קיין פולע ביבליאָגראַפישע אויס־שפּרייטונג, כאַטש פאַרוואָס ביי איינעם מער און ביי אַן אַנדערן ווייניקער ביב־ליאָגראַפישע „פּאַזיציעס“; פאַרוואָס ביי איינעם אויך קוואַלן מחוץ יידיש און ביי אַנדערע נישט, איז, ווי פּריער געזאָגט — אַ „מיסטעריע“... אָבער אין מין פּאַל (און נאָר אין מיינעס?) האָט מען בכיוון אַרויסגעלאָזט ס'רוב וויכטיקע רעפּרעזענט, ווי מרדכי יפה'ס „רינגען אין דער קייט“; אברהם רייזענ'ס זיכרונות; קיינ'ס מלחמה־אַנטאַלאָגיע; ז. זילבערצווייג'ס טעאַטער־לעקסיקאָן א"א; ש. טענענבוים'ס אַ בוך מיט אַ גרעסערער עסי וועגן דעם שרייבער אויסגעלאָזט און אַוועקגעשטעלט זיינס אַן אַרטיקל אין „קאָנאָדער אַדלער“, ס'זאָל אויסזען ווייניקער וויכטיק... אַלע ביבליאָגראַפישע אַנווייזונגען אויף ד"ר מוקדוני'ס פּאַזיטיווע, סופּערלאַטיווע אַפֿ־רופן אין משך פון אַ סך יאָרן, וואָס איך האָב זיי יאָ אָנגעגעבן — אַרויסגעוואָרפּן. מען האָט אָבער דווקא אַריינגעשטעלט ד"ר מ'ס איינציקן גענאַטיוון אַפּרוף, וואָס איך האָב נישט דערמאָנט.

נאָך וואָס ביבליאָגראַפיע בכלל? אויב עמעצער זאָל אַמאָל וועלן אויסגעפינען וועגן אַ שרייבער — אַ חוץ טרוקענע אינפּאַרמאַציע — זאָל ער וויסן וווּ צו זוכן און ס'זאָל זיין וואָס צו געפינען. איז דעריבער אַן אומזין אָנצוגעבן בלויז דערמאָנונגען, פון וועלכע מען קאָן גאַרנישט לערנען. האָב איך אויסגעלאָזט ד"ר מ'ס קורצע, פאַרבייגייענדיקע באַמערקונג (אַריינגעקוועטשט צווישן עטלעכע אַנ־דערע רעצענזיעס) אין „צוקונפט“, פונקט ווי איך האָב אויסגעלאָזט קוטשער'ס פּריינטלעכע דערמאָנונג אין בוך „געווען אַמאָל וואַרשע“, אויך קוטשער'ס נישט־דערמאָנט בוך האָט מען אַריינגעשטעלט — מסתמא צו באַווייזן אומפאַרטייאישקייט... אַן אויספאַרש־אַרבעט וועגן ספינאָזא'ס לעבן און געהיימיגשפּולן טויט, וואָס האָט געמאַכט אַ „שטיקל“ רושם אין אַקאַדעמישע קרייזן און וואָס דער ערשטער באַגייסטערטער אַפּרוף אויף דעם איז געקומען פּוין נישט קיין קלענערן ספינאָזיסט ווי פּראָפּ' אַלבערט איינשטיין — ווערט פאַרשוויגן, כאַטש דאָס איז דאָך, דאַכט זיך, אַ וויכטיקע דאַטע אין אַ שרייבער'ס לעבן. איך בין, נאַטירלעך, נישט חושה, אַז די פאַרשווייגעניש איז מחמת דעם, וואָס איינער פון די לעקסיקאָן־רעדאַקטאָרן

האָט אַמאָל צונויפגעשטעלט אַ ספינאָזאַ-ביאַגראַפיע און דערפאַר האָט נישט גע-
טאַרט געדאַכט ווערן אַ ספינאָזאַ-אַרבעט פון אַן אַנדערן, בפרט, אַ דער אַנדערער
האָט מיט אים געהאַט סכסוכים. חלילה-רוחם! מסתמא איז אַזוינס סתם נישט
וויכטיק. מסתמא איז אייסוראַזויטש'ס קלעטערן אויף בערג וויכטיקער און האָט
מער שייכות צו דער יידישער ליטעראַטור, ווי אַזאַ אַרבעט און ווי דאָס אַרײַנפירן
דעם אַרײַענטאַלישן געדאַנק אין דער יידישער ליטעראַטור אַרײַן.

ווי שטאַרק ס'זאָל אַ שרייבער נישט זײַן אײבער דער טבע צו רײדן מכוח
אַזעלכע זאַכן און זײ אַרױסברענגען אין רשות הרבים אַרײַן, איז מען געצווונגען
דאָס צו טון, בפרט, אַז אַזעלכע פאַלן זענען, ווי געזאַגט, מוסטערן פון דעם
„גײסט (וואָס שוועבט) אײבער די בלעטער פון דעם בוך“...

**

זלמן רײזענ'ס לעקסיקאָן הײסט: „לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור,
פרעסע און פילאָלאָגיע“.

דער איצטיקער לעקסיקאָן הײסט: „לעקסיקאָן פון דער נייער יידישער ליטע-
ראַטור“ — כאַטש אויך דאָ וועלן די מײנסטע ביאַגראַפיעס זײַן, ווי בײַ רײזענען,
פון דער פרעסע, פון זשורנאַליסטן — פשוט, ווייל זײער צאָל וועגט אומגעײיער
אַרײבער די „פען“ (פאַעטן, עסייאַיסטן, נאַוועליסטן).

אַדער — נײער. אין דער צווייטער הקדמה ווערט צוויי מאַל באַטאַנט, אַז
דער איצטיקער לעקסיקאָן „נעמט אַרום אַ ביאַגראַפיש-כראַנאָלאָגישן שטח פון 150
יאָר — האָט זיך די נייע יידישע ליטעראַטור אַנגעהויבן מיט 150 יאָר צוריק?

דאָס זענען אפשר נישט-וויכטיקע פרטים, אַבער זײ זענען כאַראַקטעריסטישע
צײכנס פון אַ שײף אָן אַ רודער, אַדער מיט צופיל רודערס, פון אַן אומקלאַרקײט
בײ די לעקסיקאָן-קאַפיטאַנען וועגן זײערע פלענער און פליכטן (אויסער, ווי גע-
זאַגט, אין פאַליטיק און אין פערזענלעכע חשבונות).

אַ נייער לעקסיקאָן איז זיכער נײטיק — אַבער נישט אַזאַ לעקסיקאָן. אפשר
וועט דער יידישער קולטור-קאַנגרעס זיך פאַרט שאַפן אַ פאַלקס-פאַנד פאַר די
ווייטערדיקע בענד. אַזוינס וואָלט ממילא געבראַכט דערצו, אַז אַ גרעסערע, אומ-
פאַרטייאַישע, נײטראַלע קאַמיסיע זאָל אײבערנעמען דעם קאַנטראָל אײבער דעם
אַנפיר פון דעם ווערק און פאַרהיטן פון אַן אײבערזחורונג פון די עוולות און זינד,
וואָס אויף אַ טײל פון זײ איז דאָ אַנגעוויזן געוואָרן.

זינגמנד פרויד און זיינע זעקס אפאסטאלן...

1

בשייכות מיטן פרויד-נומער „דווקא“ ווילט זיך מאַכן עטלעכע באַמערקונגען וועגן פרוידיאַניזם. דער פרויד-נומער איז פאַר מיר געווען אַן אַנגענעמע איבער-ראַשונג. כ׳האַב דערוואַרט, אַז ווי באַלד דער נומער איז דעדיקירט צו פרוידן, איז ער מסתמא כולו לויב, אַ שירה ותשבחות צו דעם באַרימטן נשמה-טעאַרעטיקער, אויב נישט אויף די פולע הונדערט פראַצענט, איז אויף 95. אַדער 90 פראַצענט. אַזוינס וואַלט פאַר אַ מתנגד לגבי דעם פרוידיאַנישן חסידים געווען ממש שווער אַראַפצושלינגען...

אַבער ס׳האַט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז די מחברים פון די פרויד-אַפּהאַנד-לונגען אין דעם „דווקא“-נומער טיילן-אין פרוידן כמעט גלייך אויף גלייך — לויב און פאַרוורף. ש. סוסקאָוויטש, למשל, נעמט פשוט אַן פרוידן ביי די טעאַרעטישע הערנער און שלעפט אים אַרויס פון דער וויסנשאַפט — אין דער פילאָסאָפיע אַריין. פרויד געהערט, לויט זיין מיינונג, נישט צו דער עקזאַקטער וויסנשאַפטלע-כער פאַרשונג, נאָר צו דער ספּעקולאַטיווער פילאָסאָפיע.

וואָס קאָן מען, אייגנטלעך, האָבן צו פרוידן? דאָ איז נייטיק אַ שטיקל דער-קלערונג. ווען אַ דיכטער, אַ דערציילער, אַדער אַן עסייאַסט, דריקט אויס אומ-גינציקע מיינונגען וועגן אַ קאַלעגע פאַ פאַכו, שרייבט מען עס אַפט צו (גערעכט, צי נישט גערעכט) צו קנאת סופרים. אויב אַבער אַ שרייבער „קריטיקירט“ פרוידן, איז שוין נישט שייך שרייבערשע אייפערזוכט, אַבער מען זאָגט: חוצפה!... ס׳טייטש, אַ נישט-פראַפעסיאָנעלער פסיכאָלאָג, דערצו אַן אַ דאַקטער-טיטל, זאָל זיך דער-וועגן צו קריטיקירן פרוידן! מען הערט דאָס אייגענע, ווען אַ נישט-מאַלער שרייבט וועגן מאַלעריי, אַדער אַ נישט-מוזיקער וועגן מוזיק. וועדליק דער דאָזיקער לאַגיק קומט-אויס, אַז מאַלערס מאַלן בלויז פאַר מאַלערס, מוזיקערס מוזיצירן בלויז פאַר

מוזיקערס, טענצערס טאנצן בלויז פאר טענצערס און טעאָרעטיקערס שאפן טעאָ-
ריעס בלויז פאר טעאָרעטיקערס...

דער אמת איז דאָך, אז זיי אַלע שאפן פאר אונדז — פאר מיר, פאר אייך,
פאר זיי. און יעדער פון אונדז, איבערהויפט די מער-ווייניקער אינטעליגענטע
צווישן אונדז, וואָס קענען זיך אַריענטירן אין אַזעלכע ענינים, מעגן און דאַרפן
אויסדריקן זייערע מיינונגען, נעגאַטיווע ווי פּאָזיטיווע, און איבערהויפט טאַקע
וועגן אַ טעאָריע, וואָס רירט-אָן יעדן איינעם פון אונדז אויף מער ווי איין אופן.
די צרה באַשטייט דווקא אין דעם, וואָס על-פי רוב נעמט דער גרויסער עולם אָן
אידייען און איזמען אָן קשיות, אָן אַ קריטישן אַנאַליז. זיי גלייבן אויפן וואָרט
די עטלעכע „אויסדערוויילטע“, וואָס דריקן-אויס זייערע מיינונגען בכתב, אָדער
בעל-פה. אזוי האָבן מיליאָנען מענטשן אָנגענומען דעם מאַרקסיוזם, למשל, נישט
פרובירנדיק אַפילו אים „צוצעקייען“ מיטן אייגענעם שכל.

**

זיגמונד פרויד איז געווען אַ געניאַלער מענטש, אַ גרויסער פאַרשערישער און
שאַפּערישער גייסט. אָבער בלויז גרויסע מענטשן זענען אימשטאַנד צו באַגייז
גרויסע טעותן... מען קאָן אַנפילן ממש צענדליקער ביכער מיט איינגעפאַלענע
טעאָרעטישע בנינים אויף די געביטן פון פּילאָסאָפּיע, אַסטראָנאָמיע, כעמיע, פיזיק,
סאָציאָלאָגיע, פּסיכאָלאָגיע און מעדיצין. אַ צייט לאַנג — איינע מער, איינע ווייני-
קער — זעט אַ טעאָריע אויס לאַגיש און אייזנפעסט, ביז ס'קומט אָן אַרכימעדעס,
וואָס געפינט דעם צענטראַל-פּונקט פון דעם טעות, אָדער פאַלשער הנחה אין
דער טעאָריע און ער קערט זי איבער מיטן קאַפּ אַראָפּ און מיט די פּיס אַרויף.
אָן אמת, וואָס אַ טעאָרעטיקער האָט אויף אים אויפגעבויט אַ קאָלאָסאַלן
בנין, ווייזט זיך אַפּט אַרויס — אין ליכט פון שפּעטערדיקע פאַרשונגען — ווי
אָן אילוזאָרישער אמת, אַ מיראַזש פון אמת. אָבער ס'איז די טבע פון כמעט אַלע
טעאָרעטיקערס, אז ווי נאָר זיי שטויסן זיך אָן אויף עפעס, וואָס זעט זיי אויס ווי
דער אמת, צי אַפילו אויף אַ קערנדל אמת, לאָזן זיי שוין דאָס נישט אָפּ. זיי
ווערן אזוי פאַרשיכורט פון זייער געפינס, אז זיי ווערן בפּירוש טויב און בלינד
צו אַלץ, וואָס קומט אין קאָנפּליקט מיט דער טעאָריע, וואָס זיי בויען דערויף. זיי
בויען אַזוי-אַרום — אויב נישט טעות אויף טעות, איז טעות אויף פאַקט און
פאַקט אויף טעות.

די פּאָפּולאַריטעט פון אַ טעאָריע איז בשום-אופן נישט קיין גאַראַנטיע פאר
איר ריכטיקייט. יענע, וואָס באַטאָנען כּסדר פּרוידי'ס השפּעה אויף כמעט אַלע
געביטן פון לעבן און שאַפן, אַפילו אויף שפּראַך, וואָס האָט זיך אָנגענומען מיט

„פסיכאָנאָליטישער“ טערמינאָלאָגיע, באַווייזן דערמיט אַבסאָלוט גאַרנישט, ווי דער פּאַקט, וואָס אונדזער גייסטיקע וועלט איז ביז נישט־לאַנג צוריק נאָך געווען אונטער דער אַריסטאָטלעשער השפּעה, באַווייזט נישט די ריכטיקייט פון אַריסטאָטל'ס אָפּגעלעבטע וויסנשאַפטלעכע אידיען, און ווי דער פּאַקט וואָס די מיר־טאָלאָגיע פון די אור־צייטן האָט אַרױפּגעלייגט אַזא שטאַרקן חותם אויף אונדזער לעבן עד היום און וואָס אונדזערע טעג און חדשים טראָגן מיטאָלאָגישע נעמען, באַווייזט נישט דעם אמת פון דער מיטאָלאָגיע...

אויף דעם יונגן פּרויד האָבן געמאַכט אַן אומגעווענליכען רושם צוויי גרויסע פּערזענלעכקייטן: דאַרווין און געטהע. דער ערשטער האָט געוועקט אין אים דעם חשק אַליין צו פאַרשן די נאַטור און קודם־כל די נאַטור פון דעם מענטש. געטהע'ס אַ ליד אין פּראָזע — אַדער אַן עסיי — וווּ ס'ווערט באַזונגען די רחבות, פּילקלאַנג־גיקייט און פּילפאַרביקע שיינקייט פון דער נאַטור, האָט אים באַווייגן אויסצור־קלייבן מעדיצין פאַר זיין באַרוף (ערנסט טראַטנער) און ער האָט זיין גאַנץ שאַפּע־ריש לעבן זיך געוואַקלט צווישן דאַרווין און געטהע — צווישן וויסנשאַפטלעכן ניגיר און פּאַעטישער פּאַנטאַזיע... אָבער ס'זעט אויס, אַז נאָך שטאַרקער ווי דאָר־ווין און געטהע האָט אים משפּיע געווען — די מיטאָלאָגיע, וואָס דאָס דערקלערט נישט בלויז זיין ליידנשאַפטלעך צוכאַפּן זיך צום מיטאַס, נאָר אויך דעם פּאַקט, וואָס ער אַליין האָט געשאַפּן מיטאַסן — אַ פּסיכאָנאָליטישע מיטאָלאָגיע.

זיין גאַנצער גאַנג איז געווען גיכער פון אַ פּאַעטיש־פּראָפּעטישן רעליגיע־גרינדער, ווי פון אַ וויסנשאַפטלער. ער קלייבט, למשל, אויס זעקס פון זיינע בעסטע תּלמידים און שענקט יעדן איינעם פון זיי אַ רינג, אַלע אויסגעגאַסן לויטן מוסטער פון אַ רינג, וואָס ער האָט געטראָגן אויפן פינגער. דאָס איז רעליגיעזער ריטואַל — און אַט האָט איר זעקס אַפּאַסטאָלן, אַ העלפט פון דער צאָל, וואָס האָבן אַרומגערינגלט יעזוסן. ער פאַרזאַמלט די זעקס אויסדערוויילטע, וואָס האָבן געוווינט אין פאַרשיידענע שטעט און ער לייגט פאַר זיי אויס אַ פּלאַן ווי יעדער איינער זאָל „געהיים אַרבעטן“ אויף פאַרשפּרייטן דעם פּסיכאָנאָליזם.

זעקס אַפּאַסטאָלן צו פאַרשפּרייטן אַ נייע רעליגיע! אייניקע פון די אַפּאַסטאָלן (זיי אַדלער און יונג) האָבן שפּעטער רעוואָלטירט קעגן דעם דעספּאָטיזם פון דעם פּסיכאָנאָליטישן משיח, קעגן זיין נישט דולדן מינדסטע קריטיק אויף זיינע טעאָריעס — און געגרינדעט אייגענע „סעקטעס“...

פּרויד'ס גרעסטער אויפטו באַשטייט דער עיקר אין דעם, וואָס ער האָט „געצויגן די אויפּמערקשאַפט“ צו דער קאַמפּליצירטער פּערזענלעכקייט פון דעם בן־אדם, איבערהויפּט צו די פאַרבאָרגענע קאַמערן אין זיין נשמה, צום געראַנגל צווישן כלערליי כּוחות אין אים. און וואָס ער האָט זיך דערוועגט אַרויסצוברענגען

אין דער עפנטלעכקייט ענינים און פראבלעמען, וואָס זענען ביז דאָן געווען טאָבו אין אָנשטענדיקער געזעלשאַפט. אמת, זיינע טעאָריעס האָבן אויך געעפנט אַ ברייט פעלד פאַר אַלערליי שאַרלאַטאַנעס און פאַר סעקסאַלאַגן-סענאַציאָנאַליסטן, וואָס דער שרייענדיקסטער ביישפּיל פון זיי איז געווען דער דאָקטער קינזי, אָבער פאַר זיי איז פרויד געווען אַזוי פאַראַנטוואָרטלעך ווי דער ערנסטער מעדיקער איז פאַר מעדיצינישע שאַרלאַטאַנעס.

פון פרויד'ס גרעסטע זינד שניידן זיך אַרויס באַזונדערס שאַרף — צוויי: 1. זיין טבע צו גענעראַליזירן, צו מאַכן אויסנעמלעכע אַבנאָרמאַליטעטן פון יחידים (דערין זיינע אייגענע) פאַר אַ כלל; 2. זיין באַהאַנדלען אור-אַלטע געשיכטע און מיטאַלאָגיע אויף דעמזעלביקן שטייגער ווי אַ פאַציענט, וואָס ליגט פאַר אים אויף דער סאָפּע. אין מה-דאָך, אַז ער האָט זיך געקענט ביטער טועה זיין מיט אַ פאַ-ציענט, ווי, למשל, מיטן 14-יאָריקן מיידעלע, וואָס פרויד האָט איר היסטעריע און בויך-ווייטיקן געהיילט מיט פּסיכאָ-אַנאַליז, בעת אַלע צרות זענען געקומען פון אַ געשוויר אין בויך און דאָס מיידעלע איז ממש אונטער זיינע הענט געשאַרבן — אַ פּשיטא שוין געשיכטע און מיטאַלאָגיע פון די אור-אַלטע צייטן. זיין טעאָריע האָט פאַר אים פאַרשטעלט נישט נאָר אַ געשוויר אין מאַגן, נאָר אַליץ, וואָס האָט נישט געפאַסט צום רומל פון זיינע טעאָריעס. נישט נאָר דאָס 14-יאָריקע מיידעלע, נאָר אויך משה רבינו איז אוימגעקומען אונטער זיינע הענט...

מען ווערט נתפעל פון פרויד'ס אַרבעטסזאַמקייט, פון דעם שלל מאַטעריאַל, פון די הונדערטער פאַקטן, וואָס ער פאַקט אַריין אין יעדער אָפּהאַנדלונג זיינער, איז טאַקע דאָ פון וואָס נתפעל צו ווערן, אָבער אויך דאָס איז נישט קיין גאַראַנטיע פאַר אמתדיקייט פון אַ ווערק. פּיטאַגאָראַס האָט אַריינגעלייגט אַ וועלט מיט מאַ-טעריאַל אין זיין ווערק צו באַווייזן די ריכטיקייט פון זיין נומערן-טעאָריע — נו, איז באשר בכך? חוץ-דעם איז דאָס, וואָס אַ טעאָרעטיקער דערלאַנגט אונדז ווי אַ פאַקט, גאַנץ אָפט נאָר אַ כלומרשטער פאַקט, אַדער וואָס ער נעמט-אָן פאַר אַ פאַקט. אויב אפילו יא אַ פאַקט, ווענדט זיך ווי מען טייטשט אים אויס. איינער פון די פאַקטן, וואָס ער ברענגט, צו באַווייזן, אַז משה איז געווען אַן עגיפּטער, איז טאַקע דער נאָמען משה. נו, איז עס אַ פאַקט, אַז משה איז אַן עגיפּטישער נאָמען, אָבער דרינגען דערפון — צווישן אַנדערע אַרגומענטן — אַז משה איז געווען אַן עגיפּטער, איז פונקט אַזוי לאַגיש ווי דרינגען פון דעם נאָמען זיגמונד, אַז פרויד איז געווען אַ דייטש. אין חומש גופא ווערט דאָך דערציילט, אַז משה איז אויפגעצויגן געוואָרן אין פּרעה'ס הויף — איז וואָס פאַראַ נאָמען זאָל מען אים דאָרט האָבן געגעבן, אויב נישט קיין עגיפּטישן?

אַ קריטיקער פון פרוידיאַניזם האָט געבראַכט אַזאַ פאַקט, טאַקע פון אַן

אמתער פאסירונג: באלד נאך דער מלחמה איז אַ פאסאזשיר-שיף אַרויף אויף אַ מינע. אַ פרוי צווישן די פאסאזשירן, וועלכע איז געווען „אויף דער צייט“, איז אַזוי אויפגעטרייסלט געוואָרן פון דעם מינע-אויפרייס, אַז זי האָט געהאַט איר קינד — אַן ווייטיקן, אַן אַנעסטעזיע, אַן דער הילף פון אַן אַקוואַר. דער אויפרייס איז אַ פאַקט, — האָט געשריבן דער פרויד-קריטיקער — איצט האָט אַ געשיקטער טעאַרעטיקער אַ גוטע געלעגנהייט אויפצושטעלן אַ טעאַריע, אַז בכדי פרויען זאָלן האָבן קינדער אַן אַנעסטעזיע, אַן ווייטיקן, אַן דער הילף פון אַן אַקוואַר, דאַרף מען אויפרייסן מינעס אונטער זייערע בעטן...

**

פרויד האָט אויפגעשטעלט אַ ריזיקן בנין אויף דעם עדיפוס-מיטאַס — דעם עדיפוס-קאָמפּלעקס, וואָס וועדליק אים זענען אַלע יינגלעך איינגעליבט אין זייערע מוטערס און אַלע מיידלעך — אין זייערע פאַטערס. ווי איז אַזאַ שרעקלעכער אומזין געקומען צו פרוידן? פון זיין טבע צו גענעראַליזירן. פון איינצלנע אַבנאָר-מאַלע דערשיינונגען (און ס'זעט-אויס, אַז ער אַליין האָט אין זיינע קינדער-יאָרן דערפון געליטן) האָט ער געדונגען אַ כלל גדול פאַר אַלעמען, עמיל לודוויג איז אין דעם פרט גערעכט געווען (אין זיין בוך „דאַקטאָר פרויד“), אַז פרויד האָט מיט זיין עדיפוס-קאָמפּלעקס אַריינגעברענגט אַן אומהיימלעכקייט אין דער פאַמי-ליען-שטוב — צווישן עלטערן און זייערע זין און טעכטער.

פון מיין אייגענער דערפאַרונג ווייס איך דעם היפוך דערפון. אַט זענען צוויי פאַלן פון אַ סך: אין כאָר פון וואַרשעווער „הזמיר“ (אין 1911) איז אַנגעקומען אַ נייע זינגערין. כמעט אַלע יונגע שרייבערס זענען געווען פאַרליבט אין איר — נישט איך. פאַרוואָס? מחמת איר ענלעכקייט צו מיין מאַמען. דאָס אַליין, וואָס איר פנים האָט געהאַט מיין מאַמעס שטריכן, איז, הייסט עס, גענוג געווען, אַז דאָס מיידל זאָל נישט וועקן אין מיר קיין ראַמאַנטישע געפילן.

איך זיך אויף אַ באַנק אין די קראַקעווער „פלאַנטן“ (1908) מיט ש. י. אימבערן און אַ מיידל, ס'גייט פאַרביי אַברהם וויעוויאַרקע (וועלכער האָט דעמאַלט זיך אויפגעהאַלטן אין קראַקע). איך רוף אים צו, נאָר ס'מיידל איז אומצופרידן. וואָס האָט איר צו אים? „כ'ווייס... מורמלט זי, — ער... דערמאַנט מיך אַן מיין טאַטן!“. איר קענט אים דען? „יא, כ'האַב אים עטלעכע מאַל געזען אין דער ביב-ליאָטעק (עזרא) און ער האָט מיך געוואַלט נעמען אויף אַ שפאַציר...“

כ'וואַלט געקענט דערציילן און דערציילן פון אַ סך אַנדערע פאַלן אַזעלכע. נו, וויבאַלד די „פאַרליבטקייט“ אין טאַטעס און מאַמעס, וואָס פרויד שרייבט-צו — מיט דער הילף פון עדיפוס-מיטאַס — צו די זין און טעכטער פון דער פאַמיליע,

איז נישט מער ווי אן אויסדאכטעניש, אָדער אַן אויסטראַכטעניש, קאָן שוין ממילא קיין רייד נישט זיין פון אייפערזוכט און האָס מצד די "פאַרליבטע" צום "קאָנ-קורענט אין ליבע" — צו די טאַטעס מצד די טעכטער און צו די מאַמעס מצד די זין.

די אַבסערוואַציעס פון דעם אַרומיקן לעבן — מיינע און מיינע פריינדס — ביי שכנים, קרובים, באַקאַנטע — האָבן אַנטפלעקט אַ גאַנץ אַנדער בילד, ווי דאָס, וואָס פרויד מאַלט. בדרך-כלל האַלטן די טעכטער מיט דער מוטער, וואָס איר גורל פון דעם באַעוולהטן געשלעכט איז אויך זייער גורל; די זין ווידער זענען גענייגט זיך צו שטעלן אויפן טאַטנס זייט, אויב דער טאַטע איז נאָכגיביקער צו זיי ווי די מאַמע. אויב די מאַמע ווייזט-אַרויס מער צאַרטלעכקייט און שטעלט זיך איין פאַר זיי ביים פאַטער, וועלן זיי זיין צוגעלאַזטער צו איר — אויס באַדאַנקלעכקייט, נישט מחמת ראַמאַנטישע, אָדער סעקסועלע געפילן צו איר... אויב דער פאַטער איז דער שוואַכער און גוטמוטיקער, בעת די מוטער איז אַ בריינדעלע קאַזאַק, וועלן סיי די זין, סיי די טעכטער זיך איינשטעלן פאַרן באַעוולהטן טאַטן, ווי זיי וועלן זיך איינשטעלן פאַר דער מאַמע, אויב זייער פאַטער טיראַניזירט זי.

פאַרשטייט זיך, אַז דאָ ווענדט זיך שוין אויך אויף ווי ווייט דאָס יושר-געפיל איז אין די קינדער אַנטוויקלט. אויסנעם-פאַלן — וווּ דאָס נאָר-וואָס גע-מאַלענע בילד נעמט-אָן גראַטעסקע פאַרמען — זענען זייער זעלטן. און עדיפּוס? — די אַלע מענער און פרויען, אייגענע און פרעמדע, וואָס אין שמועסן מיט זיי אין משך פון אַ סך יאָרן, האָבן איך פאַרזיכטיק אַרויפגעברענגט דעם עדיפּוס-קאַמפלעקס, האָבן קיינער נישט אַרויסגעוויזן אַפילו אַ רמז פון פערזענלעכן אינ-טערעס, וואָס אַזאַ איבערלעבונג וואַלט ווי-ס'איז געמוזט פאַרראַטן און זיי האָבן אַפילו נישט געוואוסט פון קיין רכילות אויף דעם געביט וועגן אַנדערע. דאָס לייקנט, נאַטירלעך, נישט אַפּ אַזעלכע אַבנאַרמאַלע טרעפּענישן, עס באַווייזט בלויז די שוואַך-שוואַכע השפּעה פון עדיפּוס... מיר אַליין זענען אַבער יאָ באַקאַנט דריי פאַלן פון "ברודער-שוועסטער-ליבע" — צוויי קעגנזייטיקע און איינער — אַן איינזייטיקער, מיט אַ טראַגישן סוף: ווען די שוועסטער האָט חתונה געהאַט, איז דער פאַרליבטער ברודער באַגאַנגען זעלבסטמאָרד. אין אַלגעמיין גענומען זענען אַזעלכע פּסיכישע פאַרזעענישן אַזאַ זעלטענע זעלטנדיקייט ווי אַ האַנט מיט זעקס פינגער, אָדער אַ סיאַמער צוויילינג.

מאָכן פון אַזעלכע אויסנעם-פאַלן אַ כלל, אַ טעאָריע — קאָן בלויז איינער, וואָס איז אַליין אַבנאַרמאַל און ער זעט אַלץ און אַלעמען דורך זיינע שפּאַקולן, אָדער איינער, וואָס זיין אינטעלעקט איז אַזוי גרויס, אַז ער פאַרדעקט אַזש דעם פשוטן

שכל-הישר. די הויפט-צרה פרויד'ס איז, האַלט איך, באַשטאַנען דער עיקר דערין, וואָס ער האָט אַבסערווירט און שטודירט דאָס לעבן אין שפיטאַל-קליניק, נישט אין דער גרויסער און אַפּענער גאַס. פרויד האָט געקוקט אויף דער וועלט דורך אַ שפיטאַל-פּענצטער.

2

נישט מער האַפט האָט די מעשה מיטן שולד-קאַמפּלעקס אין אונדז — זינט די זין האָבן אין ווייטן אור-אַלטער געהרגעט דעם טאַטן און אים אויפגעגעסן. אין אונדז איז, על-פי פרויד, פאַרבליבן דאָס שולד-געפיל פון אַ פאַטער-מערדער... אַ בבא-מעשה אין יענע אור-צייטן איז אַזאַ אַקט געווען אַזוי נאַרמאַל און נאַטירלעך ווי ס'איז איצט צו שעכטן און אויפּעסן אַן עוף — איז דעריבער לכתחילה נישט געווען קיין שולד-געפיל, קיין געוויסן-ביס און ס'איז דעריבער נישט געווען וואָס ס'זאָל אַריבערגיין בירושה פון דור צו דור אין משך פון אַזוי פיל טויזנטער יאָרן. ס'זענען נאָך אַפילו איצט דאָ אַזעלכע ווילדע שבטים, וואָס לאָזן זייער אַלטן טאַטן (וועלכער איז הילפלאַז און קאָן זיי מער קיין נוצן נישט ברענגען) — ערגעץ אויף אַן אַפּגעלעגן אַרט, אַדער אויף אַ באַרג — אויסצוגיין. ס'איז אַ מנהג, אַ טראַדיציע און אַזוי נאַטירלעך ביי זיי, אַז ווען אַ ציוויליזירטער גאַסט זאָגט זיי מוסר, פאַרשטייען זיי אַפילו נישט וואָס ער בעבעט... חוצדעם איז נאָך כלל נישט באַוווּזן געוואָרן, אַז געפילן — ווי שולד-געפיל וכדומה — גייען גענעטיש איבער פון דור צו דור. פרויד באַזירט דאָ ווידער אויף אַ הנחה, וואָס איז אין ספק, אויף אַ יסוד, וואָס איז קיין יסוד נישט, ווי דאָס איז דער סקאַרבאַווער מגידישער נוסח: „ס'איז דאָך ידוע“, הגם ס'איז לגמרי נישט ידוע...

פרויד בויט אַזוי גאַנצע טעאָריעס אויף אונדזער מינדסטן קער און ריר, גלייך ווי דעם מענטש וואָלט אַנגעשריבן געווען פון אויבן צו זיין אַ ליימענער גולם אין אַ פאַרגליווערטער פּאָזע. ווי נאָר דער מענטש נעמט זיך באַוועגן, ווערט ביי פרוידן אַ טעאָריע, אויב אַ מענטש פאַרגעסט עפעס, האָט ער עס נישט פאַר-געסן צוליב דעם דרוק פון אַנדערע ענינים, נאָר מחמת אומבאַווסטזיניק, אַדער אונטערבאַווסטזיניק האָט ער געוואָלט פאַרגעסן אַן אומאַנגענעמע זאָך. יעדער „צעטראַגענער פּראַפעסאָר“ וועט דאָס לייקענען. ער פאַרגעסט אַנצוטון די זאַקן, אַדער עפעס אַנדערש — ווייל זיין מוח איז באַשעפּטיקט מיט טויזנט אַנדערע פּראַבלעמען. נו, אַז אַ כירורג פאַרגעסט אַמאַל אַ צווענגל ביי זיין פּאַציענט אין בויך? מיר פאַרגעסן אַפּט אַ קוק צו טון אויפן צעטעלע, וווּ מיר האָבן ביינאַכט פאַרשריבן וואָס צו געדענקען אינדערפרי, כאַטש דאָס פאַרשריבענע איז בפירוש

חשבון און סך-הכל

אָנגענעם און וויכטיק, מיר פאַרגעסן אין געווימל פון ענינים זאַכן, ווי מיר דער-
הערן נישט די אָנגענעמסטע מוזיקאַלישע טענער צוליבן געטומל פון דרויסן.
דאָס אייגענע מיט טעותן אין ריידן, אָדער אין שרייבן. ס'קאָן אויך אַמאָל זיין
ווי פרויד טייטשט, מחמת דעם, וואָס דאָס וואָרט, וואָס מיר וואָלטן באמת געוואָלט
זאָגן, פאַרלויפט דעם וועג דעם וואָרט, וואָס מיר זאָגן געוויינטלעך אויס העפּ-
לעכקייט, אָבער דאָס טרעפט זעלטן און מאַכן דעם אויסנעם פאַר אַ כּלל, ווי פרויד
טוט כּסדר, איז פּונקט אזוי פאַלש ווי דאָס ייִדישע שפּריכוואָרט „אַז ס'רעגנט,
רעגנט אויף דער גאַנצער וועלט“. ווען ס'כאַפט זיך אַרויס פון מויל „שוטים“
אַנשטאַט „שופּטים“ (ריכטערס) — צו ניצן עסטרייַס אַ ביישפּיל — קאָן אַמאָל
טאַקע זיין, אַז ס'איז דערפאַר, וואָס ביי זיך ווייסן מיר (נישט דווקא אונטערבאַ-
ווסטזיניק), אַז די שופּטים זענען שוטים; אָבער אין די מיינסטע אַזעלכע פּאַלן
איז עס דערפאַר, וואָס דאָס „נישט־ריכטיקע“ וואָרט הערן מיר אָפטער אַרום זיך.
אין דער סאַמע ערשטער שורה פון לייבוש לעהרער'ס עסיי אין פּרויד־נומער
„דווקא“ („זיגמונד פרויד און פּסיכאָ־אַנאַליז“) איז דאָס זיבעטע וואָרט אַ גרייז.
אַנשטאַט געדאַנק שטייט געדאַנק. דער זעצער האָט אזוי אויסגעזעצט. דער קאָ-
רעקטאָר האָט געלייענט, אפשר האָט דער רעדאַקטאָר אויך געכאַפט אַ קוק אויף
דער קאָרעקטור, אָבער ס'איז געבליבן „געדנאַק“... „געדנאַק“ מיינט גאַרנישט.
אָבער לאָמיר זיך פאַרשטעלן, אַז אַנשטאַט געדאַנק וואָלט אַריינגעפאַלן נישט געד-
נאַק, נאַר געקנאַק, וואָלט מען לפי פּרוידן געדאַרפט דרינגען, אַז אונטערבאַווסט-
זיניק האָט דער זעצער געהאַלטן, אַז לעהרער'ס אָפּהאַנדלונג איז אַ געקנאַקעריי.
דערנאָך האָט דער קאָרעקטאָר מסכים געווען (אויך אונטערבאַווסטזיניק) מיטן
זעצער און מחמת דעם געוואָרן בלינד צום גרייז...
אַט איז מיינע אַ „בודיסטישע“ דערפאַרונג. כמעט אַלעמאָל, וואָס איך שרייב
וועגן בודיזם, ווערט ביים זעצער פון בודיסטן — בונדיסטן. זאָל מען דערפון דריי-
גען על־פי פּרויד, אַז די זעצערס האָבן (אונטערבאַווסטזיניק) פיינט בודאָן און
דערפאַר פאַרוואַנדלען זיי בודיסטן אין בונדיסטן; אָדער אָננעמען עז־פי שכל-
הישר, אַז דער גרייז איז צוליב דעם, וואָס בונדיסטן זענען זיי נענטער ווי
בודיסטן?...

מיינער אַ פּריינד דערציילט מיר וועגן אַזאַ פּאַל: ער האָט איין טאַג געדאַרפט
דורכפירן צוויי שליוותן; קריגן צוויי בילעטן צו דער אָפּערע און קויפן אין אַ
געוויסער בעקעריי אין דער געגנט, וווּ זיין געשעפט איז, אַ „היימישן“ קעז־קוכן
(ווי זיין פּרוי האָט אים געבעטן). נאָכן טאַג שמאַיעניש אין זיין געשעפט, איז ער
קודם אַוועק צו דער אָפּערע, צוגעקומען צו דער קאַסע און אויסגערופן:
— גיט מיר אַ קעז־קוכן!

זאל איך דאָס טייטשן על־פי פרויד, אַז ס'האָט זיך ביי אים אַרויסגעקאָפּט
 „קעז־קוכן“, אַנשטאָט „בילעטן“ מחמת אָפּערע איז אים נישט ניהא (ער איז גראָד
 אַ לייַדנשאַפטלעכער ליבהאַבער פון אָפּערע און מוזיק בכלל), אָדער „טייטשן“
 לויטן שכל־הישר, אַז אין די געשעפטלעכע האַווענישן דורכן טאָג זענען ביי אים
 צעמישט געוואָרן די יוצרות?

מיר האָבן נאָך נישט אויפגעקלערט דאָס ווונדער פון געדענקען — טאָ ווי
 קענען מיר שאַפן טעאָריעס וועגן פאַרגעסן? אָבער — זעט איר דאָך! פרויד שאַפט!
 פרויד האָט אַזוי אַריינגעאַרבעט, אָדער זיך אַריינגעשיכורט אין זיינע טעאָריעס,
 אַזוי זיך איינגעווינט צו פילפול, אַז אַפילו וווּ אַן ענין איז קלאַר, מאַכט ער
 פון אים אַ סכאַלאַסטישן פלאַנטער. אַז ס'פאַלט אַריין צו פרוידן אַ קעסטעלע,
 שאַפט ער אַ טעאָריע ווי דאָס קעסטעלע צו עפענען — נאָך איידער ער פרוווט עס
 צו עפענען אַן אַ טעאָריע, און דאָס קעסטעלע עפנט זיך גראָד זייער פשוט. ס'איז
 ווי אין דעם פאַבל (דאַכט זיך, אַז קרילאָוו'ס) מיטן פויערס וואָגן, וואָס איז פאַר־
 קראַכן אין אַ זומפ און חכמים זענען געשטאַנען און זיך געפּלפולט ווי אַרויסצו־
 שלעפּן דעם וואָגן — מיט חכמה, על־פי פיזיקע. „נאָ טשטאָ מניע פיזיקאַ, — רופט
 אויס דער אומגעדולדיקער פויער, — מען שפּאַנט זיך איין און מען שלעפּט!“...

פרויד האָט אין די שפעטערדיקע יאָרן מאַדיפיצירט דעם „ענין“ סעקס אין
 אונדזערע האַנדלונגען און חלומות, אָבער סעקס איז אַלץ ביי אים געבליבן די
 סיבה פון אַלע סיבות, די עיקרדיקע טרייב־קראַפט פון לעבן, דער הויפט־כוח,
 וואָס רעגט און באַוועגט אונדזערע מחשבות און מעשים פון וויגל ביזן קבר —
 בפועל־ממש פון וויגל אָן, וואָרן אויך אין דעם אומשולדיקן עופעלע אַרבעט שוין
 סעקס מעשים און מאַניפעסטירט זיך אויף פאַרשיידענע אופנים. אַזאַ אַריינרייסן
 זיך מיט סעקס אין קינדער־צימער האָט שאַקירט אַלע פיינע לייט ווי אַ פּרעכע
 פאַרשוועכונג פון דער קינדערשער אומשולד. אָבער אין אמתן דאַרף מען דאָ
 שאַקירט ווערן פון דעם אומזין — מחמת אַפילו אַ קינזי קאָן נישט אינטערווואַירן
 אַ קינד אין וויגל. דאַרף מען דאָ אַנווענדן סכאַלאַסטישן פּלפול — און אויף דעם
 זענען טעאָרעטיקערס גרויסע בריות! — אינטערפּרעטירן דעם קינד'ס יעדע באַ־
 וועגונג (ווי דאָס אַריינכאַפּן אַ פּוס־פינגערל אין מויל אַריין און זויגן עס) ווי אַ
 סעקסועלן רעפּלעקס. דערביי מוז דער סעקס־זוכער פאַרגעסן צוויי וויכטיקע
 פונקטן: 1. אַז ס'איז די טבע פון אַ לעבעדיק באַשעפעניש צו מאַכן אַלערליי באַ־
 וועגונגען; 2. אַז אַ קינד כאַפט אַלץ אין מויל אַריין — אַפילו שמוץ.

פרויד'ס סעקס־טעאָריע בכלל איז פון אַ פאַרנעם, וואָס נישט דאָ איז דאָס
 אַרט אַריינצוגיין אין אַ געהעריקער דיסקוסיע וועגן דעם און איך וועל זיך בלויז
 באַנוגענען מיט אַ ציטאַט פון מיין עסיי „טויט און אומשטאַרבלעכקייט“ (אין מיין

בוך „אין געראנגל פון אידייען“: „דער געדאנק, וואָס איך האָב אַרויסגעזאָגט מיט יאָרן צוריק... אַז נישט סעקס, נאָר דער טויט איז די טרייב־קראַפט פון לעבן, דער כוח, וואָס באַוועגט אונדז צו זוכן אייביקייט דורך ממשיך זיין זיך אין קינדער, אין קינסטלערישע ווערק און אויף אַנדערע אופנים — דאָס הייסט, אַז סעקס איז נישט די סיבה, נאָר דער פּוּעל־יוצא פון אַ גרעסערער קראַפט — אַט־דער געדאנק בעט זיך ממש פאַרטיפט און אויסגעברייטערט צו ווערן.“

שאַפּענהויפּער רופט אָן דעמדאָזיקן כוח, וואָס סעקס איז זיין אינסטרומענט, אַדער אַטראַקציע אין המשך־פּראַצעס: „בלינדער לעבנס־ווילן; אַבער אַ ווילן, וואָס אַפּערירט אויף אַן אופן, וואָס רייסט ממש די אויגן מיט באַוווטזיניקן ציל, איז שוין גאָר קיין בלינדער נישט!“

וואָס ס'איז שייך דעם סעקס־איינפלוס אויפן חלום, מאַכט ערנסט ר. טראַטנער (אין זיין בוך וועגן די גרויסע טעאָרעטיקערס) אַזאַ רעזומע: אין חלומות, וואָס די וויסנשאַפט האָט באַטראַכט פאַר אַ מיש־מאַש, האָט פּרויד אַנטדעקט אַ זין. אין ווייטן פאַרצייטנס האָט מען געמיינט, אַז די געטער זאָגן־אָן דורך די חלומות — די צוקונפט; אין מיטל־אַלטער האָט מען אין חלומות באַשולדיקט די מכשפות... איז געקומען פּרויד און געפונען אַ וועלט מיט זין אין דעם חלום... טראַטנערס רעזומע לייט סיי פון גוזמא, סיי פון גענעראַליזאַציע. אויך אין ווייטע צייטן האָט מען שוין אַריינגעטייטשט טיפן אינהאַלט אין חלומות. מיר געפינען דאָס סיי ביי די גריכן, סיי ביי יידן, ווי ס'זאָגט עדות דערויף דער מאמר אין תלמוד ירושלמי (מעשר שני, פ"ד, ה"ו): כמה דבר נש הו חלום (וואָס דער מענטש איז אין זיך, דאָס חלוםט ער), און אויך אין אונדזער צייט אַנטדעקט מען אין חלום אַנדייט אויף דער צוקונפט. דזשיימס וויליאַם דאָן האָט אויפגעבויט אַן אומגעווענליכ־אינ־טערעסאַנטע טעאָריע (אין זיין בוך „אַן עקספּירימענט וויט טיים“) אויף פּראַפּע־טישע חלומות און פּראַפּ־דזשיי. ב. רהיין, דירעקטאָר פון דער פאַראַפּסיכאָלאָגישער לאַבאָראַטאָריע ביים דיוק־אוניווערסיטעט האָט אַנגעזאַמלט אַ שלל מיט דאָקומענט־טירט מאַטעריאַל וועגן פּראַפּעטישע חלומות, וואָס זענען רעאליזירט געוואָרן.

בקיבור: ס'זענען דאָ אַלערליי חלומות און פון פאַרשיידנאַרטיקן באַטייט, ווי אויך פּוסטע — און פּוּת־ר זיין אַלע חלומות לויט איין טעאָריע, ער־פי פּרויד, אַדער ער־פי וועלכ־אָנדערן טעאָרעטיקער, איז דעריבער דורכויס פאַלש. אַט דערצייל איך אַ פּריינד מיינעם, ד"ר נ. — אַ באַוווטער פּסיכאָנאָלאָגיקער — אַ חלום: איך שפּאַציר אין גאַס. פּלוצלינג ווערט אַ געלאַף. אַ געשריי: אַ לייב! איך נעם זיך יאָגן מיט אַלע כוחות, לויף אַריין אין אַ געביידע און אַרויף אויף שטיגן. מיטאַמאַל דערזע איך ווי אַ וואַלף טוליעט זיך צו מיר. איך קוק אַראָפּ אונטן און באַרויך דעם וואַלף: דער לייב איז שוין נישטאָ! ווי וועט איר פּוּת־ר זיין

א. א ל מ י

דעם חלום? ד"ר נ. פרעגט מיך קודם, צי איך האב א יינגערן ברודער מיטן נאָמען וואָלף (וועלכער זוכט ביי מיר שוין). מיין נעגאַטיווער ענטפער נעמט אים ממש אָפּ דאָס לשון. איך פאַרלייכטער זיין פאַרלעגנהייט מיט מיין אייגענעם „פתרון“: מיט אַ וואָך פּרילער האָט מען אין צענדליקער קינאַטעאַטערס געוויזן אַ בילד: „עו לייאַן אין דהי סטריטס“ (אַ לייב אין די גאַסן). פון צענדליקער שילדן האָט עס געשריגן — און אַריינגעשריגן דעם לייב אין מיין חלום אַריין.

און וואָס איז מיטן וואָלף? דער טייוול ווייס אים: אפשר האָט מיר אַמאַל אַ פּרוי געזאָגט, אַז איך בין אַ וואָלף... און אפשר האָט דער וואָלף פאַרבלאַנדזשעט פון די דזשאַנגל-בילדער, וואָס מען ווייזט אַזוי אָפּט אויפן עקראַן פון די קינאַטעאַטערס. דער עיקר איז, אַז עס זענען, ווי געזאָגט, דאָ כלערליי חלומות — סיי אַזעלכע, וואָס שפּילן אויס אונטערגעדריקטע באַגערן; סיי אַטאַוויסטישע (פאַל, פּליען); סיי פּראָפּעטישע, סיי סעקסועלע, סיי סתם אומזיניקע. און וואָס איז מיט סימבאָלישע חלומות? ס'איז זיך שווער פאַרצושטעלן, אַז דער חלום-שפּינער זאָל אָפּגעבן צייט אויף אויסטראַכטן סימבאָלן, וואָס דאָס איז שוין אַן ענין פון געטאַנאַק-לעכער, באַוווּסטזיניקער פּלאַנירונג. דאָס, וואָס מיר טייטשן אויס חלומות-בילדער ווי סימבאָלן, באַוווייזט גאַרנישט — אַלץ לאַזט זיך טייטשן? אָבער זיכער זיין אין דעם פּרט אַזוי, אַדער אַנדערש, קאָן מען נישט.

* *

איך האָב דאָ דערמאָנט אַ פּריינד, אַ פּסיכאָ-אַנאַליטיקער, ד"ר נ. ער איז נישט דער איינציקער „נשמה-דאָקטער“ אין מיין קרייז, אָבער וויפּל מאָל איך בין נישט צוגעשטאַנען צו דעם און יענעם פון זיי, אַז ער זאָל מיך פּסיכאָ-אַנאַליזירן, האָט ער זיך אָפּגעטרייסלט, ממש אַ דערשראָקענער:

— אַ, ניין, נישט אייך!

פאַרוואָס נישט מיך? ווייל זיי ווייסן, פון מיינע דיסקוסיעס מיט זיי, מיין מיינונג וועגן די טעאָריעס פון פּרויד, אדלער, יונג און די אַנדערע — און זיי זענען גערעכט, מיינע פּריינד: אויב איר קאָאָפּערירט נישט מיטן פּראָקטיצירער פון פּסיכאָ-אַנאַליז, וועט גאַרנישט אַרויסקומען פון דעם סעאַנס. אַפּילו אין היפּ נאַטיוזם איז עס אַזוי, כדי צו קענען קאָאָפּערירן, מוזט איר, פאַרשטייט זיך, גלייבן. אויב איר גלייבט באמת אין דעם אמת — אַדער כוח — פון פּסיכאָ-אַנאַליז, וועט אייך אַפּילו אַ שאַרלאַטאַן העלפּן. דאָס הייסט: נישט דער פּסיכאָ-אַנאַליז ווירקט דאָ, נאָר אייער גלויבן, אויפן גלויביקן וועט פּונקט אַזאַ פעולה האָבן דער „קריסטשן סיעענטיסט“, דער בעל-מופת, יידישער, אַדער גויישער און אַפּילו דער זנאַכער. ד"ר אַלעקסיס קארעל דערציילט (אין זיין בוך „מען דהי אַנאַון“)

חשבון און סך-הכל

פון צענדליקער פאלן (וואָס ער האָט אַבסערווירט), וווּ אַ שווער־קראַנקער, וואָס די מעדיצין האָט אים מער נישט געקענט העלפן, איז גענוען געוואָרן דורך תפילות. דער גלויבן, וואָס דאָס צעבראַכענע האַרץ פון דעם חולה האָט אַריינגעטון אין דער תפילה, האָט אים געהיילט.

דערפאַר האָט אַזאַ שטאַרקע פעולה געהאַט ד"ר קוע מיט זיין אויטא־סוגעסטיע און מיטן פּסוק: „יעדן טאָג און אויף יעדן שטייגער ווערט מיר אַלץ בעסער און בעסער.“ דאָס אַלץ איז גוט און וויל, אַז מען פאַרגייט נישט צו ווייט — צו פארזען אַן אמתן בלאַטער, אַ נישט־איינגערעדטן בלאַטער. דערציילט מען וועגן ד"ר קוען (וואָס ער האָט זיך דער עיקר באַרימט געמאַכט דורך אויסהיילן דעם בריטישן מלוכה־מאַן לאָרד קוירזאָן), אַז ווען ער, קוע, איז געקומען קיין אַמעריקע אויף אַ לעקציע־טורנע, האָט ער זיך באַגעגנט מיט אַן אַלטן ייִדישן פּריינד זיינעם, לאַמיר אים רופן פינקלשטיין, האָט קוע זיך נאַכגעפרעגט אויף זיין ווייב — געזונט; די קינדער? — געזונט; די שוויגער? — געזונט. נו, און דיין טאַטע? דער טאַטע, — קלאַגט זיך פינקלשטיין, — איז, נעבעך, זייער קראַנק! „עט! — איז קוע מבטל, — ער האָט זיך איינגערעדט, אַז ער איז קראַנק!“...

קוע איז עטלעכע חדשים אַרומגעפאַרן איבערן לאַנד, צוריקקומענדיק קיין ניו־יאָרק, באַגעגנט ער ווידער פינקלשטיינען און ווידער די אייגענע קשיות; דיין פרוי? — געזונט. די קינדער? — געזונט. די שוויגער? — געזונט. אַ, יאָ, וואָס מאַכט דיין טאַטע? „מיין טאַטע, — זיפצט פינקלשטיין, — מיין טאַטע האָט זיך איינגערעדט, אַז ער איז געשטאַרבן“...

יאָ, נישט אַלץ איז אַן איינריידעניש. עס זענען דאָ רעאַלע געשווירן, רעאַלע ווייטיקן, רעאַלע צרות און — אַ רעאַלע רעאַליטעט — אַ סימן; זי טוט אונדז וויי. מיר לעבן אין אַ צערודערטער וועלט און אונדזער אייגן לעבן איז אַזוי דורכגע־שניטן פון יסורים, אַז אויב איינער פאַרבלייבט גלייכגילטיק, אומבאַריט פון די טראַגישע און פאַרברעכערישע פאַסירונגען און קוויקט זיך אין זיין „גייסטיקער מנוחה“ — איז אַזוינער אַדער אַן אידיאַט, אַדער אַ רשע מרשע. ער — וואָס בלייבט אַזוי נאַרמאַל אין דער בלוטיק־פאַרפלאַנטערטער וועלט — דאַרף געהיילט ווערן, נישט דער „אומנאַרמאַלער“, וואָס קאָן זיך קיין אַרט נישט געפינען. אַבער דאָס איז שוין אַ באַזונדערער ענין.

3

אין 1884, ווען פרויד איז געווען אַ יונגער געהילף־דאָקטער אין ווינער אַלגעמיינעם שפיטאַל, האָט ער געפאַרשט די אַנעסעזיע־מעגלעכקייטן פון קאָ-

קאָן. ער האָט אָנגעוואָרפֿן אַ נאַטיץ פּאַר אַ באַריכט: „מיר מעגן אָננעמען, אַז דער אָנעסטעזירנדיקער עפעקט פֿון קאַקאָין קאָן אויסגענוצט ווערן אויף פּאַר־שיידענע אופנים“. אָבער איידער ער האָט פּאַרענדיקט זיין אויספּאַרשונג, האָט ער געדאַרפֿט אַוועקפּאַרן זיך צו זען מיט זיין כּלה. זיין נאַטיץ איז אַרײַנגעפּאַלן אין די הענט פֿון אַ יונגן סטודענט — קאַהלער — וועלכער האָט זיך פּאַראַינטערעסירט דערין, ממשיך געווען די אַרבעט, געלייענט וועגן דעם אַ רעפּעראַט און זיך דערוואַרבן אַ וויכטיקע פּאַזיציע אין דער מעדיצינישער פּראַפּעסיע.

פּאַרויכערן פּרויד'ס ביאַגראַפֿי, אַז ווען פּרויד פּאַרט דעמאָלט נישט צו זיין כּלה, נאָר פּאַרענדיקט זיין אויספּאַרשונג פֿון קאַקאָין, וואָלט ער אַוועק אויף אַ גאַנץ אַנדער וועג און געשטיגן אויף אַן אַנדער געביט. אויב דאָ קאָן מען נישט זיכער זײַן, צי ס'וואָלט טאַקע אַזוי געווען, ווייל פּרוידן האָט, לויט זיין כאַראַקטער און טעמפּעראַמענט, געצויגן צו ברייטערע פעלדער ווי אָנעסטעזיע, קאָן מען זאָגן מיט זיכערקייט, אַז אויב פּרויד וואָלט באַזעסן היפּנאָטישע פעיקייטן, וואָלט די פּסיכאָ־אַנאַליטישע שיטה קיינמאָל נישט אויפגעקומען.

ד'ר פּרויד האָט, אונטער דער השפּעה פֿון דריי עלטערע קאַלעגן, ד'ר שאַרקאָ אין פּאַריז, ד'ר בערנהיים אין נאַנסי און ד'ר יאַזעף ברויער אין ווין, זיך פּאַר־אינטערעסירט אין היפּנאָטיזם. ער האָט עטלעכע מאל אַליין אָנגעווענדט היפּנאָטיזם אויף פּאַציענטן, ווי די דריי האָבן געטון, בכדי אויפצעבינדן די צונגען ביי די פּאַציענטן און אַזוי־אַרום דערגיין וואָס עס קוועטשט זיי אונטערן פּסיכישן לע־פעלע, אָבער ס'איז אים נישט געראַטן. ער האָט זיך אַפילו אָנגעשטרענגט צו אַנטוויקלען זיינע היפּנאָטישע כּוחות, אונטער דער השגחה פֿון ד'ר בערנהיים, אָבער די רעזולטאַטן זענען געווען זייער שוואַכע. ער האָט געמוזט אָנקומען מיט זיינעם אַ פּאַציענט צו ד'ר בערנהיים, אַז ער זאָל יענעם היפּנאָטיזירן. דאָ איז פּרוידן איינגעפּאַלן צו פּרווון אויף אַן אַנדער אופן לויז מאַכן דעם פּאַציענטס צונג — דורך ווירקן אויף אים, אַז ער זאָל ריידן — אָן היפּנאָז — וואָס נאָר אים קומט אויף דער לונג און אויף דער צונג. ער האָט דערמיט געהאַט אַ פעולה, ווי ס'האָט זיך אים אויסגעוויזן — און דאָס איז געווען דער בראשית פֿון פּסיכאָ־אַנאַליז.

דערפֿון איז קלאַר, אַז אויב פּרויד וואָלט באַזעסן אַ היפּנאָטישן כּוח אין דער געהערקער מאַס, וואָלט נישט געווען קיין פּסיכאָ־אַנאַליטישע שיטה. אָבער פּרויד, דער מייסטער אין קאָנסטרױרן ליטעראַריש אַ טעמע — וואָלט ביים היפּנאָטיזם מסתמא נישט געזעסן מיט פּאַרלייגטע הענט. ער וואָלט, קאָן מען זיך פּאַרשטעלן, אַרומגעבויט די היפּנאָטישע קראַפֿט אין בן־אדם מיט אַזעלכע טעאַרעטישע גע־בייען, וואָס וואָלטן דעם היפּנאָטיזם אַ שטופּ געטון מיט אַזאַ פּאַנטאַסטישער קראַפֿט

פארויס, אַז קינד און קייט, פראפעסאָר און פויער, וואַלטן פאַרקאַכט געוואָרן אין היפּנאָטיזם, ווי זיי זענען איצט אין פּסיכאָ-אַנאַליז.

דאָס מערקווירדיקסטע דערביי איז, וואָס אַפילו טייל פון פרויד'ס שאַרפּסטע קריטיקערס פאַרענדיקן אַפּט זייערע נעגאַטיווע אָפּהאַנדלונגען וועגן די פרוידישע טעאָריעס מיט דעם פּוּמון, אַז דאָך איז פרויד געווען אַ געניאַלער אויפטוער! זיי באַטאַנען געוויינטלעך פרויד'ס דערוועגערישקייט אין אויפדעקן תּהומות און אַרייַן-קוקן אַהין, ווהיזן קיינער האָט זיך פּרײַער נישט דערוועגט — אַדער נישט געווען פאַראַינטערעסירט — אַרייַנצוקוקן, צי פּשוט נישט פאַרדעכטיקט, אַז אַזעלכע תּהומות און געהיימע לאַבירינטן זענען בנימצא אין דער מענטשלעכער פּסיכיק, און פרויד האָט נישט בלויז אַרייַנגעקוקט, נאָר געטיילט מיטן פינגער אויף די פּסיכישע קאַנפּליקטן, קאַמפּלעקסן, אויף די אַלערליי „וּתּרוּצוּס“, דאָס הייסט, אַז זיי ווערן נתּפעל פון פרויד'ס ווייטן קוק, אַבער נישט פון זיינע אויספירן, אודאי איז דאָס אַליין אַ זייער גרויסער אויפטו, אַבער צי ער האָט דערפאַר פאַרדינט דעם הילכיקן „הּללוּיה“, וואָס מען זינגט צו אים, איז אַן אַנדער פּראָגע.

טייל פון די קריטיקערס — סיי צווישן די פּראָפּעסיאָנעלע פּסיכאָלאָגן, סיי צווישן די „דרויסנדיקע“, וואָס פאַרענדיקן מיטן פּוּמון „און דאָך!“ — זאָגן דאָס פּשוט אויס מורא פאַר אַנגענומענער אויטאָריטעט, בפרט פאַר אַן אויטאָריטעט מיט אַזאַ אומגעהייערער פּאַפּולאַריטעט אין דער אינטעלעקטועלער וועלט, ווי צווישן גרויסן המון-עם, וואָס מער ווי דעם נאָמען פרויד און עפּעס טונקעלע צעמישטע מעשיות וועגן סעקס, חלומות, פּסיכאָ-אַנאַליז אויף אַ קאַנאַפּע, ווייסט ער נישט, דאָס הייסט, אַז נישט פאַר פרוידן האָבן זיי מורא, נייער פאַר דער וועלט — די וועלט, וואָס גרייכט אַזש ביז האַליווד און ביז אַפילו אין יענע מדינות, וווּ ס'איז נישטאַ קיין „ריש“ אין זייערע לשונות און „פרויד“ איז ביי זיי — „פּלויד“. מען דאַרף האָבן דעם קוראַזש פון אַ פויער, אַדער די אומשולד פון אַ קינד — אַ געשריי צו טון:

— אַבער דער קעניג איז דאָך נאַקעט!

צום גונסטן פרוידן ווערט אַרויסגעבראַכט דער פאַקט, וואָס ער האָט שפּעטער מאַדיפּיצירט געוויסע מסקנאס זיינע — למשל, אין שייכות צו דער אינטערפּרע-טאַציע פון חלומות, צו דער ראַל פון סעקס און צו דער פעולה פון פּסיכאָ-אַנאַליז ווי אַ הייל-מעטאָדע. דאָס זאָל הייסן, אַז נאַכאַלעמען איז פרויד נישט געווען אַזאַ פאַרעקשנטער דעספּאָט, אַזוי אומטאַלעראַנט צו קריטיק, צו די „אַפּנויגערישע“ מיינונגען פון זיינע אייגענע תּלמידים — אַן אומטאַלעראַנק, וואָס האָט, ווי שוין דערמאָנט, פאַרטריבן זיינע „בעסטע נאַכפּאַלגערס“ און יעדער פון זיי האָט גע-מאַכט שבת פאַר זיך מיט אַן אייגענער טעאָריע...

אָבער דער איינדרוק איז, אַז די מאָדיפיקאַציעס און קאַנצעסיעס פּרוידי'ס זענען גיכער געווען אַ רעזולטאַט פון מורא פון אומגינציקע, אויב נישט געפער- לעכע קאַנסעקווענצן, איידער אַביעקטיווע איבערשאַצינג פון אידיען. זיין געענ- דערטע מיינונג, למשל, וועגן פּסיכאָ-אַנאַליז ווי אַ מעטאָדע צו קורירן פּאַציענטן, איז געווען דער פּוּעל-יוצא פון דער פּריער דערמאָנטער טראַגישער דערפאַרונג מיטן מיידעלע, וואָס איז געשטאַרבן פון אַ בלאַטער אין בויך, בעת ער האָט גע- וואָלט „פאַרריידן“ אירע יסורים מיט פּסיכאָ-אַנאַליז.

דאָס איז געווען אַ באַלדיקע סכּנה, וואָס האָט אים דערשראָקן און ער האָט מאָדיפּיצירט זיין מיינונג אין דעם פּרט, אָבער ער האָט קיינמאַל נישט רעווידירט יענע טעאָריעס זיינע, וווּ קיין לעבנס-געפאַר איז נישטאַ, ווי די טעאָריעס פון עדיפּוס-קאָמפּלעקס, שולד-געפּיל און אַנדערע, וואָס שפּאַרן-אַן העט-העט אין ווייטן גראַ-אַלטער און זיי טראַגן מיט זיך נישט קיין טויט-געפאַר, קיינער קאָן פון זיי נישט קריגן אַפּילו קיין צאָן-ווייטיק — סייין אפּשר אַ קאַפּ-שווינדל. אַפּילו זיין טעאָריע וועגן משה רבינו קאָן קיינעם נישט פאַרשאַטן צום געזונט. אָבער... דאָ קאָן שוין איינער, וואָס איז באַהאַונט אין די שוואַרצע פינטעלעך און איז נאָך דערצו אַ בקי אין דער געשיכטע פון מאַנאַטעאיזם — לייכט נאָכקאַנטראַלירן און באַווייזן די לעכערלעכקייט פון דער גאַנצער מעשה, וואָס פּרוידי האָט דאָ אָנגע- ברייעט — מיטן וואַזשנעם אַנשטעל פון וויסנשאַפטלעכער עקזאַקטקייט.

**

מיר דאַכט זיך, אַז ס'איז דאָ אַ שכל-הישרדיקע מאַס צו מעסטן דעם וויסנ- שאַפטלעכן ווערט פון אַ טעאָריע, ווי ס'איז דאָ אַ מאַראַלישע מאַס צו מעסטן ערלעכקייט. די דערפאַרונג האָט כּסדר באַוויזן דעם כלל, אַז איינער, וואָס קריוודעט אַ יחיד, וועט אויך באַגיין אומרעכט קעגן גרופּעס, אָדער גאַנצע פעלקער, ווי נאָר ער קריגט די מאַכט; און איינער, וואָס גנבעט גראַנס, וועט ווערן אַ גנב אויפן גרויסן פאַרנעם, ווי נאָר ער וועט האָבן אַ געלעגנהייט.

אין דער אינטעלעקטועלער וועלט קענען מיר, דאַכט זיך, שאַצן דעם ווערט פון אַ טעאָרעטיקערס קאָמפּליצירטע שיטות לויט אַן אידיע זיינער אין שייכות צו אַן ענין, וואָס איז אונדז באַקאַנט און נאָענט און מען קאָן אונדז דאָ נישט איינריידן, אָדער אָפּנאַרן. קאַרל מאַרקס, למשל, האָט בלויז געזען די יידישע באַנ- קירן און לויט זיי פאַרמשפּט דאָס גאַנצע ייִדנטום, אַז מאַמאַן איז דער איינציקער גאָט, וואָס עס אָנערקענט און צו נאָך אַנדערע אַנטיסעמיטישע באַהויפטונגען — מוזן מיר שוין קוקן מיט חשד אויף דעם ווערט פון דעם גאַנצן מאַרקסיזם, אויב ער האָט נישט דערזען די מאַסן אַרעמע יידן אונטער זיין סאַמע נאָז — סיי אין

דייטשלאַנד גופא, סיי אין די שכנותדיקע מזרח־אייראָפּעזשע לענדער — וואָס פאַראַ צוטרוי קענען מיר האָבן צו זיינע ווייטע טעאָרעטישע נסיעות אין דער היסטאָריע אַרײַן?

פּרויד פאַרראַט זיך מיט זיין לייכטזיניקייט ביים אויפשטעלן טעאָריעס — אין זיין בוך „משה“ אין ייִדישן הומאַר איז דאָ אַ שפּאַס וועגן אַ קליינשטעטלדיקן אַפיקורס, וואָס לויפט אַרײַן אין בית המדרש מיט אַ גדולה: „יידן, מען ווייס שוין אויף זיכער, אַז ס'איז נישט געווען קיין משה!“ נעמען דאָך יידן טענהן: ס'מייטש, ווער האָט אַרויסגעפירט די יידן פון מצרים? ווער האָט געשפּאַלטן דעם ים? ווער האָט אַראָפּגעבראַכט די תורה? — דאָס האָט געטון, — מאַכט דער אַפיקורס, — אַן אַנדער ייד מיטן נאָמען משה...

איז דאָס אַ ווייץ. ס'רופט אַרויס אַ געלעכטער. אָבער פּרויד דערציילט אַזאַ מעשה מיט אַן ערנסט וויסנשאַפטלעך פנים. משה איז גאָר געווען אַן עגיפּטער. ער איז געוואָרן אַ פירער ביי יידן. צום סוף זענען די יידן מיד געוואָרן פון דעם עגיפּטישן משה און אים דערהרגעט. איז ווער האָט דערנאָך געטון די אַלע זאַכן, וואָס ווערן צוגעשריבן צו משה רבינו? מסתמא אַן אַנדער ייד, אָדער אַן אַנדער עגיפּטער, מיטן נאָמען משה... דערביי ווייזט פּרויד אַרויס אַן איבערראַשנדיקע אומוויסנדיקייט אין דעם אַנטשטיי פון מאַנאַטעאיזם און ער חזרט איבער דעם אַנטי־ייִדישן פּומן, אַז נישט יידן, נאָר די עגיפּטער האָבן געשאַפּן דעם מאַנאַטעאיזם — דורך דעם פּרעה אַכענאַטאַן, דעם גרינדער פון דעם אַטאַניזם — הגם יעדער אַביעקטיווער פאַרשער ווייס, אַז דער אַטאַניזם איז געווען נישט מער ווי זון־געצנדינסט.

האָבן מיר דאָ אַזאַ סך־הכל: קריסטן זאָגן, אַז יידן האָבן געהרגעט יעזוס; דזשאַן פּאַסטער דאָלעס, אייזענהוייער'ס הויפט־מיניסטער, האָט (בשייכות דער אַראַבישער שנאה צו יידן) געזאָגט, אַז יידן האָבן געהרגעט מחמדן; זיגמונד פּרויד זאָגט, אַז יידן האָבן געהרגעט משה; פּראָפּעסאָר יהודה האָט געזאָגט, אַז פּרויד האָט געהרגעט זיך אַליין. פון די אַלע מאָרדן איז דער לעצטער דער איינ־ציק רעאַלער. פּראָפּ' יהודה, וועמען פּרויד האָט געגעבן צו לייצענען דעם משה־מאַנוסקריפט, האָט מיט טרערן אין די אויגן געוואָרנט פּרוידן, אַז ער וועט זיך אַליין דערהרגענען, אויב ער וועט לאָזן דרוקן אַזאַ נאַרישן חיבור וועגן משהן. אָבער פּרויד, דער זעלבסט־איינגעלייבטער עקשן, האָט אים נישט געפּאָלגט און... ער האָט זיך אַליין — ווי אַ טעאָרעטיקער — דערהרגעט...

נישט די מעשה, אַז משה איז געווען אַן עגיפּטער, נישט דער בילבול, אַז יידן האָבן אים אומגעבראַכט, האָבן וועלכ־ס'איז יסוד. ס'איז אויסגעזויגן פון פינגער. ס'איז פּרוידן איינגעפּאַלן אַ טעמע אַזאַ און ער האָט זי באַארבעט, אויפ־

געבויט אויף איר א דערציילונג, אדער א טעאָריע — אפשר האָט דאָ אויך גע-
שפּילט אַ ראָל זיין חשק זיך צו באַווייזן אויף נאָך אַ געביט — אָבער אַזוי זענען אַלע
זיינע טעאָריעס: שרייבערישע טעמעס. ס'פאַלט אים עפעס איין, לאַזט ער שוין נישט
אָפּ, ביז ער מאַכט עפעס דערפון, מיטן גרויסן אָנשטעל פון וויסנשאַפטלעכקייט,
מיט דער געהעריקער טערמינאָלאָגיע און מיטן גאַנצן פּסיכאָ-אַנאַליטישן קלאַ-
פּערגעצייג.

וואָס ווייס די פּסיכאָלאָגיע בכלל פון דעם מין מענטש? ס'איז דאָ טעאָריע
אויף טעאָריע, סברות און בויך-סברות. לעת-עתה טאַפן אַלע אין דער פּינצטער.
ס'זענען נאָך נישט אָנגעצייכנט די פּסיכישע גרענעצן און קיינער ווייס נישט וווּ
ס'ענדיקט זיך דאָס נאָרמאַלע און וווּ ס'הייבט זיך אָן דאָס אומנאָרמאַלע. נישטאָ
קיינ מאַדעל-מענטש, וואָס לויט אים זאָל מען קענען שאַצן: אָט דאָס — און אַזוי
— איז דער מענטש! אויב איינער איז אַביסל אַנדערש, דאַרף מען אים אויסגלייכן.
בלויז אין די דיקטאַטאָרישע לענדער, וווּ דאָס לעבן איז רעגּימענטירט, ווייס מען
עס יאָ... דאָרט איז שטענדיק דאָ דער מאַדעל-מענטש. אין רוסלאַנד איז עס אייער-
נעכטן געווען — לענין, נעכטן — סטאַלין; דאָן — כרושטשעוּו. זיי באַשטימען
די פּאַרטיי-ליניע, וואָס די, וואָס גייען אויף איר, זענען נאָרמאַל; די, וואָס גייען-אָפּ,
זענען אויסער אָרדענונג.

מוראַשקעס האָבן, ווי פּאַשיסטן און קאָמוניסטן, אַ „ליניע“. מוראַשקעס מאַר-
שירן אַלעמאַל אין אַ גראַדער, אויסגעצויגענער ריי. אויב אויפן וועג שטייט אַ
דראַנג, אָדער אַ וואַנט, גייען זיי נישט אַרום, נאָר אַרויף, ווי הויך ס'זאָל נישט זיין,
און אַראָפּ אויף דער אַנדערער זייט. אַן ענטימאָלאָג האָט אַמאַל באַמערקט ווי איין
מוראַשקע איז אַראָפּ פון גלייכן וועג, אַוועק אויף אַ זייט, האָט ער זי געכאַפט און
אונטערגעווכט — זי האָט געהאַט אַ געשוויר אויפן מאַרך. ווען זי פאַלט אַריין צו
אַ פּסיכאָ-אַנאַליטיקער, וואָלט ער די מוראַשקע פּסיכאָ-אַנאַליזירט, וואָלט זי גע-
בליבן ביי דער געשוויר און ווייטער געגאַנגען אויף קרומע וועגן...

וואָס פאַראַ טרויעריקן ספּעקטאַקל די פּסיכאָלאָגיע שפּילט פאַר אונדז אויס
אין שייכות צו פאַרברעכנס, איבערהויפט מאַרדן, וווּ די נאָרמאַליטעט, אָדער
אומנאָרמאַליטעט איז אַ פּראַגע פון לעבן און טויט. ביידע צדדים שטעלן אָן
פּסיכאָלאָגישע עקספּערטן און ס'פאַסירט תּמיד, אַז די פּסיכיאַטערס פון דער
פּאַרטיידיקונג דערקלערן דעם אָנגעקלאָגטן פאַר אַ צעדרייטן (וואָס דאָס וועט
אים ראַטעווען פון טויט-שטראַף) און די פּסיכיאַטערס פון שטאַט דערקלערן דעם-
זעלביקן מענטש פאַר פּולשטענדיק קלאָר, נאָרמאַל (און ער טראַגט דעריבער די
אחריות פאַרן באַגאַנגענעם פאַרברעך). די פּסיכאָלאָגן מכל המינים קענען זיך, ווי
ס'איז צו זען, פאַרגינען צו מאַכן וועלכע-ס'איז באַהויפטונג, וואָס זיי פאַלט איין.

נישט געבונדן פון געזעצן ווי די עקזאקטע וויסנשאפטן — ווי פיזיק, מאטעמאטיק, כעמיע — זענען זיי פרייע פיגל און זיי האלטן אין איין זאגן — אין פרויד'ס נאמען, אין אייגענעם נאמען אדער אין וועלכן אנדערן נאמען...

איך עפן דאס פאסט־קעסטל, נעם ארויס בריוו און פאקעטן, שטעק דאן אריין די האנט און טאפ־ארום די ווענטלעך. א פריינד מיינער (מיט א פינגער אין פסיכאלאגיע) שמייכלט: איר וויסט וואס פרויד זאגט וועגן דעם? מיך ארט נישט וואס ער זאגט! — ווער איך ביין, איך האנדל לויט דערפארונג, ווייל ס'האט עטלעכע מאל געטראפן, אז א דינער בריוו, אדער א קארטל איז געבליבן קלעפן צום ווענטל פון בריוו־קעסטל. וואס איז דא פאראן צו פשטלען זיך? איך פארשליס די טיר און גיב זי דערנאך א שטופ, זיכער צו זיין, אז זי איז טאקע פארשלאסן. איר וויסט וואס פרויד זאגט וועגן דעם? לאזט מיך געמאך מיט פרויד'ס זאגענישן! — ווער איך שוין ריכטיק אין כעס, — איך טו דאס אויס דערפארונג. א פאר מאל האט פאסירט, אז נאכן פארשליסן די טיר, איז זי געווען אפן, ווייל א שרייפל איז לויז געווארן — נישט ביי מיר אין מוח, נאר אין שלאס.

אוודאי זענען דאס קלייניקייטן, אבער הונדערטער אזעלכע קלייניקייטן, וואס דערגייען די יארן. דאס זענען פריים, וואס באנאנד מיט די גרויסע קאמפליצירטע פסיכאלאגישע טעיוסן, זענען זיי ווי די קליינע מצווהלעך, וואס פארקייטלען זיך מיט די סאמע עיקרים אין דער רעליגיע — אין אן אפגעשלאסן סיסטעם. נו... דאס אוועקשטעלן דאס ווארט רעליגיע לעבן פרוידן, בפרט נאך באגלייט מיטן זאג, אז פרויד'ס גאנג איז געווען פון א רעליגיע־גרינדער און „תורה־שרייבער, נישט פון א וויסנשאפטסמאן, וועט שאקירן זיינע חסידים — ווארן ס'איז דאך יודע פרויד'ס נעגאטיווע באציונג צו רעליגיע. פון אויבנאויף זעט עס אויס, אז נישט בלויז דער פארמאליסטיש־דאגמאטישער לבוש פון רעליגיע איז אים געווען דער־ווידער, נאר אז ער האט אויך נישט געהאט קיין שום חוש פאר רעליגיאזיטעט ווי א פילאסאפיש וועלט־באנעם, אדער ווי א פאעטישע איבערלעבונג.

אבער דער איינדרוק איז פארט, אז פרויד, דער פארנינער פון רעליגיע, איז געווען רעליגיעז „אנגעשטעקט“ — אפשר טאקע פון די רעליגיעזע „מיקראבן“ אין די מיטאלאגישע און טעאלאגישע קוואלן, פון וועלכע ער האט כסדר געשעפט מאטעריאל פאר זיינע טעאריעס. אז דאס איז נישט קיין סתם „פסיכאלאגישע אינ־טערפרעטאציע“ אלא פרויד פון פרויד'ס „אומבאוויסטויניקע פניות“, איז קענטיק סיי דערפון, וואס ער אליין האט, ווי שוין באמערקט, געשאפן „מיטאסן“, איינגע־הילט אין פסיכאָנאָליטישער טערמינאלאגיע; סיי אין דעם, וואס ער האט געהאט אזא שטארקע שוואכקייט צום ריטואליסטישן צערעמאניאל — אט ווי טאקע דער

פייערלעכער רעליגיעזער צערעמאניאל ביים פאנאנדערטיילן די רינגען צו די זעקס בעסטע תלמידים זיינע.

פון וואנען קומען צו אים די רינגען? אין לעסינג'ס דראַמע „נאטאן דער ווייזע“ איז דא א מעשה (גענומען פון באַקאַטשיאַס „דעקאַמעראַן“) וועגן איינעם, וואָס האָט פאַרמאָגט איין טייערן רינג און — דריי זין. כדי די יורשים זאָלן זיך נישט, נאָך זיין טויט, אַרומרייסן צווישן זיך, האָט דער פּאָטער געלאָזט אויסגיסן נאָך צוויי רינגען — גענוי ווי דער אַריגינאַל. אַט-די מעשה, וואָס לעסינג האָט פאַרוואַנדלט אין אַ משל כנגד די דריי הויפט־רעליגיעס — יידנטום, קריסטנטום און איסלאַמיזם — האָט געראַטעוועט פון אַ גרויסער געפאַר זיין העלד, נתן החכם, בעת ער האָט געדאַרפט ענטפערן דעם סולטאַן אויף דער קשיא וועלכע רעליגיע ער האָלט פאַר דער אמתער. מען קאָן, הייסט עס, נישט וויסן וועלכע איז דער אַריגינאַל, אָבער אין אַלע דריי אמונות אַנטפלעקט זיך איין גאָט.

ס'קאָן זיין, אַז די דאָזיקע מעשה האָט משפיע געווען פרוידן, אַז ער זאָל, ווי דער פּאָטער אין משל לאָזן אויסגיסן זעקס רינגען לויטן מוסטער פון דעם רינג, וואָס ער האָט געטראָגן אויפן פינגער — און דער סימבאָל פון איינציקן פּאָטער אין הימל, וואָס אַנטפלעקט זיך אין מער ווי איין רעליגיע, איז אַזוי אַרום טראַנספּאָרמירט געוואָרן אין אַ סימבאָל פון דעם איינציקן פּאָטער פון פּסיכאָ־אַנאַליז, וואָס אויך ער אַנטפלעקט זיך אין מער ווי איין טעאָריע... און אפשר האָט פרויד גענומען די רינגען־אידיע דירעקט פון ריטואַל אין פאַרציי־טישע אינדישע און פּערסישע רעליגיעזע קולטן, אָדער אין דער מאַדערנער סעקסע פון דעם אינדישן מיסטיקער און שותק מעהעד באַבאָ. וואָס איז מיטן סימבאָל פון זיבן רינגען אַריינגעדרינגען אין דער מערב־וועלט.

**

פאַרשטייט זיך, אַז מיט די פונקטן אין פרויד'ס טעאָריעס, וואָס איך האָב באַריירט, שעפט זיך ווייט נישט אויס דער „פרוידישער ים“ — אַפילו נישט דאָס מאַטעריאַל אין מיינע צוגעגרייטע נאָטיצן... איך בין נישט אויסן געווען, ווי אַנגעמערקט אין אָנהייב, קיין אויסשעפלעכע קריטיק (לויט מיינע באַשיידענע כוחות) פון פרויד'ס תורה, נאָר בלויז געוואַלט מאַכן עטלעכע באַמערקונגען אין שייכות צום פרויד־נומער „דווקא“. איך האָף, אַז די עטלעכע באַמערקונגען וועלן זיין אַן אַנרעג פאַר אַנדערע נאָכצוטראַכטן וועגן אַ „תורה“, וואָס איז געוואָרן כמעט אַ מוז פאַרן מאַדערנעם מענטש צו גלייבן אין איר, אויב ער וויל נישט געשטעמפלט ווערן פאַר אַ הינטערשטעליקן מענטש...

לאגישער פאזיטיוויזם

דער נומ' 26 „דווקא“ (1957) פארנעמט זיך מיט א קאלעקטיווער פילאסאפישער שיטה — לאגישער פאזיטיוויזם, אבער דערדאזיקער ספעציעלער נומער האט ביי מיר — ווי מסתמא ביי אנדערע פילאסאפיש-פאראינטערעסירטע ליינערס — ארויסגערופן א חידוש: מיר האבן דא דערווארט צו הערן ביידע צדדים — סיי די אנהענגערס, סיי די קעגנערס פון דער יונגער באוועגונג; אויך פון די, הייסט עס, וואס זעען אין דער נייער אגרעסיווער באוועגונג, ווי פריער אין פראגמאטיזם, פון וועלכן זי איז ארויסגעוואקסן, א פארוואך צו פענטען, אויב נישט אינגאנצן אפצו-האקן, די פליגל פון מענטשלעכן גייסט, אין נאמען פון צוויי-מאל-צוויי איז פיר פראקטישקייט און כלומרשטער נוצלעכקייט.

אין אמתן מאניפעסטירט דער ספעציעלער נומער „דווקא“ א פולשטענדיקע קאפיטולאציע צום פראקטיש-פראגמאטישן לאגישן פאזיטיוויזם. פון די זיבן אפ-האנדלונגען מכוה דעם ענין זענען, אייגנטלעך, בלויז דריי דירעקט וועגן לאגישן פאזיטיוויזם — פון שלמה עסטריין, פיליפ פראנק, איינער פון די „גרינדער און באגרינדער“ פון דערדאזיקער נייער „פילאסאפישער“ לערע, און שלמה סוסקא-וויטש, ד"ר א. א. ראבאק שרייבט וועגן אפעראציאניזם ווי אן אינטעגראלער טייל פון לאגישן פאזיטיוויזם און וויליאם נאטאנסאן — וועגן פראגמאטיזם ווי א פאר-גייער פון אטידער לערע. איבער דעם קורצן רעדאקציאנעלן אריינפיר שטייט די פראגע: „פארוואס לאגישער פאזיטיוויזם?“ — און אט זענען עטלעכע ארויסגע-כאפטע שורות פון דעם ענטפער:

„דער לאגישער פאזיטיוויזם קעמפט פאר קלארקייט און ריינקייט פון די באגריפן, ווי אויך פאר קלארקייט און ריינקייט פון שפראך. אטידער קאמף איז נישט קיין היינטיקער. ביי יידן איז דער בעסטער ביישפיל פאר דעם געווען דער רמב"ם... ווי עס שיינט אבער איז ביי מענטשן די טונקעלע עמאציאנעלע בילדע-רישקייט א סך שטארקער ווי די קלארקייט פון באגריפן. אזוי האבן מיר אויך

היינט אַזאַ מיסטיפיצירטע דיאַלעקטיק, ווי מען האָט עס געהאַט אין טיפּן מיטל-אַלטער. מיר זעען עס אין די היינטיקע אידעאָלאָגישע באַגרינדונגען פון רעכטס, ווי פון לינקס... די פּילאָסאָפּיע קאָן שוין מער נישט זיין קיין פּרייע שאַפונג, ווי זי איז געווען ביז איצט. יעדער לאַגישער אַנאַליז, אַדער לאַגישער אויספיר, מוז זיך סומך זיין אויף קאָנקרעטער דערפאַרונג, פונקט ווי דאָס ווערט געטון אין דער וויסנשאַפט. „דער מקור פון דער דערקענטעניש — זאָגט זיך דאָרט ווייטער — קאָן אויך נישט זיין דאָס ספּעקולאַטיווע דענקען. דער איינציקער קוואַל איז די וויסנשאַפט. די אויפגאַבע פון דער פּילאָסאָפּיע איז אויפצוקלערן און אַנאַליזירן דעם לאַגישן זינען פון די וויסנשאַפטלעכע דערגרייכונגען...“ אַז די פּילאָסאָפּיע, פון וועלכער די וויסנשאַפט איז אַרויסגעוואַקסן, אָן וועלכער זי, די וויסנשאַפט, וואַלט כלל נישט מעגלעך געווען, דאַרף איצט ווערן די נעבענדיקע און אונטערטעניקע משרתטע פון דער וויסנשאַפט, אויפכאַפּן די ברעקלעך, וואָס פאַלן אַראָפּ פון איר טיש, ווערט איבערגעזחזרט אויך אין די אַרטיקלען. אָבער אַז דאָס קומט פון דער פעדער פון איינעם, וואָס האָט נאָר-וואָס געשריבן מיט אַזאַ התלהבות און טיפּער פאַרשטענדעניש וועגן די מעטאָפּיזישע לערעס פון ספּינאָזאָ און בערג-סאָן, ווי פון די אַנדערע גדולי הפּילאָסאָפּיע, איז עס ממש אַ רעטעניש. אַ רעטעניש איז אויך ווי דאָ קומט אַריין דער רמב"ם, וואָס ער האָט זיך דאָך פאַרנומען מיט אַזעלכע ספּעקולאַטיווע מעטאָפּיזישע פּראַבלעמען ווי די עקסיסטענץ און מהות פון גאָט, וואָס זיי זענען ביים לאַגישן פּאָזיטיוויזם, ווי ביים פּראַגמאַטיזם, טריף, ווי אַלע פּראַבלעמען, אויף וועלכע „מיר קענען נישט קריגן קיין ענטפּער“.

אומפאַרשטענדלעך זענען אויך די רמזים, אין דער רעדאַקציאָנעלער נאַטיץ, וועגן דער היינטייקער „מיסטיפיצירטער דיאַלעקטיק“ און דער „טונקעלער מיסטיק“ אין די היינטיקע אידעאָלאָגישע באַגרינדונגען פון רעכטס, ווי פון לינקס, בעת דאָס כאַראַקטעריסטישע אין די דאָזיקע אידעאָלאָגיעס איז גראַד זייער „האַרט-ביי-ערד“ רעאַליזם, מאַטעריאַליזם, פּראַקטישקייט, נוצלעכקייט... איז דען דער מאַרקסיזם נישט קיין פּראַגמאַטישע באַוועגונג? קאַרל מאַרקס האָט באַ-נוצט ממש דאָס אייגענע לשון, וואָס די פּראַגמאַטיקערס און לאַגישע פּאָזיטיוויסטן, אין זיין „קריטיק פון פּאַליטישער עקאָנאָמיע“ שרייבט מאַרקס — אין נאַמען פון דער מענטשהייט (לייען: מאַרקסיסטישע אויפפאַסונג פון געשיכטע); „די מענטש-הייט שטעלט זיך בלויז די רעטענישן, וואָס זי קאָן פאַרענטפּערן — ווען די מאַטעריעלע באַדינגונגען פון דעם ענטפּער עקסיסטירן שוין, אַדער זענען כאַטש אויפן וועג פון געבוירן ווערן“.

**

דער לאגישער פאזיטיוויזם איז, ווי דער פראגמאטיזם. פון וועלכן ער איז, ווי געזאגט, ארויסגעוואקסן און לויט וועלכן ער האט זיך מאדעלירט — נישט די שאפונג פון א יחיד, ווי דאס זענען די פארשיידענע פילאסאפישע סיסטעמען, קלאסישע און מאדערנע, נאָר דער אויפטו פון א קאלעקטיוו און נישט בלויז פון דער פילאסאפיש-וויסנשאפטלעכער וועלט. אין אים גייען אויך אריין (לויט עסטריינ'ס ארטיקל) אַן עקאנאָמיסט, אַ יוריסט, אַ סאָציאלאָג. עס פעלט נאָך אַן אַקוואַר...

דער אויפשטייג פון דערדאָזיקער לערע דערמאָנט גיכער אַן דער גרינדונג פון אַ פּאָליטישער פּאַרטיי, ווי פון אַ פּילאָסאָפּישער שיטה — אויף אַ צוזאַמענפאַר אין ווין (אין 1929), מיט קאַנגרעסן, קרייזן, ווי „ווינער קרייז“, „וואַרשעווער קרייז“, „אַמעריקאַנער קרייז“, מיט „פּאַנען-טרעגערס“ און שליחים, וואָס „פאַרן זיך באַקענען“, און מיטן גאַנצן קלאַפּערגעצייג און הוהאָ פון אַ פּאָליטישער באַ-וועגונג. כאַטש די פּירערס פון דערדאָזיקער באַוועגונג (ווי זיי רופן זי טאַקע) זענען ערנסטע און וויכטיקע געלערנטע, קאַבינעט-מענטשן, וואָס האָבן געוויינטלעך ליב רוי שטילקייט, האָבן זיי דאָ אינגאַנצן פאַרגעסן אַן דעם לאַ ברעש...

„דער לאגישער פאזיטיוויזם איז אַ באַוועגונג, וואָס זוכט צו פאַרטרייבן פון דער פּילאָסאָפּיע יעדן סימן פון מעטאָפיזיק, דיכטונג, אַדער טעאָדעטישע קאָנסט-רוקציע“, — שרייבט שלמה עסטריין. „ער זוכט אַרויסצוברענגען און פאַרצייכענען בלויז דאָס, וואָס לאַזט זיך פּאָזיטיוו דערקענען... דער לאגישער פאזיטיוויזם וויל מאַכן פון דער פּילאָסאָפּיע אַ וויסנשאַפט. זיין הויפט-אַנשפּאַר איז די דערפאַרונג. די לאַגיק נוצט ער אויף צו אַנאַליזירן דאָס, וואָס די דערפאַרונג ברענגט אונדז“.

„ווען דער פּילאָסאָף פרעגט: ווער זענען מיר? פון וואָנען קומען מיר? וואָס איז די וועלט? וואָס איז איר ציל? איז זי ענדלעך אָדער אומענדלעך? — זענען דאָס פּראַגן, וואָס אַ מענטש איז אויף דעם, דורך ריינער חקירה, נישט בכוח צו ענטפערן. בכח, האָט נישט קיין זינען דאָס צו פרעגן, ווייל דאָס זענען פּסעוודאָ-פּראַבלעמען, וואָס געהערן צו דער דיכטונג, אָבער נישט צו דער שכלדיקער דערקענטעניש...“ אַזאַ פינצטערן גור-דין אויף די העכסטע פּראַבלעמען פון דעם מענטשלעכן גייסט — ווי אומענדלעכקייט, אומשאַראַבלאַכקייט און פּרייהייט פון ווילן — אַז זיי זענען „פּסעוודאָ-פּראַבלעמען“, באשר דער מענטש קאָן זיי נישט לייזן, האָט נאָך פריער אַרויסגעטראָגן פ. ו. ברידזשמאַן, אַן אַפּאַסטאַל פון דעם אַפּעראַציאָניזם און אַ פאַרגייער פון לאַגישן פּאָזיטיוויזם, ווי דאָס ווערט איבער-געגעבן אין ד״ר א. א. ראַבאַק׳ס אַפּהאַנדלונג.

ליקווידירן אַט-די פּראַבלעמען ברומו של עולם — און דאָס מיינט דעם יסוד פון דער גאַנצער פּילאָסאָפּיע פון פּלאַטאָן און אַריסטאָטל ביז ספינאָזא און פון ספינאָזא ביז קאַנט און בערגסאָן, אַלץ דערפאַר, וואָס זיי זענען כלמרשט נישט

פראקטיש, נישט באווייזלעך — דאָס איז דער עיקר שבעיקרים פון דער לאַגיש-פאָזיטיוויסטישער באַוועגונג. דערפאַר חזרט זיך איבער דער פּוּמון וועגן די „פּסעוודאַ-פּראָבלעמען“ כּמעט אין יעדן רעפּעראַט און אָפּהאַנדלונג, וואָס אַ מיט-גליד פון דער יונגער אַגרעסיווער באַוועגונג האַלט, אַדער שרייבט. שלמה סוס-קאָוויטש באַטאָנט עס באַזונדערס שאַרף אין זיין עסיי „די סתירות אין לאַגישן פּאָזיטיוויזם“; „די פּילאָסאָפּיע, — שרייבט ער, — האָט זיך ביז איצטער אָפּגעגעבן דאָס רוב מיט ספּעציעלע טעמעס און מיט שאַפּן וועלט-אַנשוואַונגען. מען האָט געגלויבט, אַז די אויפגאַבע פון דער פּילאָסאָפּיע איז ענטפּערן אויף שאלות, וואָס האָבן קיין ענטפּער נישט, ווי: ווער זענען מיר? פון וואָנען קומען מיר? ווהיין גייען מיר? אַדער סתם אַזוי: וואָס מיינט זײַן, ווערן, סובסטאַנץ, אײַן-סוף, צײַט, שטח.“ אָבער סוסקאָוויטש'ס עסיי הייסט דאָך: „די סתירות אין לאַגישן פּאָזיטיוויזם“, מיינט עס דאָך, אַז ער גײַט-צו קריטיש צו דערדאָזיקער באַוועגונג. הייבט זיך נישט אָן! באַלד אין ערשטן פּאַראַגראַף דערקלערט ער, אַז „מען האָט דעם איינדרוק אַז די זעלביקע חסרונות, וואָס ער (דער ל. פ.) געפּינט בײַ יענעם, גע-פּינט מען אויך בײַ אים. דערפון קומען-אויף סתירות. די סתירות זענען אָבער ס'רוב בלויז אויבנאויפיקע. אין תוך ווערן זײ פּאַרענטפּערט און אָפּילו אויס-געגלייכט.“ בקיצור: אויס סתירות. און אייגנטלעך איז דאָ קיין חילוק נישט צי יאָ סתירות, צי נישט סתירות, אַז די גאַנצע באַוועגונג איז איין גרויסע סתירה — אַ סתירה צום פּרייען מענטשלעכן גײַסט, צום אַדלער-געדאַנק, וואָס רײַסט זיך צו די העכסטע הויכן, צו די עולמות עליונים.

**

יעדער דענקנדיקער מענטש האָט אַ רעכט צו זאָגן צו זיך אַליין: היות אײַך זע נישט קיין שום מעגלעכקייט זיך צו דערשלאָגן צו אַן ענטפּער אויף די אייביקע פּראָגן מכוּח דעם מהות און תּכלית פון דעם באַשאַף, וועל אײַך זיך באַשרענקען אויף די קשיות, וואָס וואַקסן אַרויס פון דער באַלדיקער רעאַליטעט און פון דער דערפּאַרונג. דאָס איז אַן ערלעכער און פּאַרשטענדלעכער באַשלוס. אויב אָבער ער שטעלט אַוועק אַזאַ באַשלוס ווי אַ כלל גדול, ווי אַ געבאַט פּאַר די זוכנדיקע, פּאַרשנדיקע גײַסטער פון דער מענטשהייט און ער פּראַקלאַ-מירט ווי דעם סאַמע לעצטן אמת, אַז בלויז די פּראָבלעמען, וואָס זענען, וועדליק זיין איינזעעניש, פּראַקטיש, נוצלעך און באַווייזלעך, זענען אמתע פּראָבלעמען און אַלע אַנדערע עקסקורסיעס פון דעם מענטשלעכן געדאַנק זענען פּסעוודאַ-פּראָב-לעמען — איז דאָס חוצפה און שטות. חוצפה איז די איינגעגלייכטיקייט פון די באַגרינדערס פון לאַגישן פּאָזיטיוויזם אין דער אייגענער לאַגיק, וואָס נעמט זיך

אונטער צו ליקוידירן די לאַגיק און דעם ווונדערלעכן שוונג פון דעם מענטש- לעכן געדאַנק אין משך פון יאָרהונדערטער; שטות איז זייער איינגעגלייבטיקייט, אַז מיט אַ באַשלוס, אַ רעזאָלוציע, אַן אוקאַז קאַן מען אַפּשטעלן דעם מענטשלעכן געדאַנק אין זיין פּלי.

דער מענטש פרעגט זיך די פּראַגן, וואָס דער לאַגישער פּאַזיטיוויזם איז מבטל, נישט מחמת ער האָט סתם באַשלאָסן זיי צו פרעגן, נאָר ווייל עס פרעגט זיך, ווייל ער חוז פרעגן, ווייל דאָס איז די סאַמע טבע פון אונדזער שכל, פון אונדזער גייסט; עס איז דאָס טיף-איינגעבוירענע שטרעבן צו פרעגן, צו פאַרשן, צו שוועבן אין די פּרייע רוימען און זוכן צו דערגיין צום תּוך פון זאַכן.

איז טאַקע טשיקאַווע, אַז גראַד די פּראַקטישע, רעאַליסטישע דענקערס, וואָס נעמען-אַן בלויז דאָס, וואָס קאָן, לויט זייער איינזעעניש, אָדער איינריידעניש, דערווייז ווערן, דערטראַכטן זיך צו אַזעלכע אַבסורדן, אַז ס'איז ממש צו שטוינען. בערטראַנד ראָסעל, דער נעאַ-רעאַליסט און נעאַ-אַנגאַסטיקער, וואָס די לאַגישע פּאַזיטיוויסטן האַלטן אים פאַר אַן אייגענעם, פאַר אַ וויכטיקער באַזע פון זייער לערע, האָט זיך נישט לאַנג צוריק דעררעדט (אין אַן אַמעריקאַנער זשורנאַל) צו אַזאַ שטות, וואָס פּאַסט זיך פאַר אַן אַמאַליקן קליינשטעטלדיקן להכעיס-אפיקורס: „אויב, — שרייבט ער, — איך זאָל דערהערן גאָטס דירעקטע שטים, זאָגנדיק מיר וואָס ס'וועט מאַרגן געשען, וועל איך גלייבן, אַז ס'איז דאָ אַ גאָט“. דאָס וואַלט פאַר אים געווען אַ רעאַליסטישער, אַ פּראַגמאַטישער באַווייז, אָבער דעם נעאַ-רעאַליסטישן לאַגיקער איז בעת-מעשה אַפילו נישט איינגעפּאַלן: ראשית, אַז אַ גאָט, וואָס פאַרמעסט זיך מיט אים, אָדער מיט וועמען-עס-איז, כדי אים אין עפעס איבערצוצייגן, איז עפעס גאָר קיין גאָט נישט; ושנית וואַלט אַזוינס — אויב ס'זאָל טרעפן ראָסעלן, — געווען אַ גוטער באַווייז, אַז דער בריטישער מאטעמאַטיקער ליידיט, נעבעך, פון האַלוצינאַציעס.

ראָסעל איז אויך גאַרנישט קיין שטאַרקער מאַמין אין דער „וויסנשאַפטלעכער“ סטאַביליטעט פון די נאַטור-געזעצן. נאָך מיט אַ פּערציק יאָר צוריק האָט ער דעק-לאַרירט, אַז פון אונדזערע דערפאַרונגען (וואָס אויף זיי הענגט דער לאַגישער פּאַזיטיוויזם) קאָן מען גאַרנישט דרינגען אויף שפעטער. הגם פון אונדזער דער-פאַרונג ווייסן מיר, אַז די זון גייט-אויף יעדן באַגינען און אַז אַ טשייניק וואָסער אויפן פּייער זידט, איז עס בשום-אופן קיין גאַראַנטיע נישט, אַז אויך מאַרגן וועט די זון אויפגיין און דער טשייניק וואָסער וועט זיין אויפן פּייער. ער וועט אפשר גאָר געפרוירן ווערן...

וויילאָס דזשיימס, איינער פון די אַפּאַסטאַלן פון פּראַגמאַטיזם, וואָס אויך אים האַלטן די לאַגישע פּאַזיטיוויסטן פאַר אַ גייסטיקן ברודער, האָט זיך דעררעדט צו

נישט קיין סך קלענערן אבסורד אין זיין רעפערעאט „דער ווילן צו גלייבן“, וואָס וויליאָם נאַטאַנסאָן דערמאַנט אין זיין עסיי: „דושיימס באַמיט זיך צו דערווייזן, אַז פון אַלע שטאַנדפונקטן לוינט זיך (נאַטירלעך אין בעסטן זין פון וואַרט) צו גלייבן אין גאָט“... מעג אונדזער לאַגיק זיך שטעלן קעגן דעם, „זענען מיר דאָך באַרעכט־טיקט צו גלייבן“ — ווייל ער גיט אונדזער גייסט מער ווי דאָס נישט־גלייבן אין גאָט. און אויפן יסוד פון אַזאַ נאַרישן פּלפּול האָט דושיימס אַרויפגעלייגט אַ וויזע אויף גאָטס פּאַספּאַרט — אַריינצוקומען אין פּראַגמאַטיזם אַריין. ווי אַזוי גלייבט מען עפעס דערפאַר, ווייל ס'לוינט זיך, ווייל ס'איזו בעסער? מחמת פּראַקטישע אויסרעכענונגען — ווייל ס'לוינט זיך — טוט מען אַמאָל אַ שידוך, אָבער צום ליב האָבן קומט עס נישט. אַדער מען האָט ליב, אַדער נישט; אַדער מען גלייבט, אַדער מען גלייבט נישט. ליב האָבן און גלייבן קאָן קיינער נישט לויט אַ באַשלוס, אַדער אַ באַפעל!

נאָך עפעס: אויב עס גייט בלויז אין לוינען זיך, אין איינריידן זיך אַ גלויבן, אַפילו ווען זייער לאַגיק אַקצעפּטירט אים נישט — וואָס האָבן די לאַגישע פּאָזי־טיוויסטן צו די אידיען פון די מעטאָפּיזישע פּילאָסאָפּיעס? לוינט זיך נישט בעסער זיי אַנצונעמען?...

די לאַגישע פּאָזיטיוויסטן, וואָס ווילן די פּילאָסאָפּיע פּאַרוואַנדלען אין אַן אונטערטעניקער דינסט פון דער וויסנשאַפּט, האָבן אויך „אַדאַפּטירט“ נישט קיין קלענערן וויסנשאַפּטלעכן גאון ווי אַלבערט איינשטיין. אָבער איינשטיין, וואָס אין סאַמע פּראַגראַם־אַרטיקל פון דעם „ווינער קרייז“ ווערט ער אַרויסגעשטעלט ווי דער לייכט־טורעם פאַרן לאַגישן פּאָזיטיוויזם — ער, איינשטיין, דער גרעסטער פון די גרעסטע וויסנשאַפּטלער, האָט גאָר אַרויסגע־רוקט ווי די וויכטיקסטע פּאַקטאַרן פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש — אינטואַיציע און פּאַנטאַזיע, צוויי באַגריפּן, וואָס ביי די לאַגישע פּאָזיטיוויסטן זענען זיי טריף־פּסול און זיי אַנטלויפּן פון דער פּילאָסאָפּיע צו דער וויסנשאַפּט, כדי פּטור צו ווערן פון זיי. „ווען דער ליקווי־חמה פון 1919 האָט באַשטעטיקט מיין אינטואַיציע, — שרייבט איינשטיין (ציטירט לויט טראַטנער'ס „אַרכיטעקטן פון אידיען“) — האָט עס מיך אויף קיין האָר נישט איבערגעראַשט. אדרבא, איך וואַלט געווען דערשטוינט, אויב ס'לאַזט זיך אויס אַנדערש. פּאַנטאַזיע איז אַ סך וויכטיקער ווי וויסן, מחמת וויסן איז באַשרענקט, בעת די פּאַנטאַזיע נעמט־אַרום די גאַנצע וועלט, סטימולירנדיק פּראַגרעס. די פּאַנטאַזיע איז, גענוי גערעדט, אַן אמתער פּאַקטאַר אין וויסנשאַפּטלעכער פּאַרשונג.“

חשבון און סך-הכל

די לאגישע פאזיטיוויסטן האָבן „אָדאָפּטירט“ איינשטיינען. איך בין מסופק, צי איינשטיין וואָלט אָדאָפּטירט דעם לאַגישן פּאָזיטיוויזם פאַר זיין פּילאָסאָפּיע. זיין פּילאָסאָף איז גאָר געווען — ספּינאָזאָ...

אַז ס'האַלט ביי פּאַנטאָזיע, איז דאָ כּדאי צו דערמאָנען אַ „פּאַנטאָזיע“ פון דריטהאַלבן טויזנט יאָר צוריק; דעמאָקריט'ס אַטאָמישע לערע. ווען דעמאָקריט איז אַרויסגעקומען מיט זיין לערע, אַז דער גאַנצער באַשאַף איז אַ קאָמפּאָזיציע פון אַטאָמען, איז דאָס געווען ריינע אינטואיציע און פּאַנטאָזיע. נישט באַזירט אויף דערפאַרונג, אָן וועלכער-ס'איז פּראַקטישקייט און נוצלעכקייט. און ס'איז דעמאָלט נישט געווען דער מינדסטער אויסבליק, אַז דער אַבסטראַקטער געדאַנק וועגט אַטאָם זאָל ווען-ס'איז קענען קאָנקרעט דערווייזן ווערן. וואָלטן אין יענער ווייט-גראַעזער צייט געווען לאַגישע פּאָזיטיוויסטן, וואָלטן זיי מיט שוידער זיך אָפּגעטרייסלט פון דעמאָקריט'ס „ספּעקולאַטיווער מעטאָפּיזיק“.

אַבער... ווען נישט דעמאָקריט'ס אומפּראַקטישע, אַבסטראַקטע אידיע, וואָלטן מיר איצט אפשר נישט געהאַלטן אין מיטן בראשית פון דער אַטאָמישער תקופה, וואָס וועט איבערקערן דעם סדר-העולם אויף אַלע געביטן פון אונדזער לעבן און שאַפן.

די נעכטיקע מעטאָפּיזיק איז די היינטיקע פיזיק. די נעכטיקע אַבסטראַקציע איז די היינטיקע רעאַליטעט. דער היינטיקער חלום איז מאַרגנדיקע וואָר. ערשט מיט אַ דרייסיק יאָר צוריק האָט ראַבערט מיליקאָ, דער „פּאַטער פון די קאָסמישע שטראַלן“, פּאַרויכערט, אַז „ס'איז נישטאָ די ווייטסטע וואַרשיינלעכקייט, אַז דער מענטש וועט אַמאָל אימשטאַנד זיין צו שפּאַלטן דעם אַטאָם“. און ער האָט זיך אַריינגעלאָזט אין אַ טיפּזיניקער וויסנשאַפטלעכער דערקלערונג — פאַרוואָס מיר וועלן קיינמאָל-קיינמאָל נישט קענען אויסנוצן די אַטאָמישע ענערגיע... דעמאָקריט האָט נישט געהאַט קיין לאַבאָראַטאָריעס און נישט געמאַכט קיין עקספּערימענטן. מיליקאָ האָט געטאַגט און גענעכטיקט אין לאַבאָראַטאָריעס, כּסדר עקספּערימענט-טירט. אַבער דעמאָקריט'ס אינטואיציע און פּאַנטאָזיע האָבן געגרייכט ווייטער און העכער, ווי מיליקאָן מיט זיינע לאַבאָראַטאָרישע מכשירים.

וועט דער מענטש ווען-ס'איז אימשטאַנד זיין זיך צו דערשלאָגן צו אַן ענטפּער אויף די תּוכיקע און אמתע קשיות, וואָס די לאַגישע פּאָזיטיוויסטן באַ-צייכענען פאַר „פּסעוודאָ-פּראַבלעמען“? אויב אונדז באַפּרידיקן נישט די ביז-איצטיקע ענטפּערס פון דער פּילאָסאָפּיע, אָדער פון אונדזער אייגענער לאַגיק און אינטואיציע — געפינען מיר פּרייד און דערהויבונג אין זוכן גופא, אין דעם פּרייען פּליען פון אונדזער געדאַנק, פון אונדזער כּוח-הדמיון.

רגעץ-ווי וואָרטן ענטפּערס. מיר דאַרפן נאָר פאַרעקשנט זיך רייסן צו זיי.

אוימאויפהערלעך ווטלן זייער אַנטפלעקונג. „דער אויסגעשטערגטער הימל איבער מיר און דאָס מאַראַלישע געזעץ אין מיר“ האָבן נישט בלויז אין עמנואל קאַנט'ס נשמה באַהאַפּטן די טיפּסטע טיפּענישן פון דער מענטשלעכער פּערזענלעכקייט מיט די העכסטע הויכן פון דער קאַסמישער מיסטעריע; און דאָס ווונדערן זיך איז געווען די רעליגיע נישט בלויז פון אַלבערט איינשטיין.

ס'איז דאָס שטרעבן העכער און העכער פון דעם מענטשלעכן גייסט בכלל. פון דעם מענטשנס באַווונדערנדיקן, נייגעריקן און פאַרשערישן געדאַנק, וואָס דערשרעקט זיך נישט פאַר צאַמען און גרענעצן. אויב מיר וועלן כּסדר עקשנותדיק קלאַפּן אין די טויערן, וועלן זיי זיך סוף־כל־סוף עפענען. אויב אָבער דער מענטש זאָל זיך לאָזן אָפשרעקן פון די פּראַגמאַטיקער און זיך באַנוגענען בלויז מיט די פּראַקטישע, נוצלעכע פּראַגן, וועלכע די לאַגישע פּאַזיטיוויסטן פאַרשרייבן אים, וועט ער נישט נאָר קיינמאַל אינערגעץ נישט גרייכן, נאָר זיין געדאַנק וועט בהדרגה אַטראַפּירט ווערן.

ס'גלייבט זיך אָבער נישט, אַז דער רעוואַלט מצד די פּראַגמאַטישע באַווע- גונגען קעגן דער פּרייהייט און אומאַפהענגיקייט פון דער פּילאָסאָפּיע וועט מצליח זיין. דער מענטשלעכער געדאַנק, וואָס האָט אין משך פון אַזוי פּיל יאָרהונדערטער אַזוי פּריי געפּלאַטערט אין די ווייטסטע ווייטן, וועט זיך נישט לאָזן דעגראַדירן צו דער מדרגה פון אַ הונט אויף דער קייט.

וואס איז פילאסאפיע?

דער יידישער פאלקלאך באציט זיך מיט ביטול צום „פילאסאף“, ווי צו א שליממזל, א קבצן, אן אפגעריסענעם נאָר, וואָס דרייט אַ היטל... און אַ פילאָסאָף איז ביים פאלקס־מענטש יעדער איינער, וואָס טראָגט זיך אַרום מיט ביכלעך, באַנוצט זיך מיט „הויכע ווערטער“, אָדער האָט זיך פאַרלאָזט לאַנגע האָר, דניאל טשאַרני דערציילט אין אַ קאָפיטל זכרונות וועגן זיין ברודער שמואל ניגער, אַז ווען ער, דניאל, האָט אַנגעשריבן, אָדער אַפּגעדרוקט, זיין ערשטע זאָך, האָט זיך זיין מוטער געחידוּשט: מילא, שמואל איז אַלעמאַל געווען אַ פילאָסאָף, אָבער — דו? ...

אויב דאָ איז דאָס וואָרט „פילאָסאָף“ אַרויסגעזאָגט געוואָרן מיט דער מאַמע־שער צאַרטלעכקייט, איז די באַציונג צום „פילאָסאָף“ מצד עמך בכלל געווען, ווי פּרײַער געזאָגט, אַ ביטולדיקע, אַן אַפּלאַכערישע, און דער באַגריף פילאָסאָף — אַ צעשווומענער. אַפילו דער למדן, וואָס האָט פון דער גמראַ איבערגענומען דעם דרד־ארץ פאַר די „חכמי אתונא“, האָט, פונקט ווי „עמך“, געקוקט פון אויבן־אַראָפּ אויפן „פילאָסאָף“. חכם און פילאָסאָף זענען ביי אים געווען צוויי פאַר־שיידענע באַגריפן: דער חכם איז אַ — חכם און דער פילאָסאָף איז — אַ שוטה... מיר אַלע געדענקען דאָס ווייט־פאַרשפּרייטע סאַטירישע פאַלקס־ליד וועגן דעם רבין און דעם פילאָסאָף, וואָס האָט „אויסגעטראַכט אַ דאַמף־מאַשין“ און אַן אייזנבאַן... דאָ ווערט פאַרמישט דער וויסנשאַפטלעכער דערפינדער מיטן פילאָסאָף:

דער רבי טראַכט, דער רבי לאַכט,

דער רבי גיט אַ שמייכל:

קום נאָר אַהער, דו פילאָסאָף,

מיט דיין נאָרישן שכל ...

אין יידישן פאלקס־הומאָר וועגן פילאָסאָפן איז דער געראַטנסטער וויץ די מעשה מיטן איישישאַקער שניידער, וווּ אַ חוץ ביטול קומט צום אויסדרוק אַביסל

א בעסערער באגריף פון פילאסאָפֿיע. דעם איישישאַקער שניידערס בן־יחיד איז אַ היים געקומען אויף יום־טוב פון שווייצאַריע, ווו ער האָט שטודירט, און דער אַרעמער טאַטע, וואָס האָט זיך צוליב דעם פאַרבאָדן איבערן קאַפּ אין חובות, וויל כאָטש וויסן וואָס דער זון זיינער שטודירט דאָרט אַזוינס.

ווען דער זון ענטפערט אים, אַז פֿילאָסאָפֿיע, איז דער טאַטע ניגעריק געוואָר צו ווערן וואָס אַזוינס ס'איז פֿיליסופֿיה. דאָס איז נישט קיין לייכטע עובדה פאַרן בחור, טראַכט ער, קווענקלט זיך און שטאַמלט צום סוף אַרויס, אַז... מיט פֿילאַ־סאַפֿיע קאָן מען אַלץ באַווייזן. כדומה למשל? נו, איך קאָן דיר, טאַטע, באַווייזן, אַז דו ביסט נישטאַ אין איישישאַק... אַזוי? פֿלאַי פֿלאַים!... אַ יאָ, טאַטע, דו ביסט אין איישישאַק? אַוודאי! איז אויב דו ביסט אין איישישאַק, ביסטו דאָך נישט אין וואַרשע... און אויב דו ביסט נישט אין וואַרשע, ביסטו דאָך ערגעץ אַנדערש... און ווי־באַלד דו ביסט ערגעץ אַנדערש — ביסטו דאָך נישט אין איישישאַק, אַ יאָ, טאַטע?... אָבער דער טאַטע ענטפערט אים מיט אַ פֿאַטש. און אַז דער איבערגע־ראַשטער בן־יחיד וויל וויסן פאַרוואָס דער טאַטע פֿאַטשט אים, מאַכט דער שניי־דער זיך כלומרשט תּמעוואַטע: ווער? איך פֿאַטש דיך? איך בין דאָך גאַרנישט דאָ אין איישישאַק?...

איז אַט־דעם פֿאַלקס־ווייץ טריאומפֿירט דער פשוטער גראַדער שכל איבער דעם ספּעקולאַטיוון געדאַנק פון דער פֿילאָסאָפֿיע. ס'איז אַ פֿאַטש דער פֿילאָסאָפֿיע — אין מהות אַריין...

טשיקאווע איז דערביי, וואָס פּונקט אַזאַ ברייטער — און צעשווומענער — באַגריף פון פֿילאָסאָפֿיע, ווי ס'אַנטפלעקט זיך אין ייִדישן פֿאַלקלאַר, הערשט אויך אין אַמעריקע — און נישט בלויז ביים ברייטן עולם, נאָר אויך אין די געביל־דעטע קרייזן.

„פֿילאָסאָפֿער“ — פֿילאָסאָף — איז דאָ אַ באַצייכענונג, וואָס מען וואַרפט זיך דערמיט ווי מיט אַ „באַל“. אויף דענקמאָלן זעט מען אַפֿט אויסגעקריצט „סטייטסמען ענד פֿילאָסאָפֿער“, אַדער „דזשענעראַל ענד פֿילאָסאָפֿער“ — מלוכה־מאַן און פֿילאָסאָף, גענעראַל און פֿילאָסאָף. אויך צו די שבחים אויף זשורנאַליסטן, הומאַריסטן, אינדוסטריאַליסטן שטעלט מען צו דעם טיטל „פֿילאָסאָפֿער“.

אַפֿילו וויל ראַדזשענט, דער אַמעריקאַנער הערשעלע אַסטראַפֿאַליער, דער „קאר־באַי“, וואָס האָט געקענט קונציק דרייען אַ שטריק און בעת־מעשה בראַקן וויצן, איז געקרוינט געוואָרן מיטן טיטל „פֿילאָסאָפֿער“. אָבער אויב איר וועט זוכן זייערע נעמען אין דער געשיכטע פון פֿילאָסאָפֿיע, אַדער אין אַ פֿילאָסאָפֿישער ענציקלאָפֿעדיע, וועט איר אַנטוישט ווערן. מיט פֿילאָסאָפֿיע בשייכות די אַלע „פֿילאָסאָפֿערס“ ווערט געמיינט: „קאַמאָן סענס“ (שכל הישר), צי אַביסל חכמה

אויף דעם, אָדער יענעם געביט פון סאַציאַלע, פּאָליטישע, ליטעראַרישע, אָדער מיליטערישע טעטיקייטן...

אין אוניווערסיטעטן אומעטום דיפלאַמירט מען מיט פּילאָסאָפּישע דאָקטראַטן נישט נאָר פאַר פּילאָסאָפּיע, נאָר אויך פאַר פּסיכאָלאָגיע, פאַר מוזיק, פאַר ליטעראַטור און אַנדערע קעגנשטאַנדן, וואָס האָבן אין פּלוג קיין שייכות נישט צו פּילאָסאָפּיע. זיי געהערן אָבער אַלע צו דער אידיען־וועלט. דאָ, ווי מיר זען, ווערט דער פּילאָסאָפּיע געגעבן אַ זייער ברייטער — און עלאָסטישער — אויס־טייטש: דעם געדאַנקס יעדע פאַרטיפונג, פאַרשונג, זוכעניש איז פּילאָסאָפּיע. די האַריוואָנטן פון דער פּילאָסאָפּיע זענען נישט, אָדער דאַרפן נישט זיין, באַשרענקט, לויט דערדאָזיקער דעה. מיר קענען, הייסט עס, פּילאָסאָפּירן אויף מוזיקאלישע, ליטעראַרישע, פּסיכאָלאָגישע מאַטיוון, פונקט ווי מיר פּילאָסאָפּירן וועגן סוף און אין־סוף, גאָט און אומענדלעכקייט, מאַטעריע און גייסט.

**

ווען מיר באַקענען זיך מיט דער פּילאָסאָפּישער ליטעראַטור, זעען מיר איין, אַז די, וואָס גיבן אַזאַ ברייטע אינטערפּרעטאַציע פון פּילאָסאָפּיע, זענען נישט אויסן וועג. די פּילאָסאָפּן, די גרויסע און די קלענערע, די קלאַסישע און די מאָדערנע, האָבן זיך פאַרנומען נישט בלויז מיט מעטאָפּיזישע פּראָבלעמען, נאָר אויך מיט „ערישע“ ענינים, עטישע, עסטעטישע און אַפילו פּאָליטישע.

די כינעזישע פּילאָסאָפּן קאָנפּוציווס און מענציווס האָבן זיך געהאַלטן האַרט ביי דער ערד. זייער לערע פאַרנעמט זיך מיט מאַראַל, מיט עטיק, מיט די באַציאָנונגען בין אדם לחברו. אַפילו לאַג־צע און טשואַנג־צע, די מיסטיקערס, שמעלן דעם טראַפּ אויף דער מאַראַלישער ריינקייט פון דעם מענטש. קאָנפּוציווס וויל אַפילו נישט אַריינגיין אין אַ וויכוח וועגן טויט. און ווען אַ תּלמיד פּרעגט אים וועגן דעם, פּטרט ער אים אָפּ מיטן לאַקאַנישן ענטפּער: „אַז מיר ווייסן נישט וואָס דאָס לעבן איז — ווי קענען מיר וויסן וואָס דער טויט איז?“

גאָט, געטלעכקייט איז ביי די כינעזער זעלבסטפאַרשטענדלעך. דורך מאַראַלישער און עטישער דערהויבונג ווערט דער מענטש ממילא נענטער צו גאָט. און ס'איז גאַרנישט שייך צו פּילאָסאָפּירן וועגן דעם. גוטע מידות זענען די שטאַפּלען צום מקור המקורות. לאַג־צע רופּט דעם וועג־אָרויף „טאַאַ“.

און די גריכנ?

קטענאַפּאַנעס, דער גרינדער פון דער עלאַטישער שולע, גלייבט אין דער איינהייט פון אַלץ. „הען טו פּאַן“. איינס איז אַלץ. אָבער זיין אחד־באַגריף איז אַן

ערדישער. „אלע זאכן קומען פון דער ערד און אלע זאכן קערן זיך צוריק צו דער ערד“. דאס דערמאנט אן אונדזער אדם יסודו מעפר וסופו לעפר.

סאָקראַטעס, ווי ער איז אַריין אין דער געשיכטע פון פּילאָסאָפּיע (אַלצאיינס ווער און וואָס ער זאָל נישט האָבן געווען), איז פונקט אַזוי האַרט ביי דער ערד ווי קאַנפּוּציוס און ווי יענער איז ער דער עיקר אַ מאַראַל-פּילאָסאָף. ס'איז בכלל דאָ אַ סך ענלעכקייט צווישן די צוויי, סיי אין זייערע אידייען און געדאַנקען, סיי אין זייער „גיין אין פּאַלק אַריין“ מיט זייערע לערעס. ס'איז מיר אַ חידוש וואָס ביז איצט, אויף וויפּל ס'איז מיר באַקאַנט, האָט נאָך קיינער נישט דורכגעפּירט אַן אַנאַלאָגיע צווישן זיי אין אַ שטודיע.

צו דערזעלביקער קאַטעגאָריע מאַראַל-פּילאָסאָפּן האָבן געהערט רוסאָ, טאַל-סאָי, און אין אַ געוויסן זין עמערסאָן און דזשאָן דיוואי. פּלאַטאָן און מיט יאַרהונדערטער שפּעטער ספּינאָזאַ האָבן זיך אין זייערע פּילאָסאָפּישע חקירות אָפּגעגעבן סיי מיט מעטאָפּיזישע פּראָבלעמען, סיי מיט די פּראָבלעמען פון עטיק, מאַראַל און פּאָליטיק, די צאָל פּילאָסאָפּן, וואָס האָבן געשוועבט דורכויס אין די עולמות העליונים און די באַלדיקע רעאַליטעט מיט אירע ענינים איז זיי לחלוטין נישט אַנגעגאַנגען, איז זיכער נישט גרעסער פון דער צאָל חכמי הפּילוסופּיה, וואָס זייער אינטערעס איז געווען אַ פּאַרקערטער, וואָס די „וועלט מחוץ אונדזער דערפאַרונג“ איז זיי נישט געלעגן אין דער לינקער פּאה.

ס'וואָלט נייטיק געווען צופּיל אַרט, כדי דאָ צו ברענגען אַ לענגערע רשימה פון די ביידע — אָדער עטלעכע — „צדדים“ אין דער פּילאָסאָפּיע און באַרירן כאַטש פון אויבנאויף זייערע אידייען, און ס'איז אין דעם פּאַל סיי-ווי נישט וויכטיק, דאָ וויל איך בלויז אַנווייזן, אַז פּילאָסאָפּיע איז נישט קיין אָפּגעצאַמטער, באַשרענקטער סאָד, וווּ ס'וואַקסט בלויז איין מין פרי.

דערפאַר איז ביז גאָר פּאַלש און אומגערעכט די באַהויפטונג, וואָס מיר הערן אַזוי אָפט פון געלערנטע, יידישע ווי נישט-יידישע, אַז דאָס ייִדנטום איז הויל פון פּילאָסאָפּישן געדאַנק, נישט קענענדיק, אָדער נישט וועלנדיק, באַגרייפן, אַז די יידישע פּילאָסאָפּיע איז אין דער יידישער רעליגיע, ווי דאָס איז דער פּאַל ביי אַנדערע אַריענטאַלישע פעלקער. די פּילאָסאָפּין ל. אַדאַמס בעק (ע. באַרינגטאָן), אפּשר די בעסטע קענערין פון די אַריענטאַלישע פּילאָסאָפּיעס און רעליגיעס, פאַר-דינט דעריבער אַ קאַמפּלימענט פאַר איר טיפּער פאַרשטענדעניש פון דעם ענין, זי שרייבט:

„ס'איז בכלל שווער צו ציען אַ זיכערע ליניע צווישן פּילאָסאָפּיע און רעלי-גיע. דאָס איז אַלעמאַל אַזוי געווען, אפּילו אין אונדזערע צייטן, און ס'איז באַזונדער שווער אין שייכות צו אינדיע, וווּ רעליגיע איז אַזוי טיף פאַרוואַרצלט, אַז

זי מאדעלירט די גאנצע אויסערלעכע פאָרעם פון לעבן, אפשר נאָך דאָמינירנדיקער ווי ביי יידן. בעת מיר שרייבן וועגן אינדישער פילאָסאָפיע, קענען מיר זי דערפאַר נישט אָפשיידן פון רעליגיע“.

די קשיא, וואָס ס'איז אַזוינס פילאָסאָפיע — און ממילא ווער ס'איז אַ פילאָ-סאָף — בלייבט נאָך אַלין, ווי מיר זעען, אָפן, כאַטש זי איז שוין אין פאַרלויף פון לאַנגע דורות אַ סך מאָל פאַרענטפערט געוואָרן, אָבער אַ סך ענטפערס, האָבן מיר אַ כּלל, איז קיין ענטפער נישט... פונדעסטוועגן איז כּדאי דאָ צו ברענגען אַזוי בקיצור, ווי מעגלעך, עטלעכע — היינצייטיקע — ענטפערס אויף דערדאָזיקער קשיא.

סחנאָנע ק. לאַנגע אַ פילאָסאָפּין, וואָס האָט געמאַכט אַ רושם אין דער פּי-לאָסאָפּישער וועלט מיט איר בוך „פילאָסאָפּי אין עי ניו קי“, איז דווקא גענייגט צו אַ ברייטער אינטערפּרעטאַציע פון דעם טערמין פילאָסאָפּיע און איר נייע מוזיקאַלישע מעטאָדע אין פילאָסאָפּישן דענקען שאַפט אַ מין סינטעז צווישן די קונסטן מיט דער פילאָסאָפּיע; אָבער אַז מען טראַכט זיך אַריין אין איר מעטאָדע, זעט מען איין, אַז זי האָט נאָך שווערער געמאַכט דעם וועג פון דער פילאָסאָפּיע. וואָס „דאָס כאַראַקטעריסטישע אין איר איז (לויט איר מיינונג) מער אין דער פאַרמולירונג פון אירע פראַבלעמען, ווי אין לעזן זיי. אירע ענטפערס שטעלן-אויף אַ בנין פון פאַקטן, אָבער אירע פראַגן שאַפן די ראַם פאַר דעם בילד פון פאַקטן... אין אונדזערע פראַגן ליגן אונדזערע פּרינציפּן פון אַנאַליז“.

פראַפּעסאָר סי. די. בירנס זאָגט אין זיין ווערק „דהי סענס אָו האַרריזאָן“, אַז „פילאָסאָפּן פון יעדער תקופה האָבן געשטרעבט זיך אָפּצוגעבן אַ חשבון פון אַזוי פיל דערפאַרונג וויפּל ס'איז פאַר זיי מעגלעך געווען. טייל פון זיי האָבן גע-וואָלט איינשמועסן, אַז דאָס, וואָס זיי קענען נישט דערקלערן, עקסיסטירט נישט. אָבער אַלע גרויסע פילאָסאָפּן האָבן זיך פאַרנומען מיט מער ווי זיי האָבן געקענט דערקלערן, און דערמיט האָבן זיי לכתחילה געחתמעט דעם טויט-אורטייל אויף זייערע פילאָסאָפּיעס“...

האַלי עסטיל קאַנינגהאַם באַטאַנט (אין זיין בוך „אן אינטראַדאַקשאַן טו פּי-לאָסאָפּי“), אַז „פילאָסאָפּיע איז אַ באַוווּסטיזניקער פאַרזוך זיך אָפּצוגעבן אַ חשבון פון דעם פענאַמען פון דערפאַרונג — אין טערמינען פון וועלכן-ס'איז פּרינציפּ, וואָס ער העפט צונויף די אויגנשיינלעכע אונטערשיידן אין אַן איינהייט. זי, די פילאָסאָפּיע, באַמיט זיך ערנסט צו געפינען פּרינציפּן און איז געדולדיק אין זוכן סתירות, וואָס זענען נישט אין הסכּם מיט דעם פּרינציפּ, וואָס ווערט כּסדר און באַוווּסטיזניק אַנגעווענדט — וואָרעם דורך דער פאַראיינהייטלעכונג פון אויגנ-שיינלעכע ווידערשפּרוכן אין אַ העכערן און מער אינקלוזיוון פּרינציפּ, ווערן סיס-

טעמען קאנסטרוירט. דער ציל איז: צו פארזיכערן א הארמאנישן אויסבליק פון דער וועלט, אזוי אז מיר זאלן וויסן וווּ מיר האלטן מיט די דערשיינונגען, ווי אפצו-שאצן זיי און ווי זיך צו באנעמען אין זייער קעגנווארט.

הענרי דיזויד טהארע האט געהאלטן, אז ״כדי צו זיין א פילאסאף איז נישט גענוג צו האבן סובטילע געדאנקען, אדער אפילו צו גרינדן א שולע. מען דארף אזוי שטארק ליב האבן חכמה, אז מען זאל לעבן לויט אירע דיקטאטן — א לעבן פון פשטות, אומאפהענגיקייט, גייסטיקע דערהויבונג און צוטרוי״.

ס'הייסט: נאה דורש ונאה מקיים... אויב מיר זאלן טהארע'ס מיינונג מאכן פאר א פארבאדינג פארן פילאסאף, וואלט מען א היפש ביסל פילאסאפן, צווישן זיי גאר גרויסע און קודם-כל פראנצויזן בייקאנען, געדארפט ארויסווארפן פון פילאסאפישן פאנטעאן...

שלמה סוקאוווטש, רעדאקטאר פון ״דווקא״ (בווענאס-אירעס) און איינער פון אונדזערע פיינסטע פילאסאפישע עסייאיסטן, פרוווט ענטפערן אויף דער פראגע ״וואס איז פילאסאפיע?״ אין א לענגערער עסיי (אין זיין זשורנאל) און אין די לעצטע צוויי שורות פון דער עסיי רעזומירט ער: ״פילאסאפיע איז אזא מענטשאלע פונקציע, וואס שטרעבט אויסצודריקן די מענטשלעכע חשיבות, ווי זיין גייסטיקע פרייהייט״ — א זייער און זייער וויכטיקע עובדה, אדער עבודה, אבער ס'נעמט ארום — אדער אפשר וועט זיין ריכטיקער צו זאגן, אז ס'לאזט אפן — אן אומ-געהייער, ממש אומענדלעך, פעלד...

וואס איז פארט פילאסאפיע? ווען איך זאל דא ציטירן נאך טויזנטער מיי-נונגען, וועט די פראגע אלץ בלייבן א פראגע. וועט אפשר דער בעסטער ענטפער זיין אין א פאראפראזע פון א קינדישן ענטפער: פילאסאפיע איז אלץ, וואס איז — פילאסאפיש. (ווי פאעזיע איז אלץ, וואס איז פאעטיש)...

דער ״קינדישער ענטפער״ פירט צוריק דעם ענין פילאסאפיע צום פאלקלאר, מיט וועלכן איך האב אנגעהויבן.

אט איז, למשל, דער שפאס מיט די צוויי יידן ביי א גלעזל טיי. ״ס'לעבן איז ווי א גלאז טיי״, קרעכצט איינער ארויס מיט הנאה. און אז דער צווייטער פרעגט אים מיט חידוש: ווי אזוי? — קוועטשט דער ערשטער מיט די פלייצעס: וואס פרעגסטו מיך? וואס בין איך — א פילאסאף?... און ביי פילאסאפיע קאן דאס גלאז טיי טאקע ווערן אן ענין: ס'איז געגליכן צום מענטשלעכע לעבן: מיט יעדן זופ ווערט אלץ ווייניקער אין גלאז, ווי מיט יעדן טאג ווערט אלץ ווייניקער לעבן...

אין פילאסאף וועט זיך דער עיקר אריינטראכטן אין הייסן וואסער; אן אנדערער — אין עסענץ, וואס מאכט דאס וואסער פאר טיי, בעת א דריטן פילאסאפס געדאנק וועט ארומנעמען דאס גלאז גופא. אן א גלאז, אן א געפעס צו

האלטן די טיי, איז דאך קיין טיי כלל נישט מעגלעך, מעג דער עסענץ זיין דער סאמע בעסטער. אָדער אפשר איז דאָס גלאָז אינגאַנצן אָן אילוזיע? — האָט דאָך טאַקע אַזוי געהאַלטן דזשאָרדזש בירקלי, אַז מאַטעריע איז נישט מער ווי אַן אויסדאַכטעניש. אַלץ איז גייסט...

פּילאָסאָפּירן לאָזט זיך אויך וועגן — אַ בייגל. ביי משה לייב האָלפּערן איז דאָ אַ סאַטיריש ליד, באַזירט אויף אַ פּאַלקס-וויץ, וועגן אַ הונגעריקן פּילאָסאָף, וואָס קריגט אַריין אַ בייגל. אָבער אַנשטאַט זיך צוצוכאַפּן צו דער בייגל און שטילן זיין פיזישן הונגער, צעשפּילט זיך זיין גייסטיקער הונגער אין ער צעפּילאָסאָפּירט זיך מכוח דער בייגל: וואָס מאַכט די בייגל פאַר אַ בייגל — די ליידיקייט, דער חלל אין מיטן, אָדער דאָס קיילעכדיקע טייגעכץ, דער צירקל אַרום דעם לאָך? דער סוף איז, אַז דער פּילאָסאָף שטאַרבט פון הונגער מיט דער בייגל אין האַנט. אָבער דאָס פּראַבלעם מיט דער בייגל איז אַלץ נישט געלעזט. און מען וועט מסתמא קיינמאַל נישט קענען ענטפּערן אויף דער קשיא, וואָס ס'מאַכט זאָכן פאַר זאָכן, די פאַרגליווערטע שטיקער מאַטעריע, וואָס מיר זעען, הערן און טאַפּן אָן, אָדער דער ליידיקער אַרום, דאָס אומגעזעען-גייסטיקע...

בקיצור: מיר האָבן טאַקע נישט קיין ענטפּער אויף די קשיות מכוח דברים ברומו של עולם, אָבער אין פרעגן אַליין דערהייבט זיך דער מענטש, און טריט-ביי-טריט, אָדער פּלי-ביי-פּלי דערגרייכן מיר ערגעץ און ס'עפענען זיך פאַר אונדז אַלץ ברייטערע האַריזאָנטן. מעג דאָס פּאַלק גוטמוטיק שפּאַסן פון דעם פּילאָסאָף, דעם בטלן — און האָבן אַ מטושטשן באַגריף פון פּילאָסאָפּיע — אָבער אָן דעם פּילאָסאָף וואַלט דאָס לעבן געווען אַזוי גראַ, אינטאַניק און פּלאַך.

„ווי ס'ווערן לידער פארפאסט“...

ווי שטארק י. ל. פּרץ האָט געהאַלטן פון יהואשן, ווייס איך נישט. אויב ער האָט ערגעץ געשריבן וועגן אים, האָב איך נישט געלייענט. אין אַ רעפּעראַט וועגן דער ייִדישער דיכטונג, וואָס פּרץ האָט געהאַלטן אין וואַרשע, נאָך דער טשערנאָב-וויצער שפּראַך-קאָנפּערענץ, האָט ער אים דערמאָנט צווישן די בעסערע ייִדישע דיכטער, בעת מאַריס ראָזענפּעלדן האָט ער אינגאַנצן פאַרשוויגן און וועגן מנחמן און משה טייטשן האָט ער געזאָגט, אַז דאָס זענען צוויי יונגע אַדלערס, וואָס אַדער זיי וועלן פאַרפּלעצן זייער הויך, אַדער — אַראָפּפּאַלן...

דאָס איז געווען דאָס ערשטע — אַדער דאָס צווייטע — מאָל, וואָס איך האָב געהערט פון פּרצן דעם נאָמען יהואש. דערדאָזיקער דיכטער איז מיר דעמאָלט נאָך געווען אומבאַקאַנט. אויף איינער פון מיינע שבת-פּרימאַרגנדיקע באַזוכן ביי פּרצן האָב איך דערזען ביי אים אויפן שרייב-טיש אַ באַנד לידער פון יהואשן. ווען פּרץ האָט זיך פאַרטיפּט אין אַ מאָנוסקריפּט, האָב איך אַן עפּן געטון דאָס בוך און דערזען אויפן שער-בלאַט אַ בילד פון אַ געגאַלט, אויסגעצערט פנים.

דאָס בוך איז געלעגן אויף פּרצ'ס שרייב-טיש אַ לענגערע צייט. כ'האָב שטאַרק געוואָלט איבערלייענען די לידער, נאָר מיר, דעם יונגן בחורל, האָט אויסגעפּעלט מוט צו פאַרפירן מיט פּרצן אַ שמועס וועגן דעם. איין שבת-אינדער-פרי, ווען יעקב דינעזאָן איז געווען ביי פּרצן, האָבן ביידע געבלעטערט יהואש'ס בוך און פּלוצלינג האָט פּרץ אַ זאָג געטון, מיט אַ טאָן, וואָס האָט מיר געקלונגען ווי מיט ביטול:

— ווי ס'ווערן לידער פארפאסט!

דינעזאָן האָט אויף אים אַ קוק געטון, ווי פאַרחידושט. מער איז קיין וואָרט נישט דערמאָנט געוואָרן. נאָך עמעצער איז אָנגעקומען און דינעזאָן האָט דאָס בוך אוועקגעלייגט.

איך בין איצט נישט זיכער, צי דאָס איז פאַרגעקומען פאַר דעם דערמאָנטן

רעפעראט, אָדער שפּעטער. אָבער פּרצ'ס באַמערקונג, וואָס האָט זיך באַצויגן אויף יהוּאָש'ס ליד "ווי ס'ווערן לידער פאַרפאַסט", איז מיר קלאָר געוואָרן אין אַ שטיקל צייט אַרום, ווען איך האָב פּרצן אָנגעזאָגט די בשורה-טובה, אַז איך האָב געמאַכט נאָך עטלעכע לידער...

— לידער מאַכט מען נישט! — האָט פּרץ מיר שאַרף איבערגעשניטן.

— איך מיינ'... פאַרפאַסט... — האָב איך געשטאַמלט.

— פּונקט אַזוי שלעכט ווי געמאַכט! — האָט פּרץ מיר ווידער אָפּגעהאַקט.

איך בין נאָך צעטומלטער געוואָרן — אַזוי צעטומלט, אַז איך געדענק אַפילו נישט, צי פּרץ האָט מיר אויסגעזאָגט — ווי אַזוי יאָ...

אויף דער פאַרלעזונג וועגן ייִדישער דיכטונג, וווּ פּרץ האָט פון זיין רעפעראַט אויסגעלאָזט מאַריס ראָזענפעלד'ס נאָמען, האָט עמעצער פון עולם אים איבער-געפּרעגט וועגן דעם און פּרץ האָט אים לאַקאַניש אָפּגעענטפּערט:

— מאַריס ראָזענפעלד שרייבט לידער צום זינגען און אויף מוזיק בין איך קיין מבין נישט...!

צי פּרץ האָט געהאַט אַזאַ מיינונג וועגן ראָזענפעלד'ס לידער אויך פאַר דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ, איידער די צוויי בערג האָבן זיך באַגעגנט און געקור-מען צו אַ צוזאַמענשטויס, צוליב וועלכן ראָזענפעלד האָט אַ ברוגזער פאַרלאָזן די קאָנפערענץ — ווייס איך נישט.

איך ווייס אָבער, אַז פּרץ האָט טאַקע געמאַכט אַן אונטערשייד צווישן לידער און געדיכטן — אַזוי האָט ער מיר עטלעכע מאָל באַטאַנט אין זיינע געדולדיקע אַנווייזונגען וועגן דעם ענין פאַעזיע.

לידער זענען צום זינגען. געדיכטן — צו לייענען, צו זאָגן, אַריינצואַטעמען. וואָס פּרץ וואָלט וועגן דעם געזאָגט אַצינד, ווען דאָס וואָרט "געדיכט" איז אינגאַנצן אַרויסגעפאַלן פון ייִדיש-פאַעטישן לעקסיקאָן, הגם דאָס וואָרט "דיכטונג" איז פאַרבליבן — איז, פאַרשטייט זיך, שפּעקולאַטיוו.

פאַרוואָס פּרץ האָט געצויגן אַזאַ ליניע צווישן ליד און געדיכט און ווי-אַזוי מען קאָן דערקענען וואָסער ליד ס'איז — אַ ליד און וואָסער ליד ס'איז אַ געדיכט — דאָס האָב איך קיינמאַל נישט פאַרשטאַנען. מיר דאַכט זיך, אַז דאָס איז געווען נישט קיין איבערצייגונג פּרצ'ס, נאָר איינער פון זיינע קאַפּריזן.

אָבער אַז לידער מאַכט מען נישט — איז דעם גלייב איך מיטן גאַנצן האַרץ. איך געהער נאָך צו יענע, וואָס גלייבן אין רוח הקודש, אין אינספּיראַציע, אין מוזע!

ווען אַ דיכטער זעצט זיך אַנידער איבער אַ בויגן פאַפּיר מיטן באַשלוס אָנצו-שרייבן אַ ליד אַרום עפעס אַ געדאַנק, אָדער אַן אייניע, וואָס איז אים איינגעפאַלן

— איז דער דיכטער אפשר א קינסטלער, אויב ער קאן אויפשטעלן א פערזנדיקע קאנסטרוקציע אויף א ריין-מעכאנישן, אדער טעכנישן, אופן. נאָר קיין וואָרער דיכטער איז ער נישט. זיין ליד וועט זיין אַ טויטע, קינסטלעכע בלום, מעג זי ווי שיין זיין פאַרן אויג, אָבער אַן דופט, אַן אַטעם.

דאָס מיינט בשום-אופן נישט, אַז אַ דיכטער דאַרף נישט אַרבעטן אויף אַ ליד, פיילן עס, שליפן עס, איבערטוישן ווערטער — אָבער ווען? ווען דאָס ליד האָט שוין ספּאַנטאַן אַרויסגעשטראַמט פון דעם דיכטערס געמיט, פון זיין נשמה; נאָכדעם ווי דער רוח-הקודש, אָדער אינספּיראַציע, אָדער מווע — אָדער ווי איר זאָלט עס נישט רופן — האָט אים אין מיטן נאָכט אַרויסגעריסן פון בעט; אָדער איז אים „באַפּאַלן“ אין מיטן טאָג אין גאַס, אָדער אין באַן, צי אין געשעפט און אים „געצווונגען“ צו שרייבן.

איך בין נאָך אַ יונג בחורל געווען, אַן אָנהייבער אין דער ליטעראַטור, ווען איך האָב איבערגעלייענט מרדכי ספּעקטאָרס „מאַמענט פּאַטאַגראַפּיעס“ — ווי ייִדישע שרייבערס שרייבן, ביאַליק'ס אופן שרייבן האָט אויף מיר אַ שווערן איינ-דרוק געמאַכט. ביאַליק פלעגט — לויט ספּעקטאָרן — שווער האַרעווען אויף אַ ליד, ממש קאַטאַרושנע אַרבעט! אַנשרייבן אַ שורה, אויסמעקן, איבערלאָזן די שורה, זיך צו איר צוריקקערן שפּעטער, אַמאָל אין טעג אַרום — און ס'האַט אים גענומען אַ לאַנגע צייט ביז זיינס אַ ליד איז פאַרטיק געוואָרן...

אַזאַ האַרעווען אויף אַ ליד איז מיר פאַרגעקומען ווי מלאכה — אַ קינסטלע-רישע מלאכה, ווי אויסאַרבעטן אַ טעפּיך, אָדער אַ פּיינע וואָזע — אָבער נישט קיין דיכטונג.

קאָן זיין, אַז דער איינדרוק, וואָס ספּעקטאָר'ס שילדערונג האָט אויף מיר דעמאָלט געמאַכט, איז שולדיק — טיילווייז, אָדער אינגאַנצן — דערין, וואָס ביאַ-ליק'ס לידער האָבן מיך קיינמאָל נישט באַגייסטערט, וואָס איך האָב אַלעמאָל אין זיי געפילט מער אַנשטעל, ווי אינטימע, נשמהדיקע איבערלעבונג; נביאישע פּראַק-לאַמאַציע, אַנשטאַט אינספּיראַציע — אין זיינע עפּישע פּאַעמעס; און קאַלטע לאַגיק אין די מיינסטע לירישע לידער — אין די מיינסטע, ווייל אין טייל לירישע לידער זיינע, וואָס האָבן זיך מסתמא פון אים אַרויסגעריסן ספּאַנטאַן, שפּירט זיך יאָ אַן אייננסטער נשמהדיקער ציטער.

דוד פּרישמאַן האָט אַמאָל געענטפּערט יענע קריטיקערס. וואָס האָבן ביאַליקן געקרוינט פאַר אַ נביא, אַז ביאַליק איז דער היפּוך פון אַ נביא. ווען אַ בלעטל ביאַליק זאָל צופּעליק אַריינפאַלן צווישן די נביאים, וואָלט מען גלייך דערקענט דעם פּרעמדן אורח — וואָרעם נבואה איז פּאַטאַס, פּרימיטיווער עקסטאַז, בעת דיכטונג איז — קונסט.

אָבער — אויך אמתע דיכטונג — דאַרף מען דאָ מוסיף זיין — איז פאַטאַס, איז אַ צווילינג פון רוח־הקודש און מלאכת הקודש, פון נשמהדיקער רעאַקציע און געדאַנקלעכער רעדאַקציע...

אַזוי ווי דער מענטש איז צום נאַענטסטן זיך אַליין, וועל איך זיך דערלויבן צו ברענגען אַ ראיה פון מיינע אייגענע לידער.

אויב אַ דיכטער קאָן זיך אַליין אָפּשאַצן — האַלט איך, אַז די בעסטע לידער מיינע זענען יענע, וואָס האָבן זיך פון מיר אַרויסגעריסן ספּאַנטאַן, בעת די לידער, וואָס אויף איין פּראָצענט אינספּיראַציע איז דאָ ניין־און־ניינציק פּראָצענט מלאכה, זענען מיר געבליבן ווי שטיף־קינדער און איך פיל זיך נישט היימיש מיט זיי...

דער איינציקער מוז אין דער דיכטונג איז דער מוז פון דער מוזע... אויב אַ דיכטער מוז שרייבן לידער צוליב פרנסה, אָדער כדי זיך צו באַווייזן מיט עשירות — וואָס אין אַזאַ פאַל קומט עס צו כסדרדיקער איבערחורונג, אין פאַרשיידענע וואַריאַציעס, פון דעמזעלביקן מאַטיוו — איז עס צום באַדויערן.

ס'איז צום באַדויערן און צום — דערקענען. אַ פאַרשאַרפטער פּאַעטישער חוש קאָן ממש דערשמעקן אַ ליד, וואָס איז דער פּראָדוקט פון שווייס, און אַ ליד, וואָס איז דער פּועל־יוצא פון אַנטפלעקונג, פון אינספּיראַציע.

אַ ליד פון דעם ערשטן מין קאָן יעדער געשיקטער פּערזן־מאַכער לייכט אי־מיטירן. נשמהדיקן ציטער קאָן מען בשום־אופן נישט נאָכמאַכן. רוח־הקודש לאָזט זיך נישט קאָפּירן.

איך ווייס: דער און יענער וועט שמייכלען סאַרקאַסטיש, ציניש: רוח־הקודש... אינספּיראַציע... אַנטפלעקונג... מוזע... בבא־מעשה!

וועלן די דאָזיקע לייט, וואָס זיי האָבן, געוויינטלעך, שטאַרק דרך־ארץ פאַר דער וויסנשאַפט, אפשר אויפהערן שמייכלען, ווען זיי וועלן געוואָר ווערן, אַז די וויסנשאַפט איז גראַד אויף דער זייט פון — רוח־הקודש!

גענוג, דאַכט זיך, בלויז איבערצולייענען אין „האַרפּערס מאַגאַזין“ די אָפּ־האַנדלונג פון דעם באַווסטן בריטישן פיזיקער, ד״ר לאַנסעלאַט לאו ווהייט — וועגן דעם נאָר־וואָס באַרירטן ענין.

דער אַנגעזעענער פיזיקער ברענגט אַ שלל מיט פאַקטן וועגן אידייען, וואָס בליצן־אויף פּלוצלינג, אומגעריכט, אין מוח, אין געמיט — „גליענדיק מיט דער היץ פון יצירה“. ווי־אזוי דאָס פּאַסירט „איז נאָך אַ מיסטעריע“ — איז מודה דער געלערנטער: „די פּסיכאָלאָגיע פאַרשטייט דאָך נאָך נישט אַפילו די געוויינטלעכע פּראָצעסן פון באַווסטזיניקן דענקען“.

און ד״ר ווהייט ציטירט וועלט־קינסטלערס: בלעיק: „איך האָב אַנגעשריבן דאָס ליד — נישט האָבנדיק פּריער געטראַכט דערפון און אַפילו קעגן מיין ווילן...“

א. א ל מ י

מאצארטן „באפאלט“ די מעלאדיע פון זיין „צויבער-פלייט“ קווינטעט, בעת ער שפילט ביליאָרד... וואָגאַג דערציילט, ווי בילדער קומען צו אים ווי אַ חלום, בעת ער טראַכט גאַרנישט וועגן זיי. דער כעמיקער קעקולי דערזעט פלוצלינג, בעת ער פאַרט אין אַ לאַנדאַנער אַמניבוס, ווי אַטאַמען טאַנצן אין דער לופט — און אזוי — פון אַ פלוצלינגער וויזיע — ווערט געשאפן אַ טעאָריע פון אַטאָמישע גרופירונגען.

וואָס איז דאָס? ווי אזוי געשעט דאָס? זענען דאָס אויסשטראַלונגען פון דעם אונטערבאווסטזיין? פון רוים? פון אַנדערע וועלטן? מיר ווייסן נישט, ווי מיר ווייסן נישט וואָס לעבן איז, וואָס טויט איז, מיר ווייסן בלויז, אַז ס'געשעט. און רוח-הקודש איז — רוח-הקודש. אויב אייך געפעלט בעסער אינספיראַציע, אַדער מוזע — זאָל זיין אזוי. נישט דאָס וואָרט איז דער עיקר, נאָר דער תוך דערפון...

וואס איז פאעזיע?

די פראגע: „וואס איז פאעזיע?“ — איז מסתמא אזוי אלט ווי די פאעזיע גופא. פאעזיע איז באלד אזוי אלט ווי דער מענטש, וואס האט זיך אנגעהויבן פארטראכטן, ווונדערן. די דערציילונג, ראמאן, דראמע זאגן אונדז אליין וואס זיי זענען: סיפור-המעשה, שילדערונג, קאנפליקט, האנדלונג. ס'קענען זיין פראגן וועגן מדרגה, מאס, דערגרייכונג. אבער בלויז אין שייכות צו פאעזיע פרעגט מען, וואס זי איז — און ממילא: וואס און ווער איז א פאעט?

מען קאן ענטפערן, אז פאעזיע איז דאס אלץ, וואס ווערט אויסגעדריקט אין אלע מינים קינסטלערישע פראזע, נאר קאנדענסירט, קאנצענטרירט אין א קאפסול, וואס אנטהאלט כלערליי וויטאמינען. און מען קאן זאגן, אז פאעזיע איז קיין איינע נישט פון זיי, נייערט א מיין פאר זיך — א העכערער מיין, ווי פערז-חסידים פאר-זיכערן; אן איבעריקער מיין, ווי פערז-מתנגדים האלטן. דאס זענען בלויז צוויי זאגעכצער פון א סך.

פאעטן און קריטיקערס האבן אויפגעשטעלט אלערליי סברות און השערות וועגן דעם מהות און באטייט פון פאעזיע, זיך אפילו אריינגעלאזט אין טעאָרעטישע דיסקוסיעס, ווי דאָ וואָלט געגאנגען אין וויסנשאפטלעכע, סאָציאלע, אָדער פּאָלי-טישע פּאַרמולעס. די אָנהענגער פון אַזאַ אָדער אַן אַנדער ריכטונג מעסטן פּאָעזיע לויט זייער קינסטלערישער אמונה. זענען ביי זיי די לידער מחוץ דעם גדר פון זייער באַליבטער ריכטונג אָדער ספּק-פּאָעזיע (אין בעסטן פּאַל), אָדער גאַר קיין פּאָעזיע נישט (אין ערגסטן פּאַל).

ס'איז ממש ווי אין מאַרקסיזם, למשל, וווּ איין ריכטונג טענהט, אז די אַנ-דערע אינטערפרעטירט דעם מאַרקסיזם פּאַלש, אָדער איז גאַר בעצם אַנטי-מאַרקסיטיש...

ציטאַטן פון מיינונגען, וואָס די טעאָרעטיקערס האָבן אַרויסגעזאָגט אין משך פון לאַנגע יאָרן וועגן פּאָעזיע, וואָלטן מיך אַריינגעפירט אין אַ פּאַלעמיק מיט דעם,

אָדער מיט יענעם, אָדער מיט זיי אַלע. און איך בין דאָ בלויז אויסן צו ענטפערן אויף דער פראַגע: „וואָס איז פּאָעזיע?“ — לויט מיין אייגענעם גוסט און קוק, ווייל סוף-כל-סוף איז דאָך יעדער ענטפער דיקטירט פון פּערזענלעכן געשמאַק, אָדער פּערזענלעכן אמת. דעם אַבסאָלוטן אמת — אויב אַזעלכער איז דאָ — קענען מיר נישט וויסן וועגן קיין שום זאך — און פּאָעזיע איז נישט קיין אויסנעם.

מיר דאַכט זיך, אַז דער בעסטער ענטפער אויף דער דערמאָנטער פראַגע איז דער „קינדישער“ ענטפער, אַז פּאָעזיע איז אַלץ, וואָס איז פּאָעטיש (ווי פּילאַ-סאַפּיע איז אַלץ, וואָס איז פּילאָסאָפּיש)... דאָס הייסט, אַז פּאָעזיע איז אַלץ, וואָס איז געשריבן אין פּערזן, אין סטראָפּן, אָן אונטערשייד פון אינהאַלט, פּאַרעם, ריכטונג, ווי אַלץ, וואָס עקסיסטירט און באַוועגט זיך, איז לעבן, יצירה: דאָס פשוטע גרעזל און דער קאָמפּליצירטער אַרגאַניזם פון אַ פּיש, אַ פּויגל, אַ מענטש. דער עיקר אין פּאָעזיע, ווי אין יעדער קונסט, איז — דער טאַלאַנט, די עכטקייט און אויף וויפל דאָס ווירקט אויף אונדז — איך זאָג: אוממיטלבאַר; אַן אַנדערער וועט זאָגן: אינטעלעקטועל. און מיר ביידע וועלן זיין גערעכט, מחמת קיינער פון אונדז האָט קיין רעכט נישט צו זאָגן, אַז דער אַנדערער איז אומגערעכט, אָדער געשמאַק-לאָז — שוין דערפאַר אַליין, וואָס נישט איך און נישט יענער קאָן דאָס אומבאַ-שטרייטלעך באַווייזן.

בקיצור: וועדליק מיין מיינונג איז עכטע פּאָעזיע די, וואָס ווערט געשאַפּן אוממיטלבאַר און אויפגענומען אוממיטלבאַר. אויב מען דאַרף פאַרטייטשן אַ ליד, פאַרלירט זיך די באַלדיקע, דירעקטע „הנאה“. נאָך מער: דאָס ליד הערט-אויף צו זיין אַ ליד און גייט אַריין אין גדר פון פּילאָסאָפּיע, צי גאַר פון פּובליציסטיק, און אויב אַזוי, דאַרף איך שוין זען ווי וויכטיק, ווי טיף דאָס אַרויסגעזאָגטע איז, וואָס דאָס מיינט אויך, צי דאָס ליד איז בכלל כדאי געווען... וואָלט וויטמאַן, למשל, וואָס ער איז אין זיין לעבנס-צייט פאַרזען און פאַרלייקנט געוואָרן ווי אַ פּאַעט, איז איצט דער אַנערקענטסטער אַמעריקאַנער פּאַעט, דער פּאַעט — און מען האַלט עס פאַר פשוטער חוצפה, אויב איינער זאָגט איצט — און מען זאָגט! — אַז ביי אים איז וויטמאַן אַ וויכטיקער דענקער, אַ רעבעל, וואָס זיינע ברייטע, קרעפטיקע שורות זענען אימפעטיקע, מיט נביאישן פּאַטאָס געשריבענע לייט-אַרטיקלען און עסייען, אַבער נישט קיין פּאָעזיע.

דאָס איז מיין פּערזענלעך געפיל און פאַרשטענדעניש פון פּאָעזיע. דער, וואָס איז מיט מיר נישט מסכים, באַזירט אויך זיין מיינונג אויף זיין סוביעקטיווער פאַר-שטענדעניש פון דעם ענין און איך האָב פונקט אַזוי נישט קיין רעכט מבטל צו זיין זיינע מיינונגען, ווי ער — מיינע.

**

לאמיר דא נאכאמאל באטאנען דאס פריער-געזאגטע (אין קאפיטל „ווי ס'ווערן לידער פארפאסט“), אז א פאעט, וואס זעצט זיך אנידער מיט דער כוונה אנצו-שרייבן א ליד, ווי א זשורנאליסט — אן ארטיקל פאר דער מארגנדיקער צייטונג, איז קיין פאעט נישט, נאר א פאעטישער בעל-מלאכה און זיין ליד וועט נישט זיין קיין פאעזיע, נאר א מעכאנישער פראדוקט. ס'זענען אבער דא אזעלכע לידע-ריסטן, וואס באזיצן א טאלאנט, ווער א גרעסערן, ווער א קלענערן — צו אימיטירן טאלאנט, נאכצומאכן פאעזיע און עס זאל אויסזען עכט, ווי די באנקאטן פון א געניטן פאלש-מינצער, אדער ווי א געמעל פון א באגאבטן אימיטאטאר, וואס קאן אייך צושטעלן א רעמבראנד — אקוראט ווי רעמבראנד.

אפשר זענען דא אזוינע פאעטישע שווארץ-קינסטלערס, וואס זיי קענען אויף א רייך-מעכאנישן אופן ארויסרופן אין זיך רוח-הקודש, ווי הודיני האט אויף א מעכאנישן אופן געקענט מאניפעסטירן — מיסטיציזם. ווער ווייס וויפל פאלשע מטבעות איך האב גענומען פאר גוט געלט. דארף איך דערויף וויינען? וואס מען ווייס נישט, זאגט א ווערטל, שאדט נישט. אויב די אימיטאציע שטעלט איינעם צופרידן — און ער ווייס נישט דעם אונטערשייד — זאל זיין צום געזונט! דאס אימיטירן קונסט איז, ווייזט אויס, אויך א קונסט, וואס פארדינט אנערקענונג, בפרט, אז מיר האבן אין אזא פאל סייווי קיין ברירה נישט — אויב אונדזער חוש איז נישט ראפינירט גענוג צו קענען דערשנאפן דאס געפעלשטע אונטער אפילו דער בעסטער נאכמאכונג.

אויב א דיכטער מאכט-אפ ביי זיך פארויס, אז ער וועט שרייבן לויט די כללים פון אזא-און-אזא ריכטונג און בשום-אופן נישט אנדערש; אז ער וועט „זינגען“ בלויז וועגן זיין אינערלעכער נאטור, אדער בלויז וועגן דער אויסערלעכער נאטור; זיין אלעמאל א לירישער, אדער א נאציאנאלער, צי א פראלעטארישער דיכטער — לייגט ער זיך דערמיט גערנוויליק אריין אין א סדום-בעטל, בינדט זיך אליין הענט און פיס, אז ער זאל זיך נישט קענען פאעטיש פריי באוועגן. יעדער פאעט, ווי יעדער קינסטלער, איז קודם-כל א מענטש, וואס אלדאס מענטשלעכע דארף אים זיין אייגן. אן עכטער, פרייער דיכטער, קאן היינט זיין אינספירירט סוביעקטיוו-ליריש און מארגן — נאציאנאל, פאליטיש, אדער פרא-לעטאריש. אפילו אין פארם, אין אויסדרוק דארף ער, לויט מיין מיינונג, זיין פריי. אבער אויב א דיכטער איז על-פי זיין אינערלעכער טבע „מאניסטיש“, נישט מחמת וועלכע-ס'איז פארויס אויסגעקליבענע „שולע“, איז עס א גאנץ אנדער מעשה.

אבער די פאעטישע אימפעריע מוז האבן ארט — מיט פולער גלייכבארעכ-טיקונג — פאר אלע פאעטישע אויסדרוקן, הן אין פארעם, הן אין אינהאלט. דער לייען-עולם פון פאעזיע איז אן אוימגעהייער-גרעסערער, ווי מיר שטעלן זיך פאר,

א. אַל מִי

אַבער מיט פאַרשיידענע געשמאַקן און ס'איז בפֿירוש אַ זינד און אַ חוצפה צו פאַרטרייבן לעזערס מיט חזק וועגן געשמאַקלאַזיקייט, אויב זיי האָבן ליב אַ דיכ-טער, וואָס קליידט זיך נישט לויט דער סאַמע לעצטער פּאָעטישער מאָדע. יחואש איז שוין געווען אַ ווייט און ברייט באַווסטער און פּיל-געלויבטער פּאָעט — מיט אַ שווערן באַנד געקליבענע לידער — ווען אין אים איז פאַרגעקור מען אַזאָ דראַסטישער איבערקער, אַז ממש איבערנאַכט איז ער פון אַ „קלאַסיקער“ געוואָרן אַ „מאָדערניסט“, דערצו אַזוי אולטראַ, אַז די „אינזיכיסטן“ באַטראַכטן אים מיט רעכט פאַר זייער „פּאָטער“. וועלכער יחואש איז בעסער? ווידער גילט דאָ דער קינדישער ענטפּער: ביידע בעסער. דער ערשטער יחואש באַפּרידיקט איין אוידיעניץ און דער צווייטער — אַן אַנדער אוידיעניץ. ביידע מוזן גלייך רעספּעקט-טירט ווערן. פאַראַן אַזעלכע פרומע פּאָעזיע-געניסער, וואָס דאַוונען אין צוויי פאַר תּפּילין: ביידע נוסחאות, צי גאַר אַלע נוסחאות אין דער פּאָעזיע — זענען זיי נאָענט צום געמיט.

האַט ווער אַ רעכט זיי מבטל צו זיין — זיי צו סעגרעגירן — באשר זיי זענען פון אַן אַנדער קאַליר, צי פּילפאַרביק, און נישט לויט עמעצנס געשמאַק?

**

עדואַר בעלאַמי דערציילט — אין זיין „לוקינג בעקוואַרד“* — אַז אין דער צוקונפּט פאַרבלייבט פון אַלע וואַרט-קינסטלערישע פאַרמען בלויז די פּאָעטישע. פאַרוואָס? ווייל פּאָעזיע איז אונדזער אינטימסטער אויסדרוק. איך וויל צושטעלן אויך די עסיי — וואָרעם פּונקט ווי דער מענטש וועט קיינמאַל נישט אויפהערן צו פּילן, וועט ער אויך קיינמאַל נישט אויפהערן צו טראַכטן, מעדיטירן, פּילאַ-סאַפּירן.

אַבער מיר קענען זיך ביידע טועה זיין. ווער קאָן באמת וויסן וויפּל — און וואָסערע — סורפּריזן די צוקונפּט אַנטהאַלט — און באַהאַלט — פון אונדז?

(* אין יידישער איבערזעצונג האָט דאָס בוך געהייסן: „אין הינדערט יאַר אַרום“.)

ווער איז דער מחבר פון זוהר?

י. י. טרונק האט זיך פארנומען צו באווייזן, אז דער מחבר פון „זוהר“ איז נישט געווען משה דע-ליאָן, אפילו נישט רבי שמעון בר יוחאי, נאָר רבי עקיבא. אָבער באַוויזן האָט ער גאָר אַן אַנדער זאָך — און דאָס איז אַז אַ גוטער שרייבער קאָן פון ממש גאַרנישט אויפבויען אַ פיינעם עסייאַסטישן בנין. אַז י. י. טרונק איז אַן אויסגעצייכנטער שריפטשטעלער, איז, דאָכט זיך, איבעריק צו זאָגן. ער האָט דאָס נאָכאָמאַל דעמאָנסטרירט מיט זיין עסיי „רבי עקיבא און דער זוהר“ („צוקונפט“). ס'איז באמת אַן אויפטו — אַנצושרייבן אַן עסיי, וואָס פאַרנעמט איבער זיבן געדיכטע „צוקונפט“-זייטן, פול מיט אַרגומענטן, ראיות און השערות, וואָס האַלטן נישט אויס די מינדסטע קריטיק, וואָס זענען אויף די פולע הונדערט פּראָ-צענט פאַלש.

לאַמיר קודם זיך באַקענען מיט טרונק'ס הויפט-אַרגומענטן, וואָס דאַרפן באַ-ווייזן, אַז משה דע-ליאָן איז נישט דער מחבר פון „זוהר“.

1. טרונק האָט געלייענט אַ ספר, וואָס ר' משה דע-ליאָן האָט זיך אַנגעגעבן פאַר זיין מחבר. עס איז אַ היפש-מיטלמעסיק קבלה-ספר און עס איז אוממעגלעך, אַז די זעלביקע פען האָט אַנגעשריבן דעם „זוהר“.

2. „מיר געפינען אין „זוהר“ געדאַנקען און מיינונגען, וואָס עס איז אויס-געשלאָסן, אַז עמעצער פון ר' משה דע-ליאָן'ס דור זאל פון זיי האָבן געוווּסט“. אין „זוהר“ קומט צום אויסדרוק פיטאַגאָר'ס קאָסמאָגאָניע וועגן דער געשטאַלט פון דער וועלט — און „אַט-אַ-די פיטאַגאָרישע לערע, דערציילט אונדז טרונק, איז במשך פון מיטלאַלטער פאַרגעסן געוואָרן“. פונדאָנען איז דאָס געדרונגען? דערפון, וואָס „אַזאַ ערוודיט, ווי דער פּילאַסאָף בייקאָן, דערהערנדיק דאָס ווילדע ניס פון קופּערניק'ס סיסטעם (וואָס שטימט אינגאַנצן מיט דער אַלטער לערע פון די פיטאַ-גאָרייער), האָט געלאַכט דערפון אין די פּויסטן“.

טרונק מאַכט דערפון דעם אויספיר, אַז „ווען בייקאָן האָט נישט געוווּסט,

וואס די אַנטיקע פּיטאַגאָרייער האָבן געזאָגט וועגן דעם געשטאַלט פון דער ערד און איר שייכות צו דער זון — פּונוואַנען האָט עס געקענט וויסן אזא „פּינצטערער פעלשער“, ווי ר' משה דע-ליאַן?

גלייבט הייסט עס, י. י. טרונק, אַז דער אמתער מחבר פון „זוהר“ איז נישט משה דע-ליאַן, נאָר ר' שמעון בר יוחאי, צו וועמען אליהו הנביא האָט אַנטפלעקט די סתרי-תורה? טרונק איז קודם איבערצייגט, ווי מיר האָבן שוין פּריער געזען, אַז נישט דע-ליאַן איז דער מחבר. וואָס ס'איז שייך ר' שמעון בר יוחאי, איז ער, וועדליק טרונק, יא און נישט דער מחבר. הינטער אים שטייט ר' עקיבא, וועל-כער אינספּירירט, אָדער דיקטירט אים.

עס קומט אויס, לויט טרונק, אַז משה דע-ליאַן איז דאָ באַגאַנגען אַ שטיקל שווינדל — נישט, חלילה, דערמיט, וואָס ער האָט אָנגעגעבן ר' שמעון בר יוחאי ווי דעם מחבר פון „זוהר“, נאָר דערמיט, וואָס ער האָט נישט אָנגעגעבן ר' עקיבאן. וואָס האָט ר' משה דע-ליאַן געהאַט צו ר' עקיבאן? פאַר אים וואָלט דאָך בעסער געלוינט אַוועקצושטעלן דעם נאָמען פון דעם „גרעסטן קבליסטישן דענ-קער אין דער תלמוד-וועלט“? דאָס זאָגט אונדז טרונק נישט אויס.

י. י. טרונק מאַכט אינגאַנצן צונישט אַלע אַרגומענטן קעגן שמעון בר יוחאי'ס אויטאָרשאַפט פון „זוהר“; פון דעם עדות זאָגן פון דע-ליאַן'ס ווייב, וואָס זי האָט דערציילט, אַז זי האָט אַליין געזען ווי איר מאַן איז געזעסן און דאָס ספר געשריבן — איז דאָך אַוודאי נישטאָ וואָס צו ריידן, וואָס ווייס דאָרט עפעס אַ יידענע? קאָ-לעגע טרונק מאַכט אויך נישט קיין וועזן דערפון, וואָס דער „זוהר“ ווערט נישט געדאַכט אין תלמוד. ער לאַכט זיך אַפילו אויס פון רמב"ם, וואָס „מאַכט אַזא גראַבן טעות“ וועגן דער „מעשה-מרכבה“ און אידענטיפיצירט זי מיט די מאַטעמאַטישע און אַסטראָנאָמישע וויסנשאַפטן — און דאָס אַלץ געבויט אויף השערות, וואָס זענען אויסגעזויגן פון פינגער און וואָס קענען, ווי טרונק אַליין איז מודה, נישט באַשטעטיקט ווערן.

פאַרשטייט זיך, אַז טרונק אינגאַרירט אינגאַנצן דעם פאַקט, וואָס אין דעם „זוהר“ געפינען מיר נעמען פון תנאים, וועלכע האָבן געלעבט נאָך שמעון בר יוחאי און וואָס אין „זוהר“ ווערן דערמאָנט די קרייץ-צויגן, וואָס זענען פאַרגע-קומען יאַרהונדערטער שפעטער, נאָך שמעון בר יוחאי. מסתמא איז אויך נישט וויכטיק צו דערמאָנען, אַז אַזאָ אויטאָריטעט ווי יעקב עמדין, האָט אָנגעוויזן, אַז אין „זוהר“ ווערן טייל פסוקים פון תנך פאַלש פאַרטייטשט און תלמודישע עיקרים — פאַלש פאַרשטאַנען.

איצט לאַמיר, אדרבא, אנאליזירן י. י. טרונק'ס באַווייזן, אַז משה דע-ליאַן,

וועלכער האָט געלעבט אין 13טן יאָרהונדערט, איז נישט געווען דער מחבר פון „זוהר“.

טרונק קאָן זיך נישט פאַרשטעלן, אַז דער מחבר פון אַ מיטלמעסיק ספר זאָל קענען אָנשרייבן אַזאַ ווערק, ווי דעם „זוהר“. אויף דעם גרונט קאָן מען פסלענען די אויטאָרשאַפט פון אַ סך גרויסע שריפטשטעלער, וועלכע האָבן אָנגע-הויבן מיט שוואַכע און מיטלמעסיקע ווערק און טיילמאָל אויך פאַרענדיקט מיטל-מעסיק. דער פאַקט איז, אַז דע-ליאַן האָט אָנגעשריבן מער ווי איין מיטלמעסיק ספר. אויב איך האָב קיין טעות נישט, האָט ער אָנגעשריבן אַרום פינף אַזעלכע ספרים.

דער „זוהר“ איז, זעט אויס, אַ קאָמפּילאַציע פון עטלעכע ווערק — פון דע-ליאַנס אייגענע כתבים און פון אַנדערע מחברים, וואָס אָדער זיי האָבן צוגעשיקט זיי-ערע שאַפונגען צו דע-ליאַנען אויף מבינות, אָדער זיי זענען אַריינגעפאַלן אין דע-ליאַנס הענט אויף אַן אַנדער אופן. אַז אַ מחבר זאָל אַרויפשטעלן אויף זיין ווערק דעם נאָמען פון אַ גרויסער פּערזענלעכקייט, אַפילו פון אַ מלאך, ווייל דאָס איז אַ בעסערע פירמע — אַזוינס איז אַמאָל געווען אַ גאַנץ געוויינטלעכע זאַך. דער פאַקט איז, אַז דאָס איז געווען דער פאַל מיט די מיינסטע רעליגיעזע ווערק ביי אַלע אומות. אין אַמעריקע איז אויפגעקומען אַ נייע רעליגיע, דער מאָרמאָניזם, באַזירט אויף דער „גאַלדענער ביבל“, אָדער „דאָס בוך פון מאָרמאָן“, וואָס אַ מלאך זאָל האָבן אַנטפלעקט צו דזשאָזעף סמיטן און וואָס אין אמתן איז דאָס גע-ווען, ווי פאַרשערס באַווייזן, אַ מאָנסקריפט, וואָס אַ רייכער סוחר האָט איבער-געלאָזט, און זיין אלמנה האָט עס איבערגעגעבן סמיטן.

ס'איז דעריבער גאַנץ נאַטירלעך און פאַרשטענדלעך, וואָס משה דע-ליאַן האָט אַרויפגעשטעלט דעם נאָמען פון ר' שמעון בר יוחאין אויפן „זוהר“, אויף דעם ספר, וווּ עס פילט זיך די השפּעה פון דער אינדישער וועדאַנטאַ-פּילאָסאָפּיע, וואָס האָט זיך אין יענער צייט פאַרטראָגן פון אינדיע קיין פּערסיע און פון דאָרט קיין שפּאַניע. אָבער אין „זוהר“ איז דאָך אויך דאָ פּיטאַגאָרישע השפּעה, און פּיטאַגאָראַס/עס לערע איז אין מיטלאַלטער אַזוי „לחלוטין פאַרגעסן געוואָרן“, ווי טרונק פאַרזיכערט, אַז אַפילו אַזאַ ערודיט ווי בייקאָן האָט דערפון נישט געוויסט.

הייבט זיך אָבער די גאַנצע מעשה נישט אָן. די פּיטאַגאָרישע לערע איז אין מיטלאַלטער נישט פאַרגעסן געווען. זי איז בלויז נישט געווען אין דער מאַדע, מחמת אַריסטאָטל און יוקליד האָבן פאַרטונקלט אַלע גריכישע פּילאָסאָפּן און באַ-הערשט דעם מענטשלעכן געדאַנק ביז העט אין אונדזער צייט אַריין. דער דאָזיקער אַרגומענט, טרונק'ס, צערייסט זיך, ווי שפּינוזעבס ווען מיר קוקן אַריין אין בייקאָנ'ס עסיי „וועגן פּריינטשאַפט“, וווּ ער רעדט וועגן פּיטאַגאָראַסן. הייסט עס,

אז בייקאן האָט יאָ געוויסט וועגן דער פּיטאַגאָרישער לערע און אויב ער האָט געלאָכט פון קופּערניקן, איז עס זיכער נישט געווען דערפאַר, וואָס ער האָט נישט געוויסט פון דער פּיטאַגאָרישער פּילאָסאָפּיע, נאָר מחמת אים איז אויסגעקומען מאַדנע, וואָס זיינער אַ מיטצייטלער זאָל אַרויף אויפן וועג פון די פאַרצייטישע פּיטאַגאָרייער.

צום סוף אַ וואָרט וועגן נאָך איין פּונקט אין קאַלעגע טרונקס עסיי, וואָס האָט נישט קיין דירעקטן שייכות צום ענין „זוהר“ — און דאָס איז די באַהויפטונג, אז אין „אַלטן מצרים האָט מען געהאַט די נעמלעכע באַגריפן וועגן דער גאָטהייט, פּונקט ווי די היינטיקע מענטשן (וועלכע מענטשן? א. אַל.), די אַלערליי נעמען פון די מצרישע געטער מיינען גאַרנישט קיין אַלערליי גאָטהייט. ס'זענען נאָר פאַרשיידענע באַצייכענונגען וועגן דער איינציקער גאָטהייט.“ אַט די באַהויפטונג האָט שוין טרונק נישט אויסגעזויגן פון פינגער, נאָר פון — עדגאַר עלען פּאוס אַ דערצייילונג. טרונק איז, זעט אויס, נישט נאָר אַ קינסטלער, נאָר אויך אַ קונצנ-מאַכער: האַקוס-פּאַקוס — און פון פּאַליטעאיזם, פון געצנדינסט, ווערט דער ריינ-סטער מאַנאַטעאיזם.

נו, ס'איז גענוג אַריינצוקוקן אין די אַנטיקע עגיפּטישע כתבים, ווי אין „בוך פון טויטע“, אין „בוך פון פּטאַך-האַטעפּ“ און אין אַנדערע, כדי צו זען די לעכערלעכקייט פון אַזאַ באַהויפטונג, ווען איין פרעה — אַמענאַפּיס דער פּערטער, וועלכער האָט שפּעטער געביטן זיין נאָמען אויף אכנאַטאָן — האָט געוואָלט אָפּ-שאַפן די הונדערטער געטער, לאַקאַלע און נאַציאָנאַלע, און איינפירן אַ מין מאַנאַ-טעאיזם, מיט אַמאַן-רא, דעם זון-גאָט, פאַר דעם איינציקן גאָט (אַטאָן), האָבן די טויזנטער פּריסטער פון די פאַרשיידענע געצן, רעוואָלטירט קעגן אים און זיין הערשאַפט האָט געהאַט קורצע יאָר. די פאַרצייטישע עגיפּטער, ווי די באַבילאָנער און גריכן, און ווי די היינטיקע שינטאָניסטישע יאַפּאַנער, האָבן געגלויבט אין אַ סך געטער, וואָס נישט בלויז זענען זיי נישט קיין פאַרשיידענע באַצייכענונגען פון דער איינציקער גאָטהייט, נאָר זיי פירן אָפּט מלחמות איינע קעגן די אַנדערע. טרונק וועט איצט, ווי מיר זעען, מוזן זוכן אַנדערע באַווייזן פאַר זיינע השערות — אַבער ער וועט זיי זיכער נישט געפינען...

עוץ, אמסטערדאם און בערדיטשעוו

איוב, ספינאָזאַ, לוי יצחק בערדיטשעווער.

צווישן עוץ און אמסטערדאם און בערדיטשעוו — א מהלך פון יאָרהונדער-טער. אַזוי ווייט איינער פון דעם אַנדערן און דאָך אַזוי נאָענט — אויפן וועג צו גאָט. איוב, דער גאָט-געפייניקטער; ספינאָזאַ, דער גאָט-פאַרשיכורטער און לוי יצחק, דער ייִד-פאַרשיכורטער. איוב, דער לאַ-היה ולא נבראדיקער, איז אַזוי רעאַל — אויב נישט נאָך רעאַלער — ווי ספינאָזאַ און לוי יצחק, דווקא ווייל אַן אויסגעטראַכטער, ווערט ער דערהויבן ווי אַ סימבאָל פון כלל-מענטש, פון אַל-מענטש. פאַרוואָס קומט עס מיר? — פרעגט ער ביי גאָט. כ'בין גאָטספאַרשטיק געווען, גוט געווען, גאַנץ געווען — און אַזאַ גור!

און וואָס ענטפערט גאָט? „ווי ביסטו געווען בעת איך האָב געגרוּנטפּעסטיקט די ערד? קענסטו מיינע ווערק פאַרשטיין? ... ווער האָט געצאַמט דעם ים? ... האָסטו ווען, אין אַלע טעג, באַפוילן דעם מאַרגן? ...

אַן ענטפער, וואָס וואַלט פאַרלוירן אין יעדן דעמאָקראַטישן געריכט... נו, אַז איך בין נישט געווען בשעת דו האָסט געלייגט די יסודות פון דער ערד און איך קאָן דיינע ווערק נישט פאַרשטיין — באַרעכטיקט דאָס דעם מאַרד פון מיינע זין און טעכטער, דאָס פאַרטיליקן מיינע שאַף און רינדער און דאָס באַדעקן מין גוף מיט קרעץ?

ס'איז ווי אַ פּאַטער, וואָס האָט צעממיתט זיין זון, פאַרברענט זיין הויז מיט זיינע בני-בית, זאָל טענהן — אין געריכט: ווי איז ער, דער זון מיינער, געווען בשעת איך האָב דאָס הויז געבויט, די פּאַמיליע אויפגעשטעלט?

בכּו, אויב דער זון איז דערביי נישט געווען און ער קאָן דעם טאַטנס דרכים נישט פאַרשטיין, מעג ער, דער טאַטע, טון קעגן זיין זון דאָס, וואָס ער האָט געטון. אַז אַ קאַץ, אַ טויב, אַ וועווערקע, אַדער וועלכע-ס'איז אַנדערע שטומע באַ-שעפעניש, איז דאָ נישט געווען בעת איך, דער בן-אדם, האָב שטעט געבויט,

א. אַל מִי

מאַשינען געשאַפֿן און זיי, די שטומע באַשעפענישן, קענען מיינע מעשים נישט תּוֹפֵס זיין — קאָן אײַך דערמיט באַרעכטיקן מיין פּײַניקן זײַ?
אײַך האָב אַלעמאַל זײַך פאַרגעשטעלט דעם מחבר פון אײַוב מיט אַ סאַרקאַס־טישן שמײכל אױף די לײפן, בעת ער האָט אין גאַטס מױל אַרײַנגעלייגט אַזעלכע באַרײַמערײַשע רײד. מײַר האָט זײַך אַלעמאַל געדאַכט, אַז ער אײַז אױסן געווען צו דערהײבן אײַוב, דעם געפּײַניקטן מענטש, אײַבער גאַט, זײַן פּײַניקער.
אײַוב אײַז אױפגעשטאַנען מיט טענות קעגן גאַט פאַר זײַך אַלײן — און דאַס מײַנט, ווי געזאַגט, פאַרן אַל־מענטש.
ר' לױ יצחק אײַז אַרױס מיט טענות צו גאַט פאַרן יײד, ווי אַ מלײַך־יִוֹשֵׁר פאַרן כּלל־יִשְׂרָאֵל, און דעם רבּוֹנ־שׁל־עוֹלָם צו אַ דײַן־תּוֹרָה גערופּן:

גוט מאַרגן דײַר, רבּוֹנ־שׁל־עוֹלָם!
אײַך, לױ יצחק בן שׁרה מבאַרדײַטשעוו,
בײַן געקומען צו דײַר מיט אַ דײַן־תּוֹרָה
פאַר דײַן פּאַלק יִשְׂרָאֵל —
וואָס האָסטו צו דײַן פּאַלק יִשְׂרָאֵל?
וואָס האָסטו זײַך אָנגעזעצט אױף דײַן פּאַלק יִשְׂרָאֵל?

דער באַרדײַטשעווער, וואָס ער אײַז אַזױ גאַטפאַרכטיק ווי דער מאַן פון עזר,
קאָן בשׁוֹם־אױפֿן נישט שלום מאַכן מיטן געדאַנק, אַז גאַט קאָן זײַן אומגערעכט.
ערגעץ מוז דאָך זײַן אַן ענטפּער, אַ פאַרענטפּער, אַבער די הײַמלען שׁווייגן.
לױ יצחק ווערט בײַ זײַך געפאַלן און ער דערפילט נאָך שאַרפּער זײַן בײַטול־הײַש אין פּנים פון דעם אומפאַרשטענדלעכן. דער בײַטול־הײַש פאַרוואַנדלט זײַך אין התלהבות פאַר דעם, וואָס אײַז אומעטום, און ער זײַנגט צו גאַט אַ דודעלע:

אַז וווּ אײַך גײַן — דו!
אַז וווּ אײַך שׁטײַ — דו!
רק דו, נאָר דו, ווײַדער דו, אַבער דו —
דו־דו־דו, דו־דו־דו!
מזרח — דו, מערב — דו!
צפּון — דו, דרום — דו!
דו־דו־דו,
דו־דו־דו,
דו־דו־דו!

און דער גרויסער אמסטערדאָמער זינגט דאָסזעלביקע געזאָנג צו גאָט, וואָס דער גרויסער באַרדיטשעווער, נאָר אַנדערש אַקצענטירט... ביים באַרדיטשעווער איז גאָט אומעטום אין דער וועלט. ביים אמסטערדאָמער איז די וועלט אומעטום — אין גאָט.

ספינאָזאַ, וואָס ער ווערט פון איין זייט געפרייזט ווי דער „גאָט-פאַרשיכורטער פילאָסאָף“, ווערט פון דער אַנדערער זייט געבראַנדמאַרקט ווי דער פריניץ פון אַטעאיזם, ווי דער אַנטי-גאָט פאַרשיכורטער שטן.

און ס'איז צווישן די צוויי אויפפאַסונגען קיין סתירה נישטאָ. ביידע צדדים זאָגן דעם אמת. פון פילאָסאָפישן שטאַנדפונקט איז ספינאָזאַ דער גרעסטער גאָט-עקזאַלטרירטער דענקער; פון פאַרמאָליסטיש-רעליגיעזן שטאַנדפונקט — דער גרעס-טער גאָט-פאַרלייקענער.

וואָרעם רעליגיע באַזירט זיך אויף אַ פערזענלעכן גאָט, אויף אַ פאַטער אין הימל, וואָס האַלט אָן אויג אויפן מענטש און וואָס דער מענטש קאָן פאַר אים עפענען זיין האַרץ.

ביי ספינאָזאַן איז אַזאַ מענטשלעך-נאָענטער גאָט נישטאָ. צו ספינאָזאַ'ס גאָט איז נישט שייך מתפלל צו זיין.

איוב האָט טענות צו גאָט. דער באַרדיטשעווער האָט טענות צו גאָט. ספינאָזאַ האָט טענות צו די, וואָס האָבן טענות צו גאָט. ר' לוי יצחק איז דער מליץ-יושר פאַרן ייד. ספינאָזאַ איז דער מליץ-יושר פאַר גאָט...

אַזעלכע טענות צו גאָט, ווי די פון איובן און לוי יצחקן — און אַנדערע טענות — זענען, על-פי ספינאָזאַ, טעותן, מיסקאַנצעפציעס.

„אַלע מיסקאַנצעפציעס וועגן גאָט, — שרייבט ספינאָזאַ צו אַלדענבורגן, — וואָסן-אַרויס פון דער אַלגעמיין-פאַרשפרייטער מיינונג, אַז אַלע זאָכן אין דער נאַטור פונקציאָנירן ווי מענטשן — מיט אַ ציל אין אויג. עס ווערט אָנגענומען ווי אַ זיכערקייט, אַז גאָט אַליין דירעקטירט אַלע זאָכן צו אַ באַשטימטן ציל... אַ סך פרעגן: אויב אַלע זאָכן שטאַמען פון דער נייטיקייט פון גאָטס אַבסאָלוטער, פערפעקטער נאַטור, פאַרוואָס זענען דאָ אַזוי פיל פאַרקריפלינגען אין דער נאַטור, צעמישעניש, זינד?“ און ספינאָזאַ ענטפערט, אַז די שלימות פון זאָכן איז אָפהענגיק בלויז פון זייער אייגענער נאַטור.

ס'איז דעריבער אויך אַ טעות צו פאַרגלייכן איין זאָך מיט דער אַנדערער. „מיר זאָגן, למשל, — שרייבט ספינאָזאַ צו בליענבערכן, — אַז אַ בלינדער איז באַרויבט פון זיין ראייה, מחמת מיר שטעלן זיך אים פאַר ווי אַ זעענדיקן, אָדער מחמת מיר פאַרגלייכן אים מיט אַנדערע, וואָס קענען זען, אָדער מיר פאַרגלייכן זיין איצטיקן צושטאַנד מיט זיין פריערדיקן צושטאַנד, בעת ער האָט געקענט זען.

ווען מיר קוקן אזוי אַ אויפן מענטש, פאַרגלייכנדיק זיין נאַטור אַדער מיט דער נאַטור פון אַנדערע, אַדער מיט זיין אייגענער פּריערדיקער נאַטור, נעמען מיר אָן, אַז דאָס זען געהער זיך אָן מיט זיין נאַטור, און דערפאַר באַהויפטן מיר, אַז ער איז באַרױבט געוואָרן פון זיין ראיה“.

„אַבער, — שרייבט ער ווייטער, — ווען מיר טראַכטן זיך אַריין אין דער נאַטור און אין דעם דעקרעט פון גאָט, קענען מיר נישט ריידן וועגן דער באַ- רױבונג פון יענעם מענטשנס ראיה מיט מער באַרעכטיקונג ווי וועגן אַ שטיין. וואָרעם אין דער אַקטועלער צייט איז די ראיה נישט מער אין רשות פון יענעם מענטש (ווי זי איז נישט), פון דעם שטיין.

מחמת צום מענטש געהערט — און איז אַ חלק פון זיין נאַטור — בלױז דאָס, וואָס איז אים באַוויליקט דורך דער פאַרשטענדעניש און רצון פון גאָט (אונטער- געשטראַכן פון ספּינאַזאָן אַליין).

אודאי וואָרפט זיך דאָ אין די אויגן אַ געוואַלטיקע סתירה צווישן ספּינאַזאָס אומפּערזענלעכן, אימאַנענטן גאָט, אַ גאָט, וואָס האָט נישט פּינט און האָט נישט ליב, ווי ער זאָגט עס אויף אַן אַנדער אָרט, און אַ גאָט, וואָס באַוויליקט און דעק- רעטירט, וואָס דאָס זענען די אַטריבוטן פון אַן אַנטראָפּאָמאָרפּישן גאָט. אודאי קאָן מען אַט-דעם געדאַנק ספּינאַזאָס דערפירן צו זיין עקסטרעמער לאַגיק, — דהיינו, אַז מען קאָן נישט פאַרגלייכן דעם געשלאָגענעם איוב מיט דעם פּריערדיקן רייכן און גליקלעכן איוב. דאָס הייסט, אַז אין דער אַקטועלער צייט איז איוב דאָס, וואָס ער דאַרף צו זיין, ווי ער איז געווען דאָס, וואָס ער איז געווען און געדאַרפט זיין — אין זיין פּריערדיקן צושטאַנד...

זיינע טענות צו גאָט זענען דעריבער אומבאַרעכטיקט. ממילא זענען אויך לוי יצחק'ס טענות קיין טענות נישט, וואָרן — צו פאַראַפּראַזירן ספּינאַזאָס געדאַנק — דעם יד געהערט — און איז אַ חלק פון זיין נאַטור — בלױז דאָס, וואָס ס'איז אים באַוויליקט דורך דער פאַרשטענדעניש און רצון פון גאָט...

ספּינאַזאָ, דער פּאַנטעאיסטישער פּילאָסאָף, איז, הייסט עס — ווי מיר זעען — דאָ פרומער פון איובן און לוי יצחקן...

פרומער? אודאי איז אַזוינס נישט שייך צו זאָגן וועגן דעם אַמסטערדאַמער ווען זיינע רייד זענען אין הסכּם מיטן גאָט פון זיין פּילאָסאָפּישן סיסטעם, אַדער מיטן סיסטעם פון זיין פּילאָסאָפּישן גאָט, וואָס ער איז, — ווי ער באַשרייבט אים אין דריטן קאַפּיטל פון זיין „טעאָלאָגיש-פּאָליטישן טראַקטאַט“, — „אַ פאַרפיק- סירטע און אומפאַרענדערלעכע אַרדענונג פון דער נאַטור, אַדער אַ קייט פון נאַ- טירלעכע געשעענישן“. צו אַזאָ גאָט קאָן מען קיין טענות נישט האַבן, ווי מען קאָן פון אים נישט דערוואַרטן קיין חסד ורחמים.

אָבער אין די געבראַכטע רייד ספינאַזאַס אַנטפלעקט זיך, ווי כ'האַב שוין ביי אַן אַנדער געלעגנהייט באַטאָנט, — דער אַלטער כביכול פון חומש, פון תלמוד, פון די מדרשים, פון מחזור און סידור, וואָס ער באַפעלט, דיקטירט און נעמט אַן אַקטיוון אַנטייל אין אונדזער לעבן און שטרעבן. דאָס איז נישט דער איינציקער פאַל וווּ פלוצלינג באַווייזט זיך אין די ווערק פון פּרזערדיקן ישיבה-בחור אונדזער אַלט-באַקאַנטער רבונר-של-עולם.

אַזוינס טרעפט ביים אַמסטערדאַמער סיי אין זיין „עטיק“, סיי אין זיין „טעאַ-לאַגיש-פּאַליטישער טראַקטאַט“, סיי אין זיינע בריוו, ווי אַ שטייגער אין דעם פונקט, וווּ ער זאָגט זיך אַרויס וועגן דער באַנייאונג פון מלכות ישראל. „אויב די יסודות פון זייער רעליגיע, — שרייבט ספינאַזאַ וועגן יידן בלשון „זיי“, — האָבן נישט פאַרלירן זייער גייסט, קענען זיי נאָך אַפילו, ווען די געלעגנהייט קומט (אַזוי ענדערן זיך די מענטשלעכע ענינים) אויפשטעלן אויפסניי זייער מלוכה און גאָט וועט זיי צום צווייטן מאָל אויסוויילן“.

„גאָט וועט זיי... אויסוויילן!“ ניין, דאָס איז נישט דער גאָט פון דער פּאַנטע-איסטישער פּילאַסאָפּיע, וואָס ער טוט גאַרנישט און פאַרלאַנגט גאַרנישט; דער גאָט, וואָס איז אַן איינמאַל-פאַר-אַלעמאַל פאַרפיקסירטע נאַטור-אַרדענונג. דאָס איז דער גאָט פון אברהם, יצחק און יעקב, וואָס ספינאַזאַ האָט געירשנט פון זיין פרומען טאָטן, פון זיינע זיידעס, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון די אינקוויזיציע-פּייערן; דער אַלטער גאָט פון ישראל, וואָס ענדערט און פאַרענדערט און וואָס אויף אים איז געזאָגט „ד' נתן וד' לקח“ — ער, דער אַלטער כביכול, איז דאָ און דאָרט גובר דעם אימאַנענטן גאָט פון דעם אַמסטערדאַמערס פּילאַסאָפּישן סיסטעם.

אין אַזאַ מאַמענט, בעת דער אל שדי גנבעט זיך אַריין אין היכל פון ספינאַזאַס פּילאַסאָפּיע, דערהערן מיר ווי ספינאַזאַ וואַלט געטענהט דורך די דורות צו איובן און לוי יצחקן, אַז זיי זאָלן קיין טענות נישט האָבן צום רבונר-של-עולם, וואָרעם — גאָט און זיין משפט איז גערעכט... —

אהבת ישראל

אהבת ישראל — צוויי שיינע ווערטער. וואָס קאָן נאָך זיין שענער ווי אהבה, ליבשאַפט? און ישראל? דער שטאַם־נאָמען פון אונדזער פּאָלק קלינגט מיט אַזאַ שיינעם און שטאַלצן יחוס פון העט־העט, ווען מיר זענען נאַר־וואָס אַרויס אויף דער וועלט־אַרענע און געמאַכט אונדזער קניקס פאַר די אומות.

דער טייטש פון די ווערטער — אהבת ישראל — איז אויך אַזאַ גרינגער, וואָס יעדעס חדר־ינגל פאַרשטייט: ליבשאַפט צו ייִדן, צום פּאָלק ישראל, ייִדישע ליבשאַפט. פשוט, וואָס פשוטער קאָן נישט זיין. אָבער — מאַדנע! — אַז איר טראַכט זיך אַרײַן אין די צוויי ווערטער — אין זייער באַהעפטונג איינס מיטן אַנדערן — ווערט פשוט נישט אַזוי פשוט. נאָך מער: איר כאַפט זיך, אַז איר האָט אויפגענומען — און אַליין באַנוצט — אַ ווערטער־קאָמבינאַציע, וואָס יעדעס וואָרט באַזונדער איז טאַקע פאַרשטענדלעך, אָבער פאַראייניקט צוזאַמען, פאַרלירט זיך דער זין, די לאַגיק.

ס'איז דערביי אָבער נייטיק מוסיף צו זיין, אַז ס'ווענדט זיך דאָ אויך אין דער אינטאַנירונג פון די ווערטער. אויב זיי ווערן אַרויסגעזאָגט סתם אַזוי, ווי אַ שיינע מליצה, איז איין זאָך. אויב אָבער זיי ווערן אַרויסגעזאָגט בלשון אוקאַז, אַדער בלשון פּראַגראַם, צי בלשון קריטיק, ווי דאָס איז דער פּאַל אין דער אהבת ישראל־דיסקוסיע, וואָס גייט ביי אונדז אַן שוין כמה יאָרן, איז עס ווידער אַן אַנדער זאָך. אויב, לאַמיר זאָגן, איינער דערלאַנגט זיך אַ שרייב וועגן אַ ייִדיש בוך, אַז דאָרט פעלט אהבת ישראל, אַדער מען זאָגט אונדז, אַז די דערציִונג פון אונדזערע קינדער, ווי בכלל אַלץ, וואָס מיר בויען און שאַפן, מוז זיין באַזירט אויף אהבת ישראל — ווילט זיך פשוט וויסן וואָס מען מיינט דערמיט.

צווישן די עשרת הדברות איז נישטאַ אַזאַ געבאָט ווי אהבת ישראל, נישט אפילו אהבת ד' — זעט־אויס, אַז שוין אין יענעם ווייט־גראַען צייט־אַלטער האָבן די גרונט־לייגערס פון דער ייִדישער מאַראַל און עטיק פאַרשטאַנען דאָס, וואָס

אזוי פיל חכמים פון אונדזער אַטאָמישער צייט פאַרשטייען נישט — און דאָס איז, אַז ליבשאַפט קאָן נישט זיין קיין געבאַט, קיין פּראָגראַם. מען קאָן קיינעם נישט באַפעלן ליב צו האָבן, אָט ווי מען באַפעלט נישט צו הרגענען, נישט צו גנבענען, אָדער נישט צו נואַפּן. דערביי איז אינטערעסאַנט, וואָס אין די עשרת הדיברות זענען אַלע געבאַטן, אייגנטלעך — פּאַרבאַטן — וואָס נישט צו טון... די אַנזאַגן, אָדער שפּרוכן פון „ואהבת את ה' אלהיך“ און „ואהבת לרעך כמוך“ זענען אַ סך שפּעטער אַריינגעקומען אין דעם ספּר־החיים פון אונדזער פּאַלק, נישט ווי געבאַטן, נאָר ווי גוטע עצות.

אַבער דווקא אין אונדזער צייט איז, ווי געזאַגט, אהבת ישראל געוואָרן — אין אַנגעזעענע יידישע קרייזן — אַ געבאַט און אַ קריטעריע, מיט וועלכער מען גייט צו צו אונדזער ליטעראַטור, צו אונדזער דערציִונג, צו אונדזער לעבן און שטרעבן. דערלאַנג אונדז אהבת ישראל! — פּאָדערט איין צד. לאַ מיט אַ גרויסן אַלף! — ענטפּערט דער אַנדערער צד: אהבת ישראל איז שאַוויניזם, רעאַקציע. אפילו פאַשיון און נאַציזם האָט מען שוין אַריינגעשלעפט אין דער דיסקוסיע און — ס'איז נאָך אַלץ אַ רעטעניש וואָס זיי זענען אויסן, די צדדים, וויפל איך האָב זיך נישט אַריינגעהערט, אַריינגעלייענט און אַריינגעטראַכט אין דער גאַנצער שקלאַ וטריא, בין איך נאָך אַלץ נישט דערגאַנגען ווי אזוי מען מאַכט, אַז עס זאָל יאָ זיין, אָדער נישט זיין אהבת ישראלדיק.

כ'וויל אסור נישט שפילן דעם תם, ווען איך זאָג, אַז איך פאַרשטיי דאָ עפעס נישט. אַבער כ'פאַרשטיי פאַרט נישט — און איך שטעל זיך נישט פאַר, אַז איך בין אין דעם פרט איינער אויפן יאָריד. מסתמא פאַרשטייען אַנדערע אויך נישט, נאָר זיי שעמען זיך מודה צו זיין. כ'בין אַפילו חושד, אַז ווען אַ סך אהבת ישראל-ניקעס און אַנטי-אהבת ישראלניקעס וואַלטן זיך ריכטיק און טיכטיק אַריינגע-טראַכט אין דעם ענין, וואַלטן אויך זיי איינגעזען, אַז זיי פאַרשטייען נישט — די ערשטע, וואָס זיי פרעדיקן און די צווייטע, וואָס זיי באַקעמפּן.

דער ענין אהבת ישראל איז מיר קשה נישט פון היינט און נישט פון נעכטן. נאָך אין מיינע חדר-יאָרן בין איך געקומען אין קאַנפליקט דערמיט, ווי איך דער-צייל עס אין מיינ זכרונות-בוך „מאַמענטן פון אַ לעבן“, אין קאַפיטל וועגן „מין מלמד און דאָס פּאַלק ישראל“. אַט-דער מלמד, אברהם-יצחק, אַ גערער חסיד, וואָס האָט מיט סאַדיסטישער הנאה געפייניקט זיינע תלמידים אויף אַן אופן, וואָס ס'איז אַ בושע צו דערציילן וועגן דעם; וואָס ער האָט ממש געצישעט מיט שנאה צו חסידים פון אַנדערע רביים, ווער שמועסט שוין צו מתנגדים און אַ פשיטא שוין צו „אפיקורסים“ — ער האָט תמיד געדרשנט, אַז מען דאַרף ליב האָבן דעם רבונר-של-עולם און זיין פּאַלק ישראל. און אַז איך האָב איינמאַל אים אַ פרעג

געטון פארוואס מען מוז ליב האבן אלע יידן — ס'זענען דאך דא אַזוינע יידן, וואָס מען מוז זיי פיינט האַבן, האָט ער גלייך אויפן אָרט דעמאָנסטרירט זיין ליבשאַפט צו די בני-ישראל...

דאָס פּאָלק אַליין האָט גראָד נישט געהאַט קיין אילוזיעס וועגן אהבת ישראל, ווי מיר זעען דאָס פון אַ גרויסער צאָל שפּריכווערטער, מעשהלעך, לידער און אַנעקדאָטן אין ייִדישן פּאָלקלאָר, דער עיקר אין דער מעשה וועגן דעם שמועס צווישן צוויי יידן אויף דער טעמע פון אהבת ישראל. איינער פון זיי צעגייט זיך אין התלהבות און התפעלות וועגן עם ישראל; דאָס בעסטע, דאָס שענסטע, דאָס טייערסטע פּאָלק, וואָס איז מיט די ליטוואַקעס? — וויל דער אַנדערער וויסן. ליט-וואַקעס? כ'דאַרף דיר ערשט דערציילן, ווייסט נישט אַליין? נו, און די פּוילישע? די יאַכעס מיינסטו? וואָס ברענגסטו זיי גאָר פאַרן מויל? אַזוי איז דער אהבה ישראל מבטל איינע נאָך די אַנדערע אויך די אוקריינישע, די רומענישע און די אונגאַרישע יידן, און דער סוף איז: ווער בלייבט? וואָס הייסט, ווער? די יידן פון אונדזער שטעטל. נו, ווייסטו דאָך וואָס פאַראַ פאַרשוּנען זיי זענען, בקיצור, ס'בלייבן איך און דו... נו, ווער דו ביסט, ווייסטו דאָך אַליין, דו ביסט דאָך — אַ רוח אין דיין טרייפּענעם האַלדז אַריין?

אָודאי איז דאָס אַ מוראדיקע גוזמא, גראַטעסק, אַ הומאָר און סאַטירע, וואָס גייט-איבער צום צווייטן עקסטערעם פון זעלבסט-האַס אַפילו, ווי ס'טרעפט אַפט ביי יידן; אָבער מיר קענען זיך פונדעסטוועגן אויסמאַלן, אַז ווען אַ סך פון די אהבת-ישראלניקעס זאָלן זיך אַנידערזעצן און אונטערזעצן אַ סך-הכל פון זייער ליבשאַפט צו יידן, וועלן זיי — צו זייער אייגענער איבערראַשונג און שרעק, אויב זיי זענען ערלעך צו זיך אַליין — געוואָר ווערן, אַז ס'זענען דאָ באַלד מער יידן, נישט נאָר יחידים, נאָר גאַנצע סעקטאָרן, וואָס זיי האָבן ליב — נישט ליב צו האָבן, איידער יאָ ליב צו האָבן; קודם די-אַלע, וואָס זיי האַלטן נישט פון אהבת ישראל; דערנאָך די-אַלע „איסטן“ אויף דער לינקער און רעכטער זייט פון זייער אייגענער ריכטונג, שוין אַפּגערעדט פון די „יודאָאיסטן“ און אַלע אַנדערע אַסי-מיליאָטאָרן.

זעט איר, ביי רב לוי יצחק דעם באַרדיטשעווער איז אהבת ישראל נישט געווען קיין מליצה — אָבער אָודאי נישט קיין פּראַגראַם. ליבשאַפט צו יידן, ווי יעדע אַנדערע מין ליבע, איז אַזאַ געפיל, וואָס אַדער מען פאַרמאָגט עס, אַדער מען פאַרמאָגט עס נישט. מען קריגט עס נישט לויט באַשטעלונג, און ביי רב לוי יצחק איז אהבת ישראל געווען אויף די פולע הונדערט פּראָצענט. ס'האַט אים פאַרפלייצט ווי אַ מאַכטיקער שטראָם, וואָס האָט אַרומגענומען אַלע יידן אַן אויס-נעם, אַפילו די געמיינסטע, די נידעריקסטע, וואָס מיר רופן „אַפּפּאַל פון דער

חשבון און טך-הכל

געזעלשאַפֿט, אַפילו די, וואָס האָבן אים גערודפֿט און מבזה געווען. אַז ביי אים זענען גאָר נישט געווען קיין שלעכטע יידן, אַפילו נישט קיין אַפיקורסים. אַבי אַ ייד האָט ער אויף זיינע זינד און מעשים תּעוּתוּעִים מלמד זכות געווען.

איז אַזאַ אהבת ישראל נאַרמאַל? מילא, אַז ס'איז דאָ איין לוי יצחק קענען מיר זיך פאַרגינען דעם לוקסוס אים צו באַוונדערן, בפרט, אַז ער האָט פון זיין ליבשאַפֿט צו יידן נישט געמאַכט קיין פּראָגראַם, נישט געפּאָדערט פון אַנדערע, אַז זיי זאָלן אים קאַפּירן, אויב נישט זענען זיי קיין יידן נישט. אַבער אַז מען קומט צו אונדז מיט אהבת ישראל-לוחות און מען הייבט-אויף איבער אונדזערע קעפּ אַ באַרג: אַדער נעשה ונשמע, אַדער ס'איז אייער-אונדזער סוף — ווילן מיר גריי-לעך וויסן וואָס-ווער-ווען. מוחל שוין, וואָס ליבשאַפֿט קאָן מען נישט באַשאַפֿן דורך פּראָגראַמען; מוחל אויך, וואָס ביי די היינטיקע „לוי יצחקס“ איז דער אהבת ישראל באַגרענעצט בלויז אויף געוויסע יידן פון אייגענעם קלייזל און אונטער געוויסע באַדינגונגען — דער עיקר שבעיקרים איז; וואָס מיינט אהבת ישראל קאַנקרעט, אין דער פּראַקטישער אַנווענדונג?

מיינט עס באמת סתם ליב האָבן יידן — בלויז דערפאַר, וואָס זיי זענען מזרע אברהם, אַפילו די אַסימילאַטאָרן, די פאַררעטערס, די שווינדלערס, די אונ-טערוועלט-לייט, די קאַמוניסטן, „אַבי יידן זענען מיר?“ וואָלט עס באמת גוט געווען פאַר יידן, אַז מיר זאָלן צוגיין צו דער יידישער געשיכטע נישט וויסנשאַפֿטלעך, אַביעקטיוו, קריטיש, נאָר סוביעקטיוו אהבת-ישראלדיק? איז עס באמת געווננטשן צו פאַרפלאַנצן אין אונדזערע קינדער דעם אהבת-ישראלדיקן „פּרינציפּ“, אַז אַלע יידן, ווער זיי זאָלן נישט זיין, זענען גוט און וויל און מען דאַרף זיי ליב האָבן; אַדער אַז אין דער לאַנגער און קאָלירפולער געשיכטע פון אונדזער פּאָלק איז כּולו שיינקייט, חכמה און גערעכטיקייט, אַן פּגימות?

מיינען די פּרעדיקערס פון אהבת ישראל טאַקע אַזאַ טלית שכולו תּכּלּתּדיקן אויפנעם פון יידישער געשיכטע, יידישער דערציאונג, יידיש לעבן? הגם פון די אַלע רייד, וואָס זענען מכוח אַט-דעם ענין געזאָגט און איבערגעזאָגט געוואָרן, זעט עס אויס, אַז דאָס מיינען זיי, ווילט זיך פאַרט נישט גלייבן, אַז זיי קענען דאָס אויסן זיין, אויב זיי האָבן אין זינען דעם קריטישן פאַרשטאַנד פון דעם בן-אדם און דער עיקר די רעאַקציע, וואָס דאָס איז עלול אַרויסצורופן ביי אונדזערע קינדער, וואָס וועלן אַרויסוואַקסן פון אַזאַ אהבת ישראל-דערציאונג און שפּעטער ווען-ס'איז אַנט-דעקן — זוכנדיק, אַדער צופּעליק — אַ פּגימה, אויב נישט אַ גרויסן פּלעק, וואָס אהבת ישראל האָט פאַר זיי פאַרבאַרגן, אַדער פאַררעדט.

מיר דאַכט זיך פאַרט, אַז די אהבת ישראל-פּרעדיקערס האָבן עפּעס ווי על-פי טעות זיך אַנגעכאַפּט אַן צוויי ווערטער און דערנאָך שוין געבליבן קלעפּן צו זיי.

הגם זיי אנטשפרעכען נישט גענוי דאָס, וואָס ביי זיי איז געלעגן אין רעיון, ווי ס'טרעפט גאַנץ אַפּט מחמת דער באַגרענעצטקייט פון מענטשלעכען לשון, אָדער מחמת אונדזער שוואַכקייט צו אַפּגערונדיקטע און געפּליגלטע אויסדרוקן, וואָס גליטשן זיך ממש אַראָפּ פון גומען און וואָס הגם ס'איז נישט האַרמאָניש מיט דעם, וואָס מיר האָבן בדעה צו זאָגן, לאָזן מיר זיי פונדעסטוועגן פּלאַטערן ווי שמעטערלינגלעך אין דער לופט, איידער באַנוצן עקזאַקטע ווערטער, וואָס קלינגען צו האַרט, צו פּראָזאַזש, צו פּראַקטיש. אַזוינס, אָדער עפעס ענלעכס, אפשר אַ שפּראַך־טעות, איז געשען מיטן ענין, מכוח וועלכן ס'איז דאָ דאָס גערייד. ווען מען וואַלט — גלייב איך — אַרויפגעלאָזט אויף דער צונג אַנדערע ווערטער אויפן אַרט פון אהבת ישראל, דהיינו: פּאַרשטענדעניש און גערעכטיקייט, וואַלטן אַלע צדדים געקומען צו אַ הסכּם. דאָס איז דאָך, אייגנטלעך, אַליק, וואָס ס'איז נייטיק אין אונדזער צוגאַנג, נישט בלויז צו יידישער געשיכטע און יידישן לעבן, נאָר צו געשיכטע בכלל און צום לעבן בכלל — סיי פון פעלקער, סיי פון גרופּעס, סיי פון יחידים, ווער און וואָס און ווי זיי זאָלן נישט זיין.

מיט פּאַרשטענדעניש און גערעכטיקייט — און איינס קאָן נישט זיין אָן אַנ-דערן — וואַלט נישט געקומען דערצו, אַז אין יידישער היסטאָריאָגראַפיע, למשל, זאָל מען פון איין זייט „איבערשמעלצן“ דעם אתה בחרתנו אפילו דאָרט, וווּ ס'קלעפט זיך בשום אופן נישט און אַליק אַרויסשטעלן אין כולו ליכט, בעת אַנ-דערע באַטאַנען צופיל שאַטנס, זענען כּסדר אַפּאַלאַגעטיש און אין זייער מורא אַרויסצורופן צו זיך דעם חשד אין יידיש־נאַציאָנאַליסטישן סוביעקטיוויזם, דער-גייען זיי ממש צו איבערחרזן אַנטיסעמיטישע בילבולים אויף יידן. און אַ בילבול איז יעדער נעגאַטיווער פּאַקט, וואָס ווערט נישט באַלויכטן מיט די סיבות, וואָס האָבן אים גורם געווען. דער פּאַקט, למשל, פון יידישע לופט־פּרנסות אין צאָרישן רוסלאַנד, ווי פּריער אין אַנדערע לענדער, קריגט גאָר אַן אַנדער פּנים אין ליכט פון דער אויפקלערונג, אַז דידאַזיקע נעגאַטיווע דערשיינונג איז נישט אַרויסגע-וואַקסן פון דעם „פּאַראַזיטישן כאַראַקטער“ פון ייד (צו לעבן אויף דער פּראַצע פון אַנדערע, צו עקספּלואַטירן דאָס פּויערטום, ווי ד"ר זשיטלאָווסקי שטעלט דאָס אַרויס), נאָר מחמת דעם, וואָס ס'איז יידן פּאַרבאַטן געווען צו באַזיצן באַדן, זענען געווען פּאַרטרעבן פון די דערפער, נישט צוגעלאָזט געוואָרן צו שווערע אינדוסט-ריעס, אין פּאַבריקן אַזוי.

אין זייער קאַמף פאַרן לעבן האָבן יידן, הייסט עס, קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט ווי זיך צו נעמען צו פּרנסות, וועלכע זענען פאַר זיי געווען אַפּן. אויב מען באַ-גלייט נאָך דידאַזיקע אויפקלערונג מיט אילוסטראַציעס פון יידישע דערגריי-כונגען אין פּראָדוקטיווע פּאַכן און פּראַפעסיעס וווּ נאָר און ווען נאָר זיי האָבן

געהאט פרייע מעגלעכקייטן, באקומט זיך גאר אן אנדער בילד פון דעם יידישן כאראקטער.

ווי ס'איז צו זען, איז דאס פשוט אַ פראַגע פון פארשטיין און פון טון גע-
רעכטיקייט הן צום יידישן היינט און נעכטן, הן צום ווייזן עבר. ס'איז, למשל,
ביי טייל יידישע היסטאָריאָגראַפן, צי סתם שרייבערס אויף היסטאָרישע טעמעס
(צווישן זיי גוטע נאַציאָנאַליסטישע און ציוניסטישע יידן) געווען אַ נטיה נאָכצו-
גיין בלינד די דייטשע ביבל־קריטיקערס, וואָס האָבן זיך נישט אויסגעצייכנט מיט
קיין איבעריקער ייִדנפריינטשאַפט און נישט געפרוּווט פריער נאָכקאָנטראָלירן
זייער ״נעם־טעאָריע״ לגבי דעם ייִדנטום; דאָס הייסט, אַז מיר האָבן כסדר גענומען
ביי אַנדערע, דער עיקר דאָס אַלץ, וואָס מיר שטאַלצירן דערמיט ווי מיט אַ גרויסן
ייִדישן אויפטו — ביי די כנענים, ביי די חִיטים, ביי די באַבילאָנער, ביי די פרסים
און — ביי וועמען נישט? בקיצור, נישטאָ ביי יידן קיין אַריגינאַליטעט. איז עס,
פארשטייט זיך, אמת, אַז איין פּאָלק קאָפּירט ביים אַנדערן — אַזוי אַמאַל, אַזוי
היינט, אָבער וווּ ס'איז נישט זיכער ווער ביי וועמען, איז עס דאָך פשוט אַ זינד
קעגן דער פאַרשונג און קעגן אמת ויושר אַרויסצושטעלן דווקא יידן פאַר די
נאָכמאַכערס — אַ פּשיטא שוין דאַרט, וווּ ס'רייסט ממש די אויגן, אַז נישט מיר
זענען געווען די נעמערס, נאָר די אַריגינאַלע געבערס.

לאָמיר ברענגען צוויי קאָנקרעטע ביישפּילן:

1. בשייכות דעם יידישן שבת האָבן יידישע היסטאָריע־שרייבערס נאָכגע-
זאָגט דעם פזמון, אַז מיר האָבן דעם שבת גענומען ביי די באַבילאָנער, הגם דער
באַבילאָנישער שאַבאַטום איז געווען נישט קיין הייליקער רו־טאָג און נישט פאַר
אַלעמען (ווי אונדזער שבת, וואָס איז קודש און איז אַ רו־טאָג פאַר אַלעמען, פאַר
האַר און קנעכט און אַפילו פאַר די שטומע באַשעפענישן, וואָס דער מענטש שפּאַנט-
איין אין אַרבעט) — נאָר בלויז פאַר די האַרן, פאַר דער פּריווילעגירטער קאַסטע,
וואָס האָט זיך סיי־ווי נישט איבערגעאַרבעט... דער שכל־הישר זאָגט דאָ אונטער,
אַז נישט יידן ביי די באַבילאָנער, נאָר די לעצטע האָבן גאָר ביי יידן גענאַשט אַ
קליינעם חלק פון שבת בשעת גלות בבל.

2. מאָנאַטעאִיזם — אַט־דעם גראַנדיעזן אויפטו אין דער אַרומיקער געצנ-
דינערישער וועלט — פאַרגינט מען אונדז אַוודאי נישט, און יידישע שרייבערס
אויף היסטאָרישע טעמעס (צווישן זיי פּרויד) האָבן נאָכגעזאָגט די נישט־פאַרגינערס
די מעשה, אַז מיר האָבן דעם מאָנאַטעאִיזם געלקחנט פון דעם עגיפּטישן אַטאַניזם
— דאָס איז די רעליגיע, וואָס דער פּרעה אכענאַטאַן האָט איינגעפירט, געלאָזט
צעברעכן די הונדערטער ״געטער״, וואָס האָבן ״באַדינט״ דעם הויפט־גאָט אַמאָן־
רא (די זון) און פּראַקלאַמירט די זון פאַר דעם איינציקן גאָט פון מצרים. דער

אַטאַניזם (זון־געצנדינסט) איז פאַרשוונדן באַנאַנד מיט אַכענאַטאַנען (נאָך בלויז זעכצן יאָר הערשאַפט) און ס'לייגט זיך ווידער גיכער אויפן שכל, אַז דערדאַזיקער פּרעה, וואָס ווערט געשילדערט ווי אַ „דעמאָקראַטישער“ מאַנאַרך, וועלכער פּלעגט אינקאַנגיטאַ אַרומגיין צווישן פּאַלק און זיך איינהערן צו אַלערליי שמועסן, האָט אויבערפּלאַכלעך קאַפּירט דעם מאַנאַטעאיזם פון די בני־ישׂראל אין מצרים, וואָס הגם זיי זענען שוין געווען היפש פאַרזונקען אין עבודה־זרה, האָבן זיי פאַרט געהאַט הינטער זיך די אַברהם־טראַדיציע פון אַחדות־הבורא, אויב אַכענאַטאַנען געהערט באמת צו אַ פאַר־משה תקופה. ווי די זאָך זאָל נישט זיין, איז דער געצנדינערישער אַטאַניזם אַזוי ווייט פון דעם אַניווערסאַלן גייסטיק־אַבסטראַקטן יעהאָוע־מאַנאַטעאיזם, וואָס ווייטער קאָן נישט זיין.

*
*

כדי צו טון גערעכטיקייט צו זיך אַליין און צו אַנדערע — איבערהויפּט בשייכות דעם עבר — איז אַ חוץ שכל־הישׂר און אַביעקטיוויטעט (דאָס מיינט: באַפרייען זיך סיי פון פאַראורטיילן, סיי פון סכאַלאַסטישע ספּעקולאַציעס). נייטיק אויך — אויב נישט דער עיקר — היסטאָרישער פּערספּעקטיוו. יעדער פאַרשטייט, למשל, אַז ס'וואָלט געווען אומזיניק און העכסט־אומגערעכט לגבי די פּראַנציון — אַדער די יאַפּאַנער — צו מעסטן זייער מאַראַל, איבערהויפּט אין ענינים בין אדם וחיה — מיט אַ פּריטאַנישער מאָס. לויט אַזאַ מאָס וועט אויסקומען, אַז יענע פעלקער זענען אוממאַראַליש, אַדער אַמאַראַליש.

אויב אַבער מיר אורטיילן די צוויי דערמאַנטע פעלקער — ווי אַנדערע פעל־קער בכלל — לויט זייערע אייגענע סטאַנדאַרטן, באַגריפּן און מנהגים, באַקומט זיך אַ גאַנץ אַנדער בילד, אַ בילד פון אַן אַנדער מאַראַל. אַ פּשיטא שוין, בעת מיר גייען־צו צום עבר, צו פאַרגאַנגענע תקופות, צו אַמאָליקע געשעענישן, איז עס סיי וויסנשאַפטלעך פּאַלש, סיי מוראדיק אומגערעכט פון יעדן שטאַנדפּונקט, אויף זיי צו קוקן דורך די ברילן פון אונדזער צייט, אַרויסטראַגן אויף זיי אַ פּסק־דין אויפן סמך פון אונדזערע היינטיקע סטאַנדאַרטן, באַגריפּן און אידייען, ווי דאָס טוען, ליידער, אַ סך היסטאָריקערס און שרייבערס אויף היסטאָרישע טעמעס. ווי אַ שניידדיקער ביישפּיל קאָן אונדז דאָ דינען דער ספינאַזאַחרם און אַלע זיינע באַגלייט־דערשיינונגען. ביידע צדדים, די פאַרטיידיקערס פון חרם און די פאַרטיידיקערס פון דעם אַמסטערדאַמער פּילאַסאָף האָבן — אין די מיינסטע פּאַלן — אַנגעווענדט די היינטיקע סטאַנדאַרטן. דער פּועל־יוצא פון אַזאַ קוק דורך די ברילן פון נייצנטן און צוואנציקסטן יאָרהונדערט אויף אַ פּאַסירונג אין זיבעצנטן יאָרהונדערט, איז געווען, אַז בעת איין צד האָט אַרויסגעטראַגן אַ פּיינט־

חשבון און סך-הכל

לעכן פסק-דין איבער דער אמסטערדאָמער ייִדישער קהילה און פולשטענדיק רייני-געוואָשן ספינאָזאָן, האָט דער צווייטער צד פאַרמשפט ספינאָזאָן און פולשטענדיק ריינגעוואָשן די פרנסים פון אמסטערדאָם.

אַנדערש זעט-אויס דער גאַנצער טראַגישער ענין, אויב מען גייט צו אים צו אין ליכט פון יענער תקופה און אָן פאַראורטיילן, וואָס ווערן געהייצט און געהעצט פון בלינדער אהבה, אָדער בלינדער שנאה. ווען מען נעמט, הייסט עס, אין באַטראַכט דעם קלימאָט, גייטיקן, פּאַליטישן, רעליגיעזן, וואָס האָט דעמאָלט געהערשט אין האַלאַנד, אַ טאָלעראַנטע מדינה, אָבער פאַרט אָן אינדזל אין אָן אינקוויזיציע-וועלט, ווערט קלאָר די סיטואַציע פון דער אמסטערדאָמער ייִדישער קהילה, אַ מינאָריטעט פון אינקוויזיציע-פּליטים, וואָס האָט זיך געמוזט רעכענען מיט דער אַלגעמיינער האַלענדישער קריסטלעכער באַפעלקערונג (א צעריסענע פון כלערליי רעליגיעזע סעקטעס), וואָס האָט זיי געגעבן אַ מקום-מקלט. אזאָ אָביעקט-טיווער צוגאַנג צו יענעם קאָפיטל — און אין פּערספעקטיוו פון יענער צייט — מוז גורם זיין אַ משפט, על-פי וועלכן נישט די אמסטערדאָמער קהילה און נישט ספינאָזאָ איז כולו חייב, אָדער כולו זכאי...

**

ווי ס'איז צו זען פון די דערמאָנטע ביישפּילן — און מען קאָן אזעלכע ביי-שפּילן אָנצייילן אין אַ סך טויזנטער אין אונדזער געשיכטע, ווי אין דער קעגנ-וואָרט — איז לגבי זיי נישט שייך יאָ אהבת ישראל, אָדער נישט אהבת ישראל, נאָר ס'איז, ווי געזאָגט, אומבאָדינגט נייטיק דער פשוטער ווילן צו פאַרשטיין און גערעכט צו זיין.

וואָס איז נאָכאַלעמען פאַרט אַזוינס — אהבת ישראל?

אויב מען זאָל מיך ראַפּטאָם אַ פרעג טון, צי איך האָב ליב ייִדן, וואָלט איך געווען אין אַ גרויס פאַרלעגנהייט, וואָרעם אַ פּאַזיטיווער ענטפּער וואָלט דאָ, פונקט ווי אַ נעגאַטיווער ענטפּער, בפּירוש נישט אויסגעדריקט דאָס, וואָס איך פיל וועזנטלעך לגבי מיין פּאַלק.

האָב איך ליב מיינע אברים? וואָס הייסט דאָ — ליב? זיי זענען מיינט, אויב איך באַשיץ זיי פון ווייטיק, איז עס נישט מחמת ליבשאַפט, נאָר ווייל — ס'טוט וויי... און אויב ס'זאָל ווער זיך מאַכן פאַר אַ רגילות מיך צו באַפּאַלן מיט קלעפּ, וואָלט איך אים נאָטירלעך באַטראַכט פאַר אַ שונא און כסדר געווען אויף דער וואַך, זיך צו פאַרטיידיקן.

אהבת ישראל וואָלט געקענט כאַראַקטעריזירט ווערן ווי נאַציאָנאַלער נאָר-ציוניזם, אויב דאָס וואָלט געווען אַ פּאַקטישער צושטאַנד. צום גליק איז דער פּזמון

אהבת ישראל — און אויך דער פזמון אהבת אדם, וואָס ווערט אויסגעזונגען פון אַנדערן צד, דעם „וועלטלעכן“ — נישט מער ווי אַ פזמון טאַקע, אַ פיקציע, אַ געפליגלטע פראָזע.

קיין נאַרמאַלער יחיד און קיין נאַרמאַלע אומה איז נישט פאַרליבט אין זיך אַליין — אויך נישט אין סתם מענטש. מען פאַרמישט דאָ על-פי טעות (שפראַך-לעכן, אַדער פסיכאָלאָגישן) נאַציאָנאַלע גאוה און זעלבסט-איינגעגלייבטקייט מיט ליבע. אויסנעם-פאַלן — נאַרציסטישע ביי יחידים און גרופעס — באַשטעטיקן בלויז דעם כלל. אַז מען זאָגט אויף אַ ייד דעם שבת, אַז ער איז אַן אהב ישראל, האָט עס שוין איינמאַל אַ טעם!

בקיזור — און נאַכאַמאַל: נישט אין אהבה גייט עס, נאָר אין פאַרשטיין און אין גערעכט זיין — צו זיך און צו אַנדערע. ספּינאַזאַס גוטע עצה: „נישט לאַכן, נישט וויינען, נאָר פאַרשטיין“, קאָן פאַראַפראַזירט ווערן אַזוי: „נישט ליב האַבן, נישט פיינט האַבן, נאָר פאַרשטיין“.

און דאָס דאַרף דאָך זיין אַזוי פאַרשטענדלעך!...

דאס רעטעניש - זשיטלאָוסקי

אין אַ קאָפיטל זכרונות («אייניקע שעה מיט ד"ר טעאָדאָר הערצל») דערציילט ד"ר חיים זשיטלאָוסקי, אַז באַלד נאָך זיין באַגעגעניש מיט הערצלען אין באַזעל (אין 1903), האָט ער איבערגעגעבן ש. אַנסקין די וויכטיקסטע שטעלן פון זיין שמועס מיטן ציוניסטישן פירער. אַנסקי האָט אים אַ פּרעג געטאָן: אַן אַוואַנטוריסט? און זשיטלאָוסקי האָט „פאַרמולירט דעם סך־הכל פון (זיין) איינדרוק" אין אַ קורצן ענטפער:

— ניין, אַ קינד, אַ נאַווו קינד אין פּאָליטיק, אין נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיע, אין זיין בליק אויף זיך אַליין*).

אַזאָ קורץ־געפּאַסטן סך־הכל מוז מען אויך מאַכן פון ד"ר זשיטלאָוסקין אַליין, בעיקר אין שייכות צו געוויסע אידייען און אַרויסטריטן זיינע — אויב מיר ווילן אויסמיידן שאַרפע, האַרבע אויסדרוקן קעגן אים:

— אַ קינד! קינדישקייט!

ד"ר זשיטלאָוסקי האָט איינגעזען די קינדישקייט פון ד"ר הערצלס פּאַנטאַס־טישע אונטערהאַנדלונגען מיט פּאַן־פּלשווטן, פון זיין צוטרוי צו פּלעווע'ס הבטחה אויסצווירקן אַ טשאַרטער אויף אַרץ־ישׂראל, אויב די ייִדישע רעוואָלוציאָנערן וועלן אָפּשטעלן זייער קאַמף קעגן דער צאַרישער רעגירונג, און פון הערצלס פּאַר־זוך דאָס טאַקע צו פּועלן ביי די ייִדישע רעוואָלוציאָנערע פירערס...

אַבער זשיטלאָוסקי האָט נישט איינגעזען זיין אייגענע „קינדישקייט". ער איז געווען פּולשטענדיק בלינד אין „זיין בליק אויף זיך אַליין".

„עס איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן", — שרייבט ד"ר זשיטלאָוסקי וועגן יענעם שמועס מיט הערצלען (ו' 359). „אַ שטראָם פון שווערע געפילן האָט

* ד"ר חיים זשיטלאָוסקי: „געקליבענע ווערק", צווייפּעשטעלט פון יודל מאַרק. ל. מ. שטיין פּאַלקס־ביבליאָטעק ביים אַלוועלטלעכן ייִדישן קולטור־קאָנגרעס, ציקאַר פּאַרלאַג, ניו־יאָרק (יאָר נישט אָנגעגעבן).

פלוצלינג ארומגענומען מיין האַרץ; דאָס געפיל פון סכנה, וואָס שוועבט איבער אונדזערע קעפּ איז געווען דאָס הערשנדיקע געפיל אין יענעם שטראָם" (צוליב הערצל'ס פּלעווע־אונטערהאַנדלונגען). "פון פּחד־געפיל איז באלד אַרויסגעוואַקסן אַ געפיל פון קאַלטער שנאה" (צו הערצלען).

"עס איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן!" — אַקוראַט דיזעלביקע ווער־טער — האָט מיר פון וואַרשע געשריבן נח פּרילוצקי וועגן אַ סעריע אַרטיקלען וואָס ד"ר זשיטלאָווסקי האָט פאַרעפנטלעכט אין ניו־יאָרק וועגן די ייִדיש־פוילישע באַצונגען. ס'גלייבט זיך אונדז דאָ גאַרנישט, אַז אַ ייד זאָל אַזוינס שרייבן."

דאָס איז געווען באלד נאַכדעם ווי פּוילן האָט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה געווינען איר פּרייהייט און האָט די פּרייהייט געפּייערט איבער די ייִדישע קעפּ — מיט בלוטיקע "עקסצעסן". מען האָט יידן געוואַרפן פון די באַנען, באַפּאַלן יידן אין די גאַסן, געשניטן זייערע בערד באַנאַנד מיט שטיקער פּנים. ייִדיש לעבן איז געווען הפּקר. און דאָ האָט ד"ר זשיטלאָווסקי געשריבן, אַז דער פּוילישער ייד האָט אַריינגעטראָטן מיט זיינע שטיוול "אין דער נשמה פון העראַאישן פּויל", און איבערגעחזרט אַלע פּויליש־אַנטיסעמיטישע טענות און בלבולים קעגן יידן: רוסי־פיקאַציע, עקספּלואַטאַציע פון פּוילישן פּויער און אַרבעטער — און אַזוי ווייטער און ווייטער.

פּרילוצקי האָט מיר דערציילט אין זיין בריוו וועגן דעם פּחד — טאַמער וועט, חלילה, די פּוילישע פרעסע דערזען און איבערדרוקן זשיטלאָווסקי'ס אַר־טיקלען; זעט, וואָס אַ ייד אַליין, אַ גרויסער ייד אַ פּירנדיקער ייד — ווי די פּאַליאַקן וואַלטן אים מסתמא פאַרגעשטעלט — שרייבט! מחמת דעם האָט מען אין די ייִדישע צייטונגען דאָרט נישט געקאַנט אַפילו ענטפערן אויף אַט־די שרעקלעכע מאַמרים, כדי דערמיט נישט צו ציען דעם פּוילישן "אויפּמערק" צו זיי.

יודל מאַרק ברענגט אַרויס אין זיין זאַכלעכן אַריינפיר צום זשיטלאָווסקי־בוך דעם פּאַקט, אַז אין אַמעריקע האָט געהערשט אַ "בפּירושער זשיטלאָווסקי קולט" מיט "געטרייע חסידים, וואָס האָבן זיך באַצויגן צו אים מיט יענער כּמעט בלינד־דער איבערגעגעבנקייט" פון חסידים צו אַ חסידישן רבין. איך האָב דעמדאָזיקן קולט געפילט אויף מיינע אייגענע פלייצעס, ווען איך האָב געענטפערט אויף די נאָר־וואָס דערמאַנטע אַרטיקלען — אַרטיקל פאַר אַרטיקל — אַנווייזנדיק אויף זייער מחברס אומוויסנקייט אין די ייִדיש־פּוילישע באַצונגען, אויף דער פּאַלשקייט פון זיינע טענות, אויף דער סכנה, וואָס זיי טראָגן פאַר די יידן אין פּוילן און אויף דער אומפאַראַנטוואַרטלעכקייט אַרויסצוקומען מיט אַזוינס גראַד אין אַזאַ צייט, אַפילו ווען ס'וואַלט אין זיי געווען עפעס אמת.

זיינע חסידים האָבן מיך פאַר מיין "חוצפּה" ממש אַריינגעלייגט אין חרם

און מיך באליידיקט ווו נאָר זיי האָבן מיך באַגעגנט. פוילישע יידן... ככנה... דאָס איז גאַרנישט מיט גאַרנישט! דער עיקר איז דער רבי! זייער רבי איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט און מען טאָר אים נישט מעיז-פנים זיין!

און וועלכן ייד, אויב ער איז נישט פאַרבלענדט פון פּערזאָנען-קולט, איז נישט פינצטער געוואָרן אין די אויגן, ווען ער האָט געלייענט אין זשיטלאָווסקי'ס אָן אַרטיקל וועגן „עסטרייכס אָנשלוס“ (אָן היטלע'ר'ס דריטן רייך). אַז „פון גע-רינג'ס מויל האָט גערעדט דער פּורער אמת“... און שפּעטער — בעת היטלער איז אַרויס אין אַן אָפּענער פּאַרטיליקונגס-מלחמה קעגן יידישן פּאַלק — אַז ס'קאָן אַנדערש נישט זיין, מחמת „יידן ליגן אונטער די רעדער פון דער געשיכטע“? דע-מאָלט איז שוין זשיטלאָווסקי געווען — דאַרף מען דאָ דערמאָנען — אַ פאַרברענ-טער סטאַליניסט.

יודל מאַרק פּרוווט צו פאַרענטפּערן זשיטלאָווסקי'ס איבערגאַנג צו די קאַמו-ניסטן דערמיט, וואָס ער האָט זיך „געלאָזט אויסנוצן פון קאַמוניסטישן טאַראַראַם אַרום אים. ער איז דאָ געפּאַלן אַ קרבן פון אָננעמען בתּומו פּוץ-פּראַגראַמען און שמינקע-רייד און פאַרפירער'ישע צוואַנגן — וואָרעם ער האָט דאָך שטענדיק גע-לעבט אין אַט-דער וועלט פון פּראַגראַמען, רעזאָלוציעס“ (17). אַ שיינער פאַר-ענטפּער, כּלעבן, פאַר אַ דענקער, אַ טעאַרעטיקער! ווו איז געווען זיין שכל? זיין קאַלטע לאַגי? זיין ראַציאָנאַליזם, מיט וועלכן ער האָט שטאַלצירט? ממש איבער נאַכט ווערט דער לאַנג-יאַריקער אַנטי-מאַרקסיסט אַן אַנהענגער דווקא פון שווידישן און בלוטיקסטן אַרויסוואַקסן פון מאַרקסיזם — פון סטאַליניס קאַמוניזם! און באַלד נעמט ער באַרעכטיקן און פאַרטיידיקן סטאַליניס אַלע מעשים-תּעוועים. קאָן מען דאָס טאַקע דערקלערן מיט „פאַרפירט ווערן פון שמינקע-רייד“? דאָס קלינגט דאָך ממש ווי דאָס פאַרפירט ווערן פון אומשולדיקע יתומות אין שוונד-ראַמאַנען!

אין פאַרגלייך מיט אַט-די סכּנותדיק-געפּערלעך „קינדישע“ אַרויסטריטן זשיטלאָווסקי'ס — זענען די אַנדערע „קינדערייען“ זיינע טאַקע נישט מער ווי אומ-שולדיקע קינדער-שפּיל, ווי, למשל, זיין סעריע אַרטיקלען וועגן אַ „רעוויזיע פון היסטאָרישן דרייפּוס-פּראַצעס“, וואָס דערמיט איז געמיינט געוואָרן: די יידישע באַצונג צו יעזוסן, צום קריסטנטום. יידן זאָלן זיך איבערבעטן מיט זייער „פאַר-שטויסענעם ברודער פון נצרת“ און אַרייננעמען אים צווישן די נביאים. אַט אַזוי פשוט!

אַלץ, וואָס מען דאַרף טאָן, איז — זיך אַנדערזעצן און רעוויזירן. אַזוי לייכט! אַזוי גרינג ווי ס'איז אונדז צונעמען אַ „גאַרטן-שער“ און אַרומשערן די יידישע רעליגיע, אויסשניידן פון איר „יעדע מעטאַפיזיק און טעאַלאָגיע, פון יעדן הערשנדיקן רעליגיעזן גלויבן“, ווי ער פּלאַנירט עס גענוי אויס אין זיין „נאַציאָ-“

נאַל־פּאַעטישע ווידערגעבורט פון דער ייִדישער רעליגיע" (ז' 219-284), די "גאַרטן־שער" דאַרף איבערלאָזן אין דער ייִדישער רעליגיע בלויז דאָס ריין־פּאַעטישע — דאָס הייסט, וואָס ער, זשיטלאָווסקי, האַלט פאַר פּאַעטיש. "דער ריין־פּאַעטישער תּענוג, — שרייבט ער, — וואָס די כל־נדרייִשטימונג רופט אַרויס, קאָן גאַנץ פּרידלעך לעבן אין דער נשמה מיטן אַטעאיזם". טאַמער, חלילה, רופט דער כל־נדריי דערביי אויך אַרויס אַ רעליגיעזן ציטער? איז דאָ עפעס אַ מאַשינקע, וואָס קאָן דאָס פאַרהיטן, אָדער קאַנטראַלירן? "דער גרונט־באַדינג דער־ביי איז", — שטייט אין זיין אָפהאַנדלונג, — "אַז איר (דער רעליגיעס) רעליגיעז־פּאַעטישער אינהאַלט זאָל אַרויסגעשיילט ווערן פון יענער קאַנפּעסאַנעלער שאַ־לעכץ, אין וועלכער ער איז צו אַ באַשטימטער צייט אויסגעוואַקסן ביי אַ געוויסער גרופּע מענטשן" (223).

ד"ר זשיטלאָווסקי'ס "גאַרטן־שער", אָדער "קריטישע שער", ווי ער רופט זי אויך, דאַרף היפש אַרומשערן נישט נאָר די ימים־נוראים, נאָר אויך די אַנדער־רע ימים־טובים, באַפרייען זיי פון רעליגיעזן אינהאַלט. פסח וועט מען מסתמא פּראַווען מיט בלויז קניידלעך אָן דער הגדה, און שבועות — מיט בלינדעס, אָן זייער אינהאַלט — דעם קעז. פאַראַדיע? דאָס איז דאָך, אייגנטלעך, זשיטלאָווסקי'ס גאַנ־צער פּראַיעקט גופּא. אַט, למשל, איז ער וויליק איבערצולאָזן דעם לולב און אתרוג — נאָר מיט אַ תּנאי: זיי זאָלן אין דער "נאַציאָנאַל־פּאַעטישער ווידער־געבורט פאַרוואַנדלט ווערן אין גאַנצע גירלאַנדן פון לולבים, אתרוגים, הדסים, ערבות, שיינע לולב־געפלעכטן" (ז' 251). בקיצור: איין לולב און אתרוג זענען רעליגיעז; אַבער אַ מאַסנמיטינג פון לולבים און אתרוגים איז — נאַציאָנאַל־פּאַע־טישע ווידערגעבורט און פּראַגרעסיוו.

"תּורת משה" איז זשיטלאָווסקי גרייט געווען איבערצולאָזן — ווייל זי "איז אַ וויכטיקער היסטאָרישער דאָקומענט פון דעם מענטשלעכן פּראַגרעס" (ז' 338) און ווייל — "זי איז אַ סימבאָל פון וויסנשאַפט איבערהויפּט" (אונטערגעשטראַכן פון מחבר). פאַרשטייט זיך, אַז די "גאַרטן־שער" הערט אויף קיין איין רגע נישט אויף צו שערן — און באַשערן — ביז ס'וועט נישט פאַרבלייבן קיין שמץ דערפון, וואָס "אַ געוויסע גרופּע מענטשן" האַלט פאַר הייליק, און דאָס אַלץ טוט זיך, ווי מיר האָבן שוין געזען, זייער לייכט. רעפּאָרם־ייִדישקייט? כאַפט זיך זשיטלאָווסקי אַליין. ניין, ער באַגרייפט, אַז בעת דער רעפּאָרמער האָט ווייִס־איז איבערגעלאָזט גאָט, דאַרף נישט די נאַציאָנאַל־פּאַעטישע ווידערגעבורט אַפילו קיין פּיצעלע רבונ־של־עולם.

איז — אויף וועלכע גוטע יאָר דאַרף מען דאָס גאַנצע קינדער־שפּיל, אָדער

חשבון און סך-הכל

פורים-שפיל? קאן סתם אַנשטעל — און אַ פאַרשטעלן זיך — זיין דער מינדסטער אונטערשפּאַר פון יידישן קיום? דערוואָרט נישט קיין ענטפּער.

**

ווי זאָלן מיר פאַרט דערקלערן דאָס רעטעניש זשיטלאָוסקי — די ווידער-שפּרוכן, די טאַפּלטקייט, אָדער די צעשפּאַלטנקייט פון זיין אַקטיוויטעט ווי אַ שרייבער, אַ טעאַרעטיקער, אַ פירער?

קיינער קאָן נישט לייקענען דאָס פּאַזיטיווע אין זיין אַרבעט, באַזונדערס אין אַמעריקע, וווּ ס'האַט נאָך — בעת זיין באַזעצן זיך דאָ — געהערשט תהו־ובוהו אין יידישן לעבן, הפּקרות אין שפּראַך, חלב־מיט־שניצן אַפיקורסות, ביליקע אַסימילאַציע אין נאַמען פון אַ פאַרפּלאַכטן „סאַציאַליזמוס“, זשטילאָוסקי האָט אַריינגעבראַכט אַ ניי וואָרט, געווען צווישן די ערשטע צו בויען די מאָדערנע יידישע שולעס, די מאָדערנע יידישע קולטור און ליטעראַטור; פון זיינע ליפּן — און זיין פעדער — זענען קיינמאָל נישט אַראָפּ די לאַזונגען וועגן יידישער שפּראַך, יידישן נאַציאָנאַליזם, יידישן קיום.

אַבער דער אייגענער זשיטלאָוסקי קומט אַרויס מיט סעריעס אַרטיקלען, וואָס זענען אַ סכּנה פאַר יידישן קיום — ווי זיין „סעריע“ וועגן די יידיש־פּוילישע באַציונגען און זיינע דעקלאַראַציעס בימי היטלער וסטאַלין, ס'זעט אויס ווי פאַר אונדז וואָלטן געשטאַנען צוויי דאַקטער זשיטלאָוסקיס — איינער, וואָס בויט און איינער, וואָס צעשטערט; איינער, וואָס דענקט און פּילאָסאָפּירט און איינער, וואָס שפּילט זיך, ווי אַ קינד, מיט אַלערליי פאַרביקע זייפּנבלאַזן; איינער, וואָס רעדט ווי אַ הייסער נאַציאָנאַליסט און איינער, וואָס ברענגט אַרויס רייד, וואָס מיר זענען געוויינט אַזעלכע צו הערן פון שונאיי־ישראל.

מען קאָן זיך, נאָטירלעך, אַריינלאָזן אין פאַרשיידענע פּסיכאָלאָגישע ספּעקולאַציעס מכּוח די סתירות אין ד"ר זשיטלאָוסקי'ס כאַראַקטער. אַבער מיר דאַכט זיך, אַז דער ענטפּער אויפן זשיטלאָוסקי־רעטעניש איז אויבנאויפיקער, ווי מען קאָן אין פּלוג חושד זיין:

ד"ר זשיטלאָוסקי איז דער עיקר געווען אַן אידיען־מענטש. ווי נאָר אַן אידיע איז אים אַיינגעפּאַלן, האָט ער זיך אין איר אַריינגעאַרבעט ביז שיכרות און ער האָט פשוט אויפגעהערט צו זען און הערן עפּעס אַנדערש. אַזוי איז עס אויך געווען, ווען אַן אַנדערנס אידיע האָט זיך צו אים צוגעקלעפּט. זיין אַפּהאַנד־לונג „היסטאָרישע אידיען־פאַרבינדונגען“ איז איינע פון זיינע ערשטע גרעסערע אַרבעטן, אַבער נישט די איינציקע, וווּ ער בינדט און פאַרבינדט אידיען, צוליב

די ביימער הערט ער אויף זען דעם וואָלד. צוליב דער אידייע זעט ער נישט דעם מענטש. צוליב זיינע טעאָריעס וועגן ייִדישקייט זעט ער נישט דעם ייִד...

פֿאַר זיינע אויגן איז שטענדיק די אידייע — ווי די לאַרעליי פֿאַרן פישער אויפן רהיין. אַמאָל פֿאַלט ער תיכף אַרונטער אונטערן לאַרעליי-כישוף. אַמאָל נעמט עס אַ לאַנגע צייט, ווי אין דעם פֿאַל מיט דער סטאַלין-לאַרעליי. אָבער ווי נאָר ער פֿאַלט אַריין אין כישוף-היפּנאָז, ווערט ער אינגאַנצן אַריינגעצויגן — איבערן קאַפּ — אין דעם שטראָם פון דער אידייע, אַלצאיינס וואָס פֿאַראַ שטראָם עס איז.

שוין אין זיין סאַמע ערשטער שריפט „געדאַנקען וועגן היסטאָרישן גורל פון ייִדנטום“ (אין רוסיש, 1887), קומט ער אַרויס מיט אַן אידייע, אָדער אַן איינפֿאַל, אַז „דאָס ייִדישע פֿאַלק האָט אַנגעוויירן די אידעאַלן פון די אסיים און די רעוואָ-לוציאָנערישקייט פון די נביאים, און מען מוז זיך צוריקקערן צו זיי, כדי אויפֿ-צוהערן דאָס איצטיקע פֿאַראַזיטישע לעבן פון סוחרים און הענדלער“. די שריפט, וואָס איז געלויבט געוואָרן פון נישט-ייִדן, האָט אַרויסגערופּן אַ שאַרפע קריטיק מצד דובנאָוון און אַנדערע אחריותדיקע ייִדן.

אָבער זשיטלאָווסקי האָט זיך שוין אַריינגענומען אין קאַפּ אַריין די אידייע וועגן דער ייִדישער פֿאַראַזיטישקייט, שטעקט זי שוין דאָרט, ווי אַ טשוואַק, און ער ברייעט ווייטער וועגן דעם „פֿאַראַזיטישן כאַראַקטער פון ייִדישן עקאָנאָמישן לעבן“ אין אַ שפעטערדיקער רוסישער שריפט („א ייִד צו ייִדן“, 1892), און אונטערן כישוף פון דערדאָזיקער אידייע פֿאַרבלייבט ער פֿאַקטיש זיין גאַנץ לעבן. זי שטויסט זיין פען צו אידעאַליזירן דעם „העראַזשן פּויל“ (פֿאַליאַק), וואָס ווערט עקספּלאַטירט פון דעם פֿאַראַזיטישן ייִד, און מיט יאָרן שפעטער שטויסט זי זיין פען צו רעכטפֿאַרטיקן היטלערן — מחמת „ייִדן ליגן אונטער די רעדער פון דער געשיכטע“, פונקט ווי זיין אַנדערע „אידייע“ — דאָס שטעלן אַלץ אויף שפּראַך — באַוועגט אים צו באַגריסן עסטרייכס אַנשלוס אַן היטלער'ס רייך און צו כשרן גערינג'ס טרייפענעם פּיסק...

ס'איז דערביי נייטיק אין זינען צו האַבן, אַז בעת זשיטלאָווסקי איז פֿאַר-כישופּט געוואָרן פון דער „אידייע“ וועגן דער „ייִדישער פֿאַראַזיטישקייט“, איז ער נישט געווען קיין ציוניסט, אַפילו נישט קיין נישט-ציוניסט, נאָר אַן אויס-געשפּראַכענער אַנטי-ציוניסט, און ער איז נאָך דעמאָלט אויך ווייט געווען פון טעריטאָריאַליזם — אידייען, מיט וועלכע ער וואָלט נאָך ווירעס-איז געקאָנט אונטערשטיצן זיינע טענות מכוח דעם ייִדישן פֿאַראַזיטיזם, צו וואָס דער גלות פירט (דאָס הייסט, אויב מיר זאָלן אַננעמען, אַז ייִדן שפּילן טאַקע אַ פֿאַראַזיטישע ראָל צווישן די פעלקער). אָבער זשיטלאָווסקי האָט ליב געהאַט דעם גלות, דער „פֿאַ-ראַזיטיזם“, וואָס ער האָט צוגעשריבן דעם ייִד, איז ביי אים געווען נישט קיין

גלות-פראדוקט, נאָר עפעס אַווינס, וואָס ייִדן האָבן פאַר זיך אַליין אויסגעקליבן — מחמת אהבה...

ער, דער גלות-נאַציאָנאַליסט, ווי ער אַליין באַצייכנט זיך, רעדט אין אַ טאָן ווי ייִדן וואַלטן בײַן-העמים געווען די מייסטערס פון זייער אייגענעם גורל. דער פּאַקט, וואָס מען האָט אין דער רוסישער אימפעריע (דערין פּוילן) — און אין אַ סך אַנדערע לענדער — אין פּאַרלויף פון דער ייִדישער געשיכטע — נישט צוגע-לאָזט ייִדן צו דער ערד, געטריבן פון די דערפער, פאַרמאַכט פאַר זיי די טירן צו די „אינטעליגענטע פּראָפּעסיעס“ און „שווערע אינדוסטריעס“, נישט אַרייַן-געלאָזט זיי אין די צעכן אַאָזװו — און ייִדן זענען געצוונגען געווען, צוליב די און נאָך אַנדערע וויכטיקע סיבות, וואָס נישט דאָ איז דאָס אַרט זיך אין זיי אַרייַנצולאָזן, זיך צו כאַפּן צו פּרנסות וואָס זענען פאַר זיי געווען צוטריטלעך — אַט-דער פּאַקט איז נישט געווען בכוח צו פאַרטרייבן פון זיין מוח די „אידיע“ פון „ייִדישער פּאַראַזיטישקייט“.

וויאָזוי איז זשיטלאָוסקי געקומען צו דערדאָזיקער „אידיע“? — פון זיין ביאָגראַפיע. ער איז אויפגעצויגן געוואָרן אין דער רייכער פּאַמיליע פון אַ וואַלד-סוחר. אין וויטעבסק, וווּהיז די זשיטלאָוסקיס האָבן זיך אַריבערגעצויגן פון דעם שטעטל אושאַטשי, „זענען די גוים געווען אַ מינאַריטעט און אין יענעם ייִדישן קוואַרטאַל, וווּ מיר האָבן געווינט — אין זאַרטשעווע (דערציילט ד״ר זשװײַט) מיט דינער און דינסטן. און דער מחבר רופט איראַניש זיין באַלדיקע ייִדישע סביבה: „ייִדישע מדינה“, „הערשנדיק פּאַלק“ און די גויםשע מינאַריטעט — „אונ-טעריאַכט פּאַלק“...

„די ייִדישע באַפעלקערונג, — ווייניקסטנס אין אונדזער געגנט (דערציילט ער ווייטער), — איז באמת געווען אַן איינהייטלעכער לעבעדיקער אַרגאַניזם, וואָס האָט ווי אַ ספרויט געלעבט אויף דעם גוף פון דעם 'אונטעריאַכטן' פּאַלק. זיינע סוחרים פון די קליינע ביז די גרויסע — זענען געווען די פּאַנג-און-זויג אַרעמס מיט וועלכע דער ייִדישער אַרגאַניזם האָט אַרומגענומען און אויסגעזויגט די נישט-ייִדישע באַפעלקערונג“ (ז' 227).

קלינגט דאָס נישט ווי אַ ציטאַט פון אַן אַנטיסעמיטישער שריפט? אָבער דאָס שרייבט דער ייִדישער דענקער, וואָס לויט די אומשטענדן אין זיין קליינער, טל-ומטרידקער ייִדישער סביבה פון זיין היים, האָט ער שפּעטער געמשפּט און פאַר-משפּט דאָס גאַנצע ייִדישע פּאַלק — פאַר פּאַראַזיטן...

די פּאַראַזיטישע „אידיע“ האָט סוף-כל-סוף אים אויך דערפירט צום קאַ-מוניזם — דורך ביראַ-בידזשאַן. ער זעט ווי סטאַלין טוט פאַר אים אַ טאַפּלע

ארבעט: סיי ער שאפט־אָפּ דעם „ייִדישן פּאַראַזיטיוז“, סיי ער גיט דער ייִדישער שפּראַך און קולטור אַ טעריטאָריע, אַ חוץ, וואָס ער, „דער“ לאַרעליי פון מאַסקווער קרעמל, גיט אַזעלכע גרויסע פּריווילעגיעס דער ייִדישער שפּראַך און קולטור און דער גאַנצער קאָמוניסטישער אימפעריע. איינמאַל אַ פּאַרכיטשענער אַריין אין סטאַליניסטישן שטראָם, ווערט ער שוין פּאַרטראַגן ביון טיפּסטן אַפּגרונט און ער זעט שוין נישט די וועלט, נאָר סטאַלינען. אַלץ, וואָס סטאַלין טוט, איז שוין כּשר־וישר — זיינע ליקווידאַציעס, די מאַסקווער פּראַצעסן, זיין שותפות מיט היטלערן — אַלץ! אַלץ!

אַלע טענות צו ד״ר זשיטלאָוסקי, אַלע אַרגומענטן — אין פּאַלעמיקעס און אין שמועסן מיט אים — וועגן דער סאָוועטישער ווירקלעכקייט, וועגן דעם ווערט פון סטאַלינס „געבן“ (סטאַלין נתן וסטאַלין לקח), וואָס האָט זיכער נישט מער באַטרעף ווי פּלעווע׳ס הבטחות, פּאַלן אויף טויבע אויערן*). די „אידיע“ האָט אים פעסט געהאַלטן געפּאַנגען אין איר כּישוף־געץ — וואָרעם זשיטלאָוסקי האָט קיינמאַל נישט באַהערשט קיין אידיע. זי, די אידיע, וואָס זי זאָל נישט האָבן געווען, האָט אַלעמאַל אים באַהערשט — אַפּילו אין זיינע פּילאָסאָפּישע אַרבעטן. איך ווייס נישט פאַרוואָס יודל מאַרק האָט נישט אַריינגעגעבן אין דעם באַנד „געקליבענע ווערק“ (א פּאַרפּירערישער נאָמען פאַר איין באַנד) קיין איינע פון ד״ר זשיטלאָוסקי׳ס פּילאָסאָפּישע שריפטן. אָן דעם האָבן מיר פּאַקטיש אין דער זשיטלאָוסקי־אַנטאַלאָגיע (ווי דאָס בוך וואָלט געדאַרפט הייסן) אַ האַלבן ד״ר זשיטלאָוסקי, כּאָטש אויך דער האַלבער מאַכט, ווי געזאָגט, דעם איינדרוק פון צוויי — אויב צוליב מאַנגל אין אַרט, וואָלט מען ליבערשט געדאַרפט אַרויסנעמען איינעם, אָדער עטלעכע מאַמרים וועגן ייִדיש, אָדער פון זיינע זכּרונות־קאַפיטלען. אָבער — איז ד״ר זשיטלאָוסקי אַליין געווען אַ פּילאָסאָף? אַפּילו ווען מיר גיבן דעם ברײַטסטן אויסטייטש דעם ענין פּילאָסאָפּיע און מיר האַלטן נישט, אַז בלויז דער, וואָס שאַפט אָן אייגענע שיטה, איז אַ פּילאָסאָף, מוזן מיר אָבער אָננע־מען, אַז אַזאַ איינער מוז כּלל־פּחות האָבן אַ קריטישן צוגאַנג צו די שיטות פון אַנדערע דענקערס. ביי זשיטלאָוסקי איז נישטאָ אַזאַ צוגאַנג. ער איז צופּיל באַ־הערשט — און פּאַרכיטשענער — געוואָרן פון די אידיען, אין וועלכע ער האָט זיך אַריינגעלאָזט, צו קאַנען זיין קריטיש.

אָן אַפּהאַנדלונג וועגן נישטען (אין אַ ביכל פון שעליובסקי׳ס אַמאָליקן פּאַר־לאַג „ייִדיש“) איז געווען די ערשטע פּילאָסאָפּישע אַרבעט זשיטלאָוסקי׳ס, מיט וועלכער איך האָב זיך באַקענט. פון ביכל האָט אַרויסגערעדט אַ פּאַרקאַטער

(* זע: א. אלמי — „קריטיק און פּאַלעמיק“, וואַרשע, 1939.)

חשבון און סך-הכל

ניטשעיאנער. אבער אז מען לייענט זיינע פיר בענד פילאסאפישע שריפטן, כאפט מען זיך, אז ער איז פונקט אזוי א פלאטאניסט, אן אריסטאטליאנער, א ספינאזיסט, א קאנטיאנער. בפירוש יעדער פילאסאף, אדער פילאסאפישע שיטה, וואס ער שטודירט — באהערשט אים. ער ווערט אריינגעצויגן אין שטראם פון אידייען דורך דעם כישוף פון דער פילאסאפישער לארעלי — ווי פון די אנדערע לארעליים — און ער ווערט אפהענטיק, פארלוירן, זיין קריטישער געדאנק ווערט פשוט אטראפירט.

דאך זענען זיינע פילאסאפישע שריפטן — אלזייטיק ארומגעעדטע — פון היפשן ווערט פאר יענעם יידישן לעזער, וואס איז פאראינטערעסירט אין פילאסא- פישע ענינים, און ס'איז באמת א שאך — און א פארזען מצד יודל מארקן — וואס אין דער זשיטלאווסקי-אנטאלאגיע איז נישט רעפרעזענטירט דער פילאסא- פישער חלק פון ד"ר חיים זשיטלאווסקין.

נ א כ ב א מ ע ר ק ו נ ג

(געווען געדרוקט ווי א בריוו אין רעדאקציע)

אונטער דער שרייענדיקער איבערשרפט „אלמי אטאקירט חיים זשיטלאווסקין“ איז אין יאנאר-פעברואר נומער „אויפן שוועל“ פארעפנטלעכט א לאנגער בריוו פון אהרן סטעף וועגן מיין ארטיקל אין דער פ. א. ש. פון 7טן יולי, 1956 (אין שייכות צום דער- שיינען פון ד"ר זשיטלאווסקיס „געקליבענע ווערק“).

אהרן סטעף, זשיטלאווסקיס א לאנגיאריקער פריינד, חסיד און פארטיי-חבר (ס. ר.), באצייכנט מיין ארטיקל פאר א פאסקוויל און ער גיט דערביי זיין דעפיניציע פון א פאסקוויל: „מען נעמט ארויס פון דער געשטאלט פון א מענטשן אייניקע זיינע שטריכן, אדער פון זיינע ווערק א פאר ציטאטן, ארויסגעריסענע פון טעקסט, און מען טייטשט אויס ווי עס ווילט זיך“.

דאס איז גענוי און אקוראט וואס פריינד סטעף טוט מיט מיין ארטיקל. ער רייסט ארויס בלויז צוויי פונקטן, וועלכע ער קאן אויסטייטשן ווי אים ווילט זיך, און ער פאר- שוויגט אלע אנדערע פונקטן, וואס לאזן זיך בשום אופן נישט טייטשן אנדערש, ווי איך האב זיי געטייטשט און אויף וועלכע ער האט נישט וואס צו ענטפערן.

ער פארענטפערט זיין פארשווייגן אלע אנדערע „טעמעס“ דערמיט, וואס זיי „וואלטן סארלאנגט א באזונדערע אפהאנדלונג“, גלייך ווי עמעצער וואלט אים נישט געלאזט אנהייבן טון... פון מיר האט ער, ווייזט אויס, דערווארט, אז איך זאל נישט „ארויסרייסן“ עטלעכע ציטאטן, נאר אז איך זאל אין מיין ארטיקל איבערדרוקן ד"ר זשיטלאווסקיס אלע ווערק... אבער דאס שענסטע קומט ערשט.

א. סטעף פארזיכערט, אז ער קאן זיך נישט דערמאנען, אז „אלמי זאל ווען נישט איז האבן געשריבן וועגן זש. אין אטידעם טאן, וועלכן ער האט איצט באנוצט“. פארקערט — זאגט ער, — ווען איך בין געקומען צו זשיטלאווסקין (בעת ער איז איינגעשטאנען ביי די

א. אַל מִי

סטעפ'ס), האָט ער געזען מיט וואָס פאַראַ יראַת הַכּוֹדוּ אײַך האָב זיך צו אים באַצײגן. איצט, — זײַפּצט א. סטעף, — אײַז דאָס אַלץ פאַרגעסן...
א. סטעף דערצײלט די גאַנצע מעשׂה, כּדײַ צו שאַפּן דעם אײַנדרוק, אָו איצט, נאָך ד״ר זשײַט סײַט, ווען ער קאָן נישט ענטפּערן, דערלױב אײַך זיך צו שרײַבן וועגן אים אײַן „אַטדעם טאָן“.

וויל אײַך דאָ קודם אױפּקלערן, אָו די עטלעכע מאָל, וואָס אײַך בײַן געקומען צו סטעפּן אײַן הױז, זיך דאַרט צו באַגעגענען מיט ד״ר זשיטלאָווסקי, אײַז עס געווען אױף זשיטלאָווסקי סקײס אײַנלאָדונג, נאָכדעם ווי ער האָט מיך געבעטן, אײַן בריוו און טעלעפּאָניש, צו קומען צו אים וועגן אַ געוויסן קולטור־ענין, וואָס מיר האָבן שוין געהאַט דיסקוטירט בײַ פּרײַער־דיקע באַגעגענישן (די בריוו געפּינען זיך אײַן יוּו־אַ) — און דעמאָלט האָב אײַך שוין געהאַט אַ סך מאָל שאַרף קריטיקירט ד״ר זשיטלאָווסקי פאַר געוויסע אַרױסטריטן זײַנע.

א. סטעף מאַכט זיך נישט וויסנדיק, אָו אײַן דעם אײַגענעם פּ. א. ש. אַרטיקל מײַנעם, אױף וועלכן ער פאַרהפּט זיך, דערמאָן אײַך מײַן ענטפּער אױף זשיטלאָווסקי סעריע אַרטיקלען וועגן די ייִדיש־פּוילישע באַצײונגען (מיטן באַרימטן זאָג, אָו דער „ײַד האָט מיט זײַנע שטיוול אַרײַנגעטראָטן אײַן דער נשמה פּון העראַישן פּויל“) — און דאָס אײַז געווען באַלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. יאָ, וואָס זאָגט טאַקע סטעף צו יענע אַרטיקלען און צו זשיטלאָווסקי סטאַליניסטישע אַרטיקלען? און וואָס אײַז מכוּח דעם זאָגעלע, אָו „פּון גערינג־ס מױל האָט גערעדט דער פּורער אמת“ און אָו היטלער האָט זיך ממש נישט גערקענט העלפּן, מחמת די „ײַדן לײַגן אונטער די רעדער פּון דער געשיכטע“?

אױף די אַלע טרױעריקע אַרטיקלען זשיטלאָווסקי האָב אײַך רעאַגירט אײַן דער כּ. א. ש., אײַן „פּאַרווערטס“. אײַן וואַרשעווער „מאַמענט“ און אײַן אַנדערע צײַטונגען. אַ היפשער טײַל פּון מײַן בוך „קריטיק און פּאַלעמיק“ (וואַרשע, 1939) אײַז פאַרנומען מיט אַן אַנאַליז און שאַרפער קריטיק פּון זשיטלאָווסקי אַרױסטריטן — און דאָס אַלץ, ווי מיר זעען, בײַ זײַן לעבן, ווען ער האָט נאָך געקענט ענטפּערן...

אגב־אורחה: מײַן אַרטיקל אין פּ. א. ש. הייסט: „די צוויי זשיטלאָווסקײַס“, נו, דער יראַת־הכּוֹדוּ, וואָס פּר' סטעף האָט באַשײַנפּערלעך געזען אײַן מײַן באַצײונג צו ד״ר זש. — אײַז געווען פאַרן אַ נ ד ע ר ז זשיטלאָווסקי, פאַרן בעסערן...

פּון סטעפּ'ס בריוו קלײַנגט אַרױס דער אַלטער רעאַקציאָנערער פּומון: „מײַן פּאַטער־לאַנד — גערעכט, אָדער אומגערעכט“, וואָס זײַן גילגול אײַז: מײַן פּאַרטי, מײַן רבי, מײַן פּירער — שטענדיק גערעכט!

די אונטערשטע שורה: נישט מײַן אַרטיקל, פּרײַנד סטעף, נאָר אײַער בריוו, אײַז לײַט אײַער אײַגענער דעפּיניציע — אַ פּאַסקוויל.

א. אַל מִי

שְׁלוֹם אֵשׁ - א סך הכל

שְׁלוֹם אֵשׁ איז במשך פון א האלבי-יאָרהונדערט געווען דער שטורעם-צענטר פון דער יידישער — נישט בלויז ליטעראַרישער — וועלט. פון זיינע ערשטע טריט אין דער ליטעראַטור ביז זיינע לעצטע טריט אין לעבן — פון „גאָט פון נקמה“ ביז זיין נוצרי-טרילאָגיע; פון דעם „מילה-סקאַנדאַל“ ביז זיינע סאַמע לעצטע דעקלאַראַציעס וועגן ייִדנטום-קריסטנטום — שטורעם, אויפֿריר, קאַנפֿליקטן, טענות און קעגן-טענות, וואָס זענען ווייט אַריבער די גרענעצן פון אונזער ייִדישער וועלט.

מיטן אַוועקגיין פון שלום אָשן אַהין, וווּ אַלע שטאַרבֿלעכע גייען, האָט זיך בשום-אופן נישט פֿאַרענדיקט די קאַנטראַווערסיע אַרום אים. זיינע ווערק, סיי די עכטי-ייִדישע — ווי „דאָס שטעטל“, „רב שלמה נגיד“ און „דער תהילים-ייד“ — סיי יענע ווערק, וואָס זענען אַרויס פון ייִדישן גדר, וועלן לאַנג-לאַנגע דורות גע-לייענט און דיסקוטירט ווערן, דערמאָנען אָן דעם גרויסן וואַרט-מייסטער און מאָנען אָן ענטפֿער: וואָס איז באמת פֿאַרגעקומען מיט און אַרום שלום אָשן?

זענען גערעכט געווען זיינע קריטיקערס, וואָס האָבן אים באַשולדיקט אין פֿאַרקויפֿן די ייִדישע בכורה פֿאַרן טאַפֿ לינדזן פון נישטי-ייִדישן רום און טרייפֿענע רענדלעך; אָדער זענען גערעכט געווען זיינע מליצי-יושר, אָן אַש איז בלויז אויסן געווען צו ברענגען אַ דערנענטערונג צווישן די צוויי וועלטן אַרום די צוויי „טעס“ טאַמענטן“ און אַז די אַש-קריטיקערס ליידן פון אומטאַלעראַנץ, קנאה און שנאת-חינם?

אודאי איז נייטיק אַוועקצושטעלן די ביידע טענות און באַשולדיקונגען, אַלע פֿאַקטן און פֿאַקטאָרן, וואָס האָבן גורם געווען די מלחמה אַרום אָשן — אויף זייער ריכטיק אַרט, אויב ס'איז מעגלעך אָן אַביעקטיווער חשבון און סך-הכל אין דער נאָך אָנגעהייצטער לופט אַרום דעם נאָר-וואָס אַוועקגעאַנגענעם פֿראַגע-מייסטער. דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות, וואָס האָט זיך געפונען אין דער ריי פון די אַש-אַנקלאַגערס (הגם אַ גאָר-גרויסער פֿאַרערער פון זיינע עכטי-ייִדישע, גרויס-

קינסטלערישע ווערק), פרעטענדירט נישט אויף נייטראליטעט. אבער איך וועל זיך באַמיען אַרויסצוברענגען די פאַקטן ווי זיי האָבן פאַסירט און צו אַנאַליזירן די מיינונגען — און באַשולדיקונגען — פון ביידע צדדים אין ליכט פון די דאָ-זיקע פאַקטן.

אַ געלעגנהייט פאַר אַזאַ אַנאַליז, חשבון און סך-הכל פון דער קאַנטראָווערסיע גיבן אונדז די זכרונות וועגן שלום אַשן, וואָס האָבן אַנגעהויבן פובליקירט צו ווערן זינט אַש'ס אַוועקגיין — פון יענע, וואָס זענען מיט אַשן געווען באַקאַנט און באַ-פריינדט אין משך פון יאָרן, דער עיקר פון זיינע סעקרעטאַרן. בעת זיין לעצטער סעקרעטאַר, יצחק פּאַנער, האָט פאַרעפנטלעכט עטלעכע קאָפיטלען פון אַ בוך מע-מואַר, וואָס ער שרייבט וועגן דעם קוטנער, און אַנדערע, ווי נ. פּערלמאַן, אַש'ס סעקרעטאַר דורך דער צייט פון זיין מיטאַרבעט אין „פאַרווערטס“ און דערנאָך אין דער קאָמוניסטישער „פרייהייט“, פּלאַגירן, ווי מען גיט-איבער, אַזעלכע ווערק, האָט שלמה ראָזענבערג, אַש'ס סעקרעטאַר אין פאַרלויף פון צען יאָר ביז דער צווייטער וועלט-מלחמה, זיך מקדים געווען מיט אַ בוך זכרונות „שלום אַש פון דער נאַענט“ — אַ בוך פון צוויי חלקים: דער ערשטער חלק — ריינע מעמואַריס-טיק, מיט פיינע שילדערונגען פון אַשן, באַגלייט פון אַנעקדאָטן; דער צווייטער חלק — פּאַלעמיק וועגן דער פּאַלעמיק אַרום זיין באַלעבאַס...

דער צווייטער טייל פון בוך איז בפירוש אַ בליץ-קריג קעגן די אַלע, וואָס האָבן זיך דערוועגט אַ פּיפּס צו טון קעגן אַשן — קעגן זיינע אַמאַליקע און שפּע-טערדיקע מעשים. אַבער טאַקע דערפאַר, וואָס דער מחבר באַנוגנט זיך נישט מיט די צען יאָר פון זיין נאַענטער פאַרבינדונג מיט דעם קוטנער, נאָר ער מאַכט אויך דאָ און דאָרט אַ קורצע נסיעה צו אַש'ס אַנהייב-יאָרן אין דער ליטעראַטור, גיט ער אַ געלעגנהייט צו וואַרפן אַ בליק אויף אַש'ס גאַנצן אַפּגעגאַנגענעם וועג און צו אַנאַליזירן די ווערק און מעשים זיינע, וואָס האָבן אַרויסגערופן אַזעלכע שטו-רעמס אַרום אים.

**

שלמה ראָזענבערג, דער מחבר פון „רבי עקיבא“, „רבי מאיר און ברוריה“, „די כוורים“ און אַנדערע ווערק, שרייבט וועגן שלום אַשן מיט אומגעווענליכער ליבשאַפט, אַבער דאָס שטערט אים נישט אויך צו דערציילן וועגן זיין באַליבטן העלדס שוואַכקייטן, ווי עגאָזיסם, הכנעה און חניפה לגבי גבירים און פּריצים, לייכטזיניקייט ביים אַרויסזאָגן מיינונגען וכדומה. זיין זכרונות-בוך (1958) פאַר-מאַגט אַלע ווילע מעלות און דאָס שפּרודלדיקע יידישע לשון פון זיינע אַנדערע ווערק — אַזוי ביז ס'קומט צום צווייטן טייל, דעם פּאַלעמישן. דאָ פאַרלירט ער

זיך און ער שפייט ממש מיט פייער, ווי אַנדערע פאַרטיידיקערס פון אַש'ס נוצרי-ווערק.

ראָזענבערג שטעלט-אַרויס (ווי אַנדערע מליצי-יושר פון אַשן) ווי דעם פּסי-כאַלאַגישן טרייב-מאַטיוו פון דער קריטיק אויף אַשן; קנאה. ער חזרט דאָס כּסדר איבער. ווי קאָן מען באַווייזן — קנאה? און פאַרוואָס זאָלן פּובליציסטן, פּאַעטן, עסייאַיסטן, געלערנטע — און סתּם יידן — מקנא זיין שלום אַשן דעם נאַוועליסט? די ערשטע אים מקנא צו זיין וואַלטן, על פי שכל הישר, געדאַרפט זיין די דער-ציילערס, נאַוועליסטן, — אַבער גראַד איז צווישן די „אַנפּאַלערס“ דאָ בלויז איין נאַוועליסט.

פאַרוואָס זאָל פּראָפּעסאָר חיים טשערנאַוויץ (הרב צעיר), וואָס זיין אויסגעשריי (אין „בצרון“) קעגן אַש'ס נוצרי-ווערק איז אַ קול דממה דקה — מקנא זיין אַשן? פּראָפּעסאָר טשערנאַוויץ האָט געשריבן וועגן אַש'ס קריסטלעכע ביכער נישט ווי אַ רב, בלויז פון יידישן רעליגיעזן שטאַנדפּונקט, נאָר ווי אַ געלערנטער, וואָס האָט זיי אַנאַליזירט דער עיקר היסטאָריש-וויסנשאַפטלעך.

אין זיין גרויסער אַפהאַנדלונג, וואָס איז סיי וויסנשאַפטלעך-אַביעקטיוו, סיי דורכ-געזאַפּט מיט טיפּן יידישן צער, באַווייזט הרב צעיר — פון פאַרשיידענע שטאַנד-פּונקטן — די פּאַלשקייט, לעכערלעכקייט און שעדלעכקייט פון אַש'ס יעזוס-ווערק. האָט ער דאָס געטון אויס קנאה?

הרב טשערנאַוויץ ווערט נישט דערמאַנט און נישט ציטירט אין ש. ראָזענ-בערג'ס בוך. דער מחבר איז מרמז, אַז מיט רבנים (און סתּם פרומע יידן) האָט ער נישט קיין מחלוקה. דאָס מיינט, אַז פאַר רבנים איז נאַטירלעך און נאַרמאַל שאַקירט צו ווערן פון אַזעלכע ווערק, ווי אַש'ס יעזוס-ביכער און מען קאָן דערפאַר צו זיי קיין טענות נישט האַבן. ווערט דאָ עפּעס קשה: סיי די תּורה-יידן, סיי די נישט-פרומע, די „וועלטלעכע“ אַש-קריטיקערס גייען-צו צו אַש'ס דאָזיקע ווערק פון דעם אייגענעם שטאַנדפּונקט, וואָס האָט פאַראַייניקט די פאַרשטייערס פון אַזעלכע אַפּגעווייטערטע צוויי סעקטאָרן אין יידישן לעבן — אין איין אויסגעשריי. איז די פּראָגע דעריבער: איז דערדאָזיקער שטאַנדפּונקט אַ ריכטיקער, אַדער אַ פּאַלשער? ס'קאָן דאָך נישט זיין, אַז דערזעלביקער צוגאַנג, דערזעלביקער קריטי-שער אַנאַליז פון אַ ווערק איז סיי כשר, סיי טריף, אַפהענגיק פון דער פּערזענ-לעכער הנהגה פון דעם קריטיקער.

ווי ש. ראָזענבערג — און נישט נאָר ער! — פירט-אָן די פאַרטיידיקונג פון אַשן קומט אַבער אויס, אַז אים גייט נישט אַזוי אין דער אַש-קריטיק, ווי אין דער נישט-אויסגעהאַלטנקייט פון די געוויסע אַש-„קעגנערס“, וואָס הגם זיי אַליין זענען נישט קיין שומרי-הדת, נעמען זיי זיך אָן פאַר יידישקייט. הייסט עס, אַז דער

מחבר, וואָס האָט אונטערגענומען צו באַשיצן אַש'ס רעפּוטאַציע, זאָרגט זיך גאָר פאַר דער רעפּוטאַציע פון אַש'ס קריטיקערס...
 ראָזענבערג האָט אויסגעקליבן פון אַלע אַש-קריטיקערס בלויז פיר (מסתמא כנגד די ארבעה בנים פון דער הגדה) און אויף זיי גיסט ער אויס כל חמתו. דאָרף איך מסתמא גומל בענטשן, וואָס מיינע אַש-אַרטיקלען געפינען זיך צווישן די פאַלעמישע אַרטיקלען פון אַ סך אַנדערע ייִדישע שרייבערס, וואָס ווערן נישט ציטירט אין דעם בוך. אָבער ביי דער געלעגנהייט איז כדאי איבערצודערציילן אַ קאַמישן עפיזאָד — וואָס איך האָב בשעתו דערציילט — וועגן מיין „צוזאַמען-שטויס“ מיט שלום אַשן.

באַלד ווי מיין ערשטער אַפרוף אויף אַש'ס „נאזאָרין“ (נוצרי) איז פאַרעפנט-לעכט געווען אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע“, איז אַש געקומען צולויפן אָן אויפגעקאַכטער אין ביוראָ פון „פאַראייניקטן ייִדישן אַפעל“, וווּ איך בין געווען באַשעפטיקט. שוין פון קאָרידאָר האָט זיך צו מיר דערטראָגן אַש'ס קול: „וואו איז אַלמזי? ... און אַז עמעצער האָט אים אָנגעוויזן וווּ, איז ער אַריין אין מיין קאַבינעט מיט אַזאַ אימפעט, ווי ער וואָלט גרייט געווען זיך אַרויפצוואַרפן אויף מיר מיט די פויסטן. איך האָב זיך אויפגעשטעלט און אַרויפגעלייגט די האַנט אויפן בענקל, וואָס איז געשטאַנען לעבן מיין שרייב־טיש, רעזערווירט פאַר באַזוכערס.
 מיין כוונה איז געווען אים צו פאַרבעטן זיצן און זיך געלאָסן דורכשמועסן מיט אים מכוח וועלכן ענין ער וויל. אָבער אַש האָט, זויזט-אויס, אַנדערש אויס-געטייטשט מיינע הענט אויפן בענקל — מחמת ער האָט פּלוצלינג זיך צוריק אויסגעדרייט צו דער טיר און אַרויס מיט אַזאַ אימפעט, ווי ער איז אַריין, שרייענ-דיק הויך אויפן קול:

— וואָס דאָרף מען דעם „דזשאַינט“? מע דאָרף נישט קאָ דזשאַינט!
 וואָס דער „דזשאַינט“ האָט געהאַט דערמיט צו-טון, ווייס אפשר גאַט...

**

לאַמיר זיך צוריקקערן צו די טענות און אַרגומענטן, וואָס ראָזענבערג און אַנדערע אַש-פאַרטיידיקערס — הייבן־אויף קעגן די קריטיקערס פון אַש'ס קריסט-לעכע ווערק.

דער קנאה-מאַטיוו קלעפט זיך דאָ, ווי פּריער באַמערקט, ווי אַ פּאַטש צו גוט־שבת — קודם דערפאַר, וואָס קנאה איז נישט עפעס אַזוינס, וואָס קאָן פּאַקטיש באַוויזן און דערווייזן ווערן. אָבער סיי-ווי איז דאָך דאָ נישט וויכטיק צי יאָ קנאה, צי נישט קנאה. דער סאַמע עיקר איז דאָך דאָ — ווי געזאָגט און ווי ס'דאָרף זיין

זעלבסטפארשטענדלעך — צי דאָס, וואָס די אַש-קריטיקערס האָבן געזאָגט און געשריבן וועגן אַש'ס צלם-טרילאָגיע, איז אמת, צי נישט אמת. צי פונקט אזוי איז נישט וויכטיק צי די אַש-קריטיקערס זענען פרומע-יידן, צי וועלטלעכע יידן, גלייביקע, צי אַפיקורסים און צי איינער פון זיי האָט נעכטן אויסגעדיקט אַ מיינונג וועגן אַש'ס יידישן סטיל, וואָס שטימט נישט מיט זיין היינטיקער מיינונג. די פראַגע איז דאָ אַלץ די אייגענע: איז דאָס, וואָס זיי זאָגן וועגן אַש'ס „נוצרי“, „אַפאָסטאַל“ און „מאַרי“ טאַקע אזוי, אַדער ס'איז אַ בלבול אויף זייער מחבר.

אויב איינער היט נישט אַפ די תרי"ג מצוות, מיינט עס דאָך נישט, אַז דער צלם דאַרף אים יאָ געפעלן. ראָזענבערג אַליין איז, אויף וויפל איך ווייס, נישט קיין פרומער ייד, פונדעסטוועגן בין איך זיכער, אַז ווען ער זעט ווי אַ חברה-מאַן גייט שבת אַריין אין בית-המדרש מיט אַ פאַפיראַס אין מויל, וואָלט ער אויפגע-קאַכט געוואָרן, און ווען עמעצער וואָלט אים געזאָגט: „ראָזענבערג, איר זענט אַ היפּאָקריט! איר אַליין זענט נישט קיין שומר-שבת, טאָ פאַרוואָס קאַכט איר זיך וועגן דעם חברה-מאַן מיטן פאַפיראַס?“ — וואָלט אַזאַ טענה געקלונגען — פידרעך. אין קאַמף קעגן מיסיאָנערן אויף דער יידישער גאַס האָט זיך באַטייליקט די גאַנצע יידישע פרעסע, די ראַדיקאַלע ווי די אַרטאָדאָקסישע. די אונטערדריקונג פון דער יידישער רעליגיע אין סאָוועט-רוסלאַנד, וואָס איז געווען דער אָנהייב פון דער אַלגעמיינער אויסראַטונג פון יידישן לעבן דאַרט, האָט אויפגערודערט אַלע יידן אין דער פרייער וועלט, „פרייע“, ווי פרומע, סאַציאַליסטן, ווי ציוניסטן (פון יעווסעקעס איז נישט צו ריידן). די נאַציאָנאַלע ווערטן פון אונדזער פּאַלק, דער תנ"ך, דער תלמוד, די יידישע טראַדיציעס — די יסודות פון יידישן קיום — זענען נישט דער מאָנאָפּאָל פון אַרטאָדאָקסישן סעקטאַר אין ייִדנטום; אַלע יידישע סעק-טאַרן וועלן זיך אַריינזאָרפן אין קאַמף פאַר זייער פאַרטיידיקונג קעגן אַ סכנה, יעדער גערעגט און באַוועגט פון אַנדערע מאַטיוון, אָבער אַלע פאַראייניקט פון איין יידישן גורל, פון איין יידישער אַחריות און פון איין יידישער אַנטשלאַסנקייט. אויסרופן צו די נישט-אַרטאָדאָקסן: היפּאָקריטן, איר אַליין זענט דאָך נישט מקיים די תרי"ג מצוות, טאָ וואָס מאַכט איר דעם אַנשטעל, אַז דער יידישער קיום גייט אייך אין לעבן? — וואָלט געווען ווילד און משוגע; ס'וואָלט געמיינט אַננעמען דעם שטאַנדפונקט פון די נטורי-קרתא, אַז נאָר זיי אַליין זענען די „היטער פון שטאַט“ און אַלע אַנדערע יידן, אַפילו פון „מזרחי“ און „אגודת ישראל“, זענען טרייפניאַקעס — יא, טרייפניאַקעס, איינער פון די עפייטעטן, מיט וועלכע ראָזענ-בערג איז מכבד די נישט-פרומע קריטיקערס פון אַש'ס געשמדטער פראָזע. אמת טאַקע, אַז אַש האָט זיך נישט געשמדט (ווי ס'איז געווען אַ קלאַנג).

אָבער זיין קונסט האָט זיך יאָ געשמדט. אַש, וואָס ער האָט יאָרן־לאַנג געשריבן געשמאַקע פּראָזע, האָט אין די לעצטע יאָרן געשריבן געשמדטע פּראָזע! דער קלאַנג אַליין לערנט אונדז עפעס: דער ייִדישער עולם — און טשיקאָווע איז, אָז דער עיקר דער ענגליש־שפּראַכיקער — וואָס האָט געלייענט אַש'ס נוצרי־ווערק, האָט זיך פשוט נישט געקענט פּאַרשטעלן, אָז דער מענטש, וואָס האָט זיי געשריבן, איז געבליבן — אַ ייִד...

חץ לזה גייט דאָך דאָ נישט אַזוי אין אָנעמען זיך פאַר ייִדישקייט, ווי אין נישט־אָננעמען דאָס קריסטלעכע בילד, וואָס אַש מאַלט פאַר אונדז אין אַזעלכע שרייענדיקע און רייצענדיקע פאַרבן; אין אַפּשלאַגן אַ פאַלשע און לייכטזיניקע אינ־טערפּרעטאַציע פון אַ היסטאָרישן פּראָצעס, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט קנאַפע צוויי טויזנט יאָר צוריק און פון וועלכן אונדזער פּאַלק איז דער גרעסטער קרבן.

כדי צו מאַכן אַ קריטישן אַנאַליז פון אַש'ס צוגאַנג צום קריסטנטום — אין ליכט פון היסטאָרישע פּאַקטן און פּאַקטאָרן — דאַרף מען נישט זיין קיין פרומער ייִד. אדרבא, פרומקייט קאָן דאָ גיכער זיין אַ שטער אין דער פרייער און אַביעק־טיווער פּאַרשונג פון דעם ענין. דערפאַר איז דאָ אויפן ריכטיקן אַרט נישט נאָר אַ „וועלטלעכער“ ייִד, אָדער אַ ייִד, וואָס איז נישט מקיים די תּריִג מצוות, נאָר אַפילו אַ נישט־ייִד, אַ קריסטלעכער געלערנטער, וואָס גייט־צו אַביעקטיוו צום פּראָבלעם ייִדנטום־קריסטנטום.

און אַז ס'זענען געווען און ס'זענען דאָ קריסטלעכע געלערנטע, וואָס האָבן אָנגעוויזן סיי אויף פעלשונג אין דער עוואַנגעליע, סיי אויף דער העכערקייט פון דער ייִדישער מאַראַל און עטיק איבער דער קריסטלעכער, איז קיין ניס נישט. ס'וואַלט צופיל אַרט פאַרנומען צו ברענגען ציטאַטן פון זיי — און דאָ האַנדלט זיך דאָך נישט וועגן די פעלשונגען אין „צווייטן טעסטאַמענט“, נאָר וועגן די פעלשונגען אין אַש'ס „דריטן טעסטאַמענט“.

וואַלט באמת כדאי געווען פאַר די אַלע, וואָס זענען באַקאַנט מיט אַש'ס קריסטאַלאָגיע, צו לייענען נאָך אַ ווערק אויף דערזעלבער טעמע, וואָס איז אַרויס כמעט אין איין צייט מיט אַש'ס „דער נוצרי“. איך מיינ דאָ: „פאַרוואָס יעזוס איז געשטאַרבן“ פון פּיער וואַן פּאַאַסען, דער באַרימטער האַלענדיש־אַמעריקאַנער שריפטשטעלער. אַנטקעגן די נוצרי־ווערק פון דעם גרויסן ייִדישן שרייבער שלום אַש איז דאָס קריסטוס־ווערק פון דעם נישט־ייִדישן שרייבער און אונטאַרישן גלח, וואַן פּאַאַסען — אַ פּרום ייִדיש בוך. וואַן פּאַאַסען איז געווען באַפּריינדט מיט אַשן און מיר איז עטלעכע מאַל אויסגעקומען צו ריידן מיט אים וועגן אַש'ס קריסטלעכע שריפטן. נישט אַריינגייענדיק אין פריוואַטע שמועסן, וויל איך בלויז זאָגן, אַז זיין מיינונג וועגן דיִדאַזיקע ווערק אַש'ס, נישט אַזוי וועגן זייער קינסט־

לערישן ווערט, זוי וועגן דער אינטערפרעטאציע פון ייִדנטום־קריסטנטום אין זיי — איז זייער נאָענט צו דער מיינונג פון אַשׁ'ס ייִדישע קריטיקערס... אַשׁ'ס פּאַרטיידיקערס האָבן רעדוצירט דעם ענין פון די נוצריִווערק צו דער קלאַץ־קשיא: „צי מעג מען שרייבן אויף דער טעמע ישו הנוצרי?“ — און אַזוי הייסט טאַקע אַ קאַפּיטל אין צווייטן טייל פון ראָזענבערג'ס בוך. ס'גייט דאָ, הייסט עס, אין אַ פּרינציפּ. און אַוודאי וועט יעדער אָנהענגער פון פּרייען וואָרט און פּרייען געדאַנק ענטפּערן דערויף פּאַזיטיוו: יאָ, מען מעג! אַוודאי מעג מען! אַט־די פּרינציפּיעלע פּראַגע — צי „מען מעג“ — איז זייער פּאַרפּירעריש: סיי ס'גייט דעם איינדרוק ווי די אַש־קריטיקערס וואָלטן געטענהט, אָז מען טאָר נישט שרייבן אויף אַזאַ טעמע; סיי עס מאַכט דעם ענין זייער גרינג פאַר די אַש־פּאַרטיידיקערס. זיי זענען שוין אַפילו נישט מחויב צו לייענען די ווערק — וויבאַלד די פּראַגע ליגט פון אויבנאויף (צי „מען מעג“) — און זיי פּסקענען, אָז מען מעג און זיי זענען צופּרידן: מיר קעמפּן פאַר דער פּרייהייט פון וואָרט! — און פון דאַנען אַרויס איז ממש אַ מחיה צו אַטאַקירן דעם אַנדערן צד, וואָס האַלט — ווי זיי שטעלן דאָס פאַר — אָז מען טאָר נישט.

איינער פון די אַש־פּאַרטיידיקערס — גראַד זייער אַן עטישע פּערזענלעכקייט און אַ פּיינער שריפטשטעלער — האָט אויף מיין קשיא, צי ער האָט אַשׁ'ס „נוצרי“ און „אַפּאָסטאַל“ טאַקע געלייענט, געענטפּערט: וואָס איז דאָ שייך לייענען? די פּראַגע איז, צי אַ ייִדישער שרייבער מעג זיך צורירן צו דער קריסטוס־טעמע. עד היום ווייס איך נישט, צי ער האָט יאָ געלייענט, צי נישט געלייענט — ער איז דעמאָלט שטאַרק קראַנק געווען און לייענען אַזעלכע דיקע ביכער איז זיכער נישט געווען פאַר זיינע כוחות. אָבער געשריבן האָט ער וועגן דעם און פּאַרטיידיקט אַשן האָט ער און געבראַכט ראיות און עדות פון אַנדערע ייִדישע שרייבערס, וואָס האָבן זיך פּאַרנומען מיט קריסטלעכער טעמאַטיק, האָט ער אויך און דערביי טריאומפּירט, אָז די וועלט, די ייִדישע וועלט, איז צוליב דעם נישט אונטערגע־גאַנגען. איך בין זיכער, אָז ער האָט אויפּריכטיק געגלויבט, אָז אַט־דאָס איז דאָס גאַנצע פּראַבלעם: צי מען מעג.

פונקט אַזוי קאָן מען, פּאַרשטייט זיך, פּרעגן: מעג מען שרייבן אויף דער טעמע ייִדן? און ווידער קאָן דאָ קומען נאָר איין ענטפּער: אַוודאי מעג מען. אָבער... ס'ווענדט זיך ווער עס שרייבט, וואָס מען שרייבט, ווי מען שרייבט און פאַר וועמען מען שרייבט. אויב מען שרייבט וועגן ייִדן אַזוי ווי עס שרייבן אַנטיסעמיטן, ווערט עס אַ גאַנץ אַנדער ענין. דעמאָלט הייבן מיר אויף אונדזער פּראָטעסט. דעמאָלט האַלטן מיר, אָז ס'איז נישט הפּקר פּעטרושקע. מען טאָר אַזעלכע רייד נישט דערלויבן.

וואָס פאַראַ שטורעם ס'האַט זיך אויפגעהויבן אין דער גאַנצער ייִדישער וועלט אַרום — און קעגן — טאַינבײַן, פאַר געוויסע אומגינציקע באַהויפטונגען זיינע וועגן ייִדנטום, הגם מען קאַן טאַינבײַן בשום־אופן נישט פאַררעכענען צווישן די געשווייִר־רענע, אָדער נישט־געשוויירענע שונא־ייִשראל.

דערבײַ איז ביז גאַר טשיקאַווע, אַז צווישן די פּראָטעסטירערס קעגן טאַינבײַן געפינען זיך אויך אַשׁׁס פאַרטיידיקערס, און מאַרׁס סעמיִועל, אַשׁׁס ענגלישער איבערזעצער פון „נאַזאַרין“ און „אַפּאַסטאַל“ („מאַרי“ האָט ער זיך אָפּגעזאָגט אי־בערצוזעצן) האָט פאַרעפנטלעכט אַ גאַנץ בוך קעגן טאַינבײַן — אַ שאַרף בוך. און וואָס איז דער תּמציית פון טאַינבײַס שטאַנדפּונקט וועגן ייִדנטום? אַז דאָס קריסטנטום טום איז די העכסטע דערגרייכונג פון ייִדנטום. דאָס ייִדנטום איז געבליבן הינ־טערשטעליק, אַ פאַרגליווערט רעשטל. די מאַמע האָט געבוירן אַ פּיין און ליכטיק קינד, אָבער זי אַליין איז שוין אָפּגעלעבט, פאַרעלטערט, פאַרחושכט.

טאַינבײַס מיינונג וועגן ייִדנטום־קריסטנטום פאַלט זיך צונויף, ווי מיר זעען, מיט דעם, וואָס דער פאַרקאַטוילישטער ייִד, אַנרי בערגסאָן, האָט געזאָגט און וואָס שלום אַשׁ האָט כּסדר נאַכגעזאָגט און איבערגעזאָגט. נישט מער, וואָס נאָך אַשׁׁס דעקלאַראַציע שלעפּן זיך נאָך דריי ביכער, וווּ אַט־די מיינונג ווערט „אילוסטרירט“ מיט שרייענדיקע בילדער, וווּ ער מאַלט דאָס קריסטנטום אין פּראָצעס פון אַרויס־וואַקסן פון ייִדנטום אין די העלסטע און לאַקערדיקסטע — און פאַלשע — קאַלירן...

**

אָודאי מעג מען שרייבן וועגן ישו הנוצרי, אָבער אויך דאָ ווענדט זיך וואָס מען שרייבט, ווי מען שרייבט און פאַר וועמען מען שרייבט. לאַמיר דאָ איבערגעבן אין אַ פינגער־הוט דעם תּמציית און תּוך פון שלום אַשׁׁס דריי קריסטלעכע ביכער:

1. „דער נוצרי“. אמת, אַשׁ מאַכט אים פאַר אַ פרומען ייִד, אַ רבין, אָבער ער גייט־נאָך טריט־ביי־טריט דער עוואַנגעליע אין דער שילדערונג פון זײַן גרויס־קייט, געטלעכקייט און זיינע מופתים. די פּראָגע, וואָס דאָס בוך דערוועקט ביי גוים און פאַרגווישטע ייִדן, איז: אויב יעזוס איז געווען אַזאַ טייערער ייִד, אַזאַ צדיק — וואָס האָבן ייִדן צו אים? פאַרוואָס ווילן זיי אים נישט אָנערקענען?

2. „דער אָפּאַסטאַל“. בלויז די איינע סצענע ווי שאול פון תּרשית, וואָס ער איז געווען דער שטאַרקסטער און פאַרביסנסטער פאַרפּאָלגער פון דעם נוצרי, דער־זעט פּלוצלינג „דאָס ליכט“ און ווערט פון גרעסטן פאַרפּאָלגער דער גרעסטער נאַכ־פּאָלגער פון יעזוס, ווי אַשׁ שילדערט עס מיט מתקנות — אַט־די איינע סצענע איז די שאַרפּסטע שמד־פּראָפּאַגאַנדע! ס'איז אַן אינדירעקטער רוף צו איטלעכן ייִד, נאַכ־צוטון דעם „שליח“.

חשבון און טך-הכל

3. "מארי". דאָס איז אַזאַ געדיכטע עבודה־זרה אַרום דעם נוצריס מאַמען, וואָס אַפילו אין קאַטויליציזם איז אַזוינס נישטאַ. פון וועלכן מקור האָט אַש גע־שעפט זיין פאַרגעטערונג פון דער "הייליקער בתולה"? פון דעם מאַריאָוויטיזם אין פּוילן, פון דער סעקטע, וווּ די מאַמע — נישט דער זון — פאַרנעמט דעם אויבנאַן. דיִדאַזיקע סעקטע האָט געוואָנען זייער ווייניק אָנהענגערס און איז פאַרפאַלגט גע־וואָרן פון די קאַטויליקן פאַר דעם מאַרי־פאַגאַניזם, אָבער פאַר אַשן איז עס אין אַרדענונג. ער קוויקט זיך מיט דעם מאַריאָוויטישן קולט פון גאַטס מאַמען...

אַש'ס פאַרויכערונג, אַז ער האָט יאָרן־לאַנג געשטודירט די פאַרשיידנאַרטיקע ליטעראַטור וועגן קריסטנטום, ווערט נישט באַשטעטיקט ביים ליינען זיינע קריס־טוס־ביכער. ס'פילט זיך אינערגעץ נישט קיין באַקאַנטשאַפט מיט די וויסנשאַפט־לעכע און קריטישע פאַרשוונגען וועגן דעם אַנטשטיי און אַנטוויקלונג פון דער קריסטלעכער רעליגיע. ס'פילט זיך אָבער יאָ, אַז ער האָט געלייענט מיט גרויס כוונה דעם "נייעם טעסטאַמענט" און אַנדערע קריסטלעך־רעליגיעזע שריפטן, און אַפילו, ווי שוין אָנגעוויזן, מאַריאָוויטישע שריפטן.

**

וואָס איז געווען שלום אַש'ס כוונה ביים שרייבן זיינע נוצרי־ווערק? אַש אַליין האָט אַ זאַג געטון, אַז ער איז אויסן געווען צו ברענגען אַ דערנענטערונג — שאַפן אַ שלום — צווישן דער ייִדישער און קריסטלעכער וועלט. ווי אַזוי אַזוינס קאָן דערגרייכט ווערן דורך אַזעלכע ווערק, וווּ דאָס קריסטנטום ווערט אַזוי גלאַרי־פיצירט, אַרויסגעשטעלט אין דעם העלסטן ליכט און וואָס דערמיט אַליין ווערט נאָך שטאַרקער און שטאַרקער באַטאַנט דאָס ייִדישע "עקשנות" פון האַלטן זיך ביים "אַפגעלעבטן ייִדנטום" און נישט אויפנעמען מיט אַפענע אַרעמס די קריסט־לעכע גאולה — דאָס איז אַ סוד, וואָס די אַש־פאַרטיידיקערס ווילן אונדז מסתמא נישט אויסזאָגן.

האַט אַש אַפּשר געמיינט, אַז די קריסטן ווייסן נישט, אַז די הייליקע בתולה און איר זון זענען געווען ייִדן (דאָס הייסט: אויב זיי האָבן טאַקע עקסיסטירט) און ווי נאָר זיי וועלן דאָס געוואָרן ווערן, וועלן זיי גלייך פון קלויסטער קומען צו לויפן אין שול אַריין און זינגען: "לאַמיר זיך שוין איבערבעטן, איבערבעטן?" — אַזוי נאָרו איז אַש זיכער נישט געווען.

אָבער די פאַרטיידיקערס פון אַש'ס נוצרי־ווערק האָבן אויפגעכאַפט דיִדאַזיקע באַהויפטונג אַש'ס ווי אַן אבן־טוב און לאָזן נישט אַפּ. הערט נאָר, הערט! אַש האָט אַרויפגעלייגט אויף זיינע אייגענע פליצעס אַזאַ אומגעהיערע היסטאָרישע מיסיע — און זיי, די פאַרלוימדערס, אַטאַקירן אים נאָך!

א. אַל מִי

אַש האָט כסדר — ווידעראַמאַל און אַבעראַמאַל — איבערגעזחזרט פאַר דער נישט־ייִדישער וועלט, אין רעדעס און אין אינטערוויען פאַר דער נישט־ייִדישער פרעסע, די דעקלאַראַציע (וואָס זי אַנטהאַלט, אייגנטלעך, זיין אייגענע אינטערפרע־טאַציע פון זיינע יעזוס־ביכער), אַז דאָס קריסטנטום איז די העכסטע דערגרייכונג פון יִדנטום, דער סאַמע שפּיץ — דאָס האָבן זיי אָבער נישט געוואָלט דערהערן, פונקט ווי זיי האָבן נישט געוואָלט דערהערן, אָדער זיך געמאַכט פאַרגעסן — אַש'ס אָן אַנדער דעקלאַראַציע (קורץ נאָכן אַנטשטיי פון מדינת ישראל) וועגן דעם „שמוציקן לעוואַנטישן ים“, וואָס איז נישט זיין ארץ־ישראל. און זיי האָבן אויסגע־צייכנט געדענקט אַש'ס קאָמפּלימענטן פאַר דער ייִדישער מדינה, ווען ער איז, שוין אַ קראַנקער און צעבראַכענער זקן, אַהינגעקומען דאָרט ווערן אַ תושב. שוין זיין באַזעצן זיך אין ישראל האָבן זיי צעפויקט ווי אַ גרויסע זכיה פאַר דעם ייִדישן לאַנד, וואָס דערפאַר אַליין דאָרף מען אים אויף די הענט טראָגן און אים אַלץ מוחל זיין.

מוחל זיין — וואָס? די אַש־פאַרטיידיקערס האָבן אויך גערעדט וועגן אַש'ס תשובה טון, באַזונדערס איינער פון זיי, דער ישראל־שריפטשטעלער א. ש. שטיין (אין אַ פּאַלעמיק מיט מיר אין תל־אביבער זשורנאַל „היימיש“), אַז מיט זיין באַ־זעצן זיך אין ישראל האָט ער תשובה געטון.

תשובה געטון — אויף וואָס? לויט זיי, די אַש־פאַרטיידיקערס, האָט דאָך אַש גאַרנישט געזינדיקט, איז דעריבער דאָך נישט שייך קיין תשובה טון און ס'איז נישטאָ וואָס מוחל צו זיין... דאָס האָבן זיי גאָר פאַרגעסן, און אייניקע פון זיי האָבן מיר אַפילו פאַרטרויט, אַז בעת אַש איז געווען אין פּלאַרידאָ, איז ער דאָרט אַריין צום מאָדזשיצער רבין און ביי אים געבעטן מחילה אויף זיינע זינד. אַש האָט, ווי איר זעט, תשובה געטון? — האָבן זיי אויסגערופן מיט שמחה. און אַז איך האָב זיי געפרעגט: „תשובה געטון — אויף וואָס? ער האָט דאָך, וועדליק אייך, גאַרנישט געזינדיקט! — האָבן זיי פאַרלעגן געשמייכלט.

אָבער — הערט נאָר, הערט! אויב די מעשה מיטן מאָדזשיצער רבין איז אמת — הייסט עס אַזוי: געזינדיקט האָט ער בפרהסיה, אין רשות הרבים, בקול רם, אין ביכער און אין רעדעס און אין דעקלאַראַציעס, אָבער אַז ס'איז געקומען צו תשובה טון, האָט ער זיך אַריינגעכאַפט צו אַ רבין, ערגעץ אין פּלאַרידאָ, בחדרי חדרים, און אים איינגערוימט אין אויער אַ סוד, אַז ער האָט חרטה און וויל תשובה טון.

פון וועמען מאַכט איר חזוק, חשובע אַש־פאַרטיידיקערס — פון אונדז, צי פון זיך אַליין? אָבער ווידער די אייגענע מעשה: איר טענהט דאָך, אַז נישט נאָר האָט אַש נישט געזינדיקט קעגן אונדז, נאָר מיר האָבן גאָר געזינדיקט קעגן אים,

חשבון און סך-הכל

טאָ וואָס דערניילט איר אונדז מעשיות וועגן זיין תשובה און מחילה?
עפעס זענט איר מיר אויך גארנישט אויסגעהאלטן...

**
*

אז איר דריקט זיי צו צו דער וואַנט, די אַש-פאַרטידיקערס, האָבן זיי אַן
אַנדער תירוץ פאַר אים: ער איז געווען אַ קינד, אַ גרויס קינד! איז דאָך פשוט
נאַריש טענות צו האָבן צו אַ קינד...

פאַרענטפערן שלום אַש'ס „ווילדע שטיק“ מיט קינדישקייט — דאָס איז זייער
קינדיש. פאַר אַ דערוואַקסענעם מענטש, וואָס פירט זיך אויף קינדיש, זענען דאָ
אַנדערע אַדיעקטיוון... בפרט קלעפט זיך נישט דער קינדישקייט-תירוץ צו אַזאַ
מענטש, ווי אַש, וואָס פאַרנעמט זיך מיט וועלט־פראַבלעמען. דאָס פאַסט זיך אפשר
צו אַ לירישן פאַעט, אַ מאַלער, אַ מוזיקער, אַ פרימאָדאַנע, אַ טענצער, נישט צו
איינעם, וואָס שרייבט וועגן רעוואָלוציעס, מלחמות, היסטאָרישע און מיטאַלאָגיי-
שע עפאָכן.

ביי אַשן איז אַלץ געווען אויסגערעכנט. ווען ער איז געלאָפן מיט זיין „גאָט
פון נקמה“ קיין פעטערבורג און קיין בערלין — האָט ער אויסגערעכנט אויף
דעם, אַז גוים וועלן כאַפן אַזאַ מציאה. שטעלט זיך נאָר פאַר: אין דער נישט-ידי-
שער וועלט, וואָס ראַיעט מיט אַלערליי פאַראורטיילן, חשדים און איבערגלויבנס
וועגן יידן און וווּ מען ווייס אַזוי ווייניק, אַדער גאַרנישט וועגן דעם אמתן מהות
פון יידישקייט און יידיש לעבן — אין אַט-דער וועלט פאַלט-אַריין אַ יידישער
קינסטלער, אַ שרייבער אין יידיש, איינער, וואָס קומט אַליין פון די געדיכטענישן
פון די יידישע מאַסן, און ער ברענגט אַ יידישע פיעסע, אַ פיעסע פון יידישן לעבן.
און וואָס ווייזט די פיעסע פון יידישן לעבן? זי ווייזט דער וועלט אַ יידישע
היים, וווּ אונטן איז אַ פריילעך הייזל און אויבן — אַ ספר-תורה. פון דער גאַנצער
אומגעהייער-רייכער יידישער טעמאַטיק האָט אַש אויסגעקליבן פאַר דער נישט-
יידישער וועלט דווקא אַזאַ קיצלדיקע, אומרעאַלע, אויסגעטראַכטע מעשה. פון דער
אומגעהייער-רייכער גאַלעריע פון יידישע געשטאַלטן — האָט ער אַרויסגעהויבן
פאַר דער וועלט אַ יאַנקל טאַבאָאָויטש.

איצט ווייס שוין די וועלט וואָס יידיש לעבן, וואָס דער מהות פון יידישן לעבן
איז — אַ סינטעז פון תורה און טרייפּענער סחורה. איצט ווייס די וועלט וואָס
פאַראַ בריאה דער יידישער מענטש איז. די תורה איז ביי אים טאַקע טייער, אָבער
געשעפט איז געשעפט, אַז ס'קומט צו געשעפט זענען ביי אים אַלע מיטלען כשר
— אַ הייזל, אַ ברייזל, שווינדל, שאַכער-מאַכער.

די וועלט האָט געקריגן פון אַ יידישן קינסטלער, וואָס קומט אַליין פון דער

„געטאָ“ און וואָס פאַר אים זענען אַלע ייִדישע סודות אָפּן — אַ באַשטעמטיקונג אויפֿן עלטסטן אַנטיסעמיטישן בילבול לגבי דעם ייִדישן פּאַלק.
איז דאָס געווען אַשױס קינדישקייט? ניין, ס׳איז געווען אַשױס פּראַקטישע אויסרעכענונג, אַז אַזאַ מציאה וועלן די אומות העולם ביי אים אויסכאַפֿן. אַשױס האָט דאָ, אייגנטלעך, אַליין געשפּילט די שאַבשאַוויטש־ראַל: אויבן די ספּר־תּורה פּון ייִדישער קונסט; אונטן — האַנדל מיטן ייִדישן כּבוד.

ווען נאָר און וווּ נאָר אַשױס געהאַט די ברירה אויסצוקלייבן צווישן רעק־לאַמע, רום, געלט און ייִדישן כּבוד, האָט ער מפקיר געווען דאָס לעצטע.
נאַכאַמאָל איז אַשױס געלאָפֿן מיט אַ פּיעסע קיין פּעטערבורג — מיט „יחוס“, אַבער דאָס איז שוין נישט געווען קיין ייִדישע סענסאַציע, נאָר אַ „לעגיטימע“ ייִדישע טעמע — איז ער דאָסמאָל נישט געלאָפֿן דירעקט צו די טעאַטער־דירעק־טאָרן, ווי מיט „גאַט פּון נקמה“, נאָר פּרױער זי פּאַרגעלייעגט פאַר אַ גרופּע באַ־וויסטע רוסישע שרייבערס. אַבער אויך דאָ האָט אַשױס אינזייען געהאַט — סענסאַציע. ווען איינער פּון דער גרופּע רוסישע שרייבערס — טשױקאָוו — האָט אַרויס־געזאַגט אַ נעאַטיווע מיינונג וועגן דער פּיעסע, איז אַשױס אויפֿגעשפרונגען מיטן אויסגעשריי, אַז אַ רוס, אַ גוי, קאָן נישט פּאַרשטיין די ייִדישע נשמה...
פּון אַשױס אויסגעשריי האָבן די רוסישע שרייבערס געדרונגען. אַז אויב אַזוי — איז דאָך פּונקט אַזוי לאַגיש צו זאַגן, אַז ייִדן קענען נישט פּאַרשטיין דעם רוסישן „ביט“, דעם רוסישן מהות — און אין דער רוסישער ליטעראַטור זענען אַקטיוו אַ שפּאַר ביסל ייִדן.

נו, פּאַרשטייט זיך, אַז אויב רוסן זאַגן אַזוינס, איז דאָס אַנטיסעמיטיזם. און אַזוי האָט שלום אַשױס פּאַרוואַנדלט ליבעראַלע און ייִדנפּריינטלעכע רוסישע שריפט־שטעלערס אין „שונאי ישראל“ — ווי־באַלד זיי געפּעלט נישט זיין „יחוס“־פּיעסע... אַשױס האָט אויסגעפירט דאָס זייניקע: אַ סענסאַציע, אַ סקאַנדאַל, אַרטיקלען אין דער רוסישער פּרעסע, אין דער ייִדישער פּרעסע, ס׳טומלט זיך — און דער נאָמען אַשױס קלינגט אין אַלע גלעקער.

אויך ווען אַשױס זיצט צווישן אייגענע, וואָס גיבן אים אַפּ כּבוד, אַרבעט זיין מוח אויף תּחבולות — ווי אַרויסצוקריגן דערפּון אַ סענסאַציע, אַ טומל, אַ סקאַנ־דאַל — אַזוי אין זיינע יונגע יאָרן, אַזוי אין זיינע שפּעטערדיקע יאָרן. אַט, למשל, דער קבלת־פּנים פאַר אים אין אַדעס. ס׳רינגלען דעם גאַסט אַרום מיט וואַרעמער האַרציקייט מענדעלע מוכר ספּרים, ח. נ. ביאַליק, י. ח. ראַוויצקי, מ. ל. ליליענ־בלום און אַנדערע חשובע ייִדישע פּערזענלעכקייטן. אין די רעדעס — די גרעסטע שבחים פאַר אַשױס, דעם גרויסן ייִדישן וואַרט־קינסטלער. אַשױס זיצט און הערט און — קלערט... מיטאַמאָל שפּרינגט ער אויף און צעשרייט זיך:

— יאך ביניש קא יידישער קינסטלער! יאך בין אן אוניווערסאלער קינסטלער!
 מען קאן זיך פאָרשטעלן ווי זיינע געסט־געבערס האָבן זיך געפילט. אָבער
 אַש האָט ווידער זיינס דערגרייכט: אַ טומל, נאַטיצן, אַרטיקלען און פעליעטאַנען
 אין דער יידישער פרעסע. ס'קאָכט זיך מיט אַשן!
 איז דאָס אַלץ מעשה קינד? און אַפילו אַ קינד שמייסט מען אַמאָל אָפּ. אַפילו
 אויף אַ קינד גיט מען אַמאָל אַ געשריי:
 — שייגאַץ!...
 אָבער אַשן טאָר מען אַפילו גאַרנישט זאָגן. פאַרוואָס? די הייליקע קונסט!

**

דער ענין אַש איז בלויז איין שטריך אויף דער פּאַן פון אַן אומגעהייער
 פּראָבלעם, וואָס פּלאַטערט אַרום אונדז מיט אַן אומהיימעלעכן ווינט. דאָס פּראָבלעם
 פון געצנדינסט און פּערזאָנען־קולט.
 די קונסט איז דאָס מאָדערנע געצנדינסט. די קונסט — די מיטשאַפּערין פון
 לעבן — דורך מעשי ידי אדם — איז פּאַקטיש אַוועקגעשטעלט געוואָרן העכער
 פון לעבן, איבערן לעבן. די קינסטלערס זענען די הייליקע פּריסטערס פון דער
 געטין קונסט. זיי איז אַלץ דערלויבט. זיי זענען אומבאַרירלעך. רירט מען זיי אָן,
 ווערט אַ געשריי:

— מען פאַרשוועכט די קונסט!

אין ראָזענבערג'ס בוך וועגן אַשן ווערט געבראַכט אַ צייטאָט פון פּרז'ס אָן
 אַרטיקל, וואָס איז כּדאי דאָ צו ברענגען ווי אַן אילוסטראַציע. פּרז'ק, וואָס ער האָט
 דער ערשטער באַמערקט, אַז אַש שרייבט מיט אַן אויג „אויף יענער זייט פאַרקאָן“,
 האָט אויך געהאַט עפעס צו זאָגן וועגן די שאַרפע אַטאַקעס אויף אַשן פאַר זיין
 אַרויסטריט, וואָס איז באַרימט געוואָרן ווי דער „מילה־סקאַנדאַל“.
 „אויב עמעץ האָט גערעדט, — שרייבט פּרז'ק, — טאָר מען אים נישט צונעמען
 דאָס וואָרט; און וויל מען אַ קינסטלעריש מויל מיט שמוציקע שמאַטעס פאַרשטאַפּן,
 מוזן מיר רופן: שמוציקע לייט, די הענט ביי זיך!“

אַפּגעזען פון דער מיינונג, וואָס איינער האָט וועגן דעם מילה־ריטואַל, מוז
 מען פשוט פּריטשמיעלעט ווערן פון פּרז'ס ביזן אויסרוף. ביי מיינ גאַנצן דרך־
 אַרץ פאַר פּרצן און ביי דער גאַנצער באַדאַנקלעכקייט, וואָס איך פיל צו אים פאַר
 זיין האַרציקער באַזונג צו מיר, מוז איך דאָ זאָגן, אַז דיאָזיקע ווערטער זיינע
 זענען געווען — חוצפה. וואָרעם מה ענין שמיטה אצל הר סיני? — וואָס פאַראַ
 שייכות האָט אַש'ס לויפן צו אַן אַנטיסעמיטישער פּוילישער צייטונג מיט אַ פּראַ־
 טעסט קעגן דעם „באַרבאַרישן אַקט“ פון מל זיין ביי יידן — מיט קונסט? וואָס

פארא רייד זענען דאס וועגן פארשטאפן א קינסטלעריש מויל מיט שמוציקע שמאטעס? האט דאס מויל דען גערעדט קינסטלערישע רייד? איז אש'ס פראטעסט-בריוו געווען א קינסטלעריש ווערק?

ניין, דאס בריוול איז טאקע נישט געווען קיין קונסט-ווערק, אבער אש איז געווען א קינסטלער — און ווי-באלד א קינסטלער, מעג ער זיך אלץ דערלויבן און קיינער טאר קיין פיפס נישט געבן, אויב יא, זענען די, וואס זאגן אים עפעס — שמוציקע לייט. דרך-ארץ פאר דער געטין קונסט און פאר אירע פריסטערס! דא אנומלט זענען מיר געווען עדות פון א שענדלעך ספעקטאקל ארום דער געטין קונסט און אירן א הויכן פריסטער — עזרא פאונד — ווען אנגעזעענע אמעריקאנער שריפטשטעלערס און געלערנטע האבן — נישט דאס ערשטע מאל — געפאדערט פון דער אמעריקאנער רעגירונג צו באפרייען דעם פאשיסט, אַנטי-סעמיט און פאררעטער, וואס בעת דער צווייטער וועלט-מלחמה האט ער אין איטאליע געטריי געדינט מוסאלינין און דורך אים היטלערן — רופנדיק, איבער דער פאשיסטישער ראדיא, די אמעריקאנער ארמיע, צו רעוואלטירן.

און זיי האבן סוף-כל-סוף זייערס אויסגעפירט — מען האט באפרייט עזרא פאונדן. איז דא נישט וויכטיק, צי פאונד איז א גרויסער פאעט, אדער א פאעטי-שער שארלאטאן — די, וואס האבן זיך פאר אים איינגעשטעלט, האלטן אים פאר א וויכטיקן פאעט, א ווארט-קינסטלער — און אויב א קינסטלער, מעג ער זיין א פאשיסט, אן אַנטיסעמיט, א פאררעטער, איז עס גארנישט מיט גארנישט. א קינסטלער טאר מען נישט האלטן פארשפארט אין א טורמע, אדער אין א משוגעים-הויז. שמוציקע לייט, עפנט פאר אים די טויערן!

איך וויל, חלילה, נישט מאכן א פארגלייך צווישן דעם אַנטיסעמיט עזרא פאונד מיט אונדזער גרויסן ווארט-קינסטלער שלום אש. צען טויזנט להבדילס דארף מען אוועקשטעלן צווישן די ביידע נעמען. אבער דער פרינציפ פון דער פארטיידיקונג פאר זיי איז דער אייגענער דארט און דא — דער פרינציפ, אַז דעם קינסטלער איז אלץ דערלויבט.

די דיקטאטור פון דער קונסט איז, אייגנטלעך, געווען די פארלויפערין פון דער מלוכהשער דיקטאטור אין אונדזער מאדערנער וועלט. די פארגעטערונג פון דער קונסט האט ממש געדינט ווי א מוסטער פאר דער פארגעטערונג פון שטאט. און דא האט זיך פאר אונדזערע אויגן אפגעשפילט דאס מערקווירדיקסטע ספעק-טאקל: די נעכטיקע פריסטערס, וואס האבן געפאדערט, אַז אַלע זאָלן זיך בוקן צו זיי, זענען געווען צווישן די סאַמע ערשטע, וואס זענען געפאלן כורעים פאר די שטאַטלעכע דיקטאַטאָרן.

קיינער האט אזוי געטריי נישט געדינט מוסאלינין, היטלערן און סטאלינען.

ווי די פריסטערס פון דער קונסט, פון דער ליטעראטור — די פאָעטן, עסייאַסטן און נאָוועליסטן — מיט זייער-זייער ווייניק אויסנעמען. אָבער דאָ, וווּ די קונסט איז פריי און קיינער צווינגט זי נישט צו ווערן אַ דינסט-מויד — דאָ פאַררייסט זי סנאָביש דעם קאָפּ צו די הימלען און פאַדערט, אַז אַלע זאָלן פאַלן צו אירע פיס און זי פאַדערט אימוניטעט פאַר אירע פריסטערס.

**
*

שלום אַש איז געווען אַ ווונדערלעכע דערשיינונג ביי אונדז. ס'איז פלאי פלאים ווי דער פשוטער בחור פון קוטנע, אַן בילדונג, אַן וויסן, האָט געגעבן אַזאַ האַסטיקן מאַרשיר אַריין אין דער יידישער ליטעראַטור. „געקומען, געזען און געזיגט“ — ממש איבערנאַכט. ווי יענער לעגענדאַרישער בוים, וואָס שפּרינגט ראַפּטאַם אַרויס פון דער ערד אין הימל אַריין, אַ באַלאַדענער מיט אַלערליי פירות — אַזוי איז אַש פּלוצלינג אַ וואַקס אַרויס און אַרויף געטון.

זיין „שטעטל“, זיין „שלמה נגיד“, זיין „מאָטקע גנב“, „דער תהילים-ייד“ — דאָס זענען מאַגומענטאַלע ווערק, אייביקע ווערק. שלום אַש האָט פאַרמאָגט אַ מאַכטיקע אינטואַיציע, אָבער אַ שוואַכן אינטעלעקט. ער איז געווען אַ גרויסער קינסטלער (זאָל מיר דערלויבט זיין זיך אַליין צו ציטירן) ווען ער האָט באַהאַנדלט דאָס קליינע שטעטל און קליינע מענטשן; ער איז געווען אַ קליינער קינסטלער, ווען ער האָט זיך גענומען צו דער גרויסער שטאָט און צו קאָמפּליצירטע פּער-זענלעכקייטן.

אין זיין טרילאָגיע „פאַרן מבול“ איז ער ביי זיך אין דער היים, בעת ער שילדערט זיינע היימישע יידן, יידן, וואָס ער האָט זיי אַזוי גוט געקענט. ער פאַר-לירט זיך אין די גרויסע שטעט. אינטעליגענטן און רעוואָלוציאַנערן ריידן ביי אים מיטן לשון — און מיט די השגות — פון קליינשטעטלדיקע בית-המדרש בחורים.

דאָך בלייבט אַש — ביי אַלע זיינע קינסטלערישע חסרונות און שוואַכקייטן — דער גרויסער וואַרט-מייסטער!

אָבער ווי גרויס דער קינסטלער איז ביי אים געווען, אַזוי גרויס — און אפשר נאָך אַ סך גרעסער — זענען געווען זיין חוצפה און זיין עגאָזיסם, זיין חשק, זיין מוראדיקע ליבע צו געלט, רום, כבוד — איבערהויפּט אין דער נישט-יידישער וועלט. קיינער האָט אַזעלכע זאַכן נישט פיינט, אָבער איך ווייס נישט פון נאָך איינעם, וואָס איז אַזוי גרייט געווען צו יעדער צייט מפקיר צו זיין דעם פּרעסטיזש און כבוד פון זיין פאַלק, כדי צו באַפּרידיקן זיין אַנגעשוואַלענעם עגאָ, ווי אַש. שוין ביי זיינע ערשטע טריט אין דער יידישער ליטעראַטור האָט מען דאָס

באַמערקט. נישט נאָר פּרץ. נח פּרילוצקי האָט מיט אַרום אַ האַלב יאָרהונדערט צוריק פאַרעפנטלעכט אַ סעריע אַרטיקלען (כ'בין איצט נישט זיכער, צי אין „וועג“, אָדער אין „מאַמענט“) וועגן די צוויי שלום אַשס: איינער, דער גרויסער קינסטלער און איינער, וואָס מאַרשירט אַריין מיט זיינע שמוציקע קאַלאַשן צו יענעם אין שטוב אַריין.

שלום אַש איז מיט דער צייט געוואָרן אַ וועלט־נאַמען — אַ דאַנק זיינע גרוי־סע ווערק און אַ דאַנק זיינע גרויסע סקאַנדאַלן. האָבן ייִדישע שרייבערס רעאַגירט אויף זיינע סקאַנדאַליעזע מעשים, האָט זיך אויפגעהויבן אַ „ויצעקו“: מען פאַר־פאַלגט אונדזער גרויסן פּראָזע־מיסטער!

דעם העכסטן פּונקט האָט דער „ויצעקו“ דערלאָנגט אין אַש'ס קריסטלעכער פּעריאָדע. זיינע פאַרטיידיקערס האָבן אויף קול־קולות געשריגן אין דער וועלט אַריין, אַז מען לינטשט, מען פאַרשטיינט, מען קרייציקט שלום אַשן — פאַר שרייבן וועגן דעם קריסטלעכן גואל.

זיי האָבן געשריגן, אַז די אַש־קריטיקערס זענען נישט טאַלעראַנט, און ס'איז זיי דערביי נישט אינגעפאַלן, אַז זיי אַליין זענען דאָך נישט טאַלעראַנט — צו די אַש־קריטיקערס... זיי האָבן זיך — אין זייער צעקאַכטיקייט — אַפילו נישט גע־כאַפט, אַז מיט זייער געשריי וועגן קרייציקן אַשן — און אזוי הייסט אויך אַ קאַ־פּיטל אין ראָזענבערג'ס בוך: „דער קרייצצוג“ — שפּילן זיי אַריין אין פּיינטלעכע הענט, אין די הענט פון יענע שכנים אונדזערע, וואָס וועלן קענען טענהן:
— פּריער האָבן די יידן געקרייציקט זייער ברודער קריסטוס. איצט קרייציקן זיי אַן אַנדער ייד פאַר זאָגן אַ גוט וואָרט אויף קריסטוס!

צוויי טויזנט יאָר האָט מען אונדז באַמט געקרייציקט צוליבן בילבול וועגן יענער קרייצצוג — בעת די קרייצצוגן און במשך פון אונדזער צוויי טויזנט־יאָריקער מאַרטירער־געשיכטע בכלל. אונדזערע טענות, אַז נישט מיר, נאָר די רוימער האָבן „אים“ געקרייציקט, האָבן נישט געמאַכט קיין איינדרוק. אַצינד קור מען יידן — בעצם גוטע, ווילע יידן, נאָר פאַרפּירט פון דער קונסט־עבוד־ה־זרה, ווי די יידן אין מדבר פון עגל־דינסט — און שרייען, אַז יידן קרייציקן אַ יעזוס־אַנהענגער.

און שלום אַש האָט אַט־דאָס געשריי צעטראָגן אין דער נישט־ייִדישער גאַס אַריין: יידן פאַרפאַלגן אים! בלויז אין איין פּאַל — ווען ער האָט פאַר אַ רעפּאָרטער פון אַן ענגלישער צייטונג, וואָס האָט אים אָנגעפרעגט וועגן אַ טומל אַרום אים אין פּלאַרידאָ, האָט אַש מינימזירט דעם ענין: „דזשאָסט עי באַנטש אָו ייִדיש־ספּיקינג דזשוס!“ — ס'הייסט: בלויז אַ כאַפּטע ייִדיש־ריידיקע יידן האָבן דאָס געטומלט. ס'לוינט זיך נישט, הייסט עס, צו מאַכן קיין וועזן דערפון.

**

האָט מען אַשן באמת געלינטשט, פאַרשטיינט, געקריציקט, ווי זיינע פאַרטיי-
דיקערס טענהן? אויב קריטיק איז קרייציקונג; אויב פּראָטעסט איז לינטשעריי —
מילא, וואָס קאָן מען טון?

אַבער ס'גייט נישט בלויז אין רייד. ס'גייט אויך אין מעשים: מען האָט אים
געלייגט אין חרם אַרײַן, — טענהן זיי, — אים פאַרטריבן פון דער ייִדישער גאַס,
— „ווי ספּינאַזאָן“, — זאָגט דער דערמאָנטער קאַלעגע שטיין פון תּל־אביב, אויף
וואָס איך האָב אים געענטפּערט:

— יאָ, ווי ספּינאַזאָן! פּונקט ווי ס'איז אמת די מעשה, אַז מען האָט פאַר-
טריבן ספּינאַזאָן, אַזוי איז אמת, אַז מיר האָבן פאַרטריבן אַשן. ספּינאַזאָ איז לאַנג
פאַרן חרם אַליין אַוועק צו „זיי“ און זיך געמישט צווישן די קריסטלעכע סעק-
טאַנטן (די אַ"ג קאַלעגיאַנטן), אַזוי איז אַש אַליין אַוועק צו „זיי“ מיט זיינע
יעזוס־ווערק.

אַשן האָט מען מוראדיק צעפּיעשטשעט פון אָנהייב אָן. מען האָט אים כּסדר
געטראָגן אויף די הענט, כּסדר געפּיערט זיינע יובּילייס, באַנקעטן, שמחות לכּבוד
אים. אַט־די כּסדרדיקע שמחות־פּראָווענישן אויף דער ייִדישער גאַס, דער כּסדר־
דיקער געמיש פון גאַפּל־מעסער־לעפל מיט רייד, רייד, רייד — איז בכלל עפּעס
אַ צרה אשר לאַ כתּובה בתּורה. ס'איז אַ וועלטלעכער מנהג, פון וועלכן די
וועלט ווייס גאַרנישט.

פון וויפל באַנקעטן, יובּילייס און קערמעשלעך הערט איר דאָ ביי אונדז, אין
דעם נישט־ייִדישן אַמעריקע? זייער־זייער זעלטן, אַמאָל אין אַ שמיטה — ווען אַ
קאַרל סאַנדבורג, למשל, ווערט אַן אַכציקער, און געסט? מען פאַרבעט זיי אַמאָל
אויף אַ רעפּעראַט. דאָס אַליק. דאָ האָט יאָרן־לאַנג געלעבט טאַמאַס מאָן. דאָ לעבט
שוין יאָרן־לאַנג ליאַן פּויכטוואַנגער — האָט ווער געהערט וועגן יובּילייס, באַג-
קעטן לכּבוד זיי, טומל אַרום זיי? אַבער ביי אונדז — אויב מען טומלט נישט אַרום
אַ שרייבער, אַדער אַ כלל־טווער און מען פּראָוועט נישט קיין באַנקעטן פאַר אים,
הייסט עס, אַז מען פאַרפּאָלגט אים.

באַזונדערס צעבאַלעוועט איז, ווי געזאָגט, געווען ביי אונדז שלום אַש —
און זיינע חסידים. טאַמער האָט מען אויסגעלאָזט איין יובּיליי זיינעם; טאַמער האָט
מען אים געלאָזט גיין צופּוס און נישט אַ כאַפּ געטון אויף די הענט און געטראָגן,
האָט עס געהייסן, אַז מען קרייציקט אים, אַז ער איז אין חרם.

שלום אַש איז געווען ביין און באַליידיקט. ער האָט גריילעך געוואָלט ייִדישן
כּבוד פאַר זיינע קריסטלעכע ווערק, אַבער דערביי האָט ער ליב געהאַט די מאַר־

טירער-קרין, וואס ער אליין האט זיך ארויפגעלייגט אויפן קאפ און זיך געצאצקעט מיט איר אויף דער נישט-יידישער גאס.

וואס פארא גראטעסקער באגריף פון טאלעראנץ די אשפארטידיקערס דע-מאנסטירן. ביי זיי קומט-אויס, אז ווען מען שטופט א יידן אין מויל אריין חויר, איז נישט נאר דארף ער עס, לשם טאלעראנץ, אראפשלינגען, נאר ער דארף זיך דערביי אויך פאסמאקעווען — אויב נישט פארלעצט ער די טאלעראנץ. נישט נאר וואלטן מיר געדארפט — על-פי זייער קאנצעפציע פון טאלעראנץ — אויפנעמען שלום אש'ס קריסטלעכע ווערק און קריטיק, און פראטעסט, נאר מיר וואלטן נאך געדארפט אים אפגעבן כבוד און זאגן א יישר-כוח דערפאר...

מיר זענען נישט טאלעראנט! דערביי ווייזן זיי אן, אז אש איז נישט געווען ביי אונדז דער איינציקער, וואס האט געשריבן אויף קריסטלעכע טעמעס: אט זענען ד"ר יוסף קלויזנער, י. ה. ברענער, א. א. קאבאק און ש"י איש הורוויץ (און מען קאן נאך דא מוסיף זיין יהודה קארני און אין יידיש: מ. י. האיימאוויטש, מחבר פון "ארום דעם מאן פון נוצרת") — הייסט עס דאך, אז מיר זענען יא טאלעראנט, מחמת די נארוואס דערמאנטע האבן מיר צורו געלאזט. קומט-אויס, אז בלויז לגבי אשן זענען מיר געווען אומטאלעראנט, בלויז אויף אים זיך אנגע-זעצט. איז טאקע — פארוואס האבן מיר דווקא אים אויסגעקליבן פאר דעם קרבן? אפשר טאקע אויס קנאה?...

מען קאן, נאטירלעך, איבערחזון דעם פריערדיקן ענטפער, אז ס'ווענדט זיך וואס מען שרייבט און ווי מען שרייבט... און ד"ר קלויזנער'ס ווערק, וואס איז א וויסנשאפטלעכע שטודיע, קאן מען אינגאנצן ארויסנעמען פון חשבון. אבער ס'איז כלל נישט נייטיק אריינצוגיין אין אן אנאליז פון דעם "וואס" און "ווי" אין די נוצרי-ווערק פון די אנדערע יידישע שרייבערס. דאס איז אין דעם פאל נישט נייטיק — מחמת אויך שלום אש'ס קריסטלעכע דערציילונגען האט קיינער נישט "געטשעפעט" — דאס איז געווען בעת אש האט געשריבן זיינע קריסטלעכע מעשיות ביי אונדז און פאר אונדז אין יידיש — מיט ארום פופציק יאר צוריק (האט זיין אויג געמעגט דערביי נאך דעמאלט אריבערקוקן "אויף יענער זייט פארקאן"). ווען ד"ר חיים זשיטלאווסקי האט אין יענע יארן, פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה, פארעפנטלעכט אין "דאס נייע לעבן" (ניו-יארק) שלום אש'ס "אין א קארנאוואל-נאכט" און ל. שאפיר'ס "דער צלם", האט זיך אין דער יידישער וועלט פארפירט א לאנגע און ליידנשאפטלעכע דיסקוסיע וועגן די צוויי היפוכ-דיקע צוגאנגען צום קריסטנטום, ל. שאפיר'ס נקמהדיקע — פאר די פאגראמען אין רוסלאנד, און אש'ס ראמאנטיש-סענטימענטאלע.

נאך פריער האט פאסירט, אז י. ל. פריץ האט זיך אפגעזאגט אריינצונעמען

אין א זאמלבוך, וואס ער האט רעדאגירט — „דאס בוך און דער לעזער“ (ווארשע, 1910) — שלום אשׂס „בילדער פון אַלטן ארץ־ישׂראל“ (וואס שילדערט מארי׳ס גאַנג קיין בית־לחם), ווי אב. קאהאן האט מיט אַרום פיר צענדליק יאָר שפּעטער זיך אָפּגעזאָגט צו דרוקן אין „פאַרווערטס“ אשׂס „דער מאַן פון נצרת“, אָבער ס׳איז צוגעגאַנגען שאַשטיל. אין דרויסן איז עס נישט אַרויסגעקומען. ווען פּרץ האָט, צוליב אַ מחלוקה מיטן פאַרלעגער א. גיטלין, זיך צוריקגעצויגן פון זאַמל־בוך, איז משה טייטש, וואָס האָט געזאַמלט דאָס מאַטעריאַל, געווען אין אַ פאַר־לעגנהייט: זאָל ער איצט אַריינגעבן שלום אשׂס „בילדער“, וואָס פּרץ האָט אויס־געבראַקירט? ס׳איז געווען אַ פּראָגע פון אויספילן אַ בלוז, וואָס ס׳איז געבליבן נאָכדעם ווי פּרץ האָט צוריקגענומען זיין שוין אויסגעזעצטן עסיי.

טייטש האָט זיך מיישב געווען מיט יענע באַטייליקטע, וואָס האָבן זיך געפונען אין שטאַט, צווישן זיי מיין ווייניקייט, און די מיינסטע זענען געווען פאַר יאָ אַריינגעבן — און ס׳איז אַריין. שוין אין יענער דערציילונג, וווּ אַש שילדערט ווי די „געטלעכע בתולה“ לאָזט זיך אַרויס פון ירושלים אויפן וועג קיין בית לחם — דאָרט צו געבן געבורט צום „דערלייזער“, טוט זיך סכנות נפשות:

„די מאַמע רחל איז פון איר קבר אַרויסגעגאַנגען... און אירע לאַנגע בלייכע הענט נאָכגעשטרעקט... שמואל הנביא קומט אין שטאַט אַריין מיט אַ קריגל אייל און אַ שופר און זוכט דעם משיח פון גאַט... אברהם אבינו מיט שרהן קומען־אָ... און משה רבינו שטייט דאָרט אויפן באַרג סיני און האַלט די תורה אין האַנט... און דוד המלך מיט די מלאכים גייען איר אַנטקעגן... און די שטערן פאַלן פון הימל אַראָפּ... און גאַט איז אַריינגעגאַנגען אין זיין באַהאַלטן ווינקל... די ווינטן זענען איבער דער ערד שטיל געוואָרן. די גרויסע וועלן האָבן זיך איז די ברייטע ימים אָפּגעשטעלט... די שיפן זענען אין מיטן ים שטיין געבליבן — און אַ גרויס, גרויס שטילקייט איז געוואָרן איבער דער טריקעניש און איבערן וואַסער.“

אַש האָט, ווי מיר זעען, איינגעשפּאַנט די גאַנצע נאַטור, די יבשה און די ימים און די הימלען, אַרויסגעפירט די מלאכים, די אבות און אמהות און משה רבינו — אין איין קאָלאַסאַלן פאַראַד לכבוד מאַרין, בעת זי איז געגאַנגען געבן געבורט צום „משיח פון גאַט“ — יאָ, אַזוי בפירוש: דער משיח פון גאַט!

פונדעסטוועגן האָט מען דאָס אים פאַרשוויגן. פאַרוואָס? ווייל ס׳איז, ווי געזאָגט, געווען צווישן אונדז און געבליבן צווישן אונדז. אַש איז דעמאָלט נישט געלאָפן מיט זיינע קריסטלעכע דערציילונגען אין דער נישט־יידישער וועלט אַריין און ער האָט זיי נישט באַגלייט מיט דעקלאַראַציעס און אינטערפּרעטאַציעס, וואָלט אַש נישט געלאָפן מיט זיין פּראָטעסט־בריוו קעגן מל זיין אַ טויט יידיש קינד און קעגן דעם „באַרבאַרן יידישן מילה־ריטואַל“ בכלל — צום „קוריער וואַר־

א. אַל תי

שאַווסקי, אַ פּוילישע צייטונג, אן אַנטיסעמיטישע צייטונג, — וואָלט אויך נישט געווען קיין מילה־סקאַנדאַל.

אַבער אונדזערע אַש־פאַרטיידיקערס גייט נישט אין אויסגעפינען די פאַקטן און זיי אַנאַליזירן. זיי ווייסן איין זאַך, אַז אַש איז געווען אַ וואַרט־קינסטלער, דער גרעסטער פּראָזע־מייסטער ביי אונדז — און ווי־באַלד אַ קינסטלער, אַ כּהן גדול פון דער געטיין קונסט — טאָר מען אים גאַרנישט זאָגן, מוזן מיר מיט געבויגענע קעפּ מקבל באהבה זיין אַלץ, וואָס ער טוט, וואָס ער שרייבט, וואָס ער זאָגט, מעג עס אונדז שניידן דאָס לייב און פאַטשן אין פנים אַריין.
די קונסט איבער אַלץ!

נעמנו - רעגיסטער

- א**
- אָבעל, ש. — 172
 אָבער — 208
 אַברֶהם (אבינו) — 29, 62, 205, 305, 309, 312, 343
 אַבראַמאָוויטש, רפאל — 250
 אַברֶהם־יצחק, ר' — 307
 אַגוּז, א. ד. — 251
 אַגושעוויטש, ראובן — 250
 אַדאַמס בעק, ל. — (זע בעק, אַדאַמס)
 אַדעלאַ — 134, 135, 136
 אויערבאך, אפרים — 159, 161, 162, 169, 239, 240
 אורקע נאַכאַלניק — 194
 אידאַ (זע מאַריני)
 איוב — 301, 302, 303, 304, 305
 איגור, אליהו — 251
 איידעלסבערג, דוד — 76, 77
 אייזלאַנד, ראובן — 250
 איינשטיין, אַלבֶרַט, פּראָפ. — 12, 24, 230, 235, 240, 252, 278, 279, 280
 איסוראָוויטש, באַריס — 250, 253
 אימבער, נפתלי־הערץ — 250
 אימבער, ש. י. — 258
 אַכענאַטאַן — אַמענאַפּיט (פּרעה) — 269, 300, 311, 312
 אַליגין, משה — 91
 אַלדענבורג — 303
 אליהו הנביא — 206, 209, 210, 211
 אַלעקסאַנדער מוקדון — 85
 אַלפֶּערט, א. — 251
- א**
- אַלקאַט — 134
 אמאָן־ראַ, אַטאַן — 330, 311
 אַמסטערדאַמער (זע ספּינגאַזאַ)
 אַמאָן־ראַזענטאַל, פּאַוול — 250
 אַנסקי, ש. — 315
 אַפּאַטשור — 91, 183
 אַראַנסאַן, מיכל — 76, 251
 „אַרטשי“ (זע פּרימאַן, אַרטשיבאַלד)
 אַריסטאַטעל — 275, 299, 323
 אַריטיפּוס — 26
 אַרכימעדעס — 255
 אַרנאָלד, דוד — 233
 אַש, שלום — 10, 118, 244, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344
 אַשער־אָוויטש, מ. — 88, 89
- ב**
- באַבאַ, מעהער — 272
 באַבינסקי, יעקב — 250
 באַדער, גרשום — 76
 באַוושאָווער, יוסף — 84
 באַלפור, לאַרד אַרטור — 201
 באַסקין, יוסף — 180, 182, 184
 באַקאַטשיאַ — 272
 באַריישאַ, מנחם — 91, 288
 באַרינגטאָן, ע. (ל. אַדאַמס בעק) — 284
 בובליק, גדליה — 75, 96, 162, 174, 191, 192
 בודאַ — 11, 29, 150, 172, 187, 188, 189, 190, 261

גאטעספעלד, ח. — 178
 גאלדבערג, ב. ז. — 163, 165, 180, 184
 גאלדבערג, (אבער) — 207, 208, 209, 210
 גאלדמאן, עמא — 79
 גאלדמאן, לעאן — 170, 171
 גארדאן—מאניס, ד"ר — 173, 174, 175, 178
 גוטמאן, חיים (דער לעבעדיקער) — 64
 גיבורי, משה — 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213
 גיטל, גיטעלע — 33, 39, 49
 גיטלין, א. — 10, 343
 גילדין, חיים — 54, 55
 גינצבערג, העלענא — 9
 גלאזמאן, ברוך — 91
 גלאזשטיין, יעקב — 166
 געבעלס — 242
 געטהע — 256
 גערינג — 317, 320, 324
 גערסטיין, בערטא — 122
 גערשוני, גריגארי — 84
 גראבארד, פנחס — 10
 גראסמאן, וולאדימיר — 128, 239
 גראסמאן — 240
 גרוזמאן, י. ל. — 242

ד

דאלידאנסקי, י. ל. — 76, 77
 דאלעס, דזשאן, פאסטער — 269
 דאן, דזשיימס וויליאם — 150, 263, 277, 278
 דאנציס, מרדכי — 76, 77, 96, 97, 166, 167, 174, 234
 דאס גופטא, קעדאר, ג. — 191, 192, 193, 196
 דארווין — 62, 63, 256
 דאראטיבתיא — זע קארטער דאראטי
 דבורה הנביאה — 205
 דובאווסקי, ב. ד"ר — (זע בענדזשאמין דאניעל)

דוב, יוסף (בארני, דזשאזעף) — 170
 דובנאוו, ש. פראפ' — 156, 320

בורנס, סי, די — 285
 בורקלי, דזשאָרדזש — 287
 בורג, אלבערט — 27
 ביאליק, ח. נ. — 159, 290, 336
 בייקאן, פראנציס — 286, 297, 299, 300
 בילינגס, לאַרעא — 137, 138, 139, 140, 141, 142
 בירנבוים, נתן, ד"ר, — 159
 בלאוואצקי — 134
 בלאך, יהושע, ד"ר — 183
 בליענבערך — 303
 בלעיק — 291
 בן אמיחי (יאהאן פאליי) — 77
 בן יקר (פ. ראזענבלאט) — 80
 בן־עמי, יעקב — 122
 בעז, ח. — 247
 בעזאנט, אַנא, ד"ר — 134, 188, 189
 בעלאמי, עדואַרד — 296
 בעל שם־טוב, ישראל — 150
 בענדזשאמין, ל. — 124
 בענדזשאמין, דאניעל (דובאווסקי, ב. ד"ר) — 188

בעק, אַדאָמס, ל. — 284
 בערגסאן, אַנרי — 12, 274, 275, 332
 בערנהיים, ד"ר — 266
 בערנפעלד, י. ד"ר — 239
 בערנשטיין, הערמאן — 183
 בערדיטשעווער, לוי יצחק — 301, 302, 303, 304, 309, 308, 305
 בערקאוויסי, קאנראד — 250
 בערקמאן, אלעקסאנדער — 79, 83
 ברנפמאן, איציק — 251
 בר דורא (זע פרייער, י. ד.)
 ברויער, יאָזעף, ד"ר — 266
 ברוריה — 326
 ברידזשמאן, פ. וו. — 275
 בריינין, ראובן — 125, 127, 129
 ברענער, י. ח. — 342
 ברעסלער, א. — 62

ג

גאטמאן — (זע בודא)
 גאטליב, לעאן — 79, 80

וואצעק — 66, 65
 ווהייט, לאַנסעלאַט לאַן, ד"ר — 291
 וויטמאַן, וואַלט — 294
 ווייז, סטיפען, ס., ד"ר — 90, 191, 192, 221
 ווייז, דזשאַנג, ב., ראַבי — 90, 91, 98, 99
 ווייטמאַן, פראַדל — 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 128, 130, 170, 185, 194
 311
 ווייטמאַן, קלמן — 118
 וויינבערג, מאַריס, — 163, 234
 וויינפער, ז. — 240
 וויינרייך, מאַקס, ד"ר — 194
 ווייס, יוסף — 104, 105
 ווייסבאָרד, גדליה — 10
 ווייסענבערג, י. מ. — 10, 74
 ווילער, דוד — 233
 ווינטשעווסקי, מאַריס — 83
 וועוויורקע, אברהם — 258
 ווישנו — 187, 188
 וולאָדעק — 93
 וועבער, מיכל — 62
 וועווקע קאָטעריניאַרוש — 57

ז

זאַלאַטקאָף, לעאַן (זקף גדול) — 73, 75, 76, 77
 זאַמעטקינ, ד"ר — 83
 זאַק, אברהם — 10
 זאַקס, א. ש. — 11
 זאַראַאָסטער — 29
 זאַרעצקי, פראַפ' — 179
 זיידמאַן, מ. פ. — 178, 179
 זייפערט, משה — 76, 77
 זילבערצווייג, ז. — 252
 זלאַטניק, י. ל. (יהודה עלזעט) — 159, 169, 170, 171, 172
 זעלדין, א. — 124
 זעליקאוויטש, ג., פראַפ' — 76, 77
 זעצער, ש. ז. — 88
 זשיטלאָווסקי, חיים, ד"ר — 79, 82, 157, 180, 181, 182, 184, 185, 217, 244, 310, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 342, 324

דוד המלך — 243
 דיואי, דושאַן — 284
 דיואַיזן — 200
 דינגאַל, ס. — 159, 162, 163, 164, 167, 169
 דינעזאַן, יעקב — 11, 159, 288
 דעליאַן, משה — 297, 298, 299
 דעמאָקריט — 279
 דעניס, סט., רוט — 192
 דרוק, דוד — 183, 222
 דרייפּוס — 317

ה

האַטשינגס, עמילי — 225
 האַלט, הענרי — 226
 האַלער — 176
 האַלפּערן, משה לייב — 74, 75, 287
 האַפּמאַן, ב., ד"ר (צביון) — 99, 168
 האַפּמאַן, גאַלדע — 170, 171
 האַראַוויץ, דוד — 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214
 האַראַוויץ, חנה — 132
 האַראַוויץ, יצחק — 132
 הודיני — 208, 295
 הורדוס, ראַזע — 221
 הורוויץ, ש. י. איש — 342
 היטלער — 86, 132, 194, 196, 204, 209, 215, 217, 248, 317, 319, 320, 322, 338
 היינע — 68
 הימעלפאַרב, הערשל — 68
 הירשביין, פּרץ — 91
 הערמאַלין, ד. מ. — 62
 הערצל, ד"ר — 149, 315, 316
 הערשעלע אָסטראַפּאָליער — 282

וו

וואַטאַן — 243
 וואַרט, פיישיענס — 225, 226, 227
 וואַלמאַן, י. ל. — 10
 וואַלמאַן, ר' מענדל — 10
 וואַלפּסאַן, לעאַ — 202
 וואַן גאַג — 292
 וואַן פּאָאָטען, פיער — 196, 330

יפה, מרדכי — 154, 252
 יצחק אלהנן — 149
 יצחק (אבינו) — 62, 65, 305
 ישו — (זע יעזוס)
 ישעיה הנביא — 149
 ישראל דער יענקי (פרידמאן) — 75, 76

כ

כהן, צבי, ד"ר — 10, 76, 154
 כ"ץ, מרדכי, ד"ר — 76, 77
 כ"ץ, משה — 173, 176, 177
 כרושטשעוו — 244, 270

ל

לאַא—צע — 283
 לאַדזש, אַליווער — 191, 228
 לאַועל, איימי — 266
 לאַוראַ (בילינגס) — זע בילינגס לאַוראַ
 לאנג, ה. — 88
 לאַנגע, סוואַנאַ, ק. — 285
 לאַנדוי, ד"ר — 10
 לואיסאַן, לודוויג — 154
 לודוויג, עמיל — 258
 לוי יצחק (בערדיטשעווער) — (זע בערדיטשעווער, לוי)
 לוסי — 140, 141
 לוצקי, א. (אהרן צוקער) — 169
 ליבער, ב. ד"ר — 110
 ליבערמאַן, חיים — 76, 77, 80, 88, 89
 118, 154, 162
 ליטווינ, א. — 11, 222
 לייבל באַלעגאַלע — 47
 לייבל — 59, 60, 61, 63, 66
 לייזער (שכן) — 31, 32, 35
 לייזער (ברודער) — 221
 לייזיק, ה. — 91
 ליליענבלום, מ. ל. — 336
 לינאַ — 134, 135
 לינדסי, ווייטשל — 226
 לינדער, ש. — 239
 ליעסין, א. — 159, 160, 161
 ליריק, ס. — (זע ריקליס)
 לעבענסבוים, ראַזאַ — (זע מאַרגאַלין, אַנאַ)

ח

חיימאָוויטש, מ. י. — 64, 342
 חנה — 69

ט

טאַינבי — 332
 טאַלעראַז, מאַרק — (זע ריווקין, ב.)
 טאַלסטאַי — 54, 109, 284
 טהאַראַ, הענרידייוויד — 286
 טהאַן, ד"ר — 10
 טיגעל, ז. — 174
 טייטש, משה — 288, 343
 טענענבוים, ש. — 154, 252
 טראַטנער, ערנסט — 256, 263, 278
 טראַצקי, — 84, 85
 טרומאַן — 53
 טרפון, ר' — 228
 טרונק, י. י. — 297, 298, 299, 300
 טשאַרני, דניאל — 281
 טשואַנג—צע — 283
 טשיריקאַוו — 336
 טשערנאָוויץ, חיים, פּראָפ' (הרב צעיר) — 327

י

יאַדוויגאַ — 38, 42, 45, 46, 49
 יאַנאַווסקי, ש. — 79, 80, 81, 82, 83, 84
 173, 178, 179
 יאַנקל, שמוקלער — 104
 יאַסל — (זע ווייס, יוסף)
 יאַקאַב — 180
 יוואַש — 11, 118, 159, 288, 289, 296
 יהודית — 134, 135
 יהודה, פּראָפ' — 219
 יודל — 59
 יודסאַן, ש. — 178
 יוהנן — 190
 יוקליד — 299
 יעהאווע — 205, 206, 207, 212
 יעזוס, (קריסטוס, ישו, נוצרי) — 187, 188, 190, 192, 269, 317, 325, 328, 329
 330, 331, 332, 333, 340, 341, 342, 343
 יעקב (אבינו) — 201, 305

- לעהמאן, שמואל — 10
 לעהרער, לייבוש — 154, 261
 לעווין, יעקב — 74, 157
 לעיעלעס—גלאנץ, א. — 91, 154, 162, 166, 239
 לענין — 84, 189, 243, 270
 לעסינג — 272
- מ**
- מאדזשיצער רבי — 334
 מאטיוס — 190
 מאטל, דער סטאלער — 55
 מאטל, גמרא — 221, 222
 מאטקע גנב — 339
 מאיר, ר' — 326
 מאלקענסאן, א. ל. — 94
 מאמאן — 268
 מאן, טאמאס — 341
 מאנטאר, הענרי — 94
 מאניס, ד"ר (גארדאן) — 173, 174, 175, 178
 מאנישעוויטש, הירש — 202, 213
 מאסטבוים, יואל — 10
 מאסטערס, עדגאר, לי. — 226
 מאצארט — 292
 מארגאלין, אַנאָ (לעבענסבוים, ראָזאַ) — 10, 162
 מאַרגאַשעס, שמואל, ד"ר — 94, 196
 מאַרגאַשעס, יוסף — 124, 178
 מאַרטאָ — 124, 125, 126, 127, 128, 129
 מאַרי — 329, 332, 333, 343
 מאַריני, אידאָ — 143, 144, 145, 146
 מאַרמאַן — 299
 מאַרק, יודל — 315, 316, 317, 322, 323
 מאַרקאָוויטש, סעמיועל — 186
 מאַרקס, קאַרל — 92, 93, 269, 274
 מוסאליני — 215, 338
 מוקדוני, א., ד"ר — 154, 167, 185, 252
 מחמד — 189, 269
 מיטשל — 222, 223, 224
 מיזיל, נחמן — 242
 מיימאן, שלמה — 12
 מייסאן, סאָמועל — 161
 מילקאן, ראַבערט — 279
- מילער, לואי — 11, 74
 מיניקעס, ח. י. — 178
 מינין, אהרן (דער בלינדער מינין) — 82
 מלכה שבא — 127
 מעלצער, לייזער — 171
 מענדעלע מוכר ספרים — 118, 336
 מענינדזשער, קארל — 122
 מענציוס — 283
 מעריסאן, א. ג., ד"ר — 83
 מנחם — (זע באַריישאָ, מנחם)
 משה לאַלקעמאַכער — 58
 משה — 60
 משה (רבינו) — 55, 149, 150, 205, 208, 209, 232, 257, 268, 269, 312, 318, 343
 מראַטשני — 180, 183, 184
 מרדכי, ר' — 31, 32, 34, 35, 36
- נ**
- נאָדיר, משה — 91, 92
 נאַטאַנסאָן, וויליאַם — 273, 278
 נאַמבערג, ה. ד. — 9, 80
 נאַפּאַלעאַן — 85, 202
 נודעלפאן, מ. — 166
 נוצרי — (זע יעזוס)
 ניגער, שמואל — 95, 154, 160, 247, 249, 251, 281
 נייטשע — 322, 323
 ניקאָלאַס, אַפּאַלאָ — 212
 נירענבערגער — 166
 נתן החכם — 272
- ס**
- סאַנדבורג, קאַרל — 341
 סאַנטאַיאַנאָ — 12
 סאַקאַלאָו, נחום — 216
 סאַקראַטעס — 284
 סאַראַסאַן — 11
 סוימער, נ. — 154
 סוטקאָוויטש, שלמה — 254, 273, 276, 286
 סטאַווסקי, משה — 10
 סטאַלין — 55, 84, 85, 93, 215, 217, 233, 243, 270, 317, 319, 320, 321, 322, 338
 סטופניצקי, ש. י. — 159

פלאטאן — 275, 284, 323
 פלעווע, פאן — 315, 316, 322
 פערלמאן, נ. — 326
 פערלמוטער — 170
 פערלע, יהושע — 10, 223, 224
 פערלע, שרה (קארנבייסער) — 223, 224, 242
 פראגער רבילע — 47, 48, 49
 פרילוצקי, נח — 10, 11, 159, 169, 316, 340
 פרילוצקי, צבי — 170, 223
 פרינס, וואלטער פרענקלין, ד"ר — 227
 פרעה — 62, 257, 300, 311
 פרץ, י. ל. — 9, 10, 11, 101, 11, 124, 159, 178, 219, 220, 288, 289, 337, 340, 342, 343

פ

פאונד, עזרא — 338
 פאלארד, לינדא — 213, 214
 פויכטוואנגער, ליאן — 341
 פייגע די וועכטערקע — 36, 37, 40, 43, 45, 46, 49
 פייגענבוים, בנימין — 62
 פיינערמאן, נ. — 180
 פיכטע — 26
 פיליפ (קעניג) — 227
 פינקעלשטיין, לעא — 224
 פינקעלשטיין — 265
 פישמאן, יעקב — 76, 196
 פלארענס — 130, 131
 פראדל (זע ווייטמאן פראדל)
 פרויד, זיגמונד — 103, 178, 237, 254, 255, 256, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272
 פראנק, פיליפ — 273
 פראנק, יעקב — 202
 פרידמאן (זע ישראל דער יענקי)
 פרידמאן, י. י. — 76
 פרידלאנד, ח. — 154
 פרייער, י. ד. (בר דורא) — 9, 251
 פרימאן, ארטשיבאלד („ארטשי“) — 170
 פרישמאן, דוד — 290

סטעף, אהרן — 185, 323, 324, 329
 סיגאל, י. י. — 11, 124, 251
 סיגעל, י. — 251
 סלאנים, יואל — 163
 סלאנימסקי, חיים זעליג — 62
 סמיט, דזשאזעף — 299
 סעטעל, ארטור — 144
 סעמיועל, מאַריס — 196, 332
 ספינאזא, ברוך — 11, 12, 26, 27, 150, 187, 193, 230, 231, 232, 234, 238, 252, 253, 274, 275, 279, 284, 301, 303, 304, 305, 341, 323, 314, 313, 312
 ספעקטאָר מרדכי — 159, 165, 290

ע

עדיפוס — 258, 259, 268
 עדעלשטאַט, דוד — 84
 עלזעט, יהודה — (זע זלאַטניק, י. ל.)
 עמדין, ר' יעקב — 298
 עמוס — 150
 עמערסאָן — 283
 ענטין, יואל — 80, 118
 עסטריין, שלמה — 261, 273, 275
 עפיקור — 26
 עפעלבוים, ב. — 160, 161, 174
 עקיבא, רבי — 297, 298, 326
 ערובערג, ש. — 76, 183
 ערליך, הענריק — 83

פ

פאָאָסען, וואָן פיער — 196, 300
 פאדרושוניק, י. — 75, 224
 פאָ, עדגאר עלען — 300
 פאָלוס — 187
 פאָט, יעקב — 247
 פאָליי, יאָהאַן (יונה) — (זע בן אַמית)
 פאָנער, יצחק — 326
 פאָפיר, מ. — 10
 פּוּכאַלסקי — 59, 60
 פּטאַן—האַטעפּ — 300
 פּיטאַגאָראַס — 54, 55, 257, 297, 298, 299, 300
 פּינסקי, דוד — 159, 180, 184, 215, 219

- פרענקלין, וואלטער, ד"ר — 227
 פרענקל, יסכה — 124, 123, 95, 94
- צ**
- צביון, ב. (ד"ר ב. האַפּמאַן) — 168
 צדוק, ר' — 55
 צונזער, אליקום — 93, 88
 צוקער, אהרן — (זע לוצקי, א.)
 צייטלין, הלל — 11, 159, 165, 170, 201, 202, 213
 צעזאַר, יוליוס — 202
- ק**
- קאַבאַק, א. א. — 342
 קאַנאַזאַוסקי, אפרים — 10
 קאַזאַן, אב. — 74, 75, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 165, 343
 קאַזאַן, יוסף — 159, 169, 173, 174, 175
 קאַהלער — 266
 קאַהן, אַלעקסאַנדער — 94
 קאַהן, מיכל, ד"ר — 84
 קאַזשאַן — 242
 קאַזשיבראַדסקי, אברהם — 9
 קאַלקי־אַוואַדאַטאַ — 187, 188
 קאַמיקי, לעאַן — 73, 78
 קאַנט, עמאַנועל — 12, 275, 280, 323
 קאַנינגהאַם, האַלי עסטיל — 285
 קאַנפּוציוס — 29, 150, 283, 284
 קאַסטאַף, מאיר — 105
 קאַסטאַף, פרוי — 106
 קאַספּע, אב., ד"ר — 83
 קאַסציושקאַ — 179
 קאַפּלאַן, מיכל — 105, 106
 קאַראַלניק, א., ד"ר — 168
 קאַרטער, באוק — 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214
 קאַרטער, דאַראַטי (בתיה) — 204, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214
 קאַרניסער, שרה — (זע פּערלע, שרה)
 קאַרני, יהודה — 342
 קאַרען, פּוירל, לענאַר — 225, 226, 227, 228
 קאַרעל, אלעקסיס, ד"ר — 264
- קאַרפּילאַוו, מרים — 89
 קוטשער — 252
 קוירזאַן, לאַרד — 265
 קוע, ד"ר — 265
 קופּערניק — 297, 300
 קייזערמאַן, ח. מ. — 124
 קינזי, ד"ר — 257, 262
 קיסין — 252
 קיפּלינג, רידיאַרד — 201
 קליזונער, יוסף, ד"ר — 342
 קנאַפּהייס, משה — 243
 קעסנער, ל. — 76
 קעקולי — 292
 קסענאַפּאַנעס — 283
 קראַפּאַטקין, פּיאַטר, — 67, 68, 83
 קרייאַוו — 262
 קריינסקי, מאַגנוס — 9
 קריסטוס — (זע יעזוס)
 קרישטאַל, לעאַן — 87, 88, 89, 174
 קרישנאַ (קרישנאַ אַוואַדאַטאַ, שרי קרישנאַ) — 187, 188, 189, 190, 192, 195
 קרישנאַמורטי, דזשעדי — 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197
 קרעפּליאַק, יעקב ב. — 160, 161
- ר**
- ראַב, סטואַרט — 213, 214
 ראַבאַק, א. א., ד"ר — 82, 238, 239, 240, 241, 273, 275
 ראַבינאַוויטש, ישראל — 121, 122, 124
 ראַבעספּיער — 85, 86
 ראַגאַף, הלל — 204, 205
 ראַדזשערס, יויל — 282
 ראַוויטש, מלך — 241, 242
 ראַוויצקי, י. ח. — 336
 ראַוו, בילי — 226
 ראַזמאַרין, א., ד"ר — 213
 ראַזעטאַ — 146
 ראַזענבלאַט, פ. (בן יקיר) — 80
 ראַזענבערג, שלמה — 326, 327, 328, 329, 331, 337, 340
 ראַזענטאַל—אַנמאַן, פּאַוועל — (זע אַנמאַן פּאַוועל)

- 248, 247, 239, 186, 185
 ראזענפעלד, יונה — 10, 64
 ראזענפעלד, מאָריס — 10, 288, 289
 ראזענפעלד, ש. — 64
 ראסעל, בערטראַנד — 277
 ראפּאָפּאַרט, י. — 241, 242, 243, 244
 ראקער, רודאָלף — 11
 רהיין, דזשיי. ב. — 263
 רובין, י. ה. — 172
 רובינשטיין, צבי הירש — 164
 רונעס, ד"ר — 231
 רוסאָ — 284
 ריווקין, ב. — 89, 218, 219, 200
 רות — 142
 ריגער, י. — (זע ראפּאָפּאַרט, י.)
 רחל — 343
 רייזען, אברהם — 10, 11, 100, 118, 159, 252
 רייזען, זלמן — 181, 182, 247, 249, 252
 רייזעדער, מענדל, — 57, 58
 ריקליס (ליריק) — 167
 רמב"ם — 149, 193, 273, 274, 298
 רעמבראַנד — 295
 רש"י — 228
- ש**
- שאַבשאוויטש, יאַנקל — 335, 336
 שאָו, דוזשארזש, בערנאַרד — 188, 234
 שאול איש תרשיש — 187, 332
 שאול — 188
 שאַפּיראַ, ל. — 91, 342
 שאַפּיראַ, דוד — 94, 164
 שאַפענהויער — 112, 263
 שאַצקי, יעקב, ד"ר — 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184
- 248, 247, 239, 186, 185
 שאַצקי, פ. — 180, 184
 שאָר, מ., פּראָפּ' — 170
 שאַרקאָ, ד"ר — 266
 שאַשקעס, חיים — 224
 שבתאי צבי — 202
 שווייד, מאָרק — 10, 68
 שווייצער — 239
 שויס, חיים — 88
 שטאַרקמאַן, משה — 175, 249
 שטיין, ל. מ. — 315
 שטיין, א. ש. — 334, 341
 שטידנער, מאָקס — 102
 שימין, ב. — 10
 שלום עליכם — 118, 165
 שלום — 81
 שליפּשטיין, משה — 58
 שלמה זלמן — 221
 שלמה, נגיד — 339
 שמואל הנביא — 343
 שמעון בר יוחאי — 297, 298, 299
 שניידערמאַן, ש. ל. — 154
 שעליובסקי, י. — 10, 74, 163, 322
 שעפּנער, ב. — 205
 שעקספּיר — 146
 שערמאַן — 170, 171
 שפּאַק — 36
 שקאַלינקאַוו — 11
 שרה הינדע — 59
 שרהזאַן, יחזקאל — 73
 שרה — 343
- ת**
- תשר"ק — 76, 77

א. אלמייס ווערק

- די צווייטע עקסיסטענץ
אן אָפּהאַנדלונג וועגן ספּיריטואַליזם, פּאַרלאַג „קאַסמאַס“,
ניו־יאָרק—מאַנטרעאַל, 1921.
- ביי די ראַנדן / לידער
פּאַרלאַג „עכאַ“, ניו־יאָרק, 1923
- אין עליאַש'ס קיניגרייך
שטיפּערישע יוגנט־לידער, פּאַרלאַג פּנחס גראַבאַרד, וואַרשע, 1924
- די כינעזישע פּילאַטאָפּיע און פּאַעזיע
פּאַרלאַג מאַקס ג. מייזעל, ניו־יאָרק, 1925
- פּאַר די ליכט / לידער
וואַרשע, 1927.
- די רייך פון בודאַ
פּאַרלאַג ב. קלעצקין, ווילנע, 1927.
- יידישע פּאַווסטאַניע־מעשיות
פּאַרלאַג ש. גאַלדפּאַרב, וואַרשע, 1927
- מענטש און וועלט / עסייען
פּאַרלאַג ש. גאַלדפּאַרב, וואַרשע, 1928
- הומאַריסטישע שריפטן
אין צוויי בענד: 1. פּאַראַדיעס; 2. הומאַרעסקעס און שאַרזשן.
פּאַרלאַג א. גיטלין, וואַרשע 1928
- אויפן וועג פון די געטער
מצרים, אינדיע, יאַפּאַן, אינדיאַנער, פּאַרלאַג א. גיטלין, וואַרשע, 1929
- ווען ס'גלוסט מיך צו לאַכן
פעליעטאַנען און שאַרזשן, פּאַרלאַג ל. גאַלדפּאַרב, וואַרשע, 1930
- ליטעראַרישע נסיעות / עסייען
פּאַרלאַג מ. גאַלדפּאַרב, וואַרשע 1931
- מיט זיך און מיט אַנדערע
עפּיאָדן און דערציילונגען, פּאַרלאַג מ. גאַלדפּאַרב, וואַרשע, 1932

געקליבענע לידער
 פארלאג מ. גאלדפארב, ווארשע, 1933
 מענטשן און אידייען / עסייען
 פארלאג מ. גאלדפארב, ווארשע, 1933
 קריטיק און פאלעמיק
 פארלאג ש. צוקער, ווארשע, 1939
 געזאנג און געוויין
 געטא־ און חורבן-לידער, אויך אמר יוחנן הסנדלר,
 שרייבער-פארלאג, ניו-יארק, 1943
 מאמענטן פון אַ לעבן
 זכרונות, בילדער און עפיוזאָדן — אַרויסגעגעבן פון צענטראַל-פאַרבאַנד
 פון פּוילישע יידן אין אַרגענטינע — בוענאָס-אַירעס, 1948
 לעצטע געזאַנגען
 בוענאָס-אַירעס, 1954
 אין געראַנגל פון אידייען / עסייען
 בוכגעמיינשאַפט ביי דער ראַציאָנאַליסטישער געזעלשאַפט,
 בוענאָס-אַירעס, 1957
 חשבון און סך-הכל
 קאָפיטלען פון מייַן ספר החיים (זכרונות אין מחשבות).

אין פויליש:

Legandy żydowskie o powstaniu

איבערזעצט פון ש. הירשהארן, ווארשע 1929

אין ענגליש:

Eternal frontiers.

פארלאג „אינטערניישאָנעל פרעס“, ניו-יארק, 1939

Our unfinished World.

פארלאג „אַרקאָ קא.“, ניו-יארק, 1947

My credo.

אַרויסגעגעבן פון ספּינאָזאַ-אַינסטיטוט פון אַמעריקע, ניו-יארק, 1948

בראשורן

Anti-semitism — Why?

מאַנטרעאַל, 1937

פּאָן־אַריענטאַליזם

- וועגן אַ נייער אַריענטאַציע אין דער ייִדיש־נאַציאָנאַלער פּאָליטיק —
בידערמאַן־פּאַרלאַג, ניו־יאָרק, 1939
- די ייִדישע קאַמענוועלט
בשותפות מיט ד״ר ש. בערנשטיין און דניאל פּריש —
אַרויסגעגעבן פון דער אַמעריקאַנער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע —
וואַשינגטאָן, ד. ק., 1944
- די גרעסטע ייִדישע אויפגאַבע
אַרויסגעגעבן פון דער אַמעריקאַנער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע,
וואַשינגטאָן, ד. ק., 1945
- אונטערגאַנג, אַדער אויפֿלעבונג?
פּאַלעמיק מיט פּראָפּ' לואי פינקעלשטיין וועגן עליה און ירידה —
אַרויסגעגעבן פון דער אַמעריקאַנער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע —
ניו־יאָרק, 1946

The strange death of Baruch Spinoza

סייענס־אַרט פּאַבלישערס, קיימברידזש, מאַסאַטשוסעטס, 1952

תּעלומת מותו של שפינוזה

הדפּסה מיוחדת מ״הדואר״, ניו־יאָרק, 1952

אינהאַלט פון אַלמ׳ס אייניקע עסייען־זאַמלונגען

מענטש און וועלט :

- דער נייער איבערמענטש
גאַט, מענטש און באַציל
די גרויסע לאַנגווייל
דער וועג צו באַפּרייאונג
צווישן יוגנט און עלטער
דער כּוח פון פּאַנטאַזיע
דער שידוך צווישן מזרח און מערב
ווערטער און אידייען
מענטש און בוך
פעיקייט און טאַלאַנט
קונסט און די מענטשלעכע נשמה
ווידערשפּרוכן
קולטור און עטיקעט
דאָס רעכט אויפן אייגענעם לעבן
פּילם און געשיכטע

די קונסט פון שווייגן
טעאטער
פון בודא ביז לענין.

מיט זיך און מיט אַנדערע:

איך כאפ זיך אויף
די וואַנט
חלומות און לידער
דאָלאָרעס
באַקוּניג'ס טויט
טשאַנג-לי
אַ טעמע
אַ חלום אין אַ זומער-נאַכט
מאַט
פון קיינעמס לאַנד
דעם קברות-מאַנס טאַכטער
געראַנגל
זיין זון
פרעמדע
ד"ר מינדלין
איר מאַמעס ליבע-בריוו
דער פרעמדער טאַטע
די אומבאַקאַנטע דאַמע
די שטים איבערן טעלעפאָן
דער מאַן, וואָס איז ניט געקומען
וואָס איינער פון אַ מיליאָן טראַכט
פאַרוואַנדלונג
אַ בריוו פון צוקונפט-מענטש

מענטשן און אידייען:

I

דער גרויסער פלאַן
די חכמה אין דער נאַרישקייט
פרייער ווילן
וואָס די זעקס האַבן געענטפערט
צווישן מוק און באַרג

שווער צו זיין א גרינבערג
א וועלט אן מענטשן
סינטעז.

II

ברוך ספינאזא פארן געריכט
ביבל־קריטיק און ליטעראַטור־קריטיק
נעאַ־אַנטיסעמיטיזם
א בריוו פון א ווילדן

III

מאַהאַטמאַ גאַנדי
עמיל לודוויג
מאַריס ראָזענפעלד
ד״ר חיים זשיטלאָוסקי
דוד עדעלשטאַט
נח פּרילוצקי
אַלעקסאַנדער האַרקאַווי
ב. עפעלבוים
א. לוצקי
זוסמאַן סעגאַלאָוויטש
א. ש. זאַקס
ה. ד. נאַמבערג

IV

קונסט אין פּילאַסאָפּישן ליכט
אין יאָר 632 נ. פ.
דער נאַקעטער גאַט
אַרום מאַגנאַליאַ סטריט
מענטש און אינסעקט
וועגן לשון
גראַם־שטראַם
דיינעס.

קריטיק און פּאַלעמיק:

/ פּערזענלעכס (אַנשטאַט אַ הקדמה)
דער אומבאַקאַנטער מענטש

דער טויט פון דער פילאָסאָפּיע
 דריי מענטשן אונטער אַ בוים
 די פאַרגעסענע קונסט
 קונסט און סענסאַציע
 וועלס און קאַהען
 קאַנאַנען קעגן פילאָסאָפּיע
 אייביקע פראַגן
 אַ הימל פאַרן מאַרקסיזם
 אַביסל וועגן ליבע
 מענדעלע, דער פאַרענדיקער
 דריי שוואַרצע פעלערניעס / וועגן ראובן בריינין
 ווידערשפּרוך און האַרמאָניע / וועגן ד"ר א. קאַראַלניק
 פּשטות, פּשט און טייטש / וועגן אברהם רייזען
 דער עסטעט אין שטורעם / וועגן זישע לאַנדוי
 אַ באבא-מעשה / וועגן אַ געשיכטע פון ייִדישער ליטעראַטור
 אַסקעט אין עסטעט / וועגן יוסף באַוושאווער
 פון כאַאָס צו געשטאַלטונג / וועגן לעאַז קאַברין
 אינטואַציע אין אַריענטאַציע / וועגן ברוך גלאַזמאַן
 שלום-עליכם און י. ל. פּרץ
 מאַרקס און דרייזער
 קריטיק — ניסח כּעלם
 איך זוך די פאַרלוירענע
 שעקספּיר'ס משפּט
 די אייביקע טעמע: אַנטיסעמיטיזם
 אַן אַפענער בריוו צו ד"ר ה. זשיטלאַווסקי
 אַ מוסטער — פאַר וועמען?
 סטאַלין און היטלער
 מאַסקווער פּראַצעסן על-פי לאַגיק
 ציטערדיקע הענט
 כשר און טריפה
 דער קאַזאַק-הנגול
 פירער-קולט.

אין געראַנגל פון אידייען:

טויט און אומשטאַרבליכקייט
 פרוידיאַניזם און יודאַיזם

דער איבערמענטש פון פרייען ווילן
 פארויסזעאונג און פארויסבאשטימונג
 די עטישע געזעלשאפט
 אהאספער, יודאס און שיילאק
 משה נאָדיר — דער מענטש, וואָס האָט געוואָלט זיין אַנדערש
 פּרץ הירשביין — דער מענטש, וואָס איז געוואָרן אַנדערש
 י. י. זינגער

אידיען און טענדענץ
 קינסטלערישע מיסיעס
 פאַרשטענדלעכקייט און אומפאַרשטענדלעכקייט
 לייכט און שווער
 קונסט, קינסטלער און קונסט־געניסער
 אין וואָס איד, גלייב
 עדגאַר אַלען פּאָו
 דאָס געהיימעניש אַרום ספינאַזאַס טויט
 דער תּוך פון בודיזם
 אַנרי בערגסאַנס טעות
 סאַנטאַיאַנאַ און די גריכישע געטער
 דיאגענעס און באַנטשע שווייג
 סאַקראַטעס — אַ היסטאָרישע פיגור, אַדער אַ לעגענדע?

פאַראַדיעס / אין באַנד פאַראַדיעס ווערן פאַראַדירט:
 1 — פּראָזע:

אַסיפּ דימאָוו, מ. אַלגין, פּרץ הירשביין, לואי מילער, יוסף אַפּאַטאַשו, משה
 נאָדיר, ד"ר אַ קאַראַלניק, דוד פינסקי, ב. פייגענבוים, צביון, ש. ל. ציטראָן, ראובן
 בריינין, ד"ר נחום סלושק, ד"ר ח. זשיטלאָווסקי, ש. ראָזענפעלד, לעאַן קאַברין,
 ד"ר א. גינזבורג, ד"ר א. מוקדוני, ש. ניגער, פּרץ וויערניק, דער לעבעדיקער,
 זלמן רייזין, יונה ראָזענפעלד, לעאַן עלבע, פּראָפ' ג. זעליקאוויץ, נח פּרילוצקי, ב.
 עפעלבוים, פּראָפ' פּישל שניאָרסאָן.

2 — פּראָזע:

ה. לייזוויק, מאָריס ווינטשעווסקי, א. ליעסין, אברהם רייזען, ת. נ. ביאַליק,
 יהואש, פּרץ מאָריש, מאַני לייב, א. לעיעלעס, דוד האַפּשטיין, יוסף ראַלניק, ז.
 ווינפער, איזי כאַריק, איציק פעפער, מאַרק שווייד, מ. ל. האַלפערן, אהרן צייטלין,
 ש. י. אימבער, יעקב גלאַטשטיין, י. י. סיגאַל, נחום י. יואל סלאָנים, א. לוצקי,
 י. י. שוואַרץ, זישע לאַנדוי.

A. ALMI

BALANCE ESPIRITUAL

EDITORIAL G. KAPLANSKY
BUENOS AIRES